

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

31 (2019/1–4)

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2020

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged

www.heh.hu

Folyóiratunk digitálisan elérhető:

http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_egyh=E1zt=F6rt=E9neti_v=E1zlatok.html

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Érszegi Géza,
Érszegi Márk Aurél, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Molnár Antal,
Mózessy Gergely, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Somorjai Ádám,
Szabó Csaba, Szabó Ferenc, Tóth Tamás, Török József, Várszegi Asztrik,
Zombori István;*

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Németh László Imre;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

SALIGA Irén	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1(1989) – 20(2008) Repertórium	5
GYURIS György	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 21(2009) – 30(2018) Repertórium	100

TANULMÁNYOK – ESSAYS

LAKATOS Adél	Patachich Ádám (1716–1784) tudomány- és művészetpártoló tevékenysége nagyváradai püspöksége és kalocsai érseksége idején <i>Ádám Patachich's (1716-1784) science and art promoting activity during his archbishopric in Nagyvárad and Kalocsa</i>	127
FÖLDVÁRI Katalin	Sorsfordító bazilita szerzetesek a kommunista diktatúrában <i>Destiny-turning basilian fathers in the communist dictatorship</i>	190
VÁRSZEGI Asztrik OSB	Pannonhalmi samizdat 1963-ban <i>The Pannonhalma Samizdat</i>	206
NÉMETH László Imre	Zágon József és Szabó János levelezése 1956–1965. Zágon József halálának 45. évfordulója emlékére <i>Correspondence Between József Zágon and János Szabó 1956-1965</i>	230
Csíky Balázs	A Szent Margit Kör (1906–1947) <i>The Circle Saint Margaret</i>	248
DUDÁS Róbert Gyula	Mindszenty bíboros személyének, helyzetének megjelenése a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia jegyzőkönyveiben és annak interpretálása a magyar, valamint az emigráns sajtóban 1945–1975 között <i>The Appearance of Cardinal Mindszenty's Personality and Position in the Minutes of the Hungarian Catholic Bishop's Conference, And Its Interpretation in the Hungarian And International Emigrant Press Between 1945 And 1975</i>	257

FORRÁSOK – SOURCES

JÁNOSI Gyula OSB	Giesswein Sándor, a nyelvész, a filozófus és a teológus <i>Alexander Giesswein, the Linguist, the Philosopher And the Theologue</i>	280
------------------	--	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
 METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

SOMORJAI Ádám OSB	A „modus vivendi” fogalmának újdonsága Magyarországon 1945–1948-ban. Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján <i>The Novelty of the Concept “Modus Vivendi” in Hungary in the Years 1945–1948</i>	302
BÁLINT László	Óvári László ÁEH megbízott „Tájékoztató Jelentés”-e	337

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
 BOOK REVIEW

Egy magyar nővérrend történetéhez FDC – Isteni Szeretet Leányai (Ism.: <i>Somorjai Ádám OSB</i>)	347
Domonkos rendi jubileumi kiadványok 2017–2018 (Ism.: <i>Somorjai Ádám OSB</i>)	354
VAS László, Kerkayné Maczky Emese, DUDÁS Róbert Gyula: <i>A passaici Szent István római katolikus magyar templom története</i> (Ism.: <i>Somorjai Ádám OSB</i>)	361
<i>A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár ősnymtatványai</i> . PFK-INC. (Ism.: <i>Somorjai Ádám OSB</i>)	363

SALIGA IRÉN

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
1(1989) – 20(2008)
REPERTÓRIUM

Bevezető	5
Megjelent kötetek	6
Időrendi felsorolás	7
Szerzői névmutató	45
A magyar egyháztörténeti vázlatok 1–20. évfolyamában megjelent írások szerzői mutatója (1989–2008)	49
Rövidítésjegyzék	71
Tárgymutató	71

BEVEZETŐ

A repertórium a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 15 évfolyamának anyagát tárja fel. Szerkezete a következő:

– *könyvészeti leírás*

a folyóirat bibliográfiai adatait tartalmazza, a címet, alcímet, szerkesztőket, a kiadókat, a megjelenés helyét, kiadóját,

– *időrendi felsorolás*

a közlemények egymásutánját jelenti, a megjelenés sorrendjében. Ez tartalmazza: a szerző, a cím, (alcím), címfordítás, megjelenési adatok, műfaj (tanulmány, forrás, ismertetés stb.), megjelenési adatok,

– *szerzői abc*

a közlemények íróit sorolja fel. Egyéb közreműködők: fordító, közreadó stb. a tárgymutatóban szerepel. A szerkesztőket – a mostani gyakorlatnak megfelelően – általában szerzői rangon szerepeltetjük,

– *tárgymutató*

a tartalmat, a tárgyszavakat – a szerző által címben megfogalmazott szavak felhasználásával – adja. Ahol ez kevés volt, ott a *mi, hol, mikor* kérdésekre igyekeztünk megadni a választ,

– *rövidítésjegyzék* a könnyebb használatot segíti.

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok — Regnum. — Essays in church history in Hungary
Kiadó: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest
 International Society for Encyclopedia of Church History in Hungary, Toronto
 (Can.)

Főszerkesztő – General Editor: CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors:

Hungary: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Dóka Klára, Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc, Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István

Ausztria: Valentiny Géza

Canada:

Germany: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

Italy: Somorjai Ádám, Szilas László, Németh László

USA: Stefen Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor: Zombori István

A szerkesztő munkatársa: Zvara Edina

Felelős kiadó – Publisher: Várszegi Asztrik

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította: Pusztai–Varga Ildikó

ISSN 0865-5227

Nyomdai előkészítés: SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés: Juhász Nyomda Kft.

MEGJELENT KÖTETEK

köt.	tárgyév	szám
1	1989	(1)
2	1990	(1)
3	1991	(1)
4	1992	(1)
5	1993	1–2, 3–4
6	1994	1–2, 3–4
7	1995	1–2, 3–4
8	1996	1–2, 3–4
9	1997	1–2, 3–4
10	1998	1–2, 3–4

köt.	tárgyév	szám
11	1999	1–2, 3–4
12	2000	1–4
13	2001	1–2, 3–4
14	2002	1–4
15	2003	1–2, 3–4
16	2004	1–2, 3–4
17	2005	1–2, 3–4
18	2006	1–2, 3–4
19	2007	1–2, 3–4
20	2008	1–2, 3–4

IDŐRENDI FELSOROLÁS

- 1 HORVÁTH Tibor**
Lectori salutem. – Forward.
= 1 (1989) 6–7.
- 2 DANKÓ László**
A szarvasi róm. kat. plébánia története. – History of the roman catholic parish in Szarvas.
= 1 (1989) 9–45. Tan.
- 3 KOVÁCS Imre**
A kecskeméti Szent Erzsébet–templom története. – History of the Saint Elisabeth–church in Kecskemét.
= 1 (1989) 47–122. Tan.
- 4 BAJÁK László**
Szerémi György világképe. – György Szerémi's world concept.
= 1 (1989) 123–136. Tan.
- 5 PUSZTASZERI László**
Scitovszky János hercegprímás politikai portréja. – Archbishop János Scitovszky's political portrait.
= 1 (1989) 137–169. Tan.
- 6 SZÉKELY András Bertalan**
Egy humanista a nyugati végeken. Katolikus vonatkozások Pável Ágoston életművében. – A humanist on the western outskirts. Catholic aspects in the life-work of Ágoston Pável.
= 1 (1989) 171–176. Tan.
- 7 BÁNK József**
Kinek a jogán tanítanak a hittudományi karokon a professzorok? – By whose right do the professors of the theological faculty lecture?
= 1 (1989) 177–194. Tan.
- 8 BERTÉNYI Iván**
Heraldika és középkori egyháztörténet. – Heraldry and church history in the Middle Ages.
= 1 (1989) 195–208. Tan.
- 9 CSORDÁS Eörs**
Boldogasszony Anyánk, Régi nagy Pátrónánk ... – Our ancient great patronesse.
= 1 (1989) 209–219. Tan.
- 10 MÉSZÁROS István**
A magyarországi római katolikus tanügyigazgatás történeti áttekintése. – Historical survey of the roman catholic educational administration in Hungary.
= 1 (1989) 221–256. Tan.
- 11 RÁSZLAY Tibor**
Az irgalmasság erénye az Árpád–korban. – The virtue of compassion in the Arpadian Age.
= 1 (1989) 257–278. Tan.
- 12 SOMORJAI Ádám – UZSOKI András**
A METEM megalakulásának története és tevékenysége 1988–1989–ben. – History of the formation of the METEM and its activity in 1988–1989.
= 1 (1989) 279–324. Módsz.
- 13 ADRIÁNYI Gábor**
Az egyháztörténetírás mai igényei és módszertana. A plébániatörténetírás követelményei. – Current requirements and the methodology of ecclesiastic historiography. Requisites to parochial historiography.
= 1 (1989) 325–335. Módsz.
- 14 VARGA Imre**
A Canonica Visitatio. – The Canonical Visitation.
= 1 (1989) 337–355. Módsz.
- 15 UZSOKI András**
A kéziratok nyomdai előkészítése és a korrekció. – Typographical preparation of manu-scripts and proof-reading.
= 1 (1989) 357–371. Módsz.
- 16 MAGYAR István Lénárd**
Az alvinci ferences krónika. – The franciscan chronicle of Alvinc and its sources.
= 1 (1989) 373–408. Forrás
- 17 TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva**
A barokk kori búcsújárás forrásai. – Sources of the pilgrimage in the Baroque Ages.
= 1 (1989) 409–424. Forrás
- 18 VÁTH János**
A balatonalmádi róm. kat. egyházközség története. – History of the roman catholic parish in Balatonalmádi.
= 1 (1989) 425–432. Forrás
- 19 SZÁNTÓ Konrád**
Bogyay Tamás egyháztörténeti munkássága. (A 80 éves kutató ünnepi köszöntése). – The church historical work of Tamás Bogyay. – (Bogyay Tamás írásainak jegyzéke).
= 2 (1990) 7–15. Tan.
- 20 TÓTH Endre**
A 4–8. századi pannóniai kereszténység forrásairól és a leletek forrásértékéről. – On the sources of Pan-

nonian christianity in the 4th–8th century and on the source value of the findings.

= 2 (1990) 17–33. Tan.

21 UZSOKI András

A tihanyi Árpád–kori remetetelep régészeti kutatása. – The archeological excavation of the Arpadian–age eremite settlement in Tihany.

= 2 (1990) 35–41. Tan.

22 AZZOLA, Friedrich Karl

Die Scheibenkreuzplatte im Balassa Bálint Museum zu Esztergom (Gran). – The tomb depicting the cross in a circular disc at the “Bálint Balassi Museum” in Esztergom (Gran). – Az esztergomi Balassa Bálint Múzeum kör alakú tárcsába foglalt, keresztet ábrázoló sírlapja.

= 2 (1990) 43–49. Tan.

23 UDVARDY József

A Kalocsai Főszékeskáptalan (története a középkorban). – The metropolitan chapter of Kalocsa.

= 2 (1990) 51–65. Tan.

24 KOVÁCS Imre

Adatok a magyarországi premonstreiek teológiai irodalmi munkásságához a középkorban. – Data concerning the Hungarian premonstratensians’ theological literary work in the Middle–Ages. (A short summary).

= 2 (1990) 67–75. Tan.

25 ADRIÁNYI Gábor

A magyar királyok apostoli címe. – The apostolic title of the Hungarian kings.

= 2 (1990) 77–87. Tan.

26 BERTÉNYI Iván

Hozzászólás Adriányi Gábor előadásához. (A magyar királyok apostoli címe). – Remarks about Gábor Adriányi’s lecture.

= 2 (1990) 89–91. Tan.

27 JÓZSA László

A kunszentmártoni nagytemplom két évszázada. – Two centuries of the church of Kunszentmárton.

= 2 (1990) 93–104. Tan.

28 HEREIN Gyula

Budakeszi Makkos Mária története. – Records of Makkos Mária at Budakeszi.

= 2 (1990) 105–112. Tan.

29 BÁN László

Vallásos egyesületek Baja város 19. századi társadalmi életében. – Religious association in the social life of the city of Baja in the 19th century.

= 2 (1990) 113–116. Tan.

30 VARGA Imre – REICHARDT Gyula

A győri székesegyház főesperesség alsó esperesi kerületi plébániáinak összeírása 1748–ban. (Michael Nagy: Conscriptio ... c. latin munkájának magyar fordítása). – The list of parishes of the lower decanal district of the cathedral archdeaconry of Győr in 1748.

= 2 (1990) 117–200. Forrás

31 MÉSZÁROS István

Katolikus oktatási–nevelési emlékek a reformkori Zalából. (Részletek Lendvay József emlékirataiból). – Catholic educational and schooling relicts from Zala in the Reform Age.

= 2 (1990) 201–216. Forrás

32 DÓKA Klára

Plébániák, gyülekezetek, hitközségek iratai. (Történeti áttekintés 1950–ig). – Documents of parishes, congregations and religious communities. (A historical review up to 1950).

= 2 (1990) 217–222. Forrás

33 GERGELY Jenő

A „Paritásos Bizottság” jegyzőkönyvei. (1950. szeptember – november). – Record of the “Joint Committee” (September – November 1950).

= 2 (1990) 223–228. Forrás

34 KÁPOLNAI Iván

Mezőkövesd város és környéke népességének alakulása a 19. században az egyházi források tükrében. – Population changes in the town Mezőkövesd and in its surrounding during the 19th century according to ecclesiastical sources.

= 3 (1991) 7–52. Tan.

35 SIKLÓSI Gyula

Kara Murteza pasa tornya és a Szent Donát kápolna Székesfehérváron. – The tower of pasha Kara Murteza and the chapel Saint Donatus in Székesfehérvár.

= 3 (1991) 53–64. Tan.

36 PROKOPP Mária

Az 1423. évi sienai zsinat tiszteletére készült Eucharisztia-oltár. (A Szépművészeti Múzeum Sassetta-táblaképe). – The Eucharist–altar created in the honor of the council of Siena of 1423. (The Sas[s]etta panel picture the Museum of Fine Arts).

= 3 (1991) 65–72. Tan.

37 KOSZTA László

Adalékok az esztergomi és a kalocsai érsekség viszonyához a 13. század elejéig. – The relation of the archdiocese of Esztergom to that of Kalocsa up to the beginning of the 13th century.

= 3 (1991) 73–88. Tan.

38 MÉSZÁROS István

Vallásos nevelés, állami iskolák. 1949–1950. – Religious education and state-controlled schools in 1949–1990.

= 3 (1991) 89–106. Tan.

39 SÜMEGI József

Az Oltáriszentség és a Szent Vér tisztelete a középkori Magyarországon. – The adoration of the Holy Sacrament and the Holy Blood in the Mediaeval Hungary.

= 3 (1991) 107–119. Tan.

40 ADRIÁNYI Gábor

A magyar kormány intervenciója az 1. Vatikáni Zsinaton (1870). – The intervention of the Hungarian government on the 1st Vatican Council (1870).

= 3 (1991) 121–126. Tan.

41 MONA Ilona

Slachta Margit és az iskolák államosítása. – Margit Slachta and the nationalization of the schools.

= 3 (1991) 127–132. Tan.

42 NAGY Ferenc

Tanácskozások a Bernardinumban. (1891–1933). – Consultations in the Bernardinum (1891–1933).

= 3 (1991) 133–143. Tan.

43 (BARNA Gábor)

Egyháztörténeti konferencia a karmelita rend kunszentmártoni letelepedésének 50. évfordulóján. (Kunszentmárton, 1990. október 15.)

= 3 (1991) 145–147. Kunszentmártoni emlékkonf.

44 JÓSA Károly

Szerzetesrendek és házaik Jász-Nagykun-Szolnok megye területén 1920 és 1950 között. – Monastic orders and their monasteries on the territory of the country Jász-Nagykun-Szolnok in the years 1920–1950.

= 3 (1991) 149–159. Kunszentmártoni emlékkonf.

45 JÓZSA László

A Kunszentmártoni Kármel félévszázados története. – The fifty years' history of the Carmelite Order of Kunszentmárton.

= 3 (1991) 161–195. Kunszentmártoni emlékkonf.

46 SZILÁRDFI Zoltán

A kármelhegyi Boldogasszony ikonográfiája. – The iconography of our Lady of Mount Carmel.

= 3 (1991) 197–208. Kunszentmártoni emlékkonf.

47 BARNA Gábor

A kunszentmártoniak radnai búcsújárása. – The pilgrimage of the people of Kunszentmárton to Radna.

= 3 (1991) 209–244. Kunszentmártoni emlékkonf.

48 HORVÁTH Tibor

METEM Enciklopédia és METEM Vázlatok. – METEM Encyclopedia and METEM Vázlatok. Essays in Hungarian church history.

= 3 (1991) 245–258. Módsz.

49 LOTZ Antal

Történetíró papok Csanád egyházmegyében. (Adattár). – Historian priests in the diocese Csanád. (A collection of data).

= 3 (1991) 259–280. Adattár

50 ORBÁN Imre

Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza. (1000–1526). Köln, 1991.

= 3 (1991) 281–282. Ism.

51 KOVÁCS János

Magyarországi egyházi levéltárak térképei. 13–14. [sz.] Összeáll. Dóka Klára. Bp. 1990.

= 3 (1991) 282–284. Ism.

52 SÜMEGI József

Az Aetas egyháztörténeti számáról. (1991/2.) Szerk. Koszta László.

= 3 (1991) 285–286. Ism.

53 BOBA Imre

Szent András-Zoerard: lengyel volt-e, vagy isztriai? – Saint Andrew-Zoerard, was Polish or Istrian by origine? (Angolból ford. Bogyay Tamás).

= 4 (1992) 5–11. Tan.

54 LOTZ Antal

Ribóssy József nagysárréti esperes élete. (1775–1830). – The life of the dean of Nagysárrét, József Ribóssy. (1775–1930).

= 4 (1992) 13–23. Tan.

55 SZILÁGYI István

Szent lépcsők – Szentlépcsők. – The skala santa and the sacral stairs.

= 4 (1992) 25–50. Tan.

56 GLÜCK Jenő

Adatok a magyarországi görög–keleti román plébániák történetéhez az aradi püspöki levéltárból. (1792–1848). – Data of the Episcopal Archives of Arad concerning the history of the Rumanian Greek orthodox parishes in Hungary. (1792–1848).

= 4 (1992) 51–63. Tan.

57 BEKE Margit

Főpapi temetési szertartások és halotti címerek a 18–19. században. – Funeral ceremonies and coat-of-arms of the aristocrats in the 18th and 19th centuries.

= 4 (1992) 65–69. Tan.

58 MÉSZÁROS István

Középkori örökség protestáns kollégiumainkban. – Heritages of the Middle Ages in our protestant colleges.

= 4 (1992) 71–78. Tan.

59 ORBÁN Imre

Egy érdekes kultuszkeveredésről. (Antiochiai Szent Margit és Árpád–házi Szent Margit tiszteletének érintkezései). – Remarkable interactions of cultic honours (How had influenced the cultic honour of Saint–Margaret of Antioch the cult of Saint Margaret of the Árpád–dynasty?)

= 4 (1992) 79–90. Tan.

60 SZABÓ Tamás

Antonio Possevino Bemühungen um die Erneuerung des Katholismus in Siebenbürgen. – Antonio Possevino tevékenysége az erdélyi katolicizmus megújítása érdekében. – Antonio Possevino’s activities to further the renewal of the catholicism in Transylvania.

= 4 (1992) 91–133. Tan.

61 JAMES L. John

Gabriel Asztrik élete és tudományos munkássága. – Astrik L. Gabriel, his academic career and publications. (Ford. Petrovics István. Az eredeti angol bibliográfiát átdolg. és ford. Mader Béla).

= 4 (1992) 135–160. Módsz.

62 SZÁNTÓ Konrád

Bogyay Tamás egyháztörténeti munkássága. (Kiegészítés). – The church historical work of Tamás Bogyay. [Addenda].

= 4 (1992) 161–168. Módsz.

63 SÁVAI János

Jegó Ézsaiás: Én itt maradtam. (Egy szegény barát feljegyzései a múlt század első évtizedeiből. Közveteszi. – P. Jegó Ézsaiás: I have been staying here. (Remembrances of a poor franciscan friar from the past century).

= 4 (1992) 169–214. Forrás

64 JANKA György – LAKATOS Pál

A makói görög katolikus egyházközség canonica visitatioja 1844-ben. – Canonica visitatio in the uniate church’s parish of Makó in 1844.

= 4 (1992) 215–222. Forrás

65 VIDA István

Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban. (1935–1949). Emlékek és refleksiók. – Catholic social movements in Hungary. (1935– 1949). Remembrances and reflections.

= 4 (1992) 223–242. Forrás

66 VAJK Gyula

Az 1956-os események és következményei. – The events of 1956 and their consequences. (A detail of a longer remembrance by the author).

= 4 (1992) 243–262. Forrás

67 DUDÁS Bertalan

A Szent Basil Rend máriapócsi monostorának levéltára. – The archives of the Saint Basil order’s monastery of Máriapócs.

= 4 (1992) 263–266. Forrás

68 METEM Academic Award. – METEM Prizes

honoring outstanding Hungarian church historians. = 4 (1992) 267.

69 KŐHEGYI Mihály

Feldtänzer, Oscar: Joseph II. und die donauschwäbische Ansiedlung. (Linz, 1990).

= 4 (1992) 269–271. Ism.

70 DÓKA Klára

Kiadvány a pápalátogatás tiszteletére. = Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. 4. évf. 1991/1–2. Pécs. = 4 (1992) 271–273. Ism.

71 KOVÁCS János

A „Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai” című sorozat újabb köteteiről.

= 4 (1992) 273–277. Ism.

72 KŐHEGYI Mihály

Török József: Századunk magyar főpapja: Grósz József érsek. Szeged, 1992.

= 4 (1992) 277–278. Ism.

73 ORBÁN Imre

Udvardy József: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban. (Bp. 1992.)
= 4 (1992) 279–280. Ism.

74 GÁSPÁR Dorottya

Gondolatok a pannóniai ókereszténységről. – Reflections on the early christianity of Pannonia.
= 5 (1993) 1–2. sz. 5–21. Tan.

75 MÉSZÁROS István

Katolikus egyetemszervezési tervek Egerben. 1754–1948. – Plans of organizing a catholic university in Eger. 1754–1848.
= 5 (1993) 1–2. sz. 23–34. Tan.

76 SIMÓ Attila

Nyárádszentmárton lelkipásztorai. Közzéteszi: Demeter József. – Pastors having served in village Nyárádszentmárton.
= 5 (1993) 1–2. sz. 35–78. Tan.

77 DREESBACH, Walter

Aspekte der Beziehungen von Kirche und Staat in Ungarn Zwischen den Weltkrieg. – The relation of the state to the church in Hungary between the two world wars.
= 5 (1993) 1–2. sz. 79–110. Tan.

78 KERÉKES Károly

Szövetségújítás a ciszterci rend és Cikádor, azaz Bátaszék, között. – Renewing the covenant of the cistercian order with Cikádor called today Bátaszék. – Előszó helyett. (In place of an introduction).
= 5 (1993) 1–2. sz. 111–113. Bátaszéki emlékkonf.

79 KOSZTA László

[A] ciszterci rend története Magyarországon a kolostoraik alapítása idején. – The history of the Hungarian cistercian order in the period of establishing monasteries. 1142–1270.
= 5 (1993) 1–2. sz. 115–128. Bátaszéki emlékkonf.

80 ALMÁSI Tibor

Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja. – Cistercian cardinal in the service of the papal world-power. The legateship of Jacob Pecorari in Hungary.
= 5 (1993) 1–2. sz. 129–141. Bátaszéki emlékkonf.

81 SÜMEGI József

Adalékok Bába, Cikádor és Zebegény monasteriológiájához. – Contribution to the monasteriology of Bába, Cikádor and Zebegény.
= 5 (1993) 1–2. sz. 143–154. Bátaszéki emlékkonf.

82 BARNA Gábor – HERMANN Egyed

A bátaszékiek máriacelli búcsújárása. – The pilgrimage by the population of Bátaszék to Mariazell.
= 5 (1993) 1–2. sz. 155–173. Bátaszéki emlékkonf.

83 ARATÓ Orbán

Ciszterci lelkiiség – ciszterci küldetésstudat. – Cistercian spirituality – cistercian missionary belief.
= 5 (1993) 1–2. sz. 175–180. Bátaszéki emlékkonf.

84 DÓKA Klára

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértéke a székesfehérvári püspökség dokumentumai alapján. (1778–1868). – The documentary value of the visitatorial records on the basis of documents (from 1778 until 1868) preserved by the episcopate of Székesfehérvár.
= 5 (1993) 1–2. sz. 181–201. Módsz.

85 JESZENKOVITS Teréz

Az 1948–56 közötti évek. – The years 1948–56. [Egy apáca emlékezése a budapesti apácázárdából].
= 5 (1993) 1–2. sz. 203–216. Forrás

86 KÖHEGYI Mihály

Acta Historica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Tomus 90. (Szeged, 1990).
= 5 (1993) 1–2. sz. 217–218. Ism.

87 PÁL József

Beke Margit – Bárdos István szerk.: Egyházak a változó világban. Esztergom, 1991.
= 5 (1993) 1–2. sz. 218–222. Ism.

88 KÖHEGYI Mihály

Gergely Jenő: A katolikus egyház Magyarországon 1944–után. (Bp. 1991.)
= 5 (1993) 1–2. sz. 222–224. Ism.

89 SÁVAI János

Somorjai Ádám – Zombori István szerk.: A katolikus egyház Magyarországon.
= 5 (1993) 1–2. sz. 224–225. Ism.

90 LAKATOS Pál

Historia Domus Bajensis. Chronik des Franziskanerkonvents in Baja. Kiadó: Kapocs Nándor és Köhegyi Mihály. Bd. 1. 1694–1840.
= 5 (1993) 1–2. sz. 226–227. Ism.

91 RÁDYNÉ RÁCZ Katalin

A rendkívüli egyházi ügyek szent kongregációja levéltárának (Vatikánváros) a magyarországi egyházakra vonatkozó forrásai. 1803–1903. (Összeáll. Eördögh István. Szeged, 1992.)
= 5 (1993) 1–2. sz. 227–228. Ism.

92 KOVÁCS János

Hetényi–Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Abaliget, 1992.
= 5 (1993) 1–2. sz. 228–230. Ism.

93 MÉSZÁROS István

Szent István és a magyar nevelésügy kezdetei. – Saint Stephen and the initial phases of the pedagogics in Hungary.
= 5 (1993) 3–4. sz. 5–18. Tan.

94 GLÜCK Jenő

Adatok Gabriel Bucelin Szent Gellértről szóló írásairól. – Informative data concerning Gabriel Bucelins' papers written on bishop Saint Gerard.
= 5 (1993) 3–4. sz. 19–26. Tan.

95 PUSZTAI Bertalan

Gállocs történeti etnodemográfája. (1747–1989). – The historical ethno–demography of village Gállocs. (1747–1989).
= 5 (1993) 3–4. sz. 27–44. Tan.

96 MONA Ilona

A "Rerum Novarum" hatása a magyar társadalomra. – The influence of the papal encyclic "Rerum Novarum" on the Hungarian society.
= 5 (1993) 3–4. sz. 45–50. Tan.

97 KIRÁLY László

Az újszegedi római katolikus egyházközség oktatási intézményei 1948–ig. – The educational institutions of the roman catholic parish of Ujszeged up to 1948.
= 5 (1993) 3–4. sz. 51–70. Tan.

98 ELEK Lajos

Nyitra nagykér – település- és plébánatörténet. – Nyitra nagykér (Veliki Kyr, Slovakia) – the history of the settlement and parish.
= 5 (1993) 3–4. sz. 71–82. Tan.

99 GERGELY Jenő

Az észak-erdélyi görög katolikus román egyházmegyeik jogállása és sérelmeik. 1940–1944. – The legal status and the grievances of the North Transylvanian rumanian greek catholic diocese. (1940–1944).
= 5 (1993) 3–4. sz. 83–94. Forrás

100 VAJK Gyula

Visszaemlékezés Shvoy Lajos püspökre. (1943–1961). – Reminiscences of bishop Lajos Shvoy (1943–1961).
= 5 (1993) 3–4. sz. 95–124. Forrás

101 HORVÁTH Tibor

METEM–kutatás, plébániatörténet. – METEM Encyklopedia and METEM Vázlatok. – Essays in church history in Hungary. History of parishes.
= 5 (1993) 3–4. sz. 125–198. Módsz.

102 CSÁSZTVAY Tünde

Itáliában a magyar művelődés és a kereszténység kapcsolatairól. – The interdependencies of the hungarian culture with the christianity in Italy.
= 5 (1993) 3–4. sz. 199–200. Szemle

103 FLAGA, Jerzy

A Lublini Katolikus Egyetem lengyel egyháztörténeti–földrajzi intézete. – The Church Historian–Geographical Institute in the Catholic University of Lublin.
= 5 (1993) 3–4. sz. 201–212. Szemle

104 KLOCZOWSKI Jerzy

Kelet–Közép–Európa társadalom- és vallástörténeti atlasza. – The social- and religion- historical atlas of Eastern and Central Europe.
= 5 (1993) 3–4. sz. 213–222. Szemle

105 SOMORJAI Ádám

Szent Adalbert műve és jelentősége. – The formation of Christian Europe. Oeuvre and importance of Saint Adalbert.
= 5 (1993) 3–4. sz. 223–228. Szemle

106 TÓTH Ferenc

Kétszáz éve született Lonovics József csanádi püspök. – József Lonovics, bishop of Csanád was born two hundred years ago.
= 5 (1993) 3–4. sz. 229–234. Szemle

107 Glattfelder–emlékkonferencia Szegeden. –

The memory of archbishop Gyula Glattfelder in Szeged.
= 5 (1993) 3–4. sz. 235–236. H.

108 FAZEKAS Csaba

A felekezeti együttélés az erdélyi fejedelemségben. – The coexistence of the religions in the Principality of Transylvania.
= 5 (1993) 3–4. sz. 237–238. Adattár

109 SZILAS László

† P. Arató Pál SJ. (1914–1993).
= 5 (1993) 3–4. sz. 239–240. Nekl.

110 GALCSIK Zsolt

Rácz Imre: Arló, Borsodszentgyörgy, Járdánháza, Hodoscsépány története egyházi levéltári források tükrében.

= 5 (1993) 3–4. sz. 241–242. Ism.

111 LOTZ

Bura László: Hűségesen, fáradhatatlanul. Scheffler János szatmári megyéspüspök életútja.

= 5 (1993) 3–4. sz. 243–248. Ism.

112 HORVÁTH Erzsébet

Dóka Klára: Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban.

= 5 (1993) 3–4. sz. 249–250. Ism.

113 LAKATOS Pál

Simor János–emlékkönyv.

= 5 (1993) 3–4. sz. 250–251. Ism.

114 KÖHEGYI Mihály

Komoly Pál: Pitvarosi tanulmányok. – Studies Pitvaros.

= 5 (1993) 3–4. sz. 251–252. Ism.

115 GLÜCK Jenő

Studia Judaica I. – Studia Judaica II.

= 5 (1993) 3–4. sz. 252–255. Ism.

116 LAKATOS Pál

Szent László király. – The king Saint Ladislaus.

= 5 (1993) 3–4. sz. 256–259. Ism.

117 PÁL József

Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon. 1924–1944. Bp. 1993.

= 5 (1993) 3–4. sz. 257–261. Ism.

118 ORBÁN Imre

László Gyula: A Szent László–legenda középkori falképei.

= 5 (1993) 3–4. sz. 262–264. Ism.

119 KÖHEGYI Mihály

Acta Historica. (Acta Universitatis Szegediensis) [de Attila József Nominatae].

= 5 (1993) 3–4. sz. 265–266. Ism.

120 VÁRSZEGI Asztrik

Előszó. – Foreword.

= 6 (1994) 1–2. sz. 5–6.

121 CSAPODI Csaba

A magyar katolikus történészek egykori munkaközössége és a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv. – The former co-operative of the hungarian catholic church historians and the church historical almanach “Regnum”.

= 6 (1994) 1–2. sz. 7–18. Tan.

122 SALIGA Irén

A Regnum repertórium. 1936–1946. – The repertorium of Regnum. 1936–1946.

= 6 (1994) 1–2. sz. 19–36. Rep.

123 MOLNÁR Antal

Egy magyar egyháztörténész a 20. században: Vanyó Tihamér OSB. – A hungarian church historian of the 20th century: Tihamér Vanyó OSB.

= 6 (1994) 1–2. sz. 37–50. Tan.

124 SROKA, Stanislaw

Az esztergomi érsek és a krakkói püspök vitája a 14. század első felében. – A discussion of the archbishop of Esztergom with the bishop of Cracow in the first half of the 14th century.

= 6 (1994) 1–2. sz. 51–55. Tan.

125 MÉSZÁROS István

Iskolatörténetünk barokk korszaka. – The baroque age of our school history.

= 6 (1994) 1–2. sz. 57–65. Tan.

126 KÁPOLNAI István

Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. sz. derekáig. – Some additional data to the school history of Mezőkövesd from the middle of the 19th century.

= 6 (1994) 1–2. sz. 67–79. Tan.

127 SASVÁRI László

Ókatolikus mozgalmak Magyarországon. – Old-catholic movements in Hungary.

= 6 (1994) 1–2. sz. 81–125. Tan.

128 EÖRDÖGH István

A Magyarország elleni 1919-es intervenció, mint a bolsevizmus következménye. – The intervention of 1919 against Hungary as a consequence of the bolshevism. (Based on Vatican sources).

= 6 (1994) 1–2. sz. 127–132. Tan.

129 DEMETER József

A magyarpéterlakai református egyházközség története. – The history of the calvinist parish of Magyarpéterlaka (Petralica de Mures Rumania).

= 6 (1994) 1–2. sz. 133–147. Tan.

130 KATUS László

A szegvári plébánia története. – The history of the roman catholic parish of Szegvár.

= 6 (1994) 1–2. sz. 149–216. Tan.

131 SOÓS Katalin

Der Schauprozess Gegen Kardinal Mindszenty im Spiegel Österreichischer Gesandtschaftsberichte.

– Monstrous process against cardinal Mindszenty according to the reports of the Austrian ambassador. = 6 (1994) 1–2. sz. 217–230. Forrás

132 KATONA Nándor

Két levél 1953-ból. – Two letters from 1953. [A békepapokról].

= 6 (1994) 1–2. sz. 231–234. Forrás

133 SOMORJAI Ádám

Magyar egyháztörténeti témájú disszertációk a Bécsi Egyetemen. 1831–1984. – Dissertations stored in the Vienna University concerning the Hungarian church history. 1831–1984.

= 6 (1994) 1–2. sz. 235–242. Adattár

134 CSÁSZTVAY Tünde

Hungarian culture and christianity fourth Congress on Hungarian studies.

= 6 (1994) 1–2. sz. 243–245. Szemle

135 Szent István–napok Kalocsán.

= 6 (1994) 1–2. sz. 246. Szemle

136 Fraknói Vilmos–emlékülés.

= 6 (1994) 1–2. sz. 247–248. Szemle

137 Giesswein Sándor–emlékünnepek.

= 6 (1994) 1–2. sz. 248–249. Szemle

138 MONOK István

Benda Kálmán. (1913–1993). – [Kálmán Benda. 1913–1993].

= 6 (1994) 1–2. sz. 251–252. Nestr.

139 TÓTH Sándor László

Gabriel, L. Astrik: The parish studium.

= 6 (1994) 1–2. sz. 253–258. Ism.

140 KŐHEGYI Mihály

Kereszténység és szabadság. 34. Pax Romana Kongresszus. 1992. Lillafüred. (Róma, 1992). = Katolikus Szemle, Róma, 1992.

= 6 (1994) 1–2. sz. 258–259. Ism.

141 ORBÁN Imre

Jáklí István: "...A magyarokhoz küldetett". Pannonhalma, 1992, Bencés K. – [Szent Wolfgang püspök, Németország].

= 6 (1994) 1–2. sz. 260–262. Ism.

142 KŐHEGYI Mihály

Az esztergomi főegyházmege barsi főesperességének egyházlátogatási jegyző-könyvei. 1647–1674. Válogatta, sajtó alá rend. és bev.: Tomisa Ilona. (Bp. 1992).

= 6 (1994) 1–2. sz. 262–263. Ism.

143 LAKATOS Pál

Magyar egyházak és gyülekezetek Nagyváradon. (Szerk. Tökés László. Kiad. a Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület. Nagyvárad, 1992.)

= 6 (1994) 1–2. sz. 264–266. Ism.

144 KŐHEGYI Mihály

Szabadi Sándor: „Kiáltó szó a pusztában...”. Szilády János élete és kora. (Kecskemét, 1993, Emmaus Kiadó).

= 6 (1994) 1–2. sz. 265–266. Ism.

145 NAGY Ádám

Kis Bálint: A Békés–Bánáti Református Egyházmege története (1836). Közreadó: Gilicze László, Kormos László. Békéscsaba – Szeged, 1992. (Déalföldi Évszázadok. 5.)

= 6 (1994) 1–2. sz. 267–269. Ism.

146 KŐHEGYI Mihály

Helytörténeti részletek a kecskeméti ferences rendház Háztörténetéből. (1644–1950). Ford., vál., jegyz.: Szabó Attila. (Kecskemét, 1992). (Levéltári Füzetek. 6.)

= 6 (1994) 1–2. sz. 269–270. Ism.

147 ORBÁN Imre

Kredics László – Solymosi László: A veszpremi püspökség 1524. évi urbárium. (Bp. 1993, Akadémiai Kiadó). (Fontes Minores and Historiam Hungariae Spectans. 4.)

= 6 (1994) 1–2. sz. 271–272. Ism.

148 KOVÁCS János

Galcsik Zsolt: A Páli Szent Vincéről Nevezett Szécsényi Irgalmasnővérek „hármás intézményének” története az alapítástól a feloszlatásig. (1875–1950). (Balassagyarmat, 1993).

= 6 (1994) 1–2. sz. 272–273. Ism.

149 PUKÁNSZKY Béla

Mészáros István: "...Kimaradt tananyag ...". A diktatúra és az egyház 1945–1956". 1. Bp. 1993, Márton Áron K. 2. ua. 1957–1975. Uo. 1994.

= 6 (1994) 1–2. sz. 274–276. Ism.

150 SZITTYAY Dénes

Szántó (Arator) István SJ (1540–1612) élete és munkássága. – Life and activity of István Szántó (Arator) SJ. – Zombori István: [Szittyay Dénes leveles kötetéről].

= 6 (1994) 3–4. sz. 5–33. Tan.

151 TEMPFLI Imre

Ein Land und vier Religionen. – One country – four religions. – [Egy haza – négy vallás].

= 6 (1994) 3–4. sz. 35–70. Tan.

152 MOLNÁR Antal

Az udvarhelyi jezsuita Missio Siculica kezdetei az 1650-es években. – The beginnings of the Jesuit Missio Siculica of Udvarhely in the 1650-s.
= 6 (1994) 3–4. sz. 71–89. Tan.

153 GLÜCK Jenő

Az erdélyi zsidó oktatás történetéből. – The history of the Transylvanian Jewish education.
= 6 (1994) 3–4. sz. 91–116. Tan.

154 SASVÁRI László

Görögajkú ortodoxia Magyarországon a 16–20. században. – Greek orthodoxy in Hungary between the 16th and 20th century.
= 6 (1994) 3–4. sz. 117–154. Tan.

155 DUFF, E. William

Kim Philby's hungarian "Confessor". – [Kim Philby magyar „Confessor”-a].
= 6 (1994) 3–4. sz. 155–177. Tan.

156 SZARVAS Béla

A Szent László Társulat 90 éve és a szórványban élő magyarok pasztorációja. – 90 years of the Saint László Association and the pastoral care of the hungarians living in sporadic minorities.
= 6 (1994) 3–4. sz. 179–194. Tan.

157 BORHALMI Gábor (BENDÁSZ István)

Kárpátalja első főiskolai jellegű intézménye. – The first college of higher education in Sub-Carpathia.
= 6 (1994) 3–4. sz. 195–202. Forrás

158 BÉLTEKY Ákos

IKE-konferenciák Erdélyben a második világháború után. – IKE conferences in Transylvania. Abstracts.
= 6 (1994) 3–4. sz. 203–216. Forrás

159 DÓKA Klára

A Váci Egyházmegyei Könyvtár térképgyűjteménye. – The map collection of the Library of the Vác diocese.
= 6 (1994) 3–4. sz. 217–242. Adattár

160 Pásztor Lajos köszöntése. – Greetings to Lajos Pásztor. (Keresztes Sándor nagykövet köszöntője. – Pásztor Lajos–bibliográfia).
= 6 (1994) 3–4. sz. 243–250. Szemle

161 SOMORJAI Ádám

Egyháztörténeti disszertációk a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán (1863–1993). – Theses and licenciate papers concerning ecclesiastical history written at the Theological Faculty of the Catholic University (from 1863 to 1993).
= 6 (1994) 3–4. sz. 251–265. Adattár

162 Szent István napok Kalocsán. – (Történeszek napja).
= 6 (1994) 3–4. sz. 267. Szemle

163 Az Iskoladráma és a barokk című konferencia tervezett előadásai Egerben. (1994. szeptember 1–3.)
= 6 (1994) 3–4. sz. 267–268. Szemle

164 PUKÁNSZKY Béla

Mészáros István: A Soproni Bencés Gimnázium. (Bp. 1994, Bencés Kiadó). – Uő.: A budapesti és a csepeli bencés gimnáziumok. (Uo.)
= 6 (1994) 3–4. sz. 269–271. Ism.

165 KŐHEGYI Mihály

Lábady Károly: Istennek hajlékai a Drávaszögben. (Bp. 1994).
= 6 (1994) 3–4. sz. 271–272. Ism.

166 KŐHEGYI Mihály

Ökrész Károly: A temerini plébánia története. (Újvidék [Novi Sad, Jug.], 1992).
= 6 (1994) 3–4. sz. 272–275. Ism.

167 GLÜCK Jenő

Jerusalem. A jeruzsálemi pátriárkátus folyóirata.
= 6 (1994) 3–4. sz. 275–282. Ism.

168 ILLÉS Pál Attila

Gapski, Henryk: Rekrutacja do zakonów meskich w Polsce. (A lengyel férfirendek után–pótlása). (Lublin, 1987).
= 6 (1994) 3–4. sz. 283–286. Ism.

169 DÓKA Klára

A magyar katolikus püspöki tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. 1–2. (Összeállította, bev. Beke Margit. (München, 1992. Aurora). (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae. 12–13.)
= 6 (1994) 3–4. sz. 286–288. Ism.

170 BALOGH Margit – GERGELY Jenő

Egyházak az újkori Magyarországon. 1790–1992. Kronológia. Bp. 1993. (Historia Könyvtár. Kronológia, adattárak. 1.)
= 6 (1994) 3–4. sz. 288–290. Ism.

171 PÁL József

Békés Gellért – Horváth Árpád szerk.: Megújuló egyház a megújuló társadalomban. (Pannonhalma, 1993). – 35. Magyar Pax Romana Kongresszus, Vép – Szombathely, 1993.
= 6 (1994) 3–4. sz. 290–294. Ism.

172 BOBA Imre

Egyháztörténeti vázlatok a középkorból: 1. Szent Metód és Szentpál kapcsolata Sirmiummal és Szlavóniával a pápai levelezés és a horvát hagyomány tükrében. 2. Szent Konstantin (Cirill), Szent Metód és a Boszniai Püspökség eredete. – Essays on medieval church history: 1. The contacts of St. Methodius and Sventopolk with Sirmium and Slavonia in the light of papal documents and Croatian tradition. – 2. Saint Constantine (Cirill), Saint Methodius and the origins of the bishopric of Bosna. (Ford. Petrovics István). = 7 (1995) 1–2. sz. 5–29. Tan.

173 ÉRSZEGI Géza

Róbert érsek oklevelei. – Documents of archbishop Róbert. = 7 (1995) 1–2. sz. 31–53. Tan.

174 SROKA, Stanislaw A.

Lengyelek a szepességi káptalanban a 14. században. – Poles in the chapter of Szepesség in the 14th century. = 7 (1995) 1–2. sz. 55–61. Tan.

175 ERDŐ Péter

Az esztergomi vikáriusi bíróság legrégebbi protocolluma. – The oldest protocollum of the vicarial court of Esztergom. = 7 (1995) 1–2. sz. 63–72. Tan.

176 GLÜCK Jenő

Adatok az erdélyi könyvtárak judaisztikai anyagának meghatározásához (1800–ig). – A contribution to the determination of the judaistic material in libraries of Transylvania. (Until 1800). = 7 (1995) 1–2. sz. 73–87. Tan.

177 DÓKA Klára

A kalocsai érsekség birtokai a 18–19. században. – The possessions of the archbishopric of Kalocsa in the 18–19th centuries. = 7 (1995) 1–2. sz. 89–152. Tan.

178 KŐHEGYI Mihály

Adatok Madaras egyháztörténetéhez. (1789–1835). – A contribution to the ecclesiastical history of Madaras. (1789–1835). = 7 (1995) 1–2. sz. 153–166. Tan.

179 ADRIÁNYI Gábor

A szociális kérdés a német és a magyar katolikus egyházban 1891 előtt. – The social issue in the german and hungarian catholic church before 1891. = 7 (1995) 1–2. sz. 167–176. Tan.

180 RISKÓ Mariann

A kárpátaljai görögkatolikus egyház kálváriája 1944-től a legalitás visszanyeréséig a visszaemlékezések tükrében. – The tribulations of the Sub-Carpathian greek catholic church from 1944 to the present day (1992) as reflected in reminiscences. = 7 (1995) 1–2. sz. 177–196. Tan.

181 SZŰCS Márton – KOVÁCS József

Halottak hallgatása. – The silence of the deads. – Requiem 40.000, 1944-ben ártatlanul kivégzett bácskai magyarért. = 7 (1995) 1–2. sz. 197–231. Tan.

182 MÉSZÁROS István

A szegedi “bajszos püspök” jelentései 1952-ben. – Reports of the deputy of the state office of church affairs in the year 1952. = 7 (1995) 1–2. sz. 233–246. Tan.

183 MOLNÁR Antal

A 85 éves P. Lukács László SJ köszöntése. – Greetings to Rev. László Lukács SJ in his 85th anniversary. = 7 (1995) 1–2. sz. 247–260. Szemle

184 CYWIŃSKI, Bohdan

A katolikus egyház Szlovákiában a kezdetektől 1948–ig. – The catholic church in Slovakia, from the beginnings until 1948. = 7 (1995) 1–2. sz. 261–278. Szemle

185 Új alapítvány az egyháztörténeti kutatásért: Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány (HEHA).

= 7 (1995) 1–2. sz. 279. Szemle

186 KŐHEGYI Mihály

Dóka Klára szerk.: Segédanyag az egyházlátogatási jegyzőkönyvek feldolgozásához. = 7 (1995) 1–2. sz. 281–282. Ism.

187 HORVÁTH Erzsébet

Magyarok kelet és nyugat metszéspontján. Nemzetközi Történeteszkonferencia előadásai. Esztergom, 1994. ápr. 13–15. (Szerk. Beke Margit és Bárdos István). [Bp. 1995]. = 7 (1995) 1–2. sz. 282–284. Ism.

188 KŐHEGYI Mihály

Unghváry Sándor: A magyar reformáció az ottomán hódoltság alatt a 16. században. (Bp. 1994). = 7 (1995) 1–2. sz. 284–286. Ism.

189 VÁRSZEGI Asztrik

Lectori salutem. – [Forward. – Előszó]. = 7 (1995) 3–4. sz. 5–10.

190 RÓNAI Zoltán

Compostella és a magyarok. – Compostela and the hungarians.

= 7 (1995) 3–4. sz. 11–26. Tan.

191 ÉRSZEGI Géza

De cappella tempore Ludovici I regis Hungariae constructa. (Addenda litteris in cancellaria pontificia confectis). – Request to the pope to sanction the building of the Louis I (The Great) of Hungary chapel.

= 7 (1995) 3–4. sz. 27–33. Tan.

192 MÉSZÁROS István

Népszokásokra vonatkozó adatok a 16. század végéről. – Folk customs in the light of facts collected at the end of the 16th century.

= 7 (1995) 3–4. sz. 35–40. Tan.

193 KOLTAI András

A győri egyházmegye 1579. évi szombathelyi zsinata. – The synod of diocese Győr in Szombathely, 1579.

= 7 (1995) 3–4. sz. 40–60. Tan.

194 GLÜCK Jenő

Nagyváradí források a magyarországi görögkeleti parókiák történetéhez (1793–1847). – Sources of the history of some greek orthodox parishes in Hungary (1793–1847) kept in Nagyvárad.

= 7 (1995) 3–4. sz. 61–81. Tan.

195 DEÁK Ágnes

Lady Blennerhassett és Haynald Lajos érsek barátsága. – The friendship between Lady Blennerhassett and archbishop Lajos Haynald.

= 7 (1995) 3–4. sz. 83–96. Tan.

196 LAKATOS Andor

Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége. – Lajos Haynald's public and political activity.

= 7 (1995) 3–4. sz. 97–150. Tan.

197 SZECSKÓ Károly

Szmrecsányi Lajos egri érsek. (1851–1943). – Lajos Szmrecsányi, archbishop of Eger. (1851–1943).

= 7 (1995) 3–4. sz. 151–158. Tan.

198 KRESTEN Otto

A római Osztrák Kultúrintézet Történeti Intézete. – The Institute for History of the Austrian Cultural Institute in Rome.

= 7 (1995) 3–4. sz. 159–169. Adattár

199 ĀBOKLICKI, Krzysztof

A lengyel történészek Rómában Fraknói Vilmos idejében és a Lengyel Könyvtár meg-alapítása. – Polish

historians in Rome in Vilmos Fraknói's time and the foundation of the Polish Library.

= 7 (1995) 3–4. sz. 171–177. Adattár

200 ESCH Arnold

A római Porosz Történeti Intézet 1888–1936. – The Prussian Historical Institute, Rome. 1888–1936.

= 7 (1995) 3–4. sz. 179–183. Adattár

201 BEKE Margit

Das Päpstliche Ungarische Kirchliche Institut in Rom. – The Pontifical Hungarian Ecclesiastical Institute in Rome. – A Római Pápai Magyar Egyházi Intézet.

= 7 (1995) 3–4. sz. 185–204. Adattár

202 SZILAS László

A Pápai Gergely Egyetem Egyháztörténelmi Kara. – The Faculty of Ecclesiastical History of the Pontifical Gregory University.

= 7 (1995) 3–4. sz. 205–209. Adattár

203 KOVÁCS, Elisabeth

Bibliotheca Pontificum – a modern pápaság-történet alapvetése és alapvonásai. (Németből ford. Somorjai Ádám).

= 7 (1995) 3–4. sz. 211–236. Adattár

204 SZARVAS Béla

A szórványban élő katolikus magyarság pasztorációja Olaszországban. – Pastoral care for the hungarian diaspora in Italy.

= 7 (1995) 3–4. sz. 237–241. Adattár

205 GLÜCK Jenő

Nemzetközi Judaisztikai Ülés Kolozsvárott 1995. – A Conference on Jewish Studies in Kolozsvár (Cluj-Napoca) 1995.

= 7 (1995) 3–4. sz. 243–244. Szemle

206 SOMORJAI Ádám

Ónody Olivér: O culto dos santos Húngaros no Brasil e a história da igreja católica romana húngara no Brasil.

= 7 (1995) 3–4. sz. 245–251. Ism.

207 KŐHEGYI Mihály

Fülöp Éva Mária: A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949).

= 7 (1995) 3–4. sz. 252–254. Ism.

208 MERÉNYI-METZGER Gábor

Nagyváradí schematizmus. 1995. – A nagyváradí egyházmegye névtára Szent László király halála 900-ik jubileumi évében. (Nagyvárad, 1995).

= 7 (1995) 3–4. sz. 254. Ism.

- 209 VÁRSZEGI Asztrik**
Előszó [az 1000 éves Pannonhalma című kötethez].
MEV, 1996. 1–2. – Foreword.
= 8 (1996) 1–2. sz. 7.
- 210 SOMORJAI Ádám**
Bencés monostorok Magyarországon a 10–16. században. – Benedictine monasteries in Hungary in the 10–16th centuries.
= 8 (1996) 1–2. sz. 9–14. Tan.
- 211 BÁNHEGYI B. Miksa**
Bencés könyvkultúra a középkorban. – The benedictine culture of books in the Middle Ages.
= 8 (1996) 1–2. sz. 15–23. Tan.
- 212 SÓLYMOS Szilveszter**
A pannonthalmi hiteles helyi pecsét és címer. – The formation of the official local stamp and arms of Pannonhalma.
= 8 (1996) 1–2. sz. 25–48. Tan.
- 213 TÓTH János Aldemár**
A pannonthalmi gazdálkodás története a 18. század derekán. – The history of economy of Pannonhalma around the Middle of the 18th century.
= 8 (1996) 1–2. sz. 49–85. Tan.
- 214 SVOBODA József Adalbert**
Missale Vitonianum – 1781.
= 8 (1996) 1–2. sz. 87–98. Tan.
- 215 SÓLYMOS Szilveszter**
A Maurinus breviárium bevezetése a magyar bencés kongregációban. – The introduction of Maurinus breviarium into the hungarian Benedictine congregation.
= 8 (1996) 1–2. sz. 99–115. Tan.
- 216 SÓLYMOS Szilveszter**
A magyar bencés kongregáció szerepe a római Szent Anzelm Kollégium és a bencés konföderáció létrejöttében. – The role of the hungarian benedictine congregation in the formation of the Saint Anselm College of Rome and in the establishment of the Benedictine confederation.
= 8 (1996) 1–2. sz. 117–135. Tan.
- 217 SOMORJAI Ádám**
A magyarországi bencés rend 20. századi történetének rövid vázlata 1983-ig. – A short outline of the 20th century hungarian benedictine order up to 1983.
= 8 (1996) 1–2. sz. 137–148. Tan.
- 218 TÓTH Veremund**
A Szent Gellért kolostor Brazíliában. – The St. Gerald monastery in Brasil.
= 8 (1996) 1–2. sz. 149–190. Tan.
- 219 MERÉNYI-METZGER Gábor**
Püspöki helynökség Gyulán (1921–1924). – Episcopal vicarage in Gyula (1921–1924).
= 8 (1996) 1–2. sz. 191–230. Tan.
- 220 SZECSKÓ Károly**
Heves megyei adatok a római katolikus papság és a volt szerzeteseknek, a párt és a kormány egyházpolitikája elleni küzdelméről az 1956. november 4. és az 1961 szeptembere közötti időszakból. – Data from Heves county concerning in the struggle of roman catholic priests and ex-monks against the ecclesiastical policy of the party and the government in the period between 4. november 1956. and September 1961.
= 8 (1996) 1–2. sz. 231–236. Tan.
- 221 REICHARDT Aba**
Levéltárunk forrásközlései (1579–1924). – Publication of sources from our archive. [Pannonhalmi Főapátság Levéltára].
= 8 (1996) 1–2. sz. 237–286. Forrás
- 222 TÓTH István György**
Pannonhalmi bencés misszió 1658-ból. (Roman garsteni apát két Rómában őrzött levele). – The benedictine mission to Pannonhalma in 1658. (Abbot Roman Garsten's two letters preserved in Rome).
= 8 (1996) 1–2. sz. 287–294. Forrás
- 223 SÓLYMOS Szilveszter**
Vidlics Ferenc pannonthalmi perjel naplótöredéke az Egyetemi Könyvtárban [Budapest] (1710–1711). – Fragment of the diary of Ferenc Vidlics, a provost in Pannonhalma, in the University Library [Budapest] (1710–11).
= 8 (1996) 1–2. sz. 295–310. Forrás
- 224 FÜLÖP Éva**
És kibocsátá Noé a galambot ... – Bencés rendtagok beszámolóí 1945 tavaszán. – And Noah set the dove free ... – Accounts of events members of the benedictine order in the spring of 1945.
= 8 (1996) 1–2. sz. 311–331. Forrás
- 225 PÁSZTOR Lajos**
Gerevich Tibor a Római Magyar Történeti Intézet működéséről. 1924–1926. – Tibor Gerevich on the operation of the Hungarian Historical Institute in Rome. (1924–1926).
= 8 (1996) 1–2. sz. 333–350. Forrás
- 226 PETROVICS István**
Boba Imre. (1919–1996). – [Imre Boba. 1919–1996]. – Boba Imre műveinek bibliográfiája. (Átdolgozta és ford. –.)

= 8 (1996) 1–2. sz. 351–360. Nehr.

227 HARDI Titusz

Söveges Dávid: Isten útja a bencéseken át. Kis bencés rendtörténet. Szerk., sajtó alá rend. Somorjai Ádám. Pannonhalma, 1996. (Rendtörténeti Füzetek. 1.)

= 8 (1996) 1–2. sz. 361. Ism.

228 PUKÁNSZKY Béla

Varga László: A pannonhalmi Szent Benedek-rend népiskolái és általános iskolái az egyházmegyei tanügyi igazgatás tükrében. (1919–1948). (Pannonhalma, 1996.)

= 8 (1996) 1–2. sz. 361–363. Ism.

229 MONOK István

Kiss Domonkos: Régi magyarországi könyvek a pannonhalmi Szent Benedek-rend főkönyvtárában az 1786-os abolíciós katalógus alapján. Pannonhalma, 1996. (Pannonhalmi Füzetek. 38.)

= 8 (1996) 1–2. sz. 363–365. Ism.

230 SOMORJAI Ádám

A Szent Gellért Hittudományi Főiskola évkönyveinek három évfolyama: 1–7 (1911–1917), 8–10 (1940–1943), 11–22 (1958–1989).

= 7 (1996) 1–2. sz. 365. Ism.

231 PÜSPÖKI NAGY Péter

Mons Sacer. 996–1996. – Pannonhalma 1000 éve. Szerk. Takács Imre. 1–3. (Pannonhalma, 1996.)

= 8 (1996) 1–2. sz. 366–373. Ism.

232 ZAKAR Péter

Rónay Jácint: Napló. (Válogatás. Sajtó alá rend., utószó: Hölvényi György). Bp. – Pannonhalma, 1996.

= 8 (1996) 1–2. sz. 374–379. Ism.

233 PURCSI Barna Gyula

Puskely Mária: Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz. 1–2. (Pannonhalma, 1995, Bencés K.)

= 8 (1996) 1–2. sz. 379–381. Ism.

234 DÓKA Klára

Beke Margit: A Primási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom, 1995.

= 8 (1996) 1–2. sz. 382–383. Ism.

235 BERTA Péter

A körülállók teendői a későközépkor keresztény halálközeli rítusaiban. – The tasks of people standing round the dying person in the christian rites of passage of the late Middle Ages.

= 8 (1996) 3–4. sz. 5–17. Tan.

236 TEMPFLI (Imre), Emmerich

Melanchthon und die Synode von Erdöd. – Melanchthon and the synod held in Erdöd, on 20 September 1545. – Melanchthon és az erdődi zsinat, 1545. szeptember 20. = 8 (1996) 3–4. sz. 19–35. Tan.

237 BOROVI József

Egy Nógrád megyei régi anyakönyv – Kazár, 1695. – An old parish register of births, marriages and deaths in county Nógrád. Kazár, 1695. = 8 (1996) 3–4. sz. 37–50. Tan.

238 BAÁN István

A görömbölyi görögkatolikus egyházközség a 18. században. – The catholic church in Görömböly during the 18th century. = 8 (1996) 3–4. sz. 51–60. Tan.

239 ADRIÁNYI Gábor

Fraknoi Vilmos és a „Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Illustrantia” megindítása. – Vilmos Fraknoi and launching the “Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Illustrantia”.

= 8 (1996) 3–4. sz. 61–72. Tan.

240 MERÉNYI–METZGER Gábor

Karácsonyi János egyházi pályája és forrásai a Békés megyei levéltárban. – Ecclesiastical career of János Karácsonyi [in the archives of the county Békés].

= 8 (1996) 3–4. sz. 73–90. Tan.

241 VÁRDY HUSZÁR Ágnes – VÁRDY Béla

Az amerikai magyar egyházközségek megszületése és kifejlődése. – The birth and development of american hungarian congregations.

= 8 (1996) 3–4. sz. 91–105. Tan.

242 BURA László

A Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Liceum (1804–1852). – The Roman Catholic Episcopal “Lyceum” in Szatmárnémeti (1804–1852).

= 8 (1996) 3–4. sz. 107–136. Tan.

243 BÉLTEKY József

Sajtóvisszhangok Glattfelder Gyula temesvári püspök működésének utolsó éveiből. – Press repercussions from the last years of the activity of Gyula Glattfelder as bishop of Temesvár.

= 8 (1996) 3–4. sz. 137–153. Tan.

244 PUSZTAI Gabriella

Kimaradt generációk. Közéleti lehetőségek az egyházi iskolák utóbbi 50 éves történetéhez. – Missing generations. Possible approaches to writing the story of ecclesiastical schools during the past 50 years.

= 8 (1996) 3–4. sz. 155–165. Tan.

- 245** János Pál, II., pápa
Magyarság, kereszténység, kultúra. [Beszéd]. Elhangzott: a 4. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson. (Ford. Szörényi László).
= 8 (1996) 3–4. sz. 167–172. Forrás
- 246** POUPARD, Paul
Megnyitó beszéd (a 4. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson. (Ford. Bratinka József). – Inagural address.
= 8 (1996) 3–4. sz. 173–178. Forrás
- 247** SARNYAI Csaba Máté
Scitovszky prímás levele Eötvöshöz (1848). – Letter of primate Scitovszky to Eötvös.
= 8 (1996) 3–4. sz. 179–187. Forrás
- 248** MÓZES Huba
Baráti Tudósító. 1930–1932.
= 8 (1996) 3–4. sz. 189–206. Forrás
- 249** GLÜCK Jenő
Egyháztörténeti emlékek Izrael múzeumaiban. – Ecclesiastic collections in the museums of Israel.
= 8 (1996) 3–4. sz. 207–215. Adattár
- 250** ILLÉS Pál Attila
Egyháztörténeti konferencia Lublinban. – Ecclesiastical conference in Lublin.
= 8 (1996) 3–4. sz. 217–222. Adattár
- 251** MONOK István
A magyar művelődés és a kereszténység. – Hungarian culture and christianity. 4. Hungarológiai Kongresszus, Róma – Nápoly, 1966. szept. 9–15.
= 8 (1996) 3–4. sz. 223–224. Adattár
- 252** SZARVAS Béla
A szórványban élő katolikus magyarság pasztorációja Olaszországban. – Pastoral care for the hungarian diaspora in Italy. (Kiegészítés).
= 8 (1996) 3–4. sz. 225–227. Adattár
- 253** ZVARA Edina
Egyháztörténeti könyvek. 1995/1. – Books concerning ecclesiastic history. 1995/1.
= 8 (1996) 3–4. sz. 229–241. Szemle
- 254** KŐHEGYI Mihály
Blazovich László – Géczy Lajos: A Telegdiek pere 1568–1572. Szeged, 1995. (Dél–Alföldi Évszázadok. 6.)
= 8 (1996) 3–4. sz. 243–244. Ism.
- 255** KŐHEGYI Mihály
Ságvári Ágnes szerk.: Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. (Iratok a Bács–Kiskun megyei levéltárból).
= 8 (1996) 3–4. sz. 245–246. Ism.
- 256** KŐHEGYI Mihály
Egyháztörténeti tanulmányok. I. – Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből. 1. (Pécs, 1993).
= 8 (1996) 3–4. sz. 246–249. Ism.
- 257** KŐHEGYI Mihály
Gerics József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. (METEM Könyvek. 9.)
= 8 (1996) 3–4. sz. 250–252. Ism.
- 258** KŐHEGYI Mihály
Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. (Sajtó alá rend. Frojmovics Kinga. Bp. 1994).
= 8 (1996) 3–4. sz. 253–254. Ism.
- 259** BAÁN István
Ortodoxok és görögkatolikusok Miskolcon a 18. században. – The orthodox and the uni-ates (eastern rite catholics) in the town of Miskolc in the 18th century.
= 9 (1997) 1–2. sz. 5–18. Tan.
- 260** BURA László
A jezsuiták Szatmáron. – Jesuits in Szatmár.
= 9 (1997) 1–2. sz. 19–35. Tan.
- 261** VÁRDY Béla – VÁRDY HUSZÁR Ágnes
Magyar vallási élet gyökerei Amerikában a századforduló idején. – The roots of hungarian religious life in America at the turn of the century.
= 9 (1997) 1–2. sz. 37–47. Tan.
- 262** GLÜCK Jenő
Adatok az észak-erdélyi zsidó hitközségek történetéhez. (1940–1944). – A contribution to the history of the jewish religions communities in the North of Transylvania. (1940–1944).
= 9 (1997) 1–2. sz. 49–61. Tan.
- 263** KELEMEN Miklós
Az unitárius egyház története a mai Magyarországi területén. – An addendum to the essay entitled “A history of the unitarian church on (present-day) Hungarian territory”.
= 9 (1997) 1–2. sz. 63–81. Tan.

264 TUSOR Péter

Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita. – Epistulae, acta notationesque inedita Petri Pázmány. – Ismeretlen levelek, iratok, feljegyzések Pázmány Pétertől.

= 9 (1997) 1–2. sz. 83–146. Forrás

265 SARNYAI Csaba Máté

Horváth Mihály kultuszminiszter felhívása az 1849. augusztus 20-án tartandó katolikus autonómia kongresszus megtartására. Kelt: 1849. június 15-én. – Appeal by Mihály Horváth, the minister of education for a congress to be held on 20 August 1849 on catholic autonomy. Under the date of 15 June 1849.

= 9 (1997) 1–2. sz. 147–150. Forrás

266 BOROVI József

Egy olvasótársaság története. A putnoki–rimaszécsi esperesi kerületek Olvasó Társasága és Kölsönkönyvtára. 1834–1863. – The history of a Reading Society and Lending Library of the parishes under a rural dean, Rimaszécs and Putnok, between the years 1834 and 1863.

= 9 (1997) 1–2. sz. 151–154. Forrás

267 RIBAI M. Elma

A leghűségesebb város hűséges gyermekei. Tüntetés Sopronban az egyházi iskolák védelmében. 1948. június 7. – Children of the most faithful town: demonstration in support of denominational schools in Sopron on 7 June 1948.

= 9 (1997) 1–2. sz. 155–191. Forrás

268 Zakar Polikárp O. Cist. A Zirci Ciszterci rend apátja és egyháztörténész köszöntése. – Felicitations to Zakar Polikárp O. Cist., abbot of the cistercian order of Zirc and ecclesiastical historian. – (Zakar Polikárp bibliográfiája).

= 9 (1997) 1–2. sz. 193–196. Adattár

269 HORVÁTH Tibor

METEM Enciklopédia és METEM kiadványok. 1989–1995. – (Editorial Board of the Encyclopaedia of Hungarian Church History). Encyclopaedia and METEM publications. 1989–1995.

= 9 (1997) 1–2. sz. 197–212. Adattár

270 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek 1995/2. – Books concerning ecclesiastic history. 1995/2.

= 9 (1997) 1–2. sz. 213–224. Szemle

271 MOLNÁR Antal

Tóth István György: Relationes missionariorum de Hungaria et Transylvania. (1627–1707). Róma – Bp. 1994. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma.

Fontes 1.) – Misszionáriusok jelentései Magyarországról és Erdélyről. (1627–1707).

= 9 (1997) 1–2. sz. 225–228. Ism.

272 KOVÁCS János

Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegegy Iskolánövérék bajai iskoláiban vezetett krónika. 1936–1948. Előszó: Kelemen Márton. A szöveget gondozta, jegyzetelte: Kőhegyi Mihály, Merk Zsuzsa. Bp. 1995. (Bajai Dolgozatok. 9.)

= 9 (1997) 1–2. sz. 228–230. Ism.

273 KŐHEGYI Mihály

Pál József: Békepapok. [Katolikus békepapok Magyarországon 1950–1989]. (Bp. 1995).

= 9 (1997) 1–2. sz. 230–232. Ism.

274 GLÜCK Jenő

Lestyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai. 1–2. köt. Kolozsvár, 1996. Glória K.

= 9 (1997) 1–2. sz. 232–233. Ism.

275 KOVÁCS Imre Endre

Campbell, Hamish: Szent Norbert, a premontrei rend alapítója a béke apostola. Ford. Gábor Bálint József. [Kiad. a] Premontrei Prépostság. Csorna, 1996.

= 9 (1997) 1–2. sz. 233–235. Ism.

276 PATKÓNÉ KÉRINGER Mária

Katonéné Szentendrey Katalin: A szentendrei katolikus egyház és plébánia története. 1002–1992. (Szentendre, 1996. Hunga Coord Kiadó).

= 9 (1997) 1–2. sz. 235–237. Ism.

277 RÁDYNE RÁCZ Katalin

Bertényi Iván – Dóka Klára szerk.: Magyar Egyháztörténeti Évkönyv. 2. köt. Bogay Tamás emlékére. (Bp. 1996.)

= 9 (1997) 1–2. sz. 238–240. Ism.

278 KŐHEGYI Mihály

A magyar katolikus püspökök tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–48 között. A kötetet gondozta: Beke Margit. Köln – Bp. 1996. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae. 14.)

= 9 (1997) 1–2. sz. 240–243. Ism.

279 KŐHEGYI Mihály

Pál József: Ferences harmadik rend Szegeden. (1919–1944). Bp. 1996.

= 9 (1997) 1–2. sz. 243–244. Ism.

280 GLÜCK Jenő

Adatok a pest–budai, budapesti román egyházi élet történetéhez. (1686–1919). – Some facts about the

history of Roumanian ecclesiastical life in Pest–Buda and Budapest. 1686–1919.
= 9 (1997) 3–4. sz. 5–17. Tan.

281 ADRIÁNYI Gábor

Egy „elfelejtett” kalocsai főpásztor: Klobusiczky Péter. (1752–1843). – A “forgotten” prelate of Kalocsa, Péter Klobusiczky. (1752–1843).
= 9 (1997) 3–4. sz. 19–28. Tan.

282 CSAPODI Csaba

Bessenyei György és a katolicizmus. – György Bessenyei and the catholicism.
= 9 (1997) 3–4. sz. 29–40. Tan.

283 SASVÁRI László

Román ortodoxok (görögkeletiek) a mai Magyarországon. – Roumanian eastern rite (orthodox) christians in present–day Hungary.
= 9 (1997) 3–4. sz. 41–56. Tan.

284 MÉSZÁROS István

Mindszenty és a zalaegerszegi Notre Dame–iskolák. – Mindszenty and the Notre Dame schools in Zalaegerszeg.
= 9 (1997) 3–4. sz. 57–70. Tan.

285 BOROVI József

Magyar katolikus lekipásztori szolgálat Dél-Afrikában. 1960–1980. – Hungarian catholic pastorate in the South African Republic. 1960–1980.
= 9 (1997) 3–4. sz. 71–82. Tan.

286 HORVÁTH Tibor

Toronto vagy Esztergom a METEM szülővárosa? – Is Toronto or Esztergom the birthplace of the METEM?
= 9 (1997) 3–4. sz. 83–87. Tan.

287 DÓKA Klára

„Egyház és közösség”. – “Church and community”.
= 9 (1997) 3–4. sz. 89–90. 1. METEM Konf., Bp.

288 ERDŐ Péter

Plébánia és egyházközség a háború előtti Magyarországon. – Parish and congregation in prewar Hungary.
= 9 (1997) 3–4. sz. 91–97. 1. METEM Konf., Bp.

289 [PATKÓNÉ] KÉRINGER Mária

Plébániai könyvtárak a váci egyházmegyében. – Parish libraries in the diocese of Vác.
= 9 (1997) 3–4. sz. 99–103. 1. METEM Konf., Bp.

290 JÁROLI József

A békéscsabai Credo Férfiegyesület története. 1939–1951. – A history of Credo, a Men’s Association in Békéscsaba. 1939–1951.
= 9 (1997) 3–4. sz. 105–107. 1. METEM Konf., Bp.

291 NAGYNÉ FRAUHAMMER Krisztina

A vendégeknyvek, mint a népi devotio új forrásai. – Visitors’ books as the sources of popular devotion.
= 9 (1997) 3–4. sz. 109–119. 1. METEM Konf., Bp.

292 MAKOVICS Erika

Keresztény iskola – keresztény szokásrend. – Christian school – christian convention.
= 9 (1997) 3–4. sz. 121–129. 1. METEM Konf., Bp.

293 GERGELY Jenő

A katolikus egyházközség (autonómia), mint a civil társadalom szerveződési lehetősége. (1919–1944). – The catholic parish (autonomy) as a possibility of organizing the civil society.
= 9 (1997) 3–4. sz. 131–141. 1. METEM Konf., Bp.

294 DÓKA Klára

Patrocíniumok és búcsúk az egri egyházmegyében. (1746). – Patrocinies and patronal festivals in the diocese of Eger.
= 9 (1997) 3–4. sz. 143–148. 1. METEM Konf., Bp.

295 BEKE Margit

A historia domus fontossága, helye és gyakorlata. – The importance of the Historia Domus, its place and practice.
= 9 (1997) 3–4. sz. 149–154. 1. METEM Konf., Bp.

296 [PATKÓNÉ] KÉRINGER Mária

Sándor Frigyes – Varga Lajos: A váci egyházmegye történeti földrajza. – Historical geography of the diocese of Vác.
= 9 (1997) 3–4. sz. 155–156. 1. METEM Konf., Bp.

297 MAJOR Márta

Lecke a hatalom megszilárdításának módszertanából. “Diáksztrájk” és megtorlás Zalaegerszegen 1948. október 30. – A lesson in how to consolidate power.
= 9 (1997) 3–4. sz. 157–191. Forrás

298 BURA László

Ave Maria in memoriam Scheffler János. – Ave Maria in memoriam János Scheffler.
= 9 (1997) 3–4. sz. 193–196. Forrás

299 ÉRSZEGI Géza

Pásztor Lajos. 1913–1997. – Lajos Pásztor. (1913–1997. Obituary).
= 9 (1997) 3–4. sz. 198–199. Nekl.

300 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek. 1995/3., 1996. – Books concerning ecclesiastical history. 1995/3., 1996. = 9 (1997) 3–4. sz. 201–223. Szemle

301 SARNYAI Csaba Máté

Perspektívák és lehetőségek az egyháztörténeti kutatásban. – The perspectives and possibilities of ecclesiastical historical researches. – *Fiatal Egyháztörténészek Találkozója*. (Miskolc, 1997. december 2.) = 9 (1997) 3–4. sz. 225–230. Módsz.

302 HORVÁTH Tibor

Bowden, Henry Warner: Church history in an age of uncertainty, historical patterns in the United States. 1906–1990. Carbondale, Il., 1991, Southern Illinois Univ. Press. = 9 (1997) 3–4. sz. 231–233. Ism.

303 HORVÁTH Tibor

Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Diós István. 1–2. köt. Bp. 1993, 1996, Szent István Társulat. = 9 (1997) 3–4. sz. 234–235. Ism.

304 TOMISA Ilona

Egyházlátogatási jegyzőkönyve katalógusai. – 1. Kaloicsai főegyházmege. Összeállította: Dóka Klára. Kiad. a METEM. Bp. 1994. = 9 (1997) 3–4. sz. 235–236. Ism.

305 KŐHEGYI Mihály

Szabadfalvi József: Herman Ottó, a parlamenti képviselő. 1879–1897. Miskolc, 1996. (Officini Musei. 5.) = 9 (1997) 3–4. sz. 236–239. Ism.

306 TOMISA Ilona

Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusai. – 2. Váci egyházmege. Összeállította Patkóné Kéringer Mária. Kiad. a METEM. Bp. 1997. = 9 (1997) 3–4. sz. 239–240. Ism.

307 TOMISA Ilona

Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusai. – 3. Székesfehérvári egyházmege. Összeállította: Dóka Klára. Kiad. a METEM. Bp. 1997. = 9 (1997) 3–4. sz. 240. Ism.

308 TOMISA Ilona

Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusai. – 4. Veszprémi egyházmege. Összeállította: Dóka Klára. Munkatárs: Kredics László. Kiad. a METEM. Bp. 1997. = 9 (1997) 3–4. sz. 240–241. Ism.

309 [PATKÓNÉ] KÉRINGER Mária

Visitatio Canonica. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek Batthyány József esztergomi érsek idejéből. 1776–1779. Vál., sajtó alá rend., bev. Tomisa Ilona. Kiad. az MTA Néprajzi Kutatóintézet. Bp. 1997. = 9 (1997) 3–4. sz. 241–242. Ism.

310 TUSOR Péter

Nemesi és polgári érdekvégyesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai Recepta Religiová válásában. – Aspirations by the nobility and the urban middle classes to promote their own interests as reflected in the process leading to the established status (Recepta Religio) of both roman catholicism in the lutheran town of Kassa. (*A Magyar Tanács és a vallásügy 1648–ban*). = 10 (1998) 1–2. sz. 5–26. Tan.

311 KELEMEN Miklós

A budapesti unitárius egyházközség története. – A history of the unitarian parish in Budapest. = 10 (1998) 1–2. sz. 27–49. Tan.

312 GLÜCK Jenő

A Gyulafehérvári Érseki Levéltár 1848–49-es dokumentumai. – Documents from the Archiepiscopal Archives of Gyulafehérvár (Alba Iulia, Roumania) for 1848/49. = 10 (1998) 1–2. sz. 51–57. Tan.

313 MURADIN Jenő

Hosszú Márton (1894–1953): XI. Pius arcképfestője. – Márton Hosszú (1894–1953): the painter of pope Pius XI's portrait. = 10 (1998) 1–2. sz. 59–67. Tan.

314 LOMBARDI, Lapo

Magyarország és a Szentszék a hidegháború hajnalán. – Hungary and the holy see et the beginning of the cold ward. (Ford. Vigh Éva). = 10 (1998) 1–2. sz. 69–84. Tan

315 HAUSEL Sándor

Adatok a balassagyarmati görögkeleti közösség történetéhez. – History of the greek orthodox congregation of Balassagyarmat. = 10 (1998) 1–2. sz. 85–108. 1. METEM Konf., Bp.

316 JANKA György

A Szentszék és a bécsi udvar szempontjai a nagyváradi és a körösi görög katolikus egyházmegek felállításában. (1775–1777). – Considerations by the holy see and the imperial court of Vienna leading to the establishment of eastern-rite catholic dioceses in Nagyvárad and Körös. (1775–1777). = 10 (1998) 1–2. sz. 109–114. 1. METEM Konf., Bp.

317 KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin

A szentendrei római katolikus plébánia története. – A history of the roman catholic parish in Szentendre. = 10 (1998) 1–2. sz. 115–122. 1. METEM Konf., Bp.

318 KUBINYI András

Vallásos társulatok a késő-középkori Magyarországi városokban. – Religious compa-nies in the towns of late medieval Hungary. = 10 (1998) 1–2. sz. 123–134. 1. METEM Konf., Bp.

319 LOTZ Antal

Újonnan feltárt néprajzi adalékok a csanádi püspökség területéről. – New ethnographical information originating from the area of the episcopate of Csanád. = 10 (1998) 1–2. sz. 135–145. 1. METEM Konf., Bp.

320 MÉREY Klára, T.

A vallás és az oktatás helyzete a Dunántúlon 1810–12 között, egy katonai jelentés alapján. – The state of religion and education in Transdanubian between the years 1810–12: a study based on a military report. = 10 (1998) 1–2. sz. 147–160. 1. METEM Konf., Bp.

321 PUSZTAI Gabriella

Előzetes megfontolások az egyházi iskolákba járók társadalmi hátterének vizsgálatához. – The social background of the pupils of denominational schools: preliminary considerations. = 10 (1998) 1–2. sz. 161–165. 1. METEM Konf., Bp.

322 SAS Péter

Bíró Vencel, a piarista rendfőnök és történétíró. – Vencel Bíró, piarist father superior and historian. = 10 (1998) 1–2. sz. 167–173. 1. METEM Konf., Bp.

323 SZEBENI Olivér

A baptista egyház történeti gyűjteményei. – The historical collections of the baptist church. = 10 (1998) 1–2. sz. 175–178. 1. METEM Konf., Bp.

324 TOMISA Ilona

Írott és íratlan jogszabályok útvesztőjében. – In the labyrinth of written and unwritten rules. = 10 (1998) 1–2. sz. 179–184. 1. METEM Konf., Bp.

325 GALLA Ferenc

Otrokocsi Főris Ferenc gályarab Rómában. – kézirata alapján közlése: Borovi József. – Ferenc Főris of Otrokocs, a former galley slave in Rome. = 10 (1998) 1–2. sz. 185–201. Forrás

326 MONOK István

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek könyvtártörténeti hasznosítása. (Kutatástörténeti áttekintés). – How

can the records of canonical visitations be used for the purposes of studying library history. = 10 (1998) 1–2. sz. 203–207. Forrás

327 LOTZ Antal

A csanádi papság könyvkultúrája és könyvgyűjtése a reformkorban. – The roman catholic clergy's book erudition and book collections in Csanád, during the age of reform. = 10 (1998) 1–2. sz. 209–232. Forrás

328 MARTOS Gizella

A mezőkövesdi plébánia könyvtárának 18. századi katalógusai. – The catalogs of the parish library of Mezőkövesd in the 18th century. = 10 (1998) 1–2. sz. 233–243. Forrás

329 GALCSIK Zsolt

A szécsényi evangélikus egyházköztség canonica visitatiója 1928-ban. – Canonica Visitatio in the lutheran parish of Szécheny in 1928. = 10 (1998) 1–2. sz. 245–276. Forrás

330 VÁRSZEGI Asztrik

Gábel Asztrik professzor köszöntése. – Professor Asztrik Gabriel. = 10 (1998) 1–2. sz. 277–280. Köszöntés

331 SZARVAS Béla

A Magyar Jezsuita Rend Hittudományi Főiskolája Olaszországban. Fábry Antal (1902–1985) emlékére. – The High School of Hungarian Jesuits in Italy. = 10 (1998) 1–2. sz. 281–286. Adattár

332 KŐHEGYI Mihály

Szili Ferenc: Kivándorlás a Délkelet-Dunántúlról Horvát-Szlavónországba és Amerikába. 1860–1914. = 10 (1998) 1–2. sz. 287–289. Ism.

333 MÉSZÁROS István

Jákli István: Szent István, az ember. Bp. 1996, Bethlen Gábor Könyvkiadó. – The man: St. Stephan. = 10 (1998) 1–2. sz. 290–291. Ism.

334 MÉSZÁROS István

Jakó Zsigmond: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. [Kiad. a] METEM. Bp. 1997. (METEM-könyvek. 18.) = 10 (1998) 1–2. sz. 292–294. Ism.

335 MÉSZÁROS István

Imre Mihály szerk.: Szőnyi Benjámín és kora. 1717–1749. Tanulmányok Szőnyi Benjámínról. Kiad. a Bethlen Gábor Gimnázium. Hódmezővásárhely, 1997. = 10 (1998) 1–2. sz. 294–296. Ism.

336 MÉSZÁROS István

Bitskey István: Püspökök, írók, könyvtárok. Egri főpapok irodalmi mecenatúrája a barokk korban. Kiad. a Hevesi Múzeum Szervezet. Eger, 1997. (Studia Agriensia. 16.)
= 10 (1998) 1–2. sz. 297–299. Ism.

337 KŐHEGYI Mihály

Nagy Janka Teodóra: Jogi néphagyományok két gömri faluban. Debrecen, 1998. (Gömör Néprajza. 51.)
= 10 (1998) 1–2. sz. 299–301. Ism.

338 KŐHEGYI Mihály

Boba Imre: Morávia története új megvilágításban. Bp. 1996. (METEM–könyvek. 11.)
= 10 (1998) 1–2. sz. 301–302. Ism.

339 SISKA Gábor

Szent László korának politikai viszonyai a római egyházhoz fűződő kettős kapcsolatára. – The political relationships in the period of Saint László with respect to its dualistic ties to the roman catholic church.
= 10 (1998) 3–4. 5–23. Tan.

340 VAJDA Tamás

Legenda és valóság. Árpád–házi Szent Margit szenté avatási jegyzőkönyvének és legendáinak kapcsolata. – Legend and reality: the relationship between the legends and the records concerning the canonisation of Saint Margaret of the Árpád dynasty.
= 10 (1998) 3–4. 25–68. Tan.

341 TASI Réka

Magyar szentek ábrázolása Csúzy Zsigmond prédikációiban. – The portrayal of the hungarian saints in the sermons of Zsigmond Csúzy.
= 10 (1998) 3–4. 69–85. Tan.

342 DÉNESI Tamás

Missziótól a kollégiumig. (Jezsuiták Pozsonyban 1635–ig). – From mission to college. (The jesuits in Pozsony until 1635).
= 10 (1998) 3–4. 87–115. Tan.

343 BURA László

Gondolatok Hám János személyiségéről, történelmi szerepéről, emlékezete őrzéséről. – Reflections about the personality, historical role and the keeping of the memory of János Hám.
= 10 (1998) 3–4. 117–133. Tan.

344 BLET, Pierre

Legenda az iratok tükrében. Kitartó vádak XII. Pius pápa ellen. – A legend in the reflection of documents persistent accusations against Pope Pius XII.
= 10 (1998) 3–4. 135–145. Tan.

345 VÁRDY Béla

Magyar misszionáriusok és az első magyar egyház-köztség Amerikában. – Hungarian missionaries and the first hungarian religious congregation in America.
= 10 (1998) 3–4. 147–155. Forrás

346 FAZEKAS Csaba

Az esztergomi főegyházmege az 1919-es Tanácsköztársaság idején. (Dokumentum–közlés). – The head archdiocese of Esztergom during the Hungarian Soviet Republic of 1919.
= 10 (1998) 3–4. 157–171. Forrás

347 SZECSKÓ Károly

Adalékok Kriston Endre egri segédpüspök 1945–ös internálásának történetéhez. – A note to the history of the auxiliary bishop of Eger Endre Kriston's detention in 1945.
= 10 (1998) 3–4. 173–180. Forrás

348 RIBAI M. Elma

Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek. (Isteni Megváltó Leányai). – The order of nuns named after the divine Redeemer (Daughters of the Divine Redeemer).
= 10 (1998) 3–4. 181–207. Forrás

349 LÉNÁRD Ödön

A közelmúlttal való szembenézés – lelkiismereti feladat. – Facing the near past is a task of conscientiousness.
= 10 (1998) 3–4. 209–226. Forrás

350 ÉRSZEGI Géza – SZÖGI László – BORSODI Csaba

A Gyulafehérvári Érseki Levéltár. – The archives of the archbishopric of Gyulafehérvár.
= 10 (1998) 3–4. 227–234. Forrás

351 MERÉNYI–METZGER Gábor

A csolti monostor tényleges és címzetes apátjai (1222–1994). – The actual and titular abbots of the monastery of Csolt.
= 10 (1998) 3–4. 235–254. Adattár

352 SALAMON Lajos

A háromszor újjászületett templom történetéből. [Pakod]. – The history of the church that was reborn three times.
= 10 (1998) 3–4. 255–263. Adattár

353 BOROVI József

Az 1947. évi Altötting–i zarándoklat vallási gyümölcse. – The ecclesiastical fruit of the pilgrimage to Altötting in the year 1947.
= 10 (1998) 3–4. 265–268. Adattár

354 ERDŐ Péter

A magyar és európai egyházmegyék alakulása az utóbbi tíz évben. – The development of the hungarian and european dioceses during the past ten years.
= 10 (1998) 3–4. 269–277. Adattár

355 ZVARA EDINA

Egyháztörténeti könyvek 1995/4, 1996/2, 1997/1.
– Books concerning ecclesiastic history 1995/4, 1996/2, 1997/1.
= 10 (1998) 3–4. 279–301. Szemle

356 VÁRDY Béla

Studia nova. – Új tanulmányok. A Károlyi Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának Tudományos Közleményei. Fel. szerk. Beke Albert. Bp. 1994–95. Mundus Magyar Egyetemi K.
= 10 (1998) 3–4. 303–305. Ism.

357 KŐHEGYI Mihály

Körmeny József: Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága. 1665–1720. Veszprém, 1995. 129. p. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából. 16.)
= 10 (1998) 3–4. 305–307. Ism.

358 KŐHEGYI Mihály

Magyar László szerk.: Szabadka igazgatástörténetéből. 1428–1918. Szabadka, 1996. 155. p.
= 10 (1998) 3–4. 307–309. Ism.

359 KŐHEGYI Mihály

Blazovich László szerk.: A Körös – Tisza – Marosköz települései a középkorban. Szeged, 1996. 353. p. (Dél-Alföldi Évszázadok. 9.)
= 10 (1998) 3–4. 309–311. Ism.

360 SZUROMI Szabolcs

A keleti egyházfegyelem befolyása a korai magyar zsinatokon. – The influence of the eastern church discipline on the early hungarian synods.
= 11 (1999) 1–2. 5–10. Tan.

361 MOLNÁR Antal

A veszprémi jezsuita misszió (1649–1677). – The jesuit mission of Veszprém. (1649–1677).
= 11 (1999) 1–2. sz. 11–32. Tan.

362 TUSOR Péter

A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus reform korában. (A kongregáció alapításától 1689-ig). – The hungarian church and the Sacra Rituum Congregatio during the period of the catholic renewal. (From the time of the foundation of the congregation to 1689).
= 11 (1999) 1–2. sz. 33–64. Tan.

363 BITSKEY István

Az egri egyházmegye szerepe a régió művelődésében. (1687–1848). – The role of the diocese of Eger in the education and culture of the region. (1687–1848).
= 11 (1999) 1–2. sz. 65–74. Tan.

364 GLÜCK Jenő

A hajdani nagyvárad egyházmegye dokumentumai. (1692–1846). – Documents of the one-time diocese of Nagyvárad.
= 11 (1999) 1–2. sz. 75–79. Tan.

365 SZEKENI Olivér

Adatok az amerikai magyar baptisták történetéhez. – Information concerning the history of the american-hungarian baptist.
= 11 (1999) 1–2. sz. 81–86. Tan.

366 MONA Ilona

Kilencven éves a Szociális Missziótársulat. – The Social Mission Group is ninety years old.
= 11 (1999) 1–2. sz. 87–99. Tan.

367 SZABÓ Imre SJ

A Vatikáni Rádió történetéhez: 50 éves a rádió magyar tagozata. – Additional information concerning the history of the Vatican Radio: the hungarian branch of the radio is 50 years old.
= 11 (1999) 1–2. sz. 101–108. Tan.

368 RAJKI Zoltán

A H. N. Adventista egyház története Magyarországon 1945–1958 között. – The history of the adventist church between 1945 and 1958.
= 11 (1999) 1–2. sz. 109–152. Tan.

369 TERDIK Szilveszter

„Madonna delle Vittorie”. A pócsi Mária tiszteletéről Venetóban. – “Madonna delle Vittorie”. The veneration of the Mary of Pócs in Veneto.
= 11 (1999) 1–2. sz. 153–164. Tan.

370 FORRAI Márta

A tiszaujfalu zárdatemplom építéstörténete. (1928–1943). – The history of the construction of the convent church of Tiszaujfalu. (1928–1943).
= 11 (1999) 1–2. sz. 165–180. Tan.

371 RIBAI M. Elma

Az Isteni Megváltó Leányainak kapcsolata Boldog Apor Vilmosmal és Mindszenty bíborossal. – Blessed Apor Vilmos, József Mindszenty and the Daughters of the Divine Redeemer.
= 11 (1999) 1–2. sz. 181–201. Tan.

372 Varga Lajos

Adatok a pásztói plébánia történetéhez. Küzdelem a totális diktatúra ellen. – Information concerning the history of the parish of Pásztó: the struggle against totalitarian dictatorship.

= 11 (1999) 1–2. sz. 203–224. Forrás

373 SZECSKÓ Károly

Egri adalék 1948–ból, a Kommunista Párt egyházpolitikájának vizsgálatához. – Additional data from the city of Eger concerning the study of the church policy of the Hungarian Communist Party.

= 11 (1999) 1–2. sz. 225–229. Forrás

374 NÉMETH László

Mindszenty Józsefbíboros levelei a Pápai Magyar Egyházi Intézetben. – The letters of cardinal József Mindszenty in the Institutum Pontificium Ecclesiasticum Hungaricum in Rome.

= 11 (1999) 1–2. sz. 231–242. Forrás

375 RUZSIK Vilmos

Árpád-házi Szent Erzsébet tisztelete Kolumbiában. – The veneration of Saint Elisabeth of Hungary in Columbia.

= 11 (1999) 1–2. sz. 243–244. Adattár

376 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek 1995/5., 1996/3., 1997/2., 1998. – Books concerning ecclesiastica history...

= 11 (1999) 1–2. sz. 245–270. Szemle

377 PONGRÁCZ Attila

Dr. Jordán Sándor Emil OSB. (1912–1999). [Nekr.]

= 11 (1999) 1–2. sz. 271–275.

378 MÉSZÁROS István

Márton Áron emlékkönyv születésének 100. évfordulóján. Szerk. Márton József. Kolozsvár, 1996. Glória K. 248. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 277–279. Ism.

379 VAJDA Tamás

Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk. Balogh Elemér. Bp. 1997. Püski K. 663. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 280–282. Ism.

380 MÉSZÁROS István

Egyházam és hazám. Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei. 3. 1948. Összegejt., bev., jegyz. Beke Margit. Bp. 1997. Szt. Gellért K. 234. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 282–284. Ism.

381 KŐHEGYI Mihály

Gergely Jenő: A katolikus egyház története Magyarországon. 1919–1945. Bp. 1997. 400. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 284–287. Ism.

382 VAJDA Tamás

Mészáros István bibliográfia. Szerk. Tölgyesi József. Veszprém, 1997. Veszprémi Kiadó. 64. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 287–288. Ism.

383 MÉSZÁROS István

Mózessy Gergely: Egyetemi lelkészsegély Magyarországon a 20. század első felében. A katolikus egyetemi lelkészsegély története. [Kiad. az] Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára. Bp. 1997. 163. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 288–290. Ism.

384 KŐSZEGI Mihály

Silling István: Kakasok szólnak, Máriát kiáltanak. Adalék a vajdasági magyar archaikus népi imádságok variálódási vizsgálatához. Tótfalu, 1997. 135. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 290–291. Ism.

385 MÉSZÁROS István

Thun Albin: A magyar misszió végnapjai Kínában. Szerk., bev. tanulm. Fáy Zoltán. Szeged, 1997. Agapé. 168. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 292–293. Ism.

386 KŐHEGYI Mihály

Lakatos Andor: A kalocsai főszékeskáptalan levéltára. [Kiad. a] Kalocsai Múzeumbarátok Köre. Kalocsa, 1998. 174. p. 7 t. (Kalocsai Múzeumi Értekezések. 4.)

= 11 (1999) 1–2. sz. 294–295. Ism.

387 KŐHEGYI Mihály

Lele József: A tápaiak hite. Tápé, 1998. 291. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 295–297. Ism.

388 KŐHEGYI Mihály

Örsi Julianna: Emberszötte háló. [Összegejtött írások]. Túrkeve, 1998. 218. p.

= 11 (1999) 1–2. sz. 297–298. Ism.

389 KŐHEGYI Mihály

Szathmári Tibor: Térképincsek Kalocsán. A Főszékesegyházi Könyvtár atlaszai, térképei, városképei. [Kiad. a] Főszékesegyházi Könyvtár. Kalocsa, 1988. 149. p. (Miscellanea. 3.)

= 11 (1999) 1–2. sz. 299–300. Ism.

390 KRISTÓ Gyula

Az első esztergomi érsekekről. – The first archbishops of Esztergom.

= 11 (1999) 3–4. sz. 7–18. Tan.

391 DOMONKOS László

The tragedy of the Hunyady dynasty. – Mátyás király utódlási gondjai.

= 11 (1999) 3–4. sz. 19–28. Tan.

392 HORVÁTHY Péter

V. László követei Villon Párizsában. – The ambassadors of László V. the Paris of Villon.

= 11 (1999) 3–4. sz. 29–34. Tan.

393 KOVÁCS Kálmán Árpád

Adalékok a Staatsrat erdélyi valláspolitikájához. (1771–1772). – Additional information concerning the religious Policy of the Saatsrat in Transylvania. (1771–1772).

= 11 (1999) 3–4. sz. 35–62. Tan.

394 VARGA Kálmán

Egy templomépitő főúr a 18. században: Grassalkovich I. Antal. – A church–building aristocrat of the 18th century: Antal Grassalkovich I.

= 11 (1999) 3–4. sz. 65–80. Tan.

395 KEVEHÁZI Gábor

Evangélikus iskolák és könyvtáraik. – Lutheran schools and libraries.

= 11 (1999) 3–4. sz. 81–91. Tan.

396 GLÜCK Jenő

Az aradi román nemzeti mozgalom újjászervezése. (1877–1892). – The Reorganisation of the romanian national movement of Arad. (1877– 1892).

= 11 (1999) 3–4. sz. 93–110. Tan.

397 SZIGETI Jenő

A H. N. adventista egyház indulása az egykori Jugoszlávia területén. (1900–1918). – The beginnings of the Seventh Day adventist church in the territory of former Jugoslavia. (1900–1918).

= 11 (1999) 3–4. sz. 111–125. Tan.

398 SZABÓ Ferenc SJ

Prohászka Ottokár és a „római iskola” teológiája: a Collegium Romanum szellemi befolyása. – Ottokár Prohászka and the theology of the “roman school”.

= 11 (1999) 3–4. sz. 127–144. Tan.

399 ADRIÁNYI Gábor

Lengyel menekültek és a magyar katolikus egyház. 1939–1945. – Polish refugees and the hungarian catholic church. (1939–1945).

= 11 (1999) 3–4. sz. 145–154. Tan.

400 SZENDREY [Tamás], Thomas

A centennial history of St. Elisabeth church of Cleveland, Ohio. – A cleveland-i (Ohio) Szent Erzsébet-templom százéves története.

= 11 (1999) 3–4. sz. 155–169. Tan.

401 ÉRSZEGI Márk Aurél

Károlyi Mihály és a Szentszék. – Mihály Károlyi and the Holy See.

= 11 (1999) 3–4. sz. 171–181. Forrás

402 GALCSIK Zsolt

A szécsényi ferences kolostor feloszlata 1950-ben. – The dissolution of the franciscan monastery at Szécsény in 1950.

= 11 (1999) 3–4. sz. 183–230. Forrás

403 RAJKI Zoltán

A H. N. adventista egyház irattárának forrásai. – The primary literary sources of the Seventh Day adventist church.

= 11 (1999) 3–4. sz. 231–240. Forrás

404 SZENDE Ákos

Az egykori Szent István Akadémia tagjairól. – The members of the one time Saint Stephen’s academy.

= 11 (1999) 3–4. sz. 241–255. Forrás

405 HETÉNYI VARGA Károly

Búcsú Szántó Konrádtól. – In memoriam Konrád Szántó.

= 11 (1999) 3–4. sz. 257–262. [Nekr.]

406 KOVÁCS K. Zoltán

In memoriam Békés Gellért.

= 11 (1999) 3–4. sz. 263–270. [Nekr.]

407 FAZEKAS Csaba

Még egyszer Horváth Mihály autonómia–kongresszussal kapcsolatos felhívásáról. (1849). – Onne again the announcement of Mihály Horváth about the autonomy congress. (1849).

= 11 (1999) 3–4. sz. 271–275. ?

408 TIMÁR Péter

A középkori Magyarország települési és egyházi topográfiája. Kutatási beszámoló. – The settlement and ecclesiastical topography of medieval Hungary. A research report.

= 11 (1999) 3–4. sz. 277–286. ?

409 MERÉNYI–METZGER Gábor

Bjelik Imre tábori püspök katonai törzskönyvi lapja. – Military registration sheet of army bishop Imre Bjelik.

= 11 (1999) 3–4. sz. 287–293. ?

410 KÖHEGYI Mihály

Solyos Szilveszter: Szent Zoerard–András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon. Bp. 1996. 186. p.
= 11 (1999) 3–4. sz. 295–296. Ism.

411 JÓZSA László

Gacsári Kiss Sándor: A római katolikus egyház története Szolnokon. Szolnok, 1997. 175. p.
= 11 (1999) 3–4. sz. 296–297. Ism.

412 VÁRDY, Steven Béla

Mille anni di storia dell'arcidiocesi di Pannonhalma. – [Thousand years of the history of the archabbey of Pannonhalma. Ed. by József Pál and Ádám Somorjai. = 11 (1999) 3–4. sz. 300–301. Ism.

413 VÁRDY, Steven Béla

Glant, Tibor: A Szent Korona kalandja. 1945–1978. [The american adventures of the Holy Crown. 1945–1978]. Debrecen, 1997. Kossuth Egyetemi K. 181. p.
= 11 (1999) 3–4. sz. 301–304. Ism.

414 MÉSZÁROS István

Arcképek a szatmári római katolikus egyházmegyéből. Összeáll. Bura László. Szatmárnémeti, 1998. 30. p.
= 11 (1999) 3–4. sz. 304–305. Ism.

415 KOVÁCS Teofil

Tibori János: A tiszántúli ref. egyházkerület története. 1944–1986. 1–4. köt. Debrecen, 1995., 1996., 1998., 2000. 424, 154, 132, 240. p.
= 11 (1999) 3–4. sz. 306–307. Ism.

416 ORBÁN Imre

Antiochiai Szent Margit legendája. – The legend of St. Margaret of Antiochia.
= 12 (2000) 1–4. sz. 7–43. Tan.

417 LAKATOS Pál – SÜMEGINÉ SZÉP Mária – SÜMEGI József

Az Oltáriszentség tisztelete és Krisztus vérenek csodái a középkori Európában. – Admiration of the eucharist and the miracles of Christ's blood in Medieval Europe.
= 12 (2000) 1–4. sz. 45–103. Tan.

418 LÁZÁR Imre

Egy erdélyi zarándok Egyiptomban. Lászlai János 1483-as útja a Szent Család nyomában. – A Transilvanian pilgrim in Egypt. János Lászlai's journey in search of the path of the Holy Family.
= 12 (2000) 1–4. sz. 105–125. Tan.

419 KELEMEN Miklós

Egy 18. századbéli erdélyi unitárius püspök, Szentábrahámi Mihály. – An unitarian bishop in Transilvania in the 18th century: Mihály Szentábrahámi.
= 12 (2000) 1–4. sz. 127–132. Tan.

420 DÓKA Klára

A nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökség birtokai a 18–19. század fordulóján. – The real estates of the episcopates of Nyitra, Besztercebánya and Szepes at the turn of the 18th and 19th centuries.
= 12 (2000) 1–4. sz. 133–151. Tan.

421 MIKLÓS Péter

Adalékok a szőregi római katolikus plébánia 1848/49-es történetéhez. – Data complementing the history of the roman catholic Vicarage of Szőreg in 1848/49.
= 12 (2000) 1–4. sz. 159–161. Tan.

422 BURA László

A szatmári római katolikus egyházmegye 1945–1956 között: az egyház Rómától való elszakításának kísérlete. – The roman catholic diocese of Szatmár between 1945–1956. An attempt to detach the church from Rome.
= 12 (2000) 1–4. sz. 163–181. Tan.

423 BORSODI Csaba

A szerzetesrendek feloszlása, működési engedélyük megvonása 1950 nyarán. – Dissolution of the monasteries and with – drawal of their authorization for operation in the summer of 1950.
= 12 (2000) 1–4. sz. 183–210. Tan.

424 MÓZESSY Gergely

Prohászka Ottokár és a székesfehérvári székeskáptalan. – Ottokár Prohászka and the cathedral chapter of Székesfehérvár.
= 12 (2000) 1–4. sz. 211–232. Tan.

425 FORINTOS Attila

A Prohászka Ottokár püspöksége alatt kinevezett kanonokok életrajzi adatai. – Biographical data of canons appointed during the bishopry of Ottokár Prohászka.
= 12 (2000) 1–4. sz. 233–245. Tan.

426 HÖRÖMPÖ Zsolt

A váci református egyház története és iratai. – A short history of the reformed church of Vác.
= 12 (2000) 1–4. sz. 247–272. Tan.

427 SZABÓ Attila

A kalocsai Sárköz plébániái. Levéltári ismertető. – Vicarages in the Kalocsai Sárköz.
= 12 (2000) 1–4. sz. 273–296. Tan.

428 HETÉNYI János

Geiszbühl Máttyás sopronkőhidai börtönlelkész feljegyzései. – Máttyás Geiszbühl: Memories of the prison chaplain of Sopronkőhida.
= 12 (2000) 1–4. sz. 297–306. Tan.

429 PÁGYOR Lászlóné Vitéz Mária

Az érsekvadkerti római katolikus elemi népiskola történeti és személyi adattára (1713–1950). – The historical and personal archive of the roman catholic elementary public school of Érsekvadkert. (1713–1950).
= 12 (2000) 1–4. sz. 307–356. Tan.

430 DOHI Tamás

A solti egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyveinek tartalomjegyzéke. (1817–1831). – Contents of the minutes drawn up at the general meetings of the diocese of Solt. (1817–1831).
= 12 (2000) 1–4. sz. 357–384. Tan.

431 SZITA Szabolcs

Genfi iratok az egyházi embermentés 1944–1945. évi történetéhez a győri egyházmegyében és Pannonhalmán. – Documents from Geneva concerning the history of saving people by the church in the diocese of Győr and in Pannonhalma in the years 1944 and 1945.
= 12 (2000) 1–4. sz. 385–395. Tan.

432 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek 1999–2000. – Books concerning ecclesiastica history 1999–2000.
= 12 (2000) 1–4. sz. 397–422. Adattár

433 SZABÓ Tibor

A hazai egyházi anyakönyvezés kronológiája egyetemes jelentősége. – Chronology and overall importance of hungarian ecclesiastical registration.
= 12 (2000) 1–4. sz. 423–478. Szemle

434 Magyar egyház az emigrációban. 1900–2000.

Archivum és lexikon terv és kérés. – Hungarian church in amifration 1900–2000. A plan and list of topics for and archive and lexicon with a request.
= 12 (2000) 1–4. sz. 479–497. Szemle

435 PÉTERFI Gábor

Mona Ilona: Slachta Margit. Bp. 1997, Corvinus. 298. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 499–504. Ism.

436 KŐHEGYI Mihály

Molnár Ferenc: Esterházy János. Dunaszerdahely, 1997. 299. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 504–506. Ism.

437 KŐHEGYI Mihály

Tilkovszky Lóránt: Német nemzetiség – magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből. Pécs, 1997. 261. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 506–508. Ism.

438 KOLTAI András

Új kegyesség: fejezetek az osztrák–magyar protestáns kapcsolatok történetéből. Szerk. Nagy Márta. [Tanulmányok]. Bp. 1997. Metronóm.
= 12 (2000) 1–4. sz. 509–510. Ism.

439 KŐHEGYI Mihály

Fasciculus rerum scholasticarum collegii Claudiopolitani unitariorum. I. 1626–1648. Prepared and arranged by Edit Dományházi, Miklós Latzkovits. Szeged, 1997. 201. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 510–511. Ism.

440 KŐHEGYI Mihály

Trogmayer Ottó: „... Messzelátó hegy gyanánt szolgált ...”. Szer monostor templomának építéstörténete. [Kiad. a] Csongrád megyei Múzeumok Igazgatósága [és az] Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Kht. Szeged, 1998. 115. p. 20 t.
= 12 (2000) 1–4. sz. 511–513. Ism.

441 MÉSZÁROS István

Kalapis Zoltán: „Negyvennyolcnak nagy idejében”. Bácskaiak és bánátiak a szabadságharcban. Újvidék – Szeged, 1998, Fórum. – Agapé. 176. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 513–515. Ism.

442 MÉSZÁROS István

Sas Péter: A kolozsvári Szent Mihály templom. Kolozsvár, 1998. Glória K. 128. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 515–517. Ism.

443 MÉSZÁROS István

Vécsey Antal: A nyíregyházi katolikus gimnázium története. 1921–1997. Nyíregyháza, 1998. Studium K. 130. p. 10 t.
= 12 (2000) 1–4. sz. 517–518. Ism.

444 Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk. Koszta László.

[Kiad. a] Szegedi Középkorász Műhely. Szeged, 1998. 183. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 518–521. Ism.

445 NÉMETH László

Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995). Szerk. Csorba László. Bp. 1998. Hg és Tsa K.
= 12 (2000) 1–4. sz. 521–523. Ism.

446 KŐHEGYI Mihály

Roos [Márton], Martin: Maria–Radna. Ein Wallfahrtsort im Südosten Europas. Bd. 1. Regensburg, 1998. 334. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 523–525. Ism.

447 FÖLDVÁRI Sándor

Pirigy István: Görögkatolikus életsorsok. Debrecen, 1998. [176. p.] (A Debreceni Gör[ög] Kat[olikus] Egyházközség Kiadványa).
= 12 (2000) 1–4. sz. 525–527. Ism.

448 KŐHEGYI Mihály

Muckenhaupt Erzsébet: A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. Bp. – Kolozsvár, 1999. 218. p. 83 t.
= 12 (2000) 1–4. sz. 527–529. Ism.

449 KŐHEGYI Mihály

Fáy Zoltán: Ferencesek Gyöngyösön. Bp. 1999.
= 12 (2000) 1–4. sz. 529–532. Ism.

450 UGRAI János

Fiatal egyháztörténészek írásai. [Tanulmánygyűjtemény]. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc, 1999. 251. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 533–536. Ism.

451 MIKLÓS Péter

Balogh Judit – Dienes Dénes – Szabadi István: Rákóczi iratok a Sárospataki Református Kollégium levéltárában. 1607–1710. [Kiad. a] Sárospataki Református Kollégium Gyűjteményei. Sárospatak, 1999. 281. p. (Acta Patakina. 1.)
= 12 (2000) 1–4. sz. 536–538. Ism.

452 JENEY-TÓTH Annamária

Bubla László: Kiáltó szó az ecseri pusztáról. Emlékezéseim. Szentes, 1999. 121. p.
= 12 (2000) 1–4. sz. 538–539. Ism.

453 JENEY-TÓTH Annamária

Kelemen Miklós: Heltai Gáspár. Bp. 1999. 71. p. (Unitárius Arcképcsarnok. 2.)
= 12 (2000) 1–4. sz. 539–540. Ism.

454 KOSZTOLNYIK Zoltán

The three law books attributed to King St. Ladislas I. of Hungary and the political background of their enactment. – Szent László magyar király három törvénykönyve és törvényalkotásának politikai háttere.
= 13 (2001) 1–2. sz. 5–20. Tan.

455 HARDI Gábor Titusz

Lippay György, az egyházszerző. – György Lippay, the church organizer.
= 13 (2001) 1–2. sz. 21–57. Tan.

456 MÉSZÁROS István

Tradicció és modernizáció a 17. századi magyar iskolaügyben. – Tradition and modernisation in 17th century Hungarian academic affairs.
= 13 (2001) 1–2. sz. 59–65. Tan.

457 MOLNÁR Antal

Adalékok a csanádi püspökség 17. századi történetéhez. (A püspöki processzusok tanúvallomái az egyházmegyéről). – Data supplementary to the 17th century history of the Bishopric at Csanád. (Testimonies of Pontifical recesses regarding the Diocese).
= 13 (2001) 1–2. sz. 67–83. Tan.

458 KELEMEN Miklós

Egy 19. századbeli erdélyi unitárius püspök
= 13 (2001) 1–2. sz. 85–89. Tan.

459 GLÜCK Jenő

Lépések az erdélyi zsinat–presbiteri evangélikus egyházkerület megteremtése útján. (1919–1932). – Steps taken on the road to establishing the Transylvanian synod. – Presbyterian evangelical diocese. (1919–1932).
= 13 (2001) 1–2. sz. 91–100. Tan.

460 CSÁKY Balázs

A Szent József Hospítium Egyesület. A Szentséges Jézus Szolgáloi Kis Társaságának magyarországi működése. (1925–1950). – The Saint Joseph Hospice Association. The servant of the Institute of the Sacrament of Jesus in Hungary. (1925–1950).
= 13 (2001) 1–2. sz. 101–121. Tan.

461 MIKLÓS Péter

Az újszentiváni római katolikus egyházközség története. – The history of the roman catholic parish at Újszentiván.
= 13 (2001) 1–2. sz. 123–139. Tan.

462 NÉMETH Csaba

A gyulai evangélikus egyházközség megalapítása. – The establishment of the vangelical parish at Gyula.
= 13 (2001) 1–2. sz. 141–170. Tan.

463 KENÉZ Győző

Békés megyére vonatkozó oklevelek a budai káptalan protokollumában. – Certificates, related to the county of Békés, in the protocol of the chapter of Buda.
= 13 (2001) 1–2. sz. 171–185. Tan.

464 SZARVAS Béla

A magyar katolikus egyház anyagi segítsége IX. Pius (1846–1878) pápának. – Financial support for pope Pious IX (1846–1878) by the Hungarian catholic church.

= 13 (2001) 1–2. sz. 187–221. Tan.

465 MIKLÓSHÁZY Attila

Vázlatok és adalékok a külföldi róm. kat. magyar lelképásztorkodás történetére. – Drafts and contributions to the history of the hungarian roman catholic pastoral work outside of Hungary in the emigration mainly between 1900–2000.

= 13 (2001) 1–2. sz. 223–262. Szemle

466 KŐHEGYI Mihály

Tari Edit: Árpád–kori falusi templomok Cegléd környékén. Cegléd, 1995. 203. p. (Ceglédi Füzetek. 31.)

= 13 (2001) 1–2. sz. 263–264. Ism.

467 MÉSZÁROS István

Franzen, August: Kis egyháztörténet. Szerk., bev. Pintér Gábor. Ford. Fejérvári Boldizsár. Szeged, 1998. Agapé. 464. p.

= 13 (2001) 1–2. sz. 265–268. Ism.

468 TOLNAY Gábor

Józsa László: Megszentelt kövek. – Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban. Szeged, 1999. (Szegedi Vallási–Néprajzi Könyvtár. 4.)

= 13 (2001) 1–2. sz. 268–270. Ism.

469 TIMÁR Péter

Tari Edit: Pest megye középkori templomai. Szentendre, 2000. 267. p. (Studia Comitatus. 27.)

= 13 (2001) 1–2. sz. 270–275. Ism.

470 KŐHEGYI Mihály

Lakos Endre. 1919–1969. (Kiad. a KÉS – METEM). Bp. – Szeged, 2000. 90. p.

= 13 (2001) 1–2. sz. 275–276. Ism.

471 HOLLER László

Szent Demeter és a magyar királyi korona. – Saint Demetrius and the Hungarian royal crown.

= 13 (2001) 3–4. sz. 5–17. Tan.

472 SZILÁGYI Csaba

Szántó Arator István: Historia anni jubilaei 1575 [...] című munkájának ismertetése. – The review of István Szántó Arator's work entitled historia anni jubilaei (...).

= 13 (2001) 3–3. sz. 19–45. Tan.

473 MOLNÁR Antal

A kecskeméti jezsuita misszió. (1633–1635). – The Jesuit mission in Kecskemét. (1633–1635).

= 13 (2001) 3–4. sz. 47–60. Tan.

474 SZILAS László

A jezsuiták Magyarországon 1773-ban. – Jesuits in Hungary in 1773.

= 13 (2001) 3–4. sz. 61–76. Tan.

475 DÓKA Klára

A nagyváradi római és görög katolikus püspökség birtokai a 18–19. század fordulóján.

= 13 (2001) 3–4. sz. 77–101. Tan.

476 BURA László

A keleti szertartású kereszténység múltja és jelene Szatmárban. Magyar görög katolikusok a Szamosháton (Szatmár megyében). – The history and the present of the Byzantine rite Christianity in Szatmár.

= 13 (2001) 3–4. sz. 103–120. Tan.

477 MIKLÓS Péter

Ivankovits János zsonyói püspök szegedi éve. – János Ivankovits, bishop of Rozsnyó (Roznava), in Szeged.

= 13 (2001) 3–4. sz. 121–145. Tan.

478 GLÜCK Jenő

Örményország kereszténysége Kelet és Nyugat között. – The christianity of Armenian between East and West.

= 13 (2001) 3–4. sz. 147–153. Tan.

479 LEHÓCZKY Miklós

Karácson Imre élete és munkássága. – Life and work of Imre Karácson.

= 13 (2001) 3–4. sz. 155–163. Tan.

480 KŐHEGYI Mihály

A bajai ferences rendház házfőnökei és helyettesei. – The guardian and his deputaties of the Franciscan monastery in Baja.

= 13 (2001) 3–4. sz. 165–174. Forr.

481 GALCSIK Zsolt

A szécsényi 845. sz. Páter Barkányi János Cserkészcsapat története az alapítástól a feloszlásig. (1934–1948). – The history and papers of the Troop of Boy Scouts in Szécsény.

= 13 (2001) 3–4. sz. 175–214. Forr.

482 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek. 2000, 2001. – Book concerning ecclesiastic history. 2000, 2001.

= 13 (2001) 3–4. sz. 215–229. Ism.

483 ZOMBORI István

Kőhegyi Mihály (1934–2001).
= 13 (2001) 3–4. sz. 231–232. Nehr.

484 MIKLÓS Péter

Magyarországi Egyházi Levéltárosok [Egyesülete] konferenciája. Szerk. Janka György. [Kiad. a] Görög Katolikus Püspöki Levéltár. Nyíregyháza, 1998. 160. p. (A Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai. 2.)
= 13 (2001) 3–4. sz. 233–236. Ism.

485 MIKLÓS Péter

A hajdúdorogi főesperesi levéltár iratainak lajstroma és mutatója. 1562–1819. Szerk. Dudás László. Nyíregyháza, 1999. 139. p. (A Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai. 3.)
= 13 (2001) 3–4. sz. 236–241. Ism.

486 Veszprémi László szerk.: Az első és második keresztes háború korának forrásai. Bp. 1999. Szent István Társulat. 246. p. [(Középkori Keresztény Írók. 1.)]
= 13 (2001) 3–4. sz. 237–241. Ism.

487 MIKLÓS Péter

Magyar Zoltán: A liliosmos herceg. Szent Imre a magyar kulturtörténetben. Bp. 2000. Európa. 169. p.
= 13 (2001) 3–4. sz. 241–243. Ism.

488 MIKLÓS Péter

Boros György unitárius püspök naplója. 1926–1941. Sajtó alá rend. Kovács Sándor és Molnár B. Lehel. [Kiad. az] Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2001. 244. p. (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának Kiadványai. 1.)
= 13 (2001) 3–4. sz. 244–246. Ism.

489 GLÜCK Jenő

Lestyán Ferenc: A hitvallásos iskolák küzdelme a két világháború között. 1920–1940. Kolozsvár, 2001. Glória K. 296. p.
= 13 (2001) 3–4. sz. 246–247. Ism.

490 MIKLÓS Péter

Puskely Mária: Dr. Batthyány László. 1870–1931. Bp. 2001. Szent István Társulat. 173. p.
= 13 (2001) 3–4. sz. 247–249. Ism.

491 HORVÁTH Gábor

Eltűntnek hitt egykori premontrei prépostság az erdélyi Mezőségen. – A[n] one-time premonstratensian provostry in the Mezőség of Transylvania that was believed to have disappeared.
= 14 (2002) 1–4. sz. 5–21. Tan.

492 SZEBENI Olivér

A hutteri testvérek hazai kódexeinkről. – Contributions to the codices of the Hutterists.
= 14 (2002) 1–4. sz. 23–38. Tan.

493 KRUPPA Tamás

Kísérletek Erdély rekatolizációjára. Tervek az erdélyi püspökség visszaállítására Báthory István és Zsigmond idejében. – Attempts at recatholicizing Transylvania. Contributions to the religious policy of the Bathorys [and János–Zsigmond].
= 14 (2002) 1–4. sz. 39–75. Tan.

494 MOLNÁR Antal

Az egri püspökség 17. századi történetéhez. – Contributions to the history of the episcopacy of Eger in the 17th century.
= 14 (2002) 1–4. sz. 77–96. Tan.

495 MÉSZÁROS István

A nagyszombati jezsuita gimnázium és egyetem 17 századi anyakönyve. – The matricula of the Jesuit grammar school in Nagyszombat in the 17th century.
= 14 (2002) 1–4. sz. 97–106. Tan.

496 KOVÁCS Kálmán Árpád

Adalékok az erdélyi vallásügy államtanácsi, kancelláriai és guberniumi tárgyalásaihoz. 1765–1773. – Contributions to the negotiations of religion in Transylvania. 1765–1773.
= 14 (2002) 1–4. sz. 107–141. Tan.

497 GLÜCK Jenő

Az erdélyi főrabbinátus. (1754–1877). – Chief rabbinate of Transylvania. (1754–1877).
= 14 (2002) 1–4. sz. 143–161. Tan.

498 KELEMEN Miklós

Brassai Sámuel 19. századi iskola- és tudományreformálási törekvései. – Samuel Brassai's endeavor to reform education and science in the 19th century.
= 14 (2002) 1–4. sz. 163–170. Tan.

499 MERÉNYI–METZGER Gábor

Az aradi címzetes prépostok onomasztikonja. (1581–1945). – Onomasticon of titular provosts in Arad. (1581–1945).
= 14 (2002) 1–4. sz. 171–196. Tan.

500 NÉMETH László

Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. [1. rész: 1945–1963.] – Contributions to the history of the Hungarian pastorate in Rome. First part: 1945–1963.
= 14 (2002) 1–4. sz. 197–228. Tan.

- 501** TÖRÖK [István], Stephen
Hungarian catholics and their churches in America. Tracing the history of the first twenty-five years. (Revised and annotated by Steve Béla Várdy). – Magyar katolikusok és templomaik Amerikában. Az első huszonöt év története. = 14 (2002) 1–4. sz. 229–252. Tan.
- 502** BURA László
Felekezeti iskolaügy Erdélyben. (1918–2001). – Hungarian denominational education in Transylvania (Romania). (1918–2001). = 14 (2002) 1–4. sz. 253–268. Tan.
- 503** GYŐRI János
Adalékok a jászkiséri római katolikus egyház történetéhez. – Contributions to the history of the Roman Catholic parish in Jász Kisér. = 14 (2002) 1–4. sz. 269–277. Forrás
- 504** MIKLÓS Péter
A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjainak reakciója Mindszenty József 1945. október 18-i pásztorlevelére. (Dokumentumközlés). = 14 (2002) 1–4. sz. 279–284. Forrás
- 505** MOLNÁR Antal
Beszélgetés Szilas László jezsuita egyháztörténész-szel. – Interview with jesuit László Szilas. = 14 (2002) 1–4. sz. 285–292. Szemle
- 506** RUZSIK Vilmos
Mindszenty bíboros utolsó lelkipásztori útja Dél-Amerikában. (1975. ápr[ilis] 9–25.) = 14 (2002) 1–4. sz. 293–306. Tan.
- 507** ZVARA Edina
Egyháztörténeti könyvek. 2001. (2002). = 14 (2002) 1–4. sz. 307–325.
- 508** FÖLDVÁRI Sándor
Kitka, Ioann: Kathiszisz maltúj ... [Kis katekizmus]. Buda, 1801. [Nyíregyháza], 1997. 203. p. Sajtó alá rend., utószó: Udvari István. [Kiad. a] Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke. = 14 (2002) 1–4. sz. 327–332. Ism.
- 509** MÉSZÁROS István
A Szent Margit gimnázium jubileumi évkönyve. Főszerk. Sümegh László. Bp. 2000. 304. p. = 14 (2002) 1–4. sz. 332–334. Ism.
- 510** MÉSZÁROS István
Berzeviczky Klára: A magyar katolikus klérus elitjének képzése. 1855–1918. [A] Hittudományi Kar hallgatói. Bp. 2000. 148. p. (Fejezetek az ELTE Történetéből. 21.) = 14 (2002) 1–4. sz. 334–336. Ism.
- 511** KELEMEN Miklós
Geál György: “Múzsák és erények jegyzében”. [A kolozsvári Unitárius Kollégium]. Kiad. az Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2001. 564. p. (Dolgozatok Erdélyi Unitárius Múltjából.) = 14 (2002) 1–4. sz. 336–337. Ism.
- 512** MÉSZÁROS István
Harangozó Ferenc: A csendlaci parókiától a szibériai hőmezőkig. Szerk., sajtó alá rend. Fancsali Andrásné. Kiadja: Gyürki László. Kőrmend, 2001. 144. p. = 14 (2002) 1–4. sz. 337–339. Ism.
- 513** MÉSZÁROS István
Hetényi Varga Károly: Elfelejtett hitvallónk. A kilencvenéves Lénárd Ödön köszöntése. Pécs, 2001. 60. p. = 14 (2002) 1–4. sz. 340–343. Ism.
- 514** MIKLÓS Péter
Sasvári László: Ruszinok nyomában ... Előszó: Zelles László. [Kiad. a Budapest] Belváros–Lipótváros[i] Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. [Bp.] 2001. 43. p. = 14 (2002) 1–4. sz. 343–345. Ism.
- 515** FAZEKAS István
Die Konstruktion der Vergangenheit. Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa. Hrsg. von Joachim Bahlcke. Berlin, 2002, Drucker et Bumblot. (Zeitschrift für Historische Forschung. Beiheft 29.) = 14 (2002) 1–4. sz. 345–349. Ism.
- 516** MÉSZÁROS István
Németh J. László. Egyháztörténeti feladatgyűjtemény. H. é. n. 145. p. – Németh J. László – Robotka Csaba: Történelmi feladatgyűjtemény. 1–3. H. é. n. 245, 135. és 128. p. = 14 (2002) 1–4. sz. 349–351. Ism.
- 517** CSESZKA Éva
Az esztergomi érsekség birtokainak helyzete Széchényi György alatt. – The estates of the Esztergom archdiocese under György Széchényi’s rule. = 15 (2003) 1–2. sz. 5–12. Tan.
- 518** MOLNÁR Antal
Az esztergomi érsek hódoltsági vikáriátusának történetéhez. – To the history of the vicariate of the archbishop of Esztergom in Turkish ruled territories. = 14 (2002) 1–4. sz. 1–2. sz. 13–17.

519 BOROVI József

Adalék a sajópuspöki plébánia történetéhez. – Contribution to the history of the parish in Sajópuspöki.

= 15 (2003) 1–2. sz. 19–32. Tan.

520 RAJNAI Judit

A bencés tanárképzés kezdetei, avagy a Bakonybéli Rendi Tanárképző. – Beginnings of teacher training in the Benedictine order. – History of the teacher school in Bakonybél.

= 15 (2003) 1–2. sz. 33–76. Tan.

521 KÁLMÁN Peregrin

Szatmári irgalmas nővérek Kínában. – Vincentin Sisters of charity of Szatmár in China.

= 15 (2003) 1–2. sz. 77–88. Tan.

522 NAGY István

A Jézus Társaság budai gimnáziuma. – Gymnasia of the Jesuit order in Buda.

= 15 (2003) 1–2. sz. 89–106. Tan.

523 MÉSZÁROS István

Egyháztörténeti adalékok Esty Miklós irathagyatékában. – Church historical data in Esty Miklós' documentary bequest.

= 15 (2003) 1–2. sz. 107–125. Tan.

524 KELEMEN MIKLÓS

Ferencz József erdélyi unit püspök kora és munkássága. – The era and achievements of József Ferencz, unitarian bishop of Transylvania.

= 15 (2003) 1–2. sz. 127–139. Tan.

525 TARJÁN Bence

Ábel Ferenc, egy szlovák jezsuita misszionárius a 18. században. – Ferenc Ábel, Slovak jesuit missionary in the 18th century.

= 15 (2003) 1–2. sz. 141–142. Forrás

526 MIKLÓS Péter

„A jelen kor vészes napjaiban”. A földéaki templombúcsú 1848-ban. – “In the endangered days of present”. – The dedication feast of Földeák in 1848.

= 15 (2003) 1–2. sz. 173–181. Forrás

527 BÉRCZI László Bernát – MOLNÁR Antal

Beszélgetés Hervay Ferenc Levente ciszterci egyháztörténésszel. – Interview with Ferenc Levente Hervay, Cistercian church historian.

= 15 (2003) 1–2. sz. 183–191. Adattár

528 NÉMETH László

Megemlékezések Mindszenty bíborosról a Santo Stefano Rotundóban 1991–2003 között. –

Commemorations of cardinal Mindszenty in Santo Stefano Rotondo.

= 15 (2003) 1–2. sz.

529 VÁRDY [Steven] Béla

Dr. Szendrey Tamás történészprofesszor élete és korai halála.

= 15 (2003) 1–2. sz. 207–210. Adattár

530 VÁRDY Steven Béla

Saying good-bye to a friend: Dr. Thomas Szendrey [Tamás].

= 15 (2003) 1–2. sz. 211–213. Adattár

531 GLÜCK Jenő

A kolozsvári Szervátiusz Múzeum. – The Szervátiusz Museum in Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.)

= 15 (2003) 1–2. sz. 215–216. Szemle

532 KÓHEGYI Mihály

Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái. 1527–1541.

= 15 (2002) 1–2. sz. 217–218. Ism.

533 MIKLÓS Péter

Fejér Lipót: A szécsényi Izr[aelita] Hitközség Elemi Népiskola története 75 éves fennállása alkalmából. 1870–1925.

= 15 (2003) 1–2. sz. 218–220. Ism.

534 RÉVÉSZ Éva

Kereszténység és államiság Baranyában.

= 15 (2003) 1–2. sz. 220–222. Ism.

535 TEISZLER Éva

Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére.

= 15 (2003) 1–2. sz. 223–230.

536 KARNITSCHER Tünde Beatrix

Font Zsuzsa: Erdélyiek Halle és a radikális pietizmus vonzásában.

= 15 (2002) 1–2. sz. 230–234. Ism.

537 HORVÁTH Csilla

Katona István: A kalocsai érseki egyház története.

= 15 (2003) 1–2. sz. 234–236. Ism.

538 MIKLÓS Péter

Sasvári László: Templomok ruzsín örökségünkben.

= 15 (2003) 1–2. sz. 237–238.

539 KELEMEN Miklós

Gellérd Imre: Négyszáz év unitárius prédikációirodalma.

= 15 (2003) 1–2. sz. 238–239. Ism.

540 KOVÁTS Dániel

Varga Lajos összegyűjtött írásai.
= 15 (2003) 1–2. sz. 233–241.

541 SZÖLLŐSI Réka

Az Édenkert növényi szymbolikájának értelmezése középkori ábrázolások tükrében.
– Iconography of Eden's plants in view of some medieval paintings.
= 15 (2003) 3–4. sz. 5–41. Tan.

542 KEPPEL Csilla

Bajorország a katolicizmus és a protestantizmus választóján. – Bavaria on the horns of the dilemma of catholicism and protestantism.
= 15 (2003) 3–4. sz. 43–75. Tan.

543 GLÜCK Jenő

Adatok a temesvári histközség történetéből. (1848–1918). – Contributions to the history of the Jewish religious community of Temesvár. 1848–1918.
= 15 (2003) 3–4. sz. 77–86. Tan.

544 MIKLÓS Péter

La formazione del centro diocesano di Szeged e la Santa Sede. – A szegedi egyházmegyei központ kiépítése és a Szentszék.
= 15 (2003) 3–4. sz. 87–95. Tan.

545 MÉSZÁROS István

Egy „haladó katolikus”: Szekfű Gyula. (1945, 1948). – A „progressive catholic”: Gyula Szekfű. 1945–1948.
= 15 (2003) 3–4. sz. 97–118. Tan.

546 NÉMETH László

Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. 2. 1963–1973. – Contribution to the history of the hungarian priesthood in Roma. 2. 1963–1973.
= 15 (2003) 3–4. sz. 119–149. Tan.

547 KAKUCS Lajos

Szent Jakab emlékhelyek Magyarországon. – Saint James' memorial in Medieval Hungary.
= 15 (2003) 3–4. sz. 151–191. Adattár

548 JÓZSA László

A középkori Kunszentmárton temploma. – The church of Medieval Kunszentmárton.
= 15 (2003) 3–4. sz. 193–201. Adattár

549 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek. 2002, 2003.
= 15 (2003) 3–4. sz. 203–223. Adattár

550 MERÉNYI-METZGER Gábor

A temesvári római katolikus egyházmegye cím- és névtára. – Ghidul adreselor diecezei romano-catolice de Timi^ooara. Timi^ooara, 2003. Typis “Mirton”. 68. p.
= 15 (2003) 3–4. sz. 225–227. Ism.

551 EÖTVÖS Péter

Varga Katalin, S.: Vitetek ítélőszékre ... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. [Forrás]. ... közléteszi, ford., bev. tan., szerk. és jegyz. – –. Pozsony [Bratislava], 2002, Kalligram. 344. p. 2 térk. mell.
= 15 (2003) 3–4. sz. 227–229. Ism.

552 SALIGA Irén

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum. 1(1989) – 15(2003) Repertórium. – Essays in Church History in Hungary. Regnum. 1(1989) – 15(2003) Repertory.
= 16 (2004) 1–2. sz. 5–91.

553 JAKÓ Zsigmond

Váradí siralmas krónika. Könyvtár- és levéltárügy Nagyváradon a múltban és a jelenben. – The mournful chronicle of Várad. Libraries and archives in Nagyvárad in past and present.
= 16 (2004) 1–2. sz. 93–114. Tan.

554 GLÜCK Jenő

Az aradi minoriták helytállása a 18–19. században. – The moral courage of the Minorite order in Arad in the 18–20th centuries.
= 16 (2004) 1–2. sz. 115–131. Tan.

555 SÁNDORFI Mária

Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a 20. sz[ázad] első felében. – National Catholic Women's Association and its movements in Hungary in the first half of the 20th century.
= 16 (2004) 1–2. sz. 135–163. Tan.

556 SZILÁRDFY Zoltán

Martyr Candidatus. Római szent Pongrác ikonográfiájához. – Martyr Candidatus. To the iconography of saint Pankratus of Rome.
= 16 (2004) 1–2. sz. 165–168. Tan.

557 GALCSIK Zsolt

Az Országos Papi Békebizottság Nógrád megyei szervezetének megalakulása (1951). – The Establishment of the County Organisation of the Catholic Priests for Peace Movement in Nógrád (1951).
= 16 (2004) 1–2. sz. 181–200. Forrás

558 NÉMETH László

Adalékok egy boldoggá avatási eljárás történetéhez. (Boldog Batthyány–Strattmann László. 1870–1931).

– Contributions to the history of a Beatification Process. (Blessed László Batthyány–Strattmann. 1870–1931).

= 16 (2004) 1–2. sz. 201–216. Forrás

559 MOLNÁR Gábor

Magyar hősök Latin-Amerikában a 20. században. (1936–1997 között). – Hungarian heroes in Latin–America in 20th century (1936–1997).

= 16 (2004) 1–2. sz. 217–241. Adattár

560 MÉSZÁROS István

Bura László – Jakabffy Tamás szerk.: Meglátomás – képzés és közérzet az ezredforduló erdélyi katolikus egyházában. Csíkszereda, 2002, Status K. 156 p. [Ism. – –].

= 16 (2004) 1–2. sz. 243–245. Adattár

561 MÉSZÁROS István

A Karácsonyi János Katolikus Gimnázium jubileumi évkönyve. 1903–2003, Összeáll. Petróczi Zoltán, Merényi Metzger Gábor. Gyula, 2003. 278 p. [Ism. – –].

= 16 (2004) 1–2. sz. 246–248.

562 MÉSZÁROS István

Lele József, ifj.: A szegedi tanjai fiatalok művelődési és szórakozási alkalmai. Szeged, 2003. [Ism. – –].

16 (2004) 1–2. sz. 248–252.

563 MÉSZÁROS István

Dienes Dénes szerk.: Református egyházlátogatás a Borsod – Gömör – Kishonti egyházmegyében. Sárospatak, 2003. 144 p. [Ism. – –].

= 16 (2004) 1–2. sz. 252–254.

564 KOVÁCS Kálmán Árpád

Az új egyházpolitikai irányvonal bevezetése Erdélyben (1773). – New church policy in Transylvania (1773).

= 16 (2004) 3–4. sz. 5–40. Tan.

565 MISKOLCZY Ambrus

Horn Ede zsidó reformtörekvései 1848–1849-ben. – Ede Horn's reform endeavors in 1848–1849.

= 16 (2004) 3–4. sz. 41–73. Tan.

566 GLÜCK Jenő

Adatok az erdélyi izraelita hitközségekről (1867–1914). – Contributions to the history of israelite communities in Transylvania (1867–1914).

= 16 (2004) 3–4. sz. 75–94. Tan.

567 DREISZIGER, Nándor

The quest for spiritual fulfilment among immigrants: hungarian–canadian communities, 1885–1939. – A lelki beteljesülés keresése a bevándorlók között: a

szervezett vallási élet kialakulása a legelső magyar–kanadai közösségekben. 1885–1939.

= 16 (2004) 3–4. sz. 95–124. Tan.

568 MIKLÓS Péter

Balogh páter, a szeged–alsóközpointi plébános. (1933–1946). – Father Balogh, vicar of Szeged–Alsóközpoint. (1933–1946).

= 16 (2004) 3–4. sz. 125–154. Tan.

569 BÁLINT László

A Bulányi-féle „Szervezkedés” utóhatásai. – Aftermaths of the Bulányi conspiracy.

= 16 (2004) 3–4. sz. 155–163. Tan.

570 NÉMETH László

Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo. [1. rész]. 1945–1946. – Cardinal József Mindszenty and the church of Santo Stefano Rotondo (Rome). [Part 1.] 1945–1946.

= 16 (2004) 3–4. sz. 165–194. Forr.

Ld. még az 528-as tételt.

571 Catholic church's history in Hungary. An

Encyclopaedic presentation. – A magyar katolikus egyház története az 'Encyclopaedic of Hungary'-ban. 1001–1989. Főszerk. Pungur József.

= 16 (2004) 3–4. sz. 195–210. Adattár

572 BURA László

Vértanúk és hitvallók Erdélyben. Boldoggá avatási eljárások az erdélyi római katolikus egyházmegyégekben. – Martyrs and confessors in Transylvania: Beatification procedures in the Transylvanian roman catholic dioceses.

= 16 (2004) 3–4. sz. 211–218. Adattár

573 SZŐGI László

Emlékezés Cicutti Lajosra. – Remembering Lajos Cicutti. (1918–2004).

= 16 (2004) 3–4. sz. 219–221. Szemle

574 PUSZTAI Bertalan

Petrov, Aleksei L.: Medieval carpathian–rus'. The oldest documentation about the carpatho-rusyn church and eparchy. Ed., with a bio-bibliographic intr. by Paul Magocsi [Pál]. New York, 1998, Columbia Univ. Pr. /Classic of Carpatho-Rusyn Scholarship 2. East European Monographs. 491./ [Ism. – –].

= 16 (2004) 3–4. sz. 223–225.

575 MÉSZÁROS István

Merk Zsuzsa – Rapcsányi László szerk.: Szent Ferenc Leányai Baján. Háztörténet. 1929–1948. [Kiad. a Múzeumbarátok Köre Alapítvány]. Baja, 2003. 242 p. [Ism. – –].

= 16 (2004) 3–4. sz. 225–227.

576 MÉSZÁROS István

Szolnoky Erzsébet: Szociális igazságosság és keresztény szeretet. [Giesswein Sándor (1856–1924) élete és munkássága]. Bp. 2003, Éghajlat K. 224 p. [Ism. – –].
= 16 (2004) 3–4. sz. 227–230.

577 MIKLÓS Péter

Harsányi László szerk.: Budai Atlantisz. A budai Szent Imre Kollégium (1900–1948) és az utána következő félszázad (1949–2004) története. [Kiad. a] BME Baross Gábor Kollégiuma. Bp. 2004, Műegyetemi K. 215 p. [Ism. – –].
= 16 (2004) 3–4. sz. 230–230.

578 MIKLÓS Péter

A nagyváradi szemináriumi nyomda. 1745–1802. Összeáll., bev. tanulmány: Emódi András. [Kiad. a] Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár – OSzK. [Bp.] 2004. 271 p. [Ism. – –].
= 16 (2004) 3–4. sz. 231–233.

579 MÉSZÁROS István

Adriányi Gábor: A Vatikán kelet politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. Bp. 2004, Kairosz K. 250 p. [Ism. – –].
= 16 (2004) 3–4. sz. 233–236.

580 TEISZLER Éva

Beke Margit szerk.: Esztergomi érsekek. 1001–2003. [Kiad. a] Szent István Társulat. Bp. 2003. 480 p. [Ism. – –].
= 16 (2004) 3–4. sz. 237–238.

581 TÓTH Gergely

Lakatos Andor: A Kalocsa – Bácsfi főegyházmegye történeti sematizmusa. 1777–1923. – Schematismus historicus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsienis. 1777–1923. Kalocsa, 2002. 486 p. /A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények Kiadványai. 3./ [Ism. – –].
= 16 (2004) 3–4. sz. 238–241.

582 PUSZTAI Bertalan

Magocsi, Paul Robert: Historical Atlas of Central Europe: Revised and expanded edition. Seattle, 2003, Univ. of Washington Pr. 288 p., 109 térk., 46 tábl. [Ism. – –].
= 16 (2004) 3–4. sz. 242–243.

583 SZILÁRDFY Zoltán

Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon. – Mementoes of Maria-Theresa's cult of the Eucharist. – Die Denkmäler des Kultes der Eucharistie von der Königin Maria Theresia.
= 17 (2005) 1–2. sz. 5–40. Tan.

584 NAGY Mária

Szent Heléna palmaággal a metabizánci ikonfestészetben. – Szent Helen with a palm in metabyzantine icon-painting.
= 17 (2005) 1–2. sz. 41–50. Tan.

585 FEDELES Tamás

Pécsi kononokok egyetemlátogatása a késő-középkorban. (1854–1526). – Canons of Pécs at Universities in late Middle Ages. (1354–1526).
= 17 (2005) 1–2. sz. 51–82. Tan.

586 LAKATOS Andor

Haynald Lajos, mint erdélyi püspök. (1851–1864). – Lajos Haynald as bishop of Transylvania. 1851–1864).
= 17 (2005) 1–2. sz. 83–120. Tan.

587 GALCSIK Zsolt

Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek ötven éves papi jubileumának Nógrád megyei eseményei. (1889). – Celebration of cardinal Lajos Haynald's priest jubilee in Nógrád county. (1889).
= 17 (2005) 1–2. sz. 121–138. Tan.

588 MÁTÉ Anita

Magyar hercegprímás Amerikában. Csernoch János a chicagói Eucharisztikus Kongresszuson. – A hungarian primate in America: cardinal Csernoch's visit at the Eucharistic Congress of Chicago in 1926.
= 17 (2005) 1–2. sz. 139–153. Tan.

589 BURA László

Mária kongregációk Szatmárnémetiben. 1863–1948. – Congregations of the blessed Virgin Mary in Szatmárnémeti. (1863–1948).
= 17 (2005) 1–2. sz. 155–162. Tan.

590 MIKLÓS Péter

Támadás a katolikus egyház ellen Hódmezővásárhelyen. (1945–1949). – Attack against catholic church in Hódmezővásárhely. (1945–1949).
= 17 (2005) 1–2. sz. 163–171. Tan.

591 MEDGYESI Konstantin

Egyházi küzdelmek a rendszerváltó kor Makóján. – Church struggles in Makó at the change of regime.
= 17 (2005) 1–2. sz. 173–191. Tan.

592 MOLNÁR Antal

Kiadatlan mányoki levelek a 17. századból. – Unpublished letters from Mányok in the 17th century.
= 17 (2005) 1–2. sz. 193–204. Forrás

593 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek és kiadványok. 2003–2005. – Books concerning ecclesiastic history. 2003–2005. [Vál. – –].
= 17 (2005) 1–2. sz. 205–223. Adattár

594 RÉVÉSZ Éva

Hegedűs András szerk.: Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Esztergom, 2000. 181 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 1–2. sz. 225–227.

595 MIKLÓS Péter

Pálos Frigyes: A tereskei templom. [Kiad. az]: Osváth Gedeon Emlékére Létrehozott Múzeumi Alapítvány. Aszód, 2000. 120 p. /Múzeumi Füzetek. 50./ [Ism. – –].
= 17 (2005) 1–2. sz. 227–228.

596 SERMANN Eszter

Sulyok Hedvig: Magyar–olasz és olasz–magyar szójegyzék Verancsics Faustus Dictionariuma alapján. (Lessico ungherese–italiano e italiano–ungherese in base al Dictionarium di Faustus Verantius). Szeged, 2001, Generalis. 196 p. /Nyelvészeti Füzetek. 2./ [Ism. – –].
= 17 (2005) 1–2. sz. 228–230.

597 MIKLÓS Péter

Galcsik Zsolt: Szécsény képviselő–testületének napirendi pontjai és határozatai. 1872–1950. [Kiad. a]: Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján, 2002. /Adatok, Források és Tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból. 35./ [Ism. – –].
= 17 (2005) 1–2. sz. 231–232.

598 MOLNÁR Antal

Csorba László: Magyar emlékek Itáliában. Bp. 2003, Benda FOTO. 261 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 1–2. sz. 232–235.

599 PUSZTAI Bertalan

Magocsi, Paul Robert – Pop, Ivan szerk.: Encyclopedia of rusyn history and culture. Ed. by – –. (Böv. 2. kiadás). Toronto, 2002, Univ. Pr. 520 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 1–2. sz. 235–236.

600 KOSZTOLNYIK Zoltán J.

The attitude of the papal curia, Pope Boniface VIII., and the question of succession to the Árpád throne. – A pápai udvar és VIII. Bonifác pápa állásfoglalása és az Árpád–trón utódlásának kérdése.
= 17 (2005) 3–4. sz. 5–24. Tan.

601 ADRIÁNYI Gábor

Szelepcshényi prímás és XI. Ince pápa: az 1682-es meg nem tartott nagyszombati nemzeti zsinat. – Primate Szelepcshényi and Pope Innocent XI: the council of Nagyszombat in 1682 never taken place.
= 17 (2005) 3–4. sz. 25–33. Tan.

602 SZILAS László S.J.

Jezsuiták plébániai munkában Magyarországon a 16–18. században. – Jesuits in parish work in Hungary during 16–18th century.
= 17 (2005) 3–4. sz. 35–82. Tan.

603 KLESTENITZ Tibor

A Mária kongregációk és a sajtókérdés a dualizmus korában. – Congregations of the blessed Virgin and the press in the dualistic period.
= 17 (2005) 3–4. sz. 83–100. Tan.

604 PONGRÁCZ Attila

Egy magyar alapítású bencés iskola Braziliában. A Szent Imre iskola múltja és jelene. – A Benedictine school in Brazil. Present and past of Szent Imre secondary school.
= 17 (2005) 3–4. sz. 101–119. Tan.

605 NAGY Márta

Ortodox templomépítéset a 18. századi Magyarországon. – Hagyományörzés idegen környezetben. – Orthodox church–building in 18th century Hungary.
= 17 (2005) 3–4. sz. 121–130. 2 t. Tan.

606 KLAMÁR Sára

„Énnekem mindegy, hogy mondjam, magyar vagyok, il’ ja da kažem ja sam hrvat”. Vallási és nemzeti identitás összefüggései a szerémségi Maradékon. – Relations of religious and national identity in Maradék (Szerémség /Srijem/ region).
= 17 (2005) 3–4. sz. 135–152. Tan.

607 SZENDE Ákos

Fekete Antal piarista jelentése a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség nyári táborában 1943-ban tartott előadásáról. – Antal Fekete’s report on his lecture at summer camp of Hungarian Fellowship of Evangelical Students (1943).
= 17 (2005) 3–4. sz. 153–156. Forrás

608 MIKLÓS Péter

Mindszenty József hercegprímás levele Gyöngyösi János külügyminiszterhez (1946. jún. 22.) – Prime Primate József Mindszenty’s letter to foreign minister János Gyöngyösi (22 June 1946).
= 17 (2005) 3–4. sz. 157–162. Forrás

609 MÉSZÁROS István

Kanadai Mindszenty–vonatkozású irathagyaték. – Documents from Canada related to Cardinal Mindszenty.
= 17 (2005) 3–4. sz. 163–180. Forrás

610 FEDELES Tamás

Egyháztörténeti kutatások Pécssett.
= 17 (2005) 3–4. sz. 181–183. Adattár

611 VARGA Szabolcs

Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet.
= 17 (2005) 3–4. sz. 185–187. Adattár

612 ZOMBORI István

Glück Jenő. 1927–2004.
= 17 (2005) 3–4. sz. 188–191. Nehr.

613 SARBÁK Gábor

In memoriam Gabriel Asztrik László OPraem. Pécs, 1907. december 10. – 2005. május 16.)
= 17 (2005) 3–4. sz. 193–195. Nehr.

614 MOLNÁR Antal

Vanyó Tihámér OSB (1905–2005).
= 17 (2005) 3–4. sz. 197–200. Nehr.

615 GYÖRI Éva

Font Márta – Varga Dezső szerk.: Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére. A Petrovich Ede emlékkonferencia (Pécs, 1998. szeptember 21.) tanulmányai. [Kiad. a]: Pécs Történetének Alapítványa. Pécs, 2001. 141 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 3–4. sz. 201–206.

616 MUCSI András

Gombás István: A mezőtúri református gimnázium főgimnáziummá szervezése. 1850–1915. [Ism. – –].
= 17 (2005) 3–4. sz. 206–211.

617 MIKLÓS Péter

Kónya Sándor: Harmatozzatok, egek! Népünk valóságos énekei Észak–Bánságban. [Kiad. a]: Thurzó Lajos Közművelődési Központ. Zenta, 2004. 404 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 3–4. sz. 211–212.

618 MIKLÓS Péter

A nagyvárad-i szemináriumi nyomda. 1745–1802. Összeáll., bev. Emőd András. [Kiad. a]: Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár [és az] OSzK. Nagyvárad, 2004. 271 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 3–4. sz. 212–214.
Lásd még: 578-as tétel.

619 PÁL József

Gergely Jenő: Főpapok, főpásztorok, főbbik. Arcélek a huszadik századi egyháztörténetből. [Bp.] 2004, Pannonia K. 315 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 3–4. sz. 214–219.

620 SÜMEGI József

Fedeles Tamás – Varga Szabolcs szerk.: A pécsi egyházmegye a 17–18. században. [Kiad. a]: Pécsi Hittudományi Főiskola Egyháztörténeti Intézete. Pécs, 2005. 290 p. [Ism. – –].
= 17 (2005) 3–4. sz. 220–223.

621 ERDŐ Péter

Magyar kánonjogászok az egyetemes egyház történetében. – Hungarian canonists in the history of the universal church.
= 18 (2006) 1–2. sz. 5–29. Tan.

622 VELLADICS Márta

Paradicsom vagy pokol? Szerzetesség. 1782–1790. – Paradise or hell? Monasticism. 1782–1790.
= 18 (2006) 1–2. sz. 21–40. Tan.

623 BODÓ Márta

Egy erdélyi katolikus ifjúsági lap a két világháború között: a Jóbarát. – A catholic youth periodical from Transylvania in the 1930's: Jóbarát (Best Friend).
= 18 (2006) 1–2. sz. 41–79. Tan.

624 HA¹/₄KO, Jozef

A magyar és csehszlovák titkosszolgálat együttműködése a 2. Vatikáni Zsinat „operatív feldolgozásában”. – Co-operation between the Hungarian and Czechoslovakian Secret in the „operative interpretation” of the 2. Vatican Council.
= 18 (2006) 1–2.sz. 81–87. Tan.

625 TÓTH Krisztina

A kis-nógrádi főesperesség 1697-ben. – The Kis-Nógrád achideaconate in 1697.
= 18 (2006) 1–2. sz. 89–96. Forrás

626 VARGA Lajos

Pásztó városának kísérlete a kegyúri jog megszerzésére a 19. században. – The attempt of the town of Pásztó to acquire the right of patronage in the 19th century.
= 18 (2006) 1–2. sz. 97–106. Forrás

627 KOVÁTS Péter

A szombathelyi egyházmegye 2. zsinata (1927). – 2. council at the diocese of Szombathely (1927).
= 18 (2006) 1–2.sz. 107–162. Forrás

628 NÉMETH László

Mindszenty József és a Santo Stefano Rotondo (Róma). 2. rész. 1947–1948. – Cardinal Mindszenty and the church of Santo Stefano Rotondo. Part 2. 1947–1948. = 18 (2006) 1–2. sz. 163–180. Forrás

629 SZILÁRDFY Zoltán

Sujánszky Antal emlékére. – In remembrance of Antal Sujánszky. = 18 (2006) 1–2. sz. 181–186. Adattár

630 MOLNÁR Gábor

Egy bogotai magyar szociális projekt története. Interjú P. Mustó Péter SJ–vel. 1. rész. – History of a hungarian social projekt in Bogota. Interview P. Péter Mustó SJ. Part 1. = 18 (2006) 1–2. sz. 187–209. Adattár
A 2. rész: 643. tétel.

631 OZSVÁTH Judit

Bura László: Köztünk élt Scheffler János – Szatmár vértanú püspöke. [Kiad. az]: Identitás Alapítvány. Szatmárnémeti, 2004. 250 p. [Ism. – –]. = 18 (2006) 1–2. sz. 211–214.

632 MIKLÓS Péter

Hažko, Jozef: A cseh-szlovák szakadár katolikus akció. Kommunita kísérlet a katolikus egyház nemzeti egyházzá formálására Cseh-szlovákiában. [Kiad. a]: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Nyugati–szláv Kulturális Kutatócsoport. Esztergom – Pilisicsaba, 2004. 205 p. [Ism. – –]. = 18 (2006) 1–2. sz. 214–216.

633 VAJDA Tamás

Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő-középkorban. (1354–1526). [Kiad. a]: Pécs Története Alapítvány. Pécs, 2005. 481+VII p. /Tanulmányok Pécs Történetéből/. [Ism. – –]. = 18 (2006) 1–2. sz. 214–221.

634 ZOMBORI István

Hal’ko, Jozef: A pozsonyi Mély úti lourdes-i barlang története. Bratislava, 2005, Luc K. 103 p. [Ism. – –]. = 18 (2006) 1–2. sz. 221–223.

635 MARTON Szabolcs

Az egyházak italfogyasztása a középkori Magyarországon. Alcohol consumption of the clergy in Hungary during the Middle Ages. = 18 (2006) 3–4. sz. 5–16. Tan.

636 POSZTÓS Ildikó Piroska

A spanyol Tóth Tihamér-jelenség. – El caso de Tihamér Tóth. = 18 (2006) 3–4. sz. 17–34. Tan.

637 MÉSZÁROS István

Mindszenty [József] és Barankovics [István]. Mindszenty, a döntőbíró. – Mindszenty and Barankovics. Mindszenty, the adjudicator. = 18 (2006) 3–4. sz. 35–57. Tan.

638 MIKLÓS Péter

The connection between catholicism and politics. Outline of the history of ideas: Europe and Hungary. – A katolicizmus és a politikum kapcsolata. Eszmetörténeti vázlat: Európa és Magyarország. = 18 (2006) 3–4. sz. 59–67. Tan.

639 GLESZER Norbert

Zsidó búcsúk ma. A magyarországi csodarabbikhoz folytatott zárandoklatok átstrukturálódása az ezredfordulón. – Jewish pilgrimages today. Restructuring of pilgrimages to miracle-working Rabbis at the turn of the century. = 18 (2006) 3–4. sz. 69–94. Tan.

640 NAGY Márta

A magyarországi macedovlachok regionális tudata a műalkotások tükrében. – Regional identity of Macedovlachs in Hungary as reflected in works of art. = 18 (2006) 3–4. sz. 95–104. Tan.

641 SOMORJAI Ádám OSB

Adalékok Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát kinevezéséhez és lemondásaihoz. – Further data on the nominations and resignations of Krizosztom Kelemen archabbot of Pannonhalma. = 18 (2006) 3–4. sz. 105–142. Forrás

642 TÓTH Sándor László

Kosztolnyik J. Zoltán. 1930–2006. = 18 (2006) 3–4. sz. 143–159. Nehr.

643 MOLNÁR Gábor

Egy bogotai magyar szociális projekt története. Interjú P. Musó Péter SJ–vel. 2. rész. – History of a hungarian social projekt in Bogota. Interview with P. Péter Mustó SJ. Part 2. = 18 (2006) 3–4. sz. 161–187. Adattár

644 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek és kiadványok. 2005, 2006. – Books concerning ecclesiastic history. 2005, 2006. = 18 (2006) 3–4. sz. 189–215.

645 MÉSZÁROS István

Farkas Gábor, Farkas: A nagyszombati Egyetemi Könyvtár az alapításkor. [Kiad. az]: OSzK, Scriptum Rt. Bp. – Szeged, 2001. 258 p. /A Kárpát-medence Kora Újkori Könyvtárai. 3./ [Ism. – –]. = 18 (2006) 3–4. sz. 217–219.

646 MÉSZÁROS István

Nógrád megyei lelkészek és tanítók díjlevelei. 1784–1804. [Kiad. a]: Nógrád megyei Levéltár. Salgótarján, 2002. 225 p. /Adatok, Források és Tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból. 38./
= 18 (2006) 3–4. sz. 219–222.

647 MÉSZÁROS István

Gyürki László: Batthyány László és Körmen. Kiad. Körmen város Önkormányzata. Körmen, 2003. 80 p. [Ism. – –].
= 18 (2006) 3–4. sz. 222 p.

648 MÉSZÁROS István

Sasvári László: Görög elenika oskolák. Bp. 2004. 29 p. /Diaszpora Kutatási Füzetek. 2./
= 18 (2006) 3–4. sz. 223–224.

649 SARNYAI Csaba Máté

Miklós Péter: Város, egyház, társadalom. Tanulmányok a szegedi katolicizmus történetéről. Szeged, 2004, Bába K. 312 p. [Ism. – –].
= 18 (2006) 3–4. sz. 224–225.

650 OZSVÁTH Judit

Márton Áron: Házasság, család. Marosvásárhely, 2005, Mentor K. 196 p. [Ism. – –].
= 18 (2006) 3–4. sz. 225–227.

651 VÁRSZEGI Asztrik

Előszó. – Foreward.
= 19 (2007) 1–2. sz. 5–6.

652 VAJDA Tamás

Művelődés- és gazdaságtörténeti adatok Szent Gellért Deliberatio-ja kapcsán. – Cultural- and economic-historical data in the Deliberatio of bishop Saint Gellért of Csanád.
= 19 (2007) 1–2. sz. 7–35. Tan.

653 TÓTH Péter

A csanádi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárása a késő-középkorban. – Canons of Csanád at universities in the late Middle Ages. (1364–1552).
= 19 (2007) 1–2. sz. 37–58. Tan.

654 MIKLÓS Péter

A szegedi esperesi kerület 1848/49-es történetéhez. – To the history of the Szeged deanery in 1848–49.
= 19 (2007) 1–2. sz. 59–67. Tan.

655 RÉVÉSZ Éva

Magyarok misszióban. A magyar verbita rendtartomány története. – Hungarians in mission. History of the Hungarian province of the Society of the Divine Word.
= 19 (2007) 1–2. sz. 69–84. Tan.

656 SZENDE Ákos

Kereten kívüli piaristák, állami iskolákban. – „Over the limit” piarist fathers in state Schools.
= 19 (2007) 1–2. sz. 85–108. Forrás

657 FÜLEP Katalin

„Dominus ac redemptor noster ...”, 1773. Két magyar nyelvű jezsuita dokumentum. 1773. – „Dominus ac redemptor noster ...”, 1773. Two Jesuits documents in Hungarian.
= 19 (2007) 1–2. sz. 109–148. Forrás

658 ADRIÁNYI Gábor

Fraknoi Vilmos javaslata a Szentszék levéltári forráskiadására. – Vilmos Fraknoi’s proposal to publish sources of the Vatican archives.
= 19 (2007) 1–2. sz. 149–160. Forrás

659 SOMORJAI Ádám OSB

Adalékok a magyarországi bencések apostoli vizitációjához és reformjához. (1929–1932). – Contributions to the apostolic visitation and reform of the Benedictines in Hungary. (1929–1932).
= 19 (2007) 1–2. sz. 161–202. Forrás

660 Horváth Tibor SJ 80 éves. – Tibor Horváth SJ is 80 years old.

= 19 (2007) 1–2. sz. 203–204. Adattár

661 JÁVOR Egon OSB

[Ötven] 50 éves a magyar bencések alapítása, Woodside perjelisége Kaliforniában. – The fifty year old Benedictine Woodside priore in California.
= 19 (2007) 1–2. sz. 205–218. Szemle

662 SOMORJAI Ádám

„Az igazság szabaddá tesz titeket”. Adriányi Gábor Ostpolitik-monográfiája kapcsán. – A Vatikán keleti politikája és Magyarország. 1939–1978. A Mindszenty-ügy. Bp. 2004, Kairosz. 250 p. – Ostpolitik des Vatikans. 1958–1978 gegenüber Ungarn. Herne, 2003, Verl. Tibor Schäfer. 181 p. (Ism. – –).
= 19 (2007) 1–2. sz. 219–224.

663 VAJDA Tamás

Font Márta: A keresztény nagyhatallmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században. Bp. 2005, Balassi K. 326 + XV. p. (Ism. – –).
= 19 (2007) 1–2. sz. 225–234.

664 OZSVÁTH Judit

Marton József: Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága. Gyulafehérvár, 2005. 201 p. (Ism. – –).
= 19 (2007) 1–2. sz. 234–236.

665 DÉNESI Tamás

Esperesi koronák a 18. századi veszprémi egyházmegyében. – Deanery meetings in the Diocese of Veszprém in the 18th century.

= 19 (2007) 3–4. sz. 5–17. Tan.

666 TENGELY Adrien

A Papi Tanács (1918–1919). – The Committee of the Lower Clergy (Papi Tanács) in 1918–1919.

= 19 (2007) 3–4. sz. 19–67. Tan.

667 ZSÓDI Viktor

A Szegedi Egyházmegyei Központi Papnevelő Intézet története. [Szeged]. 1930–1955. – History of the Interbishops' Seminary in Szeged (1930–1955).

= 19 (2007) 3–4. sz. 69–87. Tan.

668 FEKETE Balázs

Közép-Európa-kutatás a Leuveni Katolikus Egyetemen. Adalékok egy kutatóintézet történetéhez. – Research on Central–Europe at the Catholic University of Leuven. Contributions to the history of a research institute.

= 19 (2007) 3–4. sz. 89–101. Tan.

669 BÁLINT László

P. Könyves Tibor SJ és az ÁVH. – P. Tibor Könyves SJ and the State Protection Authority (ÁVH).

= 19 (2007) 3–4. sz. 103–112. Tan.

670 BOHÁN Béla, P., SJ

Adalékok a szatmári egyházmegye 20. századi történetéhez. (Ahogy írásokból és saját tapasztalatomból láttam). – Contributions to the 20th century history of the diocese of Szatmár.

= 19 (2007) 3–4. sz. 113–174. Tan.

671 SOMORJAI Ádám OSB

Amerikai levéltári források Mindszenty József bíboros–prímásról, esztergomi érsekről. Publikált források, 1956–1967. – Archival sources from the United States on cardinal József Mindszenty, primate of Hungary.

= 19 (2007) 3–4. sz. 175–221. Forrás

672 ADRIÁNYI Gábor

Válasz Somorjai Ádámnak.

= 19 (2007) 3–4. sz. 223–224. Szemle

673 Kubinyi András. 1929–2007. [Nekr., szerkesztőségi megemlékezés].

= 19 (2007) 3–4. sz. 225.

674 SZABÓ Miklós

[Kubinyi András. 1929–2007. Nekr.]

= 19 (2007) 3–4. sz. 226–227.

675 SOLYMOSI László

[Kubinyi András. 1929–2007. Nekr.]

= 19 (2007) 3–4. sz. 227–229.

676 LASZLOVSZKY József – ROMHÁNYI

Beatrix, F.

[Kubinyi András. 1929–2007. Nekr.]

= 19 (2007) 3–4. sz. 229–231.

677 MIKLÓS Péter

Mészáros István: Mindszenty és Barankovics. Adalékok a „keresztényen párt” problematikájához. Bp. 2005, Eötvös József K. 114 p. (Ism. – –).

= 19 (2007) 3–4. sz. 233–235. p.

678 SOMORJAI Ádám

Utak és útvesztők. Egy rendhagyó könyv a pártállami kor egyháztörténetéből. [Négy tanulmány. Írták:] Lénárd Ödön, Timár Ágnes, Soós Viktor Attila [és] Szabó Gyula. Bp. 2006, Kairosz. 457 p. (Ism. – –).

= 19 (2007) 3–4. sz. 236–238.

679 MIHALIK Béla Vilmos

Koltai András: Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásai és irodalmába. [Kiad. a] Piarista Tartományfőnökség. Bp. 2007. 275 p. /Magyarország Piarista Multjából. 1./ (Ism. – –).

= 19 (2007) 3–4. sz. 238–

680 In memoriam Horváth Tibor. [Nekr. Szerkesztőségi megemlékezés].

= 20 (2008) 1–2. sz. 5.

681 MIKLÓSHÁZY Attila

P. Horváth Tibor SJ. (1927–2008). [Nekr.]

= 20 (2008) 1–2. sz. 6–7.

682 KEGLEVICH Kristóf

A ciszterci nagykáptalan és a magyar apátságok a középkorban. – The Cistercian general chapter and the Hungarian abbeys in the Middle Ages.

= 20 (2008) 1–2. sz. 9–62. Tan.

683 BUZINKAY Péter

Főpapi műgyűjtőink a modern kor hajnalán (1895–1924). – Prelates as art collectors at the beginning of Modern Age (1895–1924).

= 20 (2008) 1–2. sz. 43–62. Tan.

684 SZOLLÁTH Hunor

Egy erdélyi református egyházközség, Szováta küzdelme a templomépítésért. – The struggle for building a church in the Calvinist diocese of Szováta.

= 20 (2008) 1–2. sz. 63–76. Tan.

685 CSÍKY Balázs

Alkalmazható-e a „klerikális fasizmus” fogalma Magyarországgal kapcsolatban? Észrevételek Bodó Béla cikkéhez. – Can the concept of „clerical fasism” be used in connection with Hungary?
= 20 (2008) 1–2. sz. 77–85. Tan.

686 BOHÁN Béla SJ

Emlékezés Pásztor Ferenc beregszászi plébános, püspöki helynökre. – Remembering Ferenc Pásztor, vicar of Beregszász, vicar-general of the diocese.
= 20 (2008) 1–2. sz. 87–97. Tan.

687 Magyar–szláv kapcsolatok a Kárpát–medencében. – Hungarian–Slav relationship in the Carpatian basin. (Konferencia, Szeged, 2007).
= 20 (2008) 1–2. sz. 99–166. Tan.

688 KOVÁCS Kálmán Árpád

Báró Koller és az illír politika berendezése az 1760–70-es években. – Baron Koller and the Illyrian Policy in 1760s–70s.
= 20 (2008) 1–2. sz. 99–115. Tan.

689 MIKLÓS Péter

Stanislavich Miklós csanádi püspök politikai és kulturális tevékenysége. – Political and cultural activity of Miklós Stanislavich, bishop of Csanád.
= 20 (2008) 1–2. sz. 117–122. Tan.

690 ORCSIK Károly

Federáció vagy központosítás? Válaszút előtt a születő délszláv állam. – Federalism or Centralisation?
= 20 (2008) 1–2. sz. 123–130. Tan.

691 SARNYAI Csaba Máté

Politikai és/vagy egyházkormányzati konfliktus? Megjegyzések a Muraköz zágrábi egyházmegyéjétől való elcsatolásának 1848-as történetéhez. – Political and/or jurisdictional conflict?
= 20 (2008) 1–2. sz. 131–148. Tan.

692 TÓTH István

Az alföldi evangélikus papság szerepe a szlovák értelmiség nevelésében. – The role of the Lutheran clergy in educating ethnic Slovak intellectuals on the Great Hungarian Plain.
= 20 (2008) 1–2. sz. 145–148. Tan.

693 ZAKAR Péter

A pozsonyi Hazafüti Egylet. – The Hazafüti Association of Pozsony.
= 20 (2008) 1–2. sz. 149–158. Tan.

694 PÁL József

Hamvas Endre csanádi püspök a felvidéki magyarokért (1945–1948). – Activity of Endre Hamvas, bishop of Szeged–Csanád, to support highland Hungarians (1945–1948).
= 20 (2008) 1–2. sz. 159–166. Tan.

695 SOMORJAI Ádám OSB

Egy hónap Mindszenty bíborosnak az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségén való tartózkodásából, a követségi dokumentumok tükrében. – A month of cardinal Mindszenty at the American Embassy of Budapest (1971 júl.).
= 20 (2008) 1–2. sz. 167–194. Forrás

696 VIRT László

Mindig a kereszt fényében. Száz éve született Boros Béla érsek, temesvári titkos püspök. – Béla Boros, the secretly ordained bishop.
= 20 (2008) 1–2. sz. 195–203. Adattár

697 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek 2006/2007. – Books concerning ecclesiastic history 2006, 2007.
= 20 (2008) 1–2. sz. 205–225. Adattár

698 MAKÓ Gergő

Kosztka László szerk.: Deér József emlékezete. Tanulmányok Deér József (1905–1972) professzor születésének centenáriumára. Capitulum 2. Szeged, 2006, JATE Press. 133 p. (Ism. – –).
= 20 (2008) 1–2. sz. 227–229.

699 PÁL József

Miklós Péter: Vallás, politika, művelődés. Egyháztörténeti tanulmány. [Kiad. a]: JATE a Hallgatókért Alapítvány. Szeged, 2006, Univ. Szeged K. 234 p. (Ism. – –).
= 20 (2008) 1–2. sz. 229–231.

700 DARÓCZI Viktória

A magyar és német lakosság viszonya Verőcén a nyelvhasználat tükrében a 19. században egyházi források alapján. – Das Verhältniss der ungarischen und deutschen Bevölkerung von Verőce im Hinblick auf die Sprachverwendung in 19. Jahrhundert anhand von kirchlichen Quellen. – Language Usage of the Hungarian and German Population of Verőce reflected in 19th century sources.
= 20 (2008) 3–4, 5–52. Tan.

701 SZENDE Ákos

Egy katolikus tudós a horogkereszt és a Vörös Csillag árnyékában. Papp Károly geológus. – A Catholic Scholar in the Shadow of the Red Star and the Swastika. Károly Papp geologist. 1873–1963.
= 20 (2008) 3–4. sz. 53–92. Tan.

702 SARNYAI Csaba Máté

„... magának a vallásbölcseletnek súlypontja is tényleg a valláspszichológiába tolódik el ...”. Prohászka Ottokár és a valláspszichológia.– Ottokár Prohászka and the psychology of religion.
= 20 (2008) 3–4. sz. 93–97. Tan.

703 SZECKŐ Károly

Kovrig Béla feljegyzése a 2. világháború alatti ellenállói tevékenységéről. – Béla Kovrig's records about his resistance during World War 2.
= 20 (2008) 3–4. sz. 99–102. Tan.

704 PONGRÁCZ Attila

Magyar egyházi élet Brazíliában – a São Paulo-i magyar egyházak 1945–1990. – Hungarian Church life in Brazil – Hungarian congregations in São Paulo 1945–1990.
= 20 (2008) 3–4. sz. 103–116. Tan.

705 HORVÁTH Sándor

„Övék a mennyek országa”. Egyházüldözés a szombathelyi egyházmegyében. 1945–1957. – „Blessed are the poor in spirit, for theirs is the kingdom of heaven”. Persecution of the Church in the Episcopacy of Szombathely. 1945–1957.
= 20 (2008) 3–4. sz. 117–160. Tan.

706 MUCSI András

A református egyház missziói munkájának megbénítása 1948 után. – The Decay of the Missionary Activity of the Reformed Church after 1948.
= 20 (2008) 3–4. sz. 161–198. Tan.

707 BAGYINSZKI Ágoston

A Washington DC-környéki, Szent István királyról nevezett Amerikai Katolikus Közösség vázlatos története. – A Brief History of the Saint Stephen of Hungarian Catholic Community of the Washington Metropolitan Area.
= 20 (2008) 3–4. sz. 199–203. Adattár

708 ÁBRAHÁM Ádám

Szabados György: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő–szemlélet hangsúlyváltásai a 15–18. században. Bp. 2006, Balassi K.
= 20 (2008) 3–4. sz. 205–208. Bibliogr.

709 MÉSZÁROS István

Koncz Lajos szerk.: Iskolák menekült magyaroknak német földön. 1945–1956. – Az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története. 1945–1956. Szerk., összekötő szöveg: Koncz Lajos. USA, 2008, Booksurge Publ.
= 20 (2008) 3–4. sz. 208–214. Bibliogr.

710 MAKÓ Gergő

Szegedi medievisztikai konferenciakötetek. A középkori egyháztörténeti kutatásokról.
= 20 (2008) 3–4. sz. 214–218. Bibliogr.

SZERZŐI NÉVMUTATÓ

A

ÁBRAHÁM Ádám 708
ADRIÁNYI Gábor 13, 25, 40, 179, 239, 281, 399,
601, 658, 672
ALMÁSI Tibor 80
ARATÓ Orbán 83
AZZOLA, Friedrich Karl 22

B

BAÁN István 238, 259
BAGYINSZKI Ágoston OFM 707
BAJÁK László 4
BÁN László 29
BÁNHÉGYI B. Miksa 211
BÁNK József 7
BARNA Gábor 43, 47, 82,
BEKE Margit 57, 201, 295

BÉLTEKY

– Ákos 158
– József 243
BENDÁSZ István ld. BORHALMI Gábor
BÉRCZI László Bernát – MOLNÁR Antal 527
BERTA Péter 235
BERTÉNYI Iván 8, 26
BITSKEY István 363
BLET, Pierre 344
BOBA Imre 53, 172
BOHÁN Béla SJ 670, 686
BORHALMI Gábor 157
BOROVI József 237, 266, 285, 353, 519
BORSODI Csaba 423
BURA László 242, 260, 298, 343, 422, 476, 502, 572,
589
BUZINKAY Péter 683

C

CYWIŃSKI, Bohdan 184

Cs

CSAPODI Csaba 121, 282
 CSÁSZTVAY Tünde 102, 134
 CSESZKA Éva 517
 CSÍKY Balázs 460, 685
 CSORDÁS Eörs 9

D

DANKÓ László 2
 DARÓCZI Viktória 700
 DEÁK Ágnes 195
 DEMETER József 129
 DÉNESI Tamás 342, 665
 DOHI Tamás 430
 DÓKA Klára 32, 70, 84, 159, 169–170, 177, 234,
 287, 294, 420, 475
 DOMOKOS László 391
 DREESBACH, Walter 77
 DUDÁS Bertalan 67
 DUFF, E. William 155

E

ELEK Lajos 98
 EÖRDÖGH István 128
 EÖTVÖS Péter 551
 ERDŐ Péter 175, 288, 354, 621
 ÉRSZEGI
 – Géza 173, 191, 299, 350
 – Márk Aurél 401
 ESCH Arnold 200

F

FAZEKAS
 – Csaba 108, 346, 407
 – István 515
 FLAGA, Jerzy 103
 FORINTOS Attila 425
 FORRAI Márta 370
 FÖLDVÁRI Sándor 447, 508
 FRAUHAMMER Krisztina, NAGYNÉ ld.
 NAGYNÉ FRAUHAMMER Krisztina
 FÜLEP Katalin 657
 FÜLÖP Éva 224

G, Gy

GÁLCSIK Zsolt 110, 329, 481, 502, 557, 587
 GALLA Ferenc 325
 GÁSPÁR Dorottya 74
 GERGELY Jenő 33, 99, 293
 GLÜCK Jenő 56, 94, 115, 153, 167, 176, 194, 205,
 249, 262, 274, 280, 312, 364, 396, 459, 478, 489,
 497, 531, 543, 554, 566,

GYÖRI

– Éva 615
 – János 503

H

HAL'KO, Jozef 624
 HARDI (Gábor) Titusz 227, 455
 HAUSEL Sándor 315
 HEREIN Gyula 28
 HERMANN Egyed 82
 HETÉNYI János 428
 HETÉNYI VARGA Károly 405
 HOLLER László 471
 HORVÁTH
 – Csilla 537
 – Erzsébet 112, 187
 – Gábor 491
 – Sándor 705
 – Tibor 1, 48, 101, 269, 286, 302–303, 660
 HORVÁTHY Péter 392
 HÖRÖMPŐ Zsolt 426
 HUSZÁR Ágnes, VÁRDY ld.
 VÁRDY HUSZÁR Ágnes

I

ILLÉS Pál Attila 168, 250

J

JAKÓ Zsigmond 553
 JAMES L. John 61
 JANKA György 64, 316
 JÁNOS PÁL pápa, II. 245
 JÁROLI József 290
 JENEY–TÓTH Annamária 452–453
 JESZENKOVITS Teréz 85
 JÓZSA László 27, 45, 411, 548

K

KAKUCS LAJOS 547
 KÁLMÁN Peregrin 521
 KÁPOLNAI Iván 34, 126
 KARNITSCHER Tünde Beatrix 526
 KATONA Nándor 132
 KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin 317
 KATUS László 130
 KEGLEVICH Kristóf 682
 KELEMEN Miklós 263, 311, 419, 458, 498, 511,
 524, 539
 KENÉZ Győző 463
 KEPPEL Csilla 542
 KERÉKES Károly 78
 KÉRINGER Mária, PATKÓNÉ ld.
 PATKÓNÉ KÉRINGER Mária
 KERNITSCHER Tünde Beatrix 536
 KEVEHÁZI László 375
 KIRÁLY László 97

- KLAMÁR Sára 606
 KLEISTENITZ Tibor 603
 KLOCZOWSKI, Jerzy 104
 KNAPP Éva 17
 KOLTAI András 193,438
 KÓSA Károly 44
 KOSZTA László 37, 79, 444
 KOSZTOLNYIK Zoltán 454, 600
 KOVÁCS
 – Elisabeth 203
 – Imre 3, 24
 – Imre Endre 275
 – János 51, 71, 92, 148, 272
 – József 181
 – K. Zoltán 406
 – Kálmán Árpád 393, 496, 564, 688
 – Teofil 415
 KOVÁTS
 – Dániel 540
 – Péter 627
 KŐHEGYI Mihály 69, 72, 86, 88, 114, 140, 142, 144,
 146, 165–166, 178, 186, 188, 207, 254–258, 273,
 278–279, 305, 332, 337–338, 357–359, 381, 384,
 386–389, 410, 436–437, 439–440, 446, 448–449,
 466, 470, 480, 532
 KREDICS László 147
 KRESTEN Ottó 198
 KRISTÓ Gyula 390
 KRUPPA Tamás 493
 KUBINYI András 318
- L**
- LAKATOS
 – Andor 586
 – Pál 64, 90, 113, 116, 143, 196, 417
 LASZLOVSZKY József 676
 LÁZÁR Imre 418
 LEHÓCZKY Miklós 479
 LÉNÁRD Ödön 349
 LOMBARDI, Lapo 314
 LOTZ Antal 49, 54, 111, 319, 327
- M**
- MAGYAR István Lénárd 16
 MAJOR Márta 297
 MAKÓ Gergő 698, 710
 MAKOVICS ERIKA 292
 MARTON Szabolcs 635
 MARTOS Gizella 328
 MÁTÉ Anita 588
 MEDGYESI Konstantin 591
 MERÉNYI–METZGER Gábor 208, 219, 240, 351,
 409, 499, 550
 MÉREY Klára, T. 320
 MÉSZÁROS István 10, 31, 38, 58, 75, 93, 125, 182,
 192, 284, 333–336, 378, 380, 383, 385, 414,
 441–443, 456, 467, 495, 509–510, 512–513, 516,
 523, 545, 709
 METZGER Gábor ld.
 MERÉNYI–METZGER Gábor
 MIHALIK Béla Vilmos 679
 MIKLÓS Péter 421, 451, 461, 477, 484–485, 487–
 488, 490, 504, 514, 526, 533, 538, 544, 568,
 577–578, 590, 595, 597, 608, 617–618, 632, 638,
 654, 677, 689
 MIKLÓSHÁZY Attila 465, 681
 MOLNÁR
 – Antal 123, 152, 183, 271, 361, 457, 473, 494,
 505, 518, 527, 592, 598, 614,
 ld. még: BÉRCZI László Bernát
 – Gábor 559, 630, 643
 MONA Ilona 41, 96, 366
 MONOK István 138, 229, 251, 326
 MÓZES Huba 248
 MÓZESSY Gergely 424
 MUCSI András 616, 706
 MURADIN Jenő 319
- N**
- NAGY
 – Ádám 145
 – Ferenc 42
 – István 522
 – Mária 584
 – Márta 605, 640
 – Péter, PÜSPÖKI ld.
 PÜSPÖKI NAGY Péter
 NAGYNÉ FRAUHAMMER Krisztina 291
 NÉMETH
 – Csaba 462
 – László 374, 445, 500, 528, 546, 558, 570, 628
- O**
- ORBÁN Imre 50, 59, 73, 118, 141, 147, 416,
 ORCSIK Károly 690
 – P
 PÁGYOR LÁSZLÓNÉ VITÉZ MÁRIA 499
 PÁL József 87, 117, 171, 694, 699
 PÁSZTOR Lajos 225
 PATKÓNÉ KÉRINGER Mária 276, 289, 296, 309
 PÉTERFI Gábor 435
 PETROVICS István 226
 PONGRÁCZ Attila 377, 604, 704
 POUPARD, Paul 246
 PROKOPP Mária 36
 PUKÁNSZKY Béla 149, 164, 228
 PURCSI Barna Gyula 233
 PUSZTAI
 – Bertalan 95, 574, 582, 599
 – Gabriella 244, 321
 PUSZTASZERI László 5
 PÜSPÖKI NAGY Péter 231

R

RÁCZ Katalin, RÁDYNÉ ld.
 RÁDYNÉ RÁCZ Katalin
 RÁDYNÉ RÁCZ Katalin 91, 277
 RAJKI Zoltán 368, 403
 RAJNAI Judit 520
 RÁSZLAY Tibor 11
 REICHARDT
 – Aba 221
 – Gyula 30
 RÉVÉSZ Éva 534, 594, 655
 RIBAI M. Elma 267, 348, 371
 RISKÓ Mariann 180
 RÓNAI Zoltán 190
 RUZSIK Vilmos 375, 506

S

SALAMON Lajos 352
 SALIGA Irén 122, 552
 SÁNDORFI Mária 555
 SARNYAI Csaba Máté 247, 265, 301, 649, 691, 702
 SAS Péter 322
 SASVÁRI László 127, 154, 283
 SÁVAI János 63, 89
 SIKLÓSI Gyula 35
 SIMÓ Attila 76
 SISKA Gábor 339
 SOLYMOS Szilveszter 212, 215–216, 223
 SOMORJAI Ádám 12, 105, 133, 161, 206, 210, 217,
 230, 641, 659, 662, 671, 678, 695
 SOÓS Katalin 131
 SROKA, Stanislaw A. 124, 174
 SÜMEGI JÓZSEF 39, 52, 81, 620
 SVOBODA József Adalbert 214

Sz

SZABÓ
 – Attila 427
 – Ferenc S.J. 367, 398
 – Lajos
 – Tamás 60
 – Tibor 433
 SZÁNTÓ Konrád 19, 62
 SZARVAS Béla 156, 204, 252, 331, 464,
 SZEKENI Olivér 323, 365, 492
 SZECSKÓ Károly 197, 220, 347, 373, 709
 SZÉKELY Adrás Bertalan 6
 SZENDE Ákos 404, 607, 656, 701
 SZENDREY [Tamás], Thomas 400
 SZENTENDREY Katalin, KATONÁNÉ ld.
 KATONÁNÉ SZENTENDREY Katalin
 SZIGETI Jenő 397
 SZILÁGYI
 – Csaba 472
 – István 55
 SZILÁRDFY Zoltán 46, 556, 583, 629

SZILAS László 109, 202, 474, 602
 SZITA Szabolcs 431
 SZITTYAY Dénes 150
 SZOLLÁTH Hunor 684
 SZŐGI László 573
 SZÖLLŐSI Réka 541
 SZUROMI Szabolcs 360
 SZŰCS Márton 181

T

T. MÉREY Klára ld.
 MÉREY Klára, T.
 TARJÁN Bence 525
 TASI Réka 341
 TEISZLER Éva 535, 580
 TEMPFLI Imre 151, 236
 TERDIK Szilveszter 369
 TIMÁR Péter 408, 469
 TOLNAY Gábor 468
 TOMISA Ilona 304, 306–308, 324
 TÓTH
 – Endre 20
 – Ferenc 106
 – Gergely 581
 – István 692
 – István György 222
 – János Aldemár 213
 – Sándor László 139, 642
 – Veremund 218
 TÖRÖK István 501
 TUSOR Péter 264, 310, 362,
 TŰSKÉS Gábor 17

U

UDVARDY József 23, 50
 UGRAI János 450
 UZSOKI András 15, 21

V

VAJDA Tamás 340, 379, 382, 633, 652, 663
 VAJK Gyula 66, 100
 VÁRDY, Steven (Béla) 412–413, 529–530
 VARGA
 – Imre 14, 30
 – Kálmán 394
 – Károly ld. HETÉNYI VARGA Károly
 – Lajos 372, 626

– Szabolcs 611

VÁRDY Béla 241, 261, 345, 356, 529–530

VÁRDY HUSZÁR Ágnes 241, 261

VÁRSZEGI Asztrik 120, 189, 209, 330, 651

VÁTH János 18

VELLADICS Márta 622

VESZPRÉMI László 486

VIDA István 65

VIRT László 696

VITÉZ Mária ld.

PÁGYOR Lászlóné Vitéz Mária

Z

̄ABOKLICKI, Krysztof 199

ZAKAR Péter 232, 693

ZOMBORI István 150, 483, 612, 634

ZVARA Edina 253, 270, 300, 355, 376, 432, 482,
507, 549, 593, 644, 697

Zs

ZSÓDI Viktor 667

A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK 1–20. ÉVFOLYAMÁBAN MEGJELENT ÍRÁSOK SZERZŐI MUTATÓJA (1989–2008)

Ábrahám Ádám

Szabados György: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő–szemlélet hangsúlyváltozásai a 15–18. században. Bp. 2006, Balassi Kiadó. *Ism.* – –. = 20 (2008) 3–4. sz. 205–208.

Adriányi Gábor

A magyar királyok apostoli címe. = 2 (1990) 77–87.
A magyar kormány intervenciója az 1. Vatikáni Zsinaton (1870). = 3 (1991) 121–126.

A szociális kérdés a német és a magyar katolikus egyházban 1891 előtt. = 7 (1995) 1–2. sz. 167–176.

Az egyháztörténetírás mai igényei és módszertana. A plébániatörténetírás követelményei. = 1 (1989) 325–335.

Egy „elfelejtett” kalocsai főpásztor: Klobusiczky Péter (1752–1843). = 9 (1997) 3–4. sz. 19–28.

Fraknói Vilmos és a „Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Illustrantia” megindítása. = 8 (1996) 3–4. sz. 61–72.

Lengyel menekültek és a magyar katolikus egyház. 1939–1945. = 11 (1999) 3–4. sz. 145–154.

Almási Tibor

Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja. = 5 (1993) 1–2. sz. 120–141.

Arató Orbán

Ciszterci lelkiség – ciszterci küldetésstudat. = 5 (1993) 1–2. sz. 175–180.

Azzola, Karl Friedrich

Die Scheibenkreuzlatte im Balassa Bálint Museum zu Esztergom (Gran). – Az esztergomi Balassa

Bálint Múzeum kör alakú, tárcsába foglalt, keresztet ábrázoló sírlapja. = 2 (1990) 43–49.

Baán István

A görömbölyi görögkatolikus egyházközség a 18. században. = 8 (1996) 3–4. sz. 51–60.

Ortodoxok és görögkatolikusok Miskolcon a 18. században. = 9 (1997) 1–2. sz. 5–18.

Bagyinszki Ágoston OFM

A Washington DC–környéki, Szent István királyról nevezett Magyar Amerikai Katolikus Közösség vázlatos története. = 20 (2008) 3–4. sz. 199–203.

Baják László

Szerémi György világmérete. = 1 (1989) 123–136.

Balogh László ld. Érszegi Géza ...

Bán László

Vallásos egyesületek Baja város 19. századi társadalmi életében. = 2 (1990) 113–116.

Bánhegyi B. Miksa

Bencés könyvkultúra a középkorban. = 8 (1996) 1–2. sz. 15–23.

Bánk József

Kinek a jogán tanítanak a hittudományi karokon a professzorok? = 1 (1989) 177–194.

Barna Gábor

A kunszentmártoniak radnai búcsújárása. = 3 (1991) 209–244.

A Karmelita Rend kunszentmártoni letelepedésének 50. évfordulóján. Egyháztörténeti konferencia. (Kunszentmárton, 1990. október 15.) = 3 (1991) 147–149.

Barna Gábor – Hermann Egyed

A bátaaszékiek máriacelli búcsújárása. = 5 (1993) 1–2. sz. 155–173.

Beke Margit

A Historia Domus fontossága, helye és gyakorlata. [Előadás]. 1. METEM-konferencia, Budapest. = 9 (1997) 3–4. sz. 149–154.

Das Päpstliche Ungarische Kirchliche Institut in Rom. – A római Pápai Magyar Intézet. = 7 (1995) 3–4. sz. 185–203.

Főpapi temetési szertartások és halotti címerek a 18–19. században. = 4 (1992) 65–69.

Béltéky Ákos

IKE konferenciák Erdélyben a második világháború után. = 6 (1994) 3–4. sz. 137–153.

Béltéky József

Sajtóvisszhangok Glattfelder Gyula temesvári püspök működésének utolsó éveiből. = 8 (1996) 3–4. sz. 203–216.

Bendász István ld. Borhalmi Gábor

Bérczi László Bernát – Molnár Antal

Beszélgetés Hervay Ferenc Levente ciszterci egyháztörténésszel. = 15 (2003) 1–2. sz. 183–191.

Berta Péter

A körülállók teendői a későközépkori keresztény halálközeli rítusaiban. = 8 (1996) 3–4. sz. 5–17.

Bertényi Iván

Heraldika és középkori egyháztörténet. = 1 (1989) 195–208.

Hozzászólás Adriányi Gábor előadásához. (A magyar királyok apostoli címe). = 2 (1990) 89–91.

Bitskey István

Az egri egyházmegye szerepe a régió művelődésében (1687–1848). = 11 (1999) 1–2. sz. 65–74.

Blet, Pierre

Legenda az iratok tükrében. Kitaró vádak XII. Pius pápa ellen. = 10 (1998) 3–4. sz. 135–145.

Boba Imre

Egyháztörténeti vázlatok a középkorból. 1. Szent Metód és Szentopolk kapcsolata. 2. Szent Konstan-

tin (Cirill), Szent Metód és a Boszniai Püspökség eredete. = (1994) 1–2. sz. 5–29.

Szent András–Zoerard: lengyel volt-e, vagy isztriai? = 4 (1992) 5–11.

Bohán Béla SJ

Emlékezés Pásztor Ferenc beregszászi plébános püspöki helynökre. = 20 (2008) 1–2. sz. 87–97.

Borhalmi Gábor (Bendász István)

Kárpátalja első főiskolai jellegű intézménye. = 6 (1994) 3–4. sz. 195–202.

Borovi József

Adalék a sajtópüspöki plébánia történetéhez. = 15 (2003) 1–2. sz. 19–32.

Az 1947. évi Altötting-i zárandoklat vallási gyümölcse. = 10 (1998) 3–4. sz. 265–268.

Egy Nógrád megyei régi anyakönyv. Kazár, 1695. = 8 (1996) 3–4. sz. 37–50.

Egy olvasótársaság története. A Putnok–rimaszécsi esperes kerületek Olvasó Társasága és Kölcsonkönyvtára. = 9 (1997) 1–2. sz. 151–154.

Magyar katolikus lelkipásztori szolgálat Dél-Afrikában. 1960–1980. = 9 (1997) 3–4. sz. 71–82.

Borsodi Csaba

A szerzetesrendek feloszlása, működési engedélyük megvonása 1950 nyarán. = 12 (2000) 1–4. sz. 183–210.

Borsodi Csaba ld. még: Érszegi Géza ...

Bura László

A jezsuiták Szatmáron. = 9 (1997) 1–2. sz. 19–35.

A keleti szertartású kereszténység múltja és jelene Szatmárban. Magyar görögkatolikusok a Szamosháton (Szatmár megyében). = 13 (2001) 3–4. sz. 103–120.

A szatmári római katolikus egyházmegye 1945–1956 között: az egyház Rómától való elszakításának kísérlete. = 12 (2000) 1–4. sz. 163–181.

A Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum (1804–1852). = 8 (1996) 3–4. sz. 107–136.

Ave Maria in memoriam Scheffler János. = 9 (1997) 3–4. sz. 193–196.

Felekezeti iskolaügy Erdélyben. (1918–2001). = 14 (2002) 1–4. sz. 253–268. Tan.

Hűségesen, fáradhatatlanul. Scheffler János szatmári megyéspüspök életútja. Újvidék, 1991. 62 p. [Nekr.] = 9 (1997) 3–4. sz. 193–196.

Gondolatok Hám János személyiségéről, történelmi szerepéről, emlékezete őrzéséről. = 10 (1998) 3–4. sz. 117–133.

Buzinkay Péter

Főpapi műgyűjtőnk a modern kor hajnalán. (1895–1924). 20 (2008) 1–2. sz. 43–62.

Cywinski, Bohdan

A katolikus egyház Szlovákiában a kezdetektől 1948–ig. Lengyelből ford. Somorjai Ádám. = 7 (1995) 1–2. sz. 261–278.

Csapodi Csaba

A magyar katolikus történeszek egykori munkaközössége és a „Regnum” egyháztörténeti évkönyv. = 6 (1994) 1–2. sz. 7–18.

Bessenyei György és a katolicizmus. = 9 (1997) 3–4. sz. 29–40.

Császtvay Tünde

Hungarian culture and christianity 4. Congress on Hungarian Studies, Rome–Naples, September, 1996. – A magyar kultúra és kereszténység 4. kongresszusa magyar tanulmányokban. = 6 (1994) 1–2. sz. 243–245.

Itáliában a magyar művelődés és a kereszténység kapcsolatáról. = 5 (1993) 3–4. sz. 129–200.

Cseszka Éva

Az esztergomi érsekség birtokainak helyzete Széchenyi György alatt. = 15 (2003) 1–2. sz. 5–12. Tan.

Csíky Balázs

A Szent József Hospítium Egyesület. A Szentséges Jézus Szolgáloi Kis Társaságának magyarországi működése. (1925–1950). = 13 (2001) 1–2. sz. 101–121.

Alkalmazható-e a „klerikális fasizmus” fogalma Magyarországgal kapcsolatban?

Észrevételek Bodó Béla cikkéhez. = 20 (2008) 1–2. sz. 77–85.

Csordás Eörs

Boldogasszony Anyánk, Régi nagy Pátrónánk ... = 1 (1989) 209–219.

Dankó László

A szarvasi róm. kat. plébánia története. = 1 (1989) 9–45.

Daróczy Viktória

A magyar és német lakosság viszonya Verőcén a nyelvhasználat tükrében a 19. században egyházi források alapján. = 20 (2008) 3–4. sz. 5–52.

Deák Ágnes

Lady Blennerhausett és Haynald Lajos érsek barátsága. = 7 (1995) 3–4. sz. 83–96.

Demeter József

A magyarpéterlakai református egyházközség története. = 6(1994) 1–2. sz. 133–147.

Dénesi Tamás

Missziótól a kollégiumig. (Jezsuiták Pozsonyban 1635–ig). = 10 (1998) 3–4. sz. 87–115.

Dohi Tamás

A solti egyházmegye kötgűylési jegyzőkönyveinek tartalomjegyzéke. (1817–1831). = 12 (2000) 1–4. sz. 357–384.

Dóka Klára

A kalocsai érsekség birtokai a 18–19. században. = 7 (1995) 1–2. sz. 89–152.

A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944. között. Összeállította, bev. Beke Margit. (München – Bp. 1992, Aurora). /Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae. 12–13./ [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 286–288.

A nagyváradi római és görög katolikus püspökség birtokai a 18–19. század fordulóján. = 13 (2001) 3–4. sz. 77–101.

A nyitrai, besztercebányai és szepesi püspökség birtokai a 18–19. század fordulóján. = 12 (2000) 1–4. sz. 133–151.

A Váci Egyházmegyei Könyvtár térképgyűjteménye. = 6 (1994) 3–4. sz. 217–242.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértéke a székesfehérvári püspökség dokumentumai alapján. (1778–1858). = 5 (1993) 1–2. sz. 181–201.

Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon. 1790–1992. Kronológia. Bp. 1993. /Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak. 1./ [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 288–290.

Beke Margit: A Primási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom, 1995. [Ism.] = 8 (1996) 1–2. sz. 382–383.

„Egyház és közösség”. 1. METEM-konferencia, Budapest. = 8 (1996) 3–4. sz. 89–90.

Kiadvány a pápalátogatás tiszteletére. in: Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. 4. évf. 1991/1–2. Pécs. [Ism.] = 4 (1992) 271–273.

Patrocíniumok és búcsúk az egri egyházmegyében (1746). 1. Metem-konferencia. Bp. = 9 (1997) 3–4. sz. 143–148.

Plébániák, gyülekezetek, hitközségek iratai. (Történelmi áttekintés 1950–ig). = 2 (1990) 217–222.

Domonkos László

The tragedy of the Hunyadi dynasty. – Mátyás király utódlási gondjai. = 11 (1999) 3–4. sz. 19–28.

Dreesbach, Walter

Aspekte der Beziehungen von Kirche und Staat in Ungarn Zwischen den Weltkrieg. = 5 (1993) 1–2. sz. 79–110.

Dudás Bertalan

A Szent Bazil rend máriapócsi monostorának levéltára. = 4 (1992) 263–266.

Duff, E. William

Kim Philby's hungarian „Confessor”. – [Kim Philby magyar „Confessor”-a]. = 6 (1994) 3–4. sz. 155–177.

Elek Lajos

Nyitra nagykér (Veliki Kír, Szl.). Település- és plébániatörténet. = 5 (1993) 3–4. sz. 71–82.

Éördögh István

A Magyarország elleni 1919-es intervenció, mint a bolsevizmus következménye. = 6 (1994) 1–2. sz. 127–132.

Éötvös Péter

Varga Katalin, S. (szerk.): Vitetnek ítélszékre ... Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyvei. [Forrás]. ... közzéteszi, ford., bev. tanulm., szerk. és jegyz. – . Pozsony [Bratislava], 2002, Kalligram. 344 p. 2 térk. mell. = 15 (2003) 3–4. sz. 227–229. [Ism.]

Erdő Péter

A magyar és európai egyházmegyék alakulása az utóbbi tíz évben. = 10 (1998) 3–4. sz. 269–277.
Az esztergomi vikáriusi bíróság legrégebbi protokolluma. = 7 (1995) 1–2. sz. 63–72. Plébánia és egyházközség a háború előtti Magyarországon. 1. METEM-konferencia, Budapest. = 9 (1997) 3–4. sz. 91–97.

Érszegi Géza

De capella tempore Ludovici I. regis Hungariae constructa. – I. (Nagy) Lajos magyar király budai kápolnája. = 7 (1995) 3–4. sz. 27–33.
Pásztor Lajos. 1913–1997. [Nekr.] = 9 (1997) 3–4. sz. 197–199.
Róbert érsek oklevelei. = 7 (1995) 1–2. sz. 31–53.

Érszegi Géza – Szögi László – Borsodi Csaba

A Gyulafehérvári Érseki Levéltár. = 10 (1998) 3–4. sz. 227–234.

Érszegi Márk Aurél

Károlyi Mihály és a Szentszék. = 11 (1999) 3–4. sz. 171–181.

Esch Arnold

A római Porosz Történeti Intézet. 1888–1938. = 7 (1995) 3–4. sz. 179–183.

Fazekas Csaba

A felekezeti együttélés az erdélyi fejedelemségben. = 5 (1993) 3–4. sz. 237–238.

Az esztergomi főegyházmege az 1919-es Tanácsköztársaság idején. (Dokumentumközlés). = 10 (1998) 3–4. sz. 157–171.

Még egyszer Horváth Mihály autonómia-kongresszussal kapcsolatos felhívásáról. (1849). = 11 (1999) 3–4. sz. 271–275.

Fazekas István

Die Konstruktion der Vergangenheit. Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa. Hrsg. von Joachim Bahlcke. Berlin, 2002, Drucker et Bumblot. /Zeitschrift für Historische Forschung. Beiheft 29./ [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 345–349.

Flaga, Jerzy

A lublini Katolikus Egyetem Lengyel Egyháztörténeti-Földrajzi Intézete. = 5 (1993) 3–4. sz. 201–212.

Forintos Attila

A Prohászka Ottokár püspöksége alatt kinevezett kanonokok életrajzi adatai. = 12 (2000) 1–4. sz. 233–245.

Forrai Márta

A tiszaujfalvai zárdatemplom építéstörténete. (1928–1943). = 11 (1999) 1–2. sz. 165–180.

Földvári Sándor

Kitka, Ioann: Katihiszisz maluj ... [„Kis katekizmus ...”]. [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 327–332.

Pirigy István: Görög katolikus életrsok. Debrecen, 1998. [176] p. /A Debreceni Gör[ög] Kat[olikus] Egyházközség Kiadványa/. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 525–527.

Fraknói Vilmos-émléklés. = 6 (1994) 1–2. sz. 247–248.

Frauhammer Krisztina ld. Nagyné Frauhammer Krisztina

Fülöp Éva

És kibocsátá Noé a galambot ... Forrásközlés. – Bencés rendtagok beszámoló 1945 tavaszán. = 8 (1996) 1–2. sz. 311–331.

Galsik Zsolt

- A szécsényi evangélikus egyházközség canonica visitacio-ja 1928-ban. = 10 (1998) 1–2. sz. 245–276.
- A szécsényi ferences kolostor feloszlása 1950-ben. = 11 (1999) 3–4. sz. 183–230.
- A szécsényi [nyolcszáznegyvenötödik] 845. sz. Péter Barkányi János Cserkészcsapat története az alapítástól a feloszlásig (1934–1948). = 13 (2001) 3–4. sz. 175–214.
- Rácz Imre: Arló, Borsodszentgyörgy, Járdánháza, Hódoscsapán története egyházi levéltári források tükrében. [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 241–242.

Galla Ferenc

- Otrokocsi Főris Ferenc gályarab Rómában. – – (1888–1977) kézírata alapján közléteszi: Borovi József. = 10 (1998) 1–2. sz. 185–201.

Gáspár Dorottya

- Gondolatok a pannoniái ókereszténységről. = 5 (1993) 1–2. sz. 5–21.

Gergely Jenő

- A katolikus egyház Magyarországon. 1919–1945. ld. Kőhegyi Mihály
- A katolikus egyház Magyarországon 1945 után. ld. Kőhegyi Mihály
- A „Paritásos Bizottság” jegyzőkönyvei. (1950 szeptember–november). = 2 (1990) 223–228.
- A katolikus egyházközség (autonómia), mint a civil társadalom szerveződési lehetősége. (1919–1944). 1. METEM-konferencia. Budapest. = 9 (1997) 3–4. sz. 131–141.
- A keresztényszocializmus ... ld. Pál József
- Az észak-erdélyi görög-katolikus román egyházmegyéjé jogállása és sérelmeik. 1940–1944. = 5 (1993) 3–4. sz. 83–94.
- Giesswein Sándor-emlékkünnepségek. = 6 (1994) 1–2. sz. 248–249.
- Glattfelder-emlékkonferencia Szegeden. = 5 (1993) 3–4. sz. 235–236.

Glück Jenő

- A Gyulafehérvári Érseki Levéltár 1848–49-es dokumentumai = 10 (1998) 1–2. sz. 51–57.
- A hajdani nagyváradai egyházmegye dokumentumai. (1692–1846). = 11 (1999) 1–2. sz. 75–79.
- A kolozsvári Szervátiusz Múzeum. = 15 (2003) 1–2. sz. 215–216.
- Az aradi román nemzeti mozgalom újjászervezése. (1877–1892). = 11 (1999) 3–4. sz. 93–110.
- Az erdélyi főrabbinátus. (1754–1877). = 14 (2002) 1–4. sz. 143–161. Tan.
- Az erdélyi zsidó oktatás történetéből. = 6 (1994) 3–4. sz. 91–116.

- Adatok a magyarországi görög-keleti román plébániák történetéhez az aradi püspöki levéltárból. (1792–1848). = 4 (1992) 51–63.
- Adatok a pest-budai, budapesti román egyházi élet történetéhez. (1686–1919). = 9 (1997) 3–4. sz. 5–17.
- Adatok a temesvári hitközség történetéből. (1848–1918). = 15 (2003) 3–4. sz. 77–86.
- Adatok az erdélyi könyvtárak judaisztikai anyagának meghatározásához (1800–ig). = 7 (1995) 1–2. sz. 73–87.
- Adatok az észak-erdélyi zsidó hitközségek történetéhez. (1940–1944). 9 (1997) 1–2. sz. 49–61.
- Adatok Gabriel Bucelin Szent Gellértől szóló írásairól. = 5 (1993) 3–4. sz. 19–26.
- Egyháztörténeti emlékek Izrael múzeumaiban. = 8 (1996) 3–4. sz. 207–215.
- Jerusalem. A jeruzsálemi pátriárkátus folyóirata. [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 275–282.
- Lépések az erdélyi zsinat-presbiteri evangélikus egyházkertület megteremtése útján (1919–1932). = 13 (2001) 1–2. sz. 91–100.
- Lestyán Ferenc: A hitvallásos iskolák küzdelme a két világháború között. 1920–1940. Kolozsvár, 2001, Glória K. 296 p. [Ism.] = 13 (2001) 3–4. sz. 246–247.
- Lestyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori Erdélyi Püspökség templomai. 1–2. Kolozsvár, 1996, Glória K. [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 232–233.
- Nagyváradai források a magyarországi görögkeleti parókiák történetéhez. (1793–1847). = 7 (1995) 3–4. sz. 61–81.
- Nemzetközi judaisztikai ülés Kolozsvárott 1995. október 24–26. = 7 (1995. 4. sz. 243–7741014.
- Örményország kereszténysége Kelet és Nyugat között. = 13 (2001) 3–4. sz. 147–153.
- Studia Judaica 1. – Studia Judaica 2. (Ed. Ladislaus Gyémánt, Pompiliu Teodor, Maria Radosa. [Babes–Bolyai Univ.] [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 252–255.

Győri János

- Adalékok a jászkeséri római katolikus egyház történetéhez. = 14 (2002) 1–4. sz. 269–277. Tan.

Hardi Gábor Titusz

- Lippay György, az egyházszervező. = 13 (2001) 1–2. sz. 21–57.
- Söveges Dávid: Isten útja a bencéseken át. Kis bencés rendtörténet. Szerk., sajtó alá rend. Somorjai Ádám. Pannonhalma, 1996. /Rendtörténeti Füzetek. 1./ [Ism.] = 8 (1996) 1–2. sz. 361.

Hausel Sándor

Adatok a balassagyarmati görögkeleti közösség történetéhez. = 10 (1998) 1–2. sz. 85–108.

Herein Gyula

Budakeszi Makkós Mária története. = 2 (1990) 105–112.
Hermann Egyed ld. Barna Gábor

Hetényi János

Geiszbühl Mátyás sopronkőhidai börtönlelkész feljegyzései. = 12 (2000) 1–4. sz. 297–306.

Hetényi Varga Károly

Búcsú Szántó Konrádtól. [Nekr.] = 11 (1999) 3–4. sz. 257–262.

Holler László

Szent Demeter és a magyar királyi korona. = 13 (2001) 3–4. sz. 5–17.

Horváth Csilla

Katona István: A kalocsai érseki egyház története. = 15 (2003) 1–2. sz. 234–236.

Horváth Erzsébet

Beke Margit – Bárdos István szerk.: Magyarország kelet és nyugat metszésvonalán. Nemzetközi történetészkonferencia előadásai. Esztergom, 1994. ápr. 13–15. [Bp. 1995]. [Ism.] = 7 (1995) 1–2. sz. 282–284.
Dóka Klára: Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban. [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 249–250.

Horváth Gábor

Eltűntnek hitt egykori premontrei prépostság az erdélyi Mezőségen. = 14 (2002) 1–4. sz. 5–21. Tan.

Horváth Sándor

„Övök a mennyek országa”. Egyházüldözés a szombathelyi egyházmegyében. = 20 (2008) 3–4. sz. 117–160.

Horváth Tibor

Bowden, Henry Warner. Church history in an age of uncertainty, historical patterns in the United States. 1906–1990. = 9 (1997) 3–4. sz. 231–233.
Lectori salutem. = 1 (1989) 6–7.
Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Diós István. 1–2. Bp. 1993, 1996, Szent István Társulat. [Ism.] = 9 (1997) 3–4. sz. 234.
METEM Enciklopédia és METEM kiadványok. 1989–1995. = 9 (1997) 1–2. sz. 197–212.
METEM Enciklopédia és METEM Vázlatok. = 3 (1991) 245–258.

METEM-kutatás, plébániatörténet. – METEM Encyclopedia and METEM vázlatok. = 5 (1993) 3–4. sz. 125–198.

Toronto vagy Esztergom a METEM szülővárosa? = 9 (1997) 3–4. sz. 83–87.

Horváthy Péter

V. László követei Villon Párizsában. = 11 (1999) 3–4. sz. 29–34.

Hörömpő Zsolt

A váci református egyház története és iratai. = 12 (2000) 1–4. sz. 247–272.

Huszár Ágnes, Várdy Id. Várdy Huszár Ágnes**Illés Pál Attila**

Egyháztörténeti konferencia Lublinban 1996. szept. 2–6. = 8 (1996) 3–4. sz. 217–222.

Gapski, Henryk: Rekrutacja do zakonów meskich w Polsce. – A lengyel férfirendek utánpótlása. [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 283–286.

Iskoladráma (Az) és a Barokk című konferencia tervezett előadásai Egerben. (1994. szeptember 1–3.) = 6 (1994) 3–4. sz. 267–268.

James, L. John

Gabriel Asztrik élete és tudományos munkássága. (Ford. Petrovics István. A ...bibliográfiát átdolg. és ford. Mader Béla). = 4 (1992) 135–160.

Janka György

A Szentszék és a bécsi udvar szempontjai a nagyváradi és a körösi görög katolikus egyházmegyék felállításában. (1775–1779). = 10 (1998) 1–2. sz. 109–114.

Janka György – Lakatos Pál

A makói görög katolikus egyházközség canonica visitációja 1844-ben. = 4 (1992) 215–222.

János pápa, II.

Magyarország, kereszténység, kultúra. [Beszéd]. Elhangzott 1996. szeptember 14-én a 4. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus résztvevőinek fogadásán. Ford. Szörényi László. = 8 (1996) 3–4. sz. 167–182.

Jároli József

A békéscsabai Credo Férfi egyesület története. 1939–1951. I. METEM-konferencia, Budapest. = 9 (1997) 3–4. sz. 105–107.

Jeney-Tóth Annamária

Bubla László: Kiáltó szó az ecseri pusztáról. Emlékezéseim. Szentés, 1999. 121 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 538–539.

Kelemen Miklós: Heltai Gáspár. Bp. 1999. 71 p. / Unitárius Arcképcsarnok. 2./ [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 539–540.

Jeszenkovits Teréz

Az 1948–56 közötti évek. [Egy apáca visszaemlékezései]. = 5 (1993) 1–2. sz. 203–216.

Józsa László

A középkori Kunszentmárton temploma. = 15 (2003) 3–4. sz. 193–197.

A kunszentmártoni Kármel félévszázados története. = 3 (1991) 163–197

A kunszentmártoni nagytemplom két évszázada. = 2 (1990) 93–104.

Gacsári Kiss Sándor: A római katolikus egyház története Szolnokon. Szolnok, 1997. 175 p. [Ism.] = 11 (1999) 3–4. sz. 296–299.

Megszentelt kövek ld. Tolnay Gábor [Ism.]

Kakucs Lajos

Szent Jakab emlékhelyek Magyarországon. = 15 (2003) 3–4. sz. 151–191.

Kálmán Peregrin

Szatmári Irgalmas Növérök Kinában. = 15 (2003) 1–2. sz. 77–88.

Kápolna Iván

Adalékok Mezőkövesd és környéke iskolaügyének történetéhez a 19. sz. derekáig. = 6 (1994) 1–2. sz. 67–79.

Mezőkövesd város és környéke népességének alakulása a 19. században az egyházi források tükrében. = 3 (1991) 7–52.

Karnitscher Tünde Beatrix

Font Zsuzsa: Erdélyiek Halle és a radikális pietizmus vonzásában. = 15 (2003) 1–2. sz. 230–234.

Katona Nándor

Két levél 1953-ból. [A békepapokról]. = 6 (1994) 1–2. sz. 231–234.

Katonáné Szentendrey Katalin

A szentendrei római katolikus plébánia története. = 10 (1998) 1–2. sz. 115–121.

Katus László

A szegvári plébánia története. = 6 (1994) 1–2. sz. 149–216

Keglevich Kristóf

A ciszterci nagykáptalan és a magyar apátságok a középkorban. = 20 (2008) 1–2. sz. 9–62.

Kelemen Miklós

A budapesti unitárius egyházközség története. = 10 (1998) 1–2. sz. 27–49.

Az unitárius egyház története a mai Magyarország területén. = 9 (1997) 1–2. sz. 63–81.

Brassai Sámuel 19. századi iskola- és tudományreformálási törekvése. = 14 (2002) 1–4. sz. 163–170. Tan.

Egy 18. századbéli erdélyi unitárius püspök, Szentábrahámi Mihály. = 12 (2000) 1–4. sz. 127–132.

Egy 19. századbéli erdélyi unitárius püspök: Aranyosrákosi Székely Sándor. = 13 (2001) 1–2. sz. 85–89.

Ferencz József erdélyi unitárius püspök kora és munkássága. = 15 (2003) 1–2. sz. 127–139.

Gaál György: „Műzsák és erények jegyében”. Kiad. az Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2001. 564 p. / Dolgozatok Erdély Unitárius Múltjából/. [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 336–337.

Gellerd Imre: Négyszáz év unitárius prédikációirodalma. = 15 (2003) 1–2. sz. 238–239.

Heltai Gáspár ... ld. Jeney-Tóth Annamária

Kenéz Győző

Békés megyére vonatkozó oklevelek a budai káptalan protokollumában. = 13 (2001) 1–2. sz. 171–185.

Keppel Csilla

Bajorország a katolicizmus és a protestantizmus válaszfútján. = 15 (2003) 3–4. sz. 43–75.

Kerekes Károly

Szövetségújítás a Ciszterci rend és Cikádor, azaz Bártaszék között. 5 (1993) 1–2. sz. 111–113.

Kéringér Mária ld. Patkóné Kéringér Mária

Keveházi László

Evangélikus iskolák és könyvtáraik. 16–18. század. = 11 (1999) 3–4. sz. 81–91.

Király László

Az újszegedi római katolikus egyházközség oktatási intézményei 1948–ig. = 5 (1993) 3–4. sz. 51–70.

Kloczowski, Jerzy

Kelet-közép-Európa társadalom- és vallástörténeti atlasza. = 5 (1993) 3–4. sz. 213–222.

Knapp Éva Id. Tüskés Gábor**Koltai András**

A győri egyházmegye 1579. évi szombathelyi zsinata. = (1995) 3–4. sz. 41–60.

Nagy Márta szerk.: Új kegyesség: fejezetek az osztrák–magyar protestáns kapcsolatok történetéből. Bp. 1997, Metronóm. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 509–510.

Kósa Károly

Szerzetes rendek és házaik Jász–Nagykun–Szolnok megye területén 1920–1950 között. = 3 (1991) 149–157.

Kosztza László

Adalékok az esztergomi és a kalocsai érsekség viszonyához a 13. század elején. = 3 (1991) 73–88.

Ciszterci Rend története Magyarországon a kolostorai alapítása idején. 1142–1270. = 5 (1993) 1–2. sz. 115–128.

Kosztolnyik Zoltán

The three law books attributed to King St. Ladislas I. of Hungary and the political background of their enactment. – Szent László m. kir. három törvénykönyve és törvényalkotásának politikai háttere. = 13 (2001) 1–2. sz. 5–20.

Kovács [Erzsébet], Elizabeth

Bibliotheca Pontificum – a modern pápaságtörténet alapvetése és alapvonásai. Németből ford. Somorjai Ádám. = 7 (1995) 3–4. sz. 211–235.

Kovács Imre

A kecskeméti Szent Erzsébet–templom története. = 1 (1989) 47–122.

Adatok a magyarországi premontreik teológiai munkásságához a középkorban. = 2 (1990) 67–75.

Kovács Imre Endre

Campbell, Hamish: Szent Norbert, a premontrei rend alapítója, a béke apostola. Ford. Gábor Bálint József. [Kiad. a] Premontrei Prépostság, Csorna, 1996. [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 233–235.

Kovács János

A „Magyarországi egyházi könyvtárak kézirat-katalógusai” című sorozat újabb kötetéről. [Ism.] = 4 (1992) 273–277.

Galscsik Zsolt: A páli Szent Vincéről nevezett szécsényi irgalmasnővérek „Hármas intézményének” története az alapítástól a feloszlásig. (1875–1960). (Balassagyarmat, 1993). [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 272–273.

Hetényi–Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 1. [Ism.] = 5 (1993) 1–2. sz. 228–230.

Magyarországi egyházi levéltárak térképei. 13–14. [század]. = 3 (1991) 282–284.

Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek bajai iskoláiban vezetett krónika. 1936–1948. Előszó: Kelemen Márton. A szöveget gondozta, jegyzetelte: Kőhegyi Mihály, Merk Zsuzsa. Bp. 1995. /Bajai Dolgozatok. 9./ [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 228–230.

Kovács K. Zoltán

In memoriam Békés Gellért. = 11 (1999) 3–4. sz. 263–270.

Kovács Kálmán Árpád

Adalékok a Staatsrat erdélyi valláspolitikájához. (1771–1772). = 11 (1999) 3–4. sz. 35–63.

Adalékok az erdélyi vallásügy államtanácsai, kancelláriai és guberniumi tárgyalásaihoz. (1765–[17]73). = 14 (2002) 1–4. sz. 107–141. Tan.

Báró Koller és az illír politika berendezése az 1760–70-es években. = 20 (2008) 1–2. sz. 99–115,

Kovács Teofil

Tibori János: A tiszántúli ref. egyházkerület története. 1944–1986. 1–4. köt. Debrecen, 1995, 1996, 1998, 2000. 424, 154, 132, 240 p. [Ism.] = 11 (1999) 3–4. sz. 306–307.

Kovács Dániel

Varga Lajos összegyűjtött írásai. [Ism.] = 15 (2003) 1–2. sz. 239–241.

Kőhegyi Mihály

A bajai ferences rendház házfőnökei és helyettesei. = 13 (2001) 3–4. sz. 165–174.

A Magyar Katolikus Püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei. 1945–48 között. A kötetet gondozta: Beke Margit. Köln – Bp. 1996. /Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae. 14./ [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 240–243.

Acta Historica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Tomus 90. [Ism.] = 5 (1993) 1–2. sz. 217.

Acta Historica. Ua. 98. [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 265. Adatok Madaras egyháztörténetéhez. (1789–1835). = 7 (1995) 1–2. sz. 153–166.

Az esztergomi főegyházmegye barsi főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyvei. 1647–1674. Vál., sajtó alá rend. és bev. Tomisa Ilona. (Bp. 1992). [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 262–263.

Bilkei Irén: A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái. 1527–1541. [Ism.] = 15 (2003) 1–2. sz. 217–218.

- Blazovich László szerk.: A Körös – Tisza – Maros–köz települései a középkorban. Szeged, 1996. / Dél-alföldi Évszázadok. 9./ [Ism.] = 10 (1998) 3–4. sz. 309–311.
- Blazovich László – Géczi Lajos: A Telegdiék pere. 1568–1572. Szeged, 1995. /Délalföldi Évszázadok. 6./ [Ism.] = 8 (1996) 3–4. sz. 243–244.
- Boba Imre: Morávia története új megvilágításban. Bp. 1996. 197 p. /METEM–Könyvek. 11./ [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 301–302.
- Dóka Klára szerk.: Segédanyagok az egyháztalogatási jegyzőkönyvek feldolgozásához. [Ism.] = 7 (1995) 1–2. sz. 281–282.
- Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez. (Előszó, szerk. Ságvári Ágnes. [Ism.] = 8 (1996) 3–4. sz. 245–246.
- Fasciculus rerum scholasticarum collegii Claudio-politani unitariorum. I. 1626–1648. Prepared and arranged by Edit Dományházi, Miklós Latzkovits. Szeged, 1997. 201 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 510–511.
- Fáy Zoltán: Ferencesek Gyöngyösön. Bp. 1999. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 529–532.
- Feldtänzer, Oscar: Joseph II. und die donauschwäbische Ansiedlung. (Linz, 1990). 502 p. [Ism.] = 4 (1992) 269–271.
- Fülöp Éva Mária: A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása. (1848–1949). Bp. 1995. /METEM–Könyvek. 8./ [Ism.] = 7 (1995) 3–4. sz. 252–254.
- Gergely Jenő: A katolikus egyház Magyarországon. 1919–1945. Bp. 1997. 400 p. [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 284–287.
- Gergely Jenő: Ua. 1945 után. (Bp. 1991). [Ism.] = 5 (1993) 1–2. sz. 222–224.
- Gericis József: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. / METEM–Könyvek. 9./ [Ism.] = 8 (1996) 3–4. sz. 250–252.
- Helytörténeti részletek a kecskeméti ferences rendház Háztörténetéből. (1644–1950). Ford., vál., jegyz. Szabó Attila. (Kecskemét, 1992). /Levéltári Füzetek. 6./ [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 269–270.
- Historia Domus Bajensis. Chronik des Franziskanerkonvents in Baja. Kiadó: Kapocs Nándor és Köhegyi Mihály. Bd. 1. 1694–1840. = 5 (1993) 1–2. sz. 226–227.
- Kereszténység és szabadság. 34. Pax Romana Kongresszus. 1992. Lillafüred. [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 258–259.
- Komoly Pál: Pitvarosi tanulmányok. [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 251–252.
- Körmendy József: Gr. Veolkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága. 1665–1720. Veszprém, 1995. /A Veszprémi Egyházmegye Múltjából. 16./ [Ism.] = 10 (1998) 3–4. sz. 305–307.
- Lábady Károly: Istennek hajlékai a Drávaszögben. (Bp. 1994). [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 271–272.
- Lakatos Andor: A kalocsai főszékeskáptalan levéltára. Kalocsa, 1998. 174 p. 7 t. [Kiad. a] Kalocsai Múzeumbarátok Köre. /Kalocsai Múzeumi Értekezések. 4./ [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 294–295.
- Lakos Endre: 1919–1969. Bp. – Szeged, 2000. 90 p. = 13 (2001) 1–2. sz. 275–276.
- Lele József: A tápaiak hite. Tápé, 1998. 291 p. [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 295–297.
- Magyarországi zsidó hitközségek. 1944 április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. (Sajtó alá rend. Frojimovics Kinga. Bp. 1994.) 1–2. [Ism.] = 8 (1996) 3–4. sz. 253–254.
- Molnár Ferenc: Esterházy János. Dunaszerdahely, 1997. 299 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 504–506.
- Muckenhaupt Erzsébet: A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. Bp. – Kolozsvár, 1999. 218 p. 83 t. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 527–529.
- Nagy Janka Teodóra: Jogi néphagyományok két gömöri faluban. Debrecen, 1998. /Gömör Néprajza. 51./ [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 299–301.
- Ökrész Károly: A temerini plébánia története. (Újvidék, 1992). [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 272–275.
- Örsi Julianna: Emberszötte hálók. [Összegyűjtött írások]. Túrkeve, 1998. 218 p. [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 297–298.
- Pál József: Békepapok. [Katolikus békepapok Magyarországon 1950–1989]. (Bp. 1995). [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 230–232.
- Pál József: Ferences harmadik rend Szegeden. (1919–1944). Bp. 1996. [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 243–244.
- Roos [Márton], Martin: Maria–Radna. Ein Wallfahrtsort im Südosten Europas. Bd. 1. Regensburg, 1998. 334 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 523–525.
- Silling István: Kakasok szólalnak, Máriát kiáltanak. Adalék a vajdasági magyar achaiikus népi imádások variálódási vizsgálatához. Tótfalu, 1997. 135 p. [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 290–291.
- Solymos Szilveszter: Szent Zoerard–András (Szórád) és Benedek remeték élete és kultusza Magyarországon. Bp. 1996. 176 p. [Ism.] = 11 (1999) 3–4. sz. 295–296.
- Szabadfalvi József: Herman Ottó, a parlamenti képviselő. 1879–1897. Miskolc, 1996. /Officina Musei. 5./ [Ism.] = 9 (1997) 3–4. sz. 236–239.
- Szabadi Sándor: „Kiáltó szó a pusztában ...”. Szilády János élete és kora. Kecskemét, 1993, Emmaus K. [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 265–266.
- Szabadka igazgatástörténetéből. 1428–1918. Szerk. Magyar László. Szabadka [Subotica, Jug.] 1995. [Ism.] = 10 (1998) 3–4. sz. 307–309.

- Szathmári Tibor: Térképincsek Kalocsán. A Főszékesegyházi Könyvtár atlaszai, térképei, városképei. [Kiad. a] Főszékesegyházi Könyvtár. Kalocsa, 1988. 149 p. /Miscellanea. 3./ [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 299–300.
- Szili Ferenc: Kivándorlás a Délkelet–Dunántúlról Horvát–Szlavónországba és Amerikába. 1860–1914. Kaposvár, 1995. 320 p. [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 287–289.
- Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből. 1. (Pécs, 1993). /Egyháztörténeti Tanulmányok. 1./ [Ism.] = 8 (1996) 3–4. sz. 246–250.
- Tari Edit: Árpád-kori falusi templomok Cegléd környékén. [Ism.] = 13 (2001) 1–2. sz. 263–264.
- Tilkovszky Lóránt: Német nemzetiség – magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből. Pécs, 1997. 261 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 506–508.
- Török József: Századunk magyar főpapja? Grósz József érsek. Szeged, 1992. [Ism.] = 4 (1992) 277–278.
- Trogmayer Ottó: „... Messzelátó hegy gyanánt szolgált ...”. Szer monostor templomának építéstörténete. [Kiad. a] Csongrád megyei Múzeumok igazgatósága [és az] Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark KHT. Szeged, 1998. 115 p. 20 t. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 511–513.
- Unghváry Sándor: A magyar reformáció az ottomán hódoltság alatt a 16. században. (Bp. 1994). [Ism.] = 7 (1995) 1–2. sz. 284–286.
- Kresten Ottó**
A római Osztrák Kulturintézet Történeti Intézete. = 7 (1995) 3–4. sz. 159–169.
- Kristó Gyula**
Az első esztergomi érsekekről. = 11 (1999) 3–4. sz. 7–18.
- Kruppa Tamás**
Kísérletek Erdély rekatolizációjára. Tervek az erdélyi püspökség visszaállítására Báthory István és [János] Zsigmond idejében. = 14 (2002) 1–4. sz. 39–75. Tan.
- Kubinyi András**
Vallásos társulatok a késő-középkori magyarországi városokban. = 10 (1998) 1–2. sz. 123–134.
- Lakatos Andor**
Haynald Lajos közéleti és politikai tevékenysége. = 7 (1995) 3–4. sz. 97–150.
- Lakatos Pál**
Beke Margit (szerk.): Simor János emlékkönyv. = 5 (1993) 3–4. sz. 250–251.
- Historia Domus Bajensis. Chronik des Franziskanerkonvents in Baja. Bd. 1. 1694–1840. Kiadó: Kapocs Nándor és Kőhegyi Mihály. [Ism.] = 5 (1993) 1–2. sz. 226–227.
- Magyar egyházak és gyülekezetek Nagyváradon. (Szerk. Tőkés László. Kiad. a Királyhágómelléki Ref. Egyházker.) Nagyvárad, 1992. [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 264–265.
- Szent László király. (Összeáll. Szőke Gyula). (Kiad. a Szent László Alapítvány). [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 256–259.
- Lakatos Pál – Sümeginé Szép Mária – Sümegi József**
Az Oltáriszentség tisztelete és Krisztus vérenek csodái a középkori Európában. = 12 (2000) 1–4. sz. 45–103.
- Lázár Imre**
Egy erdélyi zarándok Egyiptomban. Lászlai János 1483-as útja a Szent Család nyomában. = 12 (2000) 1–4. sz. 105–125.
- Lehoczky Miklós**
Karácson Imre élete és munkássága. = 13 (2001) 3–4. sz. 155–163.
- Lénárd Ödön**
A közelmúlttal való szembenézés – lelkiismereti feladat. = 10 (1998) 3–4. sz. 209–226.
- Lombardi, Lapo**
Magyarország és a Szentszék a hidegháború hajnalán. Ford. Vigh Éva. = 10 (1998) 1–2. sz. 69–84.
- Lotz Antal**
A csanádi papság könyvkultúrája és könyvgyűjtése a reformkorban. = 10 (1998) 1–2. sz. 209–232.
- Bura László: Hűségesen, fáradhatatlanul. Scheffler János szatmári megyéspüspök életútja. [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 243–248.
- Ribóssy József nagysárréti esperes élete. (1775–1830). = 4 (1992) 15–23.
- Történetíró papok Csanád egyházmegyében. = 3 (1991) 259–280.
- Újonnan feltárt néprajzi adalékok a csanádi püspökség területéről. = 10 (1998) 1–2. sz. 135–145.
- Magyar** egyház az emigrációban. 1900–2000. Archivum és lexikon tervek és kérés. 12 Deér (2000) 1–4. sz. 479–497.
- Magyar István Lénárd**
Az alvinci ferences krónika. = 1 (1989) 373–408.
- Major Márta**
Lecke a hatalom megszilárdításának módszertanából. = 9 (1997) 3–4. sz. 157–191.

Makó Gergő

Deér József emlékezete. Tanulmányok Deér József 181905–1972) professzor születésének centenáriuma. = 20 (2008) 1–2. 227–229.

Szegedi medievisztikai konferenciakötetek. A középkori egyháztörténeti kutatásokról. = 20 (2008) 3–4. sz. 214–218.

Malkovics Erika

Keresztény iskola – keresztény szokásrend. 1. METEM-konferencia, Bp. = 9 (1997) 3–4. sz. 121–129.

Martos Gizella

A mezőkövesdi plébánia könyvtárának 18. századi katalógusa. = 10 (1998) 1–2. sz. 233–243.

Merényi–Metzger Gábor

A csolti monostor tényleges és címzetes apátjai (1222–1994). = 10 (1998) 3–4. sz. 235–254.

A temesvári római katolikus egyházmegye cím- és névtára. = 15 (2003) 3–4. sz. 225–227. [Ism.]

Az aradi címzetes prépostok onomasztikonja. (1581–1915). = 14 (2002) 1–4. sz. 171–196. Tan.

Bjelik Imre tábori püspök katonai törzskönyvi lapja. = 11 (1999) 3–4. sz. 287–293.

Karácsonyi János egyházi pályája és forrásai a Békés megyei levéltárban. = 8 (1996) 3–4. sz. 73–90.

Nagyváradí schematizmus. 1995. (Nagyvárad, 1995.) [Ism.] = 7 (1995) 3–4. sz. 254–255.

Püspöki helynökség Gyulán (1921–1924). = 8 (1996) 1–2. sz. 191–230.

Mérey Klára, T.

A vallás és az oktatás helyzete a Dunántlon 1810–12 között egy katonai jelentés alapján. = 10 (1998) 1–2. sz. 147–160.

Mészáros István

A magyarországi római katolikus tanügyigazgatás történeti áttekintése. = 1 (1999) 221–256.

A nagyszombati jezsuita gimnázium és egyetem 17. századi anyakönyve. = 14 (2002) 1–4. sz. 97–106. Tan.

A szegedi „bajszos püspök” jelentései 1952-ben. [Prazsák Mihály szegedi békepap]. = 7 (1995) 1–2. sz. 233–248.

A Szent Margit Gimnázium jubileumi évkönyve. Főszerk. Sümegh László. Bp. 2000. 304 p. [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 332–334.

Arcképek a szatmári római katolikus egyházmegyéből. Összeáll. Bura László. Szatmárnémeti, 1998. 30 p. [Ism.] = 11 (1999) 3–4. sz. 304–305.

Berzeviczky Klára: A magyar katolikus klérus elitjének képzése. 1855–1918. Hittudományi Kar hallgatói. Bp. 2000. 148 p. /Fejezetek az ELTE

történetéből. 21./ [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 334–336.

Bitskey István: Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecenaturája a barokk korban. Kiad. a Hevesi Múzeumi Szervezet. Eger, 1997. 152 p. /Studia Agriensia. 16./ [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 297–299.

Boba Imre: Morávia története új megvilágításban. Bp. 1998. 197 p. /METEM–Könyvek. 11./ [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 301–302.

Egy „haladó katolikus”: Szekfü Gyula. = 15 (2003) 3–4. sz. 97–118.

Egyházmám és hazám. Mindszenty József hercegprímás szentbeszédei. 3. 1948. Őszgyűjt., bev., jegyz. Beke Margit. Bp. 1997, Szt. Gellért K. 234 p. [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 283–284.

Egyháztörténeti adalékok Esty Miklós irathagyatékában. = 15 (2003) 1–2. sz. 107–125.

Franzen, August: Kis egyháztörténet. [Ism.] = 13 (2001) 1–2. sz. 265–268.

Harangozó Ferenc: A csendlakai parókiaától a szibériai hőmezőkhöz. Szerk., sajtó alá rend. Fancsali Andrásné. Kiadja: Gyürki László. Kőrmend, 2001. 174 p. [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 337–339.

Hetényi Varga Károly: Elfelejtett hitvallóink. A kilencvenéves Lénárd Ödön köszöntése. Pécs, 2001. 60 p. [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 340–343.

Iskolatörténetünk barokk korszaka. = 6 (1994) 1–2. sz. 57–65.

Jákli István: Szent István, az ember. Bp. 1996, Bethlen Gábor Könyvkiadó. [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 290–291.

Jakó Zsigmond: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez. [Kiad. a] METEM. Bp. 1997. 497 p. /METEM–Könyvtár. 18./ [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 292–294.

Kalapis Zoltán: „Negyvenyolcnak nagy idejében”. Bácskaiak és bánatiak a szabadságharcban. Újvidék [Novi Sad, Jug.] – Szeged, 1998, Fórum. – Agapé. 175 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 513–515.

Katolikus egyetemszervezési tervek Egerben. 1754–1948. = 5 (1993) 1–2. sz. 23–34.

Katolikus oktatási–nevelési emlékek a reformkori Zalából. (Részletek Lendvai József emlékirataiból). = 2 (1990) 201–216.

Koncz Lajos szerk.: Iskolák menekült magyaroknak német földön. 1945–1956. Az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története. 1945–1956. Szerk., összekötő szöveg: Koncz Lajos. USA, 2008, Booksurge Publ.

Középkori örökség protestáns kollégiumainkban. = 4 (1992) 71–78.

Márton Áron emlékkönyv születésének 100. évfordulóján. Szerk. Márton József. = 11 (1999) 1–2. sz. 277–279.

- Mindszenty és a zalaegerszegi Notre Dame–iskolák. = 9 (1997) 3–4. sz. 57–70.
- Mózessy Gergely: Egyetemi lelkészségek Magyarországon a 10. század első felében. A katolikus egyetemi lelkészségek története. [Kiad. az] ELTE Levéltára. Bp. 1997. 163 p. [Ism.] = 11 (1999) 1–2. sz. 288–291.
- Nagy Janka Teodóra: Jogi néphagyományok két gömőri faluban. Debrecen, 1998. 147 p. /Gömör Néprajza. 41./ [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 299–301.
- Németh J. László: Egyháztörténeti feladatgyűjtemény. H. é. n. 145 p. – Németh J. László – Robotka Csaba: Történelmi feladatgyűjtemény. H. é. n. 145, 135 és 128 p. [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 349–351.
- Népszokásokra vonatkozó adatok a 16. század végétől. = 7 (1995) 3–4. sz. 35–40.
- Sas Péter: A kolozsvári Szent Mihály templom. Kolozsvár, 1998, Glória K. 128 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 515–517.
- Szent István és a magyar nevelésügy kezdetei. = 5 (1993) 3–4. sz. 5–18.
- Szőnyi Benjámín és kora. 1717–1749. Tanulmányok Szőnyi Benjámínról. Szerk. Imre Mihály. Kiad. a Bethlen Gábor Gimn., Hódmezővásárhely, 1997. 177 p. + ill. [Ism.] = 10 (1998) 1–2. sz. 294–296.
- Thun Albin: A magyar misszió végnapjai Kínában. Szerk., bev. tanulm. Fáy Zoltán. Szeged, 1997, Agapé. 168 p. = 11 (1999) 1–2. sz. 292–293.
- Tradíció és modernizáció a 17. századi magyar iskoláiban. = 13 (2001) 1–2. sz. 59–65.
- Vallásos nevelés, állami iskolák (1949–1950). = 3 (1991) 89–106.
- Vécsey Antal: A nyíregyházi katolikus gimnázium története. 1921–1997.
- Nyíregyháza, 1998, Studium K. 130 p. 10 t. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 517–518.
- METEM** Academic Award. – METEM Prizes honoring outstanding Hungarian Church Historians. = 4 (1992) 267.
- Miklós Péter**
- „A jelen kor veszes napjaiban”. A földéaki templombúcsú 1848–ban. = 15 (2003) 1–2. sz. 173–181.
- A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjainak reakciója Mindszenty József 1945. október 18-i pásztorlevelére. = 14 (2002) 1–4. sz. 279–284. Tan.
- Az újszentiváni római katolikus egyházközség története. = 13 (2001) 1–2. sz. 123–139.
- Adalékok a szőregi római katolikus plébánia 1848/49-es történetéhez. = 12 (2000) 1–4. sz. 153–161.
- Balogh Judit – Dienes Dénes – Szabadi István: Rákóczi iratok a Sárospataki Református Kollégium levéltárában. 1607–1710. [Kiad. a] Sárospataki Reform. Kollégium Gyűjteményei. 281 p. Sárospatak, 1999. /Acta Patakina. 1./ [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 536–538.
- Boros György unitárius püspök naplója. 1926–1941. [Ism.] = 13 (2001) 3–4. sz. 244–246.
- Dudás László szerk.: A hajdúdorogi főesperesi levéltár iratainak lajstroma és mutatója. 1562–1819. Nyíregyháza, 1999. 139 p. /A Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai. 2./ = 13 (2001) 3–4. sz. 236–241.
- Fejér Lipót: A szécsényi Izr. Hitközségi Elemi Népiskola története. 75 éves fennállása alkalmából. 1870–1925. = 15 (2003) 1–2. sz. 218–220.
- Ivankovits János rozsnói püspök szegedi éveit. = 13 (2001) 3–4. sz. 121–145.
- Janka György szerk.: Magyarországi Egyházi Levéltárosok [Egyesülete] konferenciája. Nyíregyháza, 1998. 160 p. /A Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai. 2./ [Ism.] = 13 (2001) 3–4. sz. 233–236.
- La formazione del centro diocesano di Szeged e la Santa Sede. = 15 (2003) 3–4. sz. 87–95.
- Magyar Zoltán: A lilimos herceg. Szent Imre a magyar kultúrtörténetben. Bp. 2000, Europa. 169 p. [Ism.] = 13 (2001) 3–4. sz. 241–243.
- Puskely Mária: Dr. Batthyány László. 1870–1931. Bp. 2001, Szent István Társulat. 173 p. [Ism.] = 13 (2001) 3–4. sz. 247–249.
- Sasvári László: Ruszinok nyomában ...[Kiad. a] Belváros–Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. Bp. 2001. 43 p. [Ism.] = 14 (2002) 1–4. sz. 343–345.
- Sasvári László: Templomok ruszin örökségünkben. = 15 (2003) 1–2. sz. 237–238.
- Stanislavich Miklós csanádi püspök politikai és kulturális tevékenysége. = 20 (2008) 1–2. sz. 117–122.
- Miklós-házy Attila SJ**
- Vázlatok és adalékok a külföldi római katolikus magyar lelkipásztorkodás történetéhez. = 13 (2001) 1–2. sz. 223–262.
- P. Horváth Tibor SJ (1927–2008). 20 (2008) 1–2. sz. 6–7. [Nekr.]
- Molnár Antal**
- A kecskeméti jezsuita misszió (1633–1635). = 13 (2001) 3–4. sz. 47–60.
- A [nyolcvanöt] 85 éves P.Lukács László SJ köszöntése. = 7 (1995) 1–2. sz. 247–260.
- A veszprémi jezsuita misszió (1649–1677). = 11 (1999) 1–2. sz. 11–32.
- Az egri püspökség 17. századi történetéhez. = 14 (2002) 1–4. sz. 77–96. Tan.
- Az esztergomi érsek hódoltságai vikáriátusának történetéhez. = 15 (2003) 1–2. sz. 13–17.
- Az udvarhelyi jezsuita Missio Siculica kezdetei az 1650–es években. = 6 (1994) 3–4. sz. 71–89.

Adalékok a csanádi püspökség 17. századi történetéhez. (A püspöki processzusok tanúvallomásai az egyházmegyéről). = 13 (2001) 1–2. sz. 67–83.

Beszélgetés Szilas László jezsuita egyháztörténésszel. = 14 (2002) 1–4. sz. 285–292. Szemle

Egy magyar egyháztörténész a 20. században: Vanyó Tihamér OSB. = 6 (1994) 1–2. sz. 37–50.

Tóth István György: Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania. 1627–1707. – Misszionáriusok jelentései Magyarországról és Erdélyről. Róma – Bp. 1994. /Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 1./ [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 225–228.

Mona Ilona

A „Rerum Novarum” hatása a magyar társadalomra. = 5 (1993) 3–4. sz. 45–50.

Kilencven éves a Szociális Missziótársulat. = 11 (1999) 1–2. sz. 87–99.

Slachta Margit és az iskolák államosítása. = 3 (1991) 127–132.

Monok István

A magyar művelődés és a kereszténység 4. Hungarológiai Kongresszusa. Róma–Nápoly, 1996. Szept. 9–15. = 8 (1996) 3–4. sz. 223–224.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek könyvtártörténeti hasznosítása. /Kutatástörténeti áttekintés/. = 10 (1998) 1–2. sz. 203–207.

Benda Kálmán. (1913–1994). [Nekr.] = 6 (1994) 1–2. sz. 251–252.

Kiss Domonkos: Régi magyarországi könyvek a pannonhalmi Szent Benedek-rendi főkönyvtárban az 1786-os abolíciós katalógus alapján. Pannonhalma, 1996. /Pannonhalmi Füzetek. 38./ [Ism.] = 8 (1996) 1–2. sz. 363–365.

Mózes Huba

Baráti Tudósító. 1930–1932. [Kolozsvári iskolai lap]. = 8 (1996) 3–4. sz. 189–206.

Mózessy Gergely

Prohászka Ottokár és a székesfehérvári székeskáptalan. = 12 (2000) 1–4. sz. 211–232.

Mucsi András

A református egyház missziói munkájának megbénítása 1948 után. = 20 (2008) 3–4. sz. 161–198.

Muradin Jenő

Hosszú Márton (1894–1958), XI. Pius arcképfestője. = 10 (1998) 1–2. sz. 59–67.

Nagy Ádám

Kiss Bálint: A Békés-bánati Református Egyházmegye története. (1836). Közread. Gilicze László,

Kormos László. Békéscsaba – Szeged, 1992. /Dél-alföldi Évszázadok. 5./ = 6 (1994) 1–2. sz. 267–269.

Nagy Ferenc

Tanácskozások a Bernardinumban (1891–1993). = 3 (1991) 135–145.

Nagy István

A Jézus Társaság budai gimnáziuma. = 15 (2003) 1–2. sz. 89–106.

Nagy Péter, Püspöki Id. Püspöki Nagy Péter

Nagyné Frauhammer Krisztina

A vendégkönyvek, mint a népi devotio új forrásai. 1.METEM-konferencia, Bp. = 9 (1997) 3–4. sz. 109–119.

Németh Csaba

A gyulai evangélikus egyházközség megalapítása. = 13 (2001) 1–2. sz. 141–170.

Németh László

Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. [1.] = 14 (2002) 1–4. sz. 197–228.

Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. 2. = 15 (2003) 3–4. sz. 119–149.

Csorba László szerk.: Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális s egyházi intézetek Rómában. (1895–1995). Bp. 1998, Hg és Tsa K. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 521–523.

Megemlékezések Mindszenty bíborosról a Santo Stefano Rotondóban 1991 és 2003 között. = 15 (2003) 1–2. sz. 193–205.

Mindszenty József bíboros levelei a Pápai Magyar Egyházi Intézetben. = 11 (1999) 1–2. sz. 231–242.

Orbán Imre

Antiochiai Szent Margit legendája. = 12 (2000) 1–4. sz. 7–43.

Egy érdekes kultuszkeveredésről. (Antiochiai Szent Margit és Árpád-házi Szent Margit tiszteletének érintkezései). = 4 (1992) 79–90.

Jákli István: "... A magyarokhoz küldetett". [Szent Wolfgang püspök]. [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 260–262.

Kredics László – Solymosi László: A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium. Bp. 1993, Akadémiai K. 141 p. /Fontes Minores and Historiam Hungariae

Spectans. 4./ [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 271–272.

László Gyula: A Szent László-legendá középkori falkepei. [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 262–264.

Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). Köln, 1991. [Ism.] = 3 (1991) 281–282.

Udvardy József: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban. (Bp. 1992). = 4 (1992) 279–280

Orcsik Károly

Federáció vagy központosítás? Válaszút előtt a születő délszláv állam. = 20 (2008) 1–2. sz. 123–130.

Págyor Lászlóné Vitéz Mária

Az érsekvadkertéri római katolikus elemi népiskola történeti és személyi adattára. (1713–1950). = 12 (2000) 1–4. sz. 307–356.

Pál József

Bárdos István – Beke Margit szerk.: Egyházak a változó világban. (Esztergom, 1991.) [Ism.] = 5 (1993) 1–2. sz. 218–222.

Békepapok ... ld. Kőhegyi Mihály

Békés Gellért – Horváth Árpád szerk.: Megújuló egyház a megújuló társadalomban. (Vép – Szombat-hely – Pannonhalma, 1993). [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 290–294.

Ferences harmadik rend ... ld. Kőhegyi Mihály

Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon. 1924–1944. Bp. 1993. [Ism.] = 5 (1993) 3–4. sz. 257–261.

Hamvas Endre csanádi püspök a felvidéki magyarokért. (1945–1948).

= 20 (2008) 1–2. sz. 159–166.

Miklós Péter: Vallás, politika, művelődés. Egyháztörténeti tanulmányok. [Kiad. a] JATE a Hallgatókért Alapítvány. Szeged, 2006, Univ. Szeged K. 234 p.

Pásztor Lajos

Gerevich Tibor a Római Magyar Történeti Intézet működéséről. 1924–1926. = 8 (1996) 1–2. sz. 333–350.

Pásztor Lajos köszöntése. – (Keresztes Sándor nagykövet köszöntése. – Pásztor Lajos–bibliográfia). = 6 (1994) 3–4. sz. 243–250.

[Patkóné] Kéring Mária

Katonáné Szentendrey Katalin: A szentendrei katolikus egyház és plébánia története. 1002–1992. Szentendre, 1996, Hunga Coord K. [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 235–237.

Plébániai könyvtárak a váci egyházmegyében. 1. METEM–konferencia. Bp. = 9 (1997) 3–4. sz. 99–103.

Sándor Frigyes – Varga Lajos: A váci egyházmegye történeti földrajza. 1. METEM–konferencia. Bp. = 9 (199) 3–4. sz. 155–156.

Visitatio canonica. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek Batthyány József esztergomi érsek idejéből. Vál., sajtó alá rend., bev. Tomisa Ilona. Kiad. az

MTA Néprajzi Kutatóintézet. [Ism.] = 9 (1997) 3–4. sz. 241–242.

Péterfi Gábor

Mona Ilona: Slachta Margit. Bp. 1997, Corvinus. 298 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 499–504.

Petrovics István

Boba Imre. (1919–1996). [Nekr.] = 8 (1996) 1–2. sz. 351–360.

Pongrácz Attila

Dr. Jordán Sándor Emil OSB. (1912–1999). [Nekr.] = 11 (1999) 1–2. sz. 271–275.

Magyar egyházi élet Braziliában – a São Paulo-i magyar egyházak. 1945–1990. = 20 (2008) 3–4. sz. 103–116.

Poupard, Paul

Megnyitó beszéd (a 4. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson. Róma, 1996. szept. 9. Ford. Bratinka József). = 8 (1996) 3–4. sz. 173–177.

Prokopp Mária

Az 1423. évi sienai zsinat tiszteletére készült Eucharisztia-oltár. (A Szépművészeti Múzeum Sassette-táblaképe). = 3 (1991) 65–72.

Pukánszky Béla

Mészáros István: „...Kimaradt tananyag ... A diktátúra és az egyház 1945–1956.” 1. [köt.] Bp. 1993, Márton Áron K. – Ua. 2. [köt.] 1994, Márton Áron K. [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 274–276.

Mészáros István: A soproni Bencés Gimnázium. (Bp. 1994, Bencés K.) – [Uő]: A budapesti és a csepeli bencés gimnáziumok. (Bp. 1994, Bencés K.) [Ism.] = 6 (1994) 3–4. sz. 269–271.

Varga László: A pannonhalmi Szent Benedek-rend népiskolai és általános iskolai az egyházmegyei tanügyigazgatás tükrében (1919–1948). Pannonhalma, 1996. [Ism.] = 8 (1996) 1–2. sz. 361–363.

Purcsi Barna Gyula

Puskely Mária: Keresztény szeretesség. Történelmi kalauz. 1–2. (Pannonhalma, 1995, 1996, Bencés K.) [Ism.] = 8 (1996) 1–2. sz. 379–381.

Pusztai Bertalan

Gálóc történeti etnodemográfiája. (1747–1989). = 5 (1993) 3–4. sz. 27–44.

Pusztai Gabriella

Előzetes megfontolások az egyházi iskolákba járók társadalmi háttérének vizsgálatához. = 10 (1998) 1–2. sz. 161–165.

Kimaradt generációk. Közéleti lehetőségek az egyházi iskolák utóbbi 50 éves történetéhez. = 8 (1996) 3–4. sz. 156–165.

Pusztaszeri László

Scitovszky János hercegprímás politikai portréja. = 1 (1989) 137–169.

Püspöki Nagy Péter

Mons Sacer 996–1996. – Pannonhalma ezer éve. Szerk. Takács Imre. 1–3. (Pannonhalma, 1996). = 8 (1996) 1–2. sz. 366–373.

Rácz Katalin ld. Ráczyné Rácz Katalin

Ráczyné Rácz Katalin

A rendkívüli egyházi ügyek szent kongregációja levéltárának (Vatikánváros) a magyarországi egyházakra vonatkozó forrásai. 1803–1903. (Összeáll. Eördögh István. Szeged, 1992). = 5 (1993) 1–2. sz. 227–228.

Bertényi Iván – Dóka Klára szerk.: Magyar egyháztörténeti évkönyv. 2. köt. (Bogyay Tamás emlékére). Bp. 1996. [Ism.] = 9 (1997) 1–2. sz. 238–240.

Rajki Zoltán

A H. N. adventista egyház irattárának forrásai. = 11 (1999) 3–4. sz. 231–240.

A H. N. adventista egyház története Magyarországon 1956–1958 között. = 11 (1999) 1–2. sz. 109–152.

Rajnai Judit

A bencés tanárképzés kezdetei, avagy a Bakonybéli Rendi Tanárképző. = 15 (2003) 1–2. sz. 33–76. Tan.

Rászlav Tibor

Az irgalmasság erénye a középkorban. = 1 (1998) 257–278.

Reichardt Aba

Levéltárunk forrásközlései (1579–1924). [Pannonhalmi főapátság]. 8 (1996) 1–2. sz. 237–286.

Reichardt Gyula ld. Varga Imre

Révész Éva

Kereszténység és államiság Baranyában. = 15 (2003) 1–2. sz. 220–222.

Ribai M. Elma

A leghűségesebb város hűséges gyermekei. Tüntetés Sopronban az egyházi iskolák védelmében. 1948. június 7. = 9 (1997) 1–2. sz. 155–191.

Az Isteni Megváltó Leányainak kapcsolata Boldog Apor Vilmosmal és Mindszenty [József] bíborossal. = 11 (1999) 1–2. sz. 181–201.

Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek (Isteni Megváltó Leányai). 1883–1950. = 10 (1998) 3–4. sz. 181–207.

Riskó Mariann

A kárpátaljai görögkatolikus egyház kálváriája 1944-től a legalitás visszanyeréséig a visszaemlékezések tükrében. = 7 (1995) 1–2. sz. 177–196.

Robotka Csaba ld. Németh J. László – Robotka Csaba

Rónai Zoltán

Compostella és a magyarok. (Santiago de Compostella, spanyolországi zarándokhely). = 7 (1995) 3–4. sz. 11–25.

Ruzsik Vilmos

Árpád-házi Szent Erzsébet tisztelete Kolumbiában. = 11 (1999) 1–2. sz. 243–244.

Mindszenty bíboros utolsó lelkipásztori útja Dél-Amerikában. (1975. április 9–25.) = 14 (2002) 1–4. sz. 293–306. Adattár

Salamon Lajos

A háromszor újjászületett templom történetéből. [Pakod – Pacud katolikus temploma]. = 10 (1998) 3–4. sz. 255–263.

Saliga Irén

A Regnum repertórium. 1936–1948. = 6 (1994) 1–2. sz. 19–36.

Sarnyai Csaba Máté

Horváth Mihály kultuszminiszter felhívása az 1849. augusztus 20-án tartandó katolikus autonómia kongresszus megtartására. = 9 (1997) 1–2. sz. 147–150.

„... magának a vallásbölcseletnek súlypontja is tényleg a valláspszichológiába tolódik el ...”. Prohászka Ottokár és a valláspszichológia. = 20 (2008) 3–4. sz. 93–97.

Perspektívák és lehetőségek az egyháztörténeti kutatásban. = 9 (1997) 3–4. sz. 225–230.

Politikai és/vagy egyházkormányzati konfliktus? Megjegyzések a Muraköz zágrábi egyházmegyé-től való elcsatolásának 1949-as történetéhez. = 20 (2008) 1–2. sz. 131–143.

Scitovszky primás levele Eötvöshöz (1848). = 8 (1996) 3–4. sz. 179–187.

Sas Péter

A kolozsvári Szent Mihály templom ld. Mészáros István

Bíró Vencel, a piarista rendfőnök és történetíró. = 10 (1998) 1–2. sz. 167–173.

Sasvári László

- Görögajkú ortodoxia a 16–20. században. = 6 (1994) 3–4. sz. 117–154.
 Ókatolikus mozgalmak Magyarországon. = 6 (1994) 1–2. sz. 81–125.
 Román ortodoxok (görögkeletiek) a mai Magyarországon. = 9 (1997) 3–4. sz. 41–56.

Sávai János

- Jegő Ézsaiás: Én itt maradtam. /Egy szegény barát feljegyzései a múlt század első évtizedeiből./ [Közread. – –]. = 4 (1992) 169–214.
 Somorjai Ádám és Zombori István szerk.: A katolikus egyház Magyarországon. (Bp. 1991). [Ism.] = 5 (1993) 1–2. sz. 224–225.

Siklósi Gyula

- Kara Murteza pasa tornya és a Szent Donát kápolna Székesfehérváron. = 3 (1991) 53–64.

Simó Attila

- Nyárádszentmárton lelkipásztorai. Közzéteszi: Demeter József református lelkész. = 5 (1993) 1–2. sz. 35–78.

Siska Gábor

- Szent László korának politikai viszonyai a római egyházhoz fűződő kettős kapcsolatára. = 10 (1998) 3–4. sz. 5–23.

Solymos Szilveszter

- A magyar bencés kongregáció szerepe a római Szent Anzelm Kollégium és a bencés konföderáció létrejöttében. = 8 (1996) 1–2. sz. 117–135.
 A Maurinus breviárium bevezetése a magyar bencés kongregációban. = 8 (1996) 1–2. sz. 99–115.
 A pannonthalmi hiteles helyi pecsét és címer. = 8 (1996) 1–2. sz. 25–48.
 Szent Zoerard–András (Szórád) ... ld. Kőhegyi Mihály Vidlics Ferenc pannonthalmi perjel naplótöredéke az Egyetemi Könyvtárban [Budapest]. (1710–11). = 8 (1996) 1–2. sz. 295–310.

Somorjai Ádám

- A magyarországi bencés rend 20. századi történetének rövid vázlata 1953–ig. = 8 (1996) 1–2. sz. 137–148.
 A Szent Gellért Hittudományi Főiskola évkönyveinek három évfolyama. 1–7 (1911–1817), 8–10 (1940–1943), 11–22 (1958–1989). [Ism.] = 8 (1996) 1–2. sz. 365.
 Bencés monostorok Magyarországon a 10–16. században. = 8 (1996) 1–2. sz. 9–14.
 Egy hónap Mindszenty bíborosnak az Amerikai Egyesült Államok budapest nagykövetségén való tartózkodásából a követségi dokumentumok tükrében. = 20 (2008) 1–2. sz. 167–194.

Egyháztörténeti disszertációk a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán (1863–1993). = 8 (1996) 3–4. sz. 251–265.

Magyar egyháztörténeti témájú disszertációk a Bécsi Egyetemen. (1831–1948). = 6 (1994) 1–2. sz. 235–242.

Ónody Olivér: O cutto dos santos Húngaros no Brasil e a história de igreja católica roman húngara no Brasil. = 7 (1995) 3–4. sz. 245–251.

Szent Adalbert műve és jelentősége. = 5 (1993) 3–4. sz. 223–228.

Somorjai Ádám – Uzsoki András

A METEM megalakulásának története és tevékenysége 1988–1989-ben. = 1 (1989) 259–324.

Soós Katalin

Der Schauprozeß Gegen Kardinal Mindszenty im Spiegel Österreichischer Gesandtschaftsberichte. – A Mindszenty József–kirakatper a Spiegelben. (Osztárak követségi beszámoló). = 6 (1994) 1–2. sz. 217–230.

Sroka, Stanislaw A.

Lengyelek a szépeességi káptalanban a 14. században. = 7 (1995) 1–2. sz. 55–61.
 Az esztergomi érsek és a krakkói püspök vitája a 14. század első felében. = 6 (1994) 1–2. sz. 51–55.

Sümegei József

Az Aetas egyháztörténeti számáról. Szerk. Koszta László. (1991/2). = 3 (1991) 285–286.
 Az Oltáriszentség és a Szent Vér tisztelete a középkori Magyarországon. = 3 (1991) 107–119.
 Adatok Báta, Cikádor és Zebegény monasteriológiájához. = 5 (1993) 1–2. sz. 143–154.
 Sümegei József ld. még: Lakatos Pál Sümegeiné Szép Mária ld. Lakatos Pál

Svoboda József Adalbert

Missale Vitonianum. 1781. = 8 (1996) 1–2. sz. 87–98.

Szabó Attila

A kalocsai Sárköz plébániái. Levéltári ismertető. = 12 (2000) 1–4. sz. 273–296.
 Helytörténeti részletek a kecskeméti ... ld. Kőhegyi Mihály

Szabó Ferenc SJ

Prohászka Ottokár és a „római iskola” teológiája: a Collegium Romanum szellemi befolyása. = 11 (1999) 3–4. sz. 127–144.
 A Vatikáni Rádió történetéhez: 50 éves a rádió magyar tagozata. = 11 (1999) 1–2. sz. 101–108.

Szabó Lajos

Utolsó szalmaszál. [Önéletírás. Kiad. a METEM és a Kazinczy Ferenc Társaság]. Bp. 2000. 352 p./ Metem-Könyvek. 28./ = (199) – sz.–.–

Szabó Tamás

Antonio Possevinos Bemühungen um die Erneuerung des Katholizismus in Siebenbürgen. – Antonio Possevino tevékenysége az erdélyi katolicizmus megújítása érdekében. = 4 (1992) 91–133.

Szabó Tibor

A hazai egyházi anyakönyvezés kronológiája, egyetemes jelentősége. = 12 (2000) 1–4. sz. 423–478.

Szántó Konrád

Bogyay Tamás egyháztörténeti munkássága. (A 80 éves kutató ünnepi köszöntése. Bogyay Tamás írásainak jegyzéke). = 2 (1990) 7–16.

Bogyay Tamás egyháztörténeti munkássága. (Kiegészítés). = 4 (1992) 161–168.

Szántó Konrád OFM. [Nekr.] = 11 (1999) 3–4. sz. 5.

Szarvas Béla

A Magyar Jezsuita Rend Hittudományi Főiskolája Olaszországban. Fábry Antal (1902–1985) emlékére. = 10 (1998) 1–2. sz. 281–286.

A magyar katolikus egyház anyagi segítsége IX. Pius (1846–1878) pápának. = 13 (2001) 1–2. sz. 187–221.

A Szent László Társulat 90 éve és a szórványban élő magyarok pasztorációja. = 6 (1994) 3–4. sz. 179–194.

A szórványban élő katolikus magyarság pasztorációja Olaszországban. [1.] = 7 (1995) 3–4. sz. 237–241.

A szórványban élő katolikus magyarság pasztorációja Olaszországban. [2.] = 8 (1996) 3–4. sz. 255–227.

Szebeni Olivér

A baptista egyház történeti gyűjteményei. = 10 (1998) 1–2. sz. 175–178.

A hutteri testvérek hazai kódexeiről. = 14 (2002) 1–4. sz. 23–38. Tan.

Adatok az amerikai magyar baptisták történetéhez. = 11 (1999) 1–2. sz. 81–86.

Szecső Károly

Adalékok Kriston Endre egri segédpüspök 1945–ös internálásának történetéhez. = 10 (1998) 3–4. sz. 173–180.

Egri adalék 1948-ból a Magyar Kommunista Párt egyházpolitikájának vizsgálatához. = 11 (1999) 1–2. sz. 225–229.

Heves megyei adatok a római katolikus papság és a volt szerzeteseknek, a párt és a kormány egyházpolitikája elleni küzdelméről az 1956. november

4. és 1961 szeptembere közötti időszakról. = 8 (1996) 1–2. sz. 231–235.

Kovrig Béla feljegyzése a 2. világháború alatti ellenálló tevékenységéről. = 20 (2008) 3–4. sz. 99–102.

Szmrecsányi Lajos egri érsek. (1851–1943). = 7 (1995) 3–4. sz. 151–158.

Székely András Bertalan

Egy humanista a nyugati végeken. Katolikus változások Pável Ágoston életművében. = 1 (1989) 171–176.

Szende Ákos

Az egykori Szent István Akadémia tagjairól. = 11 (1999) 3–4. sz. 241–255.

Egy katolikus tudós a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. Dr. Papp Károly geológus. = 20 (2008) 3–4. sz. 53–92.

Szendrey [Tamás], Thomas

A centennial history of St. Elisabeth church of Cleveland, Ohio. – A cleveland-i (Ohio) Szent Erzsébet-templom százéves története. = 11 (1999) 3–4. sz. 155–169.

Szent István–napok Kalocsán. (Történések napja). = 6 (1994) 1–2. sz. 247. = 6 (1994) 3–4. sz. 267.

Szigeti Jenő

A H. N. adventista egyház indulása az egykori Jugoszlávia területén. (1900–1918). = 11 (1999) 3–4. sz. 111–125.

Szilágyi Csaba

Szántó Arató István Historia anni jubilaei 1575 [...] című munkájának ismertetése. = 13 (2001) 3–4. sz. 19–45.

Szilágyi István

Szent lépcsők – Szentlépcsők. = 4 (1992) 25–50.

Szilárdfi Zoltán

A kármelhegyi Boldogasszony ikonográfája. = 3 (1991) 197–208.

Szilas László

A jezsuiták Magyarországon 1773-ban. = 13 (2001) 3–4. sz. 61–76.

A Pápai Gergely Egyetem Egyháztörténelmi Kara. = 7 (1995) 3–4. sz. 205–209.

† P. Arató Pál S.J. (1914–1993). [Nekr.] = 5 (1993) 3–4. sz. 239–240.

Szita Szabolcs

Genfi iratok az egyházi embermentés 1944–1945. évi történetéhez a győri egyházmegyében és Pannonhalmán. = 12 (2000) 1–4. sz. 385–395.

Szittyay Dénes

Szántó (Arator) István SJ (1540–1612) élete és munkássága. – Zombori István:

Szittyay Dénesről és leveles kötetéről. = 6 (1994) 3–4. sz. 5–33.

Szolláth Hunor

Egy erdélyi ref. egyházközség, Szováta, küzdelme a templomépítésért. = 20 (2008) 1–2. sz. 63–76.

Szőllősi Réka

Az Édenkert növényi szimbolikájának értelmezése középkori ábrázolások tükrében. = 15 (2003) 3–4. sz. 5–41.

Szuromi Szabolcs

A keleti egyházfegyelem befolyása a korai zsinatokon. = 11 (1999) 1–2. sz. 5–10.

Szűcs Márton – Kovács József

Halottak hallgatása. – Requiem 40.000 1944-ben ártatlanul kivégzett bácskai magyarért. = 7 (1995) 1–2. sz. 197–231.

T. Mérey Klára ld. Mérey Klára, T.**Tarján Bence**

Ábel Ferenc, egy szlovák jezsuita misszionárius a 18. században. = 15 (2003) 1–2. sz. 141–172.

Tasi Réka

Magyar szentek ábrázolása Csúzy Zsigmond prédikációiban. = 10 (1998) 3–4. sz. 69–85.

Teszler Éva

Ezredforduló – századforduló – hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. = 15 (2003) 1–2. sz. 223–230.

Tempfli [Imre], Emmerich

Melanch[h]on und die Synode von Erdöd. 1545. = 8 (1996) 3–4. sz. 19–35.

Ein Land und vier Religionen. – [Egy haza, négy vallás]. = 6 (1994) 3–4. sz. 35–70.

Terdik Szilveszter

„Madonna delle Vittorie”. A pócsi Mária tiszteletéről Venetóban. = 11 (1999) 1–2. sz. 153–164.

Timár Péter

A középkori Magyarország települési és egyházi topográfiája. Kutatási beszámoló. = 11 (1999) 3–4. sz. 277–286.

Tari Edit: Pest megye középkori templomai. [Ism.] = 13 (2001) 1–2. sz. 270–275.

Tolnay Gábor

Józsa László: Megszentelt kövek. – Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban. Szeged, 1999. /Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. 4./ [Ism.] = 13 (2001) 1–2. sz. 268–270.

Tomisa Ilona

Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusai. Kiad. a METEM. [Ism.] 1. Kalocsai főegyházmegye. Összeáll. Dóka Klára. Bp. 1994. 9 (1997) 3–4. sz. 235–236.

2. Váci egyházmegye. Összeáll. Patkóné Kéringér Mária. Bp. 1997. = 9 (1997) 3–4. sz. 239–240.

3. Székesfehérvári egyházmegye. Összeáll. Dóka Klára. Bp. 1997. = 9 (1997) 3–4. sz. 240.

4. Veszprémi egyházmegye. Összeáll. Dóka Klára. Bp. 1997. = 9 (1997) 3–4. sz. 240–241.

Írott és íratlan jogszabályok útvesztőjében. [Egyházi adózás]. = 10 (1998) 1–2. sz. 179–184.

Tóth Endre

A 4–8. századi pannóniai kereszténység forrásairól és a leletek forrásértékéről. = 2 (1990) 17–33.

Tóth Ferenc

Kétszáz éve született Lonovics József csanádi püspök. = 5 (1993) 3–4. sz. 229–234.

Tóth István

Az alföldi evangélikus papság szerepe a szlovák értelmiség nevelésében. = 20 (2008) 1–2. sz. 145–148.

Tóth István György

Pannonhalmi bencés misszió 1658-ból. (Roman garsteni apát két Rómában őrzött levele). = 8 (1996) 1–2. sz. 287–294.

Tóth János Aldemár

A pannónhalmi gazdálkodás története a 18. század derekán. = 8 (1996) 1–2. sz. 49–85.

Tóth Sándor László

Gabriel, Astrik L.: The Paris studium. Selected studies. – Párizs-kutatás. Válogatott tanulmányok. [Ism.] = 6 (1994) 1–2. sz. 253–258.

Tóth Veremund

A Szent Gellért kolostor Brazíliában. = 8 (1996) 1–2. sz. 149–190.

Török [István], Stephen

Hungarian catholics and their churches in America. Tracing the history of the first twenty-five years. (Revised and annotated by Steve Béla Várdy.) = 14 (2002) 1–4. sz. 229–252. Tan.

Tusor Péter

A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus reform korában. (A kongregáció alapításától 1689–ig.) = 11 (1999) 1–2. sz. 33–64.

Nemesi és polgári érdekérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai *Recepta Religio-vá* választásában. = 10 (1998) 1–2. sz. 5–26.

Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita. = 9 (1997) 1–2. sz. 83–146.

Tüskés Gábor – Knapp Éva

A barokk kori búcsújárás forrásai. = 1 (1989) 409–424.

Udvardy József

A Kalocsai Főszékeskáptalan története a középkorban. = 2 (1990) 51–66.

Ugrai János

Fazekas Csaba szerk.: Fialat egyháztörténeteszek írásai. [Tanulmánykötet]. Miskolc, 1999. 251 p. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 533–536.

Új alapítvány az egyháztörténeti kutatásért. *Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány (HEHA)*. = 7 (1995) 1–2. sz. 279.

Uzsoki András

A tihanyi Árpád-kori remetetelep régészeti kutatása. = 2 (1990) 35–41.

Kéziratok nyomdai előkészítése és a korrektúra. = 1 (1998) 357–371.

Uzsoki András ld. még: Somorjai Ádám

Vajda Tamás

Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk. Balogh Elemér. Bp. 1997, Püski K. 663 p. [Ism.] = 11 (1999) 1–2 sz. 280–282.

Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk. Koszta László. [Kiad. a] Szegedi Középkorász Műhely. Szeged, 1998. [Ism.] = 12 (2000) 1–4. sz. 518–521.

Legenda és valóság: Árpád-házi Szent Margit szentté avatási jegyzőkönyvének és legendájának kapcsolata. = 10 (1998) 3–4. sz. 25–68.

Tölgyesi József szerk.: Mészáros István–bibliográfia. Veszprém, 1997, Veszprémi Egyetemi K. 64 p. = 11 (1999) 1–2. sz. 287–288.

Vajk Gyula

Az 1956-os események és következményei. [Visszaemlékezés]. = 4 (1992) 243–262.

Visszaemlékezés Shvoy Lajos püspökre. (1943–1961). = 5 (1993) 3–4. sz. 95–124.

Várdy, Steven (Béla)

Glant, Tibor: A Szent Korona kalandja. 1945–1978. Debrecen, 1997, Kossuth Egyetemi K. 181 p. [Ism.] = 11 (1999) 3–4. sz. 301–304.

Magyar misszionáriusok és az első magyar egyházközség Amerikában. = 10 (1998) 3–4. sz. 147–155.

Mille anni di storia dell'arciabbazia di Pannonhalma. Ed. by József Pál and Ádám Somorjai. [Ed.] Accad. d'Ungheria in Roma. – METEM, Roma. – Pannonhalma, 1997. 233 p. 22 t. [Ism.] = 11 (1999) 3–4. sz. 300–301.

Saying good-bye to a friend: Thomas Szendrey. = 15 (2003) 1–2. sz. 211–213.

Studia Nova. – Új Tanulmányok. A Károlyi Gáspár Református Egyetem Bölcsészettud. Karának Tud. Köz. [Ism.] = 10 (1998) 3–4. sz. 303–305. Szendrey Tamás történészprofesszor élete és korai halála. = 15 (2003) 1–2. sz. 207–210.

Várdy Béla – Várdy Huszár Ágnes

[A] magyar vallási élet gyökerei Amerikában a századforduló idején. = 9 (1997) 1–2. sz. 37–47.

Várdy Huszár Ágnes – Várdy Béla

Az amerikai magyar egyházközségek megszületése és kifejlődése. = 8 (1996) 3–4. sz. 91–105.

Várdy István ld. Várdy Béla

Várdy Steven Béla ld. Várdy Béla

Varga Imre

A Canonica Visitatio. = 1 (1989) 337–355.

Varga Imre – Reichardt Gyula

A győri székesegyház főesperesség első esperesi kerületei plébániáinak összeírása 1748-ban. (Michael Nagy: *Conscriptio ... c. latin munkájának magyar fordítása*). = 2 (1990) 117–200.

Varga Kálmán

Egy templomépítő főúr a 18. században: Grassalkovich I. Antal. = 11 (1999) 3–4. sz. 65–80.

Varga Lajos

Adatok a pásztói plébánia történetéhez. Küzdelem a totális diktatúra ellen. = 11 (1999) 1–2. sz. 203–224.

Várszegi Asztrik

[Előszó]. *Lectori salutem*. = 7 (1995) 3–4. sz. 5–10.

Előszó (az 1000 éves Pannonhalma c. kötethez).

Foreword. = 6 (1994) 1–2. sz. 5–6.

Előszó ... ua. = 8 (1996) 1–2. sz. 7.

Gabriel Asztrik professzor köszöntése. = 10 (1998) 1–2. sz. 277–280.

Váth János

A balatonalmádi róm. kath. egyházközség története. = 1 (1989) 425–432.

Veszprémi László szerk. Az első és második keresztény háború korának forrásai. Bp. 1999, Szent István Társulat. 246 p. [Középkori Keresztény Írók. 1./] 13 (2001) 3–4. sz. 237–241. *Ism.*

Vida István

Szociális irányú katolikus mozgalmak hazánkban. (1935–1949). = 4 (1992) 223–242.

Virt László

Mindig a kereszt fényében. Száz éve született Boros Béla érsek, temesvári titkos püspök. = 20 (2008) 1–2. sz. 195–203.

Vitéz Mária ld. Págyor Lászlóné Vitéz Mária

Żaboklicki, Krzysztof

A lengyel történészek Rómában Fraknoi Vilmos idejében és a Lengyel Könyvtár megalapítása. = 7 (1995) 3–4. sz. 171–177.

Zakar Péter

Rónay Jácint: Napló. (Válogatás. Sajtó alá rend., utószó: Hólvényi György). Bp. – Pannonhalma, 1996. [*Ism.*] = 8 (1996) 1–2. sz. 374–379.

Zakar Polikárp O. Cist.

A pozsonyi Hazaifűi Egylet. = 20 (2008) 1–2. sz. 149–158.7

A Zirci Ciszterci Rend apátja és egyháztörténész köszöntése. = 9 (1997) 1–2. sz. 193–196.

Zombori István

Kőhegyi Mihály (1934–2001). [Nekr.] = 13 (2001) 3–4. sz. 231–232.

Szittyay Dénesről in: Szittyay Dénes: Szántó (Arator) István ...

Zvara Edina

Egyháztörténeti könyvek (és kiadványok) – Books concerning ecclesiastic history.

7 (1995) 1–2. sz, 1995/1. = 8 (1996) 3–4. sz. 229–241. 1995/2. = 9 (1997) 1–2. sz. 213–224.

1995/3, 1996. = 9 (1997) 3–4. sz. 201–223.

1995/4, 1996/2, 1997/1. = 10 (1998) 3–4. sz. 279–301.

1995/5, 1996/3, 1997/2, 1998 = 11 (1999) 1–2. sz. 245–270.

1999–2000 = 12 (2000) 1–4. sz. 423–478.

2000–2001 = 13 (2001) 3–4. sz. 215–229.

2001–2002 = 14 (2002) 1–4. sz. 307–325.

2002–2003 = 15 (2003) 3–4. sz. 203–223.

2003–2005 = 17 (2005) 1–2. 205–223.

2005–2006 = 18 (2006) 3–4. 189–215.

2006–2007 = 20 (2008) 1–2. sz. 205–225.

Zsódi Viktor

A Szegei Egyházmegyeeközi Papnevelő Intézet története 1930–1955 között. – History of the Interbishopric Seminary in Szeged (1930–1955). = 19 (2007) 3–4. sz. 69–87.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

A.	= Ausztria
AHP	= Archivum Historiae Pontificae (Róma)
bev.	= bevezető, bevezette
BME	= Budapesti Műszaki Egyetem
Bp.	= Budapest
Braz.	= Brazília
c.	= című, címzetes
Can.	= Canada
Col.	= Columbia
cs.	= család
E.	= Egyetem
EAK	= Egyesült Arab Köztársaság
Egyiptom	= Egyesült Arab Köztársaság
ELTE	= Eötvös Lóránd Tudományegyetem
ek.	= egyházközség
ekö.	= egyházközség
em.	= egyházmegye

évf.	= évfolyam
fi.	= folyóirat
ford.	= fordította, fordító
főm.	= főegyházmegye
gör. kar.	= görög katolikus
hgp.	= hercegprímás
ism.	= ismertetés, ismerteti
Izr.	= Izrael
izr.	= izraelita
jegyz.	= jegyzet(elte)
jkv.	= jegyzőkönyv
Jug.	= Jugoszlávia
K.	= Kiadó
KALÁSZ	= Katolikus Legények
KALOT	= Katolikus Legények
KEKD	= Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség

KGRE	= Károlyi Gáspár Református Egyetem	PGE	= Pápai Gergely Egyetem
konf.	= konferencia	PPKE	= Pázmány Péter Katolikus Egyetem
közrem.	= közreműködött	rend.	= rendezte
ld.	= lásd	RMK	= Régi Magyar Könyvtár
Lo.	= Lengyelország	róm. kat.	= római katolikus
m.	= magyar, megye	Sp.	= Spanyolország
m. kir.	= magyar királyi	sz.	= szám, század, szent
mell.	= melléklet	szerk.	= szerkeszti, szerkesztette
Módsz.	= Módszertan	Szl.	= Szlovákia
nekr.	= nekrológ	t.	= tábla
No.	= Németország	Tan.	= Tanulmány
OKNE	= Országos Katolikus Nők Egyesülete	Tsa K.	= Társa Kiadó
Ol.	= Olaszország	Tud. Közl.	= Tudományos Közlemények
OSzK	= Országos Széchényi Könyvtár	ua.	= ugyanaz
p.	= pagina	uő.	= ugyanő
pp	= püspök	USA	= Amerikai Egyesült Államok

TÁRGYMUTATÓ

- A, Á**
- Ábel Ferenc jezsuita misszionárius, szlovák 525
- Acta Historica ld. Acta Universitatis Szegediensis de József Attila
- Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Acta Historica, folyóirat 119
- Adalbert, szent 105
- adatgyűjtés, egyházi emigráció, magyar (1900–2000) 434
- adattár
- ~ népiskola, elemi, római katolikus, Érsekvadkert (1713–1950) 429
 - ~ ferences rendház, Baja, házfőnökök 480
 - ~ templomok, falusi, középkor 466
- adózás, egyházi 324
- Adriányi Gábor, ism. 579
- Adventista Egyház, Magyarország (1945–1958) 368
- „Aetas”, folyóirat 52
- AHP = Archivum Historiae Pontificae (Róma)
- akadémiák
- ~ Magyar Tudományos Akadémia, Szent István-tagok 404
 - ~ Római Lengyel Akadémia, lengyel történeteszek 199
- Akadémia-díj, METEM 38
- alakulás, egyházmegyék, magyar és európai (1990–2000) 354
- alapítás(ok)
- ~ jezsuita misszió és gimnázium
 - Székelyudvarhely (Odorhei, R.) (1651) 152
 - ~ kolostor–alapítások, Ciszterci Rend (1142–1270) 79
- alapító, Jordán Emil, Szent Gellért Kolostor, Brazília (Br.) 218
- állam – egyház
- ~ gondolkodás, Magyarország, középkor 257
 - ~ viszony
 - (1914–1945) 77
 - (1950 nov.–dec.) 33
- állami iskolák, vallásos nevelés (1949–1950) 38
- államiság, kereszténység, Barana m. 534
- államosítás, iskolák, Slachta Margit (1948) 41
- Altötting** (No.), kegyhely, zarándoklat (1947) 353
- Alvinc**, krónika, ferences (1688) 16
- András
- ~ m. kir., I., nagyobbik Szent István–legenda 86
 - ~ szent ld. Zoerard–András, szent
- antiochiai szent Margit ld. Margit, sz., antiochiai anyag, judaisztikai, könyvtárak, Erdély (1800–ig) 176
- anyakönyv
- ~ Kazár (Nógrád m.) (1695) 237
 - ~ Nagyszombat (Trnava, Szl.), gimnázium és egyetem (17. sz.) 495
- anyakönyvezés, egyházi 433
- apácázárda, Budapest, emlékezés 85
- apát(ok)*
- ~ Csolt (Békés m.), monostor (1222–1994) 351
 - ~ Roman garsteni, levelek (1658) 222
- apátságok* (főapátságok)
- ~ Pannonhalmi Főapátság
 - ~ gazdaságok (1945 tavasza) 224
 - ~ Levéltára (1579–1924) 221
- Apor Vilmos, kapcsolat, Isteni Megváltó Leányai, női szerzet 371

apostoli cím, magyar királyok 25–26

Arad (R.)

~ *megye*

- minoriták (15–18. sz.) 554
- névtár, prépostok (1581–1945) 499
- román nemzeti mozgalom (1877–1892) 396

~ *város*

- Püspöki Levéltár, forrás 56

Aranyosrákosi Székely Sándor, unitárius pp (19. sz.) 458

Arató Pál SJ, nekrológ 109

Arator István ld. Szántó (Arator) István

archaikus népi imádságok, Vajdaság (Vojvodina, Jug.) 384

arckép

~ Pius pápa, XI., Hosszú Márton festőművész 313

~ Scitovszky János, követ, hercegprímás, politikai arckép 5

~ unitárius, Heltai Gáspár 453

Arló, egyházi levéltári források 110

Árpádházi

~ Erzsébet, sz. ld. Erzsébet, árpádházi, szent

~ Margit, szent. ld. Margit, szent, árpádházi

Árpád–kor, irtalmasság erénye 11

átdolg., ford. Mader Béla 61

atlasz

~ társadalomtörténeti, Kelet–Közép–Európa 104

~ vallástörténeti, Kelet–Közép–Európa 104

Autonómiai Kongresszus ld. Katolikus Autonómiai Kongresszus

avatás

~ boldoggá, Batthyány–Strattmann László 558

~ szentté, Margit, Árpád–házi 340

Ave Maria, Mirzaty Dan, zeneszerző 298

B

Bács–Kiskun megyei Levéltár ld. levéltárak

Bahlcke, Joachim, ism. 515

Bácska

~ betelepítések, II. József (1784) 69

~ részvétel, szabadságharc (1848–49) 441

bácskai magyarok, kivégzettek (1944) 181

Bács–Kiskun megyei Levéltár, zsidóüldözés, dokumentumok 255

Bahlcke, Joachim ism. 515

Baja

~ Ferences Rend, Historia Domus (1694–1950) 90

~ Ferences Rendház, házfőnökök, adattár 480

~ Miaszsonyunkról Nevezett Szegény Iskola-nővérek

- iskolai krónika (1936–1948) 272
- vallásos egyesületek (19. sz.) 29

Bajorország

~ válaszlút, protestantizmus vagy katolicizmus 542

„bajszos püspök” ld. békepap

Bakonybél, Rendi Tanárképző, bencés tanárképzés 520

Balassagyarmat, görögkeleti közösség 315

Balassi Bálint Múzeum, Esztergom, sírlap, tárcásás kereszt 22

Balogh

~ Elemér szerk. 379

~ Judit, ism. 451

Balatonalmádi

~ egyházközség-történet, római–katolikus 18

~ Historia Domus 19

Balogh Margit, ism. 170

Bánát

~ részvétel, szabadságharc (1848–49) 441

~ ld. még: Békés–Bánát

Baptista Egyház, történeti gyűjtemények 323

baptisták, magyar, Egyesült Államok 355

„Baranya”, folyóirat, emlékszáma, pápalátogatás 70

Baranya m., kereszténység, államiság 534

„Baráti Tudósító”, iskolai lap, Marianum, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.) 248

barátság, Lady Blennerhassett és Haynald Lajos érsek 195

Bárdos István szerk., ism. 87, 187

Bárkányi János Cserkészcsapat, Szécsény (1934–1948) 481

Barna Gyula ld. Puresi Barna Gyula

barokk kor

~ bücsűjárás, források 17

~ irodalompartoló főpapok, Eger 336

~ magyar iskolatörténet 125

Bars, fősperesség, egyházlátogatási jegyzőkönyvek (1647–1674) 142

Báta, monasteriológia 81

Bátaszék

~ és Ciszterci Rend, szövetségújítás 78

~ monasteriológia 81

Bátaszéki Emlékkonferencia 78–84

bátaszékiek, bücsűjárás, Mariazell (A.), kegyhely 82

Báthory–cs. 493

~ Erdély, valláspolitikai, Báthory István idején 493

Báthoryak, Erdély, valláspolitikai 493

Batthyány

~ József érsek idején, egyházlátogatási jegyzőkönyvek 309

~ László, életrajz 490

Batthyány–Strattmann László, boldoggá avatás 558

Bazil rend ld. Szent Bazil Rend

Bécs (A.), egyetem, disszertációk, magyar egyháztörténeti (1831–1984) 133

befolyás, magyar zsinatokra, keleti egyházfegyelem
360

Beke Margit

~ ism. 234

~ kötetgondozó, ism. 278

~ szerk., ism. 87, 187, 380

békepap(ok)

~ katolikus, Magyarország (1950–1989) 273

~ levelei, Magyarország (1953) 132

~ Prazsák Mihály, Szeged, jelentés (1952) 182

Békés Gellért

~ ism. 171

~ nekrológ 406

Békés

~ m., oklevelek, Buda, káptalan,
protokollumában 463

~ megyei Levéltár, forrás, Karácsonyi János
pályája 240

Békés–Bánát, református em. (1836) 145

Békéscsaba, Credo Férfi egyesület (1939–1951) 291

Bencés Rend

~ gimnázium, iskolatörténet

• Budapest 164

• Csepel 164

• Sopron 164

~ kollégium, Szent Anzelm Kollégium, Haudek
Ágoston 216

~ monostorok, Magyarország (10–16. sz.) 210

~ tanárképzés, Rendi Tanárképző, Bakonybél
520

Bencés

• Kongregáció, Magyarország, birtokok
(1848–1949) 207

• Misszió, Pannonhalma, Roman garsteni
apát, levelek (1658) 222

• tanárképzés (1819–1949) 520

Benda Kálmán, nekrológ 138

Benedek remete, élete és kultusza Magyarországon
410

Benedek Rend

~ könyvkultúra, középkor 211

~ Magyarország

• (10–16. sz.) 210

• (20. sz.) 217

~ Pannonhalma 227, 412

• (1996–1996) 231

• főkönyvtár, RMK 229

• gazdálkodás (18. sz. közepe) 213

• hiteleshely, középkor 212

• iskolaügy (1919–1948) 228

Bernardinum, tanácskozások (1891–1933) 42

Bertényi Iván szerk., ism. 277

Berzeviczy Klára, ism. 510

Bessenyei György, katolicizmus 282

beszéd, megnyitó, Hungarológiai Kongresszus,
Róma (Ol.) (1996) 246

Besztercebánya

~ püspökség, birtokok (18–19. századforduló)
420

betelepítések, Bácska, II. József (1784) 69

bibliográfia

~ Boba Imre 226

~ Bogyay Tamás 19

~ egyháztörténeti könyvek 253, 270, 300, 355,
507

~ Gabriel Asztrik, egyháztörténet 61–62

~ Mészáros István, ism. 382

~ Pásztor Lajos–160

~ Ványó Tihamér OSB egyháztörténész 123

~ Zakar Polikárp, egyháztörténész 268

Bibliotheca Pontificum Id. Pápai Könyvtár

bíboros(ok)

~ Bíró Vencel, piarista, megemlékezés 322

~ Mindszenty József, Santo Stefano Rotondo
528

~ Pecorari, Jacob, ciszterci, pápai követ 80

Bilkei Irén, ism. 532

bíráskodás, egyházi, Magyarország, középkor 379

bíróság, helynökségi, Esztergom, jegyzőkönyv 175

birtok(ok)

~ Bencés Kongregáció, Magyarország
(1848–1949) 207

~ Esztergomi Érsekség 517

~ Kalocsai Érsekség (18–19. sz.) 177

~ Nagyváradi Püspökség (18–19. századfor-
duló)

• görög katolikus 475

• római katolikus 475

Bitskey István, ism. 336

Bjelik Imre tábori pp, katonai törzslap 409

Blazovich László, ism., szerk. 254, 359

Blennerhasset, Lady és Haynald Lajos érsek,
barátság 195

Boba Imre

~ bibliográfia 226

~ ism. 338

~ nekrológ 226

Bogyay Tamás

~ bibliográfia 19

~ egyháztörténet-írás 19

~ emléke, Magyar Egyháztörténeti Évkönyv
277

~ ford. 53

~ születésnap, köszöntés 19

Boldogasszony Id. Kármelhegyi Boldogasszony

Boldogasszony Anyánk ...”, egyházi ének 9

Boros György unitárius pp, napló (1926–1941) 488

Borovi József közreadó, ism. 325

Borsod–Gömör–Kishont vm., ref. egyházlátoga-
tás 563

Borsodszentgyörgy

~ egyházi levéltári források 110

Bowden, H. W., ism. 302
 börtön és munkatábor, emlékezés (Harangozó Ferenc) 512
 börtönlelkész ld. Geiszbühl Mátyás
 Brassai Sámuel, iskolai és tudományos reformtörékvések (19. sz.) 498
 Brassai Liceum ld. Kolozsvár, Unitárius Kollégium
 Bratinka József, ford. 246

Brazília

~ magyar szentek tisztelete (20. sz.) 206
 ~ Szent Gellért Kolostor, Jordán Emil alapító 218
 ~ szórvány magyarság, lelki gondozás 206
 breviárium ld. Maurinus Breviárium
 Bubla László, ism. 452
 Bucelin, Gabriel, ism. 94
 búcsújárás
 ~ források, barokk kor 17
 ~ Mariázell (A.), kegyhely, bátaszékiek 82
 ~ Radna, kegyhely, radnaiak 47
 búcsúk és patrocíniumok, egri em. (1746) 294

Buda

~ gimnázium, Jézus Társasága 522
 ~ káptalan, protokollum 463
 ~ királyi kápolna, Lajos, I., m. kir. Nagy 191

Budakeszi, kegyhely, Makkos–Mária 28

Budapest

~ apácázárda, emlékezés 85
 ~ bencés gimnázium, iskolatörténet 164
 ~ Egyetemi Könyvtár, naplótöredék 223
 ~ egyházközség, unitárius, egyháztörténet 311
 ~ Katolikus Autóntómiai Kongresszus, Horváth Mihály püspök (1849) 265
 ~ METEM–konferencia, I. 287–296
 ~ román egyház (1868–1919) 280
 ~ Ruszin Kisebbségi Önkormányzat 514
 ~ Szent Margit Gimnázium, évkönyv 509

Bura László

~ ism. 111
 ~ ism., szerk. 560

C

Campbell, Hamish, ism. 275
 Canonica Visitatio ld. egyházlátogatás
Chieri (Ol.), Magyar Jezsuita Rend Hittudományi Főiskolája 331
Cikádor ld. Bátaszék
 cím, apostoli, magyar királyok 25–26
 címerek és szertartások, halotti, főpapi temetés (18–19. sz.) 57
 címerkutatás, Primási Levéltár, Esztergom 234
 címertan és egyháztörténet, középkor 8
 címtár ld. név- és címtár
 Cirill és Metód, délszláv hagyomány 172
 ciszterci
 ~ bíboros, Jacob Pecorari, pápai követ 80

~ küldetéstudat 83

~ lelkeség 83

Ciszterci Rend

~ és Bátaszék, szövetségújítás 78

~ Hervay Ferenc Levente egyháztörténész 527

~ kolostoralapítások (1142–1270) 79

civil szerveződés, katolikus egyházközség (1919–1944) 293

Cleveland (Can.)

~ Szent Erzsébet–templom, templomtörténet 400

Collegium Germanico–Hungarorum ld. Pápai Magyar Egyházi Intézet

Compostella (Sp.), zarándokhely, szt. Jakab–legenda 190

„Confessor”, magyar, Kim Philby 155

Congregatio ld. Sacra Rituum

Credo Férfi egyesület, Békéscsaba (1939–1951) 291

Csanád

~ egyházmegye

• történetíró papok, adattár 497

~ megye

• Lonovics József püspök, emlékezés 106

• papság, könyvkultúra, reformkor 327

Csanádi Püspökség ld. püspökségek

Csepel, bencés gimnázium, iskolatörténet 164

Csergő Benedek, ism. 248

cserkészcsapat ld. Szécsény

Csiksomlyó (, R.) ferences könyvtár 448

Csolt (Békés m.), monostor, apátok (1222–1994) 351

Csorba László ism. 445

Csúzy Zsigmond prédikációi, magyar szentek 341

D

Dél–Afrikai Köztársaság, magyar katolikus lelkipásztorok (1960–1980) 285

Dél–Amerika, Mindszenty József bíboros (1975) 506

Délkelet–Dunántúlról, kivándorlás (1860–1914)

~ Egyesült Államokba 332

~ Horvát–Szlavóniába 332

délszláv hagyomány, Metód és Cirill 172

Demeter

~ József, ism. 76

~ szent, kapcsolat, magyar korona 471

diáksztrájk és megtorlás, Zalaegerszeg (1948) 297

Dienes Dénes, ism., szerk. 451, 563

Diós István szerk., ism. 303

disszertációk

~ egyháztörténeti, Pázmány Péter Katolikus

Egyetem (1863–1993) 161

~ magyar egyháztörténeti, Bécs (A.), egyetem (1831–1984) 133

Dlugosz, Jan 53

Dóka Klára

- ~ ism. 51, 112, 307–308
- ~ szerk., ism. 186, 277, 304

dokumentumok

- ~ Bács–Kiskun megyei Levéltár, zsidóüldözés 255
- ~ Érseki Levéltár, Gyulaféhvár (Alba Julia, R.) (1848–1849) 312
- ~ Esztergomi főem. (1919) 346
- ~ Nagyvárad em. (1692–1816) 364
- ~ Drágfi Gáspár, Philipp Melanchthon, Erdőd, zsinat (1545) 236

Draskovich György, zsinat, Szombathely, Győr em. (1579) 193

Drávaszög, református egyháztörténet 165

Dudás László szerk. 485

Dunántúl, vallás és oktatás (1810–1812), katonai jelentés 320

E, É

Éden ld. Paradicsom

Eger

- ~ egyházpolitika, Magyar Kommunista Párt (1948) 373
- ~ főpapok, irodalompartolók, barokk kor 336
- ~ Iskoladráma és a barokk, konferencia (1994) 163
- ~ katolikus egyetem, szervezés (1754–1948) 75
- ~ püspökség (17. sz.) 494
- ~ Szmrecsányi Lajos érsek 197

égi-, földi szféra, összekötő, szent lépcsők 55
Egri em.

- ~ búcsúk és patrocíniumok (1746) 294
- ~ szerepe művelődésben (1697–1848) 363

egyesítés, német (1996–2001) 515

egyesületek ld.

- Credo Férfi egyesület
- Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete
- OKNE, nőmozgalom 555
- Olvasó Társaság és Kölcsonkönyvtár
- Szent József Hospitium Egyesület
- Szociális Misszió Társulat

egyesítés, német (1996–2001) 515

Egyesült Államok

- ~ magyar
 - baptisták 365
 - egyházközsegek (1850–tól) 241
 - katolikusok és templomaik 501
 - misszionáriusok, első egyházközsegek 345
 - vallási élet, századforduló 261
- ~ történetírás története 302

Egyesült Államokba, kivándorlás

Délkelet–Dunántúlról (1860–1914) 332

- ~ egyetem
- ~ Bécs (A.)

~ Budapest, Pázmány Péter Katolikus (10863–1963) 161

~ Eger, katolikus, szervezés =1754–1948) 75

~ ? Károlyi Gáspár Református

~ Lublin (Lo.), Katolikus 103

~ Nagyszombat, anyakönyvezés (17. sz.) 495

~ Róma, Pápai Gergely Egyetem (1931–1973) 202

Egyetemi Könyvtár, Budapest, naplótöredék 223
egyetemi lelkészségek, katolikus, Magyarország (20. sz. első fele) 383

egyetemszervezés, katolikus, Eger (1754–1948) 75
egyház(ak)

~ **adventista**

- Pécel, irattár, források 403
- Jugoszlávai (1900–1918) 397
- állam, gondolkodás, Magyarország, középkor 257

~ **baptista**

- és állam ld. állam – egyház
- és közösség 287
- és társadalom, megújuló, Pax Romana–kongresszus
- Szombathely–Vép (1993) 171

~ **evangélikus**, iskolák és könyvtárak (16–18. sz.) 395

~ **görögkatolikus**, Kárpátalja, visszaemlékezések (1944–1992) 180

~ **római katolikus**

~ lengyel menekültek, Magyarország (1939–1945) 399

~ magyar 89

~ (1944 után) 88

~ magyar–német, szociális kérdések, párhuzam (1891 előtt) 179

~ Magyarország (1919–1945) 381

~ segítség IX. Piusnak (1846–1878) 464

~ ma (1990–es évek) 87

~ magyar, Nagyvárad (Oradea, R.) 143

~ román

- Budapest (1868–1919) 280
- Pest–Buda (1868–1868) 280

Egyházaspakod ld. Pakod (Pacud)

egyházfegyelem, keleti befolyás, magyar zsinatok 360

egyházi

~ adózás 324

~ anyakönyvezés 433

~ bíraskodás, Magyarország, középkor 379

~ ellenállás, papi sorsok (1945 után) 92

~ embermentés, genfi iratok, Győr em. (1944–1945) 431

~ emigráció, magyar, adatgyűjtés (1900–2000) 434

~ ének, „Boldogasszony Anyánk ...” 9

- ~ és települési topográfia, Magyarország, középkor 408
- ~ források
 - levéltári, egyházi, Járdánháza 110
 - népesség, Mezőkövesd és környéke, 19. sz. 34
- ~ iskolák
 - iskolatörténet (1948–1998) 244
 - védelmében, tüntetés, Sopron (1948) 267
- ~ iskolások, társadalmi háttér (1990–es évek) 321
- ~ könyvtárak, Magyarország, kéziratkatalógusok 71
- ~ levéltárak
 - Magyarország, térképek (13–14. sz.) 51
 - térképgyűjtemények 112
- ~ tanügyigazgatási, római–katolikus (1560–1950) 10
- ~ ügyek kongregációja, levéltár, forrás, magyar egyháztörténet (1803–1903) 91
- egyházkerület(ek)*
 - ~ Erdély, zsinat–presbiteri (1919–1932) 459
- egyházközség(ek)*
 - ~ Budapest, unitárius egyháztörténet 311
 - ~ első, Egyesült Államok, magyar misszionáriusok 345
 - ~ és plébánia, Magyarország (1945 előtt) 288
 - ~ evangélikus, Szécsény, egyházlátogatás 329
 - ~ görögkatolikus egyházközség
 - ~ görögkeleti, magyar, Nagyvárad (Oradea, R.), forrás (1793–1874) 194
 - ~ Görömböly, görög–katolikus (18. sz.) 238
 - ~ Győr, főesperesség 30
 - ~ Gyula, evangélikus, alapítás 462
 - ~ iratai (1950–ig) 32
 - ~ katolikus, civil szerveződés (1919–1944) 293
 - ~ magyar, Egyesült Államok (1850–tól) 241
 - ~ Magyarpéterlaka (Petralica de Mures, R.), református 129
 - ~ Szécsény, egyházlátogatás 329
 - ~ Újszeged, római katolikus, oktatási intézmények (1948–ig) 97
 - ~ ld. még: plébánia
- egyházközség–történet*
 - ~ Balatonalmádi, római–katolikus 18
 - ~ Szarvas, római–katolikus 2
 - ~ ld. még: plébána–történet
- egyházlátogatás 14*
 - ~ Borsod-Gömör-Kishont vm. 563
 - ~ Makó, görögkatolikus egyházközség (1844) 64
 - ~ Szécsény, evangélikus egyházközség 329
- egyházlátogatási jegyzőkönyvek*
 - ~ Batthyány József érsek, Esztergom 309
 - ~ feldolgozása 186
 - ~ forrás, Püspöki Levéltár, Székesfehérvár (1778–1868) 84
- ~ főesperesség, Bars (1647–1674) 142
- ~ katalógusa
 - Kalocsa főem. 304
 - Székesfehérvár em. 307
 - Vác em. 306
 - Veszprém em. 308
- ~ könyvtártörténeti hasznosítás 325
- egyházmegye(k)*
 - ~ alakulása, magyar és európai (1990–2000) 354
 - ~ Békés–Bánati em.
 - ~ egyháztörténet, magyar, református (1836) 145
 - ~ Egrí em.
 - patrocíniumok és búcsúk (1746) 294
 - Volkra Ottó pp, élete és munkássága 357
 - ~ Esztergomi főem.
 - dokumentumközlés, Tanácsköztársaság (1919) 346
 - ~ Győri em.
- genfi iratok, egyházi embermentés (1944–1945) 431*
 - zsinat, Szombathely (1579) 193
- ~ Kalocsai főem.
 - jegyzőkönyvek, egyházlátogatási, katalógus 304
- ~ Nagyvárad em.
 - dokumentumok (1692–1846) 364
 - görög–katolikus em. felállítás (1775–1779) 316
 - névtár (1995) 208
- ~ Pécsi em.
 - egyháztörténet 256
- ~ Solt em.
 - jegyzőkönyvek, közgyűlési, tartalomjegyzék (1817–1831) 430
- ~ Szatmár em.
 - Rómától elszakadás, kísérlet (1945–1956) 422
- ~ Székesfehérvári em.
 - jegyzőkönyvek, egyházlátogatási, katalógus 304
- ~ Temesvár em.
 - cím- és névtára 550
- ~ Váci em.
 - jegyzőkönyvek, egyházlátogatási, katalógus 306
 - plébániai könyvtárak 289
 - történeti földrajz 296
 - térképgyűjtemény, Egyházmegyei Könyvtár 159
- ~ Veszprém em.
 - jegyzőkönyvek, egyházlátogatási, katalógus 306
- Egyházmegyei*
 - ~ Könyvtár, Vác, térképgyűjtemények 159
 - ~ Központ, Szeged, kapcsolat, Szentszék 544

egyházpolitika

- ~ Erdély (1773) 564
- ~ Magyar Kommunista Párt, Eger (1948) 373

egyházszervező, Lippay György 455

egyháztörténész

- ~ Hervay Ferenc Levente ciszterci. interjú 527
- ~ Szilas László, jezsuita, interjú 505
- ~ Vanyó Tihamér OSB, bibliográfia 123
- ~ Zakar Polikárp, bibliográfia 268

Egyháztörténészek Találkozója ld. Fialat Egyháztörténészek ...

egyháztörténet

- ~ és címetan, középkor 8
- ~ Esty Miklós irathagyatéka 523
- ~ Gabriel Asztrik, bibliográfia 61–62
- ~ Jászkisér, katolikus 503
- ~ Kalocsai Érsekség 537
- ~ katolikus 467
 - Szlovákia, kezdetektől 184
- ~ Madaras (Mádāras, R.) (1789–1835) 178
- ~ magyar
 - disszertációk, Bécs (A.), egyetem (1831–1984) 133
- ~ tanulmányok, METEM Vázlatok, METEM Enciklopédia 48
- ~ Magyarország (1790–1992) 170
- ~ Pécsi em. 256
- ~ református, Drávaszög 165
- ~ Szatmár em., római–katolikus 414
- ~ Szlovákia, kezdetektől 184
- ~ Szolnok, római katolikus 411
- ~ Szőreg, plébániatörténet, római katolikus (1848–49) 421
- ~ tanulmányok 450
- ~ Tiszántúli egyházkerület, református (1933–1986) 415
- ~ Újszentiván, plébániatörténet, római katolikus 461
- ~ unitárius, Budapest, egyházközösség 311
- ~ Magyarország (Trianon után) 263
- ~ Vác, református 426

egyháztörténeti

- ~ adalékok, Esty Miklós irathagyaték (1945–1973) 523
- ~ disszertációk, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (1863–1993) 161
- ~ emlékek, múzeumok, Izrael 249
- ~ évkönyv, Regnum, magyar katolikus történeteszek 121
- ~ feladatgyűjtemény 516
- ~ gyűjtemények 323
- ~ Konferencia
 - Esztergom (1991) 87
 - Lublin (Lo.)(1996), Kelet–Európa, kereszténység 250

- ~ könyvek, bibliográfia 253, 270, 300, 355, 376, 432, 482, 507, 549
- ~ kutatások, HEHA–alapítvány 185

egyháztörténetírás

- ~ Bogyay Tamás 19
- ~ módszertan 13

Egyiptom, Lásza János zarándokútja (1483) 418
egyletek

- ~ Szent László Társaság, minoriták 156
 - ~ vallásos egyesületek, Baja (19. sz.) 29
- együttélés, felekezeti, erdélyi fejedelemség 108
elemi népiskola, római katolikus, Érsekvadkert, adattár (1713–1950) 429
életforsók, görög katolikus 447
ellenállás

- ~ egyházi, papi sorsok (1945 után) 92
 - ~ Pásztó, plébániatörténet 372
- előkészítés, kézirat, nyomdai korrekció 15
előszó, MEV 1, 120, 189, 209
első egyházközösségek, magyar misszionáriusok, Egyesült Államok 345
ember, István, I., m. kir. 333
embermentés, egyházi, genfi iratok, Győr em. (1944–1945) 431
emigráció, egyházi, magyar, adatgyűjtés (1900–2000) 434
emlékek, egyháztörténeti, múzeumok, Izrael 249
emlékezés

- ~ 1956–ra
 - ~ apácázárda, Budapest 85
 - ~ Bogyay Tamásra, Magyar Egyháztörténeti Évkönyv 277
 - ~ börtön és munkatábor (Harangozó Ferenc) 512
 - ~ Fábry Antalra 331
 - ~ Hám Jánosra 343
 - ~ Lonovics József püspökre, Csanád m. 106
 - ~ Shvoy Lajos püspökre (1943–1961) 100
- emlékhelyek, szent Jakab, Magyarország 547
emlékiratok, Lendvay József, reformkor 31
emlékkonferencia ld.
Bátaszéki Emlékkonf.
Glattfelder Gyula–Emlékkonf.
Kunszentmártoni Emlékkonf.
- emlékkönyv
- ~ Márton Áron 378
 - ~ Simor János 113
- emlékszám, „Baranya”, folyóirat, pápalátogatás 70
emlékülés, Fraknoi Vilmos–, (1993) 136
emlékünnepek, Giesswein Sándor (1993) 137
ének, egyházi, „Boldogasszony Anyánk ...” 9
Eördögh István, ism. 91
Eötvös Józsefhez, levél, Scitovszky János primástól (1848) 247
építéstörténet
- ~ Szer monostora 440

~ Tiszaújfalui, zárdatemplom (1928–1943) 370
Erdély

- ~ Báthory–cs., valláspolitikai 493
- ~ egyházpolitika (1773) 564
- ~ Észak–Erdély
 - görögkatolikus román egyházmegyéék (1940–1944) 99
 - hitközségek (1867–1914) 566
 - zsidó hitközségek (1940–1944) 262
- ~ evangélikus egyházker., zsinat–presbiteri (1919–1932) 459
- ~ felekezeti iskolaügy (1918–2001) 502
- ~ Ferencz József unitárius pp (1835–1928) 524
- ~ főrabbinátus (1754–1877) 497
- ~ IKE–konferenciák (1945 után) 158
- ~ iskolaügy, felekezeti (1918–2001) 502
- ~ judaisztikai anyag, könyvtárak (1800–ig) 176
- ~ katolicizmus megújítása, Antonio Possevino 60
- ~ katolikus egyház, képzés és közérzet 560
- ~ Mezőség, premontrai prépostság 491
- ~ misszionáriusok jelentései 271
- ~ tanulmánygyűjtemény 334
- ~ vallási türelem 151
- ~ valláspolitikai
 - Báthoryak 493
 - Staatsrat-é (1771–1772) 383
- ~ vallástörténet 151
- ~ vallásügy (1765–1773) 496
- ~ zsidó oktatásügy =1780–1913) 153

erdélyi fejedelemség, felekezeti együttélés 108

Erdélyi Püspökség, templomok, középkor 274

erdélyiek, pietizmus, Halle (No.) 536

Erdőd

- ~ zsinat, Philipp Melanchthon, Drágyi Gáspár (1545) 236

erény, irgalmasság, Árpád–kor 11

érsek(ek)

- ~ Batthyány József, Esztergom, egyházlátogatósi jegyzőkönyvek 309
- ~ Esztergom, névtár 390
- ~ esztergomi és krakkói püspök, vita (14. sz.) 124
- ~ Grósz József, esztergomi 72
- ~ Haynald Lajos
 - és Lady Blennerhassett, barátság 195
 - Kalocsa, közéleti – politikai szerep 196
- ~ Kalocsai főem. (1000–1526) 50
- ~ Klobusiczky Péter, kalocsai (1752–1843) 281
- ~ Robert, oklevelek (1226–1239) 173
- ~ Széchenyi György 517
- ~ Szmrecsányi Lajos, Eger 197

Érseki Levéltár

- ~ Gyulafehérvár (Alba Julia, R.) 350
 - dokumentumok (1848–1849) 312

érsekség(ek)

~ Esztergomi

- birtokok 517

~ és Kalocsai Érsekség, viszony (13. sz. elejei) 37

~ vikáriátus, hódoltsági 518

Érsekvadkert

~ elemi népiskola, római katolikus, adattár (1713–1950) 429

Erzsébet, Árpádházi sz., tisztelet, Kolumbia (Kol.) 375

esperes(ek)

~ Ribóssy József, Nagysárrét 54

esperességek (főesperességek)

~ Főesperesi Levéltár, Hajdúdorog 485

~ főesperesség

~ Bars, egyházlátogatósi jegyzőkönyvek 142

~ Győr, egyházközségek 30

Esterházy János 436

Esty Miklós irathagyatéka, egyháztörténet

(1945–1973) 523

Esztergom

~ Balassi Bálint Múzeum, sírlap, tárcsás kereszt 22

~ birtokok, érsekségi 517

~ Egyháztörténeti Konferencia (1991) 87

~ Főem., Tanácsköztársaság (1919), dokumentumközlés 346

~ helynökségi bíróság, jegyzőkönyv 175

~ Primási Levéltár, címerkutatás 234

~ vagy Toronto (Can.), METEM szülővárosa ? 286

~ vikáriátus, hódoltsági 518

Esztergomi Érsekség ld. *érsekségek*

Eucharisztia–oltár, táblakép, Sassetta István

~ Szépművészeti Múzeum, Budapest 36

Európa

~ Kelet–Közép–Európa

- társadalomtörténeti atlasz 104

- vallástörténeti atlasz 104

~ Oltáriszentség–tisztelemt középkor 417

európai és magyar egyházmegyéék, alakulás (1990–2000) 354

evangélikus egyház ld. egyház, evangélikus évkönyv

~ Karácsonyi János Kat. Gimn. 561

~ Regnum, egyháztörténeti, magyar katolikus történészek 121

~ Szent Gellért Hittudományi Főiskola 230

~ Szent Margit Gimnázium, Budapest 509

Ezeréves Pannonhalma ld. MEV 8 (1996)

F

Fábry Antalra, emlékezés 331

falképek, Szt. László–legenda, középkor 118

falusi templomok, adattár, középkor 466

Fancsali Andrásné, közrem. 512

- Fáy Zoltán
 ~ ism. 449
 ~ szerk. 385
- Fazekas Csaba, ism. 510
- fegyelem ld. egyházfegyelem
- fejedelemség, erdélyi, felekezeti együttélés 108
- Fejér Lipót, ism. 533
- Fejérvári Boldizsár, ford. 467
- feladatgyűjtemény
 ~ egyháztörténeti 516
 ~ történelmi 516
- feldolgozás, egyházlátogatási jegyzőkönyvek 186
- Feldtänzer, Oscar, ism. 69
- felekezeti
 ~ együttélés, erdélyi fejedelemség 108
 ~ iskolaügy, Erdély (R.) (1918–2001) 502
- felhívás, Horváth Mihály, autonómia–kongresszus (1849) 407
- felosztás
 ~ ferences kolostor, Szécsény (1950) 402
 ~ szerzetesrendek (1950) 423
- Ferences
 ~ Harmadik Rend, Szeged (1919–1944) 279
 ~ kolostor, Szécsény, felosztás (1950) 402
 ~ könyvtár, Csiksomlyó 448
 ~ krónika, alvinci 16
 ~ Rend, Baja, Historia Domus (1694–1950) 90
 ~ Rendház
 • Baja, házfönökök, adattár 480
 • Kecskemét, helytörténet (1644–1950) 146
- ferencsek, Gyöngyös 449
- Ferenc József püspök, unitárius, Erdély (1835–1928) 524
- férfirendek, utánpótlás, Lengyelország (L.) 168
- festőművész, Hosszú Márton, XI. Pius pápa, arckép 313
- Fiatal Egyháztörténészek Találkozója, Miskolc (1997) 301
- fiatalok, Szeged, tanyavilág, KALOT, KA-LÁSZ 562
- folyóirat
 ~ „Acta Historica”, Acta Universitatis Szegediensis de József Attila 119
 ~ „Aetas” 52
 ~ „Baranya”, emlékszáma, pápalátogatás 70
 ~ „Jerusalem” 167
 ~ „Regnum”, repertórium (1936–1946) 122
 ~ „Studia Judaica” 115
 ~ „Studia Nova”, Károlyi Gáspár Ref. Egyetem Tudományos Közleményei 356
- Font Zsuzsa, ism. 536
- fordította
 ~ Bogyay Tamás 53
 ~ Bratinka József 246
 ~ Gábor Bálint József 275
 ~ Petrovics István 61
 ~ Somorjai Ádám 184, 199, 203
 ~ Szörényi László 245
 ~ Vigh Éva 314
- ford., átdolg. Mader Béla 61
- Fóris Ferenc, Otrokocsi ld. Otrokocsi Fóris Ferenc
- forrás
 ~ adventista egyház, Pécel, irattár 403
 ~ Békés megyei Levéltár, Karácsonyi János pályája 240
 ~ búcsújárás, barokk kor 17
 ~ egyházi, levéltári, Hódoscspány 110
 ~ egyházi népesség, Mezőkövesd és környéke (19. sz.) 34
 ~ görögkeleti m. egyházak, Nagyvárad (Oradea, R.), forrás (1793–1847) 194
 ~ keresztes háborúk 486
 ~ levéltár, egyházi ügyek kongregációja, magyar egyháztörténet (1803–1903) 91
 ~ Pannonhalmi Főapátság Levéltára (1579–1924) 221
 ~ Pannónia, kereszténység (4–8. sz.) 20
 ~ Püspöki Levéltár, Arad (R.) 56
 ~ vatikáni, Magyarország elleni intervenció (1919) 128
- főapátságok ld. apátságok, főapátságok
- főgyházmege ld. Esztergomi, Kalocsai
- főesperesség ld. esperességek, főesperességek
- főiskola ld.
 Magyar Jezsuita Rend Hittudományi
- Szent Gellért Hittudományi
 főiskolai évkönyv ld.
 Szent Gellért Hittudományi Főiskola, évkönyv
- főkönyvtár, Benedek Rend, Pannonhalma, RMK 229
- főszékeskáptalan ld. Kalocsa
- Földeák**
 ~ templombúcsú (1848) 526
- földi–, égi szféra, összekötő, szent lépcsők 55
- földrajz, történeti, Váci em. 296
- főpapi temetési szertartások és halotti címerek (18–19. sz.) 57
- főpapok, Eger, irodalompartolók, barokk kor 336
- főrabbinátus, Erdély (1754–1877) 497
- főszékeskáptalan ld. káptalanok, főkáptalanok, főszékeskáptalanok
- Fraknoi Vilmos
 ~ ism. 239
 ~ Római Lengyel Akadémia, történeszek 199
- Fraknoi Vilmos–emléktűlés (1993) 136
- Frankl Vilmos ld. Fraknoi Vilmos
- Franzen, August, ism. 467
- Frojmovic Kinga, ism. 258
- G**
- Gaál György, ism. 511
- Gábor Bálint József, ford. 275
- Gabriel Asztrik

- ~ bibliográfia, egyháztörténet 61–62
 ~ ism. 139
 ~ születésnap, köszöntés 330
 Gacsári Kiss Sándor, ism. 411
 Gál Miklós, unitárius 311
 Galcsik Zsolt, ism. 148
Gálóc népessége (1747–1989) 95
 gályarab, Otrókosi Főris Ferenc, Róma (Ol.) 325
 gályarabper, jegyzőkönyvek (1674) 551
 Gapsky, Henryk, ism. 168
 gazdálkodás
 ~ Benedek Rend, Pannonhalma
 • (18. sz. közepe) 213
 • (1945 tavasza) 224
 Géczy Lajos, ism. 254
 Geiszbühl Mátyás börtönlelkész, Sopronkőhida 428
 Gellért Imre, ism. 539
 Gellért, szt. 94
 genfi iratok, egyházi embermentés, Győr em.
 (1944–1945) 431
 Gerevich Tibor, Magyar Történeti Intézet, Róma
 (Ol.) (1924–1926) 225
 Gergely Jenő, ism. 88, 117, 170, 381
 Gericz József, ism. 257
 Giesswein Sándor, emlékünnepek (1993) 137
 Gillicze László, közreadó 145
gimnázium(ok)
 ~ bencés
 • Buda 522
 • Budapest, iskolatörténet 164
 • Csepel, iskolatörténet 164
 • Gyula, Karácsonyi János Kat. Gimn.,
 évk. 561
 • Sopron, iskolatörténet 164
 ~ és egyetem, Nagyszombat (Trnava, Szl.),
 anyakönyv (17. sz.) 495
 ~ és misszió, jezsuita alapítás, Székelyudvar-
 hely (Odorhei, R.) (1651) 152
 ~ katolikus, Nyíregyháza, iskolatörténet
 (1921–1997) 443
 ~ Szent Margit, Budapest, évkönyv 509
 Glant Tibor, ism. 413
 Glattfelder Gyula püspök
 ~ emlékkonferencia 107
 ~ Temesvár (Timișoara, R.), sajtóvisszhang 243
 gondolkodás, egyház, állam, Magyarország, közép-
 kor 257
 gondozás, lelki
 ~ szövány magyarság 156
 • Brazília 206
 • Olaszország 204, 252
Gömör m. 337
 ~ Harmac (Szl.) 337
Gömörpéterfalva (Petrovce, Sl.), jogi néphagyomá-
 nyok 337
 görög katolikus(ok)
 ~ életsorsok 447
 ~ Görömböly, egyházközség (18. sz.) 238
 ~ Kárpátalja, egyház, visszaemlékezések
 (1944–1992) 180
 ~ Körös, em. felállítása (1775–1779) 316
 ~ Makó, egyházközség, egyházlátogatás (1844)
 64
 ~ Miskolc, görög katolikusok és ortodoxok (18.
 sz.) 259
 ~ Nagyvárád (Oradea, R.)
 • em. felállítása (1775–1779) 316
 • püspökség
 • birtokai (18–19. századorduló) 475
 ~ ortodoxia, Magyarország (16–20. sz.) 154
 ~ román egyházmegyék, Észak-Erdély
 (1940–1944) 99
 ~ Szamoshát (Szatmár m., R.) 476
görögkeleti
 ~ egyházközség, magyar, Nagyvárád (Oradea,
 R.), forrás (1793–1847) 194
 ~ közösség, Balassagyarmat 315
 ~ plébániatörténet, magyarországi románok
 (1792–1848) 56
görögkeleti ld. még ortodox
Görömböly, görög–katolikus egyházközség (18.
 sz.) 238
 Grassalkovich I. Antal, templomépítő (18. sz.) 394
 Gregoriana ld. Pápai Gergely Egyetem
 Grösz József érsek 72
Gyöngyös, ferencesek 449
Győr em.
 ~ embermentés, egyházi, genfi iratok (1944–
 1945) 431
 ~ főesperesség, egyházközségek 30
 ~ Szombathely, zsinat (1579), Draskovich
 György 193
Gyula
 ~ plébániaalapítás, evangélikus 462
 ~ Püspöki Helynökség (1921–1924) 219
Gyulafehérvár (Alba Julia, R.)
 ~ Érseki Levéltár 350
 • dokumentumok (1848–1849) 312
gyűjtemények
 ~ prédikációk, unitárius 539
 ~ történeti, Baptista Egyház 323
 ~ ld. még: térképgyűjtemények
 Gyürki László, kiadó 512
- ## H
- H. N. Adventista ... ld. Adventista egyház
 habánok ld. Hutteri testvérek
 hagyomány
 ~ délszláv, Cirill és Metód 172
 ~ és haladás, iskolaügy (17. sz.) 456
 ~ magyar protestáns kollégiumok, középkor 58
Hajdúdorog, Főesperesi Levéltár 485

- „haladó katolikus”, Szekfű Gyula 545
 halálközeli ritusok, keresztény, közelállók teendői,
 késő-középkor 235
Halle (No.)
 ~ pietizmus, erdélyiek 536
 halotti címerek és szertartások, főpapi temetés
 (18–19. sz.) 57
 Hám János emlékezete 343
 Harangozó Ferenc, ism. 512
Harmac (Szl.), Gömör m., jogi néphagyományok
 337
 Harmadik Rend ld. Ferences Harmadik Rend
 hasznosítás, könyvtártörténeti, egyházlátogatási
 jegyzőkönyvek 325
 hatalom megszilárdítása, módszertan 297
 hatás, *Rerum Novarum*, pápai körlevél, magyar
 társadalom 96
 háttér, társadalmi, egyházi iskolások (1990–es évek)
 321
 Haudek Ágoston, Szent Anzelm Kollégium, bencés
 216
 Haynald Lajos érsek
 ~ és Lady Blennerhassett, barátság 195
 ~ Kalocsa, közéleti – politikai szerep 196
 HEHA = *Historia Ecclesiastica Hungarica Alapít-
 vány*
 alapítvány, egyháztörténeti kutatások 185
 Heltai Gáspár, unitárius arckép 433
 helynökségi bíróság, Esztergom, jegyzőkönyv 175
 helytörténet, Ferences Rendház, Kecskemét
 (1644–1674) 146
 hercegprímás, Scitovszky János 5
 Herman Ottó, parlamenti képviselő (1879–1897) 305
 Hervay Ferenc Levente, egyháztörténész, ciszterci,
 interjú 527
 Hetényi Varga Károly, ism. 92, 513
 Heves m., papság, szerzetesek – kormány, szemben-
 állás (1956–1961) 220
 hidegháború idején, Magyarország, Szentszék,
 kapcsolat 314
Historia Domus 295
 Baja, Ferences Rend (1694–1950) 90
 Balatonalmádi 19
 hiteleshely, Pannonhalma, Benedek Rend, középkor
 212
 hitélet, Szeged–Tápe 387
 hitközségek, zsidó
 ~ Erdély (1867–1914) 566
 ~ Észak-Erdély (1940–1944) 262
 ~ Temesvár (Timișoara, R.), történet (1848–
 1918) 543
 Hittudományi
 Főiskola ld. Magyar Jezsuita Rend Hittudományi
 Főiskolája
 Szent Gellért Hittudományi Főiskola
 ~ Karok, magyar, professzorok 7
- hitvallásos iskolák, Románia (1920–1940) 489
 hódoltság kora (török)
 ~ Esztergom, érsekség, vikáriátus 518
 ~ magyar reformáció 188
Hódoscsépany, levéltári források 110
 Horváth
 ~ Árpád szerk., ism. 171
 ~ Mihály felhívása
 • Katolikus Autonómiai Kongresszus (1849)
 265, 407
 Horn Ede, zsidó politikus, reformtörekvés 565
Horvát–Szlávia
 ~ kivándorlás, magyarok, Délkelet–Dunántúlról
 (1860–1914) 332
 Hosszú Márton, festőművész, XI. Pius pápa, arckép
 313
 Hölvényi György, sajtó alá rend. 232
 humanista, Pável Ágoston, kultúraszervező 6
 Hungarológiai Kongresszus, Róma (Ol.) (1996)
 ~ magyarság, kereszténység, kultúra 245
 ~ megnyitó beszéd 246
 ~ művelődés, kereszténység, magyar 251
 Hunyady–cs. 391
 Hutter Jakab 492
 hutteri testvérek, magyar kódexek 492
- I**
- Ignác, szt., loyolai 260
 IKE = Ifjúsági Keresztény Egyesület
 IKE–konferenciák, Erdély (1945 után) 158
 ikonográfia
 ~ Kármelhegyi Boldogasszony 46
 ~ szentek, Pongrác 556
 imádságok, archaikus, népi, Vajdaság (Vojvodina,
 Jug.) 384
 Imre
 ~ Mihály szerk., ism. 335
 ~ sz., magyar kulturtörténet 487
 indulás, *Monumenta Vaticana Hungariae Historiam
 Illustrantia* (1882) 239
 interjú, Szilas László jezsuita történész 505
 internálás, Kriston Endre segédpüspök (1945) 347
 intervenció
 ~ magyar kormány, Vatikáni Zsinat (1870) 40
 ~ Magyarország ellen, vatikáni források (1919)
 128
 intézetek, magyar, Róma (Roma, Ol.) (1895–1995)
 445
 intézmények, oktatási, Újszeged, római katolikus
 egyházközség (1948–ig) 97
 irathagyatékek ld. iratok
 iratok
 ~ egyházközségi (1950–ig) 32
 ~ genfi, egyházi embermentés, Győr em.
 (1944–1945) 431
 ~ hagyatékek, Esty Miklós, egyháztörténet 523

- ~ ismeretlen, Pázmány Péter 264
 irattár, Pécel, adventista egyház, források 403
 Irgalmas Nővérek
 ~ szatmáriak, Kína 521
 ~ szécsényiek 148
 irgalmasság erénye, Árpád–kor 11
 irodalmi munkásság, premontreiek, Magyarország, középkor 24
 irodalompártoló főpapok, Eger, barokk kor 336
 iskola (iskolák)
 ~ állami, vallásos nevelés (1949–1950) 38
 ~ államosítás, Slachta Margit (1948) 41
 ~ egyházi, Gyula, Karácsonyi János Kat.Gimn., évk. 561
 • iskolatörténet (1948–1998) 244
 • védelmében, tüntetés, Sopron (1948) 267
 ~ és könyvtárak, evangélikus egyház (16–18. sz.) 395
 ~ és tudomány–reformok, Brassai Sámuel (19. sz.) 498
 ~ hitvallásos, Románia (1920–1940) 489
 ~ keresztény, szokásrend, keresztény 292
 Iskoladráma és a barokk, konferencia, Eger (1994) 163
 iskolai
 ~ és tudományos reformtörekvések, Brassai Sámuel (19. sz.) 498
 ~ krónika, Miasszonyunkról Nev. Szegény Iskolanővérek, Baja (1936–1948) 272
 ~ lap, „Baráti Tudósító”, Marianum, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.) 248
 iskolások, egyházi, társadalmi háttér (1990–es évek) 321
 iskolatörténet
 ~ bencés gimnázium
 • Budapest 164
 • Csepel 164
 • Sopron 164
 ~ egyházi iskolák (1948–1998) 244
 ~ katolikus gimnázium, Nyíregyháza (1921–1997) 443
 ~ Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.), unitárius kollégium 439, 511
 ~ magyar
 • barokk kor 125
 • katolikus (1945–1975) 149
 ~ Mezőkövesd (19. sz. közepéig) 126
 ~ Szécsény, Izraelita Hitközségi Elemi Népiskola (1870–1925) 533
 iskolaügy
 ~ Benedek Rend, Pannonhalma (1919–1948) 228
 ~ Erdély, felekezeti (1918–2001) 502
 ~ hagyomány és haladás (17. sz.) 456
ism. az ismertetett művek szerzői, szerkesztői stb.
 ~ Bahlcke, Joachim 516
 ~ Balogh Margit 170
 ~ Bárdos István szerk. 87, 187
 ~ Beke Margit 234
 • kötetgondozó 278
 • szerk. 87, 187
 ~ Békés Gellért szerk. 171
 ~ Bertényi Iván szerk. 277
 ~ Berzeviczy Klára 510
 ~ Bilkei Irén 532
 ~ Bitskey István 336
 ~ Blazovich László 254
 • szerk. 359
 ~ Boba Imre 338
 ~ Borovi József közreadó 325
 ~ Bowden, H. W. 302
 ~ Bucelin, Gabriel 94
 ~ Bura László, szerk. 111, 560
 ~ Campbell, Hamish 275
 ~ Csergő Benedek 248
 ~ Demeter József 76
 ~ Dienes Dénes szerk. 563
 ~ Diós István szerk. 303
 ~ Dóka Klára 51, 307–308
 • szerk. 112, 186, 277, 304
 ~ Eördögh István 91
 ~ Fejér Lipót 533
 ~ Font Zsuzsa 536
 ~ Fraknoi Vilmos 239
 ~ Frojimovics Kinga 258
 ~ Gaál György 511
 ~ Gabriel Asztrik 139
 ~ Galszik Zsolt 148
 ~ Gapsky, Henryk 168
 ~ Géczy Lajos 254
 ~ Gellérd Imre 539
 ~ Gergely Jenő 88, 117, 170
 ~ Geric József 257
 ~ Harangozó Ferenc 512
 ~ Hetényi Varga Károly 92, 513
 ~ Horváth Árpád szerk. 171
 ~ Imre Mihály szerk. 335
 ~ Jakabffy Tamás, szerk. 560
 ~ Jákli István 141, 333
 ~ Jakó Zsigmond 334
 ~ Kapocs Nándor kiadó 90
 ~ Katona István 537
 ~ Katonáné Szentendrey Katalin 276
 ~ Kis Bálint 145
 ~ Kiss Domonkos 229
 ~ Kitka, Ioann 508
 ~ Komoly Pál 114
 ~ Koszta László 52
 ~ Kőhegyi Mihály kiadó 90
 • szöveggond. 272
 ~ Körmendy József 357
 ~ Kredics László 147

- munkatárs 308
 - ~ Kristó Gyula 86
 - ~ Lábady Károly 165
 - ~ Lele József, ifj. 562
 - ~ Lestyán Ferenc 275
 - ~ Magyar László 358
 - ~ Makk Ferenc 86
 - ~ Merényi-Metzger Gábor, összeáll. 561
 - ~ Merk Zsuzsa szöveggyűjtő 272
 - ~ Mészáros István 149, 164
 - ~ Nagy Janka Teodóra 337
 - ~ Nagy Mihály 30
 - ~ Németh J. László 516
 - ~ Ónody Olivér 206
 - ~ Orbán Imre 50
 - ~ Oscar Feldtänzer 69
 - ~ Ökrész Károly 166
 - ~ Pál József 274, 279
 - ~ Patkóné Kéring Mária összeáll. 306
 - ~ Petróczki Zoltán, összeáll. 561
 - ~ Puskely Mária 233
 - ~ Rác Imre 110
 - ~ Rónay Jácint 232
 - ~ Robotka Csaba 516
 - ~ Ságvári Ágnes szerk. 255
 - ~ Sándor Frigyes 296
 - ~ Sasvári László 514, 538
 - ~ Solymosi László 147
 - ~ Somorjai Ádám 89
 - szerk. 227
 - ~ Sümegh László 509
 - ~ Szabadfalvi József 305
 - ~ Szabadi Sándor 144
 - ~ Szabó Attila 145
 - ~ Szili Ferenc 332
 - ~ Szittay Dénes 150
 - ~ Takács Imre 231
 - ~ Tomisa Ilona 142
 - ~ Tomisa Ilona 309
 - ~ Tóth István György 271
 - ~ Tökés László szerk. 143
 - ~ Török József 72
 - ~ Udvardy József 73
 - ~ Ungváry Sándor 188
 - ~ Varga Lajos 296, 540
 - ~ Varga László 228
 - ~ Vidlics Ferenc 223
 - ~ Zombori István 89, 150
- ismeretlen iratok, Pázmány Péter 264
- Isteni Megváltó Leányai, női szerzet
- ~ kapcsolat: Mindszenty József, Apor Vilmos 371 .
- Isteni Megváltóról Nevezett Irgalmasnővérek, szerzet
- ~ Sopron (1863–1950) 348
- István, I., m. kir., sztr.
- ~ az ember 333
 - ~ magyar nevelésügy, kezdetek 93
- Ivánkovits János pp, szegedi évek 477
- Izrael** (Izr.), múzeumok, egyháztörténeti emlékek 249
- izraelita Hitközség Elemi Népiskola, Szécsény 533
- J**
- Jakab, szent
- ~ emlékhelyek, Magyarország 547
 - ~ legendák, zarándokhely, Compostella (Sp.) 190
- Jakabffy Tamás, ism., szerk. 560
- Jákli István, ism. 141, 333
- Jakó Zsigmond, ism. 334
- Janka György szerk. 484
- Járdánháza**, egyházi levéltári források 110
- Jászkisér**, egyháztörténet, római katolikus 503
- Jász–Nagykun–Szolnok m.**, szerzetes rendek (1920–1950) 44
- Jegő Ézsaiás, napló (1821–1849) 63
- jegyzőkönyvek
- ~ egyházlátogatási
 - Batthyány József 314
 - feldolgozása 186
 - forrás, Püspöki Levéltár, Székesfehérvár (1778–1868) 84
 - főesperesség, Bars (1647–1674) 142
 - katalógus
- ~ Kalocsa főem. 304
- ~ Székesfehérvár em. 307
- ~ Vác em. 306
- ~ Veszprém em. 308
- könyvtártörténeti hasznosítás 325
- ~ gályarabper 551
- ~ helynökségi bíróság, Esztergom 175
- ~ közgyűlési, Solt em. (1817–1831) 430
- ~ Magyar Katolikus Püspökkari Tanácskozások
- (1919–1944) 168
 - (1945–1948) 278
- ~ Paritásos Bizottság (1950) 33
- jelentés(ek)
- ~ katonai, vallás és oktatás, Dunántúl (1810–1812) 320
 - ~ misszionáriusok, Erdélyről, Magyarországról 271
 - ~ Praszák Mihály békepap, Szeged (1952) 182
- Jerusalem”, folyóirat 167
- Jezsuita
- ~ Ábel Ferenc misszionárius, szlovák 525
 - ~ egyháztörténész, Szilas László, interjú 505
 - ~ gimnázium és egyetem, anyakönyv
 - Nagyszombat (Tnava, Szl.) (17. sz.) 485
 - ~ misszió
 - Kecskemét (1633–1635) 473
 - Veszprém (1649–1677) 361

- ~ misszió és gimnázium
 - alapítás, Székelyudvarhely (Odorhei, R.) (1651) 152
- jezsuiták
 - ~ Magyarországon (1773) 474
 - ~ Pozsony (Bratislava, Sl.) (1635–ig) 342
 - ~ Szatmárnémeti (Satu Mare, R.) (1581–től) 2
- Jézus Társasága Gimnáziuma, Buda 522
- jogi néphagyományok
 - ~ Gömör m. 337
 - ~ Gömörpéterfalva (Petrovce, Sl.) 337
 - ~ Harmac (Sl.) 337
- Johannes Longinusz ld. Dlugosz, Jan
- Jordán
 - ~ Emil alapító, Szent Gellért Kolostor, Brazília 218
 - ~ Sándor, nekrológ 377
- Józan Miklós, unitárius 311
- József, II., betelepítések, Bácska (1784) 69
- judaisztikai
 - ~ anyag, könyvtárak, Erdély (1800–ig) 176
 - ~ Konferencia ld. Nemzetközi ..
- Jugoszlávia**
 - ~ adventista egyház (1900–1918) 397.

K

- Kalapis Zoltán ism. 441
- KALÁSZ, fiatalok, Szeged, tanyavilág 562
- Kalocsa**
 - ~ *érsekség*
 - birtokok (18–19. sz.) 177
 - egyháztörténet 537
 - és Esztergomi, viszony (13. sz. eleje) 37
 - ~ főegyházmegye
 - egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 304
 - egyháztörténet 537
 - érsekek (1000–1526) 50
 - Haynald Lajos érsek, közéleti – politikai szerep 196
 - Klobusiczky Péter érsek (1752–1843) 281
 - Szent István–napok
 - (1993) 135
 - (1994) 162
 - ~ *Főzékesegyházi Könyvtár, térképek 389*
 - ~ főzékeskáptalan
 - középkor 29, 73
 - levéltár 386
- KALOT, fiatalok, Szeged, tanyavilág 562
- kanonok(ok), Prohászka Ottokár kinevezései, névtár 425
- kapcsolat
 - ~ Apor Vilmos és Isteni Megváltó Leányai, női szerzet 371
 - ~ Demeter szent és magyar korona 471
 - ~ Károlyi Mihály és Szentszék 401

- ~ kereszténység és magyar művelődéstörténet 102
- ~ magyar – olasz 445
- ~ magyarok, Kelethez – Nyugathoz 187
- ~ Magyarország, Szentszék, hidegháború idején 314
- ~ Mindszenty József és Isteni Megváltó Leányai, női szerzet 371
- ~ osztrák–magyar protestáns 438
- ~ Rómával, Szent László kora, politikai viszonyok 339
- ~ Sacra Rituum Congregatio és katolikus egyház 362
- ~ Szentszék és Egyházmegyei Központ, Szeged 544
- ~ Szirmiummal és Szlavóniával, Szventopolk és Metód 172
- Kapocs Nándor, kiadó, ism. 90
- kápolna (kápolnák)
 - ~ Buda, királyi, Nagy Lajos I., m. kir. 191
 - ~ Kunszentmárton 468
 - ~ Székesfehérvár, Szt. Demeter– 35
- Kapornak**, konvent, levéltár, oklevelek 532
- káptalan(ok), főzékeskáptalanok
 - ~ Buda, protokollum, oklevelek, Békés m.–re 463
 - ~ Kalocsai Főzékeskáptalan, középkor 29
 - ~ Szepességi, lengyelek (14. sz.) 174
- Kara Murteza pasa tornya, Székesfehérvár, műemlékek 35
- Karácson Imre, élete és munkássága 479
- Karácsonyi János pályája, forrás, Békés megyei Levéltár 240
- Kármelhegyi Boldogasszony, ikonográfia 46
- Kármelita Rend
 - ~ Kunszentmárton (1940–1990) 45
 - letelepedés (1850) 43
- Károlyi Gáspár Református Egyetem Tudományos Közleményei, Studia Nova 356
- Kárpátalja**
 - ~ görögkatolikus egyház, visszaemlékezések (1944–1992) 180
 - ~ szeminárium és líceum (1776–1949) 157
- katalógus
 - ~ egyházlátogatási jegyzőkönyvek
 - Kalocsa főem. 304
 - Székesfehérvár em. 307
 - Vác em. 306
 - Veszprém em. 308
 - ~ könyvtári, plébánia, Mezőkövesd (18. sz.) 328
- katolicizmus
 - ~ és Bessenyei György 282
 - ~ megújítása, Erdély, Antonio Possevino 60
 - ~ vagy protestantizmus, válaszfűt, Bajorország 542

Katolikus (ld. még: görög katolikus, római katolikus)

- ~ Autonómiai Kongresszus, Horváth Mihály püspök, Budapest (1849) 265, 407
- ~ békepapok, Magyarország (1950–1989) 273
- ~ egyetem ld. Pázmány Péter Katolikus Egyetem
- ~ egyház, Erdély, képzés és közérzet 560
- Katolikus egyetem, Lublin (Lo.)
- ~ egyetemszervezés, Eger (1754–1948) 75
- ~ egyház
 - kapcsolat, Sacra Rituum Congregatio 362
 - magyar 89
 - (1944 után) 88
 - magyar – német, szociális kérdések, párhuzam (1891 előtt) 179
 - Magyarország (1919–1945) 381
 - segítség IX. Piusnak (1846–1878) 464
- ~ egyházközség
 - civil szerveződés (1919–1944) 293
 - római, oktatási intézmények, Újszeged (1948–ig) 97
- ~ egyháztörténet 467
 - Szlovákia, kezdetektől 184
- ~ gimnázium, iskolatörténet, Nyíregyháza (1921–1997) 443
- ~ iskolatörténet, magyar (1945–1975) 149
- ~ lelkipásztorok, magyarok, Dél–Afrikai Köztársaság (1960–1980) 285
- ~ mozgalmak, szociális irányú, Magyarország (1935–1949) 65
- ~ oktatás–nevelés, Zala m., reformkor 31
- ~ papképzés (1855–1918) 510
- ~ plébániatörténet, római, Szegvár 130
- ~ Püspökkari Tanácskozások, jegyzőkönyvek (1919–1949) 169
- ~ templom, Pakod (Zala m.) 352
- ~ történetsek, magyar, Regnum, egyháztörténeti évkönyv 121

katolikusok

- ~ és reformátusok, vallásügy, Magyarország, kora–újkor 310
- ~ és templomaik, magyar, Egyesült–Államok 501
- ~ görög katolikusok, Szamoshat (Szatmár m., R.) 476
- ~ magyar, Egyesült Államok 501

Katona

- ~ Gyuláné ld. Katonáné Szentendrey Katalin
- ~ István, ism. 537

katonai

- ~ jelentés, vallás és oktatás, Dunántúl (1810–1812) 320
- ~ törzslap, Bjelik Imre tábori pp 409
- Katonáné Szentendrey Katalin, ism. 276

Kazár, Nógrád m., anyakönyv (1695) 237**Kecskemét**

- ~ Ferences Rendház, helytörténet (1644–1950) 146
- ~ jezsuita misszió (1633–1635) 473
- ~ Szent Erzsébet–templom, templomtörténet 3

Kelet–Európa, kereszténység, Egyháztörténeti Konferencia, Lublin (Lo.) (1996) 250

Kelethez – Nyugathoz, kapcsolat, magyarok 187 keleti

- ~ egyházfegyelem, befolyás magyar zsinatokra 360
- ~ kereszténység, Szatmár m. (R.) 476

képviselő, parlamenti, Herman Ottó (1879–1897) 305

képzés és közérzet, katolikus egyház, Erdély 560 kereszt(ek)

- ~ Kunszentmárton 468
- ~ tárcsás, sírlep, Balassa Bálint Múzeum, Esztertom 22

keresztény

- ~ halálközeli rítusok, közelállók teendői, késő–középkor 235
- ~ iskola, keresztény szokásrend 292
- ~ szerzetesség 233
- ~ szokásrend, keresztény iskola 292

kereszténység

- ~ államiság, Baranya m. 534
- ~ és kultúra, magyar, kongresszus 134
- ~ és magyar művelődéstörténet, kapcsolat 102
- ~ és szabadság, Pax Romana–kongresszus (Lillafüred, 1992) 140
- ~ Kelet–Európa, Egyháztörténeti Konferencia, Lublin (Lo.) (1996) 250
- ~ keleti, Szatmár m. (R.) 476
- ~ Örményország 478
- ~ ld. még: ókereszténység
- ~ magyar művelődés, Hungarológiai Kongr., Róma (Ol.) (1996) 251
- ~ magyarság, kultúra, Hungarológiai Kongr., Róma (Ol.) (1996) 245
- ~ Pannónia, források (4–8. sz.) 20

keresztényszocializmus, Magyarország 117

keresztes háborúk, források 486

Keresztes Sándor, köszöntő 160

késő–középkor, halálközeli keresztény rítusok, közelállók teendői 235

kezdetek, magyar nevelésügy, Szent István 93

kézirat, előkészítés, nyomdai korrekció 15

- kéziratkatalógusok, Magyarország, egyházi könyvtárak 71
- kiadó
- ~ Gyürki László 512
 - ~ Kapocs Nándor, ism. 90
 - ~ Kőhegyi Mihály, ism. 90
- kiadványok, METEM (1989–1995) 269
- Kína**
- ~ Irgalmas Nővérek, szatmáriak (1933–1973 ?) 521
 - ~ magyar misszió, kiutasítás (1952) 385
- kinevezések, Prohászka Ottokáré, kanonokok, névtár 425
- „kirakatper”, Mindszenty József 131
- királyi
- ~ kápolna, Buda, Nagy Lajos, I., m. kir. 191
 - ~ Katolikus Főgimnázium előbb: Római–Katholikus Püspöki Líceum
- királyok, magyar, apostoli cím 25, 26
- kis katekizmus, ruszin 508
- Kis Bálint, ism. 145
- Kisebbségi Önkormányzat ld. Ruszin Kisebbségi Önkormányzat
- Kishont vm. ld. Borsod-Gömör-
- Kiss Domonkos, ism. 229
- Kitka, Ioann, ism. 508
- kitüntetés, köszöntés, Pásztor Lajos 160
- kiutasítás, magyar misszió, Kína (1952) 385
- kivándorlás
- ~ Délkelet–Dunántúlról
 - ~ Horvát–Szláviába (1860–1914) 332
 - ~ Egyesült Államokba (1860–1914) 332
- kivégzett bácskai magyarok (1944) 181
- Klobusiczky Péter érsek, Kalocsa (1752–1843) 281
- kódex(ek)
- ~ magyar, Hutteri testvérek 492
- kollégium ld. Szent Anzelm Kollégium
- kollégium(ok)
- ~ protestáns, magyar, hagyomány, középkor 58
 - ~ unitárius, Brassai Líceum, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.) 511
 - ~ bencés, Szent Anzelm Kollégium, Haudek Ágoston 216
- kolostor ld. Szent Gellért Kolostor
- kolostor–alapítások, Ciszterci Rend (1142–1270) 79
- Kolozsvár** (Cluj–Napoca, R.)
- kollégium, unitárius, iskolatörténet 439, 511
- Nemzetközi Judaisztikai Konferencia (1995) 205
- Szervátiusz Múzeum 531
- templom, Szent Mihály, templomtörténet 442
- Kolumbia**, Árpádházi szent Erzsébet–tisztelet 375
- Komoly Pál, ism. 114
- konferenciák
- ~ Bátaszéki Cisztercita Emlék– 78–84.
 - ~ Egyháztörténeti
 - Esztergom (1991) 87
 - Lublin (1996) 250
- ~ Glattfelder Emlék– 107
 - ~ Ifjúsági Keresztény Egyesület 158
 - ~ Iskoladráma és a barokk 163
 - ~ Kunszentmártoni Emlékkonferencia 42–47
 - ~ Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egylete 484
 - ~ METEM–konferencia 287–296
 - ~ Nemzetközi Judaisztikai Ülés 205
- Konföderáció ld. Szent Anzelm Konföderáció kongregáció ld.
- Bencés Kongregáció
- Egyházi Ügyek Kongregációja
- Magyar Bencés Kongregáció kongresszus ld.
- Hungarológiai Kongresszus
- Katolikus Autonomia Kongresszus
- Pax Romana–Kongresszus
- konvent(ek)*
- ~ Kapornak, levéltár, oklevelek 532
 - ~ Zalavár, levéltár, oklevelek 532
- kormány
- ~ magyar, intervenció, Vatikáni Zsinat (1870) 41
 - ~ papság, szerzetesek, szembenállás, Heves m. (1956–1961) 220
- Kormos László, közreadó 145
- korona
- ~ magyar (1945–1878) 413
 - kapcsolat, szent Demeter 471
- korrektúra, nyomdai, kézirat előkészítés 15
- Kosztai László, ism. 52
- Kovács Sándor, szerk. 488
- Kőhegyi Mihály
- ~ kiadó, ism. 90
 - ~ nekr. (1934–2001) 483
 - ~ szöveggondozás 272
- Kölcsönkönyvtár ld. Olvasó Társaság és Kölcsönkönyvtár
- könyvek, egyháztörténeti, bibliográfia 253, 270, 300, 507
- könyvkultúra
- ~ Magyarország, Benedek Rend, középkor 211
 - ~ papság, Csanád m., reformkor 327
- könyvtár(ak)
- ~ Budapest, Egyetemi Könyvtár, naplótöredék (Vidlics Ferenc) 223
 - ~ Csíkomylyó, Ferences Könyvtár 448
 - ~ Erdély, judaisztikai anyag (1800–ig) 176
 - ~ és iskolák, evangélikus egyház (16–18. sz.) 395
 - ~ és levéltárügy, Nagyvárad 553
 - ~ Kalocsai Főszékesegyház Könyvtára, térképek 389
 - ~ Mezőkövesd, plébániai könyvtár, katalógus (18. sz.) 328

- ~ Pannonhalma, Benedek Rend, Főkönyvtár, RMK 229
- ~ Putnok–Rimaszécs (Rimavská Seč, Szl.)
- Olvasó Társaság és Kölcsonkönyvtár (1834–1863) 266
- ~ Róma (Roma, Ol.)
- Lengyel Könyvtár 199
 - Pápai Könyvtár, pápaság történet 213
- ~ Váci em.
- Egyházmegyei Könyvtár, térképgyűjtemény 159
 - plébánia–könyvtárak 289
- könyvtári katalógus, Mezőkövesd, plébánia (18. sz.) 328
- könyvtártörténeti hasznosítás, egyházlátogatási jegyzőkönyvek 325
- könyvek ld. egyháztörténeti könyvek
- körlevél, pápai, Rerum Novarum, hatása, magyar társadalom 96
- Körmendy József, ism. 357
- Körös**
- ~ görög katolikus em. felállítása (1775–1779) 316
- Körös – Tisza – Maros–köz, települések, középkor 359
- köszöntés (köszöntő)
- ~ kitüntetés, Pásztor Lajos 160
 - ~ születésnap
 - Bogyay Tamás 19
 - Gábrriel Asztrik 330
 - Keresztes Sándor 160
 - Lénárd Ödön 513
 - Lukács László 183
- kötetgondozó, Beke Margit, ism. 278
- követ(ek)
- ~ Párizs, V. László m. kir.–é, Villon kora 392
 - ~ Pecorari, Jacob, ciszterci bíboros, pápai követ 80
 - ~ Scitovszky János, hercegprimás, politikai arckép 5
- követelmények, egyházközség–történet–írás 13
- közelállók teendői, halálközeli keresztény rítusok, késő–középkor 235
- közéleti – politikai szerep, Haynald Lajos érsek, Kalocsa 196
- középkor
- ~ adattár, falusi templomok 466
 - ~ címertan és egyháztörténet 8
 - ~ Erdélyi Püspökség, középkor 274
 - ~ Európa, Oltáriszentség–tisztelet 39
 - ~ Kalocsai Főszékeskáptalan 29, 73
 - ~ Körös – Tisza – Maros–köz 359
 - ~ magyar egyháztörténet 444
 - ~ Magyarország
 - állam, egyház, gondolkodás 257
 - könyvkuhára, Benedek Rend 211
 - magyar protestáns kollégiumok, hagyomány 58
 - Szent Vér–tisztelet 39
- ~ Pannonhalma, Benedek Rend, hiteleshely 212
- ~ Paradicsom, növényi szimbolika 541
- ~ Pest m., templomok 469
- ~ Szent László–legenda, falképek 118
- közérzet és képzés, katolikus egyház, Erdély 560
- közgyűlési jegyzőkönyvek, Solt em. (1817–1831) 430
- közigazgatás, Szabadka (Subotica, Jug.) (1428–1918) 358
- közösség
- ~ és egyház 287
 - ~ görögkeleti, Balassagyarmat 315
- közreadó
- ~ Borovi József, ism. 325
 - ~ Gilicze László 145
 - ~ Kormos László 145
- közrem.
- ~ Fancsali Andrásné 512
 - ~ Udvari István 508
 - ~ Várdy Béla 501
 - ~ Zelles László 514
- krakkói püspök és esztergomi érsek, vita (14. sz.) 124
- Kredics László
- ~ ism. 147
 - ~ munkatárs, ism. 308
- Kristó Gyula, ism. 86
- Kriston Endre segédpüspök internálása (1945) 347
- krónika
- ~ alvinci, ferences (1688) 16
 - ~ iskolai, Miasszonyunkról Nev. Szegény Iskolánövérék, Baja (1936–1948) 272
- kultúra és kereszténység
- ~ magyar, kongresszus 134
 - ~ magyarság, Hungarológiai Kongresszus, Róma (Ol.) (1996) 245
- kultúraszervező, Pálvel Ágoston, humanista 6
- kultúrtörténet, magyar, szent Imre 487
- kultusz ld. tisztelet
- Kunszentmárton
- ~ kápolnák, kereszték, szobrok, temetők 468
 - ~ Kármelita Rend (1940–1990) 45
 - letelepedés (1850) 43
 - ~ templomtörténet 27, 548
- Kunszentmártoni Emlékkonferencia (1990) 42–47
- kutatás(ok)
- ~ egyháztörténeti, HEHA–alapítvány 185
 - ~ remetetelep, Tihany 21
- küldetéstudat, ciszterci lelkeség 83
- külföldi lelkipásztorkodás, római katolikus egyház 465

L

- Lábady Károly, ism. 165
 Lajos, I., m. kir., Nagy, kápolna, Buda 191
 Lakatos Andor, szerk. 386
 Lakos Endre (1919–1969) 470
 lap, iskolai, Baráti Tudósító, Marianum, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.) 248
 Lászlai János, zarandokút, Egyiptom (1483) 418
 László, I., m. kir., szent 116
 ~ követei, Párizs, Villon kora 392
 ~ törvénykönyvek 454
 Latin-Amerika, magyar misszionáriusok 559
 legenda
 ~ András–Zoerard, szt., származás 53
 ~ és valóság, Margit, szt., Árpád–házi 340
 ~ Szent István–legenda, nagyobbik, I. András, m. kir. 86
 ~ Szent László–legenda, falképek, középkor 118
 ~ Szent Jakab, zarandokhely, Compostella (Sp.) 190
 Lele József, ifj. ism. 387, 562
 lelkészség(ek)
 ~ egyetemi, katolikus, Magyarország (20. sz. első fele) 383
 ~ magyar, Róma (Ol.)
 • 1945–1963 500
 • 1963–1973 546
 lelki gondozás
 ~ szórvány magyarság 156
 • Brazília 206
 • Olaszország 204, 252
 lelképáztorkodás, római katolikus, külföld 465
 lelképáztorok
 ~ Dél–Afrikai Köztársaság, magyar, katolikus (1960–1980) 285
 ~ Nyárádszentmárton (Mitrești, R.) 76
 lelkiség, ciszterci, küldetésstudat 83
 Lénárd Ödön piarista tanár, születésnap, köszöntés 513
 Lendvay József, emlékiratok, reformkor 31
 Lengyel
 ~ Könyvtár, Róma (Ol.) 199
 ~ menekültek, Magyarország, katolikus egyház (1939–1945) 399
 ~ történészek, Római Lengyel Akadémia, Fraknoi Vilmos 199
 lengyelek, Szepességi Káptalan (14. sz.) 174
 Lengyelország, férfrendek, utánpótlás 168
 lépcsők ld. szent lépcsők
 Lestyán Ferenc, ism. 275, 488
 letelepedés, kármelita rend, Kunszentmárton (1850) 43
 level(ek)
 ~ békepapoké, Magyarország (1953) 132
 ~ Mindszenty Józseftől, Pápai Magyar Egyházi Intézet, Róma (Ol.) 374
 ~ Roman garsteni apát, Pannonhalma, Bencés Misszió (1658) 222
 ~ Scitovszky János prímástól Eötvös Józsefhez (1848) 247
 levéltár(ak)
 ~ Bács–Kiskun megyei Levéltár, zsidóüldözés, dokumentumok 255
 ~ Békés megyei Levéltár, forrás, Karácsonyi János 240t
 ~ egyházi
 • Magyarország, térképek (13–14. sz.) 51
 • térképgyűjtemények 112
 • üyek kongregációja ld. ott
 ~ Gyulafehérvár (Alba Julia, R.), Érseki Levéltár (1848–49) 312, 350
 ~ Hajdúdorog, Főesperesi Levéltár 485
 ~ Kalocsa, székeskáptalani 386
 ~ Kapornak, konvent, oklevelek 532
 ~ Pannonhalmi Főapátság Levéltára, forrásközlések (1579–1924) 221
 ~ Sárospatak, Református Kollégium Levéltára, Rákóczi–iratok 451
 ~ Szent Bazil Rend, Máriapócs, monostor 67
 ~ Zalavár, konvent, oklevelek 532
 levéltári források, egyházi
 ~ Arló, Borsodszentgyörgy, Hódoscsépány, Járdánháza 110
 levéltárügy ld. Nagyvárad, könyvtár- és levéltárügy
 lexikon ld. Magyar Katolikus Lexikon
 liceum és szeminárium, Kárpátalja (1776–1949) 157
 Lippay György egyházszerző 455
Lillafüred, Pax–Romana kongr., (1992), kereszténység és szabadság 140
 Lonovics József püspök, Csanád m., emlékezés 106
 Loyolai szt. Ignác ld. Ignác, szt., loyolai
Lublin (Lo.)
 ~ Egyháztörténeti Konferencia (1996), Kelet–Európa, kereszténység 250
 ~ Katolikus Egyetem 103
 Lukács László SJ, történész, születésnap, köszöntés 183

M

- Madaras** (Mădăraș, R.), egyháztörténet (1789–1835) 178
 Mader Béla, ford., átdolg. 61
 magyar
 ~ baptisták, Egyesült Államok 365
 ~ Bencés Kongregáció
 • Maurinus Breviárium 215
 • szerepe, Szent Anzelm Konföderáció, Róma (Ol.) 216
 ~ „Confessor”, Kim Philby 155
 ~ egyházak, Nagyvárad (Oradea, R.) 143
 ~ egyházi emigráció, adatgyűjtés (1800–2000) 434

- ~ egyházközségek
 - Egyesült Államok (1850–tól) 241
 - görögkeleti, Nagyvárad (Oradea, R.), forrás (1793–1847) 194
 - ~ egyháztörténet
 - disszertációk, Bécs (A.), egyetem (1831–1984) 133
 - forrás, levéltár, egyházi ügyek kongregációja (1803–1903) 91
 - középkor 444
 - tanulmányok, METEM Vázlatok, METEM Enciklopédia 48
 - ~ és európai egyházmegyék, alakulás (1990–2000) 354
 - ~ hittudományi karok, professzorok 7
 - ~ intézetek, Róma 80I.) (1895–1995) 445
 - ~ iskolatörténet, barokk kor 125
 - ~ katolikus
 - egyház 89
 - (1944 után) 88
 - iskolatörténet (1945–1975) 149
 - lelkipásztorok, Dél–Afrikai Köztársaság (1960–1980) 285
 - történések, Regnum, egyháztörténeti évkönyv 121
 - ~ katolikusok és templomaik, Egyesült Államok 501
 - ~ királyok
 - apostoli cím 25–26
 - István, I., szt. 86
 - Lajos, I., Nagy 191
 - László I., szt. 116
 - ~ kódexek, hutteri testvérek 492
 - ~ Kommunista Párt, Eger, egyházpolitika (1948) 373
 - ~ kormány, intervenció, Vatikáni Zsinat (1870) 40
 - ~ korona (1945–1978) 413
 - kapcsolat, szent Demeter 471
 - ~ kultúra és kereszténység, kongresszus 134
 - ~ kultúrtörténet, szent Imre 487
 - ~ lelkiesség, Róma (Ol.)
 - 1945–1963 500
 - 1963–1973 546
 - ~ misszió, Kína, kiutasítás (1952) 385
 - ~ misszionáriusok
 - Egyesült Államok, első egyházközségek 345
 - Latin–Amerika 559
 - ~ művelődés, kereszténység
 - Hungarológiai Kongresszus, Róma (Ol.) (1996) 251
 - ~ művelődéstörténet és kereszténység, kapcsolat 102
 - ~ német katolikus egyház, szociális kérdések, párhuzam (1891 előtt) 179
 - ~ Nemzeti Függetlenségi Front, Mindszenty József, pásztorlevél (1945) 504
 - ~ népszokások (16. sz. vége) 192
 - ~ nevelésügy, kezdetek, Szent István kora 93
 - ~ papság, üldöztetés (1948–1977) 349
 - ~ protestáns kollégiumok, hagyomány, középkor 58
 - ~ reformáció, török hódoltság alatt 188
 - ~ szentek
 - Csúzy Zsigmond prédikációi 341
 - tisztelete, Brazília (20. sz.) 206
 - ~ szórvány, lelki gondozás, Brazília 206
 - ~ tagozat, Vatikáni Rádió 367
 - ~ társadalom, hatás, Rerum Novarum, pápai körlevél 96
 - ~ történelem, tankönyvek (1945–1975) 149
 - ~ vallási élet, Egyesült Államok, századforduló 261
 - ~ városok, vallásos társulatok, késő–középkor 318
- Magyar**
- ~ Egyháztörténeti
 - Enciklopédia Munkaközösség ld. METEM
 - Évkönyv, Bogvay Tamás emlékére 277
 - Vázlatok
 - előszó 1, 120, 189, 209
 - repertórium I(1989) – 15(2003) 552
 - ~ Jezsuita Rend Hittudományi Főiskolája, Chieri (Ol.) 331
 - ~ Katolikus Lexikon 303
 - ~ Katolikus Püspökkari Tanácskozások, jegyzőkönyvek
 - (1919–1944) 189
 - (1945–1948) 278
 - ~ kódex(ek), Hutteri testvérek 492
 - ~ László, ism. 358
 - ~ Nemzeti Függetlenségi Front és Mindszenty József (1945) 504
 - ~ olasz kapcsolatok 445
 - ~ Történeti Intézet, Róma (Ol.), Gerevich Tibor (1924–1926) 225
 - ~ Zoltán, ism. 487
 - ~ zsinatok, keleti egyházfegyelem befolyása 360
- magyarok
- ~ bácskaiak, kivégzettek (1944) 181
 - ~ kapcsolat, Kelethez – Nyugathoz 187
- Magyarország**
- ~ adventista egyház (1945–1958) 388
 - ~ békepapok levelei (1953) 132
 - ~ Bencés Kongregáció, birtokok (1848–1949) 207
 - ~ bencés monostorok (10–16. sz.) 210
 - ~ Benedek Rend
 - (10–16. sz.) 210
 - (20. sz.) 217

- könyvkultúra, középkor 211
 - ~ egyetemi lelkeszségek, katolikus (20. sz. első fele) 383
 - ~ egyház, állam, gondolkodás, középkor 257
 - ~ egyházi
 - bíraskodás, középkor 379
 - könyvtárak, kéziratkatalogusok 71
 - levéltárak, térképek (13–14. sz.) 51
 - ~ egyházközség és plébánia (1945 előtt) 288
 - ~ egyháztörténet (1790–1992) 170
 - ~ elleni intervenció, vatikáni források (1919) 128
 - ~ emlékhelyek, szent Jakab– 547
 - ~ görög ortodoxia (16–20. sz.) 154
 - ~ jezsuiták (1773) 474
 - ~ katolikus
 - békepapok (1950–1989) 273
 - egyház (1919–1945) 381
 - mozgalmak, szociális irányú (1935–1949) 65
 - ~ keresztényszocializmus 117
 - ~ lengyel menekültek, katolikus egyház (1939–1945) 399
 - ~ Mária–tisztelet 9
 - Makkos–Mária 28
 - ~ németiség 437
 - ~ ókatolikus mozgalmak 127
 - ~ Oltáriszentség–tisztelet, középkor 39
 - ~ premontreiek, irodalmi munkásság, középkor 24
 - ~ remete, élete és kultusza
 - Benedek 410
 - Zoerard–András, szent 410
 - ~ román ortodoxok 283
 - ~ Szent Vér–tisztelet, középkor 39
 - ~ Szentszék, kapcsolat, hidegháború idején 314
 - ~ templomok, ruszin 538
 - ~ topográfia, települési és egyházi, középkor 408
 - ~ unitárius egyháztörténet (Trianon után) 263
 - ~ vallásügy, katolikusok és reformátusok, kor–újkor 310
 - ~ Wolfgang püspök, szt. 141
 - ~ zsidók összeírása (1944 április) 258
- magyarországi
- ~ Egyházi Levéltárosok Egyesülete, konferencia 484
 - ~ románok, plébániatörténet, görögkeleti (1792–1848) 56
- Magyarországról, misszionáriusok jelentései 271
- Magyarpéterlaka** (Petralica de Mures, R.), református egyházközség 129
- magyarság
- ~ kereszténység, kultúra, Hungarológiai Kongr., Róma (Ol.) (1996) 245
 - ~ szórvány, lelki gondozás 156
 - Brazília 206
 - Olaszország 204, 252
- Makk Ferenc, ism. 86
- Makkos–Mária, kegyhely, Budakeszi 28
- Makó**, görögkatolikus egyházközség, egyházlátogatás (1844) 64
- Margit, sz.
- ~ Árpádházi
 - és Margit, sz., antiochiai, tisztelet, páruham 59
 - szentté avatás 340
 - valóság és legenda 340
 - ~ antiochiai
 - és Margit, sz., Árpádházi, tisztelet, páruham 59
 - legenda 416
- Máriacell** ld. Mariazell
- Máriakálnoki Vendégeknyv 291
- Máriapócs**, monostor, Szent Bazil Rend, levéltár 7
- Máriaradna**, kegyhely 446
- Mária–tisztelet
- ~ Magyarország 9
 - Makkos–Mária 28
 - pócsi, Venetoban (Ol.) 369
- Mariazell** (A.)
- ~ kegyhely, búcsújárás, bátaszekéiek 82
- Maros–köz – Körös – Tisza, települések, középkor 359
- Márton
- ~ Áron–emlékkönyv 378
 - ~ **József, szerk. 378**
- Mártonfalva** ld. Kunszentmárton
- Martyr Candidatus ld. szentek, Pongrác
- Mátyás, I., m. kir., utódlás 391
- Maurinum ld. Maurinus Breviárium
- Maurinus Breviárium, Magyar Bencés Kongregáció 215
- mecenatura ld. irodalompartolás
- megalakulás, METEM, tevékenység 12
- megemlékezés, Bíró Vencel piarista 322
- megnyitó beszéd, Hungarológiai Kongresszus, Róma (Ol.) (1996) 246
- megszilárdítás, hatalom, módszertan 297
- megtorlás, diáksztrájk, Zalaegerszeg (1948) 297
- megújuló egyház és társad., Pax Romana–kongr. (Szombathely–Vép, 1993) 171
- Melanchthon, Philipp, zsinat, Erdőd, Drághi Gáspár (1545) 236
- Merényi-Metzger Gábor, összeáll., ism. 561
- Merk Zsuzsa szövegmond., ism. 272
- Mészáros István
- ~ bibliográfia 382
 - ~ ism. 149, 164
- METEM**
- ~ Akadémia–díj 68

- ~ Enciklopédia Munkaközösség, egyháztörténet, tanulmányok 48
- ~ Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, tanulmányok 48
- ~ megalakulás, tevékenység 12
- ~ kiadványok (1989–1995) 269
- ~ konferencia, I., Budapest 287–296
- ~ kutatás, plébániatörténet 101
- ~ szülővárosa, Toronto (Can.) vagy Esztergom? 286
- Metód**
- ~ és Cirill, délszláv hagyomány 172
- ~ és Szentepolk, kapcsolat Szirmiummal és Szlavóniával 172
- MEV**
- ~ előszó 1, 89, 209
- ~ repertórium 1(1989) – 15 (2003) 552
- Mezőkövesd**
- ~ és környéke, népesség, egyházi források, 19. sz. 34
- ~ iskolatörténet (19. sz. közepéig) 126
- ~ plébánia, könyvtári katalógus (18. sz.) 328
- Mezőség** (Erdély), premontréi prépostság 491
- Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek**
- ~ Baja, iskolai krónika (1936–1948) 272
- Mindszenty József bíboros**
- ~ Dél–Amerika (1975) 506
- ~ kapcsolat, Isteni Megváltó Leányai, női szerzet 371
- ~ „kirakatper” 131
- ~ levelek, Pápai Magyar Egyház Intézet (Róma, Ol.) 374
- ~ Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (1945) 504
- ~ Notre Dame Iskolák, Zalaegerszeg (1929–1948) 284
- ~ pásztorlevél, Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (1945) 504
- ~ Santo Stefano Rotondo 528
- ~ szentbeszéd 380
- minoriták**
- ~ Arad (15–18. sz.) 554
- ~ Szent László Társaság 156
- misszió**
- ~ jezsuita
- Kecskemét (1633–1635) 473
 - Veszprém (1649–1877) 361
- ~ magyar, Kína, kiutasítás (1952) 385
- Mirzaty Dan** zeneszerző, Ave Maria 298
- miscikönyv**, Missale Vitonianum, Pannonhalma (1781) 214
- Miskolc**
- ~ Fialat Egyháztörténészek Találkozója (1997) 301
- ~ ortodoxok és görög–katolikusok (18. sz.) 259
- Missale Vitonianum**, miscikönyv, Pannonhalma (1781) 214
- misszió és gimnázium**, jezsuita, alapítás, Székelyudvarhely (Odorhei, R.) (1651) 152
- misszionárius(ok)**
- ~ Ábel Ferenc, jezsuita, szlovák 525
- ~ jelentései, Erdélyről, Magyarországról 271
- ~ magyar, első egyházközségek, Egyesült Államok 345
- ~ magyarok, Latin–Amerika 559
- módszertan**
- ~ egyháztörténetírás 13
- ~ hatalom megszilárdítása 297
- Molnár**
- ~ B. Lehel, szerk. 488
- ~ Ferenc, ism. 436
- Mona Ilona**, ism. 435
- monasteriológia**, Bába, Bátaszék, Zebegény 81
- monostor(ok)**
- ~ Csolt (Békés m.), apátok (1222–1994) 351
- ~ Máriaapócs, Szent Bazil Rend, levéltár 67
- ~ Magyarország, bencés (10–16. sz.) 210
- ~ Szer 440
- Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Illustrantia**, indulás (1882) 239
- Morávia** története 338
- Mózessy Gergely**, ism. 383
- mozgalom (mozgalmak)**
- ~ katolikus, szociális irányú, Magyarország (1935–1949) 65
- ~ ókatolikus, Magyarország 127
- ~ román nemzeti, Arad (R.) (1877–1892) 396
- Muckenhaupt Erzsébet**, ism. 448
- munkásság** ld. irodalmi munkásság
- munkatábor és börtön**, emlékezés 512
- munkatárs**, Kredics László, ism. 308
- múzeumok** ld.
- Balassi Bálint Múzeum, Esztergom
- Izrael**, egyháztörténeti emlékek 249
- műemlékek**
- ~ Székesfehérvár
- Kara Murteza pasa tornya 35
 - Szent Demeter–kápolna 35
- művelődéstörténet**, magyar, és kereszténység, kapcsolat 102
- N**
- Nagy**
- ~ Janka Teodóra, ism. 337
- ~ Lajos m. kir. ld. Lajos, I., m. kir., Nagy
- ~ Mihály, ism. 30
- nagyobbik Szent István–legenda**, I. András, m. kir. 86
- Nagykunság**, szociográfia 388
- Nagysárrét**
- ~ Ribóssy József esperes 54

Nagyszombat (Trnava, Szl.)

~ gimnázium és egyetem, jezsuita, anyakönyv (17. sz.) 495

Nagyvárad (Oradea, R.)

~ görög–katolikus em. felállítása (1775–1779) 316
 ~ könyvtár- és levéltáruigy 553
 ~ magyar egyházak 143
 ~ püspökség, római katolikus, birtokai (18–19. századforduló) 475

Nagyvárad em.

~ dokumentumok (1692–1816) 364
 ~ névkönyv 208

napló

~ Boros György unitárius pp (1926–1941) 488
 ~ Jegő Ézsaiás (1821–1849) 63

naplótörödékek, Egyetemi Könyvtár, Budapest 223

napok ld. Szent István–napok

nekrológ

~ Arató Pál SJ 109
 ~ Békés Gellért 406
 ~ Benda Kálmán 138
 ~ Boba Imre 226
 ~ Jordán Sándor 377
 ~ Köhegyi Mihály (1834–2001) 483
 ~ Pásztor Lajos 299
 ~ Scheffler János 298
 ~ Szántó Konrád 405
 ~ Szendrey Tamás történész 529–530
 ~ német
 ~ egyesítés (1996–2001) 515
 ~ magyar katolikus egyház, szociális kérdések, párhuzam (1891 előtt) 179

Németh J. László, ism. 516

németség, Magyarország 437

nemzeti mozgalom, román, Arad (1877–1892) 396

Nemzetközi Judaisztikai Konferencia, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.) (1995) 205

népszerűség

~ egyházi források, Mezőkövesd és környéke, 19. sz. 34
 ~ Gálóc (1747–1989) 95

néphagyományok, jogi, Gömör m.

~ Gömörpéterfalva (Petrovce, Sl.), Harmac (Sl.) 337

népi imádságok, archaikus, Vajdaság (Vojvodina, Jug.) 384

néprajz, vallási megnyilvánulások, Csanádi Püspökség 319

népszokások, magyar (16. sz. vége) 192

név- és címtár, Temesvári em. (Timișoara, R.) 550

nevelés, vallásos, állami iskolák (1949–1950) 38

nevelésügy, magyar, kezdetek, Szt. István 93

névkönyv, Nagyvárad em. 208

névtár

~ anyakönyv, Kazár, Nógrád m. (1695) 237

~ érsek, Esztergom 390

~ kanonokok, Prohászka Ottokár kinevezései 425

~ plébániák, Sárköz (Kalocsa) 427

~ prépostok (1581–1945) Arad (R.) 499

Nógrád m., Országos Papi Bizottság 557

Norbert, szt., rendalapító, Premontrei Rend 275

Notre Dame Iskolák, Zalaegerszeg, Mindszenty József (1929–1948) 284

női szerzetek ld. szerzetek, női

nőmozgalom ld. OKNE

növényi szimbolika, Paradicsom, középkor 541

Nyárádszentmárton (Mitrești, R.), lelkipásztorok 76**Nyitra**

~ püspökség, birtokok (18–19. századforduló) 420

Nyitra nagykér (Veliki Kýr, Sl.)

~ plébániatörténet 98

~ településtörténet 98

nyomdai korrektúra, kézirat előkészítés 15

Nyugathoz – Kelethez, kapcsolat, magyarok 187

O

ókatolikus mozgalmak, Magyarország 127

ókereszténység, Pannónia 74

oklevelek

~ Békés megyére, budai káptalan protokollumában 463

~ Kapornak konvent, regeszták 532

~ Robert érseké (1226–1239) 173

~ Zalavár konvent, regeszták 532

OKNE ld. egyesületek

oktatás és vallás, Dunántúl (1810–1812), katonai jelentés 320

oktatás–nevelés, katolikus, Zala m., reformkor 31

oktatási intézmények, római katolikus egyházközösség (1948–ig) 97

oktatásügy, zsidó, Erdély (1780–1913) 153

olasz–magyar kapcsolatok 445

Oltáriszentség–tisztelet, középkor

~ Európa 417

~ Magyarország 39

Olvasó Társaság és Kölcsonkönyvtár

~ Putnok – Rimaszécs (Putnok – Rimavská Seč, Sl.) (1834–1863) 266

Ónody Olivér, ism. 206

onomasztikon ld. névtár

Orbán Imre, ism. 50

Országos Papi Bizottság, Nógrád m. 557

ortodoxia, görög, Magyarország (16–20. sz.) 154

ortodoxok

~ és görög–katolikusok, Miskolc (18. sz.) 259

~ románok, Magyarországon 283

osztrák–magyar protestáns kapcsolatok 438

Osztrák Történeti Intézet, Róma (Ol.) 198

Otrokocsi Fóris Ferenc gályarab, Róma (Ol.) 325

Ö

Ökrész Károly, ism. 166

önkormányzat ld. Ruszin Kisebbségi Önkormányzat

Örményország, kereszténység 478

Örsi Julianna, ism. 388

összeáll.

~ Dóka Klára, ism. 307

~ Patkóné Kéringér Mária, ism. 306

összeírás, zsidók, Magyarország (1944 április) 258

összekötő, földi-, égi szféra, szent lépcsők 55

P

Pacud ld. Pakod

Pakod (Zala m.), katolikus templom 352

Pál József, ism. 274, 279, 412

pályakép, Karácsonyi János, forrás, Békés megyei Levéltár 240

Pannonhalma

~ Bencés Misszió, Roman garsteni apát, levelek (1658) 222

~ Benedek Rend 227, 412

• (1996–1996) 231

• főkönyvtár, RMK 229

• gazdálkodás (18. sz. közepe) 213

• hiteleshely, középkor 212

• iskolaügy (1919–1948) 228

~ ezer éve ld. MEV 8 (1996)

~ Főapátság, gazdálkodás (1945 tavasza) 224

~ Missale Vitonianum, miscskönyv (1781) 214

Pannonhalmi

~ Évkönyv ld. Szent Gellért Hittudományi Főiskola, évkönyv

~ Főapátság Levéltára, forrásközlések (1579–1924) 221

Pannónia

~ kereszténység, források (4–8. sz.) 20

~ ókereszténység 74

pápa ld. Pius, XI.

Pápai

~ Gergely Egyetem, Róma (Ol.) (1931–1973) 202

~ Könyvtár, Róma (Ol.), pápaságtörténet 213

~ körlevél, Rerum Novarum, hatása, magyar társadalom 96

~ követ, Jacob Pecorari ciszterci bíboros 80

~ Magyar Egyházi Intézet, Mindszenty József-levelek 274

pápalátogatás, folyóirat, „Baranya”, emlékszám 70

pápaságtörténet, Pápai Könyvtár, Róma (Ol.) 213

papi sorsok, egyházi ellenállás (1945 után) 92

papképzés, katolikus (1855–1918) 510

papok, történetirő, Csanád em., adattár 49

papság

~ Csanád m., könyvkultúra, reformkor 327

~ magyar, üldöztetés (1948–1977) 349

~ szerzetesek – kormány, szembenállás, Heves m. (1956–1961) 220

Paradicsom, növényi szimbolika, középkor 541
párhuzam

~ Árpádházi Margit és Antiochiai Margit, szentek tisztelete 59

~ katolikus egyház, szociális kérdések, magyar – német (1891 előtt) 179

Paritások Bizottság, jegyzőkönyvek (1950) 33

Párizs (Paris, Fr.)

~ követek, László, V., m. kir.–é, Villon kora 392

~ tanulmányok 139

parlamentis képviselő, Herman Ottó (1879–1897) 305
pártok

~ Magyar Nemzeti Függetlenségi Front és Mindszenty József (1945) 504

Pásztó, plébániatörténet, ellenállás 372

Pásztor Lajos

~ bibliográfia 160

~ köszöntés, kitüntetés 160

~ nekrológ 299

pasztoráció ld. lelki gondozás

pásztorlevél, Mindszenty József bíborosé

~ Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (1945) 504

Patkóné Kéringér Mária összeáll., ism. 306

patrocíniumok és búcsúk, Egri em. (1746) 294

Pável Ágoston, humanista, kultúraszervező 6

Pax Romana–kongresszus

~ Lillafüred (1992), kereszténység és szabadság 140

~ Szombathely–Vép (1993), megújuló egyház és társadalom 171

Pázmány Péter

~ ismeretlen iratok 264

~ Katolikus Egyegység, egyháztört. disszertációk (1863–1993) 161

Pécel, adventista egyház, irattár, források 403

Pecorari, Jacob, ciszterci bíboros, pápai követ 80

Pécsi em., egyháztörténet 256

Pehm József ld. Mindszenty József

per

~ gályarab-, jegyzőkönyvek 551

~ Telegdi-család, Csanádi püspökség 254

Pest m., templomok, középkor 469

Pest–Buda, román egyház (1686–1868) 280

Petróczi Zoltán, ism., összeáll. 561

Petrovics István, ford. 61

Philby, Kim, magyar „Confessor” 155

piarista, Bíró Vencel, megemlékezés 322

pietizmus, Halle, erdélyiek 536

Pintér Gábor, szerk. 467

Pirigyi István, ism. 447

Pitvaros, tanulmányok 114

Pius pápa

- ~ IX. magyar katolikus egyház segítsége (1846–1878) 464
- ~ XI., arckép, Hosszú Márton festőművész 313
- ~ XII., elleni vádak 344
- plébánia**
- ~ alapítás, evangélikus, Gyula 462
- ~ és egyházközség, Magyarország (1945 előtt) 288
- ~ könyvtárak, Váci em. 289
- ~ könyvtári katalógus, Mezőkövesd (18. sz.) 328
- ~ névtár, Sárköz (Kalocsa) 427
- plébániatörténet**
- ~ Magyarország, románok, görögkeletiek (1792–1848) 56
- ~ METEM–kutatás 101
- ~ Nyitranagyker (Veliki Kyr, Sl.) 98
- ~ Pásztó, ellenállás 372
- ~ Sajópuszpöki (1270–1965) 519
- ~ Szegvár, római katolikus 130
- ~ Szentendre, római katolikus 317
- ~ Szóreg, római katolikus (1848–49) 421
- ~ Temerin (Jug.) 166
- ~ Újszentiván, római katolikus 461
- plébaniatörténet–írás, követelmények 13**
- pócsi Mária-tisztelet, Veneto (Ol.) 369**
- politikai**
- ~ arckép ld. arckép
- ~ közéleti szerep, Haynald Lajos érsek, Kalocsa 196
- ~ viszonyok, kapcsolat Rómával, Szt. László kora 339
- politikus, Horn Ede zsidó, reformtörekvések 565**
- Pongrácz ld. szentek**
- Porosz Történeti Intézet, Róma (Ol.) (1888–1936) 200**
- Possevino, Antonio, Erdély, katolicizmus megújítása 60**
- Pozsony (Bratislava, Sl.), jezsuiták (1635–ig) 342**
- Prazsák Mihály békepap, Szeged, jelentés (1952) 182**
- prédikáció(k)**
- ~ Csúzy Zsigmond, magyar szentek 341
- ~ unitárius 539
- ~ ld. még: szentbeszéd
- prédikátor, Szőnyi Benjámin, református 335**
- premontrei**
- ~ prépostság, Mezőség (Erdély) 491
- ~ rend
- alapító, szent Norbert 275
 - Magyarország, irodalmi munkásság, középkor 24
- prepost(ok), Arad m. (R.), névtár (1581–1945) 499**
- prepostság, premontrei, Mezőség (Erdély) 491**
- primás, Scitovszky János, levél, Eötvös Józsefhez (1848) 247**
- Prímási Levéltár, Esztergom, címerkutatás 234**
- professzorok, hittudományi karokon, magyar 7**
- Prohászka Ottokár**
- ~ „római iskola” teológiája 398
- ~ székesfehérvári székeskáptalan 424
- protestáns**
- ~ kapcsolatok, osztrák–magyar 438
- ~ kollégiumok, magyar, hagyomány, középkor 58
- protestantizmus vagy katolicizmus, választút, Bajorország 542**
- protokollum, budai káptalan 463**
- Puskely Mária, ism. 233**
- Putnok–Rimaszécs (Putnok – Rimavská Seč, Sl.)**
- ~ Olvasó Társaság és Kölcsonkönyvtár (1834–1863) 266
- püspök(ök)**
- ~ krakkói és érsek, esztergomi, vita (14. sz.) 124
- ~ Bjelik Imre, katonai törzslap 409
- ~ Lonovics József, Csanád m., emlékezés 106
- ~ Scheffler János, Szatmár m. (R.) 111
- ~ Shvoy Lajos, emlékezés (1943–1961) 100
- ~ Szentábrahámi Mihály, unitárius (18. sz.) 419
- ~ Volka Ottó, Veszprém em. (1665–1720) 357
- ~ Wolfgang, szt., Magyarország 141
- Püspöki**
- ~ Helynökség, Gyula (1921–1924) 219
- ~ Levéltár
- Arad (R.), forrás 56
 - Székesfehérvár, egyházlátohszádi jegyzőkönyvek – forrás (1778–1868) 84
- ~ Líceum ld. Római–Katholikus Püspöki Líceum ...
- Püspökkari Tanácskozások ld. Magyar Katolikus Püspökkari Tanácskozások**
- püspökség(ek)**
- ~ csanádi (17. sz.) 457
- néprajz, vallási megnyilvánulások 319
 - Telegdi–cs., per 254
- ~ beszercebányai, birtokok (18–19. századforduló) 420
- ~ egri (17. sz.) 494
- ~ nagyváradi, római és görög katolikus, birtokai (18–19. századforduló) 475
- ~ nyitrai, birtokok (18–19. századforduló) 420
- ~ szepesi, birtokok (18–19. századforduló) 420
- ~ veszprémi, urbárium (1524) 147
- R**
- rabbínatus ld. főrabbinatus**
- Rácz Imre, ism. 110**
- rádió ld. Vatikáni rádió**
- Radna, kegyhely, búcsújárás, radnaiak 47**
- reformáció, magyar, török hódoltság alatt 188**

református

- ~ egyházköztség, Magyarpéterlaka (Petralica de Mures, R.) 129
- ~ egyházmegye, Békés–Bánát (1836) 145
- ~ egyházlátogatás, Borsod-Gömör-Kishont vm. 563
- ~ egyháztörténet
 - Drávaszög 165
 - Tiszántúli egyházkerület (1944–1986) 415
 - Vác 426
- ~ és katolikusok, vallásügy, Magyarország, kora-újkor 310
- ~ Kollégium, Sárospatak, levéltár, Rákóczi-íratok 451
- ~ prédikátor, Szőnyi Benjámín 335

reformkor

- ~ emlékiratok, Lendvay József 31
- ~ katolikus oktatás–nevelés, Zala m. 31
- ~ papság, Csanád m., könyvkultúra 327

reformtörékvések

- ~ rassai Sámuel, iskolai és tudományos (19. sz.) 498
- ~ Horn Ede, zsidó politikus 565

régészeti kutatás, remetetelep, Tihany 21**Regnum, egyháztörténeti évkönyv, magyar katolikus történések 121****„Regnum”, folyóirat, repertórium (1936–1946) 122****remeték**

- ~ Benedek, élete és kultusza Magyarországon 410
- ~ Zoerard–András, szent,
 - élete és kultusza Magyarországon 410
 - származás, legenda 53

remetetelep, Tihany, régészeti kutatás 21**rendalapító, Szt. Norbert, Premontrei Rend 275****rendek ld.**

- Benedek
- Ciszterci
- Ferences
- férfirendek
- Kármelita
- Szent Bazil

– ld. még: szerzetek

rendház(ak)

- ~ Ferences Rendház
 - Baja, házfőnökök, adattár 480
 - Kecskemét, helytörténet (1644–1950) 146

repertórium, folyóirat

- ~ MEV 1(1989) – 15 (2003) 552
- ~ Regnum”, folyóirat (1936–1946) 122

Rerum Novarum, pápai körlevél, hatása, magyar társadalom 96**részvétel, szabadságharc, Bácska–Bánát (1848–49) 441****Ribóssy József esperes, Nagysárrét 54****ritusok, halálközeli, keresztény, közelállók teendői, késő-középkor 235****RMK, Benedek Rend, Pannonhalma, főkönyvtár 229****Robert érsek, oklevelek (1226–1239) 173****Robotka Csaba, ism. 516****Róma (Ol)****~ Hungarológiai Kongresszus (Róma – Nápoly, Ol., 1996)**

- kereszténység, magyar művelődés 251
- magyarság, kereszténység, kultúra 245
- megnyitó beszéd 246

~ Lengyel Könyvtár 199**~ magyar intézetek (1895–1995) 445****~ Magyar Lelkészszég**

- 1945–1963 500
- 1963–1973 546

~ Magyar Bencés Kongregáció szerepe, Szent Anzelm Konföderáció 216**~ Magyar Történeti Intézet, Gerevich Tibor (1924–1926) 225****~ Osztrák Történeti Intézet 198****~ Otrokocsi Főris Ferenc gályarab 325****~ Pápai Gergely Egyetem (1931–1973) 202****~ Pápai Könyvtár, pápaságtörténet 213****~ Pápai Magyar Egyházi Intézet 201****~ Porosz Történeti Intézet (1888–1936) 200****„római iskola” teikógiája és Prohászka Ottokár 398**
római katolikus (csak azt jelezzük, ami ettől eltér pl. görög keleti, evangélikus stb.)**Római****~ Katholikus Püspöki Liceum**

- Szatmárnémeti (Satu Mare, R.) (1804–1852) 242

~ Lengyel Akadémia, történészek, Fraknói Vilmos 199**~ Pongrác Id. szentek****román****~ egyház**

- Budapest (1868–1919) 280
- Pest–Buda (1686–1868) 280

~ egyházmegyék, görögkatolikus, Észak–Erdély (1940–1944) 99**~ nemzeti mozgalom, Arad (1877–1892) 396****~ ortodoxok Magyarországon 283****Roman garsteni apát, levelek, Pannonhalma, Bencés Misszió (1658) 222****Románia****~ iskolák, hitvallásos (1920–1940) 489****románok, magyarországi, görögkeleti plébániatörténet (1792–1848) 56****Rómával kapcsolat, politikai viszonyok, Szent László kora 339****Rónay Jácint, ism. 232****Roos Martin, ism. 446****ruszin(ok)**

- ~ Budapest 514

- ~ kis katekizmus 508
 ~ templomok, Magyarország 538
 Ruszin Kisebbségi Önkormányzat 514
- S**
- S. Varga Katalin ld. Varga Katalin, S.
 Sacra Rituum Congregatio, kapcsolat, katolikus egyházzal 362
 Ságvári Ágnes szerk., ism. 255
 Saint Vanne ld. Missale Vitonianum
Sajópüspöki
 ~ plébániatörténet (1270–1965) 519
 sajtó alá rend. Hölvényi György 232
 sajtóvisszhang, Glattfelder Gyula püspök, Temesvár (Timișoara, R.) 243
 Sándor Frigyes, ism. 296
 Santiago de Compostella ld. Compostella
 Sárospatak, Református Kollégium Levéltára, Rákóczi-íratok 451
Sárköz (Kalocsa), plébániák, névtár 427
Sárospatak, Református Kollégium, levéltár, Rákóczi-íratok 451
 Sas Péter, ism. 441
 Sassetta István, táblakép, Eucharisztia-oltár
 ~ Szépművészeti Múzeum, Budapest 36
 Sasvári László, ism. 514, 538
 Scala Santa-tisztelet 55
 Scheffler János
 ~ nekrológ 298
 ~ püspök, Szatmár m. (R.) 111
 schematizmus ld. névkönyv
 Scitovszky János
 ~ követ, hercegprímás, politikai arckép 5
 ~ prímás, levél, Eötvös Józsefhez (1848) 247
 segédpüspök, Kriston Endre, internálás (1945) 347
 segítség, katolikus egyház, IX. Piusnak (1846–1878) 464
 Shvoy Lajos püspök, emlékezés (1943–1961) 100
 Sienai István ld. Sassetta István
 Silling István, ism. 384
 Simor János–emlékkönyv 113
 sírlap, tárcsás kereszt, Balassa Bálint Múzeum, Esztergom 22
 Slachta Margit 435
 iskolák államosítása (1948) 41
Solt em., közgyűlési jegyzőkönyvek (1817–1831) 430
 Solymosi
 ~ László, ism. 147
 ~ Szilveszter, ism. 410
 Somorjai Ádám
 ~ ford. 184, 199, 203
 ~ ism. 89, 412
 ~ szerk., ism. 227
Sopron
 ~ bencés gimnázium, iskolatörténet 164

- ~ egyházi iskolák védelmében, tüntetés (1948) 267
 ~ Isteni Megváltóról Nevezett Irgalmasnővérek, szerzet (1863–1950) 348
Sopronkőhida, Geiszbühl Mátvás börtönlelkész 428
 sorsok, papi, egyházi ellenállás (1945 után) 92
 Staatsrat erdélyi valláspolitikája (1771–1772) 393
 Strattmann László ld. Batthyány-Strattmann László
 „Studia Judaica”, folyóirat 115
 „Studia nova”, folyóirat
 ~ Károlyi Gáspár Református Egyetem Tudományos Közleményei 356
 Sümegh László, ism. 509
 Sümegi László főszek. 509
 Szabadfalvi József, ism. 305
 Szabadi Sándor, ism. 144
Szabadka (Subotica, Jug.), közigazgatás (1428–1918) 358
 szabadság és kereszténység, Pax Romana–kongresszus (Lillafüred, 1992) 140
 szabadságharc, részvétel, Bácska–Bánát (1848–49) 441
 Szabó Attila, ism. 145
 Szántó (Arator) István SJ 150
 ~ ism. 472
 Szántó Konrád, nekrológ 405
 származás, Szent András–Zoerard, legenda 53
Szarvas, egyházköztség–történet, római–katolikus 2
 Szathmári Tibor, ism. 389
Szatmár (R.)
 ~ em., római katolikus egyháztörténet 414
 ~ m.
 • keleti kereszténység 476
 • Scheffler János mpp 111
 Szatmári Irgalmas Nővérek, Kína (1933–1948) 481
Szatmárnémeti (Satu Mare, R.)
 ~ jezsuiták (1581–től) 260
 ~ liceum, Római–Katolikus Püspöki Liceum (1804–1852) 242
 századforduló, magyar vallási élet, Egyesült Államok 261
 Széchenyi György érsek, Esztergom 517
Szécsény
 ~ Bárkányi János Cserkészcsapat (1934–1948) 481
 ~ egyházköztség, evangélikus, egyházlátogatás 329
 ~ ferences kolostor, felosztatás (1950) 402
 ~ iskolatörténet, Izraelita Hitköztségi Elemi Népiskola (1870–1925) 533
 ~ Szent Vincéről Nevezett Irgalmasnővérek (1875–1950) 148
Szeged
 ~ Egyházmegyei Központ, kapcsolat, Szentszék 544
 ~ Ferences Harmadik Rend (1919–1944) 279

- ~ Glattfelder Gyula–emlékkonferencia 107
 ~ Prazsák Mihály békepap, jelentés (1952) 182
 ~ tanyavilág, fiatalok, KALOT, KALÁSZ 562
- Szeged–Tápé**, hitélet 387
- Szeged–Újszeged**
 ~ oktatási intézmények, római katolikus egyházközség (1948–ig) 97
- szegedi évek, Ivankovits János pp 477
- Szegvár**, római katolikus plébániatörténet 130
- Székely Sándor, Aranyosrákosi Id. Aranyosrákosi Székely Sándor
- Székelyudvarhely** (Odorhei, R.)
 ~ jezsuita misszió és gimnázium, alapítás (1651) 152
- Székesfehérvár em.**
 ~ egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 307
 ~ műemlékek
 • Kara Murteza tornya 35
 • Szent Demeter–kápolna 35
 ~ Püspöki Levéltár, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, forrás (1778–1868) 84
- Székesfehérvári Székeskáptalan, Prohászka Ottokár 424
- székeskáptalan (főszékeskáptalan)
 ~ Buda, protokollum, oklevelek Békés m–re 483
 ~ Kalocsa, középkor 29
 ~ Székesfehérvár, Prohászka Ottokár 424
 ~ Szepesség, lengyelek (14. sz.) 174
- Szekfü Gyula „haladó katolikus” 545
- szembenállás, papság, szervezetek – kormány, Heves m. (1956–1961) 220
- szeminárium és liceum, Kárpátalja (1776–1949) 157
- Szendrey Tamás történész, nekrológ 529–530
- Szent
 ~ András Id. András–Zoerard, szent
 ~ Anzelm
 • Kollégium, bencés, Haudek Ágoston 216
 • Konföderáció, Magyar Bencés Kongregáció szerepe, Róma (Ol.) 216
 ~ Bazil Rend, levéltár, Máriapócs, monostor 67
 ~ Demeter
 • kapcsolat, magyar korona 471
 • kápolna, Székesfehérvár, műemlékek 35
 ~ Erzsébet–templom
 • Cleveland Id. ott
 • Kecskemét, templomtörténet 3
 ~ Farkas Id. Wolfgang, szent
 ~ Gellért
 • Hittudományi Főiskola, évkönyv 230
 • Kolostor, Brazília, Jordán Emil alapító 218
 ~ ld. még: Gellért, szent
 ~ István Id. István, I., m. kir., szt.
 ~ Akadémia, tagok 404
 ~ legenda, nagyobbik, I. András, m. kir. 86
- ~ napok, Kalocsa
 • (1993) 135
 • (1994) 162
 ~ Jakab–legendák, zarándokhely, Compostella (Sp.) 190
 ~ József Hispitiium Egyesület (1925–1950) 460
 ~ László
 ~ Id. László, I., m. kir., szent
 ~ legenda, falképek, középkor 118
 ~ László Társaság, minoriták 156
 ~ lépcsők, összekötő, földi–, égi szféra 55
 ~ Margit Id. Antiochiai, Árpádházi
 ~ Margit Gimnázium, Budapest, évkönyv 509
 ~ Mihály templom, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.), templomtörténet 442
 ~ vér–tisztelet, Magyarország, középkor 39
 ~ Vincéről Nevezett Irgalmasnővérek Id. Irgalmas Nővérek
 ~ Wolfgang Id. Wolfgang püspök, szent
- szentbeszéd, Mindszenty József bíboros 380
- szentek
 ~ magyar, Csúzy Zsigmond prédikációi 341
 ~ tisztelete, Brazília (20. sz.) 206
 ~ párhuzam, Antiochiai Margit és Árpádházi Margit 59
 ~ római, Pongrác, ikonográfia 556
 ~ ld. még: nevük alatt
- Szentendre**
 ~ egyháztörténet 276
 ~ plébániatörténet, római katolikus 317
- Szentendrey Katalin Id. Katonáné Szentendrey Katalin
- Szentmártonszállás** Id. Kunszentmárton
- Szentopolk és Metód, kapcsolat Szirmiummal és Szlavóniával 172
- Szentszék
 ~ Károlyi Mihály, kapcsolat 401
 ~ Magyarország, kapcsolat, hidegháború idején 314
 ~ Szeged, kapcsolat, Egyházmegyei Központ 544
- szentté avatás, Margit, Árpád–házi 340
- szepesi püspökség, birtokai (18–19. századforduló) 420
- Szepességi Káptalan (14. sz.), lengyelek 174
- Szépművészeti Múzeum, Budapest
 ~ táblakép, Eucharisztia–oltár, Sassetta István 36
- Szer monostor, építéstörténet 440
- Szerémi György világgépe 4
- szerep, egri em., művelődésben (1697–1848) 363
- szerk.
 ~ Bárdos István, ism. 87, 187
 ~ Beke Margit, ism. 87, 187
 ~ Békés Gellért ism. 171

~ Dóka Klára, ism. 186, 277, 303–304
 ~ Horváth Árpád ism. 171
 ~ Imre Mihály, ism. 335
 ~ Ságvári Ágnes, ism. 255
 ~ Somorjai Ádám, ism. 227
 ~ Tökés László, ism. 143
 szertartások és halotti címerek, főpapi, temetési (18–19. sz.) 57
 Szervátiusz Múzeum, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.) 531
 szervezés, egyetem–, katolikus, Eger (1754–1948) 75
 szerveződés, civil, katolikus egyházközség (1919–1944) 293
 szerzet(ek)
 ~ Isteni Megváltóról Nevezett Irgalmasnővérek, Sopron (1863–1950) 348
 ~ női, Isteni Megváltó Leányai
 • kapcsolat, Apor Vilmos, Mindszenty József 371
 ~ Sz. Vincéről Nevezett Irgalmasnővérek, Szécsény (1875–1950) 148
 szerzetes rendek
 ~ feloszlítás (1950) 423
 ~ Jász–Nagykun–Szolnok m. (1920–1950) 44
 szerzetesek, papság – kormány, szembenállás, Heves m. (1956–1961) 220
 szerzetesség, keresztény 233
 Szilády János 144
 Szilas László jezsuita egyháztörténész, interjú 505
 Szili Ferenc, ism. 332
Szirmiummal és Szlavóniával kapcsolat, Szventopolk és Metód 172
 Szittyay Dénes, ism. 150
Szlavóniával és Szirmiummal kapcsolat, Szventopolk és Metód 172
Szlovákia, katolikus egyháztörténet, kezdetektől 184
 Szmrecsányi Lajos érsek, Eger 197
 szobrok, Kunszentmárton 468
 szociális
 ~ irányú katolikus mozgalmak, Magyarország (1935–1949) 65
 ~ kérdések, magyar – német katolikus egyház, párhuzam (1891 előtt) 179
 ~ Misszió Társulat ld. egyesületek
 szocializmus, keresztényszocializmus, Magyarország 117
 szociográfia, Nagykunság 388
 szokásrend, iskola, keresztény 292
 Szolnok, egyháztörténet, római katolikus 411
Szombathely
 ~ Győr em., zsinat (1579), Draskovich György 193
 ~ Pax–Romana–kongresszus, megújuló egyház és társadalom (1993) 171
 Szórád, szent ld. Zoerard–András, szent

~ szórvány magyarság, lelki gondozás 156
 ~ Olaszország 204, 252
 Brazília 206
 Szőnyi Benjámín református prédikátor 335
 Szöreg, római katolikus plébániatörténet (1848–49) 421
 Szőrényi László, ford. 245
 szöveggondozás
 ~ Kőhegyi Mihály, ism. 272
 ~ Merk Zsuzsa, ism. 272
 szövetségújítás, Bátaszék és Ciszterci Rend 78
 születésnap, köszöntés
 ~ Bogyay Tamás 19
 ~ Gábrriel Asztrik 330
 ~ Lénárd Ödön 513
 ~ Lukács László SJ, történész 183
 szülőváros, METEM, Toronto (Can.) vagy Esztergom ? 286

T

táblakép, Sassetta István, Eucharisztia–oltár
 ~ Szépművészeti Múzeum, Budapest 36
 tábori pp ld. Bjelik Imre
 tagok, Szent István Akadémia 404
 Takács Imre, ism. 231
 tanácskozások, Bernardinum (1891–1933) 42
 tanárképzés, bencés (1819–1848) 520
 tankönyvek, magyar történelem (1945–1975) 149
 tanulmánygyűjtemény, Erdély 334
 tanulmányok
 ~ egyháztörténeti 450
 ~ magyar egyháztörténet, METEM Vázlatok, METEM Enciklopédia 48
 ~ Párizs–tanulmányok 139
 ~ Pitvaros 114
 tanügyigazgatás, egyházi, római–katolikus (1560–1950) 10
 tanyavilág, Szeged, fiatalok, KALOT, KA-LÁSZ 562
 Tápé ld. Szeged–Tápé
 tárcsás kereszt, sírlap, Balassa Bálint Múzeum, Esztergom 22
 Tari Edit, ism. 466, 469
 társadalmi háttér, egyházi iskolások (1990–es évek) 321
 társadalom
 ~ és egyház, megújuló, Pax–Romana–kongresszus, (Szombathely–Vép, 1993) 171
 ~ magyar, hatás, Rerum Novarum, pápai körlevél 96
 társadalomtörténeti atlasz, Kelet–Közép–Európa 104
 társulatok, vallásos, magyar városok, késő–középkor 318
 Telegdi-család, per, Csanádi püspökség 254
 telep, remete–, régészeti kutatás, Tihany 21

- települések, Körös – Tisza – Maros–köz, középkor 359
- települési és egyházi topográfia, Magyarország, középkor 408
- településtörténet, Nyitra-nyárád (Veliki Kyr, Sl.) 98
- Temerin** (Jug.), plébániatörténet 166
- Temesvár** (Timișoara, R.)
- ~ Glattfelder Gyula püspök, sajtóvisszhang 243
 - ~ zsidó hitközségtörténet (1848–1918) 543
- Temesvári em., név- és címtár 550
- temetési szertartások és halotti címerek, főpapi (18–19. sz.) 57
- temetők, Kunszentmárton 468
- templom(ok)
- ~ Cleveland, (Can.), Szent Erzsébet-, templom-történet 400
 - ~ Egyesült-Államok, magyar katolikusok 501
 - ~ Erdélyi Püspökség, középkor 274
 - ~ falusi, adattár, középkor 466
 - ~ Kecskemét, Szent Erzsébet–templom, templomtörténet 3
 - ~ Magyarország, ruszin 538
 - ~ Pakod (Zala m.), katolikus 352
 - ~ Pest m., középkor 469
 - ~ Tiszaújfalú, zárda-, építéstörténet (1928–1943) 370
- templombúcsú, Földeák (1848) 526
- templomépítő, Grassalkovich I. Antal (18. sz.) 394
- templomtörténet
- ~ Cleveland (Can.), Szent Erzsébet– 400
 - ~ Kecskemét, Szent Erzsébet–templom 3
 - ~ Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.), Szent Mihály– 442
 - ~ Kunszentmárton, középkor 27, 538
- teológia, „román iskola”-é és Prohászka Ottokár 398
- térképek
- ~ Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár 389
 - ~ Magyarország, egyházi levéltárak (13–14. sz.) 51
- térképgyűjtemények
- ~ egyházi levéltárak 112
 - ~ Egyházmegyei Könyvtár, Vác 159
- testvérek ld. hutteri
- tevékenység, METEM, megalakulás 12
- Thun Albin, ism. 385
- Tihany**, remetetelep, régészeti kutatás 21
- Tilkovszky Lóránt, ism. 437
- Tisza** – Körös – Maros–köz, települések, középkor 359
- Tiszántúli Egyházkerület, református egyháztörténet (1944–1986) 415
- Tiszaújfalú**, zárdatemplom, építéstörténet (1928–1943) 370
- tisztelet
- ~ Árpád-házi szent Erzsébet, Kolumbia 375
 - ~ magyar szentek, Brazília (20. sz.) 206
 - ~ Mária-tisztelet ld. ott
 - ~ Oltárisztelet, középkor
 - Európa 417
 - Magyarország, középkor 39
 - ~ Szent Vér, Magyarország, középkor 39
 - ~ szentek tisztelete ld. ott
- Tomisa Ilona, ism. 142, 309
- topográfia, Magyarország, települési és egyházi, középkor 408
- Toronto** (Can.) vagy Esztergom, METEM szülővárosa? 286
- torony, Kara Murteza pasáé, Székesfehérvár, műemlékek 35
- Tóth István György, ism. 271
- Tőkés László szerk., ism. 143
- Tölgyesi József, szerk. 382
- török hódoltság alatt, magyar reformáció 188
- Török József, ism. 72
- történelem tankönyvek, magyar (1945–1975) 149
- történelmi feladatgyűjtemény 516
- történész, Lukács László SJ, születésnap, köszöntés 183
- történészek
- ~ lengyel, Római Lengyel Akadémia, Fraknói Vilmos 199
 - ~ magyar, katolikus, Regnum, egyháztörténeti évkönyv 121
 - ~ napja ld. Szent István–napok
- történet
- ~ Morávia 338
 - ~ történeírásé, Egyesült Államok 302
- történeti
- ~ földrajz, Váci em. 296
 - ~ gyűjtemények, Baptista Egyház 323
 - ~ Intézet ld. Magyar Történeti Intézet (Róma) Osztrák Történeti Intézet
- történetírás története, Egyesült Államok 302
- történetíró papok, Csanád em., adattár 49
- törvénykönyvek, László, I. m. kir. 454
- törzslap, katonai, Bjelik Imre tábori pp 409
- Trogmayer Otto, ism. 440
- tudomány- és iskola-reformok, Brassai Sámuel (19. sz.) 498
- tudományos és iskolai reformtörekvések, Brassai Sámuel (19. sz.) 498
- Tudományos Közlemények ld. Károlyi Gáspár Református Egyetem
- U**
- Udvardy József, ism. 73
- Udvari István, közreműködő 508
- Új Tanulmányok, folyóirat ld. Studia Nova
- Újszeged**, oktatási intézmények, római katolikus egyházközség (1948–ig) 97

Unghváry Sándor, ism. 188
unitárius

- ~ arckép, Heltai Gáspár 453
 - ~ egyháztörténet
 - Budapest, egyházközség 311
 - Magyarország (Trianon után) 263
 - ~ Gál Miklós 311
 - ~ Józán Miklós 311
 - ~ kollégium, Kolozsvár (Cluj–Napoca, R.)
 - Brassai Líceum 511
 - iskolatörténet 439
 - ~ prédikációk 539
 - ~ püspök
 - Aranyosrákosi Székely Sándor (19. sz.) 458
 - Szentábrahámi Mihály (18. sz.) 419
- urbárium, Veszprémi Püspökség (1524) 147
USA ld. Egyesült Államok
utánpótlás, férfirendek, Lengyelország 168
utódlás, Mátyás, I. m. kir. 391
üldöztetés, magyar papság (1948–1977) 349

V

Vác em.

- ~ egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 306
 - ~ Egyházmegyei Könyvtár, térképgyűjtemények 159
 - ~ plébániai könyvtárak 289
 - ~ történeti földrajz 296
- vádak Pius pápa XII. ellen 344
Vajdaság (Vojvodina, Jug.), archaikus népi imádságok 384
válaszút, Bajorország, protestantizmus vagy katolicizmus 542
vallás és oktatás, Dunántúl (1810–1812), katonai jelentés 320
vallási
 - ~ élet, magyar, Egyesült Államok, századforduló 261
 - ~ megnyilvánulások, néprajz, Csanádi Püspökség 319
 - ~ türelem, Erdély 151
- vallásos
 - ~ egyesületek, Baja (19. sz.) 29
 - ~ nevelés, állami iskolák (1949–1950) 38
 - ~ társulatok, magyar városok, késő-középkor 318
- valláspolitikai
 - ~ Báthory-cs., Erdély 493
 - ~ Staatsrat-é, Erdélyben (1771–1772) 393
- vallástörténet
 - ~ Erdély 151
 - ~ Kelet-Közép-Európa, atlasz 104
- vallásügy
 - ~ Erdély (1765–1773) 496

~ Magyarország, katolikusok és reformátusok, kora-újkor 310
valóság és legenda, Margit, szent, Árpád-házi 340
Vanyó Tihamér OSB, egyháztörténész, bibliográfia 123

Várdy

- ~ Béla, közrem. 501
- ~ Steve Béla ld. Várdy Béla

Varga

- ~ Lajos, ism. 296, 540
- ~ László, ism. 228

városok, magyar, vallásos társulatok, késő-középkor 318

vatikáni

- ~ források, Magyarország elleni intervenció (1919) 128
- ~ rádió, magyar tagozat 367
- ~ zsinat, intervenció, magyar kormány (1870) 40

Vatikánváros, levéltár ld.

egyházi ügyek kongregációja, levéltár

Vécsey Antal, ism. 443

védelem, egyházi iskolák, tüntetés, Sopron (1948) 267

Vendégkönyv ld. Máriakálnoki Vendégkönyv 291

Veneto, pócsi Mária-tisztelet 369

vér ld. Szent Vér

Veszprém em.

- ~ egyházlátogatási jegyzőkönyvek, katalógus 308
- ~ jezsuita misszió (1649–1677) 361
- ~ Volka Ottó püspök (1665–1720) 357

Veszprémi

- ~ László, szerk. 486
- ~ Püspökség ld. püspökségek

Vidlics Ferenc, ism. 223

Vigh Éva, ford. 314

vikáriátus, Esztergom, érsekség, hódoltsági 518

világkép, Szerémi György 4

Villon kora, Párizs, László, V., m. kir. követei 392

Vince ld. Szent Vince

visszaemlékezés (Bubla László) 452

viszony(ok)

- ~ állam – egyház 33
 - (1914–1945) 77
- ~ Esztergomi Érsekség és Kalocsai Érsekség (13. sz. eleje) 37
- ~ politikai, Szent László kora, kapcsolat Rómával 339

visszaemlékezések, görögkatolikus egyház, Kárpát-alja (1944–1992) 180

vita, esztergomi érsek, krakkói püspök (14. sz.) 124

vizitáció ld. egyházlátogatás

Volkra Ottó püspök, Veszprém em. (1665–1720) 357

Wolfgang püspök, szt., Magyarország 141

Z

Zakar Polikárp, egyháztörténész, bibliográfia 268

Zala m., katolikus oktatás–nevelés, reformkor 31

Zalaegerszeg

~ diáksztrájk és megtorlás (1948) 297

~ Notre Dame Iskolák, Mindszenty József (1929–1948) 284

Zalavár, konvent, levéltár 532

zarándok, Lászlai János, Egyiptom (1483) 418

zarándoklat, Altötting (No.), kegyhely (1947) 353

zárdatemplom ld. templom

Zebegény, monasteriológia 81

Zeller László, közreműködő 514

zeneszerző, Mirzaty Dan, Ave Maria 298

Zimányi Vera–tisztelet, tanulmányok 585

Zoerard–András, sz., remete, élete és kultusza Magyarországon 410

Zombori István, ism. 89, 150

Zs

zsidó

~ hitközségek

• Erdély (1867–1914) 566

• Észak–Erdély (1940–1944) 262

~ oktatásügy, Erdély (1780–1913) 153

~ összeírása, Magyarország (1944 április) 258

~ politikus, Horn Ede, reformtörekvés 565

~ történet, Temesvár (Timișoara, R.) (1848–1918) 543

zsidóüldözés, dokumentumok, Bács–Kiskun megyei Levéltár 255

Zsigmond, 493

zsinat(ok)

~ Erdőd, Philipp Melanchthon, Drágfi Gáspár (1545) 236

~ magyar, keleti egyházfegyelem befolyása 360

~ Szombathely, Győr em. (1579), Draskovich György 193

~ Vatikáni, intervenció, magyar kormány (1870) 40

zsinat–presbiteri egyházkerületek, evangélikus

~ Erdély (1919–1932) 459

GYURIS GYÖRGY

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
21(2009) – 30(2018)
REPERTÓRIUM

Bevezető
Megjelent kötetek
Rövidítésjegyzék
Időrendi felsorolás
Mutató

BEVEZETŐ

A repertórium a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 10 évfolyamának anyagát tárja fel. Szerkezete a következő:

– *könyvészeti leírás*

a folyóirat bibliográfiai adatait tartalmazza, a címet, alcímet, szerkesztőket, a kiadót, a megjelenés helyét, kiadóját;

– *rövidítésjegyzék*

a repertóriumban használt rövidítések feloldását tartalmazza;

– *repertórium*

a közlemény jellemzőit írja le, a megjelenés sorrendjében folyamatos tételszámozással, folytatva a Saliga Irén által készített, 1989–2008. év adatait tartalmazó repertórium számozását. Egy-egy ilyen leírás tartalmazza: a szerző, a közreműködő, a cím, (alcím), címfordítás, műfaj (tanulmány, forrás, ismertetés stb.), és a megjelenés (számozás, terjedelem) adatait;

– *mutató*

a tételszámra utal, és egységes betűrendben tartalmazza a személy-, földrajzi és testületi neveket, tárgyszavakat, az ismertetett művek címeit. Dőlt betűvel közlöm a kötetcímeiket, a dőlt tételszám pedig arra utal, hogy az írás az adott személyről szól.

Magyar Egyháztörténeti Vázlatok — Regnum. — Essays in church history in Hungary

Kiadó: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Pannonhalma

– Budapest

METEM International Society for Encyclopedia of Church History in Hungary,
Toronto (Can.)

Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Szeged (22.2010-től)

Alapító: †Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor: CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors:

Hungary: Balogh Margit (24.2012/1-2-től), Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, †Dóka Klára (23.2011/3-4-ig), Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor (24.2012/1-2-től), Mészáros István, Molnár Antal (30.2018/1-2-től), Mózessy Gergely (24.2012/1-2-től), Rosdy Pál, †Sill Ferenc (30.2018/1-2-ig), Solymosi László, Somorjai Ádám (30.2018/1-2-től), Szabó Csaba (30.2018/1-2-től), Szabó Ferenc, Tóth Tamás (30.2018/1-2-től), Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István

Ausztria: Szabó Csaba (24.2012/1-2-től 29.2017/3-4-ig), Valentiny Géza (23.2011/3-4-ig)

Germany: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

Italy: Érszegi Márk Aurél (30.2018/3-4-től), Molnár Antal (24.2012/1-2–29.2017/3-4-ig), Németh László Imre, Somorjai Ádám (29.2017/3-4-ig), Szilas László (23.2011/3-4-ig), Tóth Tamás (24.2012/1-2-től 29.2017/3-4-ig)

USA: †Steven Béla Várdy (30.2018/3-4-ig)

Felelős szerkesztő – Editor: Zombori István

A szerkesztő munkatársa: Zvara Edina (21.2009/1-4-ig)

Felelős kiadó – Publisher: Várszegi Asztrik

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította: Pusztai-Varga Ildikó, Lazányi Orsolya (21.2009-ben)

ISSN 0865-5227

Nyomdai előkészítés: SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés: Planet Corp. Szolgáltató Kft., Szeged (23.2011/3-4-ig); EFO Nyomda (24.2012/1-2-től)

MEGJELENT KÖTETEK

kötet	tárgyév	számok
21	2009	1-4
22	2010	1-2, 3-4
23	2011	1-2, 3-4
24	2012	1-2, 3-4
25	2013	1-2, 3-4
26	2014	1-4
27	2015	1-2, 3-4
28	2016	1-4
29	2017	1-2, 3-4
30	2018	1-2, 3-4

RÖVIDÍTÉSJEJYZÉK

Bp.	Budapest
ill.	illusztrált
Ism.	Ismertette
METEM	Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség
Nekr.	Nekrológ
sz.	szám
Tan.	Tanulmány

REPERTÓRIUM

- 711 SALIGA Irén**
Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1(1989) – 20(2008). Repertórium.
= 21(2009) 1–4. sz. 5–104. Rep.
- 712 KISS Gergely**
A középkori magyar egyházszervezet kialakulása (10. század vége – 12. század eleje). Az István-kori egyházszervezet kialakításának szakaszai és problémái. – The development of Hungarian church structure in medieval times. (From the end of the 10th until the beginning of the 12th century.)
= 21(2009) 1–4. sz. 105–116. Tan.
- 713 FEDELES Tamás**
Az Albeniek a pécsi egyházmegye élén. – Albanies at the head of the diocese of Pécs.
= 21(2009) 1–4. sz. 117–130. Tan.
- 714 SARBÁK Gábor**
Remeték a Jakab-hegyen. Megjegyzések a pálos rend pécsi kezdetéhez. – Hermits on Jakab-hill. Contributions to the history of the Pauline fathers in Pécs.
= 21(2009) 1–4. sz. 131–138. Tan.
- 715 TAMÁSI Zsolt**
Az erdélyi egyházmegye 1848-ban. Szcitovszky János tevékenységének hatása az erdélyi egyházmegyében. – The diocese of Gyulaféhevár (Alba Julia) in 1848. The effect of János Szcitovszky in the Transylvanian diocese.
= 21(2009) 1–4. sz. 139–165. Tan.
- 716 MARTON József**
Egyháztörténeti adalékok a gyulaféhevári egyházmegye történetéhez. – Contributions to the history of the diocese of Gyulaféhevár (Alba Julia).
= 21(2009) 1–4. sz. 167–180. Tan.
- 717 ALBERT András**
Gróf Bethlen Miklós protestáns politikus és a Diploma Leopoldinum. – The protestant politician, count Miklós Bethlen, and the Diploma Leopoldinum.
= 21(2009) 1–4. sz. 181–190. Tan.
- 718 MELLACE Katalin**
„...semmi feltétel alatt, semmi áron”. Kossuth búcsújának valdens forrásai [Torinóból]. – “...under no conditions”. Waldensian resources of the farewell of Kossuth.
= 21(2009) 1–4. sz. 191–208. Tan.
- 719 KLESTENITZ Tibor**
Prohászka Ottokár sajtószervező tevékenysége. – Ottokár Prohászka as a press-revivalist.
= 21(2009) 1–4. sz. 209–226. Tan.
- 720 NAGY István**
A kecskeméti zsidóság gazdasági helyzete 1938 és 1943 között. – The economic situation of the Jews in Kecskemét between 1938 and 1943.
= 21(2009) 1–4. sz. 227–246., ill. Tan.
- 721 MOLNÁR Imre**
A magyar katolikus egyház és a lengyel menekültek. – The Hungarian Catholic Church and the Polish refugees.
= 21(2009) 1–4. sz. 247–256. Tan.
- 722 SZENDE Ákos**
Egy piarista geodéta: Rónai Jenő. – A piarist geodesist: Jenő Rónai.
= 21(2009) 1–4. sz. 257–263. Tan.
- 723 NÉMETH László Imre**
Az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltára, 1952–2006. – The archives of the Hungarian Catholic Mission in Italy, 1952–2006.
= 21(2009) 1–4. sz. 265–293. Forrás

724 BÁLINT László

Rendszerváltás – egyház – titkosszolgálat. Értekezlet a BM III/III-1 Osztályon (1989. június 13.) – Change of the regime – church – secret service. Conference in the III/III-1 Department of the Ministry for Home Affairs.

= 21(2009) 1–4. sz. 295–302. Forrás

725 SOMORJAI Ádám

A gyűrű, a mellkereszt és a mantello átadása. Mindszenty bíboros emlékiratainak értelmezéséhez. – Concession of the ring, of the pectoral cross and of the mantle. Pope Paul VI and Cardinal Mindszenty.

= 21(2009) 1–4. sz. 303–319., ill. Adattár

726 MÉSZÁROS István

Kód a követségi Mindszenty-iratokhoz. Jegyzetek a Somorjai/Zinner-gyűjteményhez. [Majd' halálra ítélve.] – Guide to the Mindszenty documents of the American Embassy of Budapest. Notes on the source publication edited by Ádám Somorjai and Tibor Zinner.

= 21(2009) 1–4. sz. 321–348. Adattár

727 VISY Zsolt

La base della vasca battesimale della chiesa di Tápé. Dedicato all'ottantenne László Péter. – The pedestal of the baptismal font in the Roman Catholic Church of Tápé.

= 21(2009) 1–4. sz. 349–368., ill. Adattár

728 ÁRVAI Tünde

Vallás és etnikum Közép-Európában Tanulmányok. Szerkesztette: Kupa László. B&D Stúdió, Pécs, 2008. 227 p. [Ism. – –].

= 21(2009) 1–4. sz. 369–372.

729 SZECSKÓ Károly

Misóczki Lajos: A vallás- és egyházügy a Rákóczi-szabadságharc idején. Gyögyös, 2009. 268 p. [Ism. – –].

= 21(2009) 1–4. sz. 372–374.

730 SOMORJAI Ádám OSB

Teszelszky, Kees: Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás. Historia Pro Futuro, Bencés Kiadó, Pannonhalma 2009. 382 lap, 24 színes illusztráció. [Ism. – –].

= 21(2009) 1–4. sz. 374–375.

731 FEDELES Tamás

Középkori pécsi segédpüspökök. – Coadjutors of Pécs during the middle ages.

= 22(2010) 1–2. sz. 5–20. Tan.

732 KÁPOLNAI Iván – SZÁVAI Tamás

Pannóniai Szent Márton és tiszteletének emlékei a Kárpát-medencében. – Saint Martin of Pannonia and his cult in the Carpathian-basin.

= 22(2010) 1–2. sz. 21–33. Tan.

733 GLESZER Norbert – ZIMA András

Változatlanág a változásban. A két világháború közötti budapesti zsidó csoportok önképe a megváltozott kárpát-medencei határok függvényében. – Unchangingness in change. The changed self-image of Budapest Jewish groups in the interwar years as a function of the changed borders in the Carpathian Basin.

= 22(2010) 1–2. sz. 35–62., ill. Tan.

734 SZECSKÓ Károly

Adalékok Barankovics István (1906–1974) egri éveinek történetéhez. – Data of István Barankovics's life – the period in Eger.

= 22(2010) 1–2. sz. 63–67. Tan.

735 FÁBIÁN Borbála

Az utolsó bajai ferences házfőnök: Vértes Honor. – The last Franciscan superior in Baja: Honor Vértes.

= 22(2010) 1–2. sz. 69–75. Tan.

736 MOLNÁR Imre

Jerzy Popiełuszko lengyel mártírpap halála körülményeinek magyarázata a lengyel rendszerváltás előtt és után. – Differing interpretations of Jerzy Popiełuszko's martyr's death before and after the change of Regime.

= 22(2010) 1–2. sz. 77–95. Tan.

737 BURA László

A megújuló egyház. A Szatmári Római Katolikus Püspökség újjászületése 1990–2002. – The renewing Church. Rebirth of the Roman Catholic Episcopacy of Szatmár 1990–2002.

= 22(2010) 1–2. sz. 97–162. Tan.

738 CÚTHNÉ GYÓNI Eszter

Endrédy Vendel zirci apát fogságának története. – The imprisonment of Vendel Endrédy, abbot of Zirc.

= 22(2010) 1–2. sz. 163–181. Forrás

739 BALOGH Margit

Búcsú Gergely Jenőtől.

= 22(2010) 1–2. sz. 183–189. Nekl.

740 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek 2008. Egyháztörténeti könyvek 2009.

= 22(2010) 1–2. sz. 191–203. Adattár

741 KAPRONCZAY Károly

A Szolidaritás mártír káplánja: Jerzy Popiełuszko. Molnár Imre: Az igazság szabaddá tesz. Boldog Jerzy Popiełuszko lengyel mártír pap élete és halála. Bp. 2010, METEM, 220 p. [Ism. – –].
= 22(2010) 1–2. sz. 205–208.

742 GYARMATI György

Molnár Imre könyve Jerzy Popiełuszko életéről és haláláról. Molnár Imre: Az igazság szabaddá tesz. Boldog Jerzy Popiełuszko lengyel mártír pap élete és halála. Bp. 2010, METEM, 220 p. [Ism. – –].
= 22(2010) 1–2. sz. 209–211.

743 G. TÓTH Péter

Fedeles Tamás: Püspökök, prépostok, kanonokok. Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből. Capitulum V. Sorozatszerkesztő: Koszta László. Kiadja: Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézet, Középkori és Kora Újkori Történeti Tanszék. Szeged, 2010. 174 p. [Ism. – –].
= 22(2010) 1–2. sz. 213–216.

744 KÖRMENDI Tamás

Remete Günther és Magyarország. – Gunther the hermit and Hungary.
= 22(2010) 3–4. sz. 5–22. Tan.

745 ZVARA Edina

Ferencesek Szakolcán a 16–17. században. – Franciscans in Szakolca in the 16–17th centuries.
= 22(2010) 3–4. sz. 23–44. Tan.

746 ALBERT András

Gróf Bethlen Miklós protestáns kancellár szerepe a külföldi ösztöndíjak megszerzésében (1696–1709). – Count Miklós Bethlen, Protestant Chancellor's role in securing foreign scholarships (1696–1709).
= 22(2010) 3–4. sz. 45–54. Tan.

747 SZOLLÁTH Tibor

A szovátai református felekezeti iskola a második világháborúig. – Calvinist school in Szováta until World War II.
= 22(2010) 3–4. sz. 55–71. Tan.

748 MÁTÉ Anita

Amerika magyar szemmel. Óhazai egyháziak benyomásai a 20-as és 30-as évek Amerikájáról. – Interwar America in Hungarian Catholic travelogues.
= 22(2010) 3–4. sz. 73–110. Tan.

749 BALOGH Margit

Mindszenty József prímás-érsek és az államforma kérdése 1945–1946-ban. – The opinion of Cardinal

József Mindszenty, Primate of Hungary on the constitutional form of Hungary in 1945–1946.
= 22(2010) 3–4. sz. 111–126. Tan.

750 BÁCSEFAINÉ dr. HÉVIZI Rózsa

90 ÉVES A Szent Margit Gimnázium. – 90th anniversary of Szent Margit Grammar School.
= 22(2010) 3–4. sz. 127–141. Tan.

751 MISKOLCZY Ambrus

A román kolindáktól a Cantata Profanáig. – From Romanian colinde to Cantata Profana.
= 22(2010) 3–4. sz. 143–180. Tan.

752 MIKLÓS Péter

Máriavita ókatolikus püspöki pástorlevél 1945-ből. – Mariavite Old Catholic pastoral letter from 1945.
= 22(2010) 3–4. sz. 181–190., ill. Forrás

753 BÁLINT László

Röpcédulák és névtelen levelek a termelőszövetkezetek ellen (Csanádpalota 1959–1960). – Leaflets and anonymous letters against agricultural co-operatives (Csanádpalota 1959–1960).
= 22(2010) 3–4. sz. 191–200. Forrás

754 SOMORJAI Ádám OSB

Mindszenty-levelek a bostoni Kennedy-könyvtárban. – Mindszenty letters in the Kennedy Library of Boston.
= 22(2010) 3–4. sz. 201–205. Forrás

755 SOMORJAI Ádám OSB

A vádlott megszólal. A Mindszenty-kutatás jelenlegi helyzetéről. [Adriányi Gábor bírálatára (2007/3–4.), melyet a könyvről Somorjai által készített recenzióról (2007/1–2.) írt.]
= 22(2010) 3–4. sz. 207–209. Viszontválasz

756 KLINDA Mária

Velencei Katalin: A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BEpAlbCat.) Országos Széchényi Könyvtár – Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, Bp., 2008. XXXVIII, 582 pp. [Ism. – –].
= 22(2010) 3–4. sz. 211–213.

757 BARTHA Annamária

Egy 13. századi életút: Favus apát karriertörténete. – A career from the 13th century: live of Abbot Favus.
= 23(2011) 1–2. sz. 5–31. Tan.

758 TERNOVÁ CZ Bálint

A szerémi püspökök életrajza, valamint a kői illetve a szenternyei székeskáptalan archontológiája a 14. század közepéig. – The biography of the bishops of

Szerém and the archontology of the chapters of Kő and Szenternye until the mid-14th century.

= 23(2011) 1–2. sz. 33–47. Tan.

759 G. TÓTH Péter

Lippai Péter, a Zsigmond-kori csanádi éneklőkano-
nok és püspöki helynök karriertörténete. – Petrus de
Lippa Cantor and Bishopric Vicar of Csanád in the
reign of Sigismund.

= 23(2011) 1–2. sz. 49–60. Tan.

760 ALBERT, András

The political protection of Transdanubian
Protestantism in the light of Miklós Bethlen's
pamphlets (1671–1681). – A Dunántúl protestantiz-
mus politikai védelme Bethlen Miklós röpiratainak
tükrében (1671–1681).

= 23(2011) 1–2. sz. 61–66. Tan.

761 KOVÁCS Kálmán Árpád

A székely határőr-szervezés vallási, társadalmi és po-
litikai vonatkozásai az 1760-as években. – Religious,
social and political aspects of the organisation of Szé-
kely border guards in the 1760s.

= 23(2011) 1–2. sz. 67–89. Tan.

762 LAKATOS Andor

Liszt Ferenc és Haynald Lajos – egy 19. századi ba-
rátság emlékei Kalocsán. – Ferenc Liszt and Lajos
Haynald. Memories of a 19th century friendship in
Kalocsa.

= 23(2011) 1–2. sz. 91–102., ill. Tan.

763 SOMORJAI Ádám OSB

Mindszenty felfogása a primás alkotmányos sze-
repeköréről közjogi, politikai szerepvállalásáról val-
lott felfogása. – Cardinal Mindszenty's views on
the constitutional, judicial and political role of the
Primate.

= 23(2011) 1–2. sz. 103–122. Tan.

764 ADRIÁNYI Gábor

A zsinatok fejlődése és zsinatok német nyelvterületen
a középkortól 1975-ig. – The development of councils
and the councils in german speaking territories from
the middleages to 1975.

= 23(2011) 1–2. sz. 123–138. Tan.

765 SZÉKELY Tibor

A Magyar Katolikus Püspöki Kar a forradalom bu-
kása után (1956–1958). – The Hungarian Catholic
Bishops' Conference after the fall of the revolution
(1956–1958).

= 23(2011) 1–2. sz. 139–167. Tan.

766 SÚMEGI György

Adalékok Prokop Péter életművéhez. – Contributions
to the oeuvre of Péter Prokop.

= 23(2011) 1–2. sz. 169–191. Tan.

767 FÉNYES Balázs

Kitalált hagyomány – egy mítosz kitalálása. [Zsidó
ortodoxia.] – Invented tradition – invention of a myth.

= 23(2011) 1–2. sz. 193–202. Tan.

768 HROTKÓ Larissza

Az óbudai zsidó közösségi iratok. mint a magyar-
országi zsidóság kutatási forrása. – Jewish societal
documents of Óbuda as investigation resource of
Hungarian Jewry.

= 23(2011) 1–2. sz. 203–211. Tan.

769 KÁPOLNAI Iván

Emlékezés dr. Kiss István teológiai tanárra (1906–
1981). – Remembering the theologian, dr. István Kiss
(1906–1981).

= 23(2011) 1–2. sz. 213–219., ill. Tan.

770 MIKLÓS Péter

Bartók István: Mennyek királynője. Bp., Helikon K.,
2005. (Paletta.) 165 p. [Ism. – –.]

= 23(2011) 1–2. sz. 221–222.

771 GECSE Annabella

Józsa László: „Isten hajléka az emberek között.” A
kunszentmártoni Római Katolikus Nagytemplom.
Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. Bibliotheca
Religionis Popularis Szegediensis 21. Szerkeszti/
redigit: Barna Gábor. Kiadja: Néprajzi és Kultu-
rális Antropológiai Tanszék, Magyar Egyháztörté-
neti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) Bp.,
Szent Márton Plébánia, Kunszentmárton, Historia
Ecclesiastica Hungarica Alapítvány. Szeged–Bp.,
2009., 329 p. [Ism. – –.]

= 23(2011) 1–2. sz. 222–224.

772 ALBERT, András

Huszár Pál: Kálvin János tanításából. Tanulmányok,
előadások a nagy genfi reformátor írásba foglalt gon-
dolatairól. Pápai Református Teológiai Akadémia,
Pápa, 2011. 132 p. Pápai Eperfa Könyvek 19. [Ism.
– –.]

= 23(2011) 1–2. sz. 225–228.

773 VARGA Tibor Róbert

Az állam és az egyház kapcsolata a 14. századi Er-
délyben. – Connection between the State and the
Church in the fourteenth century in Transsylvania.

= 23(2011) 3–4. sz. 5–18. Tan.

774 BOJTOS Anita

Történelemszemlélet, folklór és obszervancia. Szerémi György és a késő középkori magyar társadalmi tudat forrásairól. – Late medieval folklore and observance. Essay on György Szerémi and the sources of social awareness in late medieval Hungary. = 23(2011) 3–4. sz. 19–44. Tan.

775 MIKLÓS Péter

Dessewffy Sándor csanádi püspök az egyházpolitikai vitákban. – Sándor Dessewffy, Bishop of Csanád, in the debates over the relations of Church and State. = 23(2011) 3–4. sz. 45–55., ill. Tan.

776 ADRIÁNYI Gábor

Az 1860-as kölni tartományi zsinat mint az első vatikáni előfutára? – The Provincial Council of Cologne (1860) as precursor of Vatican Council I? = 23(2011) 3–4. sz. 57–66. Tan.

777 SZÉKELY Tibor

Emlékmű helyett. Arcok a Központi Szemináriumból a forradalmi és a bukás utáni időből, BM és ügynöki jelentésekben, periratokban. – Instead of a monument. Students of the Central Seminary during and after the revolution. = 23(2011) 3–4. sz. 67–80., ill. Tan.

778 GYÖNGYÖSSY Orsolya

Szent Vendel tisztelete Csongrádon a 19. században. – The cult of Saint Wendelin in Csongrád in the 19th and 20th century. = 23(2011) 3–4. sz. 81–91. Tan.

779 SZABÓ Erika

Elalvástól az álomfejtésig. Alvás – álom – álomfejtés – démonok a zsidó hagyományban. – From falling asleep to dream reading. Sleeping – dream – dream reading – demons in Jewish tradition. = 23(2011) 3–4. sz. 93–101. Tan.

780 BOHÁN, Béla

Contribution to the history of the Satmar diocese in the 20th century. My viewpoint according to the writings and my own experience. = 23(2011) 3–4. sz. 103–165. Forrás

781 KORHECZ PAPP Zsuzsanna

A szegedi Dömötör-templom barokk főoltára. – The baroque main altar of the Saint Demetrius church in Szeged. = 23(2011) 3–4. sz. 167–192., ill. Adattár

782 VAJDA Tamás

Négy új könyv a keresztes hadjáratok és lovagrendek történetéről. Laszlovszky József–Majorossy Judit–

Zsengellér József (szerk.): Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik. Zsolt Hunyadi: The hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387. Hunyadi Zsolt–Pósán László: Krisztus katonái: a középkori lovagrendek. Hunyadi Zsolt: A keresztes háborúk világa. [Ism. – –.] = 23(2011) 3–4. sz. 193–199.

783 PÁL József

Akadémiai védőszentek Magyarországon (a nagyszombati egyetemig). – Patron saints of universities in Hungary. = 24(2012) 1–2. sz. 5–13. Tan.

784 SZLUHA Márton

Egy olasz szent [Maddalena Gabriella di Canossa] magyar ősei. – Gli antenati ungheresi di un santo italiano. – Hungarian ancestors of an Italian saint. = 24(2012) 1–2. sz. 15–24., ill. Tan.

785 KARNITSCHER Tünde Beatrix

Istenkeresés Kelet és Nyugat között a 18. században. Hrihorij Szkovoroda (1722–1794) Magyarországon töltött évei. – Searching for God between east and west in the 18th century. The years Hrihorij Szkovoroda spent in Hungary. = 24(2012) 1–2. sz. 25–40. Tan.

786 TAMÁSI Zsolt

A székelyföldi katolikus papság forradalmi szerepvállalása 1848/49-ben. Esettanulmány: András Antal gergyóalfalvi plébános és kerületi jegyző szerepe. – Articpation of the Catholic clergy of Székely Land in the revolution and war of independence of 1848/49. = 24(2012) 1–2. sz. 41–66. Tan.

787 KLESTENITZ Tibor

Reformtörekvések a magyar katolikus egyházban az I. világháború után. – Reform endeavours of the Hungarian Catholic Church after the First World War. = 24(2012) 1–2. sz. 67–84. Tan.

788 SZECSKÓ Károly

Újabb adalékok dr. Samassa József (1828–1912) bíboros érsek életrajzához. – Contributions to the biography of Cardinal Primate dr. József Samassa (1828–1912). = 24(2012) 1–2. sz. 85–88. Tan.

789 VINCZE Gábor

Feltételezések és kérdőjelek. Dr. Wiener Tibor, a hódmezővásárhelyi „volksbundista” görögkeleti lelkész. – The Orthodox priest of Hódmezővásárhely, dr. Tibor Wiener, before the People's Tribunal = 24(2012) 1–2. sz. 89–100., ill. Tan.

790 TEMPFLI Imre

Boldog Bogdánffy Szilárd és a romániai egyházüldözés (1945–1953). – Blessed Szilárd Bogdánffy and the persecution of the Church in Romania (1945–1953). = 24(2012) 1–2. sz. 101–110., ill. Tan.

791 BURA László

Boldog Bogdánffy Szilárd (1911–1953). Élete szilárd hitre, töretlen hűségére épülő szeretetszolgálat. – Blessed Szilárd Bogdánffy (1911–1953) = 24(2012) 1–2. sz. 111–120. Tan.

792 SOMORJAI Ádám OSB

Hazug vatikáni „Ostpolitik”? Adriányi Gábor, a tények és Mindszenty bíboros emlékiratai. – Vatican “Ostpolitik” – Lying? Prof. Gabriel Adriányi, the facts and the memoirs of Cardinal Mindszenty. = 24(2012) 1–2. sz. 121–131. Tan.

793 MISKOLCZY Ambrus

Modernitás és vallásosság. A román Báránykától a magyar Cantata profanáig. – From the Romanian Lambkin to the Hungarian Cantata Profana. = 24(2012) 1–2. sz. 133–162. Tan.

794 BÁLINT László

Az apátplébános [Mátai Tóth József] dekonspirációja. Megszólaló lelkiismeret [Udvardy József püspök lehallgatása]. – Deconspiracy of the Parish Priest. Conscience starts speaking. = 24(2012) 1–2. sz. 163–168. Forrás

795 MOLNÁR Antal – MIHALIK Béla Vilmos

A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára. – Archive of the Hungarian Province of the Society of Jesus. = 24(2012) 1–2. sz. 169–178. Forrás

796 MOLNÁR Antal

P. Szilas László SJ (1927–2012). = 24(2012) 1–2. sz. 179–181., ill. Nehr.

797 SZUROMI Szabolcs Anzelm

Egy nemzetközi szintű középkori kánonjogtörténeti kutatócentrum kialakulása. [Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Intézet, Budapest.] – For-mation of a Research Centre of the History of Medieval Canon Law. = 24(2012) 1–2. sz. 183–191. Adattár

798 Alla presentazione del libro: Mindszenty bíboros követségi levelei az Egyesült Államok elnökeihez 1956–1971. [Szeizmográf a Szabadság téren.] – Il 30 novembre 2011. Ore 18.00, Presso l’Accademia d’Ungheria in Roma. = 24(2012) 1–2. sz. 193. Meghívó

799 GIERTYCH, Wojciech OP

Mindszenty bíboros. Ford. Csillag Eszter. = 24(2012) 1–2. sz. 195–199. Előadás

800 FEJÉRDY András

Mindszenty bíboros levelei az USA politikai vezetőihez (1956–1971). [Ed. by Ádám Somorjai.] [Ism. – –.] = 24(2012) 1–2. sz. 201–205.

801 NÉMETH László Imre

Mindszenty bíboros követségi levelei az Egyesült Államok elnökeihez. Somorjai Ádám OSB könyvének ismertetése. [Ism. – –.] = 24(2012) 1–2. sz. 207–212.

802 ZINNER Tibor

1956 és Mindszenty öröksége a Szeizmográf... alapján. [Szeizmográf a Szabadság téren : Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminiszterével, 1956–1971. Vál. Somorjai Ádám, Zinner Tibor.] [Ism. – –.] = 24(2012) 1–2. sz. 213–221.

803 CSÁKÓ Judit

Szent Ányos püspök franciaországi [Orleans-i] és magyarországi [tihanyi] kultuszáról. – On the cult of Saint Anianus of Orleans in France and Hungary. = 24(2012) 3–4. sz. 5–22. Tan.

804 ALBERT, András

The Romanian national minority’s religious right issues in Transylvania at the end of the 17th century (1697–1704). – A román nemzeti kisebbség vallásjogi kérdései a 17. századvégi Erdélyben (1697–1704). = 24(2012) 3–4. sz. 23–29. Tan.

805 KÁPOLNAI Kázmér

Jozef Viktorin (1822–1874). Katolikus pap, irodalomszervező, kiadó, közíró, mecénás a magyarországi idegenforgalom és műemlékvédelem elindítója illetve kezdeményezője. – Jozef Viktorin (1822–1874). = 24(2012) 3–4. sz. 31–38. Tan.

806 NÉMETH László Imre

Zágon József (1909–1975). – József Zágon (1909–1975). = 24(2012) 3–4. sz. 39–78., ill. Tan.

807 CSÍKY Balázs

Az első bécsi döntés hatása az Esztergomi Főegyházmegyére 1938–1945. – The effect of the First Vienna Arbitration on the Archdiocese of Esztergom (1938–1945). = 24(2012) 3–4. sz. 79–107. Tan.

808 BALOGH Margit

Fakultatív hitoktatás és a konkordátum-fiaszkó. Hitoktatási küzdelem és körülményei, 1946–1947. – Optional religious instruction and the failure of the concordate. Struggle over religious instruction in Hungary, 1946–1947.
= 24(2012) 3–4. sz. 109–119. Tan.

809 CSAPODY Miklós

Az európai „Keresztény Unió”. Bálint Sándor keresztényszocializmusa. – The European ‘Christian Union’. Christian socialism and Sándor Bálint.
= 24(2012) 3–4. sz. 121–137. Tan.

810 RABÁR Ferenc, ifj. dr.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek vázlatos története (1863–1950). – Brief history of Sisters of Mercy of the Holy Cross (1863–1950).
= 24(2012) 3–4. sz. 139–165. Tan.

811 SOMORJAI Ádám OSB

Vatikáni források a szlovák államiság kezdeteire, 1918–1927. A szlovák–magyar közös egyháztörténelem egyoldalú szemlélete igényes tudományos publikációkban? – Vatican sources concerning the beginning of the Slovak state, 1918–1927. A unilateral look into the common Slovak-Hungarian Church history in scientific publications?
= 24(2012) 3–4. sz. 167–181. Forrás

812 STEFANIAK, Piotr

A magyarországi domonkos apácák története a 20. században. – History of Dominican nuns in Hungary in the 20th century.
= 24(2012) 3–4. sz. 183–198. Forrás

813 MIKLÓSHÁZY Attila SJ.

Az emigráns r. k. magyar egyházközségek vázlatos története Svájcban. – Brief history of the pastoral care of emigrant Hungarians in Switzerland after the 2nd World War.
= 24(2012) 3–4. sz. 199–202. Adattár

814 KÁPOLNAI Iván

Kiegészítő adalékok az angyalföldi Szent Mihály templom történetéhez. – Contributions to the construction of the Saint Michael Church in Budapest-Angyalföld.
= 24(2012) 3–4. sz. 203–212. Adattár

815 SZECSKÓ Károly

Mísóczi Lajos: A vallás- és egyházügy a Rákóczi-szabadságharc idején. Gyöngyös, 2009. 268 p. [Ism. –.]
= 24(2012) 3–4. sz. 213–214.

816 SZECSKÓ Károly

Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Gyöngyszemek Eger művelődéstörténetéből. Eger, 2011. 198 p. [Ism. –.]
= 24(2012) 3–4. sz. 215–217.

817 SOMORJAI Ádám OSB

Vecsey József: Emlékezés Mindszenty bíboros édesanyjára. Összeállította: dr. Perger Gyula. Martinus Kiadó, Szombathely, 2012. 331 p. [Ism. –.]
= 24(2012) 3–4. sz. 219–222.

818 CSÍKY Balázs

Források az Apostoli Szentszék és Mindszenty bíboros kapcsolatához. Somorjai Ádám könyveiről. [Ism. –.]
= 24(2012) 3–4. sz. 222–225.

819 TAMÁSI Zsolt

Püspöki székek betöltése 1848-ban: állami beavatkozás vagy katolikus egyházi autonómia. Értelmezési szempontok a magyar nemzeti zsinati készülétek tükrében. – The filling of Episcopal chairs in 1848: state intervention or Catholic Church autonomy. Possibilities of interpretational in the mirror of national Hungarian synodical preparations.
= 25(2013) 1–2. sz. 5–19. Tan.

820 SARNYAI Csaba Máté

Szerb–magyar konfliktusok a papság szemével a Kalocsa-bácsi egyházmegyében 1848–49-ben. – (Serbian-Hungarian conflicts from the perspective of the clergy in 1848–49, in Kalocsa-Bács diocese.
= 25(2013) 1–2. sz. 21–28., ill. Tan.

821 TÓTH Krisztina

Miért érdemes az esperesi koronák jegyzőkönyveivel foglalkozni? Válasz a szombathelyi egyházmegye 1936–1944-es koronáin keresztül. – Why is it worth it dealing with the minutes of the deanery conferences? Answer through the 1936–1944 deanery conferences of the diocese of Szombathely.
= 25(2013) 1–2. sz. 29–60. Tan.

822 SZECSKÓ Károly

A keresztényszocializmus hazai képviselője: Csepela Lajos (1873–1944). – A Hungarian Christian socialist, Lajos Csepela (1893–1944).
= 25(2013) 1–2. sz. 61–69., ill. Tan.

823 BALOGH Margit

Két utazás – két korszak. Mindszenty József bíboros érsek 1947-es és 1973-as évi kanadai útja. – Two tours – two eras. Cardinal Archbishop József Mindszenty’s visits to Canada in 1947 and in 1973.
= 25(2013) 1–2. sz. 71–84. Tan.

824 SZÉKELY Tibor

Az esztergomi kisseminárium története 1948-tól 1951-ig. A Cursus Praeliminaris alapítása, működése és felszámolása. – History of the Seminarium Minus in Esztergom from 1948 to 1951.
= 25(2013) 1–2. sz. 85–124. Tan.

825 SOMORJAI Ádám OSB

Mindszenty-levelek Texasban, a Johnson-Könyvtárban. – Mindszenty-letters conserved in the Johnson Library in Austin (Texas).
= 25(2013) 1–2. sz. 125–130. Forrás

826 BÁLINT László

„Antony Huxley” fedőnevű akció. Lakos Endre emigráns pap hazacsábításának megkísérlése. – Operation under the code-name ‘Antony Huxley’. Attempt on calling home Endre Lakos, émigré priest.
= 25(2013) 1–2. sz. 131–142. Forrás

827 MIKLÓSHÁZY Attila SJ

Római katolikus magyar emigráns lelkipásztorkodás Ausztriában. – Brief history of the pastoral care of emigrant Hungarians in Austria after the 2nd World War.
= 25(2013) 1–2. sz. 143–176. Adattár

828 FÖLDVÁRI Sándor

Petrasevics Nikefor József eperjesi görög katolikus kanonok és tudományos kutató (1915–2013). – József Petrasevics Nikefor. Researcher and Greek Catholic prebend of Prešov (1915–2013).
= 25(2013) 1–2. sz. 177–181, ill. Nekl.

829 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek, 2007. Egyháztörténeti könyvek, 2008. Egyháztörténeti könyvek, 2009.
= 25(2013) 1–2. sz. 183–196. Adattár

830 MIKLÓS Péter

Kovács József: Visitatio canonica a gyulai plébánián. 1715–1993. Gerhardus Kiadó, Szeged, 2011. 299 p. Szeged-Csanádi Egyházmegyei Könyvtár, 1. köt. [Ism. ––.]
= 25(2013) 1–2. sz. 197–198.

831 SZECSKÓ Károly

Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában. Eger, Liceum Kiadó, 2011. 555 p. [Ism. ––.]
= 25(2013) 1–2. sz. 198–199.

832 FÁBIÁN Borbála

Korhecz Papp Zsuzsanna: Mathias Hanisch késő barokk vándorfestő. Matijas Haniš kasnobarokni putujući slikar. Szabadkai Városi Múzeum / Gradski Muzej Subotica, Szabadka, 2013, 144 p. [Ism. ––.]
= 25(2013) 1–2. sz. 199–201.

833 Köszöntő [Csóka Gáspár 75. születésnapján.]
= 25(2013) 3–4. sz. 5., ill.

834 KUKORELLI István

Kedves Gáspár Atya!
= 25(2013) 3–4. sz. 6–7. Köszöntő

835 CSÍKY Balázs

Vaszary Kolos, a történelemtanár. – Kolos Vaszary, teacher of history.
= 25(2013) 3–4. sz. 9–27., ill. Tan.

836 RÉTFALVI Balázs

Kovács Sándor útja a szombathelyi püspöki székhöz. – Sándor Kovács’s road to the bishopric seat of Szombathely.
= 25(2013) 3–4. sz. 29–49. Tan.

837 SOMORJAI Ádám OSB

Csóka úrtól Gáspár atyáig. Ünnepi kötet Csóka Gáspár OSB 75. születésnapjára. Szerkesztették: Rendtársai. Kiadja: Szent Mór Bencés Perjelség, Győr, 2013. 584 l. [Ism. ––.]
= 25(2013) 3–4. sz. 51–55.

838 NYÁRÁDI Zsolt

Katolikusok a 17–18. századi Udvarhelyszéken. – Catholics in the 17–18th century Udvarhely seat.
= 25(2013) 3–4. sz. 57–80. Tan.

839 TENGELY Adrienn

A pécsi Mária-kongregációk a dualizmus korában – The Mary-congregations in Pécs in the era of the dualism.
= 25(2013) 3–4. sz. 81–104. Tan.

840 MÓZESSY Gergely

Prohászka Ottokár a katolikus nagygyűléseken. – Ottokár Prohászka on Catholic Congresses.
= 25(2013) 3–4. sz. 105–132. Tan.

841 PETES Róbert

Búzás József győri egyházmegyei pap tanúságtétele a náci és a kommunista diktatúra idején. – The testimony of József Búzás, priest of the diocese of Győr, during the Nazi and Communist dictatorship.
= 25(2013) 3–4. sz. 133–147. Tan.

842 GREGOSITS Gábor

A spanyol katolikus egyház és az állam kapcsolata az 1953-as konkordátum után Jesús Iribarren emlékirataiban. – Iglesia y estado en las memorias de Jesús Iribarren. – The relationship of the Catholic Church and the State of Spain after the concordat of 1953 as reflected in the memoirs of Jesús Iribarren.
= 25(2013) 3–4. sz. 149–165. Tan.

843 SZECSKÓ Károly

Tervek gróf Eszterházy Károly egri püspök (1725–1799) életrajzának megírására. – Biography of Count Károly Eszterházy, Bishop of Eger (1725–1799). = 25(2013) 3–4. sz. 167–178. Forrás

844 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek, 2010. Egyháztörténeti könyvek, 2011. = 25(2013) 3–4. sz. 179–197. Adattár

845 TÓTH Tamás

P. Somorjai Ádám OSB: Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty I–III. Roma-Bp., 2007–2012 című trilógiája. [Ism. –.] = 25(2013) 3–4. sz. 199–202.

846 MIKLÓS Péter

Prohászka Ottokár jubileumi sorozat. Szerk. Barlay Ö. Szabolcs. Székesfehérvár, 2008–2013. [Ism. –.] = 25(2013) 3–4. sz. 202–204.

847 SOMORJAI Ádám OSB

Udvarhelyi Nándor: A czeszochowai pálos kolostor magyar emlékei. Kairosz Kiadó, 2010. 95 p. [Ism. –.] = 25(2013) 3–4. sz. 205–206.

848 SOMORJAI Ádám OSB

Udvarhelyi Nándor: Magyar szentek temploma. Felső-Árva magyar kincsestára. Oravka (Kisárva) fa-temploma, Kairosz Kiadó, Bp. 2013. 197 p. [Ism. –.] = 25(2013) 3–4. sz. 207–209.

849 MIKLÓS Péter

Fejezetek a szőregi plébánia történetéből. – Chapters from the history of the parish of Szőreg. = 26(2014) 1–4. sz. 5–20., ill. Tan.

850 SZÉKELY Tibor

A Magyar Katolikus Püspöki Kar papnevelési konfliktusai, állami beavatkozások és célkitűzések a forradalom bukása után (1957–1959). (A BM és az ÁEH dokumentumai tükrében.) – Educational conflicts among the Hungarian Catholic Bishops; State intentions and interventions after the fall of the revolution (1957–1959). = 26(2014) 1–4. sz. 21–59. Tan.

851 TEMPFLI Imre

A katolikus egyház Romániában a kommunizmus ideje alatt (1945–1990) – Die Katholische Kirche in Rumänien in der Zeit des Kommunismus (1945–1990). – Biserica Catolică în timpul comunismului (1945–1990). – The Catholic Church in Romania during the Communism (1945–1990). = 26(2014) 1–4. sz. 60–120., ill. Tan.

852 MARTON József

A gyulafehérvári papnevelde a kommunizmus idején. – The Theology College in Gyulafehérvár during the Communism. = 26(2014) 1–4. sz. 121–132. Tan.

853 VÁRSZEGI Asztrik OSB

500 éves a Magyar Bencés Kongregáció (1514–2014). = 26(2014) 1–4. sz. 133–138. Forrás

854 A pannonthalmi főmonostor apátjai, főapátjai és kormányzói.

= 26(2014) 1–4. sz. 139–140. Forrás

855 SOMORJAI Ádám OSB

Bencés szerzetesség. – Benedictine Monachism. 26(2014) 1–4. sz. 141–143. Forrás

856 RIMELY Mihály

pannonhalmi főpát az első pannonthalmi főapátról [Tolnai Máté (1500–1535)]. – Archabbot Mihály Rimely (1842–1865) on the first Archabbot of Pannonhalma (Hungary) Máté Tolnai (1500–1535). = 26(2014) 1–4. sz. 144–163. Forrás

857 HETS Aurelián OSB

naplója, 1939–1942. Közreadja: Somorjai Ádám OSB. – From the diary of the Benedictine father Aurelian Hets, OSB, Pannonhalma–São Paulo, Brasil, 1939–1942. = 26(2014) 1–4. sz. 164–243. Forrás

858 CSÍKY Balázs

Barátságtól az ellentétékig: Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián kapcsolata. – From friendship to controversies: Archabbot Chrysostom Kelemen OSB and Cardinal Primas Justinian Seredi OSB. = 26(2014) 1–4. sz. 244–250. Forrás

859 NAGY Töhötöm

Az arcvonalon való átszökés naplója (1944. november-december). – Journal of crossing the front (November-December 1944). = 26(2014) 1–4. sz. 251–296., ill. Forrás

860 SOMORJAI Ádám, OSB

Mindszenty József és a brit diplomácia jelentései, II. rész. Újabb iratok 1945 október-decemberéből. – József Mindszenty and the British diplomacy, part II, October-December 1945. = 26(2014) 1–4. sz. 297–317. Forrás

861 BÁLINT László

Lakos Endre atya ismeretlen írása. – An unknown text by Pater Endre Lakos. = 26(2014) 1–4. sz. 318–323. Forrás

862 BOHÁN Béla SJ

Szerzetesek Szegeden (1920–1990). – Monks in Szeged (1920–1990).
= 26(2014) 1–4. sz. 325–352., ill. Adattár

863 FEJÉRDY András

Új perspektívák a vatikáni keleti politika kutatásában.
= 26(2014) 1–4. sz. 353–357. Adattár

864 Pro Ecclesia et Pontifice pápai kitüntetésben részesült Somorjai Ádám.

= 26(2014) 1–4. sz. 358., ill. Adattár

865 BODRITS István

Viczián János élete és munkái 1940–2013.
= 26(2014) 1–4. sz. 359–361. Nehr.

866 VINCZE Gábor

Szatmár hűségese tudósa: dr. Bura László (1932–2014).
= 26(2014) 1–4. sz. 362–364., ill. Nehr.

867 SOMORJAI Ádám OSB

Fejérdy András: Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965. (Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok 43.) MTA Történettudományi Intézete, Bp. 2011. 369 p. [Ism. – –.]
= 26(2014) 1–4. sz. 365–366.

868 BODRITS István

Fáy Zoltán: A Gyöngyösi Ferences Könyvtár. Kiadja a Ferences Plébánia és Rendház. Gyöngyös, 2012. illusztrált, 101 p. [Ism. – –.]
= 26(2014) 1–4. sz. 367–368., ill.

869 KANÁSZ Viktor

Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon 1–2. Szerk. Illés Pál Attila és Juhász-Laczik Albin OSB, Rendkívüli konferenciák 7/1–2., Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség (METEM), Bp., 2012., 1233 p. [Ism. – –.]
= 26(2014) 1–4. sz. 368–370.

870 VINCZE Gábor

Bura László: Sakkfigurák. A Scheffler János – Bogdánffy Szilárd koncepciói kirakatper. Státus Kiadó, Csikszereida, 2012. 323 p. [Ism. – –.]
= 26(2014) 1–4. sz. 370–376.

871 VAJDA Tamás

Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 7.) Szerk. Lakatos Adél. Kalocsa, 2013. 122 p. + DVD-melléklet. Egy értékes 18. századi érseki örökség vagyoneleltára. [Ism. – –.]
= 26(2014) 1–4. sz. 377–379.

872 SOMORJAI Ádám OSB

Isten házában, közösségben. Bencés monostor ezer éve Bakonybélben. Szerk. Vásárhelyi Anzelm, Szent Maurícius Monostor, Bakonybél, 2013. 171 p. [Ism. – –.]
= 26(2014) 1–4. sz. 379–380.

873 SOMORJAI Ádám OSB

Marco Lavopa: La diplomazia dei “piccoli passi”. L’Ostpolitik Vaticana di Mons. Agostino Casaroli. (Collana extravaganter 24.), Ginevra Bentivoglio Editori, Róma 2013. 557 p. [Ism. – –.]
= 26(2014) 1–4. sz. 380–382.

874 A bencés konföderáció. Bencés Rendtörténeti sorozat 1. kötete, szerk. Somorjai Ádám OSB. Pannonhalma, 2009. 352 p.

= 26(2014) 1–4. sz. 382–383. Ism.

875 SZABÓ Henriette Éva

Asperger Zsigmond (1678/1687–1772) ellentmondásos alakja. – The polemic figure of the Jesuit Sigismund Asperger (1678/1687–1772). – La polémica figura del jesuita Asperger.
= 27(2015) 1–2. sz. 5–18. Tan.

876 KNAPP Éva

Egy 18. századi mariánus ferences könyvtár: Mesztegyő, 1748–1790. – A Marian Franciscan library in the 18th century: Mesztegyő, 1748–1790.
= 27(2015) 1–2. sz. 19–46. Tan.

877 SARNYAI Csaba Máté

A polgári házasság Magyarországon: érvek és ellenérvek. – Civil marriage in Hungary: pros and cons.
= 27(2015) 1–2. sz. 47–56. Tan.

878 KLESTENITZ Tibor

A katolikus nagygyűlések mint médiaesemények az 1920-as években. – The Catholic assemblies as media events in the 1920’s in Hungary.
= 27(2015) 1–2. sz. 57–75. Tan.

879 GREGOSITS Gábor

Spanyolország és a Szentsek kapcsolata Laureano López Rodó külügyminisztersége idején. – Relations between Spain and the Holy See during the mandate of the Foreign Minister Laureano López Rodó. – Relaciones entre España y la Aanta Sede durante el mandato del ministro de asuntos exteriores Laureano López Rodó.
= 27(2015) 1–2. sz. 77–87. Tan.

880 ERDŐS Kristóf

Andrássy Ilona grófnő élete (1917–1990). – The life of Countess Ilona Andrássy (1917–1990).
= 27(2015) 1–2. sz. 89–114. Tan.

881 SOMORJAI Ádám OSB

Mindszenty-levelek Kansasban, az Eisenhower-Könyvtárban. – Mindszenty-letters conserved in the Eisenhower Library in Kansas. = 27(2015) 1–2. sz. 115–120. Forrás

882 JACZKÓ Sándor

Az egri egyházmegye plébániarendszerének helyzete a plébánosok katalógusa alapján Barkóczy Ferenc (1745–1761) püspöki kinevezése idejében. – The parish system in the Eger Diocese as taken into presbyter catalogue on the inauguration date of Bishop Ferenc Barkóczy (1745–1761). = 27(2015) 1–2. sz. 121–137. Forrás

883 MEZEY Barna – SOLYMOSI László –

HORN Ildikó – VÁRSZEGI Asztrik
Búcsú R. Várkonyi Ágnes-től. = 27(2015) 1–2. sz. 139–148., ill. Nehr.

884 SOMORJAI Ádám OSB

Megemlékezés a Római Magyar Akadémián Mons. Gennaro Verolinóról 2015. február 4-én. [Angelo Sodano olasz nyelvű ünnepi beszédével.] = 27(2015) 1–2. sz. 149–158., ill. Adattár

885 ZVARA Edina

Egyháztörténeti könyvek és kiadványok 2010/2. Egyháztörténeti könyvek és kiadványok 2011/2, Egyháztörténeti könyvek és kiadványok 2012. Egyháztörténeti könyvek és kiadványok 2013. = 27(2015) 1–2. sz. 159–177. Adattár

886 IVANIC, Branka

Aknay János művészi útkeresése a képtől az ikonig. Nagy Márta: Aknay és az ikon. / Aknay and the Icon. Balassi Kiadó, Bp., 2013. Ford. Kacziba Ágnes. [Ism. –.] = 27(2015) 1–2. sz. 179–182.

887 CÚTHNÉ GYÓNI Eszter – WIRTHNÉ

DIERA Bernadett
„Achilles-sarkak” a Mindszenty-kutatásban. Somorjai Ádám: Törésvonalak Mindszenty bíboros emlékirataiban. Tartalmi és szövegközlési sajátosságok. Vecsey József, a társszerző. Bp., ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék – Pannonhalmi Főapátság, 2013. [Ism. –.] = 27(2015) 1–2. sz. 183–187.

888 PETES Róbert

Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédi Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében. Szerkesztette: Cúthné Gyóni Eszter. Bp., METEM, 2013. [Ism. –.] = 27(2015) 1–2. sz. 188–190.

889 MERÉNYI-METZGER Gábor

Akolozsmonostori címzetes apátok archontológiája és prozopográfiája. – Archontology and prosopography of the Titular Abbots of Kolozsmonostor (Now Cluj-Mănăştur, Romania). = 27(2015) 3–4. sz. 5–22., ill. Tan.

890 KOVÁCS Kálmán Árpád

A 19. századi keresztyén társadalmi tanítás Magyarországon. Társadalmi, szellemi és dogmatikai háttér. – 19th-century Protestant social teachings in Hungary: the social, intellectual and dogmatic background. = 27(2015) 3–4. sz. 23–48. Tan.

891 SARNYAI Csaba Máté

A nemzeti és felekezeti kisebbségeket érintő jogi keretek alakulása Romániában (1918–1932). – Changing legal frame of ethnic and Church minorities in Rumania (1918–1932). = 27(2015) 3–4. sz. 49–61. Tan.

892 SOMORJAI Ádám OSB

Agostino Casaroli (1914–1998) egyházi doktori értekezésének magyar vonatkozásai. – Agostino Casaroli (1914–1998) on appointment of Bishops in Hungary according to his doctoral thesis in canon law (1939). = 27(2015) 3–4. sz. 62–73. Tan.

893 MIKLÓS Péter

Egyházi források Hódmezővásárhely szovjet megszállásáról (1944–1945). – Ecclesiastic sources on the Soviet occupation of Hódmezővásárhely (1944–1945). = 27(2015) 3–4. sz. 74–82. Forrás

894 SOMORJAI Ádám OSB

Mindszenty-levelek a kaliforniai Yorba Lindában, a Nixon-könyvtárban. – Letters by Cardinal Mindszenty preserved in the Nixon Library at Yorba Linda, California. = 27(2015) 3–4. sz. 83–99. Forrás

895 VAJDA Tamás

Prof. Dr. Koszta László (1962–2015) emlékére. = 27(2015) 3–4. sz. 100–106., ill. Nehr.

896 SOMORJAI Ádám OSB

A Szentszék és Közép-Európa, 1918–1990. = 27(2015) 3–4. sz. 107–108. Adattár

897 CSÍKY Balázs

Újabb kiadványok a Mindszenty-kérdés amerikai forrásairól. [Ism. –.] = 27(2015) 3–4. sz. 109–117.

898 TURBUCZ Dávid

Klstenitz Tibor: A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932. Complex, Bp., 2013. 352 p. [Ism. – –.]
= 27(2015) 3–4. sz. 118–122.

899 FARKAS László Róbert

Az új utakat kereső katolikus. Magyar Ókatolikus Misszió: Kubinyi [Viktor]. Magyar Ókatolikus Misszió, Bp., 2013. 52 p. [Ism. – –.]
= 27(2015) 3–4. sz. 122–124.

900 MÓZESSY Gergely

Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon. Szerk.: Bárh Dániel. Bp., ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013. 352 p. [Ism. – –.]
= 27(2015) 3–4. sz. 124–126.

901 ZEMAN Ferenc

Miklós Péter: „A nemzet érdekeit tartva szem előtt”. Mindszenty József koalíciós évekbeli tevékenységéről. Barankovics István Alapítvány – Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Bp., 2014. 112 p. [Ism. – –.]
= 27(2015) 3–4. sz. 127–129.

902 VAJDA Tamás

Bálint László: Hamvas püspök és az ÁVH. Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség – *Historica Ecclesiastica Hungarica*, Bp., 2014. 248 p. [Ism. – –.]
= 27(2015) 3–4. sz. 130–134.

903 KOVÁCS Kálmán Árpád

Prohászka-tanulmányok 2012–2015. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2015. [Ism. – –.]
= 27(2015) 3–4. sz. 135–140.

904 HALMÁGYI Miklós

Sírás, mosoly és nevetés a Szent Margitról szóló középkori forrásokban. – *Crying, smiling and laughing in the medieval sources about Saint Margaret of Hungary*.
= 28(2016) 1–4. sz. 5–20. Tan.

905 TÓTH Krisztina

Esztergom megye egyházai a 14. században. – *The Churches of Esztergom county in the 14th century*.
= 28(2016) 1–4. sz. 21–38. Tan.

906 HORVÁTH István

A takarékmagtárak megszervezése az egri érseki uradalomban a 19. század első felében. – *The foundation of the savings bank granaries in the Eger archiepiscopal lordship in the first half of the 19th century*.
= 28(2016) 1–4. sz. 39–44. Tan.

907 GALCSIK Zsolt

„Elhatároztam, kedves szülővárosomban...”. Szécsény nagy mecénása. dr. Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek. – „I decided in my dear hometown...”. Szécsény's great maecenas, dr. Lajos Haynald cardinal archbishop of Kalocsa.
= 28(2016) 1–4. sz. 45–117., ill. Tan.

908 SARNYAI Csaba Máté

Az erdélyi katolikusok két háború közti helyzetének néhány interpretációja a közelmúlt történetírásában. – *Recent historiographic interpretations in the interbellum-period situation of catholics in Transylvania*.
= 28(2016) 1–4. sz. 118–129. Tan.

909 VASAS Ilona

Salkaházi Sára és a háborús évek. – *Sára Salkaházi et les années de guerre*.
= 28(2016) 1–4. sz. 130–143. Tan.

910 CÚTHNÉ GYÓNI Eszter

Lékai Lajos: ciszterci szerzetes, rendtörténész, a dallasi ciszterci közösség egyik alapító atyja. – *Louis Lékai: Cistercian monk, historian of the cistercian order and one of the founding fathers of the Cistercian Community of Dallas*.
= 28(2016) 1–4. sz. 144–153., ill. Tan.

911 NÉMETH László Imre

Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. Harmadik rész: 1973–1999. – *Further details about the history of the Hungarian parish in Rome and in Italy. Part III: 1973–1999*.
= 28(2016) 1–4. sz. 154–193., ill. Tan.

912 KONCSAG László

Naplójegyzet gróf Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök 1915. évi vizitációjáról. – *Diary of bishop Gustav Károly Mailáth (1864–1940, bishop of Alba Iulia, Transylvania 1897–1938) on his canonical visit in 1915*.
= 28(2016) 1–4. sz. 194–206. Forrás

913 BOTOS Katalin

„Az idő Isten kezében van, és az idő az igazság szövetségese”. – „The time is in the hand of God and the time is the ally of truth”.
= 28(2016) 1–4. sz. 207–219. Adattár

914 MARCHUT Réka

In memoriam Csíky Balázs.
= 28(2016) 1–4. sz. 220–222., ill. Nekl.

915 SOMORJAI Ádám OSB

Csíky Balázs 1978–2016. publikációi és kéziratok írásai.

= 28(2016) 1–4. sz. 223–230., ill. Adattár

916 SAMODAI Éva – SOMORJAI Ádám OSB – SZABÓ Márton

Sólymos László Szilveszter OSB (1920–2006) egyháztörténet-szélelménye és publikációi. – In memoriam László Szilveszter Sólymos, OSB (1920–2006).

= 28(2016) 1–4. sz. 231–238., ill. Adattár

917 SOMORJAI Ádám

Törésvonalak a Mindszenty-tiszteletk érvelési rendszerében. Török Csaba: Prímás album. Bp. 2016. Török Csaba: A szent életű bíboros. Bp. 2016. [Ism. –.]

= 28(2016) 1–4. sz. 239–241.

918 BORSY Judit

Horváth István: A Pécsi Papnevelő Intézet uradalma. Pécs, 2016. [Ism. –.]

= 28(2016) 1–4. sz. 241–244.

919 HAMERLI Petra

Somorjai Ádám OSB-Zombori István (szerk.): Episcopus, archiabbas, historicus ecclesiae. Tanulmányok. Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Bp. 2016. [Ism. –.]

= 28(2016) 1–4. sz. 245–255.

920 KÁDÁR Tamás

(III.) János nyitrai püspök (1302–1328) életútja. – The profession of John (III) Bishop of Nyitra (1302–1328).

= 29(2017) 1–2. sz. 5–21. Tan.

921 LÖFFLER Erzsébet

Pyrker érsek velencei éve. (1820–1827). – Archbishop Pyrker's years in Venice.

= 29(2017) 1–2. sz. 22–34., ill. Tan.

922 KOVÁCS Kálmán Árpád

Az „Erősítsük iskoláink református öntudatát!” programja a 19–20. század fordulóján. – The Program entitled „Let's strengthen the Calvinist character of our schools!” at the turn of the 19th and 20th centuries.

= 29(2017) 1–2. sz. 35–47. Tan.

923 SZÉKELY Tibor

A kizárt és elbocsátott központista kispapok titkos szemináriumának létrehozása, működése, felderítése és felszámolása (1959–1961). – The establishment, functioning, exploration and liquidation of the secret seminary of ordinands excluded and dismissed from the Central Seminar (1959–1961).

= 29(2017) 1–2. sz. 48–81. Tan.

924 WODITSCH Péter

Jugoszláviai magyar jezsuita jelenlét 1970 és 1975 között. A bácska-bánati misszió. – The presence of Hungarian Jesuits in Yugoslavia between 1970 and 1975: the mission of Bácska-Bánát.

= 29(2017) 1–2. sz. 82–91. Tan.

925 ADRIÁNYI Gábor

Az 1928. évi kalocsai egyházmegyei zsinat. – The synod of the diocese of Kalocsa in 1928.

= 29(2017) 1–2. sz. 92–124. Forrás

926 BÁLINT László

„Kerekes” fedőnevű ügynök [Pataky Kornél] listája. – The list of agent with the code-name “Kerekes” (Wheeler)

= 29(2017) 1–2. sz. 125–130., ill. Forrás

927 BUBNÓ Hedvig

Emlékezés Sz. Jónás Ilonára (1929–2017).

= 29(2017) 1–2. sz. 131–136., ill. Negr.

928 SOMORJAI Ádám OSB

Újabb chrestomátiák az Apostoli Szentszék és Csehszlovákia kapcsolataira 1917–1928 között. A Cseh Tudományos Akadémia Levéltára és a Prágai Masaryk Intézet új vatikáni sorozata. [Ism. –.]

= 29(2017) 1–2. sz. 137–143.

929 SOMORJAI Ádám OSB

Inkább létezni, mint látszani. Ullmann Péter Ágoston premontrei szerzetes emlékezései. (Premontrei Könyvek). [Ism. –.]

= 29(2017) 1–2. sz. 144–145.

930 MOLNÁR Imre

Esterházy János szovjet gulagba való elhurcolásának és csehszlovákiai halálra ítéelésének összefüggései. – János Esterházy's deportation to the gulag prison camps and his return to Czechoslovakia.

= 29(2017) 3–4. sz. 5–32. Tan.

931 SARNYAI Csaba Máté

1848–49-es papi levelek mint egyháztörténeti források: módszertani és értelmezési kérdések a bácskai szerb betörésekről írt kútfők apropóján. – Clerical letters from 1848–49 as sources of ecclesiastical history: methodologic and interpretative aspects of the sources on the Serbian incursions in Bácska.

= 29(2017) 3–4. sz. 33–41. Tan.

932 SOMORJAI Ádám OSB

Újabb iratok a Komáromi (Komárnói) Bencés Rendház helyzetére, 1919–1938. – Further documents on history of the Komárno Benedictine House, 1919–1938.

= 29(2017) 3–4. sz. 42–109. Forrás

933 SZALAI Béla

Tisserant bíboros, Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök és dr. Szalai Béla a székelyek eredetével kapcsolatban. – Cardinal Tisserant, the Bishop of Alba Iulia (Transylvania), Gusztáv Károly Mailáth and dr. Béla Szalai Sr. on the Origin of the Hungarian ethnic group known as „Székely”.

= 29(2017) 3–4. sz. 110–124. Forrás

934 DEÁK András Miklós–SOMORJAI Ádám OSB

Patrick Flood amerikai konzul összekötői szolgálata Mindszenty bíboros mellett. 1968. július 24.–1969. június 18. – Official and personal contacts of the American consul and liaison officer Mr. Patrick James Flood at Cardinal Mindszenty at the US Embassy in Budapest. July 24, 1968.–June 18, 1969.

= 29(2017) 3–4. sz. 125–158. Forrás

935 BARNA Gábor

A művészettörténész és római katolikus áldozópap, dr. Szilárdfy Zoltán emlékére (1937–2017). – Szilárdfy Zoltán bibliográfiája 2013-ig. Összeállította: Kerny Terézia és Terdik Szilveszter.

= 29(2017) 3–4. sz. 159–172., ill. Nehr.

936 FRAUHAMMER Krisztina

Bednárík János (szerk.): A csodatévő tölgy őrzői. Trinitárius kéziratok a 18. századi Makkosmáriáról. Budakeszi Helytörténeti Tanulmányok 4. Budakeszi, 2018. 155 p. ISBN 978–615-00–1991–8. [Ism. –.]

= 29(2017) 3–4. sz. 173–176., ill

937 HARDING Noémi

Az Angol Kelet-indiai Társaság és kettős vallási mentalitása a 17. században. – The English East India Company and its duality in religious mentality in the 17th century.

= 30(2018) 1–2. sz. 5–16. Tan.

938 MARTON József

Márton Áron püspökségének első éve (1939). – The first year of the episcopal service of Bishop Áron Márton (1939).

= 30(2018) 1–2. sz. 17–30. Tan.

939 VIRT László

Párhuzamos tanúságtételek. Esterházy János és Márton Áron. – Parallel testimonies: János Esterházy and Áron Márton.

= 30(2018) 1–2. sz. 31–61. Tan.

940 DÁVID Zsuzsanna

A szeretet politikusa. Gróf Esterházy János. – Politician of love. Count János Esterházy.

= 30(2018) 1–2. sz. 62–73. Tan.

941 DUDÁS Róbert Gyula

Mindszenty József 1974-es felmentésére adott reakciók az amerikai magyar diaszpórából. – The impact of József Mindszenty's dismissal in 1974 on the American Hungarian diaspora.

= 30(2018) 1–2. sz. 74–83., ill. Tan.

942 SOMORJAI Ádám OSB

Mindszenty József és a brit diplomácia jelentései, III. rész, Újabb iratok 1946 január–júniusából. – József Mindszenty and the British Diplomacy, part III, Newer documents, January–June 1946.

= 30(2018) 1–2. sz. 84–112. Forrás

943 KERESZTES András

Egy dezinformációs jelentés a Vatikánnak. Nagy Töhötöm: A hitoktatás problémái Magyarországon (1976–77). (Esettanulmány és forrásközlés.) – A desinformative memorandum for the Vatican.

= 30(2018) 1–2. sz. 113–143. Forrás

944 BOHÁN Béla SJ

A szegedi kisszeminárium, 1948–1951. – The Minor Seminary of Szeged.

= 30(2018) 1–2. sz. 144–150., ill. Adattár

945 HORVÁTH István

A kalocsai érseki uradalom erdőinek kezelési utasítása a 18. század végén. A kalocsai Főegyházmegeve Gyűjtemények kiadványai 14. Szerk.: Lakatos Andor. Kalocsa, 2017. [Ism. –.]

= 30(2018) 1–2. sz. 151–153.

946 LAKATOS Andor

Tudomány és művészet Haynald Lajos (1816–1891) bíboros, kalocsai érsek életében. – Science and art in the life of Lajos Haynald (1816–1891) Cardinal, Archbishop of Kalocsa.

= 30(2018) 3–4. sz. 5–34. Tan.

947 CSÍKY Balázs

A Szent Imre Kör. – The Circle Saint Emeric 1888–1946.

= 30(2018) 3–4. sz. 35–75. Tan.

948 DUDÁS Róbert Gyula

Magyar katolikus papok Észak-Amerikában. – Hungarian Catholic pastors in North-America.

= 30(2018) 3–4. sz. 76–94. Tan.

949 SOMORJAI, Adam OSB

Zweihundert Jahre des Archivs der Sektion für die Beziehungen mit den Staaten des Vatikanischen Staatssekretariats – des Außenministeriums des Vatikans. Charakteristika einer spezifischen Quellenlage mit besonderer Rücksicht auf den Pontifikat Pius

XI. (1922–39). – Twohundred years of the Archives of the Section Relations with States of the Vatican Secretary of State the Foreign Office of the Vatican. Specific aspects of the research of sources under the Pontificate of Pius XI (1922–39).

= 30(2018) 3–4. sz. 95–120., ill. Forrás

950 SOMORJAI Ádám OSB

Jánosi Gyula OSB emlékezete (1910–1978).

= 30(2018) 3–4. sz. 121–123., ill. Adattár

951 VÁRSZEGI Asztrik OSB

Nemzedékváltás a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban, avagy egy kezdő tanár gyötrelmei. [Személyes emlék Jánosi Gyuláról.]

= 30(2018) 3–4. sz. 123. Adattár

952

Jánosi (Jánossy) Gyula (1910–1978) irodalmi működése.

= 30(2018) 3–4. sz. 124–128. Bibliográfia

953 SOMORJAI Ádám OSB

Szokolczai György–Szabó Róbert: Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP 1945–1949. Bibó és a DNP 1956. Gondolat Kiadó, Bp., 2011. 375 lap. [Ism. – –.]

= 30(2018) 3–4. sz. 129–139.

MUTATÓ

I. bécsi döntés 807

III/III-as ügyosztály = magyar titkosszolgálat

VI. Pál pápa 725

XI. Pius pápa 949

1848/1849.

bácskai szerb betörés 931

erdélyi egyházmegeye 715

papság forradalmi szerepe 786

püspöki székek betöltése 819

szerb-magyar konfliktusok a Kalocsa-bácsi egyházmegeyében 820

1945–1946. Magyarországon

államforma kérdése 749

Mindszenty József 749

1946–1947. Magyarországon

fakultatív hitoktatás 808

konkordátum 808

1956. évi forradalom 777

1956. évi forradalom utáni időszak 765 777

Abilene (Kansas, USA) 881

Adattár rovat

Csík Balázs publikációi 915

egyház történeti könyvek 740 829 844 885

Jánosi Gyula 950–952

középkori kánonjogi kutatócentrum 797

magyar egyház a kommunista időben 913

magyar katolikus egyházközségek Svájcban 813

magyar katolikus lelképásztorkodás Ausztriában 827

R. Várkonyi Ágnes 883

Solymos László Szilveszter publikációi 916

szegedi kisszeminarium 944

Szent Mihály templom (Budapest-Angyalföld) 814

szerzetesség Szegeden 862

Várkonyi Ágnes 883

Vatikan és Közép-Európa 896

vatikáni keleti politika 863

Verolino, Gennaro 884

Adriányi Gábor 755 764 776 792 925

akadémiai védőszentek 783

Aknay és az ikon 886

Aknay János 886

Alba Iulia (Gyulafehérvár)

papnevelde 852

Albeni család 713

Albert András 717 746 760 772 804

állam és egyház kapcsolata

Erdélyben 773

konkordátum Magyarországon 1946–1947-ben 808

Spanyolországban 842

államforma Magyarországon 1945–1946-ban 749

Állami Egyházügyi Hivatal 1957–1959-ben 850

álmofejtés a zsidó hagyományban 779

Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon 900

Amerikai Egyesült Államok

magyar diaszpóra véleménye Mindszenty felmentéséről 941

magyar egyháziak látogatásai 748

magyar katolikus papok 948

nagykövetsége Budapesten 726

Andrási Antal 786

Andrássy Ilona 880

Angol Kelet-indiai Társaság 937

angyalföldi Szent Mihály templom 814

Angyalok királynéja kegytemplom (Makkos-mária, Budakeszi) 936

- Ányos, Szent 803
 apácarendek
 Isteni Megváltó Leányai 750
 Szent Keresztről elnevezett Irgalmas nővérek 810
 lásd még szerzetesek
 archontológia
 Kolozsmonostor 889
 kői székeskáptalan 758
 szenternyei székeskáptalan 758
 Árpádházi Szent Margit 904
 Árpádházi Szent Margit Gimnázium (Budapest) 750
 Árvai Tünde 728
 Asperger Zsigmond 875
 Austin (Texas, USA)
 Mindszenty-levelek 825
 Ausztria
 emigráns magyar katolikus lelkipásztorkodás 827
Az igazság szabaddá tesz 741 742
Az ismeretlen korona 730
- Bácsfainé Hévízi Rózsa 750
 Bácska
 ~bánáti jezsuita misszió 924
 szerb betörés 931
 Baja
 ferencesek 735
 Bálint László 724 753 794 826 861 902 926
 Bálint Sándor 809
 Balogh Margit 739 749 808 823
 Barankovics István 734
 Barkóczy Ferenc 882
 Barlay Ó. Szabolcs 846
 Barna Gábor 935
 Bárth Dániel 900
 Bartha Annamária 757
 Bartók Béla 751
 Cantata Profana 751 793
 Bartók István 770
 bécsi döntés, 1. 807
 Bednárík János 936
 Belügyminisztérium 777
 III/III-1. Osztály = magyar titkosszolgálat
 1957–1959-ben 850
 bencés apátság
 Pannonhalma 757 854 856
 Tihany 803
bencés konföderáció, A 874
 bencés szerzetesség 853 855
 címzetes apátok archontológiája 889
 Komárom 932
 Pannonhalma 757 854 856
 prozopográfia 889
 Tihany 803
 besúgói jelentések 777
- Bethlen Miklós
 Diploma Leopoldinum 717
 külföldi ösztöndíjak 746
 röpiratai 760
 bibliográfiák
 Csiky Balázs 915
 Jánosi (Jánossy) Gyula 952
 Solymos László Szilveszter 916
 Szilárdfy Zoltán 935
 Bodrits István 865 868
 Bogdánffy Szilárd 790 791 870
 Bohán Béla 780 862 944
 Bojtos Anita 774
 Borsy Judit 918
 Boston (Massachusetts, USA) 754
 Botos Katalin 913
 Bubnó Hedvig 927
 Budakeszi-Makkosmária 936
 Budapest
 angyalföldi Szent Mihály templom 814
 Központi Szeminárium 777
 Szent Margit Gimnázium 750
 Szent Mihály templom 814
 zsizóság 733
 Bura László 737 791 866 870
 Búzás József 841
- Canossa, Maddalena Gabriella di 784
Cantata Profana 751 793
 Casaroli, Agostino 892
 címzetes apátok archontológiája 889
 cisztercita szerzetesség 910
 Dallas (Texas, USA) 910
 Zirc 738
 Cluj-Mănăstur (Kolozsmonostor) 889
 Csákok Judit 803
 csanádi püspökség
 Lippai Péter 759
 püspökök 775
 titkos lehallgatása 794
 Csanádpalota 753
 Csapody Miklós 809
 Csehszlovákia
 Esterházy János halálos ítélete 930
 kapcsolatok a Vatikánnal 928
Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék 928
 Csepela Lajos 822
 Csiky Balázs 807 818 835 858 897 914 915 947
 Csillag Eszter 799
csodatévő tölgy őrzői, A 936
 Csóka Gáspár 833 834 837
Csóka úrtól Gáspár atyáig 837
 Csongrád
 szentszisztelet 778
 Cúthné Gyóni Eszter 738 887 888 910
czeslochowi pátos kolostor magyar emlékei, A 847

- Dallas (Texas, USA)
 cisztercita közösség 910
- Dávid Zsuzsanna 940
- Deák András Miklós 934
- démonok a hagyományban 779
- Desseffy Sándor 775
- Diera Bernadett, Wirthné 887
- Diploma Leopoldinum 717
- diplomazia dei "piccoli passi", La* 873
- domonkos apácák Magyarországon 812
- Dömötör-templom (Szeged) 781
- dualizmus kora 839
- Dudás Róbert Gyula 941 948
- Dunántúl
 protestantizmus 760
- Eger
 Barankovics István 734
- egri egyházmegye
 plébániák 882
 püspökök 843
- egri érseki uradalom takarékmagtárai 906
- Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Liceumig, Az*
 816
- Egy fogoly apát feljegyzései* 888
- egyetemes zsinatok 764
- egyház és állam kapcsolata
 Erdély 773
 Spanyolország 842
- egyházak titkosszolgálati megfigyelése 724
- egyházhűség – tanúságtétel 841
- egyházjog, magyar vonatkozások 892
- egyházmegyei zsinatok 764 925
- egyházmegyéek
 csanádi 926
 egri 843 882
 erdélyi 715
 esztergomi, fő~ 807
 gyulafehérvári 716
 kalocsa-bácsi 820
 pécsi 713
 szatmári 780
 szombathelyi 821 836
- egyház történet
 szatmári egyházmegye 780
- egyház történeti könyvek
 2007–2009. 829
 2008–2009. 740
 2010–2011 844
 2010/2–2011/2 885
 2012–2013 885
- egyház üldözés Romániában 790
- Eisenhower Presidential Library & Museum
 (Abilene, Kansas, USA) 881
- első bécsi döntés 807
- emigráns magyar katolikusok
 egyházközösségek 813
 lelkipásztorkodás 827
- Emlékezés Mindszenty bíboros édesanyjára* 817
- Endréd Vendel 738 888
- Episcopus, archiabbas, historicus ecclesiae* 919
- Erdély
 állam és egyház kapcsolata 773
 Diploma Leopoldinum 717
 katolikusok a két háború között 908
 középkor 773
 protestáns diákok 746
 püspöki vizitáció 912
 román kisebbség 804
 Udvarhelyszék 838
 vallásgyakorlás 717
- erdélyi egyházmegye 715
- Erdős Kristóf 880
- érsek alkotmányos szerepköre 763
- esperesi koronák 821
- Esterházy János 930 939 940
- Észak-Amerika 948
- Esztergom
 főegyházmegye és az 1. bécsi döntés 807
 kisszeminarium 824
 megyei plébániák a 14. században 905
- Eszterházy Károly 843
- Fábián Borbála 735 832
- fakultatív hitoktatás 808
- Farkas László Róbert 899
- Favus apát 757
- Fáy Zoltán 868
- Fedeles Tamás 713 731 743
- Fejérdy András 800 863 867
- felekezeti iskolák
 református 747
 római katolikus 750
- felvilágosodás kora 838
- Fényes Balázs 767
- ferencesek
 Baján 735
 könyvtár 876
 obszervancia 774
 Szakolcán 745
- Flood, Patrick 934
- folklor
 román 793
 Szerémi György 774
- Forrás rovat
 Anthony Huxley-elnevezésű titkosszolgálati ak-
 ció 826
 bencés apátok 854 856
 bencés kongregáció jubileuma 853
 bencés rendház Komáromban 932
 bencés szerzetesség 855

Forrás rovat

- brit diplomáciai jelentések Mindszenty Józsefről
1946-ban 860 942
- domonkos nővérek Magyarországon 812
- Endrédy Vendel 738
- Eszterházy Károly 843
- Hets Aurelián naplója 857
- hitoktatásról hamis jelentés 943
- Hódmezővásárhely szovjet megszállása 893
- Jézus Társaság Magyarországi Rendtartományá-
nak Levéltára 795
- kalocsai egyházmegyei zsinat 925
- Kelemen Krizosztom és Serédi Jusztinián 858
- komáromi bencés rendház helyzete 932
- Lakos Endre ismeretlen írása 861
- levéltár Olaszországban 723
- Magyar Bencés Kongregáció 500 éves 853
- magyar domonkos nővérek 812
- magyar titkosszolgálat 724 794 926
- Mailáth Gusztáv Károly püspöki vizitációja 912
- máriavita lelkeségi mozgalom 752
- Mindszenty József amerikai összekötője 934
- Mindszenty József levelei 754 825 881 894
- Nagy Töhötöm jelentése a hitoktatásról 943
- Nagy Töhötöm naplója 859
- nagy-britanniai diplomáciai jelentések Mind-
szenty Józsefről 860 942
- ókatolikus püspöki pásztorlevél 752
- Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltára
723
- pannonhalmi főmonostor apátjai 854 856
- plébániák az egri egyházmegyében 882
- püspöki vizitáció Erdélyben 912
- rendszerváltás – egyház – titkosszolgálat 724
- röpcédulák termelőszövetkezetek ellen 753
- Serédi Jusztinián és Kelemen Krizosztom 858
- szatmári egyházmegye története 780
- székelyek eredete 933
- szlovák államiságról a Vatikánban 811
- szovjet megszállás Hódmezővásárhelyen
1944/45-ben 893
- titkos lehallgatás a csanádi püspökségen 794
- ügynöklista csanád egyházmegyei papokról 926
- Vatikán külkapcsolatai 811 949
- Földvári Sándor 828
- Franciaország
szentisztelet 803
- Frauhammer Krisztina 936
- G. Tóth Péter 743 759
- Galcsik Zsolt 907
- Gecse Annabella 771
- Gergely Jenő 739
- Giertych, Wojciech 799
- Gleszer Norbert 733
- görögkeleti lelkész 789
- Gregosits Gábor 842 879
- Günther, Szent 744
- Gyarmati György 742
- Gyóni Eszter, Cúthné 738 887 888 910
- Gyöngyösi Ferences Könyvtár, A* 868
- Gyöngyössi Orsolya 778
- Gyulafehérvár (Alba Iulia)
papnevelde 852
- gyulafehérvári egyházmegye 716
- hagyományok a zsidóság körében 779
- Halmágyi Miklós 904
- Hamerli Petra 919
- Hamvas Endre 902
- Hamvas püspök és az ÁVH* 902
- Harding Noémi 937
- határőrség Erdélyben 761
- Haynald Lajos 762 907 946
- Hets Aurelián 857
- Hévízi Rózsa, Bácsfainé 750
- hitoktatásról hamis jelentés 943
- Hódmezővásárhely
görögkeleti lelkész 789
- szovjet megszállás 1944/1945-ben 893
- Horn Ildikó 883
- Horváth István 906 918 945
- hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary,
The* 782
- Hrotkó Larissza 768
- Hunyadi Zsolt 782
- Huszár Pál 772
- igazság szabaddá tesz Az* 741 742
- Illés Pál Attila 869
- Inkább létezni, mint látszani* 929
- Irgalmas nővérek 810
- Iribarren, Jesús 842
- iskolák
református 747
- szellemiség és református öntudat 922
- Szent Margit Gimnázium 750
- ismeretlen korona. Az* 730
- Isten hajléka az emberek között* 771
- Isten házában, közösségben* 872
- Isteni Megváltó leányai 750
- Ivanić, Branka 886
- Jaczkó Sándor 882
- Jakab-hegy (Pécs) 714
- János (III.) nyitrai püspök 920
- Jánosi Gyula 950–952
- Jánossy Gyula = Jánosi Gyula
jezsuiták Jugoszláviában 924
- Johnson-könyvtár (Austin, Texas, USA) 825
- Józsa László 771
- Juhász-Laczik Albin 869

- Kacziba Ágnes 886
 Kádár Tamás 920
 kalocsa-bácsi egyházmegye
 érsekség 762
 szerb-magyar konfliktusok 820
 kalocsai egyházmegye
 érsek 946
 érseki uradalom 945
 tudomány és művészet támogatása 946
 zsinat 925
kalocsai érseki uradalom erdőinek kezelési utasítása a 18. század végén, A 945
Kálvin János tanításából 772
 Kamenac (Kő) 758
 Kanada 948
 magyar katolikus papok 948
 Mindszenty József látogatásai 823
 Kanász Viktor 869
 kánonjogi kutatócentrum 797
 Kápolnai Iván 732 769 814
 Kápolnai Kázmér 805
 Kapronczay Károly 741
 Karnitscher Tünde Beatrix 785
 Kárpát-medence
 országhatárok változása 733
 szentisztelet 732
 katolikus egyház
 Magyarországon 721
 Romániában 1945–1990-ben 851
 katolikus iskolák
 Szent Margit Gimnázium 750
 katolikus nagygyűlések Magyarországon 840 878
 katolikus papság
 1848–1849-ben 786
 Észak-Amerikában 948
 Székelyföldön 786
 katolikus sajtó 719
katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932. A 898
 katolikusok
 Erdélyben az 1920–1930-as években 908
 Udvarhelyszéken 838
 Kecskemét
 zsidóság 720
 Kelemen Krizosztom 858
 Kelet-indiai Társaság 937
 Kennedy-könyvtár (Boston, Massachusetts, USA) 754
 Kerekes fedőnevű ügynök 926
 keresztelőkút alapja Tápén 727
 Keresztény Unió 809
 kereszténydemokrácia
 Barankovics István 734
 keresztényszocializmus Magyarországon 809 822
 Keresztes András 943
keresztes háborúk világa, A 782
 Kerny Terézia 935
 késő középkor 838
 Kisárva (Oravka) 848
 kisebbségek jogi keretei Romániában 1918–1932-ben 891
 Kiss Gergely 712
 Kiss István 769
 Kiss Péter 816
 kisszeminárium
 Esztergom 824
 Szeged 944
 Klestenitz Tibor 719 787 878 898
 Klinda Mária 756
 Knapp Éva 876
 koalíciós korszak Magyarországon
 fakultatív hitoktatás 808
 konkordátum 808
 kolindák 751
 Kolozsmonostor (Cluj-Mănăştur) 889
 Komarno (Komárom)
 bencés rendház 932
 Komárom (Komarno)
 bencés rendház 932
 kommunista korszak
 gyulafehérvári papnevelde 852
 katolikus egyház Romániában 851
 Koncsag László 912
 konkordátum
 meghiúsulása 1946/1947-ben 808
 Spanyolország 842
 Korhecz Papp Zsuzsanna 781 832
 Kossuth Lajos 718
 Koszta László 895
 Kovács József 830
 Kovács Kálmán Árpád 761 890 903 922
 Kovács Sándor 836
 Kő (Kamenac) 758
 Köln
 tartományi zsinat 776
 könyvbemutató
 Szeizmográf a Szabadság téren 798
 könyvismertetések
 A bencés konföderáció 874
 A csodatévő tölgy őrzői 936
 A csestochowai pálos kolostor magyar emlékei 847
 A Gyöngyösi Ferences Könyvtár 868
 A kalocsai érseki uradalom erdőinek kezelési utasítása a 18. század végén 945
 A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932. 898
 A keresztes háborúk világa 782
 A magyar egyházak a forradalmak korában 831
 A nemzet érdekeit tartva szem előtt 901
 A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa 756

könyvismertetések

- A vallás- és egyházügy a Rákóczi-szabadságharc idején 815
 Aknay és az ikon 886
 Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon 900
 Az Egri Főegyházmezei Könyvtártól a Liceumig 816
 Az igazság szabaddá tesz 741 742
 Az ismeretlen korona 730
 Az új utakat kereső katolikus 899
 Csehszlovákia és az Apostoli Szentszék 928
 csodatévő tölgy őrzői, A 936
 Csóka úrtól Gáspár atyáig 837
 czestochowai pálos kolostor magyar emlékei, A 847
 diplomazia dei “piccoli passi”, La 873
 Egri Főegyházmezei Könyvtártól a Liceumig, Az 816
 Egy fogoly apát feljegyzései 888
 Emlékezés Mindszenty bíboros édesanyjára 817
 Episcopus, archiabbas, historicus ecclesiae 919
 Gyöngyösi Ferences Könyvtár, A 868
 Hamvas püspök és az ÁVH 902
 hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary, The 782
 igazság szabaddá tesz Az 741 742
 Inkább létezni, mint látszani 929
 ismeretlen korona, Az 730
 Isten hajléka az emberek között 771
 Isten házában, közösségben 872
 kalocsai érseki uradalom erdőinek kezelési utasítása a 18. század végén, A 945
 Kálvin János tanításából 772
 katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932., A 898
 kereszties háborúk világa, A 782
 Krisztus katonái: a középkori lovagrendek 782
 La diplomazia dei “piccoli passi” 873
 Magyar szentek temploma 848
 Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965. 867
 Magyarország és a kereszties háborúk 782
 Majd’ halálra ítélve 726
 Mathias Haniš késő barokk vándorfestő 832
 Mennyes királynője 770
 Mindszenty József-források 897
 nemzet érdekeit tartva szem előtt, A 901
 Örökség és küldetés 869
 Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára 871
 pécsi Papnevelő Intézet uradalma, A 918
 Prímás album 917
 Prohászka Ottokár jubileumi sorozat 846
 Prohászka-tanulmányok 2012–2015. 903
 Püspökök, prépostok, kanonokok 743

könyvismertetések

- Sakkfigurák 870
 Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty 845
 Somorjai Ádám művei 818
 Szeizomográf a Szabadság téren 800 801
 Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa, A 756
 The hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary 782
 Törésvonalak Mindszenty bíboros emlékirataiban 887
 új utakat kereső katolikus, Az 899
 vallás- és egyházügy a Rákóczi-szabadságharc idején, A 815
 Vallás és etnikum Közép-Európában 728
 Visitatio canonica a gyulai plébánián 1715–1993. 830
 Körmendi Tamás 744
 köszöntő
 Csóka Gáspár 75 éves 833 834
 Közép-Európa és Vatikán a 20. században 896
 középkor
 állam és egyház kapcsolata 773
 egyház és állam kapcsolata 773
 Erdély 773
 források Árpádházi Szent Margitról 904
 kánonjogi kutatócentrum 797
 magyar egyházszervezet 712
 pécsi segédpüspökök 731
 történelemszemlélet 774
 Központi Szeminárium (Budapest) 777
 kizárt kispapok 923
Krisztus katonái: a középkori lovagrendek 782
 Kubinyi Viktor 899
 Kukorelli István 834
 Kupa László 728
 Lakatos Adél 871
 Lakatos Andor 762 945 946
 Lakos Endre 826 861
 Laszlovszky József 782
 Lavopa, Marco 873
 Lékai Lajos 910
 Lengyelország
 menekültek 721
 rendszerváltozás 736
 Lipót, I. magyar király hitlevele 717
 Lippai Péter 759
 Liszt Ferenc 762
 Löffler Erzsébet 921
 Mačvanska Mitro vica (Szenternye) 758
 magyar állam és egyház a papnevelésről 850
 Magyar Bencés Kongregáció 853

- magyar egyház
 1945–1955-ben 913
 1956-ban 777
 1956 után 913
 és állam a papnevelésről 850
magyar egyházak a forradalmak korában, A 831
 magyar egyházszerződés I. István-korában 712
Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 711
 magyar katolikus egyházi reformtörekvések 787
 magyar katolikus lelkipásztorkodás külföldön
 Ausztriában 827
 egyházközösségek Svájcban 813
 jezsuiták Jugoszláviában 924
 lelkesedés Rómában 911
 misszió Olaszországban 723
 Magyar Katolikus Püspöki Kar
 1956–1958-ban 765
 1957–1959-ben 850
 magyar orthodox zsidóság 767
Magyar szentek temploma 848
 magyar titkosszolgálat
 Anthony Huxley-akció 826
 egyházak megfigyelése 724
 értekezlet 1989-ben 724
 lehallgatás a csanádi püspökségen 794
 ügynöki jelentések 1956–1957-ből 777
 ügynökök 926
 Magyarország
 államforma 749
 domonkos apácák 812
 egyházszerződés a középkorban 712
 Günther remete 744
 hitoktatás a kommunista időben 943
 Irgalmas nővérek 810
 katolikus egyház 721
 katolikus nagygyűlések 840 878
 keresztyén társadalmi tanítás 890
 lengyel menekültek 721
 médiaesemények 878
 olasz szent magyar öse 784
 polgári házasság 877
 püspöki székek betöltése 1848-ban 819
 református társadalmi tanítás 890
 rendszerváltozás 724
 Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek 810
 szenttisztelet 803
Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965.
 867
Magyarország és a keresztes háborúk 782
 Mailáth Gusztáv Károly 912 933
Majd' halálra ítélve 726
 Majorossy Judit 782
 Makkosmária (Budakeszi) Angyalok királynéja
 kegytemplom 936
 Marchut Réka 914
 Margit, Szent
 középkori forrásokban 904
 Mária-kongregáció (Pécs) 839
 mariánus ferencesek 876
 máriavita lelkeségi mozgalom 752
 Márton Áron 938 939
 Márton József 716 852 938
 Márton, Pannóniai (Tours-i) Szent 732
 Mátai Tóth József 794
 Máté Anita 748
Mathias Haniš késő barokk vándorfestő 832
 médiaesemények Magyarországon 878
 Mellace Katalin 718
 menekültek Lengyelországból 721
Mennyek királynője 770
 Merényi-Metzger Gábor 889
 Mészáros István 726
 Mesztegyő 876
 Mezey Barna 883
 Mihalik Béla Vilmos 795
 Miklós Péter 770 775 830 846 849 893 901
 Miklósházy Attila 813 827
 Mindszenty József
 VI. Pál ajándékai 725
 a budapesti amerikai nagykövetségen 726
 a primás alkotmányos szerepköréről 763
 amerikai adatforrások 897
 amerikai összekötője 934
 az államformáról 749
 diplomáciai jelentések róla 860 942
 előadás róla 799
 emlékiratai 725 792
 felmentése érseki tiszte alól 941
 követségi levelei 798 800–802
 kutatása 755
 levelei 754 825 881 894
 utazásai Kanadába 823
 Miskolczi Ambrus 751 793
 Misóczki Lajos 729 815
 misszió
 olaszországi magyar 723
 Molnár Antal 795 796
 Molnár Imre 721 736 741 742 930
 Mózes György 840 900
 művészet és tudomány támogatása Kalocsán 946
 Nagy István 720
 Nagy Márta 886
 Nagy Töhötöm 859 943
 Nagy-Britannia
 diplomáciai jelentések Mindszenty Józsefről 860
 942
 nekrológok
 Bura László 866
 Csíky Balázs 914
 Gergely Jenő 739

nekológok

Jónás Ilona, Sz. 927
 Koszta László 895
 Nikefor József, Petrasevics 828
 Ruttkay Kálmánné Várkonyi Ágnes 883
 Sz. Jónás Ilona 927
 Szilárdfy Zoltán 935
 Szilas László 796
 Várkonyi Ágnes, R. 883
 Viczián János 865

német nyelvterület zsinatai 764

Németh László Imre 723 801 806 911

nemzet érdekeit tartva szem előtt, A 901

Nikefor József, Petrasevics 828

Nitra (Nyitra)

püspök 920

Nixon-könyvtár (Yorba Linda, Kalifornia, USA) 894

Nyárádi Zsolt 838

Nyitra (Nitra)

püspök 920

obszerváns ferencesek 774

óbudai zsidó közösségi iratok 768

ókatolikus püspöki pásztorlevél 752

Olaszországi Magyar Katolikus Misszió 723

oltár a szegedi Dömötör templomban 781

Oravka (Kisárva) 848

Orleans (Franciaország) 803

Ostpolitik 792 863

Örökség és küldetés 869

ösztöndíjak külföldi egyetemekre 746

Pál, VI. pápa 725

Pál József 783

pálos remeték 714

Pannonhalma Főmonostor

apátok 757 854 856

Pannóniai Szent Márton 732

papi szemináriumok

esztergomi küsszeminárium 824

Központi Szeminárium (Budapest) 777

szegedi küsszeminárium 944

titkos szeminárium 923

papnevelés

Gyulafehérvárott 852

konfliktusok Magyarországon 1957–1959-ben
 850

Papp Zsuzsanna, Korhecz 781 832

partikuláris zsinatok 764

Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára 871

Pataky Kornél 926

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Intézet
 (Piliscsaba) 797

Pécs

Jakab-hegy 714

Mária-kongregációk 839

Pécs

pálosok 714

remeték 714

pécsi egyházmegye

Albeni család 713

segédpüspökök a középkorban 731

Pécsi Papnevelő Intézet uradalma 918

Perger Gyula 817

Péter László 727

Petes Róbert 841 888

piaristák

Rónai Jenő 722

Pius pápa, XI. 949

plébániák

egri egyházmegyében 882

Esztergom megyében 905

Szöreg 849

polgári házasság Magyarországon 877

Popiełuszko, Jerzy 736 741 742

Pósán László 782

Primás album 917

primás érsek alkotmányos szerepköre 763

Pro Ecclesia et Pontifice (kitüntetés) 864

Prohászka Ottokár 719 840

Prohászka Ottokár jubileumi sorozat 846

Prohászka-tanulmányok 2012–2015. 903

Prokop Péter 766

protestantizmus

Dunántúlon 760

erdélyi diákok 746

társadalmi tanítása 890

prozopográfia

Kolozsmonostor 889

püspöki székek betöltése 1848-ban 819

püspöki vizitáció Erdélyben 912

püspökök

csanádi 775

egri 843

nyitrai 920

pécsi 731

szerémségi 758

Püspökök, prépostok, kanonokok 743

püspökségek

csanádi 759 775 794

szatmári 737

Pyrker János László 921

Rabár Ferenc, ifj. 810

református

iskolák 747

nevelési eszmény 922

reformtörvények a magyar katolikus egyházban 787

remeték Pécsen 714

rendszerátalakítás

Lengyelországon 736

Magyarországon 724

- repertórium 711
 Rétfalvi Balázs 836
 Richard Nixon Library & Museum (Yorba Linda, Kalifornia, USA) 894
 Rimely Mihály 856
 Rodó, Laureano López 879
 Róma
 magyar lelkészség 911
 római katolikus püspökségek = püspökségek
 román folklór 751 793
 román kisebbség
 Erdélyben 804
 vallásjogi állása 804
 román kori templomTápén 727
 Románia
 egyházüldözés 790
 katolikus egyház 1945–1990-ben 851
 kisebbségek jogi keretei 1918–1932-ben 891
 Rónai Jenő 722
 röpcédulák Csanádpalotán 753
 Ruttkay Kálmánné Várkonyi Ágnes 883
- sajtószervezés 719
Sakkfigurák 870
 Saliga Irén 711
 Salkaházi Sára 909
 Samassa József 788
 Samodai Éva 916
Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty 845
 Sarbak Gábor 714
 Sarnyai Csaba Máté 820 877 891 908 931
 Scheffler János 870
 Serédi Jusztinián 858
 Skalica (Szakolca) 745
 Sodano, Angelo 884
 Solymos László Szilveszter 916
 Solymosi László 883
 Somorjai Ádám
 Adattár rovatban 725 884 896 915 916 950
 Agostino Casaroliról 892
 bencés szerzetességről 855
 Csíky Balázs bibliográfiája 915
 dokumentumközlések 811 857 932 949
 Forrás rovatban 754 811 825 855 857 860 881
 894 932 934 942 949
 Jánosi Gyuláról 950
 kitüntetése 864
 könyvismertetései 730 817 837 847 848 867
 872 873 917 928 929 953
 Mindszenty-levelek közlése 754 825 881 894
 Mindszentyről diplomáciai jelentések 860 942
 Mindszentyvel kapcsolatos könyveiről 726 801
 802 818 887
 nem Mindszentyről készült könyveiről 874 919
 Pro Ecclesia et Pontifice kitüntetés 864
- Somorjai Ádám
 Solymos László Szilveszter bibliográfiája 916
 tanulmányok 855 884 892 896 950
 tanulmányok Mindszentyről 725 755 763 792
 934
 válaszcikk 755
 Verolino, Gennaróról 884
 Sovata (Szováta) 747
 Spanyolország
 egyház és állam kapcsolata 842
 és a Szentszék 879
 konkordátum 842
 Stefaniak, Piotr 812
 Sümegei György 766
 Svájc
 emigráns magyar katolikus egyházközségek 813
- Sz. Jónás Ilona 927
 Szabó Erika 779
 Szabó Henriette Éva 875
 Szabó Kálmánné Jónás Ilona 927
 Szabó Márton 916
 Szabó Róbert 953
 Szakolca (Skalica) 745
 Szakolczai György 953
 Szalai Béla, id. 933
 Szalai Béla, ifj. 933
 Szatmár
 egyházmegye 780
 római katolikus püspökség 737
 Száva Tamás 732
 Szcitovszky János 715
 Szécsény 907
 Szecskó Károly
 könyvismertetései 729 815 816 831
 tanulmányai 734 788 822 843
 Szeged
 Dömötör-templom 781
 kisszeminarium 944
 szerzetesek 862
 Szöreg 849
 Tápé 727
Szeizmográf a Szabadság téren 798 800–802
 Székely Tibor 765 777 824 850 923
 székelyek
 eredete 933
 határőrség 761
 Székelyföld
 katolikus papság 1848/1849-ben 786
Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa, A 756
 székeskáptalan
 Kő 758
 Szenternye 758
 Szende Ákos 722
 Szent Ányos 803

- Szent Günther 744
 Szent Imre Kőr 947
 Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek 810
 Szent Margit
 Gimnázium (Budapest) 750
 középkori forrásokban 904
 Szent Márton, Pannóniai 732
 Szent Márton, Tours-i 732
 Szent Mihály templom (Budapest-Angyalföld) 814
 Szent Vendel 778
 Szenternye (Mačvanska Mitrovica) 758
 Szentszék = Vatikán
 szentisztelet 732
 akadémiai védőszentek 783
 Csongrádon 778
 Franciaországban 803
 Magyarországon 803
 szerb betérés Bácskába 931
 szerb-magyar konfliktusok a Kalocsa-bácsi egyház-
 megyében 820
 Szerémi György 774
 Szerémség
 püspökök 758
 szerzetesek
 bencések 853 855 889 932
 ciszterciák 738 910
 Szegeden 862
 lásd még apácarendek
 Szilárdfy Zoltán 935
 Szilas László 796
 Szkovoroda, Hrihorij 785
 szlovák államiság kezdetei 811
 Szluha Márton 784
 Szolláth Tibor 747
 szombathelyi egyházmegye
 esperesi koronák 821
 püspökök 836
 Szováta (Sovata) 747
 szovjet gulag 930
 szovjet megszállás Hódmezővásárhelyen 1944/45-
 ben 893
 Szőreg
 plébánia 849
 Szuromi Szabolcs Anzelm 797
 takarékmagtárak az egri érseki uradalomban 906
 Tamási Zsolt 715 786 819
 tanúságtétel – egyházhűség 841 939
 Tápé
 római kori templom alapja 727
 tartományi zsinat 776
 Tempfli Imre 790 851
 templomi főoltár a szegedi Dömötör templomban
 781
 Tengely Adrienn 831 839
 Terdik Szilveszter 935
 termelőszövetkezet-ellenesség 753
 Ternovác Bálint 758
 Teszelszky, Kees 730
 Tihany
 bencés apátság 803
 Tisserant, Eugène-Gabriel-Gervais-Laurent 933
 titkos szeminarium működése, felszámolása 923
 titkosszolgálat = magyar titkosszolgálat
 Tolnai Máté 856
 Torino (Olaszország) 718
 Tóth Krisztina 821 905
 Tóth Péter, G. 743 759
 Tóth Tamás 845
 Tours-i Szent Márton 732
Törésvonalak Mindszenty bíboros emlékirataiban
 887
 Török Csaba 917
 történelemszemlélet a középkorban 774
 tudomány és művészet támogatása Kalocsán 946
 Turbucz Dávid 898
 Udvardy József 794
 Udvarhelyi Nándor 847 848
 Udvarhelyszék 838
 új utakat kereső katolikus, Az 899
 Ullmann Péter Ágoston 929
 USA budapesti nagykövetsége 726
 Vajda Tamás 782 871 895 902
 valdens közösség Torinóban 718
*vallás- és egyházügyi a Rákóczi-szabadságharc ide-
 jén, A 729 815*
Vallás és etnikum Közép-Európában 728
 vallási kettős mentalitás 937
 Varga Tibor Róbert 773
 Várkonyi Ágnes, R. 883
 Várszegi Asztrik 853 883 919 951
 Vásárhelyi Anzelm 872
 Vasas Ilona 909
 Vaszary Kolos 835
 Vatikán
 és Spanyolország 879
 források a szlovák államiságról 811
 hamis jelentés a magyar hitoktatásról 943
 Közép-Európa 896
 külkapcsolatok 879 949
 Ostpolitik 792 863
 Vecsey József 817 887
 Velence (Venézia) (Olaszország) 921
 Velencei Katalin 756
 Vendel, Szent 778
 Venézia (Velence) (Olaszország) 921
 Verolino, Gennaro 884
 Vértes Honor 735
 Viczián János 865
 Viktorin, Jozef 805

- Vincze Gábor 789 866 870
Virt László 939
Visitatio canonica a gyulai plébánián 1715–1993.
830
Visy Zsolt 727
vizitáció Erdélyben 912
Volksbund 789
- Wiener Tibor 789
Wirthné Diera Bernadett 887
Woditsch Péter 924
- Yorba Linda (Kalifornia, USA) 894
- Zágon József 806
Zeman Ferenc 901
Zima András 733
- Zinner Tibor 726 800–802 802
Zirc
 cisztercita apátság 738
Zombori István 919
Zsengellér József 782
zsidóság
 az 1920–1930-as években 733
 Budapesten 733
 hagyományok 779
 Kecskeméten 720
 Óbudán 768
 ortodoxia 767
zsinatok
 jogkörének fejlődése 764
 német nyelvterületen 764
 tartományi 776
Zvara Edina 740 745 829 844 885

LAKATOS ADÉL

PATACHICH ÁDÁM (1716–1784)
TUDOMÁNY- ÉS MŰVÉSZETPÁRTOLÓ TEVÉKENYSÉGE
NAGYVÁRADI PÜSPÖKSÉGE ÉS KALOCSAI ÉRSEKSÉGE IDEJÉN

1. PATACHICH ÁDÁM SZÜLETÉSE, ALSÓ- ÉS KÖZÉPFOKÚ TANULMÁNYAI

Zajezdai¹ Patachich² Ádám ősi horvát nemesi család, a Patachich-nemzetség tagja volt. Szülei a család junior ágából származó Patachich Miklós Antal és a senior ági Patachich Prudenciána Barbara voltak. Születésével kapcsolatban többféle dátummal és helymegjelöléssel találkozhatunk az egyes forrásokban.³ Tóth Tamás kutatásainak köszönhetően azonban olyan adatok kerültek napvilágra, melyek segítségével a „mikor és hol született?” kérdésre megnyugtató válasz adható. Patachich Ádám születését nagy valószínűséggel 1716-ra tehetjük.⁴ Gánóczy Antal (1728 körül–1790) nagyváradi püspökök-

- 1 A családba a zajezdai előnevet Herkfy Katalin hozta, amikor Patachich I. Istvánnal kötött házasságot. TÓTH Tamás: *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása*. Budapest–Kalocsa, 2014. 66. o. (A továbbiakban: TÓTH TAMÁS 2014).
- 2 A család nevét horvátul Patačić-nak írják. A különböző forrásokban a család nevének sokféle, írott változatával lehet találkozni. Maguk a Patachichok sem voltak következetesek vezetéknevük írásával kapcsolatban. Én a család magyar nyelvben elterjedt névváltozatát, a Patachich-ot fogom használni.
- 3 Ld. a kérdéses adatokkal kapcsolatban TÓTH TAMÁS, 2014. 100. o. Katona István kanonok, történetíró a kalocsai érsekség történetéről írt munkájában Patachich Ádám születését 1717. február 18-ra tette. Gánóczy Antal a váradi püspökség történetéről szóló művében születési dátumként az 1715. február 18-t olvashatjuk. A továbbiakban adataikat sokan vették át, gyarapítva az 1717-es ill. az 1715-ös születést valószínűsítő táborát. Az előbbiekhöz tartozott pl. Nagy Iván és Szinnyey József, az utóbbiakhoz Bunyitay Vince, Málnási Ödön, Vértesy Miklós. Az említett művek: BUNYITAY Vince–MÁLNÁSI Ödön: *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. I–IV. Patachich Ádám püspökségére vonatkozóan ld.: IV. *A váradi püspökök a száműzetés és az újjraalapítás korában (1566–1780)*. Írta: BUNYITAY Vince. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és jegyzetekkel ellátta: MÁLNÁSI Ödön. Debrecen, 1935. (A továbbiakban: BUNYITAY), GÁNÓCZY Antal: *Episcopi Vardiensis fide diplomatum concinnati*. I–II. Viennae, 1776. (A továbbiakban: GÁNÓCZY), KATONA István: *A Kalocsai Érseki Egyház története*. I–II. (A továbbiakban: KATONA), SZINNYEY József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. kötet. Budapest, 1891–1914. Patachich Ádámmra vonatkozóan ld. X. kötet, 460. o. (A továbbiakban: SZINNYEY), VÉRTESY Miklós: *Patachich Ádám ösnyomatvány gyűjteménye*. In: Magyar Könyvszemle, 1968. 54–61. o. (A továbbiakban: VÉRTESY)
- 4 A Collegium Germanicum anyakönyve ill. Patachich nagyváradi püspöki kinevezési processzusához kapcsolódó tanúkihallgatási jegyzőkönyvek szerint Patachich Ádámot 1716. február 18-án keresztelték meg. Püspöki processzusához keresztlevelének másolatát is csatolták. Katona István, miközben maga az 1717-es dátumot tartotta valószínűbbnek, az 1716-os évet sem zárta ki teljesen. Ez utóbbira példaként teljes egészében idézte az érsek kalocsai székesegyházbeli, vörös márvány síremlékének feliratát, mely ma már nem látható a templomban. A sírfelirat Katona István által feljegyzett szövege: „A jóságos, hatalmas és magas-ságos Istennek. Ide akarta tétetni hamvait Magyarország nagy főpapja, az előkelő származású, kivételes

ről íródott történeti munkája⁵ szerint Patachich a Károlyváros melletti Kastell (másként Castel) kastélyában született.⁶ Ebben a ma Károlyvároshoz tartozó helységben a családnak valóban volt rezidenciája, melynek akvarell képe megtalálható a Status familiae Patachich című, 1740-ben íródott családi krónikában.⁷ Keresztlevelét a Károlyvároshoz közeli, hreneticesi Szent Márton plébánián állították ki.⁸ Kastell pedig ebben az időben a hreneticesi plébániához tartozott.⁹

Gánóczy Antal nagyváradi püspökökről írt művében több életrajzi adalékot is olvashatunk Patachich Ádámról. Megemlíttette többek között, hogy Patachichot apja, Miklós katonai pályára szánta. Ádám azonban finom lelkületénél fogva jobban vonzódott a papi hivatáshoz. Gyermekkorában szülei és nagynénje, Teréz gondosan ügyeltek neveltetésére. Alsóbb fokú tanulmányait Zágrábban végezte. Majd a grazi bölcseleti fakultáson tanult tovább. Ez idő alatt úgy tűnik, hogy apja is megértette, hogy a tehetséges, mélyen vallásos fia számára megfelelőbb lesz az egyházi pálya. Így amikor grazi tanulmányai alatt Ádám papnövendék lett, beleegyezését adta hozzá.¹⁰ Patachich Graz után a bécsi Collegium Croaticumban filozófiát tanult. Ebből az időszakából mindössze egyetlen, Szent László életéről szóló szentbeszédének címét ismerjük, melyet Szinnyei József közöl magyar írók életéről szóló összefoglaló munkájában. A szentbeszéd a bécsi

műveltségű, egyházi és világi szónoklatban, tanácsadásban jeles zajezdai báró Patachich Ádám. Először nagyváradi püspök és Bihar megye főispánja, majd kalocsai érsek, a Szent István apostoli királyi lovagrend nagykeresztese, a császári és apostoli királyi felség belső államtanácsosa, a magas hétszemélyes tábla társbírája és ülnöke, végül a budai királyi egyetem szenátusának elnöke, aki jámborsága és bőkezűsége számos jelét itt hagyva meghalt 1784. július 19-én, életének 69. évében.” KATONA, II. 240. o. Csakhogy Katona rosszul számolt, a sírfelirat alapján ez azt jelentette volna, hogy az érsek 1715-ben született. A Patachich Ádám születési éve körüli vitákban nagy jelentősége van tehát a Tóth Tamás által feltárt forrásoknak.

Az 1716-os évet fogadták el a születés dátumának Andreas STEINHUBER a CGH történetéről írt könyvében, valamint Pavao Maček a Pachich-családról írt munkájában. Andreas STEINHUBER: *Geschichte des Kollegium Germanikum Hungarikum in Rom*. Freiburg im Breisgau, 1906. 365. o. Pavao MAČEK: *Rod Patačića od Zajezde. Rodoslovna rasprava*. Zagreb, 2004. 24. o., 152. o. és 202. o.

A keresztelés időpontja február 18. a fentebb említett források szerint. Ugyan a keresztlevél másolatából pontosan nem derül ki születésének napja, de joggal feltételezhetjük, hogy a keresztelés előtti napokban, vagy esetleg annak napján született Patachich. Emellett szól, hogy ebben a korban az újszülött keresztelésével nem vártak sokat, arra a születés napján, de mindenképpen az azt követő napokban sort kerítettek.

5 Életére vonatkozóan ld. SZINNYEY 1894. III. 997–999. o. TÓTH Sándor Attila: *Rómából a Pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa*. Budapest, 2004. 47. o. (A továbbiakban: TÓTH Sándor), 190–200. o.

6 GÁNÓCZY, II. 464. o.

7 NSK R 4086 Status Familiae Patachich. Ld. a Status familiae Patachich-ra vonatkozóan: TÓTH Tamás, 2014, 98. o. A születési hellyel kapcsolatban pedig TÓTH Tamás, 2014, 101–102. o. Status Familiae Patachich foll 125v–126r. A családi krónikában szerepel egy térkép is, ahol jelölték a család Károlyváros közelében fekvő kastelli rezidenciáját is.

8 Ma Hrenetices Károlyváros része, neve: Karlovac-Hrmetič.

9 Patachich Ádám születési helyének megállapításában fontos támpontot jelentenek a fentebb már említett keresztlevél-másolat ill. a püspöki processzusánál elhangzó tanúvallomások, és a szintén Tóth Tamás kutatásaiból ismert, amelyben számos, színes akvarellal illusztrálták a család történetét. Életrajzíróinál többféle helyszínnel is találkozhatunk a születési helyével kapcsolatban, pl. károlyvárosi ill. a zajezdai születés is szerepel a különféle forrásokban. A zajezdai születési helyszínnel találkozhatunk Szinnyey József művében. SZINNYEY, X., 460. o. ill. TÓTH Sándor 2004. 47. o. Zajezda azonban több, mint 100 km-re fekszik Károlyvárostól, és így nem felel meg a keresztlevél ill. a tanúvallomások „Károlyvároshoz közel” kitételének. Születési helyszínként nem jöhet szóba. Ádám születési helye tehát nagyvalószínűséggel a kastelli családi kastély volt.

10 GÁNÓCZY, II. 464–465. o.

Stephansdomban hangzott el.¹¹ Bécsi tanulmányaival kapcsolatban Gánóczy feljegyezte, hogy Franciscus Dolfinnak (1697–1775) köszönhetően Ádám kitűnő filozófiai képzésben részesült.¹² Tanulmányainak végén öt értekezést írt VI. (III.) Károly császárról, melyeket az uralkodó védnöksége alatt, szokatlan módon elnök nélkül, nyilvánosan meg is védett. Ekkor VI. Károly aranyláncot adott jutalmul Patachichnak, böleseletről pedig elnyerte a babérkoszorút.¹³

1734-ben a bécsi Stephansdomban a tonzúra felvételével klerikussá lépett elő. Ugyanekkor a kisebb papi rendeket is megkapta.¹⁴ Ebben az évben nagybátyja, Patachich Gábor (1699–1745) kalocsai érsek megszálta a Collegium Croaticumban, ahonnan levélben tudósította Branjug György (1677–1748) zágrábi püspököt másodunokaöccse érdemeiről, kiváló tanulmányairól.¹⁵ 1735-ben az uralkodói kegy újabb jele volt Patachich Gábornak és testvéreinek grófi, míg Ádám és özvegy édesanyja bárói rangra emelése.¹⁶

2. TANULMÁNYOK AZ ÖRÖK VÁROSBAN

Patachich Ádám útja Bécsből Rómába vezetett, ahol a kor szokásainak megfelelően a papképzés csúcsát jelentő Collegium Germanicum et Hungaricum (A továbbiakban CGH) növendéke lett. Mivel a 18. századi Róma kulturális életét nagy mértékben az egyházi értelmiség határozta meg, így az ifjú Patachich, kortársaihoz hasonlóan könnyen be tudott illeszkedni az Örök Város pezsgő szellemi életébe. Római évei alatt megismerkedett jelentős művészeti gyűjteményeivel, az antik és keresztény emlékek páratlan kincses táráival. Bár a 17. századi fénykort jellemző nagy építkezések üteme ekkora már lelassult, az elkészült barokk építészeti alkotások, templomok, paloták és utcaképet formáló építmények (pl. obeliszkek, szökőkutak), melyek ötleletesen, játékosan és nemegyszer bravúrosan éltek a helyszín adta lehetőségekkel, életre szóló élményt jelentettek a számára.

A CGH növendékeként és az Örök Város társasági életében élénk irodalmi tevékenységével kitűnő Patachich Ádám széleskörű kapcsolatokat épített ki Róma magasabb egyházi köreivel és nemesi családjaival. Ismeretségeinek köszönhetően bejáratos volt számos előkelő római palotába, részt vehetett az ottani színházi előadásokon, koncerteken, felfedezhette az itt őrzött jelentős magángyűjteményeket. Megismerte a kor híres római könyvgyűjteményeit (Vatikáni, Angelica, Casanatense, Vallicelliana). Patachich találkozása az itáliai mecénatúrával egész további életére hatással volt. Az olasz művészeteket és tudományokat támogató gyakorlatot igen sokrétű tevékenység, szerteágazó építészeti és művészeti műpártolás jellemezte, melybe beletartozott templomok, paloták, városképet meghatározó épületegyüttesek emelése éppúgy, mint könyvtárak, múzeumok alapítása, színház, zenekar szervezése, művészek támogatása, tehetséges ifjak tanulmányainak

11 *Divi Ladislai Hungariae regis panegyricus, coram antiquissima ac celeberrima universitate Viennensi dictus; dum in metropolitana D. Stephani proto-martyris basilica incl. natio hungarica, ejusdem sancti tutelaris sui annum memoriam recoleret. Viennae, 1734.* Szinnyei, 462. o.

12 GÁNÓCZY, II. 465. o.

13 GÁNÓCZY, II. 465. o. KATONA, II. 218. o. TÓTH Tamás, 2014. 103. o.

14 A tonzúra felvétele a papi rendbe való bevezetésül szolgált, a világi örömökről való lemondást jelképezte. A kisebb papi rendek, úgymint az ajtonálló, felolvasó, ördögűző és a gyertyavivő, felvétele már bizonyos előjogokat és kiváltságokat jelentett az egyházi pályára lépők számára.

15 TÓTH Tamás, 2014. 103. o. és 468. lábjegyzet.

16 TÓTH Tamás, 2014. 103. o.

pártolása. Későbbi megbízatásai során, mind nagyváradi püspöksége, mind kalocsai érseksége idején, ennek hatását fedezhetjük fel.

A fiatal Patachich rendszeres látogatója volt Alessandro Albani (1692–1779) bíboros körének, aki a CGH, majd később pedig a Habsburg-birodalomhoz tartozó területek protektora volt. Albani, akit mindössze 29 évesen kreált bíborossá XIII. Ince, fiatal korától kezdve művészetkedvelő és műértő hírében állt. A neves mecénás és műgyűjtő több fontos gyűjteménnyel is rendelkezett, többek között egy híres antik mellszoborgyűjteménnyel, Tivoli területéről származó bronztárgy-kollekcióval és értékes metszet-tárral, melyben megtalálhatóak voltak többek között a Caracci-fivérek, Claude Lorrain, Domenico Zampieri (Domenichino) és Nicolas Poussin művei is.¹⁷ Antik gyűjteményéből a család tulajdonába került Palazzo Albani-Del Drago 1721-es átépítése után kiállítást rendeztek.¹⁸

2.1. A Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke

Patachich Ádám 1735 végén érkezett Rómába, és lett a CGH növendéke lett. A CGH 1580-ban jött létre a Loyolai Szent Ignác által 1551-ben alapított Collegium Germanicum és a magyar származású jezsuita, Szántó (Arator) István, a kollégium egykori növendéke által, 1578-ban létrehozott Collegium Hungaricum egyesítésével. A jezsuiták működtette CGH a török kiűzése után, a hazai viszonyok stabilizálódásával vált a magyar felsőfokú papképzés egyik kiemelkedő jelentőségű helyszínévé, csökkentve a bécsi Pazmaneum addigi túlsúlyát. A fordulatra azért kerülhetett sor, mert a 17. század végétől fokozatosan megromlott Ausztria és az egyre konzervatívabbá váló Szentszék kapcsolata. Ugyanis a Habsburg-uralkodók egyre inkább arra törekedtek, hogy birodalmuk nemzeti egyházai felett nagyobb kontrollt gyakoroljanak. Róma ezt úgy próbálta ellensúlyozni, hogy egy hozzá hű klerikusú réteget „nevelt fel” az Örök Városban. A kollégium virágkora a 17. század végétől egészen a jezsuita rend 1773-as feloszlatásáig tartott. Falai között olyan egyházi értelmiség nevelődött, mely hazatérve a tridenti zsinat egyházmegújító törekvéseinek méltó képviselője lehetett. Az intézmény több, mint kétszáz éven át töretlenül közvetített növendékei felé egy olyan művelődéscíményt és magatartásformát, melyet egyaránt áthatott a jezsuita rend nevelési eszménye és a pápai udvari kultúra, s mely magában foglalta Itália antik, középkori és humanista hagyományait. A kollégium azontúl, hogy a különböző ismeretanyaggal odaérkező növendékek tudását egységesítette, lehetővé tette számukra, hogy elmélyedjenek és kibontakoztathassák képességüket a tudományokban, a képzőművészetekben, zenében és irodalomban. Jelentős magyarországi hatását jól mutatja, hogy a 17. század végén–18. században kinevezett főpapjaink mintegy 60 %-a korábban a kollégium növendéke volt.¹⁹

17 Ez utóbbit később III. György angol király vásárolta meg. Albani római mellszoborgyűjteménye az 1734-ben létrehozott Capitoliumi Múzeumot gyarapította.

18 Maurizio TANI: *La rinascita culturale del '700 Ungherese. Le arti figurative nella grande committenza ecclesiastica*. Róma, 2005. 49. o. Dizionario Biografico degli Italiani. [http://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-albani_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-albani_(Dizionario-Biografico)/) 2019. március 7-ki megtekintés.

19 BITSKEY István: *Hungariából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*. Budapest, 1996. (Italianistica Debrecensis. Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont Monográfiák 2.), 77–92. o. TÓTH Tamás: *Il Collegio Germanico ed Ungarico e la riforma cattolica in Ungheria. Un'istituzione per il rinnovamento (secolo XVIII.)*. IN: *Folia Theologica* 19. 2008. 315–352. o. TÓTH Tamás, 2014. 73–78. o.

Ennek az intézménynek a falai között folytathatta tovább tanulmányait Patachich Ádám is, akinek személyisége formálódásában és képzésében meghatározóak ezek az évek. A kollégiumban protektora nagybátyja, Patachich Gábor érsek volt. Ádám az előírt kollégiumi esküt 1736-ban tette le. Kollégiumban töltött időszakáról eddig kevés adat volt ismeretes. Tóth Tamás CGH levéltárában végzett kutatásainak köszönhetően azonban itteni életével kapcsolatosan több mozzanatra is fény derült. Több olyan levél is előkerült, melyeket nagybátyja, Patachich Gábor érsek írt a kollégium rektorának, a jezsuita Francesco Piccolomininek. Jól látszik, hogy nyomon követte másodunokaöccse fejlődését. Úgy tűnik a levelezésből, hogy Ádámnak kezdetben voltak beilleszkedési problémái, nehezen tudott alkalmazkodni a CGH szigorú szabályzatához, a túl szoros napirendhez.²⁰ Később ezeken túllendülve azonban kitűnő növendékké vált.²¹

Gánóczy Antal már említett művében név szerint is közli a CGH neves professzorait, kiknél Patachich Ádám tanult. A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára többük előadásait is őrzi, melyeket stúdiumai során jegyzett le.²² Nagybátyjához hasonlóan Mindszentkor ő is tarthatott szentbeszédet a pápa előtt. A CGH kiváltsága volt ugyanis, hogy egy kiválasztott növendéke a jeles ünnepen prédikációt mondhatott a Szentatya előtt. Erre feltehetően 1738-ban kerülhetett sor. Patachich Ádám szentbeszédének szövege nem maradt fenn, de az eseményt megörökítették a CGH anyakönyvében.²³

Patachich Ádámot 1738-ban szentelte szubdiakónussá Filipo Carlo Spada érsek, római vicerégens (1670–1742) Róma egyik ősi bazilikájában, a Lateráni bazilikában. Diakónussá szentelésének helyszíne ugyanebben az évben Spada bíboros magánkápolnája volt. Pappá szentelésére szintén 1738-ban került sor, ismét a Lateráni bazilikában.

A CGH anyakönyvébe Patachich Ádám tanulmányaival kapcsolatban a következőket jegyezték fel: „*Feltűnően tehetséges, ugyannyira eredményes, amiről gyakrabban az irodalmi gyakorlatokban tesz dicséretesen tanúságot, és végül Kollégiumunkban doktori címet szerzett.*”²⁴ A teológiai doktorátus megvédésére 1739-ban került sor a CGH nagyter-

20 TÓTH Tamás, 2014. 104. o. és 474–477 közötti lábjegyzetek. Patachich Ádámmal kapcsolatban két fegyelmi kihágásával kapcsolatos feljegyzés került elő minden évszám nélkül. Az egyik szerint éjjel nem a szobájában tartózkodott, pedig a kollégiumi szabályzat ezt szigorúan előírta, hanem mások szobájában beszélgetett. Amikor előljárója ezen rajta kapta és aludni küldte, akkor Ádám tiszteletlen módon hangot adott véleményének. Vésésgéрт szóban megintették, és bójtört írtak elő számára. Az étkezésre csak kenyeret és vizet kapott. A következő alkalommal az éjszakai pihenő idő alatt ismét más szobájában beszélgetett. Mivel ez nem tartott sokáig, és valószínűleg az előljárói utasításra vissza is tért szobájába, az előbbinél enyhébb büntetést kapott. A Mindenszentek litániáját kellett elimádkozni.

21 TÓTH Tamás, 2014. 104. o. és 471-es, 472-es és 478-as lábjegyzet.

22 Ld. bővebben BOROS István: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kéziratkatalógusa*. Budapest, 1989. Az alább felsorolt kéziratok szövegét Patachich Ádám jegyezte le ill. az Ms. 184. jelzetű kéziratban más kéz írása is látható. Ms 184. Giulio M. Agidus: S. J.: Tractatus canonicus. Ms. 217. Reines Hispanus: Tractatus theologicus. De Beatudine et actibus humanis. Ms. 219. Dissertatio. De occasione proxima peccati et de obligatione illam vitandi ad obtinendam absolutionem. Dissertatio secunda. De explicandis in confessionale circa occasionem proximam et peccata in ea commissa. Disputatio moralis. An et quo ratione possit, et debeat absolvi moribundi, qui nulla doloris signa exhibet vel maxime dubia? Ms 220. Tractatus theologicus. De poenitentia, virtute et sacramento. Ms. 221. Tractatus theologicus. De virtutibus theologicis. Ms. 22. Alexius Nocetti: Tractatus theologicus. De sacrosancto incarnationis mysterio. Ms 223. Alexius Nocetti: Tractatus theologicus. De sacramentis. Ezenkívül még több 18. századi, iskolai jegyzetként készült kéziratot őriz a könyvtár, melyeket nem lehet egyértelműen egy érsekhez sem kötni, de feltehetően tanulmányaik során használták.

23 Ld. bővebben TÓTH Tamás, 2014. 105. o.

24 TÓTH Tamás, 2014. 107. o. és 501-es lábjegyzet.

mében. Előadása nagy sikert arathatott, a kollégium anyakönyvi bejegyzés szerint nagy tapssal jutalmazták érte.²⁵

2.2. A római árkászok sorában

A Pápai Államnak a 18. században egyre több nehézséggel kellett szembe néznie. Nem találta a helyét a vesztfáliai békével kialakult új európai rendben, egyre jobban elszigetelődött. A tridenti zsinat egyházmegújító törekvéseinek lendülete ekkora már megtorpant. A Szentszék politikája befelé forduló lett, konzervativizmusa erősödött. Így érthető módon Róma nehezen birkózott meg a begyűrűző, új szellemi áramlatokkal, mint pl. a felvilágosodás eszméivel. Pedig a „rég” és „új” világ, a hagyományok és az újító törekvések kibékítésére nagy szükség lett volna. Ez a vágy hatotta át a római *Accademia dell'Arcadia* alapítóit is.

A pásztorköltői társulást 1690-ben Krisztina egykori svéd királynő irodalmi köréhez tartozó írók, tudósok és művészek hívták életre. Az irodalmi társulásként működő római Árkádia az itáliai kultúra megújítását, a korábbi barokktól eltérő, egyszerűbb irodalmi-művészeti stílus megteremtését, ill. az ehhez kapcsolódó hagyományok felélesztését tűzte ki célul. Esményképük a Peleponnészosz középső részén fekvő, hegyektől körülvett terület, Árkádia lett. Az itt élő nép őseinek Zeusz és Kalliszto fiát, Árkaszt tekintették, aki a vidék elzárta él, elmaradott népét a túléléshez szükséges, legfontosabb dolgokra, mint pl. a kenyérsütés, vagy a gyapjú feldolgozása, tanította. Így kapott mitológus jelentést ez a hegyektől védett, vadregényes görög táj, a pásztorok világa. A hellén költészetben egy újabb jelentéstartalommal gazdagodott, a menedék-fogalmával, ahol mindenki védelmet talált, aki a barbár világtól szeretett volna elfordulni. A római költők továbbszózták a történetet, megteremtve ezzel az árkádiai életforma és világ itáliai változatát. Az Árkádia-kép továbbélt a következő századokban is, és keresztény tartalommal telítődött. Árkádia, az aranykort, egy teljesen tiszta és ártatlan világot jelentett, melyre az erények, a kegyesség és emberség jelenléte volt jellemző. A barokk Árkádia-felfogása szerint itt még jelen volt a tökéletes szépség, mely a jelen korszakban elveszett, és melyet csak a művészetek segítségével lehet újra visszahozni. Ennek az Árkádiának a megteremtése utáni vágy hatotta át az Akadémia tagjait, ahol az új, Árkász hozta tudás termékenyítőleg hatott a régi, hagyományokkal átítatott világra, ahol egyaránt ápolni lehetett a latin és reneszánsz hagyományokat és nyitni az új eszmeáramlatok felé.²⁶

Az Akadémia tagjává az válhatott, aki jelentősebb irodalmi tevékenységet tudott felmutatni. Tagjai a görög pásztorvilág idilljét kívánták utánozni, ezért görög pásztorneveket vettek fel, összefüggéseiket a természet lágy ölné, előkelő paloták kertjeiben tartották. Soraikba nemcsak olasz, de más nemzetiségűek is bekerülhettek. Így a római Árkádia szellemi kisugárzása egész Európára kiterjedt. Ennek különösen nagy jelentősége volt a Habsburg-birodalomtól függő közép- és kelet-európai népek esetében, ahol kultúrájuk és az „új” világ összebékítésénél nemzeti identitásuk megőrzése volt a tét. Az Akadémia tagjai egymást származásuktól függetlenül egyenrangúnak tekintették. A hamarosan népesé váló Akadémián az egyes nemzetek kolóniákba tömörültek. A korszak

25 Tóth Tamás, 2014. 107. o.

26 Tóth Sándor, 11–20. o. Tóth Tamás, 2014. 104–107. o. PETTINELLI, Rossana A.: *L'Accademia dell'Arcadia et il bosco paradiso*. Róma, 2016.

számos jeles személyiségét találhatjuk meg soraiban, pl. Alessandro Albani bíborost, Pietro Metastasio költőt és a CGH több növendékét, pl. Christoph Anton Migazzi későbbi bécsi érseket, váci püspököt.²⁷

Migazzival Patachich Ádám még a CGH-ban folytatott tanulmányaik során kötött szorosabb barátságot, melyet árkász-létük tovább mélyített és mely egész életükben végigkísérte őket. 1739-ben, tanulmányainak befejezése után vették fel Patachichot az Akadémia tagjai közé, Sirasius Acrotophorius néven. Az indoklás szerint római éve alatt folytatott élénk irodalmi tevékenységének köszönhetően részesülhetett ebben az elismerésben. Gánóczy teljes terjedelmében közölte az akadémiai taggá választásáról szóló oklevelet.²⁸ A tagságra két pástor ajánlotta Ádámot, Mireus Rofeaticus, azaz Michele Giuseppe Morei itáliai költő (1695–1767)²⁹ és Thirrus Creopolita. A diploma aláírói között pedig Alcides Phoeniciussal és Philacidus Lucinianussal, eredeti nevén Francesco Maria Lorenzinivel (1680–1743),³⁰ az Akadémia custosával találkozhatunk.

Minden bizonnyal nagy hatással lehetett Patachichra az Akadémia külvilágra nyitott, művészet- és tudománybarát szellemisége. A római évek alatt szerzett tapasztalatoknak és nem utolsósorban az itt kiépített kapcsolatoknak is hasznát vehette későbbi megbízatásai idején.

3. HAZATÉRÉS, EGYHÁZI ÉS EGYÉB MEGBÍZATÁSAI A NAGYVÁRADAI PÜSPÖKI SZÉK ELFOGLALÁSÁIG

Patachich számára még tanulmányi éve alatt kijelölték első egyházi állomáshe-lyét, a verboveci plébániát,³¹ melynek kegyura másik nagybátyja, Gábor érsek testvére, Patachich Sándor volt. Verbovec egyébként Gábor érsek titulás titulás fejedelmének képezte.

Patachich Ádám 1739-ben, tanulmányai végeztével, hazatért Rómából. Útját Bécsben megszakította, hogy a nagybátyjának, Patachich Gábornak az Örök Városból hozott ajándékokat elküldhesse. „*A Rómából hozott ajándékokat Bécsből már megküldték nekem. Igen hálásan vettem. Egy pompás apácámunkába³³ foglalva az új érseki bazilika oltárait fogom velük díszíteni.*” – írta köszönőlevelében Patachich Gábor érsek, aki kifejezte örömét is unokaöccse kiváló bizonyítványa felett. Egyben a lelkipásztorkodás fontosságára és legfontosabb vezérelveire is felhívta Ádám figyelmét, aki még ugyanebben az évben elfoglalta helyét a verboveci plébánia élén.³⁴

27 TÓTH Sándor, 19–20. o. SÁRKÖZY Péter: *Et in arcadia ego. Magyarok és a XVIII. századi Itália*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1983. LXXXVII. évf. 1–3. szám. 238–251. o.

28 GÁNÓCZY, II. 466–467. o.

29 Dizionario Biografico degli Italiani.

30 Dizionario Biografico degli Italiani.

31 Verbovec, mai nevén Vrbovec, Horvátországban fekszik. Verbovecet 1710-ben vásárolta meg Patachich Boldizsár.

32 Patachich Gábor érsek a Verbovec és Rakovec örökös ura címet viselte, így nevezték meg őt a hivatalos iratokban.

33 Jelenleg két, 18. században készült apácámunka található a kalocsai Érseki Palota földszinti, Szent Sebestyén kápolnájának előterében. Az Ádám által hozott ereklyéből talán két apácámunka is készülhetett. Készítési helyükről semmit sem tudni. Elképzelhető, hogy ezek azonosak a Patachich Gábor érsek levelében említett apácámunkával, s egykor valóban a főszékesegyház oltárait díszíthették.

34 KATONA, II. 218–219. o.

Elöljárója, Branjug György zágrábi püspök fiatal plébánosát hamarosan kitüntetésre ajánlotta Mária Teréziának. 1740-ben az uralkodónő a Kalocsa-Bácsi Főegyházmege területén fekvő Szűz Máriáról nevezett ábrahámi apátság apáti címét adományozta Patachich Ádámnak. Új hivatalába nagybátyja, Patachich Gábor iktathatta be 1741-ben, a pozsonyi országgyűlés idején. Ugyanebben az évben az a megtisztelés is érte, hogy Branjug György felvette a zágrábi káptalan kanonokjainak sorába. 1743-ban a királynő újabb kegyeként elnyerte a kaposfői Szent Benedek prépostságot, melynek jövedelmére minden bizonnyal nagy szüksége is volt, hiszen a korábban elnyert ábrahámi címzetes apátság csekély bevételt jelentett csak a számára. A zágrábi egyházmegyében több főesperességet is vezetett.³⁵

Egyházi feladatai mellett politikai és katonai megbízatásai is voltak, melyek részben nemesi rangjával függtek össze. Családtagjaival együtt rendszeresen részt vett a horvátországi Szábor munkájában is. Nemesként kötelessége volt háborús konfliktusok esetén bizonyos számú katonaság felfegyverzése. Előbb az osztrák örökösödési háború (1740–1748), majd a Hétéves háború idején (1756–1763) szerelt fel katonákat Mária Terézia számára. A Hétéves háború kirobbanásakor Zágrábban támogatta a horvát rendeket, hogy az uralkodónő felé közeledjenek. Ő maga pedig a báni határvédő csapatok vezetését vállalta el.³⁶

Patachich Ádám 1751-ben meghívást kapott a pozsonyi országgyűlésre, melyen Klobusiczky Ferenc (1707–1760) zágrábi püspök oldalkanonokjaként vett részt. Szellemi képességei, kitűnő tulajdonságai feltűntek Mária Teréziának. Még az országgyűlés ideje alatt a novi püspöki címet adományozta Patachichnak és a királyi kancellária tanácsosává nevezte ki. Ettől kezdve a fiatal püspök 1759-es nagyváradi püspöki kinevezéséig lényegében Bécsben tartózkodott. Az egyházi ügyek tanácsosaként gyakran megfordult az udvarnál. Ahogy római évei, úgy a Bécsben töltött időszak is egész életére meghatározó tapasztalatokat és élményeket jelentett a számára. Jártasságot szerzett az udvari érintkezés terén és a diplomácia területén.

Mária Terézia idején a kultúra és a művészetek központjává váló császárváros igazi különlegességeket tartogatott Patachich számára. Bécs látványos fejlődése, a korszakban emelt épületei és azok művészi díszítése mellett nagy hatással volt rá a város újjászülető zenei élete, mely ekkoriban több jelentős zeneszerzőt és művészt mondhatott a magáénak, többek között a melodráma nagymesterét, Pietro Metastasiot (1698–1872),³⁷ a Metastasiot felfedező és az opera seria mestereként számon tartott Nicola Antonio Porporat (1686–1768),³⁸ az opera műfaját megreformáló Christoph Willibald Gluckot (1714–1787),³⁹ a több zenei műfaj formáját megújító Joseph Haydnt (1732–1809),⁴⁰ vagy a bécsi udvari Opera karmesterét, a hegedűvirtuózként is elismert Karl Ditters von Dittersdorfot (1739–1799).⁴¹ Ditters később Patachich Ádám nagyváradi udvari zenekarának lett karmestere. (Erről bővebben „4.4. Patachich Ádám nagyváradi zenekara és színháza” című fejezetben lehet olvasni.)

35 Ld. bővebben TÓTH Tamás, 2014. 109. o.

36 Ld. bővebben TÓTH Tamás, 2014. 109. o.

37 SZABOLCSI Bence–TÓTH Aladár: *Zenei lexikon* II. 591–592. o. (A továbbiakban: *Zenei lexikon*).

38 *Zenei lexikon*, III. 141. o.

39 *Zenei lexikon*, II. 54–55. o.

40 *Zenei lexikon*, 148–165. o.

41 *Zenei lexikon*, I. 488–489. o.

4. A NAGYVÁRADAI PÜSPÖKI SZÉKBEN

Forgách Pál (1696–1759) 1758-as váci püspöki kinevezésével megüresedett a nagyváradai püspöki szék, majd Forgách 1759-ben bekövetkezett váratlan halálával a váci is.

Patachich Ádám a váci püspökség elnyerésért folyamodott Mária Teréziához. A váradai püspöki székre négyen is beadták a kérelmüket.⁴² A váci püspökség élére a királynő Eszterházy Károlyt (1725–1799) nevezte ki, aki szintén nem volt a pályázók között, mint ahogy Patachich sem a váradai széket kérelmezők között. Az uralkodónő Patachich Ádámot 1759. augusztus 29-én nevezte ki nagyváradai püspökké, mely tényt saját kezűleg írta rá Patachich kérvényére.⁴³ Ugyanezen a napon bihari főispánná is kinevezte.⁴⁴ Patachich még az év decemberében a királyi valóságos titkos tanácsosi címet is megkapta a királynőtől.⁴⁵

A szokásos püspöki kinevezéshez kapcsolódó processzusa lefolytatása után, ősszel küldték meg Bécsből a szükséges dokumentumokat Rómába. Kinevezését 1760. január 28-án erősítette meg XIII. Kelemen pápa. Püspökké szentelésére Christoph Anton Migazzi bíborost, bécsi érseket kérte fel, akivel még római tanuló éve alatt kötött barátsága Patachich bécsi hivatali szolgálata idején tovább mélyült. Szentelésére 1760 március 9-én került sor. Tíz nap múlva pedig már megérkezett új székvárosába, Nagyváradra, ahol az ünnepélyes székfoglalás időpontját a nagybőjti időszak utánra, május 25-re halasztották.⁴⁶

Az akkor 45 éves Patachich Ádám személyében Várad egy világlátott, nagyszabású tervekkel, kifinomult ízléssel, a művészetek és tudományok támogatása iránt elkötelezett főpapot kapott. 17 éves püspöksége alatt sokat tett Várad kulturális felemelkedéséért.

Az új főpásztorra várt az egyházkormányzat mindennapos teendői mellett a székesegyház megkezdett építésének befejezése és körülötte az egyházi központ kialakítása, félévente jelentéstétel a királyi kancelláriának, a papképzés feltételeinek javítása, a római egyházzal unióra lépett, bizánci rítusú lakosság lelkipozíciója, valamint további hívek megnyerése az unió-ügyének.⁴⁷

Patachich Ádám Nagyváradra érkezése előtt dőlt el az építendő egyházkormányzati központ helyszíne. A kérdés még elődje, Forgách Pál püspöksége idején jutott nyugvópontra, amikor 1752-ben az új székesegyház alapjait a főpásztor utasítására Váradtól északra, a Sebes-Kőrös jobb partján fekvő Olasziban tették le. Építését azonban megakasztotta építészének, Giovanni Battista Ricca-nak 1757-es halála, majd Forgách püspök váci áthelyezése. Befejezésén túl Patachichra hárult az új egyházi központ kialakítása a rezidencia és mellette a kanonokok lakóházainak emelésével.

42 A pályázók a következők voltak: Fonyó Sándor, skutari választott püspök, Huberth Mátyás, vegliai választott püspök, Jerebiczi Stehenich János temnoi címzetes püspök és Engl Antal csanádi püspök. Ld. bővebben Tóth Tamás, 2014. 111. o. és 542-es lábjegyzet.

43 BUNYITAY, 323. o. TÓTH Tamás, 2014. 111. o.

44 KFL.VIII.I.b.1. 1759. augusztus 29. Patachich Ádám kinevezési bullája.

45 TÓTH Tamás, 2014. 111. o.

46 TÓTH Tamás, 2014. 113–114. o.

47 KATONA, 224. o.

4.1. A nagyváradai székesegyház építési munkálatai Patachich Ádám püspöksége idején

Az új püspök Franz Anton Hillebrandt bécsi építészrt kérte fel az említett munkálatokra. Hillebrandt számára nem voltak idegenek a Nagyváradon folyó építkezések. Forgách püspök ugyanis 1750-ben a székesegyház tervezésével először őt bízta meg. Az akkor még fiatal és pályakezdőnek számító Hillebrandt számára terveinek elkészítéséhez bizonyára a meghatározó városképi jellegű bécsi templomok is fontos előképek voltak. Úgy tűnik, ezt Forgách püspök is elfogadta, aki a CGH egykori növendékeként nyilván a Rómában látott példákat is szeretne volna viszontlátni a tervrajzokon. Bécsi ágense, Bernáth György a hazatért tervezővel, Hillebrandttal is egyeztetve 1751-ben levelében már arról tudósította főpásztorát, hogy a tervek, melyeknél Forgách a Szent Péter és a szerviták templomának szimmetriáját is figyelembe kívánta venni, helyeslésre talált az udvarnál.⁴⁸ Bernáth itt feltehetően a bécsi Szent Péter és szervita templomra gondolhatott. A város megjelölése valószínűleg azért maradt meg, mert magától értetődőnek tűnhetett a levél címzettjének is, hogy a Bécsben tartózkodó Bernáth és az odaérkező Hillebrandt közötti diskurzus a helyi épületekről folyhatott, ellenkező esetben megemlítette volna a levél írója a települést. A tervek alapján kisebb módosítások után a kancellária engedélyezte az építkezést.

Bár Hillebrandtnak nem maradtak fenn ezek a korai nagyváradai tervei, néhány, az ottani elképzelését tükröző tervlapot Krähling Jánosnak és Nagy Gergely Domonkosnak sikerült beazonosítani a Magyar Építészeti Múzeum tervanyagában, melyek a bécsi minták figyelembe vételét erősítik meg.⁴⁹ A fennmaradt forrásokból nem lehet kideríteni, hogy Forgách püspök miért vonta meg bizalmát Hillebrandttól. Mindenesetre 1751–1752-től már kimutatható Ricca és csapata váradai jelenléte és részvétele a kivitelezésben. A kivitelezést a helyszínen Ricca egyik megbízottja, Domenico Luchini irányította.⁵⁰

Patachich Ádám Váradra érkezésekor lényegében már készen állt a szentély, a keresztház, a hajó egy boltszakasza a főpárkányig, előtte a hajó az ablakok középvonaláig és a homlokzat első szintje. A székesegyház formáján tehát már nem tudott változtatni, csak egyes részleteket módosítani a belső térben, a főhomlokzaton. A Krähling János és Nagy Gergely Domonkos kutatásaiból ismert centrális, kupolás székesegyház-tervezet minden bizonnyal inkább elnyerte volna Patachich püspök tetszését, mint Ricca monumentális, de sokkal nehezkesebb, homlokzati toronypáros, latin kereszt alaprajz-

48 Bernáth György levelének említett sorai: „*Excellentiam V(est)ram futurae Cathedralis Ecclesiae Magno Vardiensis in parte S(anci)ti Petri, in alia vero Servitarum Ecclesiae simetrium et proportionum in aedificando observare intendere...*” BÍRÓ József: *Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei*. Budapest, 1932. 132–133 o. (A továbbiakban: BÍRÓ). KRÄHLING János–NAGY Gergely Domonkos: *A nagyváradai székesegyház Hillebrandt-féle centrális tervei*. 84. o. In: *Ars Hungarica. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet folyóirata*. 2013., XXXIX. évfolyam, Supplementum. Tanulmányok Kelényi György tiszteletére. 81–89. o. (A továbbiakban: KRÄHLING–NAGY, 2013). NAGY Gergely Domonkos: *Centrális téralakítás a magyar barokk szakrális építészetben*. Doktori értekezés. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, 2014. 19. o.

49 KRÄHLING – NAGY, 2013. 86. o. Magyar Építészeti Múzeum. Lt.sz.: 72.020.3., 72.020.24., 72.020.30., 72.020.31., 72.020.32. Publikálva in: *Barokk tervek és vázlatok 1650–1760*. Szerk. Buzási Enikő. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1980. No. 71. (72.020.3.); No.72. (72. 020.32.); No. 73. (72. 020.31.); No. 74. (72. 020.24. – v. corrigenda!); No.136. (72. 020.30.).

50 KRÄHLING – NAGY, 2013. 82. o. KÉMENES Mónika: *A nagyváradai római katolikus püspökök 18. századi régi rezidenciája*. 128. o. In: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából. Új sorozat VIII. (XVIII.) kötet*, 2013. (A továbbiakban: KÉMENES 2013), 121–143. o.

zú, kápolnasorral bővített temploma. Különösen igaz lehet ez, ha figyelembe vesszük a szomszédságában felépült főpapi rezidencia Hillebrandt tervezte, mozgalmasabb tömegformálását. Ricca koncepciójával és a felépült részekkel maga Hillebrandt is elégedetlen volt egyébként.⁵¹ Az egyre lassuló ütemben folyó székesegyházi építkezést a helyszínen megbízottja, Johann Michael Neumann irányította. Patachich püspöksége idején készült el a főhajó, a kereszthajók, a szentély csehboltozása, a félgömbszerű szentélyzáródás, valamint a tető alá süllyesztett függőkupola is, akárcsak a sekrestyék, valamint a feljük épített helyiségek, a nyolc oldalkápolna a följük épített nyolc oratóriummal együtt. A hajó nagy részét kimeszelték. A szentély kialakítása is jelentősen előrehaladt, melynek két oldalfalán a Patachich-család püspöki jelvényekkel díszített címerét is elhelyezték.⁵²

Patachich megrendelésére készítette Johann Nepomuk Schöpf 1773–1776 között a székesegyház Krisztus áldozatának dicsőítését megjelenítő kupolafreskóját, mely 1878-ig, a Storno Ferenc-féle díszítmények elkészültéig, az egyetlen falfestmény volt a templomban. Schöpf alkotásán a hazai késő barokk falfestészet elterjedt megoldásait láthatjuk. A mennyezetképet látszatarchitektúra tagolja, mely jelentősen megmozgatja a megfestett égi szférát. A kupolafreskó központi részén a felhőtrónuson ülő Krisztus látható, mellette az áldását adó Atya. Trónja előtt a passió eszközeit hordozó, hódoló angyalok állnak.⁵³ Később a püspök egy Assumptio-főoltárkép elkészítésével is megbízta a művészt, mely azonban soha nem került a templom főoltárára.⁵⁴ Valamint Schöpf festette ki az új érseki palota magánkápolnáját is. (Ld. erre vonatkozóan részletesebben a „4.2. Nagyvárad püspöki rezidenciái” című fejezetet.)

A székesegyház építési költségeit, melyek Patachich idején messze elmaradtak a Forgách püspök által ráfordítottaktól, nehéz megbecsülni, már csak azért is, mert számos nyersanyagot és munkálatot a püspökség saját erőforrásaiból teremtett elő ill. oldott meg. Mégis bizonyos évekből viszonylag pontos adatok maradtak fenn Koller József János kamarai tanácsosnak köszönhetően, akit Mária Terézia 1769 júniusában Váradra küldött, hogy készítsen jelentéseket az ottani munkálatokról. Patachich püspök ugyanis 1760–1768 között rendszeresen elmulasztotta a püspökség jövedelmeinek felhasználásáról, fél-évente a kancellária számára kötelezően készítendő jelentések beküldését. A Koller által összeállított számadások szerint 1760–1768 között 33 823 rajnai forintot és 52 3/4 dénárt költött a püspök a templom építésére. Ez az összeg feleannyi volt, mint amennyit elődje,

51 Patachich Ádám kalocsai érseki kinevezése után Hillebrandt és az építkezéseket vezető, Johann Michael Neumann valamint az építkezés felügyeletével megbízott váradai káptalan között vita robbant ki. A káptalan ragaszkodott a Ricca-féle tervek megvalósításhoz. A konfliktus annyira elmérgesedett, hogy az ügy a királyi kancelláriáig jutott. Hillebrandt levélben fejtette ki véleményét a Ricca tervezte épülettel kapcsolatban, melyet kifejezetten rossznak, minden építészeti szabályt és szimmetriát nélkülözőnek tartott. KRÄHLING, 2013. 86. o.

52 Giacomo Mariosa Patachich Ádámot méltató költeménye, melyet a szerző Patachich püspök életére vonatkozó jegyzetekkel is ellátott. Címe: Excellentissimo Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Adami e L[iberis] Baronibus Patachich de Zajezda,... TÓTH Sándor, 292–303. o. Az eredeti költemény az *Analecta Poetica*-ban található. KFK. Ms. 64. Mariosa felsorolja a székesegyház Patachich Ádám idejében elkészült munkálatait, a fenséges folyosókat, boltíveket, az ablakokat körülvevő gyümölcsfűzér díszítményeket és kupola sokszínű freskóját. KATONA, 224. o., BUNYITAY, 324–325. o. TÓTH Tamás, 2014. 115. o.

53 JERNYEI Kiss János: *Johann Nepomuk Schöpf (1733–1798) Magyarországon*. Nagyvárad, Pécel, Buják. 194–195. o. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 2017. 191–199. o. (A továbbiakban: JERNYEI, 2017.)

54 BUNYITAY, 353–355. o.

Forgách püspök 1750–1757 között fordított az építkezésre.⁵⁵ A templom munkálatainak egyre szűkösebb pénzügyi dotációja miatt Patachichot többször illetve szemrehányással a káptalan, különösen Salamon József kanonok.⁵⁶ Koller József János fentebb említett számadásainak alapján jól látszik, hogy volt alapja a kritikának. A káptalan már azt is bizalmatlanul szemlélte, amikor Patachich Ádám 1760 tavaszán, érkezése után nem sokkal, a székesegyház tetejének készítéséhez felhalmozott gerendákat, szarufákat s cserepeket áthordatta a Szent László térre a Csáky Miklós-féle püspöki lak kibővítésére.⁵⁷

A székesegyház végül három évtizedes vajúdas után, 1780-ra készült el. Felszentelést Kollonich László erdélyi püspök végezte, akit ezen a napon Mária Terézia Várad püspökévé nevezett ki, s később Patachich Ádám utódja lett a kalocsai érseki székben is.⁵⁸

4.2. Nagyvárad püspöki rezidenciái

Patachich Ádám nagyváradai püspöksége idején annak a rezidenciának lett lakója, melyet elődje, Csáky Miklós alakított ki több épület összenyitásával-átépítésével. Ez a püspöki lak a Sebes-Kőrös bal partján fekvő Újváros főterén helyezkedett el, a Szent László templom közelében, melyet az új templom felszenteléséig székesegyházként használtak. Ezenkívül bizonyos időszakokat a szintén Csáky Miklós emeltette belényesi kúriában⁵⁹ vagy a Biharpüspökiben álló szerényebb főpapi lakban töltött. Ez utóbbi helyen lovaglóiskolát is alapított később.⁶⁰ Patachich püspök a Várad közelében fekvő Szőlős település mellett vadaskertetet létesített és egy kisebb vadászlakot emeltetett.⁶¹

A Csáky-féle palota építéstörténetére, helyiségebeosztására vonatkozóan Kémenes Mónika kutatásainak köszönhetően vannak pontosabb ismereteink.⁶² Az épület két négyszög alakú, zárt belső udvart vett körül, és északnyugati sarkánál egy további kisebb udvar feküdt. Kőrös-felőli oldalán díszkert helyezkedett el, északi oldalán pedig egy kisméretű, nyolcszög alaprajzú kápolna emelkedett ki a homlokzat síkjából. Patachich idejében kisebb átalakításokat végeztek csupán rajta. Ez érthető is, hiszen az új püspök nagyszabású tervei között az Olasziban épülő székesegyház közelében egy új, elegáns

55 BUNYITAY, 336–337. o. 349. o. TÓTH Tamás, 2014. 115. o. és 578-as lábjegyzet. A Koller József János által készített dokumentum a következő: „Elaboratum occasion regiaie Magno-Varadini 27. Julii 1769. Joannes a Koller m. p. qua commissarius regius. – Stephanus Patrubány m. p. – Emericus Leszkovszky m. p. imp. et caes. reg. camerae aulicae officinae rationariae officiales. MNL-OL A 39 Acta Generalia, 5607/1770. fol. 84.

56 BUNYITAY, 324–325. o.

57 KÉMENES 2013, 128.o.

58 NÉMETHY Gyula: *A nagyváradai római katolikus székesegyház*. Nagyvárad, 1942. 3. o.

59 A belényesi Csáky-féle épület bővítését is tervezte Patachich, erre azonban takarékosági szempontokra hivatkozva nem kapott engedélyt. A bővítési terveket Johann Michael Neumann, a Hillebrandt-féle tervek alapján folyó nagyváradai építkezések vezetője készítette. *Felix Terra. Történelem és egyházművészet a Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyében. Kiállítási katalógus*. Szerk.: Raluca MĂLĂNCIOIU, BALLA Tünde, LAKATOS Attila. Bukarest, 2017. (A továbbiakban: *Felix Terra*). 51. o.

60 BUNYITAY, 330. o.

61 BUNYITAY, 339. o.

62 Korábbi szerzők is hoznak természetesen adatokat a régi rezidenciával kapcsolatban. Ld. KATONA (224. o.). BUNYITAY (263. o.). NÉMETHY Gyula: *A régi püspöki rezidencia történetéből*. Tiszántúl, 241. sz. 1901. okt. 22. (A továbbiakban: NÉMETHY, 1901.). ZIMMERMANN Károly: *A nagyváradai l. sz. egyházmegyei clerus érdemei*. Nagyvárad, 1864. (A továbbiakban: ZIMMERMANN). KÉMENES 2013, 121–143. o. Kémenes Mónikának a levéltári források alapos áttekintése után több bizonytalanságot is sikerült tisztáznia.

rezidencia kialakítása szerepelt. A Csáky-féle püspöki lak 1760–1762 közötti bővítésével feltehetően már az átköltözés utáni időszakra kívánta funkcióval megtölteni az épületet, vagy legalábbis egy részét.⁶³ Ehhez volt szükség a székesegyház fedélszékének készítéséhez összegyűjtött építési anyagok előző fejezetben már említett átvitelére. A bővítés során a rezidencia második udvarának emeleti szintjén kerültek kialakításra a görög katolikus suffraganeus püspökség hivatali helyiségei és lakótere (Consilium Basilitarum).⁶⁴ Ez az épületrész ugyanis közel esett az Újváros főterén álló görög katolikus püspöki rezidenciához és templomhoz. Egyes feltételezések szerint a Patachich Ádám által beindított kétéves bölcséleti tanfolyam is a régi főpapi lakban kapott helyet. 1780-ban pedig beköltözött a gimnázium és az újonnan felállított királyi akadémia, mely 1788-tól jogi karral is bővült.⁶⁵

A régi épületben végrehajtott változtatások másik része Patachich püspök művészete- és tudományok iránti rajongásához kapcsolódott. Feltehetően a rezidencián belül tettek alkalmassá egy nagyobb helyiséget a színi előadások, zeneművek bemutatására. Értékes könyvgyűjteményét befogadó könyvtártermét pedig a díszkeretre nyíló püspöki lakosztály mellet alakították ki. (A püspöki udvarban működő színházról és zenekarról, valamint Patachich könyvgyűjteményéről ld. részletesebben a következő fejezeteket).

A Csáky-féle épületen 1773-ban tűz,⁶⁶ majd az 1774-ben a Kőrös-áradás okozott komolyabb károkat, melyeket még Patachich idejében kijavították.⁶⁷

1762-ben Patachich püspök végre neki láthatott dédelgetett tervének, az új püspöki rezidencia építésének. A tervek elkészítésével Franz Anton Hillebrandtot bízta meg. Tarkarékossági okokból Mária Terézia utasítására több ponton egyszerűsíteni kellett a grandiózus elképzeléseken.⁶⁸ Az új püspöki rezidencia alapkövét 1762. május 23-án, Krisztus Mennybemenetelének ünnepén tették le. Az alapköben elhelyezett, önlemezre vésett felirat szövege szerint „*a váradai püspökök székhelyének Patachich Ádám püspök május 23-án elhelyezte alapkövét, mely kastély legyen olyan, mint egy várbástya, amelyről ezer pajzs emelkedjék az eretnekek és szakadárok villogó fegyvereivel szemben, egy magasabb és egészségesebb helyen, hogy onnan, mint egy őrtoronyból a pásztorok, akiket Isten a váradai egyház kormányzatára rendelt, lássák a nyáját, üdvösségéről gondoskodjanak, a székesegyházzal összefüggően, hogy az Istennel s jegyesével, akikkel jó dolog ragaszkodni, szívből örökké összekapcsolódjanak.*”⁶⁹ Patachich tervei szerint az épülő palota nemcsak számára és hivatali utódainak nyújtott volna lakhelyet, hanem a tudományok, művészetek és a váradai Fiók-Árkádia számára is.

63 Patachich Ádám szándéka úgy tűnik, valóban az lehetett, hogy az új, Olasziban épülő rezidenciába való átköltözése után a régít a görög katolikus püspök rendelkezésére bocsátja, ahol a megalapítandó bazilita kolostor is helyet kaphatott volna. Erről írt 1769. májusában. MNL-OL C 38. 21. cs. no 22. f 571. TERDIK Szilveszter: *Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. Művészet és reprezentáció*. Nyíregyháza, 2014. 215. o. (A továbbiakban: TERDIK).

64 TERDIK, 215–218. o. KÉMENES 2013, 128–129. o.

65 KATONA, 224. o. KÉMENES 2013, 133. o.

66 Josephus Aloysius KERESZTÚRY: *Compendiaria descriptio foundationis ac vicissitudinum episcopatus, et capituli M. Varadinensis*. II. Magno-Varadini, 1806. 160. o.

67 KÉMENES 2013, 128–129. o.

68 BÍRÓ, 57–57. o. KELÉNYI György: *Franz Anton Hillebrandt*. In: *Művészettörténeti füzetek* 10. Budapest, 1976. 26–33. o. JERNYEI Kiss János: *Patachich Ádám és a kalocsai érseki rezidencia*. 67–68. o. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 67–74. o.

69 KATONA, 223. o.

Az új rezidencia emelése minden mással szemben elsőbbséget élvezett, emiatt jelentősen lelassultak az új egyházi központban folyó egyéb munkálatok, a székesegyház befejezése és kanonoki házak kialakítása. Ez érthető is volt, hiszen az egyházmegye erőforrásait jelentősen igénybe vette a püspöki palota építése. A pontos költségeket itt sem lehet kimutatni, a székesegyházról szóló fejezetben már említett okok, a saját nyersanyagok és munkaerő bevonása miatt, és mert a fentebb már említett kamarai kiküldött, Koller József által készített jelentésen túl később egyáltalán nem küldtek be számadást az udvarnak. A Koller-féle költségösszesítés szerint 1762–1768 között 40.652 forintot és 1/2 dénárt fordítottak a rezidencia építésére.⁷⁰ Patachich is jelentős összegeket áldozott a célra saját főúri vagyonából.

1776-ra lényegében elkészült az új impozáns püspöki lak. Építető püspökének emlékét a palota bejárata feletti latin felirat hirdette: „Adamus L. B. Patachic. De Zajez.da. Episcopus. Vardiensis. 1776.”⁷¹ Komolyabb munkálatok már csak az épület bal szárnyában folytak, a többi részben megkezdődhetett a festés, a belső díszítés kialakítása. A nagyváradi püspöki palotát a Habsburg-birodalom egyik legnagyobb főpapi rezidenciájaként tartják számon, mely méreteit és a már elkészült, díszes belső tereit tekintve méltán vívta ki a kortársak elismerését, mellette persze az udvar neheztelését is az építkezés nagy költségei miatt. A nagyváradi püspökség történetét megíró Bunyitay Vince kanonok munkájában részletesen és hosszan ismerteti többek között a palota építéstörténetét és fontosabb adatait. A grandiózus méretek érzékeltetésére néhányat fontosnak tartunk megemlíteni. A korabeli kastélyok kedvelt U-alakú formáját mutató épület főhomlokzata 102,30 m, szélessége 20,75 m. A főépülethez képest hátranyúló két szárny 42,90 m hosszú és 16,50 m széles. A palota magassága 16,40 m, 90 szobája és 302 ablaka volt. Tömegének megformálása is követte a korabeli divatot: háromrizalitos tagolással alakították ki. A középrizalitot lekerekített sarkakkal, oromzattal és magas manzárdtetővel emelte ki a tervező. A középrizalit timpanonjába Patachich Ádám címerét helyezték el. A homlokzat tagolóelemeinek változatossága, pilaszterek és lizénák rendszere, jól érzékeltette a belső tér kialakításának gazdagságát.

Patachich az első emeleti, székesegyházra néző termeket választotta ki a püspöki lakosztály számára, a főlépcsősort is ezen az oldalon helyeztette el. A tágas, világos főlépcsőházból egykarú lépcsősor vezet az első emeletre, ahol a folyosóról két emelet magasságú, reprezentatív terem sor nyílik. A püspöki lakosztályhoz kapcsolódóan, de már a jobb szárnyban került kialakításra a tridenti zsinat papi ideálját jelentő Borromeo Szent Károly tiszteletére szentelt kápolna, melynek belső díszét a falakat és a mennyezetet is teljesen beborító, Johann Nepomuk Schöpfung készítette freskóciklus adja. Ebbe komponálta bele mesterien a művész az általa festett főoltárképet is, melyen templomi környezetben, az oltár előtt térdelő, a pestis járvány megszüntetéséért az Istenhez fohászoló Borromeo Károly alakja látható. A háttérben kilátás nyílik az oszlopcsarnokos átjárókkal övezett nagyobb épületek felé, az utcára. A pilaszterekkel tagolt retabulum két oldalán immár látszatelemekkel folytatódik az oltárképen megformált tér. Két allegorikus kép, a „Hit legyőzi a Bálványimádást” és a „Vallás leigázza az Eretnekséget és a Gyűlölkö-

70 Tóth Tamás, 115. o. A Koller-féle számadás: MNL-OL A 39 Acta Generalia, 5607/1770. fol. 84.

71 Az egykori latin felirat nyomaira az épület 2018 óta tartó felújítási munkálatai során bukkantak. A palota bejárata felett talált mélyedések alapján lehetett szövegét rekonstruálni. A feliratot azóta már helyre is állították. Forrás: <https://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/120012-2020-decemberere-ujul-megteljesen-a-nagyvaradi-puspoki-palota>. 2020. július 14-i megtekintés.

dést” látható a főoltár két oldalán. Schöpf számára a mintaadó ez esetben a római II Gesu templom Szent Ignác oltárának két oldalán álló, allegorikus szoborcsoport volt. A gazdag látszatarchitektúra egyébként az egész kápolnát „elborítja”. A falakon íves fülkékben kő- és bronzszobrok, obeliszkek láthatóak. A mennyezetfreskó központi jelenete egy kavargó, repkedő angyalsereg. Szélein a látszat-architektúra elemeivel tagolt mezőkben Agnus Dei, a tengerbesüllyedő Péter, a kenyérszaporító Jézus és a Jó Pásztor képét festette meg Schöpf. A kápolna püspöki lakosztály felőli bejárata felett, a buzgóság és a kegyesség allegóriái között, két nagyobb, szárnyas angyal tartja Patachich Ádám püspöki jelvényekkel körülvelt címerét.⁷² Az első emeleten, a püspöki lakosztály után következik a díszterem, melyről Giacomo Mariosanak, a püspöki könyvgyűjtemény gondozójának Patachich Ádámot méltató költeményében az olvasható, hogy csillogott a berakásokat utánzó márványtól.⁷³ Innen további, falképekkel díszített termekbe lehetett lépni, melyeknek falait olasz városokat ábrázoló veduták (pl. Firenze, Verona) és egyéb dekoratív jelenetek, életképek díszítették.⁷⁴

A rezidencia mintegy húsz holdas terület közepén helyezkedett el. Ennek egy részét Forgách püspöksége idején rendezték. Ekkor került kialakításra az épület jobb szárnya melletti francia kert és a székesegyház előtti park. A palota melletti másik kert gyümölcsös és veteményes volt, ahol Patachich idejében üvegházakat is emeltek. A kor divatja szerint a püspök gondoskodott egy narancsliget létrehozásáról is, melynek az esztétikai szempontok mellett gyakorlati szerepet is szánt. Ezekbe a kertekbe nagy kovácsoltvas kapun lehetett belépni, melyeket Patachich püspök címere díszített.⁷⁵

Patachich Ádám bármennyire is igyekezett az új rezidenciát befejezni, belső díszítését méltó módon elkészíttetni, mégsem élvezhette törekvéseinek gyümölcsét. 1776 február 2-án levelet kapott Esterházy Ferenc királyi kancellártól, aki jelezte számára, hogy Mária Terézia őt kívánja a kalocsa-bácsi érseki székre áthelyezni.⁷⁶ Ez ügyben már 1775 decemberében tapogatózott nála a kancellár, Patachich akkor korára hivatkozva próbált kitérni a kinevezés elől.⁷⁷ 1776-ra azonban már egyértelmű volt, hogy nem utasíthatja vissza az újabb megbízatást. Válaszában hangot adott szomorúságának. *„Őszintén bevallom, hogy drága jegyesemtől, a váradi egyházmegyétől, csak igen keserű könnyek közt tudok elszakadni és siratom a balsorsot, hogy leghőbb kívánságaimnak nem lehetek részese. Vágyva vágytam ugyan arra, hogy ezek közül választott jegyesemet ékszerekkel díszítve lássam. Most pedig sírva siratom, hogy már kiemelkedett ugyan a sárból, de még nincs a dicsőség koronájával övezve, mert elveszik tőle a vőlegényt. De alázatosan imádom Isten döntéseit, melyek számosak, mint egy mélység. A felséges uralkodó parancsainak, aki az isteni akarat tolmácsolója a földön, készségesen engedelmeskedem, mert tudom, nem Dávid, hanem Salamon volt a választott, aki templomot és oltárt épített az*

72 JERNYEI, 2017. 195. o.

73 Giacomo MARIOSA: *Poema*. 301. o. TÓTH Sándor, 127. o., 301. o. A díszterem Mariosa említette márványa alatt feltehetően műmárvány-borítás értendő. A díszteremben 1879-ben készítette el Stornó Ferenc a jelenleg is látható Szent László falképciklust.

74 Az említett falképek töredékeit a nagyváradi püspöki palota 2018. december 15-től folyó rekonstrukciós munkálatai során tárták fel. Az épület felújítását a tervek szerint 2020 végére fogják befejezni. Forrás: <https://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/120012-2020-decemberere-ujul-meg-teljesen-a-nagyvaradi-puspoki-palota>. 2020. július 14-i megtekintés.

75 1764-ben 200 narancsfát vásárolt. BUNYITAY, 339. o. TÓTH Tamás, 2014. 115. o.

76 KFL.I.1.a. Capitulum. Vegyes iratok. 1776. február 2.

77 KFL.I.1.c. Patachich Ádám perszonális iratok. Hivatali iratok. 1775. december 14. és 1775. december 22. TÓTH Tamás, 119–120. o.

Úrnak.”-írta Esterházy kancellárnak Patachich Ádám.⁷⁸ Az elválás fájdalma érezhető az „Analecta poetica” (Költői gyűjtemény) címet viselő kézirat⁷⁹ több versében is, melyet a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őriznek. A benne lejegyzett rövidebb-hosszabb költemények, verses üzenetváltások egy része még Nagyváradon keletkezett. Az egyik epigramma szerint Patachich püspök a Kalocsára indulása előtti utolsó éjszakát az új rezidencián töltötte. Az egyik falon egy szénrel felírt verset talált, melyben a megszemé-lyesített palota sajnálkozott afelett, hogy szerencsétlen létrehozója nem élvezheti szülöt-tét.⁸⁰

„Az érsek az általa újonnan felépített nagyváradai püspöki rezidencián, mikor a Kalocsára utazás előtti utolsó napokban meglátogatta e neki oly kedves épületet, a következő verset találta a falon szénrel felírva, melynek szerzője a mai napig nem ismert:

Megvert minket a sors: az atyát és véle szülöttjét.

Egymásban kedvünk nem leljük soha már.

Fényes erényed tán, vagy irigy gonosz emberi szándék

Kényszerít itt hagynod azt ami félbemaradt?” (Tóth Gergely fordítása)⁸¹

Patachich Ádám lelki nagyságát mutatja, hogy alávetette magát Mária Terézia rendelkezésének és Kalocsán újult erővel látott hozzá kapott feladatai elvégzéséhez. Vígasztalást jelentett számára, hogy itt nagybátyja, Patachich Gábor érsek örökébe léphet és beteljesítheti mindazt, aminek fejlesztésére, befejezésére neki nem volt lehetősége. Kettejük tevékenységének párhuzamba állítása többször visszaköszön a korabeli forrásokban. Említésével Patachich Ádám szentbeszédeiben is találkozhatunk, vizuális megfogalmazásával pedig az érseki palota belső dekorációjánál. (Ld. ezzel kapcsolatban az „5.3.2.1. A kalocsai érseki rezidencia belső dekorációja” című fejezetet).

4.3. A nagyváradai szemináriumi képzés tervezett reformja

Patachich Ádám püspöksége éveiben rendezni kívánta a váradai papképzés helyzetét. Úgy tűnik, a számára meghatározó tapasztalatokat és élményeket jelentő bécsi és római tanulmányi évei jelentősen motiválták abban, hogy egyházmegyéje papjai számára is hasonló lehetőségeket teremtsen Váradon. Korához képest meglehetősen modern el-

78 MNL-OL A 39 Acta Generalia, 1017/1776. foll. 4–5. KATONA, II. 226–227. o. MNL-OL A 39 Acta Generalia, 1017/1776. foll. 4–5.

79 TÓTH Sándor, 110–148. o.

80 TÓTH Sándor, 130. o.

81 „In nova, quam a fundamentis excitaverat, M. Varadiensi Residentia Episcopali, ultimis, quibus Coloczam discedendum erat, diebus, Archi-Praesul, cum has sibi carissimas inviseret, aedes, sequentes in pariete carbone descriptos, reperit versus, de quorum Authore hodie non constat.

Heu te bis miserum nata cum prole Parentem.

Nec tibi prole licet, nec mihi patre frui.

Aut tua te virtus, hominum aut mens invida rari,

Me non perfectum linquere cogit opus.”

Analecta Poetica. KFK Ms. 64. 72. o. Szerzője ismeretlen. Patachich Ádám néhány költeménye latin eredetiben és TÓTH Gergely magyar fordításában. IN: Patachich Ádám érsek emléke. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 95–99. o.

képzéseket tükröző tervezetet dolgozott ki, melyben felismerhetők saját képzésének tapasztalatai, azaz elsősorban a szerzetesi (jezsuita) képzés eszményei. Elkészítette az új szemináriumi épület terveit is, ahol 40–50, latin és görög szertartású papnövendék tanulhatott volna. A mintegy 70 helyiséget magába foglaló, egyemeletes épületben az előjáróknak és tanároknak is lakhelyet nyújtott volna. Építését azonban Patachich a székesegyház és az új rezidencia felépülése utáni időkre halasztotta.⁸²

A szemináriumi képzés, mely Várad esetében úgy tűnik, hogy már az 1740-es évektől négy éves volt, 1759–1760 körül bővült kétéves bölcsészképzéssel. A bővítés már az új püspök elképzelései szerint történt. Patachich váradai bölcséleti osztályai egyes források szerint a régi Csáky-féle püspöki rezidencián nyertek elhelyezést, más források szerint az épület mögötti, később elemi iskolává alakított házban. A püspöki lak közelében állhatott az a szeminárium, mely még Csáky Miklós püspök idején épült fel.⁸³ Patachich 1760-ban az oktatást a pálosok helyett az egyházmegye papjaira bízta.⁸⁴

Az Országos Levéltárban fennmaradt Patachich Ádám oktatási reformtervezetének kézírata (Systema).⁸⁵ Eszerint a püspök 9 évre kívánta elnyújtani a képzést. Az első évet a lelki felkészülésnek, különféle lelki gyakorlatoknak szentelték volna, épp úgy, mint a szerzetesek esetében a hasonló célokat szolgáló noviciátusban. Ezt követte volna a bölcséleti-, majd a teológiai képzés. A bevezetendő tantárgyak között több olyan is szerepelt, ami nem mondható átlagosnak egy szeminárium esetében. Ilyen volt pl. az építészet, aritmetika, geometria, mechanika, az egyházjog mellett a világi jog. Újdonságnak számított az egyháztörténelem megjelenése a tantárgyak között. A kilencedik évben a papnövendékek a gyakorlatban is kipróbálhatták volna megszerzett ismereteiket.⁸⁶

Patachich Ádám szívén viselte az oktatás ügyét, és személyesen is érdeklődött a seminaristák tanulmányi előmenetele iránt, ahogy annak idején nagybátyja, Patachich Gábor is figyelemmel kísérte őt. Bunyitay Vince kanonok történeti munkájában Fessler Ignác történetírót (1756–1839) idézte, aki megemlékezett arról, hogy a vizsgákon és nyilvános vitákon gyakran jelent meg a püspök tudósai, Gánóczy Antal, Bimbó Elek, Jedlicska Antal kanonokok és könyvtárosa, Giacomo Mariosa kíséretében, „*mint örült, lelkesedett a szép feleleteken s buzdította a fiatalságot felelhetetlen atyai jósággal.*”⁸⁷ A papnövendékek sorsát tanulmányaik befejezése után is egyengette. Katona István feljegyezte róla, hogy ezután még püspöki udvarában tartotta őket, hogy gyakorlati ismereteket szerezzenek az egyházi hivatali ügyintézés és a társas érintkezések területén, melyeket későbbi megbízatásaik során kamatoztatni tudtak.⁸⁸

82 BUNYITAY, 325–328. o. TÓTH Tamás: *Patachich Ádám papnevelési reformtervezete*. In: *Vigilia*. 1. évf. 2006/1. 4–6. o. (A továbbiakban: TÓTH Tamás, 2006). LAKATOS Andor: *Patachich Ádám mint főpap – a nagyváradai püspöki és kalocsai érseki székhelyben (1759–1784)*. 27. o. (A továbbiakban: LAKATOS Andor). In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 25–39. o.

83 ZIMMERMANN, 58.o., 74. o. 1827-ben bontották le a Csáky-féle szemináriumi épületet.

84 BUNYITAY, 326–327.o. EMÖDI András: *A nagyváradai egyházmegye alsópapságának könyvkultúrája a korai újkor végén. 18. századi plébániai könyvjegyzékek, személyi gyűjtemények fennmaradt kötetei*. Budapest–Szeged–Nagyvárad, 2014. 26. o.

85 MNL-OL A 39. Acta Generalia, 5607/1770. fol. 86–96.

86 BUNYITAY, 326. o. TÓTH Tamás, 2006. 2–6. o. TÓTH Tamás, 2014. 115–116. o.

87 BUNYITAY, 332. o.

88 KATONA, 224. o. BUNYITAY, 332. o.

4.4. Nagyváradi zenekara és színháza

A 18. században Nagyvárád újjászületésével a város kulturális élete is felpetzdült. A jezsuiták visszatérésével gimnáziumuk diákszínpadán rendszeressé váltak az előadások. 1760-ban Patachich főpapi beiktatása alkalmából egy dramatizált eclogát mutattak be, melyet az új püspök is megtekintett. Az előadás helyszínét „*theatro domestico*”-ként említi a forrás, ami alatt feltehetően a jezsuita gimnáziumban berendezett színházterem értendő.⁸⁹ Az igényes zenei életnek, püspöki zenekarnak is voltak hagyományai Nagyváradon. Csáky Imre püspök és kalocsai érsek szolgálatában több zenész is állt, akiket székhelyei között ingázva magával is vitt általában.⁹⁰ A székesegyházként szolgáló Szent László templom zenei életének szervezését elsősorban a váradai káptalan intézte.⁹¹ Patachich Ádám a művészetek bőkezű mecénásként tovább vitte és magas színvonalra emelte a váradai zenei és színházi hagyományokat. A korabeli Európa zenei központjában, Bécsben csiszolódott zenei ízlésének köszönhetően értő kézzel látott hozzá zenekarának megszervezéséhez, melynek működtetéséhez minden bizonnyal mintaképül szolgáltak az egykorú külföldi példák is, a salzburgi és az olmtüzi érseki központ zenei élete. Püspöki udvarában működő színházának és zenekarának jelentőségét növelte, hogy vezetését két neves művész, Michael Haydn (1737–1806)⁹² és Karl Ditters is elvállalta.

A fiatal Michael Haydn váradai működéséről keveset tudunk. Az itt keletkezett műveinek datálása alapján feltehetően 1758–1762 között tartózkodott a városban és volt az akkor 26 tagú püspöki zenekar vezetője.⁹³ Eszerint még Patachich Ádám kinevezése előtt érkezett a városba, feltehetően még Forgách Pál püspök meghívására. Nagyváradi időszakban Haydn igen termékeny alkotónak bizonyult: nemcsak számos misét és kisebb egyházi kompozíciókat, hanem szimfóniákat és versenyművet is írt itt. Ezek alapján megállapítható, hogy a püspöki udvar élénk zenei környezetet jelentett, ahol a rendszeres hangversenyeken a komolyabb szimfonikus művekre is fogékony volt a zenekar mecénás főura, Patachich püspök. Michael Haydn zenei hírneve gyorsan terjedt. Ennek

89 KILIÁN István: *Iskolai színjátszás Patachich püspök idejében Nagyváradon és Kalocsán*. 42–43. o. (A továbbiakban: KILIÁN). In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 41–53. o.

90 SAS Ágnes: „*die erfahrung gibt es, dass die music mich in denen augen der patrioten gross, und premier zu seyn machet.*” Csáky Imre bíboros mecénási tevékenységének dokumentumai. 281. o. In: *Egyházzenei folyóirat*. XXI. évf. 2013–2014. 3. szám. 277–296. o. (A továbbiakban: SAS). Zenekarának 1724-es kolozsvári jezsuita gimnáziumi koncertjéről ld. *Diarium residentiae Societatis Jesu Varadino-Olaszensis*. 1723. jan. 1.–1769. szept. 8. KFK. Ms. 328. Ld. az 1724. szeptemberi feljegyzést.

91 SAS, 281. o. 34-es lábjegyzet.

92 *Zenei lexikon*, II. 165–166. o.

93 Michael Haydn tartózkodási idejének megállapítása több ponton jelent nehézséget. Már a kezdetet nehéz megjelölni. Első Nagyváradon keletkezett műve 1758-ban született. Ekkor a püspökséget Kesserű György fővikárius irányította, aki feltehetően ebben az átmeneti időszakban nem foglalkozott művészeti-egyházzenei kérdésekkel. Tehát Haydnnak már valószínűleg 1757 őszén meg kellett érkeznie Váradra, még Forgách püspöksége idején. Bár felvétele Forgách püspök által szokatlan döntésnek tűnik egy ilyen zárkózott, visszavonult életét élő főpapatésében. Karl Ditters, aki Haydn utódja lett a nagyváradi zenekar élén, önéletírásában azt állította, hogy amikor 1764-ben megérkezett új állomáshelyére, akkor Haydnt még ott találta. Ez viszont egy téves kijelentés, hiszen 1762-ben Haydn a salzburgi érsek szolgálatába állt. Nagyváradon keltezett művei: *Missa Sancti Cyrylli et Methodi* 1758-ból, *Te Deum* 1760-ból és az *Iste Confessor* 1761-ből. STAUD Géza: *Magyar kastélyszínházak*. Budapest, 1963. 46–47. o. (A továbbiakban: STAUD).

köszönhetően 1762-ben igen előkelő pozíciót ajánlottak neki, a salzburgi hercegérsek udvari zenekarának koncertmesteri pozícióját, amit el is fogadott.⁹⁴

A Michael Haydn távoztával a megüresedett karmesteri posztra Patachich Ádám Karl Dittersst, a bécsi udvari színház zenészt hívta meg.⁹⁵ Ettől kezdve a püspöki zenekar és színház működésére vonatkozóan bőséges adalékokkal szolgál Ditters önéletrajza, melyet öregkorában diktált le fiának.⁹⁶ A visszaemlékezést természetesen forráskritikával kell olvasni, hiszen az események jó pár évtized távlatából kerültek lejegyzésre. Ditters elbeszélése szerint 1764-ben, Bécsben hallotta őt először játszani Patachich püspök, aki az 1764-es pozsonyi országgyűlés kapcsán érkezett a császárvárosba. Az 1764-es diéta idején Mária Terézia igyekezett a rendi előjogok korlátozására, az egyház feletti ellenőrzés minél teljesebb kiépítésére és az adóemelésre tett kísérletei keltette viharokat csendesíteni és kedvezni a megjelent magyar nemességnek és főpapságnak. Így többek között a pozsonyi országgyűlés idején látványos, bécsi ünnepélyeket szerveztek. Egy ilyen hangversenyen találkozott először Patachich Karl Ditters-sel, akinek játéka lenyűgözte őt. Rögtön felajánlotta zenekarának megüresedett karmesteri posztját. Ditters néhány nap gondolkodási időt kért, mert ekkor még az udvari színház alkalmazásában állt, melynek élén éppen abban az időben történt vezetőváltás. Durazzo gróftól Wenzel Sporck gróf váltotta, akivel Ditters tárgyalásokat folytatott fizetéséről, alkalmazásának feltételeiről. Mivel nem sikerült Sporck gróffal megegyeznie, elfogadta Patachich ajánlatát. A püspök meg is bízta Dittersst, hogy udvarmestere kíséretében Bécsben és Prágában keressen megfelelő zenészeket és énekeseket, akikkel zenekarát kiegészítheti. Így került pl. a tehetséges, cseh származású hegedűművész, Wenzel Pichl Váradra, aki később komoly karriert futott be. Ditters az új tagokkal 1764. április 1-én érkezett meg a püspöki székvárosba.⁹⁷

Ditters tagtoborzásának köszönhetően a zenekar 34 fős lett, melynek kb. fele részét a hivatásos művészek tették ki. Másik felét a műkedvelők jelentették, akik vagy a püspöki udvar, a székesegyházi zenekar, esetleg egy-egy kanonok alkalmazásában álltak. A hangszeres zenészek közül tizenkettő, az énekesek közül négy név szerint is ismert. A Neukleingold ezred Váradra érkezésével újabb jelentős támogatója akadt a társulatnak az ezred parancsnokának, Hohenlohe-Schillingfürst herceg személyében, aki nagy rajongója volt a zenének, színháznak és mindenféle táncos mulatságnak. Ettől kezdve az ezred tisztjei, azok családtagjai és hozzátartozói is részt vettek az udvari színház működésében. Az egyes feladatokat rugalmasan látták el, időnként a zenészek is énekeltek és az énekesek is zenéltek.⁹⁸

A zeneakadémiára, ahogy Ditters nevezte a naplójában az előadásokat, hetente kétszer, minden kedden és vasárnap került sor. Ezenkívül a mecénás püspök név- és születésnapján ünnepélyes bemutatókat szerveztek. A hangversenyek és színházi előadások helyszíne a Csáky-féle püspöki rezidencia volt. A *Pressburger Zeitung* 1767 január 7-ki száma tudósított a birodalom szerte ismert nagyváradai hangversenyek egyikéről, melyet Patachich Ádám 1766. december 23-i, névnapjának előestéjén rendeztek, s mely a püs-

94 TÓTH Sándor, 56. o. GILÁNYI Gabriella: *Ötlet és eredetiség Joseph Haydn árnyékában*. In: *Musika*, 2004. június, 47. évf. 6. szám. 29. o.

95 1773-ban nemesi rangot kapott, nevét ettől kezdve így írta: Karl Ditters von Dittersdorf.

96 Naplóját háromszor jelentették meg: 1801, 1908 és 1940. Az eredeti kézirat elveszett. Az önéletrajz magyar vonatkozású részei 1962-ben jelentek meg LEGÁNY Dezső: *A magyar zene krónikája* c. művében.

97 STAUD, 49–59. o. LAKATOS Andor, 30. o.

98 STAUD, 71–72. o. LAKATOS Andor, 30. o. TÓTH Tamás, 2014. 116–117. o.

püski palota külön erre az alkalomra felállított színpadán zajlott.⁹⁹ Ditters is önéletírásában a koncertek és előadások helyszínéként a főpapi rezidenciát jelölte meg. Az eleinte ideiglenes felállított színpad helyét a palotán belül azonban nem lehet biztosan megállapítani. Több terem is alkalmas lehetett e célra. A palota első udvarát körülzáró, magasföldszintes épületének Kőrös melletti, déli szárnyában, ahol a püski lakosztály is elhelyezkedett, volt előadásokra, színpad felállítására alkalmas tér. A később könyvtárként funkcionáló terem is szóba jöhetett ebben a szárnyban, vagy a két udvart elválasztó szárny háromszakaszos, boltozott nagy terme. Johann Michael Neumann építész érkezésével, aki Franz Anton Hillebrandt tervei alapján irányította a váradai építkezéseket, Patachich Ádámnak lehetősége nyílt, hogy színházat terveztesse vele, ahol a próbák és előadások megfelelő körülmények között folyhattak. A korabeli szóhasználat szerinti színházon ebben az esetben inkább egy terem átalakítását, mint egy új, különálló épület emelését kell érteni, amire az egyéb építkezések mellett valószínűleg nem is jutott volna elegendő forrás. A színházterem kialakításánál Ditters javaslatait is figyelembe vette a püski. Ditters naplójából ismeretes, hogy Johann Michael Neumann díszleteket is tervezett a színház számára.¹⁰⁰ Ditters az előirányzott költségekből kottaállványokat és padokat csináltatott, mert a bécsi módszert kívánta bevezetni, amikor a zenekar ülve játszik, mindegyik zenész szembefordul a közönséggel.¹⁰¹

A püski név- és születésnapjára szervezett koncerteken még az előadóterem is ünnepi díszet kapott. „*A zenekar helyét erre az alkalomra felemelték, körülkerítették és megfelelően feldíszítették. E gondot a püski vállalta magára és igen izléselesen megoldotta.*”-jegyezte fel Ditters az egyik névnap hangversenyre készülve.¹⁰² Emlékiratai szerint, amikor 1764-ben először hallotta őt Patachich játszani, Mária Terézia akkor arra kérte meg a püsköt, hogy vegye pártfogásába a Várad körül állomásozó katonaságot, s próbálja a lakosság és a köztük fennálló feszültséget oldani.¹⁰³ A zenei és színházi előadások erre a célra kiválóan alkalmasak voltak. Az egyházi személyeken (kanonokokon, papokon) túl a Nagyváradon állomásozó ezred tisztjei és családjai és a környék nemesége is részt vehetett a püski rezidencia előadásain, utána pedig Patachich rendszerint megvendégelte őket. „*Ezután a katonai és polgári rendű főnemesség, amely a környékről nagy számban jelent meg, átment a püski lakosztályba, ahol különféle játékokkal szórakoztak, míg őexcellenciája aludni nem tért.*”¹⁰⁴

Patachich Ádám udvari zenekarának és színházának teljes repertoárját lehetetlen vállalkozás lenne összerakni, hiszen ahogy láttuk hetente több alkalommal is tartottak előadásokat, melyekről csak ritkán készült részletesebb híradás. Számba vehetőek azonban a fennmaradt kéziratok, szövegkönyvek. Ez utóbbiakat a nagyváradai püski nyomdában állították elő. A fennmaradt példányok kantáta- és oparalibretto jellegét először Bunyitay

99 *Pressburger Zeitung*. 1767. január 7., szerda. No. 2. Fordítását ld. STAUD, 68–69. o.

100 A püski színház helyével kapcsolatban ld. KÉMENES 2013, 132. o.

101 STAUD, 54. o.

102 STAUD, 60. o.

103 VAJDA VIKTOR: *Patachich püski zenekara. Kép a múlt századból*. 256–257. o. In: *Fővárosi Lapok*. 13. évf. 55. szám. 1876. március 8. Vajda Viktor három részből álló tárcája a Fővárosi Lapok 1876. évi 55–57.-es számaiban jelent meg. Forrását nem jelölte meg, de munkája Karl Ditters önéletírására támaszkodott.

104 STAUD, 54. o.

Vince kanonok ismerte fel.¹⁰⁵ Addig ugyanis a magyarországi latin nyelvű iskoladrámák közé sorolta ezeket a szakirodalom. Kilián István irodalomtörténész Patachich Ádám korának iskolai színjátszásáról szóló tanulmányában megállapítja, hogy Patachich nagyváradai színházában játszott darabokból 10 teljes opera, kantáta és oratórium szövege maradt fenn szereposztással és ajánlással együtt.¹⁰⁶ A színház történetére általában gazdag adatokat hozó Ditters naplójában mindösszesen csak egy mű címét, az „Isaac. Figura Redemptoris”-t jegyezte fel, feltehetően azért, mert a Metastasio szerzte olasz nyelvű kantátát maga Patachich püspök fordította latinra. A Nagyváradon bemutatott darabok jelentős része Metastasio hatását tükröző, az árkádikus hagyományokat követő melodráma, melyeknek zenéjét általában Karl Ditters szerezte, a szövegek írója pedig egy-két kivételtől eltekintve ismeretlen.¹⁰⁷ Az előadott művek nyelve latin volt, ami a korban szokatlannak számított, hiszen az egyes darabokat általában eredeti nyelvükön, olaszul és németül mutatták be. Patachich püspök nemes gesztusként a latin használatát választotta, alkalmazkodva a helyi élő nyelvhasználathoz. A váradai hagyomány szerint a latint, olaszt és németet kiválóan ismerő püspök itt kezdett el magyarul tanulni, és itt írta első magyar nyelvű leveleit is. A művek nyelvének kiválasztásáról így emlékezett meg Ditters: „*Latint kellett választanom, mert a püspökön, két kanonokon és rajtam kívül senki sem értett olaszul. A latin nyelvet viszont nemcsak minden nagyváradai férfi értette, hanem még néhány hölgy is.*”¹⁰⁸

Ditters naplójának feljegyzései megerősítik a püspöki színház és zenekar nemes lelkű támogatójának, Patachich Ádámnak kifinomult zenei ízlését, zene iránti rajongását. Karmestere többször is feljegyezte, hogy mennyire meghatódott egy-egy jól sikerült előadás alatt. „*Jó uram nagyon lágy szívű volt. Ha valakit boldoggá tudott tenni, ez sohasem történt könnyek nélkül, de különösen valamely érzelmesen előadott zene hallgatása közben gyöngyöztek végig tiszteletreméltó orcáján.*”¹⁰⁹ Az új darabok bemutatása külön örömmel töltötte el Patachichot. „*A másik este volt az akadémia, amikor a püspököt meg akartam lepni. Már a szimfónia első ütemei tudtára adták, hogy ez új mű. Ezután Michael páter játszott egy új, csodálatosan szép koncertet a művei közül. A püspök arca ragyogott az örömtől. Ekkor lépett fel Renner... Még négy sort sem játszottunk, és máris örömkönyvek ragyogtak a püspök szemében. Roppant boldog volt és nagyon meglepődött, hogy egész este kizárólag új zenét hallott, felállt és a legmeghatóbb kifejezésekkel hangoztatta hálóját.*”¹¹⁰

105 BUNYITAY Vince: Drámai és operai előadások Nagyváradon. A biharmegyei és nagyváradai régészeti és történeti egylet évkönyve. 1888–1892. II. 7–10. o.

106 KILIÁN, 51. o. TÓTH Tamás, 2014. 116–117. o. A teljesség igénye nélkül említünk néhányat: Certamen Deorum in Orlando Amynta Pastore Ludis Symponiacis exhibitum. Nagyvárad, 1766. Egyetlen példánya az OSZK-ban maradt fenn. Isaac. Figura Redemptoris. Actio sacra per musicam producta. Nagyvárad, 1769. Isaak, a Megváltónak képe. Szomorú játék, melyet a püspöki musika jádzott Nagyváradon. Jelenleg nem ismerünk fennmaradt példányt. Olympia Jovi Sacra. Sive incrementum Musas inter, et Pastores amoris certamen. Nagyvárad, 1767 vagy 1768. Az OSZK-ban maradt fenn. Pythia, seu Apollonis, opera dramatica, in acu symphoniaco. Nagyvárad, 1767 vagy 1768. Az OSZK-ban maradt fenn. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött művek: Ms. 245. Zelus Pastorum Bethelmiticorum in cognoscendo et amando Verbo Divino in terris ospice recens nato. 1767 vagy 1768. Ms. 110. Giacomo MARIOSA: Syrasius rure Acrotophorio donatus.

107 TÓTH Sándor, 63–93. o.

108 STAUD, 59–60. o.

109 STAUD, 56. o.

110 STAUD, 61. o.

Mindezek fényében különösen fájdalmas döntés lehetett Patachich Ádám számára, amikor a már öt éve működő zenekarát fel kellett oszlatnia. A háttérben egy névtelen feljelentés állt, melyet a bécsi udvarhoz küldtek. Ditters szerint egy hoppon maradt prépostjelölt kanonok vádolta meg Patachich püspököt azzal, hogy a színházában előadott darabok túlságosan világiasak voltak, nem tartotta tiszteletben a tilalmas időszakokat, a Nagyböjtöt és az Adventet, ekkor is engedélyezte a bemutatókat, valamint álarcosbálokat is szervezett, vagy részt vett ilyeneken. Ditters a vádakat alaptalannak minősítette emlékirataiban, holott ő maga többször számolt be bálokról. Egy ízben a püspöki rezidencián adott bálon Hohenlohe-Schillingfürst herceg és a váradi előkelőségek, hogy meglepjék Patachichot, népies jelmezekben vonultak be. A püspök válaszként hasonló meglepetést készített elő a herceg szervezte bálra. A török jelmezes menet a püspöki palotából indult, ahol a résztvevők gyülekeztek. Az események leírásánál Ditters megjegyezte, hogy a váradi bálokon viselt öltözetek a Mária Terézia által engedélyezett népies és történelmi viseletek voltak és senki arcát nem takarta álarc. Ezt ugyanis a királynő kifejezetten tilalmazta. Pontosán nem tudni tehát mi állhatott a feljelentés háttérében, rosszindulat, vagy ténylegesen személyes sértettség. Az is biztos, hogy Ditters is érintve volt a történetekben, hiszen a zenekar teljhatalmú vezetőjeként a multságok szervezésében is tevékeny részt vállalt. Így tehát elképzelhető, hogy naplójában szépítve jegyezte le az eseményeket, és az esetleges visszaélések, a bálók túlzottan világias oldala kimaradt belőle. Mindenesetre Patachich Ádám lelki nagyságát bizonyítja, hogy nem kezdett levelezni az ügyben a bécsi udvarral, mentségeket keresve a felhozott vádakra, hanem elhatározta, hogy feloszlata zenekarát. A döntés a művészeket és a város lakosságát is váratlanul érte és lehangolta. A püspök gáláns módon gondoskodott a távozó művészek ellátásáról, háromhavi fizetést adva nekik. Egy kérése volt csupán feljűk, fájdalmát ne mélyítsék tovább a személyes búcsúzkodással.¹¹¹

A zenekar feloszlásának történetét később sokan tovább szőtték és társítottak hozzá olyan következményeket, amelyek között a fennmaradt források alapján nem bizonyítható az összefüggés. Bunyitay Vince kanonok szerint pl. végül Patachich Ádám kalocsai áthelyezésének a háttérében is ez az ügy állt. „*Patachich Mária Terézia karmesterét magához edesgette s elhozta Bécsből, amiért azután a királynő Patachichot tette el Váradról.*”¹¹² Ha Karl Ditters nagyváradi megbízatása nem is hozható közvetlen összefüggésbe Patachich kalocsai áthelyezésével, az kétségtelen, hogy udvari színháza és zenekara, mind létszámát, mind az előadott darabok színvonalát tekintve korántsem volt átlagosnak mondható, s működését inkább az uralkodói együttesekhez lehetett hasonlítani. Mindez és a váradi rezidencia túlzott építési költségei elképzelhető, hogy nehéz érzéseket szültek a bécsi udvarban a váradi ügyek iránt.

4.5. Váradi bibliotékája

Patachich Ádám érdeklődése zenekarának kényszerű feloszlása után könyvgyűjteménye felé irányult. Valószínűleg már az 1760-as években is rendelkezett kisebb könyvtárral, melyről nincsenek ugyan adataink, de feltételezhetjük, hogy bécsi és római diákévei és későbbi állomáshelyein beszerezett műveket is magában foglalt. Állományának

¹¹¹ STAUD, 72–83. o.

¹¹² BUNYITAY, 331. o.

gyarapítása váradi püspökségének első éveiben szerényebb ütemben folytatható, hiszen az erőforrásait a folyó építkezések vették igénybe. Könyveszerzései a zenekar feloszlása után, az 1770-es években öltöttek nagyobb méreteket. Az új püspöki rezidencia építési munkálatainak egyre közeledő befejezése is újabb lendületet adhatott könyvtára fejlesztéséhez.

Könyvgyűjteménye befogadására a Csáky-féle püspöki rezidenciában alakítottak ki megfelelő helyet. Az első udvart körülölelő, magasföldszintes, az udvar felé árkados, téglapadlós tornáccal összekötött részében alakították ki a könyvtár helyiségét, ahol a Kőrös felőli oldalon a palota legfontosabb reprezentációs terei és a püspöki lakosztály is elhelyezkedett. A déli szárny csücskében lévő, mintegy 75 négyzetméteres könyvtárterem deszkapadlós volt, mennyezete pedig stukkódíszes.¹¹³ Az új püspöki palotába tervezett könyvtárteremről mindössze egyetlen, az elképzeléseket tükröző, idealizált könyvtár rajza maradt fenn a nagyváradai könyvtár Giacomo Mariosa által összeállított katalógusában.¹¹⁴ Bunyitay Vince kanonok nagyváradai püspökökről szóló művében a Patachich által építtetett új rezidencia ismertetésénél az első emeleti díszterem alatt, a földszinten említ egy azzal megegyező méretű termet, amelyet feltételezése szerint könyvtár vagy esetleg színház céljaira alakítottak ki. A püspöki palotában ezenkívül nem volt más, hasonló nagyságú helyiség. Kőbővelű ajtajának szemöldöke felett a terem rendeltetését megörökítő feliratnak szánt kőlapot helyeztek el.¹¹⁵

Giacomo Mariosa fentebb már említett katalógusa alapján elmondható, hogy a gyűjtemény 1774-ben már 7825 kötetet számlált.¹¹⁶ A gyarapítására fordított összeggel kapcsolatban Giacomo Mariosa Patachich Ádámot dicsőítő költeményének egyik jegyzetében 60.000 Ft-t említett.¹¹⁷ Ugyanez az adat szerepelt Katona István történetíró-kanonok kalocsai érsekség történetéről írt művében is.¹¹⁸ A Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltárban fennmaradtak Patachich idejéből a püspökség éves kiadás-bevételi elszámolásai, melyek alapján megállapítható az 1770-es években könyvvásárlásra fordított összeg nagyságrendje. A könyvtárral kapcsolatban szereplő összegek nemcsak a vásárolt könyvek árát jelentették, hanem időnként könyvkötészeti költségeket is magukban foglaltak. Az adatok tovább árnyalhatják Patachich püspök váradi könyvtárának történetét. A beszerzések eleinte főleg Joseph Krüchten bécsi könyvkereskedésén keresztül történtek. Majd 1775-től kezdődően a püspök egyre inkább a kiterjedtebb európai kapcsolatokkal rendelkező pesti Johann Michael Weingand-kereskedésén keresztül vásárolt könyveket.¹¹⁹

113 KÉMENES 2013, 130–131. o.

114 Index librorum Bibliothecae ... Adami ... Patachich ... episcopi Variadiensis ... 1774. KFK. Ms. 165.

115 BUNYITAY, 342–343. o.

116 KFK. Ms. 165., BUNYITAY, 348. o.

117 Giacomo MARIOSA: *Poema*. 302, 23-as jegyzet. TÓTH Sándor, 292–303. o. Az eredeti költemény az *Analecta Poetica*-ban található. KFK. Ms. 64.

118 KATONA, 224. o.

119 EMÓDI András: *Patachich Ádám nagyváradai könyvtárának történetéhez*. 63. o. és 10-es lábjegyzet. (A továbbiakban: EMÓDI, 2013.). In: *Szín-játék-költészet. Tanulmányok a nyolcvan éves Killián István tiszteletére*. Szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, PINTÉR Márta Zsuzsanna. Budapest–Nagyvárad, 2013. 61–64. o. A könyvtár történetére vonatkozóan bővebben ld. még: EMÓDI András: *A nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya I.* (Ösnyomatványok, XVI. századi nyomtatványok, RMK) – II. (XVII. századi nyomtatványok). Budapest – Nagyvárad, 2005–2008. EMÓDI András: *A Nagyváradai Szemináriumi Nyomda 1745–1804*. Nagyvárad, 2004. EMÓDI András: *A váradi és szatmári római*

Patachich Ádám nagyváradai könyvtárát az Itáliából érkezett, a fentebbi fejezetekben már többször említett, Giacomo Mariosa gondozta. Vele kapcsolatosan alig néhány adattal rendelkezünk. Schönvisner István és Lischerong Gáspár Pray Györgyről írt munkájában Mariosat, mint jezsuita szerzetest említette.¹²⁰ Vértessy Miklós Patachich Ádám ösnyomtatvány gyűjteményének ismertetésében azt írta Mariosáról, hogy korábban a Vatikáni Könyvtár munkatársa volt.¹²¹ Adatának forrását azonban nem nevezte meg. Mindazonáltal, ha figyelembe vesszük, hogy a püspök milyen bensőséges, baráti kapcsolatban állt könyvtárosával, amely a kettőjük között folyó verses levélváltásokból is kitűnik, lehetséges, hogy már római tanulmányai idején megismerkedett vele Patachich. Mariosa Váradra érkezésének pontos dátuma nem ismert. Az bizonyos, hogy meghatározó szerepe volt Patachich nagyváradai könyvgyűjteményének kialakításában, feldolgozásában. Az 1760-as években már leltárt készített a püspök könyvgyűjteményéről. Összesen 713 darab művet sorolt 22 csoportba.¹²² A gyűjtemény összetételét tekintve elmondható, hogy a szorosabb értelemben vett teológiai munkákkal közel azonos mennyiségben foglalt magába egyházi és világi történeti műveket.¹²³ Giacomo Mariosa mellett dolgozott Joannes Lippo segédkönyvtárosi minőségben.¹²⁴

A nagyváradai Patachich-könyvtár látogatói körére vonatkozóan tartalmaz érdekes adalékokat a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattárában fennmaradt kölcsönzési naplója.¹²⁵ A borító és cím nélküli kéziratban 1772–1774 között jegyezték fel a kölcsönző személyek nevét. A könyv visszavételekor a bejegyzést egyszerűen áthúzták. A kölcsönzési napló adatai alapján jól körülhatárolható a gyűjteményt használó olvasói kör. Nagyonbbrészt az egyházmegye klerikusai közül kerültek ki az olvasók, de néhány világi személy nevével is találkozhatunk. A szemináriumi tanárok mellett gyakran kölcsönöztek a papnövendékek is, közülük is legnagyobb számban a szeminárium végzős diákjai. A szentelésük után aulai szolgálatot teljesítő papok is előszeretettel látogatták a könyvtárat. A püspök szívesen tartotta a frissen végzett papnövendékeket még néhány évig a főpapi udvarban, hogy ott hivatali gyakorlatot szerezzenek. A tehetségesebbek tanulmányait is támogatta. Közülük többen szemináriumi ill. gimnáziumi tanárok lettek vagy magasabb hivatalokba emelkedtek. Szorgalmas olvasónak minősült Fogarassy András, aki 1769-ben végzett a nagyváradai szemináriumban, majd Patachich Rómába küldte tanulni. 1780-ban hazatérve Fogarassy követte Patachich Ádámot Kalocsára, ahol a kanonokok sorába emelkedett. A kalocsai szeminárium tanára és Patachich könyvtárának prefektusa lett. A könyvbeszerzések egyik fő irányítója volt az érseki székvárosban.¹²⁶ A nagyvá-

katolikus püspökség régi könyvállományának összegyűjtése, rendezése és feldolgozása (1998–2008). In: Könyvtári Figyelő 2009/2.

- 120 SCHÖNVISNER István: *Vita Georgii Pray: „S. J. ex provincia Neapolitana, poeta, orator, et historicus, Prayo amicus.”* OSZK. Fol. Lat. 3818.) LISCHERONG Gáspár: *Pray György élete és munkái.* Budapest, 1937. LÖRINCZI Réka: *Egy XVIII. századi román nyelvtenhoz kapcsolódó nyelvelírás – történeti észrevételek.* 67. o. In: *Magyar Nyelv.* 101. évf., 2005. 1. szám. 65–73. o.
- 121 VÉRTESY, 57. o. In: *Magyar Könyvszemle.* 1968. 54–61. o. Ld. még Giacomo Mariosával kapcsolatban: TÓTH Tamás, 2014. 118. o., 600-as lábjegyzet, 257. o., 1457-es lábjegyzet, 260. o., 262–263. o.
- 122 *Catalogus librorum [Bibliothecae Adami Patachich] secundum classes ordinatus.* KFK. Ms. 646.
- 123 BOROS István: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár.* Budapest, 1994. (A továbbiakban: BOROS). 29–30. o. TÓTH Tamás, 2014. 257. o.
- 124 TÓTH Sándor, 132. o.
- 125 KFK. Ms. 434.
- 126 LAKATOS Andor: *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára.* Kalocsa, 1998. 123–124. o. (A továbbiakban: LAKATOS Andor, 1998.)

radi könyvtárhasználók sorában természetesen megtalálhatjuk a jezsuita rend 1773-as feloszlata után az egykori szerzeteseket is, akiknek Patachich püspök nyújtott menedéket: így pl. Cervus János Nepomukot (1732–1814),¹²⁷ Vajkovic Imrét (1715–1796),¹²⁸ Dobay Lászlót (1738–1789),¹²⁹ Molnár János Keresztélyt (1728–1804), Takács Mártont (1732–1818),¹³⁰ Kaboss Sándort (1742–1773 után). Kaboss kivételével a többiek követték Patachich Ádámot érseki kinevezése után Kalocsára. Gyakran kölcsönzött a könyvtárból Gánóczy Antal kanonok, Patachich Ádám árkász társa, a nagyváradai püspökség történetírója.¹³¹ A világi kölcsönzők között szerepelt Franciscus Klette, a püspöki zenekar hegedűse és szoprán énekese, vagy a székesegyház és az új püspöki palota díszítő munkálatait végző művész (feltételezhetően Johann Nepomuk Schöpf). Utóbbi Joachim von Standrart, német festő és rézmetsző munkáját kölcsönözte.¹³²

Patachich püspök nagyváradai könyvgyűjteményét árkádiai törekvéseinek sorába tudta illeszteni, segítségével a tudományok és művészetek művelése által megélhető boldogságot és tisztaságot jelentő árkádiai életformát közvetítette környezetére.

4.6. A váradai fiók-Árkádia

Patachich Ádám nagyváradai püspöksége idején széleskörű mecénási tevékenységével, a zenei és színházi élet magas szintre emelésével, valamint könyvtárának alapításával környezetében sikeresen tudta közvetíteni az Academia dell'Arcadia szellemiségét.

Árkádikus törekvéseinek köszönhetően püspöki udvarában szívesen időzött kora egyházi és világi értelmiségének számos tagja. A „3.3. A nagyváradai szemináriumi nevelés” című fejezetben már megemlítettük, hogy környezetében mindig több, papi pályára készülő vagy már végzős papnövendék is tartózkodott, akiknek ez jó lehetőség volt arra, hogy az egyházkormányzatban és társasági érintkezésben tapasztalatokat szerezzenek. Az említettek közül körvonalazódott a Patachich püspököt körülvevő tudományokat és művészeteket kedvelő kör, melynek tagjai laza, többnyire baráti kapcsolatban álltak egymással. A római szalonok világát, az árkászok összejövetelét idéző társas együttléteiket a könnyed, olykor csipkelődő hangvételű verselgető érintkezés jellemezte. Erről tanúskodik a már említett *Analecta poetica* (Költői gyűjtemény) is, melynek elején a nagyváradai időszak költeményei és verses dialógusai olvashatóak.

A váradai fiók-Árkádia formálódásában jelentős szerepe volt az 1773 után a feloszlott jezsuita rend egykori tanárainak és tudósainak, többek között Wagner Károlynak (1732–1790), Katona Istvánnak (1732–1811),¹³³ Pray Györgynek (1723–1801), Szerdahelyi Györgynek (1740–1808), Pálma Károly Ferencnek (1735–1787),¹³⁴ Horváth Jánosnak (1732–1799), Molnár János, Vajkovic Imrének, Klobusiczky Péternek (1752–

127 LAKATOS Andor, 1998. 119. o.

128 LAKATOS Andor, 1998. 159–160. o.

129 LAKATOS Andor, 1998. 121. o.

130 LAKATOS Andor, 1998. 157. o.

131 Gánóczy Antal Floridenus Meonius néven 1779-ben lett az Árkádia Akadémia tagja. TÓTH Sándor, 191. o.

132 EMŐDI, 2013. 61–64. o.

133 LAKATOS Andor, 1998. 131–133. o.

134 LAKATOS Andor, 1998. 148. o.

1843), Takács Mártonnak, Cervus Jánosnak a meghívása Nagyváradra.¹³⁵ A püspököt körülvevő tudós-litterátor társaság jól megfogható Patachich Ádám váradi könyvtárának már említett, Kalocsán fennmaradt kölcsönzési naplója alapján is.¹³⁶

A Patachich körüli tudományművelő-irodalmár kör tagjai egymástól eltérő időt töltöttek a püspöki udvarban és az alkalmi látogatástól kezdve a tényleges egyházmegyei szolgálatig, tanári állás vállalásáig sok minden beleférhetett az itteni tartózkodásukba. A váradi időszak, még ha nagyon rövid is volt adott esetben, további életükre általában meghatározó hatással bírt. Nemesak azért, mert Patachich többüknek később is egyengette a pályáját, hanem a püspöki udvar, bensőséges és inspiráló szellemi közege és kulturális lehetőségei miatt is. Patachich Ádám jó érzékkel szemelte ki és bízta meg a környezetében élőket olyan feladatokkal, melyekből aztán a továbbiakban másutt is profitálni tudtak.

A tudóskör tagjai időnként vitába is keveredtek egymással. Gánóczy Antal kanonok és Pray György, a két neves egyháztörténész a nagyváradi egyházmegye alapításával kapcsolatban egymástól eltérő állásponton voltak. Gánóczy Szent Lászlót tartotta alapítónak, míg Pray György Szent István elsőbbségét hirdette. A vitában Pray oldalán állt Katona István történetíró is. A tollharc egészen személyeskedésig fajult. Gánóczy Prayt a tények meghamisításával vádolta. Patachich püspök minden bizonnyal tudott a környezetében zajló, nagy vihart kavart történeti vitáról, mégsem foglalt állást egyik fél mellett sem, mely esetleg a társaság megosztását eredményezte volna. Később aztán a kutatások Gánóczy álláspontját igazolták.¹³⁷

A váradi fiók-Arkádia művész tagjairól már szó esett a „3.4. Patachich Ádám nagyváradi zenekara és színháza” című fejezetben, ill. könyvtárosáról Giacomo Mariosaról a „3.5. Patachich Ádám váradi bibliotékája” részben. A teljesség igénye nélkül Patachich körének néhány olyan tagját soroljuk fel a továbbiakban, akiknek életútja jól példázza a fentebb leírtakat. Mariosa mellett Patachich könyvtárában dolgozott az ógörög, héber, francia és német nyelvben járatos Molnár János jezsuita, a poétika és retorika tanára, akit még 1773-ban, a rend feloszlata előtt kért el a püspök a rendi előjáróktól. A könyvtárosi feladatok mellett Molnár a Szinnyei József-féle írólexikon említése szerint nagyváradi teológus is volt (feltehetően ezalatt szemináriumi tanári alkalmazást értett Szinnyei). Nagyváradról távozva 1784-ig mint tanár működött a budai egyetemen, sokféle tantárgyat tanítva.¹³⁸ A meghívott jezsuiták között volt Katona István is, aki a kalocsai érsekség történetéről szóló művében meleg hangon emlékezett meg arról a támogatásról, melyet Patachich Ádámtól kapott.¹³⁹ Klobusiczky Péter 1771-ben lépett be a jezsuita rendbe, a feloszlatakor tehát még fel sem volt szentelve. Patachich Ádám őt is meghívta a nagyváradi egyházmegye szolgálatába, ahol segítette tanulmányait, majd 1774-ben pappá szentelte. Klobusiczky később Patachich Ádám utódjának, Kollonich Lászlónak a bizalmát is élvezte, aki miután kalocsai érseki kinevezést kapott, magával vitte őt Kalocsára és érseki titkárrá nevezte ki. Majd Kollonich halála után 1807-ben szatmári püs-

135 TÓTH Sándor, 107. TÓTH Sándor egy az egyben közli Patachich Ádámnak azt az 1773. október 11-én, Nagyváradon kelt levelét Bedcsula Tamás Klobusiczky Péterről írt életrajza alapján, melyben a jezsuita rend tagjait Nagyváradra hívja. EMÓDI, 2013. 61. o.

136 EMÓDI, 2013. 62. o.

137 TÓTH Sándor, 102. o.

138 Szinnyei, 1903. IX. 208–213. o. TÓTH Sándor, 105–106. o.

139 KATONA, II. 239–240. o.

pök, később pedig, 1821-ban kalocsai érsek lett.¹⁴⁰ Újváry Dávid Uriel (1746–1831) a nagyváradai szeminárium papnövendéke volt. Nevével többször találkozhatunk a váradai könyvtár már említett kölcsönzési naplójában. A tehetséges ifjú Patachich támogatásával 1771-ben a püspöki nyomdában megjelentethette „Theses canonicae” címet viselő kánonjogi munkáját. Néhány éves budai tanítás után, 1782-ben ő is követte Patachichot Kalocsára.¹⁴¹ A fentebb már említett Fogarassy András Patachich püspök pártfogását élvezve indulhatott római tanulmányainak végzésére.

A váradai fiók-Árkádia tagjai Patachich Ádámmal kalocsai érseki kinevezése után is kapcsolatban maradtak többnyire. Összejöveleik helyszíne ezentúl megoszlott az érseki székhely és Patachich budai-pesti életének helyszínei között.

4.7. Nagyváradon fellelhető tárgyai

Mária Terézia Patachich Ádám püspököt 1776-ban a kalocsai érseki székbe helyezte át. A „4.2. Nagyvárad püspöki rezidenciái” című fejezetben már szó volt arról, hogy milyen nehéz szívvel hagyta el Patachich szeretett püspöki székhelyét és az éppen csak elkészült rezidenciát. Neves könyvtárát tovább vitte magával, s egy pesti elhelyezési kísérlet után a gyűjtemény végül a kalocsai érseki palotában lelt otthonra. (Ld. ezzel kapcsolatban „5.3.2. Kalocsai bibliotékája” című fejezetet.) Ezentúl is, Kalocsára költözésével nyilvánvalóan több személyes, használati tárgyát is magával vitte új állomás helyére. Joggal merül fel a kérdés, mégis milyen tárgyi örökség maradt utána és egyáltalán maradt-e Nagyváradon. Ismerve a nagyváradai püspökség hányattatott sorsát és a város viszontagságos 20. századi történetét, mely a püspöki palotában és a székesegyházban őrzött gyűjtemények sorsára nézve is tragikus hatással volt, megállapíthatjuk igen szerény az a tárgyi emlék-együttes, amely Patachich püspök személyéhez köthető.¹⁴²

A fennmaradt kevés számú, emlékét őrző tárgyi anyag a püspöki palotában és a székesegyházban található. 1929-ben a nagyváradai püspökséget egyesítették a szatmári egyházmegyével. Ekkor az egyháznak még nem kellett lemondania javairól, és a püspöki palota is egyházi kezelésben maradhatott. 1948-ban azonban, amikor államosították a püspökség birtokait, bezárták a teológiai főiskolát, a püspöki rezidenciát el kellett hagynia a klérusnak. Az épület papíron egyelőre még az egyház tulajdona maradt. A palotába görög politikai menekülteket telepítettek, akik teljesen tönkre tették, lelakták. A korábbi enteriőrök tehát egyáltalán nem maradtak fenn, kevés ismeretünk van velük kapcsolatban.¹⁴³ Egy-két 1948 előtti újságcikk fotóillusztrációja, a Maczalik Alfréd (1888–1979) festőművész készítette, a palota vörös szalonját és a metszetek termét ábrázoló festményei,¹⁴⁴ ill. dr. Némethy Gyula prelátus-kanonok, művészettörténész megrendelésére az 1930-as évek végén készült fényképek segíthetnek az egykori enteriőrök rekonstrukciójában, melyek ugyan a palotabelső jóval későbbi állapotát mutatják, mint amilyen Patachich Ádám korában lehetett, mégis felfedezhető rajtuk néhány olyan darab, mely

140 Tóth Sándor, 100. o. LAKATOS Andor, 1998. 136. o.

141 LAKATOS Andor, 1998. 159. o. Tóth Sándor, 100. o.

142 *Várad kincsei Debrecenben*. ANGI János, LAKNER Lajos (szerk.). Debrecen, Déri Múzeum, 2015. 33. o. (A továbbiakban: *Várad kincsei Debrecenben*).

143 *Várad kincsei Debrecenben*. 37. o.

144 Maczalik Alfréd a nagybányai festőiskola tagja volt. Az említett palota-entriőrökön kívül a székesegyház belső terét is megörökítette. Ld. az említett festményeket *Felix Terra*, 167–171. o.

püspöksége idejéhez, esetleg személyéhez köthető.¹⁴⁵ Azonban az is igaz, hogy az archív felvételeken felismerhető ingóságok közül sok nem vészelte át az 1948 utáni évtizedeket.

1963-ban a város átvette a püspöki palota használati jogát. A hatóság az egyház részéről kierőszakolt egy „ajándékozási” nyilatkozatot, amely jogilag nem volt érvényes, mivel az átadás a Szentszék beleegyezése nélkül történt. A püspöki palotát 1965–1971 között restaurálták, majd a falai közé 1972-ben a Körösvidéki Múzeum költözött.

A nagyváradai egyházmegyét csak az 1980-as években állították vissza. Majd 1990-ben kapott ismét főpásztort Tempfli József személyében. Tempfli püspök hosszas harcot folytatott az egyházi javak, többek között a püspöki palota visszaszerzéséért. A pereskedés nyolc évig tartott, és 2004. július 9-én zárult le a Legfelsőbb Bíróság végleges határozatával: a Nagyváradai Római Katolikus Püspökség a palota tulajdonjoga mellé megfellebbezhetetlenül és visszavonhatatlanul visszakapta a használati jogot is. Hosszú időbe telt, mire a püspökség ismét teljesen használatba vehette egykori rezidenciáját. A Körösvidéki Múzeum teljesen csak 2017-ben költözött ki belőle.

4.7.1. Festmények

Zimmermann Károly „A nagyváradai L. Sz. egyházmegyei clerus érdemei” című 1864-ben kiadott munkájában úgy fogalmazott, hogy a festészet pártolását illetőleg mindenképp Patachich Ádámot illeti az elsőbbség az egyházmegye történetében, az „*ő idejéből találkoznak a legtöbb művekkel, mennyiben ő a festészet remekeit valamint a szent-egyházban, úgy azokon kívül is igyekezett alkalmazni...*”¹⁴⁶

A Körösvidéki Múzeum raktáraiban több olyan műtárgy is átvészelte a viszontagságos időket, mely a püspöki palota egykori enteriőrjeinek volt része. Az 1944-ben püspöki palotában maradt darabok, festmények sorsát hivatalosan csak 1961–1962-ben rendezték, az egyház ekkor adta át ezeket a múzeumnak.¹⁴⁷ Az 1990-es évek elején Alexandru Sășianu, a múzeum munkatársa mintegy 50 darab leltározatlan festményt adott át a püspökségnek, köztük Patachich Ádám korszakához köthető képeket is. Az átadott anyag jelentős részét a múzeum munkatársa, Jakobovits Miklós festőművész restaurálta. Ebből a festmény-együttesből jött létre a nagyváradai Egyházművészeti Barokk Képtár, melynek néhány darabját a Szent László székesegyház oldalkarzatán nyílt kiállításon lehetett megtekinteni.¹⁴⁸ 2004-ben újabb 25 darab festményt kapott vissza a püspökség, 2010-ben pedig 172 metszetet (a korábbi 224-ből).¹⁴⁹

A Körösvidéki Múzeum visszaadott festményei között három Patachich Ádámot ábrázoló portré is szerepelt, melyek egyike sem szignózott. Kettőt közülük Martin von Meytens tanítványának, Johann Michael Millitz (1725–1779), bécsi portréfestőnek tulaj-

145 SZÉLL Sándor: *Nagyvárad, Szent László városa*. Budapest, 1940. 17. fényképpel.

146 ZIMMERMANN, 117–118. o.

147 Köszönet Lakatos Attilának, a nagyváradai Egyházmegyei Turisztikai Iroda vezetőjének az információért.

148 FRIED Noémi Lujza: *A bazilika képtárának és kincstárának sorsáról*. *Reggeli Újság*, Nagyvárad, 2007. június 20. 6. o.

149 Köszönet Lakatos Attilának, a nagyváradai Egyházmegyei Turisztikai Iroda vezetőjének az információért. SIPOS Zsolt: *Egy püspöki arckép utóélete*. *Keresztény Szó*.

donítanak.¹⁵⁰ A harmadik feltehetően jóval később készült, Szamossy Elek alkotása, aki a 19. század derekán Lipovniczky István püspök megrendelésére készített egy portrésorozatot az egyházmegye neves személyiségeiről. A két Millitznek attribuált portré ábrázolásmódja nagyon hasonlatos. Patachich püspököt ugyanabban a környezetben, öltözetben és beállításban örökítette meg a művész. Tulajdonképpen csupán annyi a különbség a két festmény között, hogy az egyik egy tágabb perspektívában ábrázolja Patachichot. A két kép a középkorú főpap barokk enteriőrben elhelyezett ülő, háromnegyed alakos portréja. A fekete reverenda felett, csipkés karinget¹⁵¹ és violaszínű mocétumot viselő püspök jobb kezét egy barokk karosszék faragott növényi ornamentikával díszített, aranyozott karfáján nyugtatja. Bal kezével a nyakában lévő, drágakövekkel kirakott mellkeresztjének alsó részét fogja, míg bal könyöke egy márványlappal fedett asztalkán nyugszik, melyen főpapi méltóságának jelvényei, egy Biblia és arany alapon, színes virágmintával díszített infula látható. Ez a püspöksüveg egyébként jelenleg is a nagyváradai egyházművészeti gyűjtemény része, bővebb leírása lentebb annak az ornátusnak az ismertetésénél található, melyhez tartozik. Az asztalka mögött, az aranszálakkal átszőtt, zöld bojtokkal díszített zöld drapériának támasztva egy virágos-leveles növényi füzérel díszített pástortbot látható. A Millitznek tulajdonított portrék eredetéről, megrendelésének körülményeiről jelenleg semmit nem tudunk. Patachich Ádám nagyváradai időszakában többször is megfordult Bécsben, talán egy ilyen alkalommal kerülhetett sor a megrendelésre. A püspöki portrék rezidencián belüli helyéről, ami feltételezhetően többször is változott az évszázadok során, a 20. század első feléből vannak ismereteink. A Tiszántúl című napilap egyik 1911 májusában írt cikkéhez fotót is mellékeltek, melyen a nagyváradai római katolikus püspöki palota első emeleti nagyterméből nyíló, a püspöki lakosztályhoz tartozó vörös szalon látható, ahol a falakat püspöki portrék borítják.¹⁵² Ugyanezt tükrözi Maczalik Alfréd 1926-ban készült, fentebb már említett vörös szalont ábrázoló festménye is. Bálint István János „Boldog Várad” című könyvében, a püspöki palotáról szóló részben pedig azt írja, hogy 1943-ban a díszteremtől északra levő, Mátyás terem melletti kis szalon (fogadóterem) falait díszítették a váradai püspökök arcképei.¹⁵³

Mária Terézia értékelve Patachich Ádám új püspöki rezidencia építésére fordított erőfeszítéseit, a nagyváradai hagyomány szerint négy értékes olajfestményt ajándékozott neki az új palota díszítésére.¹⁵⁴ A képek őszösvetségi témájúak, a zsidók pusztai vándorlásának fő eseményeit jelenítik meg: A fáraó a Vörös-tengerben, Forrásfakasztás, Manahullás és Az aranyborjú imádása. Zimmermann Károly fentebb említett műve szerint a festmények egykor a rezidencia dísztermét ékesítették. Majd 1811 után, amikor ismét több évig üres volt a nagyváradai püspöki szék, az előszobába (feltehetően a díszterem előterére gondolt itt Zimmermann az előszoba megjelöléssel) kerültek, ahol nagymérték-

150 *Felix Terra*, 138. o. A kisebb Millitz-féle portré adatai: magassága 150 cm, szélessége 122 cm. Olaj, vászon.

151 Patachich Ádám hagyatéki leltárában több a portrén viselt karinghez nagyon hasonló, németalföldi csipkével díszített karinget is összeírtak. Ezek egy része a Kalocsai Érseki Kincstár Liturgikus Textiltárában fennmaradt.

152 Küldöttségek tisztelgése. Tiszántúl, Nagyvárad, 1911. május 30, 6. o.

153 *A püspöki palota*. In: *Boldog Várad*. Szerk.: BÁLINT István János. Budapest 1992. 567–568. o. A Mátyás-terem elnevezés félrevezető, ilyen helyiség nem volt a püspöki palotában. Úgy tűnik, Bálint István János ezt a megjelölést az 1943-as városvezető kalauzból vette át. Köszönet Lakatos Attilának, a nagyváradai Egyházmegyei Turisztikai Iroda vezetőjének az információért.

154 BUNYITAY, 337. o.

ben károsodtak. Lajcsák Ferenc püspök (1763–1838) állította helyre az értékes képeket, gazdag aranyozott keretekbe foglaltatta őket. Jelenleg is a püspöki palotában találhatóak, valószínűleg a Lajcsák készítette keretekben, a püspöki kápolna melletti fogadóteremben.¹⁵⁵ A festmények az 1960-as években a Kőrösvidéki Múzeum tulajdonába kerültek és csak 2004-ben kapta vissza ezeket a püspökség.¹⁵⁶

Johann Nepomuk Schöpf, ahogy fentebb a „3.1. A nagyvárad székesegyház építési munkálatai Patachich Ádám püspöksége idején” és a „3.2. Nagyvárad püspöki rezidenciái” című fejezetben már olvashattuk, elkészítette a székesegyház kupulafreskóját és a püspöki palota kápolnájának falképeit, valamint főoltárképét. Kazinczy Ferenc egyik nagyvárad úti beszámolójában megemlékezett egy Patachich Ádámot ábrázoló portréjáról is, mely a bihari vármegyeháza gyűléstermében volt. További Schöpf-festmények is díszítették ezt a termet: Szent István, Szent László képe, valamint allegórikus jelenetek. Kazinczy leírásában ezek a következők voltak: Kegyesség, Igazság, Hit és Hűség. „*A rajzolat nem rossz, de a mocskos színeken látni, hogy Schöpf freskófestő volt.*” - jegyezte fel róluk. Megjegyezte még velük kapcsolatban, hogy Patachich maga írt alájuk latin disztichonokat.¹⁵⁷ Ennél pontosabb felsorolásukat találhatjuk Zimmermann Károly már említett munkájában. „*Biharmegye gyűléstermét őt, a hitet „Cultu crescunt”, az igazságot, „Cuique suum”, az üdvösséget „Nulla salus extra”, a művészetet „His comitata venit”, a hivaloskodást, „Consummitur usu” - feliratokkal ékeskedő ritka ecsetű symbolicus képpel díszíté fel.*”¹⁵⁸ A felsorolt Schöpf-alkotások megrendelője minden bizonnyal Patachich Ádám lehetett, aki több megbízással is ellátta a művészt. Az allegórikus képek témáit, melyek a vármegyei tisztviselőkar „működési programját” fogalmazták meg, valószínűleg a főispáni címet is viselő püspök adta meg. A vármegyeházán őrzött Schöpf-művek további sorsa nem ismeretes. Szintén nincs adat arra vonatkozóan, hogy mi lett a sorsa a vármegyeháza gyűléstermének Mária Teréziát és Józsefet ábrázoló portréjának, melyeket Joseph Hickel leghíresebb műveiként említi Constant von Wurzbach lexikona.¹⁵⁹ A portrék 1765 után készülhettek. Mária Teréziát ugyanis gyászöltözetben lehetett látni az egyikén, amit férje, Lotharingiai Ferenc 1765-ben bekövetkezett halála után soha nem tett már le. Joseph Hickel egyébként később kalocsai érsekként megfestette Patachich Ádám portréját is. (A festménnyel kapcsolatban ld. bővebben a „5.4.1. A kalocsai érseki palota Patachich Ádámhoz köthető műtárgyai” című fejezetet.)

A nagyvárad egyházmegyei gyűjteményben még egy további olyan festmény található, melynek ugyan a provenienciája ismeretlen, mégis felmerül a gyanú, hogy Patachich Ádám kaphatta az uralkodónőtől. Ez pedig az 1750-es években készült, Martin von Meytens műhelyéhez köthető, Mária Teréziát ábrázoló portré.¹⁶⁰

Zimmermann Károly további négy műről emlékezett még meg, melyeket Patachich püspök készített: „*váradpüspöki plebaniai szentegyház négy remek festvényt bír ő általa, melyek az 1823-ik évi látogatásról törvényes okmányban így vannak leírva: quatuor majores hominis altitudinem excedentes, 1-a conversionem S. Pauli ex Equo ruentis*

155 ZIMMERMANN, 117–118. o.

156 Köszönet Lakatos Attilának, a nagyvárad Egyházmegyei Turisztikai Iroda vezetőjének az információért.

157 *Kazinczy Ferenc utazásai. 1773–1831.* Válogatta, szerkesztette, jegyeztelte: BUSA Margit. Budapest–Miskolc, 1995. (A továbbiakban: *Kazinczy Ferenc utazásai*). 77. o.

158 ZIMMERMANN, 118. o.

159 Constant von WURZBACH: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* 9. kötet. Bécs, 1863. 3–4. o. *Kazinczy Ferenc utazásai*, 77. o.

160 *Felix Terra*, 162–163. o. A festmény mérete: magassága 171,5 cm, szélessége 134 cm. Olaj, vászon.

*refert, 2-a Petrum poenitentem ad vocem, seu Cantum Galli. 3-a Publicanum pectus percutientem. 4-a Zacharum sicomorum cosedentem, et Christum audientem.*¹⁶¹ Biharpüspökiben álló kisebb főpapi lakban alkalmanként Patachich is megfordult. Feltehetően többször misézett is a helyi templomban. Szívén viselte az épület sorsát, a megfelelő belső díszítés elkészítését. Támogatásával készülhettek a templom mennyezetképei.

4.7.2. Emléke a nagyváradai egyházművészeti-gyűjteményben

A nagyváradai püspökség egyházművészeti gyűjteménye többek között számos, kvalitatív ötöstárgyat, liturgikus textilt foglal magába, melyeket az egyházi szertartások során használt a klérus vagy a magánáhitat gyakorlásának eszközei voltak. A gyűjtemény kialakulása-formálódása a török kiűzése után visszatérő és újjáépítő püspökökhöz, így Patachich Ádámhoz is köthető. Legnagyobb veszteségeit 20. századi viszontagságos története során szenvedte el. Legszebb, 18. századi miséző kelyhei tűntek el 1944 őszén a szovjet csapatok bevonulása során. A székesegyház oldalkarzatán őrzött liturgikus textilgyűjteményre kevésbé mostoha sors várt. A gyűjtemény a püspöki székhely, Nagyvárad és az egyházmegye több plébániájának egyházművészeti emlékeit foglalja magába. Válogatott darabjai az 1992-ben, a székesegyház oldalkarzatán nyílt tárlaton láthatóak.

Patachich Ádám kifinomult művészi ízlését figyelembe véve, nagyváradai püspöksége idején is igényes kivitelű liturgikus tárgy-együttest használt a szertartások során. Kalocsai érseki kinevezése után ennek egy részét minden bizonnyal tovább vitte magával. Mivel püspöki székhelyén használt darabjairól nem maradtak fenn jegyzékek, leltárak, így szinte lehetetlen megállapítani, hogy a Kalocsán őrzött, 18. századi liturgikus tárgyi anyagból melyek köthetőek Patachich Ádámhoz, esetleg nagyváradai időszakához. A nagyváradai Szent László székesegyháznak, mely Patachich püspök áthelyezése után készült csak el, ugyan fennmaradt néhány 18. századi inventárium, de ezek alapján szintén nehéz a nagyváradai gyűjteményben őrzött darabokat Patachich személyével összekötni. Így a nagyváradai egyházművészeti gyűjtemény csupán néhány darabját tudjuk számba venni, melyek nagy valószínűséggel használatában lehettek: egy pástorbort-fejtel,¹⁶² és néhány liturgikus viseleti darabot.¹⁶³

Minden bizonnyal Patachich Ádámhoz köthető az a miseruha és kehelytakaró, melyen nagybátyjának, Patachich Gábornak kalocsai érseki címere látható. A két darab érdekes kérdéseket vet fel, melyeket egyelőre források hiányában pontosan nem lehet megválaszolni. Az első kérdés rögtön az, hogyan is kaphatta a miseruhát és a vélumot Patachich Ádám. Az említett darabokat esetleg nagybátyja adhatta személyesen neki, de az is előfordulhat, hogy Patachich Gábor 1745-ben bekövetkezett halála után, örökségként került a tulajdonába. A megrendelő, Patachich Gábor személyén kívül a készítés idejét és helyét sem ismerjük, bár az alapszöveg alapján leginkább a lyoni eredet jöhet szóba.¹⁶⁴ A miseruha és vélum egy nagyobb ornátus része lehetett korábban, amelyhez, a nagyváradai székesegyház 19. századi leltárkönyveinek tanúsága szerint további két

161 ZIMMERMANN, 117–118. o. Az 1823-as Canonica Visitatoria hivatkozik.

162 Köszönet az információért Lakatos Attilának, a nagyváradai Egyházmegyei Turisztikai Iroda vezetőjének.

163 *Várad kincsei Debrecenben.* 37. o.

164 Mivel a nagyváradai liturgikus textileket is javították a 19. században, sok esetben ilyenkor új alapszöveget ültettek át a korábbi viseleti darab használható, jó állapotú díszítményeit. Lehet, hogy ebben az esetben is erről van szó. Források hiányában egyelőre ez csak egy feltételezés. Köszönet Semsey Rékának, az

dalmatika, két stóla, két manipulus, egy palla és egy burza tartozott. A zöld atlasz szövésű selyemszövetből készült miseruha és vélum színes selyemszállakkal brosírozott, növényi ornamentikával díszített. A kisebb-nagyobb virágfejek, pl. szegfűk, rózsák között, leveles indák kanyarognak. A miseruha későbbi paszomántokkal három részre tagolt hátoldalán, a középső sáv alján látható Patachich Gábor érsek kalocsai érseki címere. A vélum fémfonalas csipkeszegélye még eredeti.¹⁶⁵

Johann Michael Millitz Patachich Ádámról készített, fentebb már ismertetett portréin látható egy püspöksüveg, mely az egyházművészeti gyűjtemény egyik, 13 darabból álló ornátusával hozható kapcsolatba. Az ornátus a következő darabokból áll: egy miseruhából, három stólából, négy manipulusból és öt burzából. Ezüstszállal lanszírozott alapszövetét apró négyzetek díszítik. Mindegyik darabján gazdag, aranszálás domborúhímzéssel készített leveles, virágos növényi indák futnak szerteszét. A növényi indák végén és az általuk körülhatárolt mezőkben színes selyemhímzéses virágok láthatóak. A stólák és manipulusok kiszélesedő végén aranszálás, domborúhímzéses keresztetek találhatók. Az infula alapszövege eltér az ornátus többi darabjától, elő- és hátoldalát vázából leomló, színes selyemhímzéssel kialakított virágcsokor díszíti, mely rózsákból és szegfűkből áll. Az infula szélén körbefutó hímzés is különbözik az ornátus egyéb darabjainak szélén láthatóktól, más a motívum. Viszont az infula lelógó szalagjainak két szélén látható keskeny hímzés mintája megegyezik a stóla és a manipulus két szélén futó keskeny hímzéssel. Feltehetően egy készletről lehet itt szó.¹⁶⁶

5. A KALOCSAI ÉRSEKI SZÉKBEN

5.1. Kalocsai érseki kinevezése

Patachich Ádámot, ahogy fentebb a „3.2. Nagyvárad püspöki rezidenciái” fejezet végén már írtunk róla, 1775 decemberében levélben kereste meg Esterházy Ferenc királyi kancellár, hogy kiderítse, elfogadná-e a kalocsai érseki kinevezést. Patachich nehéz szívvvel mondott igent Mária Terézia kegyének újabb megnyilvánulására. A kinevezést több feltételhez is köthette a királyné. A nagyvárad püspöknek el kellett fogadnia az uralkodónó kalocsa-bácsi főegyházmegyét érintő átalakítási terveit. Ugyanis a korábban nagybátyja, Patachich Gábor érseksége idején kiépített egyházzervezet az egyházmegye katolikus népességének jelentős növekedése miatt megérett az átszervezésre. Szükségessé vált a székesegyház javadalmazásának rendezése, a káptalan bővítése és a szemináriumi férőhelyek számának növelése is. Az átszervezések újabb jelentős anyagi terhet jelentettek az érseki kassa számára, amely a Kalocsára érkező új érsek mozgásterének szűkélését jelentette. Patachich ezért ígéretet kapott, hogy cserébe személye mentesülni fog a Cassa Parochorum és a várak fenntartási alapjába fizetendő adó alól. Nem kapta viszont meg a bácsi főispáni címet, melyet érsek-elődei viseltek.¹⁶⁷

Iparművészeti Múzeum Textil- és Viseletgyűjteménye munkatársának és Tóth Márta textilrestaurátor-művésznek, hogy megvitathattam velük a nagyvárad liturgikus textilekkel kapcsolatos „problémákat”.

165 *Felix Terra*. 294–297. o.

166 *Felix Terra*. 302–307. o.

167 Tóth Tamás, 120. o. Bácsi főispánná Hadik András grófot nevezték ki.

Patachich Ádám elfogadta a Mária Terézia által tervezett változtatásokat, melyekhez maga is hozzá kívánt járulni. Így a káptalan tervezett négy fős bővítését még egy stallum létesítésével toldotta meg, és felajánlotta, hogy rendezze a kalocsai érseki rezidencia régió húzódo bővítésének ügyét is. A királyné engedélyezte javaslatai végrehajtását,¹⁶⁸ s 1776. március 8-án aláírta Patachich kalocsai érseki kinevezését.¹⁶⁹

A kalocsai érseki kinevezésével kapcsolatban több legenda is született,¹⁷⁰ valójában a háttérben bizonyára a nagyváradai püspökségből kiharítandó, független, bizánci ritusú püspökség tervezett létrehozása állt. A királyné elképzeléseit, mely az egyházmegye hívei háromnegyed részének elvesztésével járt, Patachich kezdettől fogva ellenezte. Végül az új, görögkatolikus egyházmegye megszervezését Mária Terézia tapintatos módon csak Patachich kalocsai áthelyezése után, a váradai széküresedés idején hajtotta végre.¹⁷¹

A szokásos püspöki processzus lefolytatása után, VI. Piusz pápa 1776. szeptember 16-án erősítette meg Patachich érseki kinevezését. Az új főpásztor ekkor már egy hónapja egyházmegyéjében tartózkodott. A pápai bullát és az érseki palliumot október 27-én Patachich egykori iskolatársa és barátja, Migazzi bíboros, bécsi érsek adta át ünnepélyes körülmények között a hajósi érseki kastélyban, mivel a kalocsai érseki rezidencia nem lett volna alkalmas egy ilyen nagyszabású esemény befogadásához.¹⁷² *„Volt ott tíz ünnepi tüzekkel díszített embléma különböző feliratokkal, közöttük a legkiemelkedőbb a horgonyon álló szerencsére, a Patachich család címerére célzott: Nagybátyot s öccsét is a jósors óvja bizonytal: hogy mit az ősz kezdett, megkoronázza utód.”*¹⁷³

168 KFL.I.1.a. Capitulum. Vegyes iratok. 1776. március 8.

169 KFL.VIII.1.b.1. Patachich Ádám érseki kinevezése. 1776. március 8.

170 Az egyik történet szerint az épülő püspöki rezidencia túlzó méretei és költségei miatt került sor áthelyezésére. Ennek azonban ellentmond a négy, ószövegségi témájú festmény ajándékozása, mellyel a királynő mégis csak elismerte a püspök erőfeszítéseit. A nagyszabású terveket pedig még az építkezés megkezdése előtt rendelkezései alapján egyszerűsítették, és az uralkodónó később is igyekezett ellenőrzése alatt tartani a munkálatokat. A történet szerint Mária Terézia a következő mondattal fejezte ki rosszallását Patachich Ádámnak az új, nagyváradai püspöki rezidencia túlzó méretei miatt: *„Nagyól ez egy disznónak, Excellenciás uram!”* Erre a püspök állítólag azt felelte: *„Ketten is elférünk benne, Felség!”* A tiszteletlen válasz következményeként a királynő azonnal elhelyezte Nagyváradról. FODOR József: *Nemcsak a „bor vidámitja az ember szívét!” Papi anekdoták.* Nagyvárad, 2006. 131. o.

A másik változat szerint, melyet a „3.4. Patachich Ádám nagyváradai zenekara és színháza” című fejezet végén már ismertettünk, Mária Terézia kedvelt udvari karmestere, Karl Ditters nagyváradai zenekarhoz csábításáért haragudott meg Patachich püspökre. Ditters Nagyváradra érkezése (1764) és Patachich kalocsai érseki kinevezése (1776) között viszont több, mint tíz év telt el. Ez túl hosszú idő ahhoz, hogy a történetet valószínűleg fogadhatunk el. BUNYITAY, 331. o.

A harmadik legenda a Ditters vezette zenekar bécsi udvarnál történt feljelentésével kapcsolta össze Patachich kalocsai áthelyezését.

Ennek következtében az 1760-as évek végén a püspök szinte azonnal feloszlatta együttesét, s zenészeit szélének eresztette. A történet hitelességét itt is a két esemény között eltelt hosszú idő kérdőjelezi meg. ADRIÁNYI Gábor: *Patachich Ádám korának egyháztörténete.* In: *Patachich Ádám érsek emléke.* Szerk. LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 11–14. o.

171 BUNYITAY, 347–348. o.

172 KATONA, 232. o. Migazzi bíboros, bécsi érsek Hajóson elmondott szentbeszéde nyomtatásban is megjelent. Ebben utalt Patachichal közös római tanulmányi éveire, és a köztük lévő barátságára, melyet később is ápoltak. Christophorus Migazzi: *Sermo quem... Christophorus e Comitibus Migazzi ... habuit cum... Adamo e liberis baronibus Patachich de Zajezda... metropolitanae Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopo pallium archiepiscopale imponeret.* Kalocsa, 1776.

173 KATONA, 232–233. o.

Az ünnepélyes beiktatásra a Patachich érsek elődei által teljesen befejezett és berendezett kalocsai főszékesegyházban,¹⁷⁴ november 17-én került sor. Az új főpásztort a megjelent papság nevében Barkóczy Sándor nagyprépost köszöntötte. A szentmisén Patachich Ádám ünnepi szentbeszédet mondott a megjelenteknek. Ennek kézírata a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban található.¹⁷⁵ Patachich bibliai utalásokkal, Szentírás-részletekkel gazdagított homíliája tulajdonképpen programbeszédének is tekinthető, melyben a szertartáson megjelent egyházi közönségnek felvázolta terveit, ismertette elvárásait feléjük. A megszólítottak között szerepeltek a kanonokok, az egyházmegye papsága és a papnövendékek. Patachich az egyházmegye múltjának ismertetésénél a török időkben bekövetkezett pusztulást a későbbi újjáépítés reményét keltő folyamatával állította párhuzamba, melyet nagybátyja, Patachich Gábor kezdett el, s melynek befejezése most az új főpásztorra, azaz reá hárul, aki szeretne méltó elődeinek megfelelni. Ez a magát nagybátyjával párhuzamba állító gondolatmenet a hajósi ünnepélyes palliumátadásnál már megjelent, és az előző fejezetben olvashattuk a családi címert díszítő, erre utaló feliratot, melyet Katona István közölt kalocsai érsekség történetéről szóló művében. A két Patachich tevékenységének összekapcsolása és a főbb, egymást erősítő lépések együttes bemutatása később a kalocsai érseki rezidencia díszítésénél is felbukkant. (Ld. bővebben az „5.3.1.2. A kalocsai érseki rezidencia belső dekorációja” című fejezetet.) Patachich homíliájának következő részében kanonokjaihoz intézte szavait, akikre úgy tekintett, mint a fejen lévő koszorúra, mely dicsőséget és egyben támaszt is jelent viselője számára s neki magának öregségében az öröm forrását is. Felhívta figyelmüket ősi kötelességeikre, az erényes élet fontosságára és arra, hogy mindenkor a főpásztor mellett álljanak, megbízatásában tanácsaikkal segítsék őt, a szertartásokon segídkezzenek neki, a tőle kapott utasítások szerint járjanak el. Az egyházmegye papjaihoz szólva kérte őket, hogy legyenek gondos, lelkiismeretes pásztorai a rájuk bízottaknak, erősek a törvényben, állhatatosak a hitben. Végül a papnövendékekhez fordult, akiket arra buzdított, hogy ne maradjanak a tudatlanság sötétségében, szenteljék életüket teljes egészében Istennek. Ennek eszköze legyen az önfegyelem gyakorlása, okosság, bölcsesség keresése, az igazságosság, a türelem és a méltányosság.¹⁷⁶

Patachich Ádám ünnepélyes beiktatása alkalmából több ajándékkal is elhalmozta főszékesegyházát, melyeket Katona István kalocsai érsekségről írt művében részletesen is felsorolt.¹⁷⁷ Giacomo Mariosa Poema című versében röviden utalt az ajándékokra, és megjegyezte, hogy Patachich 14.000 forintért szerezte be.¹⁷⁸ (A Katona István leírásában szereplő, székesegyháznak ajándékozott tárgyakat és ezek napjainkra fennmaradt darabjainak számbavételét ld. 5.4.2. Patachich Ádám érsek liturgikus tárgyai című fejezetben.)

174 1795-ben a főszékesegyház belső berendezése egy villámcsapás következtében kialakult tűzvésznek esett áldozatul. Ez jól látható a Batthyány-album egyik metszetén.

175 Homilia quam... Adamus e liberis baronibus Patachich de Zajezda... metropolitanae Colocensis et Bacsensis ecclesiarum canonice unitarum Archi-Episcopus,... die 17 novembris anno MDCCLXXVI. cum Ecclesiam eadem metropolitanam primo accessit, et auctum Archi-Capitulum suum ac Seminarium traditis super dote perpetua literis stabilivit. KFK. Ms. 355.

176 KFK. Ms 355. Címe: Homilia quam Excellentissimus ... Dominus Adamus e Liberis Baronibus Patachich de Zajezda... Colocae die 17. novembris Anno MDCCLXXVI. cum Ecclesiam eadem Metropolitanam primo accessit, ... TÓTH Sándor, 171–176. o.

177 KATONA, 233. o.

178 GIACOMO MARIOSA: *Poema*. Tóth Sándor, 303. o. és 24-es lábjegyzet.

5.2. Első lakhelye a hajósi érseki rezidencia

Patachich Ádám érsekségének első évében a hajósi érseki kastélyban lakott. Fentebb már említettük, hogy az érseki pallium ünnepélyes átadására is itt került sor. A kalocsai érseki lak valószínűleg már nem volt lakható állapotban, amikor az új érsek megérkezett székvárosába. Átépítése ugyanis közvetlen hivatali elődje, Batthyány József érsek idején kezdődött.

A hajósi érseki kastélyt, mely tehát Patachich Ádámnak érseksége első évében lakóhelyül szolgált, még nagybátyja, Patachich Gábor emeltette 1739 körül, nyári rezidenciaként. Az egyemeletes, téglány alaprajzú épülethez rézsútosan földszintes, sarokpavilonos szárnyak csatlakoztak, melyekre Batthyány József 1765–1767 között „*két oldalt emeletet húzatott*”.¹⁷⁹ A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattárában őrzött ún. Batthyány-album egyik rajzán látható a hajósi kastély ekkori homlokzati kialakítása és alaprajza.¹⁸⁰ A téglalap alaprajzú épület tömegének megformálását enyhén kiugró középrizalitja és a négy sarkán rézsútosan elhelyezkedő saroktornyok teszik némileg mozgalmasabbá.

Az épület belsejét a korszak vidéki, nyári rezidenciához hasonlóan a szerényebb léptékű terek jellemzik. Az udvar felől egy szűk lépcsőházon keresztül az ún. sala terrenába léphetünk, mely a kert egyfajta meghosszabbításaként értelmezhető, egyaránt szolgált a korabeli társas élet helyszínéneként, fogadóteremként és forgalomelosztó funkciója is volt. Összekötötte a kertet, a lépcsőházat, a földszinti szobákat és az emeleti lakosztályokat. Az emeleti, múmárvány borítású díszterembe a lépcsőházból kétkarú, szalagfonatos korláttal határolt lépcsőkön lehet feljutni ill. a sala terrenából egy belső lépcsőn. A hajósi rezidencia helyiségeiről és azok rendeltetéseiről Patachich Ádám 1784-es halálát követően felvett leltárból nyerhetünk képet.¹⁸¹ Eszerint a főpapi lakosztály az emeleten helyezkedett el. Azt nem lehet pontosan beazonosítani, hogy melyik részén. Két helyiség megnevezésénél tüntették fel, hogy érseki használatban volt, a nappali- és a hálószoba esetében: Sr. Excellenz Tag Zimmer és Sr. Excellenz Schlafzimmer. Mellettük a kápolna leírása következik az inventáriumban.¹⁸² A hajósi rezidencia kertjéről ugyan semmilyen ábrázolás, metszet nem maradt fenn, de a hagyatéki leltárban felsorolt különféle egzotikus növények alapján egy pompásan kialakított parkot feltételezhetünk, melyet citrom- és gyümölcsfák, aloé vera, leanderek, pálmaliliomok, gránátalma- és babérlevélfák, kisebb pálmák, szegfűk, gologtavirágak díszítettek.¹⁸³ A hajósi rezidenciához vadaspark is tartozott.¹⁸⁴

179 KATONA, II. 214. o.

180 VERMES Károly: *A hajósi érseki nyaraló alaprajza és homlokzata. 1774.* In: *Batthyány-album.* Összeállította: MALINOVITS Ignác. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. Batthyány József érsekségének 1774–1775 között történt építkezéseinek és fejlesztéseinek rajzait tartalmazza alapvetően, melyhez később több mellékletet is csatoltak. Ld. bővebben: *Kalocsai kincsestár.* Írta és szerk.: LAKATOS Lakatos Adél. Kalocsa, 2015. 101–103. o.

181 Inventarium Rerum Per recenter denatum Archi-Episcopum Colocensem Adamum e Liberis Baronibus Patachichs de Zajesda, ad usum in Archi Episcopatu Successoris sui relictarum die 25-a 7bris Anno 1784 emanatum. KFL.II.1.c.1. Patachich Ádám hagyatéki iratai. Kiadva teljes egészében. In: *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* Kalocsa, 2013. Szerk.: LAKATOS Adél. A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 7. A hajósi kastély leltára: 75–94. o. A továbbiakban: *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.*

182 *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* 80–81. o.

183 *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* 92–93. o.

184 *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* 93. o.

A hajósi érseki lak berendezéséről az 1784-es hagyatéki leltár alapján tájékozódhatunk. Bár ekkor már az épület évek óta lakatlan volt, és ez látszik is a leltárban az ingóságok számba vételénél. Feltűnően sok a rossz állapotú bútor, használati tárgy, mégis elmondhatjuk, hogy egykor a kényelmi funkciókat kielégítő, igényes berendezése lehetett. A szobákat üvegcsillárokkal világították meg, a falakat aranyozott keretű tükrök, festmények díszítették. A szórakozást szolgálták az intarziás játékasztalok és a biliárdasztal. A hajósi kastélyban összesen 118 képet vettek fel a leltárba, ebből 50 darab esetében jelölték meg közelebről a témáját. Sok esetben csupán a „festett kép” megjelölést olvashatjuk. A következő ábrázolások fordulnak elő az inventáriumban: szentképek, női és férfi portrék, császári és főhercegi portrék, tájképek és állatképek. Az első emeleti kápolna esetében a leltár nem említi külön oltárképet, viszont felsorol három nagyobb és két kisebb, feltehetően szakrális tematikájú képet. Az összeírt 16 darab portré közül mindössze két festmény esetében említi a leltár az ábrázolt személyt is: Barkóczy Ferenc hercegprímást¹⁸⁵ és Xavéri Szent Ferencet.¹⁸⁶ Az első emeleti díszteremben négy „nagy” megjelöléssel szereplő császári portré kapott helyet,¹⁸⁷ melyek 1740 körül Patachich Gábor érsek megrendelésére készültek, a helyi hagyomány szerint Mária Terézia tervezett fogadására.¹⁸⁸ A Martin von Meytens műhelyéhez köthető uralkodóportrék VI. Károlyt, Erzsébet Krisztina császárnét, valamint Mária Teréziát és Lotharingiai Ferencet ábrázolták.¹⁸⁹

A hajósi rezidencia különlegessége volt a „gyógyszertár” elnevezésű helyiség, ahol a gyógyszeres szekrényben helyet kapott az ún. úti gyógyszerkészlet is, valamint egy mikroszkóp és nagyító is, melyeket feltehetően az orvosságok elkészítésénél használtak.¹⁹⁰

Az első emeleti díszterem négy császári portréján kívül más eredeti műtárgy nem maradt a hajósi érseki lakban. Az épületet ugyanis 1907-ben Városov Gyula érsek a Haynald Lajos által alapított gyermekotthonnak engedte át. Az egykori érseki nyaralókastély berendezését ekkor a kalocsai rezidencián helyezték el. A későbbi leltárakból nem szűrhetőek ki a hajósi provenienciájú darabok, mivel ezt sem a Városov Gyula 1910-ben bekövetkezett halálakor készült, sem a későbbi inventáriumokban nem tüntették fel.

5.3. Kalocsa bőkezű mecénása

5.3.1. A kalocsai érseki rezidencia

Bár látható, hogy a hajósi rezidencia kényelmet és szép környezetet jelentett a főpásztor számára, mégis Patachich Ádám igyekezett az új kalocsai rezidencia építésének ügyét minél hamarabb rendezni. Ebben feltehetően szerepet játszott, hogy az idősödő főpap

185 *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* 79. o.

186 *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* 82. o.

187 *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* 78. o.

188 KFL.I.1.a. Residentia. Gyetvai Péter oeconomus generalis „Pro memoria” feljegyzése. 1959. december 2. A feljegyzés az államosításkor a kalocsai egyházi épületekbe került műtárgyak további sorsának eldöntésével kapcsolatban készült. A feljegyzés a 2352/61-es iktatószámú aktacsomóban található.

189 2008.126.1.F. VI. Károly portréja. Jelzés nélkül, eredeti keretben. 2008.127.1.F. Mária Terézia portréja. Jelzés nélkül, eredeti keretben. 2008.128.1.F. Elisabeth Christine von Braunschweig-Wolfenbütel portréja. Jelzés nélkül, eredeti keretben. 2008.129.1.F. Lotharingiai Ferenc portréja. Jelzés nélkül, eredeti keretben.

190 *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára.* 81. o.

érezte ereje hanyatlását és egészségi állapota sem volt már éppen a legjobb. Kényelmes lakra vágyott, ahol nagy gonddal gyarapított könyvgyűjteménye számára is megfelelő, tágas termék állnak rendelkezésére. Egyházmegyéjébe érkezése után nem sokkal bekérte a Batthyány-féle építkezés terveit, és Kronovetter Lipót Antallal, aki a Batthyány érsek által 1775-ben felállított érsekuradalmi építési hivatal vezetője volt,¹⁹¹ berajzoltatta a már elkészült részeket. Winkler Pál (1859–1938) kanonok, könyvtáros „A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története” című, 1932-ben készült írásában megemlítette, hogy ezeket a terveket csatolták az „Átadási iratokhoz”, amiket ő maga még az „érsekuradalmi levéltárban” látott.¹⁹² Eszerint a pince- és földszintről, a két emeletről és a homlokzatról készült terveket is mellékeltek a székváltáskor összeállított iratokhoz. Ezeket a tervlapokat feltehetően Oszwald Gáspár készítette, aki a váci püspöki uradalom építési igazgatója és a piaristák építészé volt. 1773-ban a kegyesrendiek új kollégiumának és színházának építése ügyében járt Kalocsán.¹⁹³ A rendház átépítési terveinek befejezése után Batthyány érsek Oszwaldot bízta meg az érseki rezidencia és az egyházmegye több temploma terveinek elkészítésével. Valószínűleg a Winkler említette, „Átadási iratokhoz” csatolt tervrajzok az előbbivel lehetnek azonosak. Jelenleg azonban a felsoroltakból már semmi nincs meg. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban viszont fennmaradt az új érseki lak körül létesítendő francia kert datálatlan rajza, ami nem szerepelt Winkler felsorolásában. Szigónya szerint készítője Oszwald Gáspár volt.¹⁹⁴ A tervezeten az új érseki rezidencia alaprajza is látható, mely nagyon hasonló a korábban itt álló, Csáky Imre által emelt épülethez.¹⁹⁵ Lényegében a corps-de-logishoz egyetlen, a kert felé nyúló szárny csatlakozott volna Batthyány József elképzelése szerint. Az épület három rizalitos tömegformálásával a kor divatját követte volna. Még Batthyány érseksé-

191 DÓKA Klára: *A kalocsai érsekség birtokai a 18–19. században. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok.* 1995. 1–2. 104. o.

192 Érsekuradalmi megnevezésű levéltár soha nem működött Kalocsán. Az érseki uradalom különböző hivatalainak saját iratkezelése és irattárolásra szolgáló helyiségei voltak. Hivatalai közül fontos szerepet játszott az érsekség gazdálkodását irányító jószágkormányzóság, és az építési-felújítási munkákat koordináló mérnöki hivatal. Ezentúl még több hivatala is működött az uradalomnak, ezek közül az erdőhivatalt érdemes még megemlíteni. A kisebb hivatalok épületeit azonban ma már nehéz beazonosítani. A jószágkormányzóság és a mérnöki hivatal a székesegyházzal szemben álló, egyemeletes épületben működött. Mögötte volt az uradalmi mérnök szolgálati lakása. A két hivatal iratanyagát valószínűleg a székesegyházzal szembeni épületben őrizték. 1945 után, amikor az egyházi birtokokat felosztották, majd az egyházi ingatlanokat államosították, az egykori mérnöki lakás udvarán álló pajtájába gyűjtötték be a még fellelhető iratokat. Sok minden ugyanis addigra már megsemmisült. Pontosán nem tudni Winkler Pál mit érthetett az „érsekuradalmi levéltár” megnevezés alatt. Lehetséges, hogy a jószágkormányzóság és a mérnöki hivatal irattárára gondolt, ahol a tervrajzokat is őrizték. Bár ezek az iratok, térképek időnként „útra keltek” az egyes hivatalok között, amikor az ügyintézés során az aktákat körözötték egymás között különböző részlegek. Ebből adódóan is sok minden elkallódhatott. Később az állomány hanyattatott sorsa, többszöri költöztetése során szintén több irat elveszett, megsemmisült. Jelenlegi tárolási helyére, Katona István kanonok, történetíró házába csak 1986-ban került az egykori mérnöki lakás pajtájából. Ettől kezdve Kalocsai Érseki Gazdasági Levéltár a hivatalos elnevezése.

193 WINKLER Pál: *A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története.* Árpád Könyvek 43. Kalocsa, 1932. 21. o.

194 KFL.VIII.3.a. Kalocsa-Kastély. Oszwald Gáspár tervrajza. 1774 (?). A tervrajz felirata: „Hinter der Residenz ist der Grosse Garden so über 100 kl. Lang sich Gelauffet”, „Der Hauptplan von der Erz-Bischöffl. Residenz zu Calotsa, so wie er zu der Neyen Residenz soll angelegt werden.”. A tervrajz jobb alsó szélén: „Casparus Director Aedific.”

195 BÉSÁNY Ignác: *A kalocsai régi érseki palota déli homlokzata. 1774. Batthyány-album. Kalocsa város 1772-es térképe.* A továbbiakban: BÉSÁNY Ignác.

ge idején, 1775 tavaszán elkezdődtek a munkálatok Kalocsán. Azt ugyan pontosan nem lehet tudni, ez mit is foglalt magába. Felmerül ugyanis, hogy Batthyány lényegében a már meglévő Csáky-féle érseki lakot építette volna át és toldotta volna meg egy szárny hozzáépítésével. A kérdést a meglévő források tükrében nem lehet pontosan tisztázni. A piaristák *Historia Domus*-ában, mely Batthyány érsek rezidenciát felújító szándékáról hírt adott, a következő olvasható: „*Sua Excellentia cum fra Caspare residentia sua, restauraonem contulit, qui ei esequente deleneonem extribuit una cum altera Templi Batsini ponendi...*”¹⁹⁶ Ebben az időszakban azonban a restauratio fogalma alatt nemcsak felújítást, hanem a régi épület helyébe új emelését is értették. Mivel Batthyány érsek láthatóan a költségkímélő megoldásra törekedett, inkább a régi épület átalakítása, egyes részeinek az újba történő beépítése jöhetett szóba. 1775 májusában tehát első lépésként valószínűleg sor került bizonyos részek bontására. 1776. január 1-én Batthyány Józsefet Mária Terézia esztergomi érsekké nevezte ki, így ő eltávozott Kalocsáról. Katona István kalocsai érsekség történetéről szóló munkájában azt írta, hogy ekkora már álltak az új érseki kastély falai.¹⁹⁷ Winkler 1932-ben pedig azt írta, hogy Batthyány távozásakor elkészült a főhomlokzat, és az utcai front falazata. Ezek az adatok azonban nem állják meg a helyüket, ugyanis a Patachich Ádám idején felépült érseki rezidencia és a nagyváradi püspöki palota között nagyon nagy a hasonlatosság, amely valószínűtlenné teszi annak a lehetőségét, hogy főhomlokzat érkezésekor már elkészült volna. A már megkezdett kalocsai munkálatok inkább csak a régi épület egy részének bontását, esetleg az új alapozását jelentették.

Valószínűleg Patachich érsek tetszését nem nyerték el az Oszwald készítette tervek. A már folyó munkálatok ismeretében úgy döntött, hogy még van lehetőség a módosításra. Patachich úgy határozott, hogy a nagyváradi püspöki palota Franz Anton von Hillebrandt készítette vázlatait fogja Kalocsán is használni. Ez a korszakban bevett gyakorlatnak számított, hogy a korábban megrendelt terveket a megrendelő más építkezéseinél is hasznosította. Patachich érsek a gyors és egyszerűbb kivitelezést szem előtt tartva, a Hillebrandt-féle tervrajzok jelentős egyszerűsítését rendelte el, melyet a kalocsai egyházmegye szerényebb anyagi lehetőségei is indokoltak. Kronovetter Lipót Antallal rajzoltatta át a Hillebrandt-féle tervezetet a helyi viszonyokra. A Patachich-féle rezidencia építésének egyetlen Kronovetter rajzolta tervlapja maradt fenn Kalocsán, mely az épület homlokzatát ábrázolja.¹⁹⁸

Patachich érsek úgy döntött, hogy az „U” alaprajzú, a hátrafelé nyúló szárnyakkal a belső udvart körül záró érseki palotából a középső tömböt és a keleti szárnyat építi meg. Katona István szerint ez 1776. július 16-ra el is készült és beköltözhető állapotba került. Építési költségei a kerttel együtt 64480 forintot emésztettek fel.¹⁹⁹ A felépült kalocsai érseki rezidencia a nagyváradi előkép egyszerűbb, szerényebb méretekben és tömegformálásban kivitelezett változata, mely már inkább a 18. század végének klaszszicizmusba hajló, letisztultabb, kevésbé mozgalmas építészeti megoldásait tükrözi. A háromrizalitos épület lekerekített sarkú középső tömbjét timpanonos oromzat és magas manzárdtető emeli ki. A timpanonban kapott helyet Patachich Ádám családi címere. Ne-

196 MOJZER Miklós: *Architectura civilis*. 115. o., 21-es lábjegyzet. In: *Művészettörténeti Értesítő*. VI. évf. 1957. 103–118. o.

197 KATONA, II. 216. o.

198 KFL.VIII.3.a. Kalocsa-Kastély. 2. Kronovetter Lipót Antal homlokzati tervrajza. Jobbra lent: „Antonius Leop. Kronovetter Aeppatus Coloc. Ord. ac Jur. Geometra et Architectus.”

199 KATONA, II. 233. o.

vének kezdőbetűi pedig a főbejáratot keretező, oszlopok tartotta erkély kovácsolt vas korlátján láthatóak.

5.3.1.1. A kalocsai érseki rezidencia belső elrendezésének kialakítása

1776 nyarán a nagyobb építőmunkálatok befejezése után megkezdődhetett a rezidencia belső tereinek kialakítása. Az 1784-es hagyatéki leltár tükrében elmondható, hogy a belső elrendezés a korabeli főúri kastélyokban kialakult gyakorlatot követte, egy-két kisebb módosítással, mely az épület egyházközponti funkciójából eredt.

A földszinten helyezkedtek el a különféle kiszolgáló helyiségek. A keleti szárny végében kaptak helyet a konyhai tevékenységhez köthető terek, úgy mint a nagykonyha, pékség, cukrászat, mosókonyha, kamrák, konyhai személyzet szállása. Perifériális elhelyezésük az épület füst- és szagmentesítése miatt történt. A földszinten, a középső épületrész keleti csücskében alakították ki a Szent Sebestyén kápolnát, mely helyen a korábbi, Csáky-féle rezidenciához is kápolna csatlakozott.²⁰⁰ A Szent Sebestyén főoltárképen kívül Szent István, Szent Flórián, Szent Rókus és Szent Rozália oltárképei díszítették a kápolnát. Magát a főoltárképet is többször cserélték az utódok idején, nem meglepő tehát, hogy a Patachich-kori oltárképek további sorsára vonatkozóan semmi közelebbit nem tudni. Az épület középső tömbjében, a földszinten kapott helyet az udvarmester három szobából álló lakrésze, a konyhai írnok és lakáj szobája, további raktárak és személyzeti szállások.

Az emeletre a dongaboltozatos, kocsi-áthajtós aulából két oldalt, lépcsőkön lehet feljutni. A corps-de-logis első emeleti, egy tengelyre fűzött, reprezentatív terei az udvar felőli oldalon kialakított folyosóról közelíthetők meg. A tükörboltozattal fedett lekerékített sarkú termeket nagy fajanszkályhakkal fűtötték, melyek fűtőjáratjai a folyosóra nyíltak. A hat helyiségből álló érseki magánlakosztály az épület első emeletén, a keleti szárny és a corps de logis találkozásánál került kialakításra, mellette a keleti szárny végében kapott helyet Patachich érsek könyvgyűjteménye és a könyvtáros szobája. A magánlakosztály szerves részét képezte az érseki magánkápolna, ez az egyik olyan sajátosság, amiben az érseki rezidencia belső tereinek elrendezése eltért a korabeli főúri palotáktól. A kápolna két oldalán helyezkedett el az érseki háló-, dolgozó-, kabinett-, nappali és előszoba. Az érseki előszobából lehetett belépni a corp-de-logis két emelet magasságú, mómárvánnyal borított dísztermébe. Ennek másik oldalán kapott helyet az érseki kisebbedlő ill. három vendégszoba, az asztalnok és a komornyik szobája. A második emeleten laktak az érseki adminisztrációban dolgozók, és az érsek közvetlen környetéhez tartozó egyházi személyek.²⁰¹

5.3.1.2. A kalocsai érseki rezidencia belső dekorációja

Az érseki palota reprezentatív tereinek díszítőmunkálataival Patachich érsek Franz Anton Maulbertschet, korának neves művészt bízta meg. Maulbertsch számos megbízásai között néhány hetet szánt a kalocsai freskók elkészítésére. A kivitelezésre vonatkozóan más megbízóival váltott levelei, Katona István történeti munkája és Pálma Ferenc Károlynak, Patachich Ádám udvari papjának, a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár

200 BÉSA NY Ignác.

201 Ld. bővebben *Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára*. 15–17. o., 41–65. o.

Kézíráttárában őrzött naplója²⁰² szolgál érdekes adalékokkal. Maulbertsch 1783 nyarán a pápai plébániatemplom freskóin dolgozott. Szeptember 11-kén levélben értesítette megbízójának, Eszterházy Károly egri püspöknek a titkárát, hogy két hétre Kalocsára utazik „*hogy Őkegyelmessége kis kabinetjének mennyezetét*” megfesthesse.²⁰³ Ezután visszatért Pápára, ahol a templom freskóinak befejező munkálatait ellenőrizte. Közben tárgyalt Eszterházy püspökkel, aki az egri líceumi kápolna díszítőfestésének elkészítését is rá kívánta bízni és igyekezett haladékokat nyerni a szombathelyi püspöki palota dísztermének kifestésével kapcsolatban, melynek megrendelője Szily János püspök volt. A szombathelyi freskók befejezéséhez végül csak 1783 novemberében tudott hozzálátni. 1784 tavaszán Kalocsán kezdte meg munkálkodását. Eszterházy püspök március elején levélben érdeklődött Maulbertschnél, hogy mikorra tervezi az egri líceumi dekoráció elkészítését. Március 19-én a művész Kalocsán kelt levelében azt válaszolta, hogy öt hetet szánt a kalocsai freskók elkészítésére.²⁰⁴ Ez alatt a kápolna és a díszterem kifestését értette, hiszen a kabinetszoba dekorációja előző évben már elkészült. Katona István így tudósított a munkálatok befejezéséről: „*1784. április 15-én visszatért Kalocsára [ti. Patachich Ádám érsek], éppen az árvíz idején, mely az utakat is elöntötte. Örömmel látta a tágas kastélyt, melynek már az ebédlője is elkészült, művészi ecsettel izlésesen kifestve. Május 15-én még nagy örömmel avatta föl,...*”²⁰⁵A zenés, házi ünnepségről, melyet másnap a nagy esemény tiszteletére tartottak, Palma Ferenc Károly naplójában olvashatunk. Eszerint az új díszteremben 20 fős fogadást rendeztek, melyet ünnepi hangverseny követett.²⁰⁶

A kalocsai érseki palota Maulbertsch festette freskóiból napjainkra az érseki kápolna és a kabinetszoba mennyezetképe maradt fenn. 1868-ban Haynald Lajos érsek (1867–1891) utasítására több átalakításra-felújításra is sor került az érseki rezidencián. Maulbertsch legjelentősebb kalocsai mennyezetképét, a díszterem freskóját ekkor azonban már nem lehetett megmenteni. Spech Lajos uradalmi igazgató megnézte a freskót két szakértővel, Kóber József uradalmi mérnökkel és Koczka Nándor építésszel. Kóber József jelentésében egyértelműen a sorozatos beázásoknak tulajdonította, az érseki lak földémszerkezetének több helyen felfedezhető súlyos károsodását.²⁰⁷ A díszteremben is ez volt a helyzet, ahol az elkorhadt gerendákat ki kellett cserélni, így Maulbertsch sérült freskóját nem tudták megmenteni.²⁰⁸ Helyébe ekkor került a jelenleg is látható, Kocz-

202 *Diarium... Domini Francisci Karoli Palma...* A naplót Palma Ferenc Károly szertartója, Szlatkovits Máté vezette 1781-ig, majd 1782–1784 között Eller József. A napló az 1781–1784 közötti, kalocsai eseményeket rögzíti. KFK. Ms. 256. A továbbiakban: PALMA: *Diarium*.

203 Maulbertsch levele Balázsovits Mihályhoz. 1783. szeptember 11. Közli: PIGLER Andor: *A pápai plébániatemplom és mennyezetképei*. H. n., 1922. 84. o. B/45. A témára vonatkozóan ld. még: JERNYEI Kiss János: „*Volt kor, midőn a' művészek így szeszélyeskedtek*”: *Franz Anton Maulbertsch és a kalocsai érseki palota kifestése*. 94. o. In: GAYLHOFFER-KOVÁCS Gábor-SZÉKELY Miklós (szerk.): *Als ich Can. Tanulmányok Urbach Zsuzsa 80. születésnapjára*. Budapest, 2013. 94–102. o. (A továbbiakban: JERNYEI, 2013.)

204 Maulbertsch levele Eszterházy Károlyhoz. 1784. március 19. Közli: SZMRECSÁNYI Miklós: *Eger művészetéről*. Budapest, 1937. 301. o. 9. Ld. még a témára vonatkozóan: GARAS Klára: *Franz Anton Maulbertsch, 1724–1796*. Budapest, 1960. 267. o. XCIX. és JERNYEI, 2013. 94. o.

205 KATONA, II. 238. o.

206 PALMA: *Diarium*. 62. o.

207 KFL.I.1.a. Residentia. 2511. sz. Kóber József uradalmi mérnök jelentése. 1868. december 2.

208 KFL.I.1.a. Residentia. 2511. sz. Spech Lajos uradalmi igazgató jelentése Haynald Lajos érseknek. 1868. december 2.

ka Nándor tervezte, fakazettás mennyezet. A terembe új bútorok is készültek, melyeket Simor János esztergomi hercegrímás építész, Lippert József tervezett.²⁰⁹

A díszterem Maulbertsch festette mennyezetképe a kortárs analógiákat figyelembe véve, pl. mint az innsbrucki császári rezidencia dísztermének freskója, valószínűleg három figurális jelenetből állhatott. Kivitelezésének gyorsaságából, a nagy alapterületű terem néhány hetes kifestéséből pedig arra következtethetünk, hogy jelentős arányban az architekturális elemek töltötték ki a képmezőt, melyek elkészítése különféle sablonok használatával meggyorsította a munkálatokat és csak kisebb részt foglaltak el a figurális jelenetek. Ez Maulbertsch hasonló terekben alkalmazott, jól bevált módszere volt. A kalocsai díszterem freskójának mind a mai napig egyetlen leírását ismerjük Haraszty Samu 1843-ban, a Magyar Életképek számára írt cikkéből.²¹⁰ Haraszty a freskó két történeti jelenetét említette. A főbejáratnál balra, vagyis a keleti oldalon Asztrik érsek volt látható, aki a koronát és az apostoli keresztet nyújtotta át Szent István királynak. Asztrik küldetésének a Hartvik-legendában szereplő mindkét fontos mozzanata megjelenítésre került tehát ebben a történelmi szcénában. A nyugati oldalon pedig Patachich Ádám érsek adta át kanonokjainak a toulouse-i keresztet. Itt látható volt az első adományozás évszáma is: 1779. A folyosóról a terembe lépő valószínűleg a két történelmi jelenet hosszúkás, álló formátumú kompozíciójával találkozhatott. A mennyezetkép középső jelenetéről nem tett említést Haraszty. Maulbertsch más főpapi rezidenciákat (Kroměříž, Louka, Innsbruck, Szombat hely) díszítő, hasonlóan történelmi tematikájú alkotásai alapján feltételezhetjük, hogy az Isteni Gondviselés allegorikus csoportja került középre. Kortárs jeleneteknek az ábrázolásával, mint pl. a kalocsai, toulouse-i kereszt átadásának ceremóniája, meglehetősen ritkán találkozhatunk Maulbertsch művein. Az egyik ilyen kivétel a bécsi magyar kancellária egyik szobája, ahol a művész 1768-ban a „Szent István rend első átadását” örökítette meg. Feltételezhető, hogy ez az ábrázolás hatással lehetett a kalocsai freskóra is.²¹¹

Haraszty leírása alapján jól rekonstruálható Patachich Ádám ikonográfiai programja, melyet a díszterem ábrázolásain keresztül kívánt közvetíteni. Az egyházmegye történetének két nagy fontosságú jelenetét állította párhuzamba: Asztrik, kalocsai érsek kiemelkedő szerepét a magyar királyság történetében a királyi inszigniak Rómából való meghozatalával és a főkapitány kitérítését a toulouse-i keresztrel, melyet Mária Terézia Asztrik tetteire hivatkozva adományozott a testületnek. Asztrik küldetésének megjelenítésével egyben az egyházmegye ősi, Szent István-i alapítását is hangsúlyozni kívánta Patachich. Asztrik római követségével pedig a magyar egyház közvetlen Rómához tartozása nyert képi megfogalmazást a freskón. Asztrik küldetése, a korona átadása a toulouse-i keresztben is megjelenik, a „Szent Korona meghozatalának emléke” latin nyelvű felirattal. A toulouse-i kereszt adományozása a Mária Terézia egyházpolitikájához kapcsolódó, új Szent István-kultusszal hozható összefüggésbe, melynek célja a főkegyúri jog kiterjedt érvényesítése volt. Ezt a célt szolgálta a Szent István rend 1764-es megalapítása is, melyet 1778-ban Patachich Ádám is megkapott.

A díszteremben a megrendelő Patachich Ádám szándéka szerint hangsúlyosan jelenik meg a Patachich-család két tagjának, Gábor érseknek és Ádámnak az egyházmegye

209 KFL.I.1.a. Residentia. Lippert József levele Haynald Lajos érsekhez. 1870. április 5. Lippert József tervei alapján egy kihúzható asztal, négy tálalószeletrény és harminc darab szék készült. Kivitelezésüket Johann Hutterer szobrász és Ignaz Kasper asztalosmester végezte. Számláikat az aktához csatolták.

210 HARASZTY Samu: *Kalocsa, s vidéke. (Utazási vázolat)*. In: *Magyar Életképek*. 1843, II. kötet, 5. füzet, 412. o. (A továbbiakban: HARASZTY). Ld. JERNYEI, 2013. 95. o.

211 JERNYEI, 2013. 95–96. o.

történetében játszott kiemelkedő szerepe. A mennyezeti freskó toulouse-i kereszt átadását ábrázoló jelenete Patachich Ádámot, mint a főkáptalan újjáalapítóját jelenítette meg, aki mindig is atyai jóindulatával vette körül a főkáptalant. A korábban öt fős testület érseksége idején tíz főre bővülhetett. Bőkezűen rendezte javadalmazásukat. Öt új kanonoki házat emeltetett a számukra 26500 forintért.²¹² 1779-ben kérésére Mária Terézia engedélyezte a kalocsai káptalan számára a toulouse-i kereszt használatát.²¹³ A kereszt ábrázolását fentebb már ismertettük. Érdekessége, hogy ezüst szegélyű, világoskék szalagjához a Patachich érsek családi címerének egyik eleme, a horgony kapcsolja.²¹⁴ A díszterem oldalajtói felett, és a lekerekített sarkokon grisaille-képek láthatóak, melyek szintén Maulbertsch alkotásai. Az ajtók felett „Deo” és „Sacerdotio” felirattal a székesegyház és az érseki palota építésének allegorikus jelenete utal a két Patachich érdemre. Az épülethomlokzatok előtt építész- és kőművesszerszámokkal játszadozó puttók láthatóak. Az építetők medaillonba foglalt portréi a terem utcai homlokzatának ablaksorai mellett, a lekerekített sarkokon kaptak helyet.

A díszterem dekorációja mellett 1784 tavaszán készítette Maulbertsch az érseki lakosztály részét képező kabinetszoba mennyezetképét is. A kabinetszoba lényegében összekötötte az érseki magánkápolnát a főpapi lakrész személyesebb használatú helyiségeivel, úgy mint a háló- és dolgozószobával. Egyfajta kisebb, meghittebb hangulatú fogadószobaként is használatos volt. Falait virágfüzűekkel díszített boiserie borítja, melybe egymással szemben a térhatást növelő tükörpárokat építettek be. Az intarziadíszítés egyedi eleme az ablak alatt megjelenő Szent István-renddel övezett Patachich-címer. A megrendelő Patachich érsek dicsőítését ábrázoló freskón felhős égbolton repkedő angyalkák láthatóak. Központi jelenetén, mely felett bojtos szélű baldachin lebeg, medaillonba foglalva tűnik fel Patachich Ádám portréja. A megrendelő képmását angyalkák díszítik rózsakoszorúval. Fölötte egy puttó tartja a Szent István-rend nagykeresztjét. 1782-ben Patachichnak abban a megtiszteltetésben volt része, hogy II. József a Szent István rend, számára fenntartott, drágakövekkel díszített nagykeresztjét adományozta az érseknek, aki Bécsben közvetített a VI. Pius pápa és az uralkodó között fennálló, vitatott egyházügyi kérdésekben.²¹⁵ A főpapi méltóság jelvényeit, a mitrát, az apostoli keresztet és az érseki mellkeresztet szintén lebegő angyalkák tartják. A képező alsó részén a Patachich-család vitézségére utaló fegyverek láthatóak. Az egész jelenetet a bal sarokban lévő napkorong fénye ragyogja be. A kabinetszoba apoteózis-jelenetével együtt összesen háromszor tűnik fel az építető Patachich Ádám a kalocsai falképeken, amely a korszak megrendelőt dicsőítő ábrázolásait tekintve szokatlanul magas szám.

Patachich érsek megrendelésére készült a kabinetszobát díszítő boiserie, feltehetően az európai hírvű, neuwiedi Roentgen-manufaktúrában. Ez a manufaktúra Európa uralkodói és főúri körei számára dolgozott általában. Közkedveltek voltak különleges intar-

212 KATONA, II. 233. o. A Patachich Ádám által építtetett kanonokházakat források hiányában nehéz azonosítani a kanonokok által lakott épületekkel. Feltehetően az érseki palota melletti kanonokház ezek egyike volt.

213 KFL.I.1.a.Capitulum. Vegyes iratok. Bécs, 1779. november 19. Esterházy Ferenc kancellár levele, melyben értesíti Patachich Ádámot, hogy Mária Terézia meghallgatta kérését a toulouse-i kereszt használatával kapcsolatban.

214 A kalocsai főkáptalan megújításával kapcsolatban ld. bővebben TÓTH Tamás, 2014. 172–175. o.

215 Lehetséges, hogy ez a nagykereszt azonos azzal, melyet a kabinetszobával szomszédos érseki magánkápolna felszerelése között írtak össze: „Die Mozette mit den Stern des hl. Stephani Orden.” *Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára*. 54. o.

ziatechnikával készült darabjai, melyeknek dekorációját a megrendelők mintakönyvek alapján választhatták ki. Ez a Patachich-féle kabinetszoba esetében is így történhetett, egyetlen egyedi részlete van a helyiségnek, az ablak alatti faburkolat Szent István-renddel övezett Patachich-címere. A kabinetszoba egykori, teljes berendezésének minden darabja megmaradt.²¹⁶

A kabinetszoba mellett helyezkedik el az érseki magánkápolna, ahol még ma is az eredeti, Patachich-korabeli templomi padok és márványlapos asztalkák²¹⁷ sorakoznak a főoltárral szembeni falak mentén. A kápolna ikonográfiai programja az Oltáriszentség titkait tárja fel a szemlélő számára. Oltárképe az angyali üdvözlés jelenetét ábrázolja, melyen Szűz Mária és Gabriel arkangyal egy olvasópuittal és baldachinos ágygal berendezett enteriőrben találkozik egymással. A festményen megjelenített mennyei nászszoba a fogantatást, az oltárarchitektúrába épített tabernákulum pedig a megtestesülés titkát hirdeti. Hozzájuk szorosan kapcsolódik a mennyezeten látható freskó, ahol a megtestesült Ige dicsőítését festette meg Maulbertsch. Felhők között, középen nyíló részen a mennyei szféra szétáradó fényét láthatjuk. Legfényesebb részén a Szent Ostyia alakját idéző kör alakú mezőt felirat veszi körül: „*ET VERBUM CARO FACTUM EST.*” Az Eucharisztia tiszta fényessége a láthatatlan, anyagtalán, isteni szubstanciát jeleníti meg, mellyel a megtestesült Krisztusban találkozhatnak a hívők. Az oltárhoz közelebb eső részén repkedő angyalok kavargó csoportját láthatjuk, akik közül egy húsvéti zászlót, másikkal pedig

216 Az érseki palota bútorgyűjteményében található a két, párt alkotó intarziás asztal egyike, ill. a helyiség egykori ülögarnitúrája. A másik intarziás asztal 2017-ben a főszékesegyház szentélyébe került. Játékasztalok jelzete: 73.162.1.1–2.B. Négy íves, patában végződő lábón állnak. Az asztalok intarziás mintái a boiserie-t díszítő berakásokkal egyezik, készítési technikájuk is ugyanaz. Az asztalok magas kávján középső sötétebb tükörben levél és virágornamensű faberakás látható. Az intarzia tusfestéses belső rajzolatú, zöld festéssel színezett és forró homokkal tónusozott. Kávjában minden oldalon vékony fiók. Lapja íves oldalú négyszög, sarkain lekerekített. Lapján világos-sötét-világos váltakozású diófa berakásos sávok váltakoznak, melyeket középen kör alakú, rozettával díszített mezők szakítanak meg. Középen a rocaille-os kartusban lévő virágkosár a kávéhoz hasonló technikával készült.

Beépített konzolasztal (3 darab): díszítése játékasztalokkal megegyező. Az asztallábak közötti merevítőn faragott virágkosár. Lábai ívelt copf füzérek. Az asztallap alatt medaillont formázó, a lábaknál „befűzött” copf füzér. Az asztal kávján világos és barna árnyalatú, korongos intarziadíszítés fut végig, középen egy négyzetes mező szakítja meg, melyben rozettadísz látható.

Ülögarnitúra jelzete: 158.1.1–4.B. Bükk alapon diófa és jávor berakás. Kanapé (2 darab). Hat hasábos, felfelé vastagodó lába fent vékonyabb, profilozott taggal kapcsolódik a kávéhoz. A lábak sötét és világosbarna váltakozású, függőleges csíkozásúak. A káván korongsor mintájú faberakás fut körbe, melyet a lábak fölött rozettadísz szakít meg. A karfák és a kárpitozott háttámla kerete ugyanilyen módon van díszítve. A karfa kárpitozott kárpárnával való ellátása feltehetőleg utólagos (maga a kárpitozás az ülő- és háttámlán is utólagos). Ülögarnitúrához tartozó támlásszék (2 db): Négy hasábos, felfelé vastagodó lába fent vékonyabb, profilozott taggal kapcsolódik a kávéhoz. A lábak sötét és világosbarna váltakozású, függőleges csíkozásúak. A káván korongsor mintájú faberakás fut körbe, melyet a lábak fölött rozettadísz szakít meg. A kárpitozott háttámla kerete ugyanilyen módon van díszítve (rozetták a sarkokban). A kárpitozás új.

217 *Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára*. 54. o. Leltári száma: 2004.8.1.1–4.B. Templomi padok. 1770-es évek végén készültek. A faragott tölgyfapadok első részét két ívelt oldalú mező tagolja. Mindkét oldalon az oldalfalak a pult lapja fölött volutás lezárásban végződnek. A padok háttámláját három téglalap alakú betét osztja mezőkre. A pofafalaknak a pult felé eső része ívelt, rocaille díszítésű, aranyozott szegélyű. A márványlapos asztalok jelzete: 73.142.1.1–2.B. Az eredetileg körbejárható szalonzastalkák lapja helyére utólag helyezték a konzolasztalokról származó szürkés-mályva színű vastag márványlapokat. Az asztalok ívelt lába patában végződik. Méret: Asztalok: 75,5 × 63 × 37 Márványlapok: 4 × 83 × 47,5 cm.

pálmaágot tart. A liturgikus teret és az égi jelenetet a mennyezetkép angyali seregéből kitekintő puttó köti össze.²¹⁸

A kápolna Angyali üdvözllet-oltárképét magába foglaló, ereklyékkel díszített házi oltárkáját Mária Terézia adományozta Patachich Ádámnak.²¹⁹ Az érsek 1784-es hagyatéki leltárát fellapozva azonban a kápolna tárgyainak összeírásánál ezt olvashatjuk: „*Am Altar Maria Heimsuchungs Bild*”.²²⁰ Az inventárium készítője az oltárkép témájaként Szűz Mária Erzsébetnél tett látogatását adta meg. Ebben az esetben elírásról lehet szó, hiszen a házi oltárka szerves része az oltárchitektúrának, utólagos beépítése a szerkezet szemmel látható megbontásával járt volna. Valószínűleg a leltárt készítő nem ismerte kellő mélységben a német egyházi terminológiát. A Mária Terézia ajándékként érkező házi oltárka korábban az uralkodóház kincstárának szakrális emlékeket őrző részéhez, az ún. Geistliche Schatzkammerhez tartozott, melynek 1758 február 23-án készült inventáriumában a következő leírás olvasható róla: „*Kasten No. IX. 1. Ein mit lapislazuli und vielen silbervergolden blatten ausgezierter grosser altar von ebenholz, in der mitte der Englische Grues von Friderico Barocki sehr künstlich auf kupfer gemahlen, oben Gott der Vatter mit vier engeln, von messing und vergolt, mit zwi antiqnen und etwelchen perlen garnirte blumenkrügel und befünden sich in disen altar folgende reliquien, als: da sancta Vilonia, de sancta Lucia, de sancto Gerardo episcopo, de sancto Sixto pappá, de sancto Nicolao, de sancto Ruperto, de sancto Modesto, de sancto Dyonisio.*”²²¹ A Mária Terézia sajátkezü aláírásával hitelesített leltár szerint a IX-es számú szekrény első tétele volt az ereklyetartókkal díszített, később Kalocsára került házi oltárka. A Michelangelo angyalrajzainak hatását tükröző oltárképét a leírás szerint Federico Barocci (1528–1612)²²² római festő készítette. 1778. novemberében az uralkodónó parancsára számos darabot kiemelték a Geistliche Schatzkammer-ből, többek között a IX-es szekrény 1–7 közötti tételeit is, így a házi oltárkát is.²²³ A kiemelt műtárgyak felett a királynő szabadon rendelkezhetett. A kincstári tárgyak kivétele a gyűjteményből nem számított szokatlan jelenségnek. 1775-ben pl. Mária Terézia két ereklyetartó házi oltárt adományozott Pannonhalmára, melyek előtte szintén a Geistliche Schatzkammerhez tartoztak.²²⁴ A Kalocsára kerülő házi oltár ajándékozásának pontos dátumát nem ismerjük. Az egyes tárgyak adományozásával kapcsolatban egyelőre nem kerültek elő források. A Kalocsai Főegyházme-

218 SZILÁRDFY Zoltán: *Michelangelótól Mária Teréziáig. Angyali Üdvözllet Kalocsa érseki kápolnijában*. In: *Rokay Zoltán köszöntése hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 2008. 49–55. o. Jernyei, 2013. 97. o.

219 SZILÁRDFY Zoltán: *Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest, 2006. 10. o.

220 *Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára*. 54. o.

221 *Inventar der geistlichen Schatzkammer*. 1758. február 23. Wien. VI-XXVI. A kalocsai házi oltárka leírása a XXI. oldalon található. IN: *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*. XVI. Band. Wien, 1895. II. Theil. Quellen zur Geschichte der Kaiserlichen Haussammlungen und der Kunstbestrebungen des Allerdurchlauchtigsten Erzhauses. A császári ház kincstárának inventáriumait, az ezzel kapcsolatos regesztákat és aktákat Heinrich ZIMERMANN közölte. Köszönet Dr. Serfőző Szabolcsnak, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársának és Paulus Rainernak, a bécsi Kunsthistorisches Museum kurátorának, hogy felhívták figyelmemet erre a fontos forrásra és segítettek a kalocsai házi oltár beazonosításában. A továbbiakban: *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen*.

222 Federico BAROCCI. *Inspiration and Innovation in Early Modern Italy*. MANN, Judith W. (szerk.) New York, 2018.

223 *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen*. XXVI.

224 Készítő: Ottavio Miseroni (1567–1624) köre. Prága, 1620 körül. Feltehetően Mária Terézia 1775-ös pannonhalmi látogatásakor ajándékozta a monostornak. Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. III. A főapátság gyűjteményei. 160–163 o.

gyei Levéltár iratanyagában sem találtunk utalást a házi oltár érkezéséről. Adományozása feltehetően a nagyváradai, négy ószövetségi témájú festmény ajándékozásához (Ld. 3.7.1. Festmények című fejezetben) hasonló gesztus lehetett Mária Terézia részéről, értékelve Patachich érsek bőkezűségét és fáradozásait, melyet új egyházmegyéje, székesegyháza és a főkáptalan irányában, valamint az új érseki rezidencia építésénél tanúsított. A kalocsai magánkápolna beépített házi oltárkáját mostani beazonosításáig Raffaello,²²⁵ majd Hans von Aachen alkotásának tartották. Ez utóbbi téves attribúció először 1868-ban, az Archeológiai Értesítőben jelent meg, mely beszámolt az Archeológiai Bizottság október 6-ki üléséről. Ekkor Rómer Flóris „Aacheni János”, Rudolf császár udvari festője műveként mutatta be a házi oltárkát, melyet „Haynald Lajos kalocsai érsek palotája kápolnájában találván, megújított.”²²⁶ A becses darabra a Magyar Képzőművészeti Társaság 1867-es kiállítása kapcsán figyelt fel Haynald.²²⁷ Ezt követően került sor a már említett restaurálására, melyről Wilhelm Sturm szobrász, a Császári Érem- és Régiséggyűjtemény örökös, 1868. szeptember 18-án kelt számlája tanúskodik. A restaurálás tisztítást, a hiányzó faragott- és fémrészek pótlását, a szükséges helyeken a galvánaranyozást, majd a biztonságos szállításhoz szükséges csomagolást foglalta magába.²²⁸ Feltehetően ekkor kérhette Haynald Lajos érsek Eduard Freiherr von Sacken régész, művészettörténész (1825–1883) szakvéleményét a becses darabral kapcsolatban. Sacken 1854-től a Császári Érem- és Régiséggyűjtemény őre volt.²²⁹ Részletes elemzésében a házi oltár oltárképeinek készítőjeként Johann von Aachen nevezte meg, a készítését pedig a 17. századra datálta.²³⁰ A kalocsai házi oltárka később is több kiállításon szerepelt: az 1873-as bécsi világkiállításon; az árvízkárosultak javára rendezett 1876-os műipari és történelmi emlékkiállítás²³¹; az 1884-es országos történelmi ötvösmű-kiállítás,²³² az 1887-es bécsi egyházművészeti kiállítás²³³ és az 1896-os millenniumi kiállítás.²³⁴

225 HARASZTY, 411. o.

226 Október 6-án tartott VIII. rendes ülés jegyzőkönyve. 87. Rómer Flóris bemutatta Haynald Lajos érsek házi oltárkáját. In: *Archeológiai Értesítő* 1868. november 15. I. évfolyam, 1. szám. 13. o.

227 KFL.I.I.a. Residentia. Harsányi Pál, a Magyar Képzőművészeti Társulat elnökének köszönő levele. 1868. december 3. U. ott Rómer Flóris levele. 1868. december 8. Az akta hátoldalán Haynald Lajos érsek válaszpiszkozata Majorossy János kézírásával.

228 KFL.I.I.a. Residentia. Wilhelm Sturm számlája. 1868. szeptember 18.

229 Eduard Freiherr von Sacken 1854–1871 között töltötte be ezt a tisztséget, majd 1883-ban bekövetkező haláláig az intézmény igazgatója lett. 372–373. o. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. 9. kötet. Wien, 1988.

230 KFL.I.I.a. Residentia. Eduard Freiherr von Sacken szakvéleménye. Dátátlan.

231 HENSZLMANN Imre–BUBICS Zsigmond: *A magyarországi árvízkárosultak javára Budapesten Gr. Károlyi Alajos palotájában 1876. évi májusban rendezett műipari és történelmi emlékkiállítás tárgyainak lajstroma*. Budapest, 1876. 11. o. 72. tétel. Ekkor készült róla Klösz György fotója. Iparművészeti Múzeum Adattára. FLT. 3692.

232 A Magyar történelmi ötvösmű-kiállítás lajstroma. Megnyitott 1884. év február hó 17-én. Budapest, 1884. 129. o. 25. tétel. Itt Michelangelo rajza után készültnek említették.

233 A kiállítást az 1863-ban alapított bécsi Österreichisches Museum für Kunst und Industrie szervezte. KFL.I.I.a. Residentia. Jacob von Falke, a múzeum igazgatójának levele Haynald Lajos kalocsai érsekhez. 1887. február 15. Haynald Lajos érsek válaszána k piszkozata. 1887. február 15.

234 CZOBOR Béla: *Egyházi emlékek*. In: MATLEKOVITS Sándor (szerk.): *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*. Történelmi kiállítás, néprajz. 5. kötet Budapest, 1898, 617. o. „A hagyomány szerint Mária Terézia királynő ajándékozta gróf Batthyány József kalocsai érseknek.” (A továbbiakban: CZOBOR).

5.3.2. Kalocsai bibliotékája

Patachich Ádám 1776-os kalocsai érseki kinevezésekor nagyváradi könyvgyűjteménye 7825 kötetet számlált.²³⁵ (Ld. a nagyváradi korszakra vonatkozóan a 4.5. Patachich Ádám váradi bibliotékája című fejezetet). Az érsek beceses, féltve őrzött kincsét a Kecskeméti kapunál álló (ma Kecskeméti utca – Múzeum körút – Kálvin tér sarka) pesti palotájába²³⁶ szállíttatta azzal a szándékkal, hogy majd az áthelyezett egyetemnek adományozza. Ez derül ki az 1777 végén Pestről Giuseppe Garampi (1725–1792) nunciushoz írt leveléből. Az ajándékozáshoz három feltételt szabott Patachich. Gyűjteményét pesti palotája mellett szerette volna elhelyeztetni, hogy lakosztályából szabad bejárása legyen a könyvtárba. Az új könyvtár kialakításának költségeit az egyetemnek kellett volna fedeznie. A könyvtárosi tisztségre könyvtárossá, Giacomo Mariosát ajánlotta. Az egyetemnek ajándékozott könyvgyűjteményének az ő nevét kellett volna viselnie.²³⁷ Garampi, aki maga is híres bibliofil volt, válaszában kifejtette, hogy bár korlátozottak a lehetőségei, igyekszik segíteni az ügyben.²³⁸ Végül úgy tűnik a nunciushoz írt levelében, mert Katona István 1780-ban már Patachich könyvtárának költöztetése ügyében vendégeskedett Kalocsán.²³⁹

A könyvtár átmeneti korszakából maradt fenn egy Pray György által összeállított ösnyomtatvány-katalógus, mely néhány kézirat, 185 ösnyomtatvány, 58 megjelenési év nélküli mű és 137 egyéb könyv leírását tartalmazta.²⁴⁰ Pray a Patachich körüli tudós-litterátor kör tagja volt, többször élvezte támogatását különféle ügyekben az uralkodónőnél és a helytartótanácsnál és gyakori vendége volt pesti palotájának is. A könyvgyűjtemény egy részéről készült, az átmeneti időszakot megörökítő katalógust valószínűleg hálája jeleként állította össze.

Patachich előtt könyvtára kialakítására, a gyűjtemény összetételére vonatkozóan olyan minták álltak, mint a bécsi Hofbibliothek, a Klimó György pécsi püspök által 1774-ben alapított könyvtár, és Eszterházy Károly egri püspök könyvtára. Értékes könyvgyűjteménye Pestre költöztetése után is folyamatosan gyarapodott, majd a kalocsai érseki palota keleti szárnyának könyvtári célokra kialakított első és második emeleti helyiségeiben kapott helyet. Az első emeleti olvasótermében a kötetek a falak mentén álló díszes, faragott tölgyfapolcokra, a terem belsejében lévő három oszlopot körülve-

235 BUNYITAY, 348. o. KFK. Ms. 165.

236 Az 1784-es hagyatéki leltárban megtalálható a pesti palota ingóságainak számba vétele is. Eszerint ez az épület kétszintes volt és kocsiszín is tartozott hozzá. Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 111–114. o. A palota a Kecskeméti kapunál állt. Patachich Ádám 1778-ban vásárolta 3000 forintért. Halála után, 1785-ban udvarmestere, Schweidl József örökölte. BFL. IV.1215. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye. Telekkönyvek. 5. kötet. (Külvárosi telekkönyv 1734–1806). 203. fol. és BFL. IV. 1215. d. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye, Telekátírási jegyzőkönyvek, 4. kötet (1776–1779) 30. fol. Köszönet Ternovác Bálintnak, Jancsó Évának és Nagy Jánosnak, Budapest Főváros Levéltára munkatársainak, hogy segítettek beazonosítani a palota helyét.

237 KFK. Ms. 447/1. Patachich Ádám levélpiszkozata Giuseppe Garampi nunciushoz. Dátálatlan. TóTH Tamás közölte a levelet. TóTH Tamás, 2014. Függelék, 18. sz. forrás. 318–320. o.

238 KFK. Ms. 447/1. Giuseppe Garampi nunciushoz írt levele Patachich Ádámhoz. 1778. január 2. TóTH Tamás közölte a levelet. TóTH Tamás, 2014. Függelék, 19. sz. forrás. 318–320. o.

239 KATONA, II. 239. o.

240 VÉRTESY, 54–55. o. Sajnálatos módon a Pray-katalógusban felsorolt kötetekből több elveszett, nem található meg Kalocsán. Valószínűleg a gyűjtemény költöztetése, csomagolása közben tűnhettek el. VÉRTESY, 58. o.

vő könyvtartókra és a könyvállványként is funkcionáló olvasópultokra kerültek. A falak mentén húzódó könyvszekrények felett tizenkét filozófus, író és tudós grisaille-képeit helyezték el, melyek készítését a helyi hagyomány Maulbertschnek tulajdonítja. Ezt azonban forrásokkal nem lehet igazolni. A portrék Maulbertsch „köréhez” való kapcsolódását azonban teljesen mégsem zárhatjuk ki. Ugyanis apósa, Jakob Mathias Schmutzer (1733–1811) metszetein találkozhatunk a kalocsai grisaille-képekkel rokonságot mutató, domborműszerűen megjelenített ovális ábrázolásokkal, amely hatással lehetett a kalocsai tudós-portrék festőjére.²⁴¹ Így látható itt többek között, pl.: Homérosz, Arisztotelész, Szent Ágoston és Newton ábrázolása. A kisméretű festmények tematikája jól szemlélteti Patachich Ádám enciklopédikus szemléletű könyvgyűjtő-szándékát és egyben intellektuális portréját is megrajzolja, melyben az Árkádia-mozgalom hatása érhető tetten. Az árkádikus költők a nagy történelmi események, az előkelő társasági élet eseményeinek játékos, könnyed témáit gyakran vegyítették a kor természettudományos eredményeivel, tudósainak (pl. Isaac Newton (1643–1727), Johannes Kepler (1571–1630) és Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716)) megjelenítésével. A természettudományok tehát a szalonköltészet kedvelt témáivá váltak.²⁴² Így kaphatott helyet a kalocsai barokk teremkönyvtárban az ókor és középkor nagyjai között Newton portréja is.

Az új könyvtári rend kialakításában a munka jelentős része Patachich érsek új könyvtárosára, a könyvbeszerzéseket 1780-tól irányító Fogarassy Andrásra hárult (ld. vele kapcsolatban „4.5. Patachich Ádám váradai bibliotékája” című fejezetet), mivel Giacomo Mariosa 1781-ben visszatért Itáliába.²⁴³ Mellette tevékenykedett a bécsi származású Werner Wenzel könyvtáros, aki könyvkötő is volt egyben. Werner egységes bőrkötéssel és aranyozott címkékkel látta el az egyes köteteket.²⁴⁴ A könyvtár új rendszerének kidolgozása komoly feladatot jelentett. A könyveket tematikus rendben őrizték. Az inkunabulumok és kéziratok külön helyiségbe kerültek. 1782-ben jelentősen megnövekedett az állomány, amikor Patachich érsek utasítására gyűjteményét egyesítették a 3000 kötetet számláló káptalani könyvtárral.²⁴⁵ A káptalani könyvtár részben a kanonokok, részben az egykori kalocsai érsekek könyvgyűjteményét tartalmazta. Az 1715-ös *Conventio Kollonichiana* értelmében a főpapoknak könyveiket az egyházmegyéjükre kellett hagyniuk. Az első ilyen érseki gyűjtemény, mely Kalocsán maradt, Csáky Imre tulajdonában volt egykor. 1752-ben Házy György kanonok leltárában már 602 kötet szerepelt. Batthyány József érsekségének végére pedig 2069 kötetre növekedett az állomány.²⁴⁶ A könyvtár legnagyobb mértékű gyarapodása Patachich Ádám könyvgyűjtő tevékenységének köszönhető. Magángyűjteményének és a káptalani könyvtárnak az egyesítése

241 Anna JÁVOR: *Bücher und Fresken. Die künstlerische Ausstattung von Barockbibliotheken in Ungarn*. 131–134. In: *Bibliotheken, Dekor (17-19. Jahrhundert)*. Szerk.: Frédéric BARBIER, István MONOK, Andrea DE PASQUALE. Budapest, Róma, Párizs, 2016. 121–143.

242 SÁRKÖZY Péter: *Et in arcadia ego. Magyarok és a XVIII. századi Itália*. 241–242. o. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1983. LXXXVII. évf. 1–3. szám. 238–251. o.

243 BOROS, 30. o.

244 1784–1828-ig működött Werner Venzel könyvtársegédi minőségben. Utódja fia, Werner Károly lett, aki 1885-ig dolgozott a könyvtárban. WINKLER Pál: *Kalocsa*. 534. o. In: BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye II.* Ld. még: FISCHERNÉ GRÓCZ ZITA: *Patachich Ádám könyvtára*. 72. o. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 71–74. o. (A továbbiakban: FISCHERNÉ GRÓCZ ZITA).

245 *Catalogus librorum Bibliothecae ... Capituli Metropolitanae Colocensis, qui libri ... ad Bibliothecam ... Adami Patachich ... mense octobri anno 1782. translati sunt*. KFK. Ms. 613.

246 TÓTH Tamás, 2014. 257. o.

után 1783-ban az állomány 16 242 kötetet foglalt magába.²⁴⁷ 1784-ben, Patachich Ádám halálakor, a könyvtárában már 18 992 kötetet őriztek.²⁴⁸

Patachich Ádám gyűjteményének gyarapítását 1780-ig személyesen irányította, majd Fogarassy Andrást bízta meg vele. A könyvbeszerzésekhez jól kiépített kapcsolatrendszerét használta fel. Gyűjtői módszereinek, beszerzési forrásainak és az erre fordított költségeknek fontos forrását jelenti a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattárában őrzött Ms. 447. jelzetű iratsomó, mely vételre felajánlott könyveket, könyvvásárlással kapcsolatos levelezést, nyomtatott aukciós katalógusokat rendeléseket és számlákat egyaránt tartalmaz. Patachich beszerzéseit Rómában, Bécsben, Grazban, Budán és Pesten egyházi és világi megbízottak, ismerősök egyaránt segítették, így többek között pl.: Rómában Francesco Pinto Poloni, Bartolomeo Pinto Poloni és Francesco Antonio Zaccaria, Bécsben Anton Kurz egyházmegyes pap, Püchler báró, Bernáth György, Grazban Ignaz Kübler, Nürnbergben Nicolaus Reste és a pesti Bretschneider, az egyetemi könyvtár prefektusa. Szolgálatukat Patachich pénzzel is honorálta. Ezentúl rendszeresen vásárolt, már nagyváradi püspöki korszakában is, a bécsi Joseph Krüchten és a pesti Johann Michael Weigand könyvkereskedéstől. Ágensei rendszeresen beszámoltak a különféle árverésekről is, ahol a könyvkereskedelemben nem kerülő, ritka példányokhoz is hozzá lehetett jutni.²⁴⁹ A II. József által felosztatott szerzetesrendek könyvgyűjteményeivel számos, korábban nehezen beszerezhető kötet, kézirat is hozzáférhetővé vált. A fennmaradt levelezésből kiderül, hogy Patachichot nemcsak az érdekelte, hogy könyvritkaságot vásároljon, hanem a könyvek tartalma is fontos volt számára. Élénken érdeklődött a megjelent újdonságok iránt. Levelezőpartnereivel tárgyalt egy-egy nagyobb visszhangot kiváltó könyvről, vagy könyvtárának további sorsáról is. Johann Nikolaus von Hontheim (1701–1790) trieri segédpüspök Julius Febronius álnéven írt „De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis” című, 1763-ban megjelent munkája nagy vitákat váltott ki és Patachich több levelének is témája volt. Febronius ugyanis az egyház reformját javasolta, a visszatérést a 8. századi gyakorlathoz, amikor a püspökök vezették az egyházat, és a pápa csak támogatta őket ebben. A könyv 1764-ben indexre került. A beszerzett könyvek rendkívül széles tematikát fedtek le. A teológiai és filozófiai művek mellett humanista, matematikai, orvosi, földrajzi, topográfiai, irodalmi, politikai, publicisztikai és retorikai tárgyú köteteket, lexikonokat, szótárakat is vásárolt Patachich Ádám érsek.²⁵⁰

Fogarassy András különféle katalógusokat készített a könyvállomány nyilvántartásához. Külön katalógusa volt az ősnymotatványoknak, a kéziratoknak, a klasszikus műveknek és a kötésre kiadott könyveknek is és még terjedelem alapján is összeírták a köteteket. 1812-re készült el a Werner Venzel által összeállított nyelvi katalógus, melybe a latin és német nyelvű művek kivételével kerültek be a könyvek. Valószínűleg az állomány nagyobb része a két kivételt képező nyelven íródott és ezért nem írták össze ezeket ebben a katalógusban.²⁵¹ A Patachich-könyvtár összetételét tekintve a teológiai, jogi művek mellett jelentős számban foglalt magába egyházi és világi történeti munkákat is. A gyűjtemény ritka darabjai között 45 kódexet is számon tartottak. Az egyik legérté-

247 VÉRTESY, 56. o.

248 KÉKESI János: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár: 1784–1964*. Kalocsa, 1964. 7. o. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Ms 759.

249 TÓTH Tamás, 2014. 257–258. o.

250 TÓTH Tamás, 2014. 257–259. o.

251 BOROS, 32. o.

kesebb ezek közül a „Psalterium cum canticis” című 15. századi pergamenkódex, melyet a Bibliotheca Penkeriana aukciókatalógusából választotta ki Patachich és ágense révén az 1782-es bécsi aukción vásárolt meg. Szintén nagy értéket képvisel a 13. századi Arisztotelész-kódex és a Szent Pál leveleit tartalmazó pergamen-kézirat. Patachich szerezte be a „Compendium medicinae”-t és Hippocrates-Galenus műveit tartalmazó 14. századi orvosi kódexet, valamint az 1472-es datálású „Medizinische Sammelhandschriŕ”-et. Megvetette a könyvtár későbbi térkép- és atlaszgyűjtemény alapjait is olyan fontos példányok beszerzésével, mint pl.: a Mercator-Hondius 1638-ban megjelent „Atlas novus”-a.²⁵²

Jelentős volt Patachich Ádám ösnyomtatvány- és antikva-gyűjteménye is. Fentebb már említettük, hogy a költözés során az ösnyomtatványok néhány darabja elveszhetett. Az állománya így is 365 kötetet jelentett, melynek mintegy 20 %-ban possesor-bejegyzés is található. Ezek alapján elmondható, hogy többségükre bécsi beszerzései révén tett szert az érsek. Főleg a domonkosok, a bécsi egyetem és magánszemélyek tulajdonbejegyzései fordulnak elő bennük. A gyűjtemény szinte minden darabja latin nyelven íródott, a nyolc német és a két olasz példány kivételével. Különlegesebb darabjai közé tartozik, pl.: az „Auctores octo” című, 1490 körül Lyonban megjelent kötet vagy a „Breviarium Strigoniense” 1484-es kiadása. A nevezetes ösnyomdászok közül, mint pl.: a mainzi Peter Schöffer, az augsburgi Günther Zainer, a nürnbergi Anton Koberger, a kölni Heinrich Quentell, vagy a velencei Erhard Ratdolt munkáival is találkozhatunk.

A Patachich-könyvtár antikvári (16. századi nyomtatványok) több híres humanista nyomdász-műhely emlékét őrzik. Ilyenek, pl.: a neves velencei Aldus Manutius nyomdász-mester munkái az ún. aldinák, vagy a bázeli Johannes Frobenius nyomtatványai. Igazi különlegességet jelent a dán csillagász, Tycho Brahe „Astronomiae instauratae mechanica” című, 1598-ban, Brüsszelben kiadott munkája, melyből tizenhárom példány maradt fenn világszerte, s ebből is csak négy, köztük a kalocsai, tartalmazza a szerző arcképét.²⁵³ Patachich Ádám írói és tudományos tevékenységének emlékei is megtalálhatóak a könyvtárban.²⁵⁴

Patachich Ádám végrendeletében könyvtárának gondozását érsek utódaira, a főkapitanra és a főszékesegyházra bízta. „... emlékezetül adjuk... hogy a főegyházmegye javára a régebben létező káptalani könyvtárat a magunkéval egyesítettük és így a magunkét és a káptalanét egyesítve az utánunk következő kalocsai érsekeknek, valamint a kalocsai érseki egyháznak és a káptalannak adtuk, ajándékoztuk és juttattuk, amint jelen leve-lünkkel közös használatra, élvezetre és birtoklásra örökké és visszavonhatatlanul adjuk, ajándékozzuk és juttatjuk, úgyhogy egyáltalán senkinek sem áll szabadságában abból valamit elidegeníteni, sem pedig azt saját költségünkön készített helyéről elmozdítani.”²⁵⁵ Az érsek rendelkezése szerint állandó könyvtárórt kellett alkalmazni. Erre a célra 13000 forint készpénzt hagyott. A 10000 forint utáni kamatot a fizetésére, a 2000 forint után járó egy segédalkalmazott díjazására és az 1000 forint utánit új könyvek beszerzésére kellett fordítani. Az alapítvány ugyan az 1811-es devalváció idején elértéktelenedett,

252 FISCHERNÉ GRÓCZ ZITA, 72–73. o.

253 FISCHERNÉ GRÓCZ ZITA, 73. o.

254 A „2.1. A Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke” című fejezetben említettük iskola jegyzeteit, melyek a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban találhatóak. Itt őrzik Patachich Ádám „Carmina” című versgyűjteményét (Ms 166.), vagy az általa készített román nyelvtankönyvet (Ms 706/1) és latin-román szótárát (Ms 706/2) is.

255 KATONA, II. 239. o. Ld. még: Patachich Ádám végrendelete. KFL.II.1.b.3. Statuta Privata Venerabili Capituli Colocensis 1748. és KFL.I.1a. Bibliotheca. Kalocsa, 1784. június 20.

majd az első világháború végére teljesen el is veszett, mivel hadi kölcsönökbe fektették. Patachich Ádám utódai ennek ellenére folyamatosan gondoskodtak a becses könyvtár gyarapításáról és fenntartásáról.

5.4. A Patachich Ádám érsek emlékét őrző kalocsai műtárgy-együttes

5.4.1. A kalocsai érseki palota Patachich Ádámhoz köthető műtárgyai

A Patachich Ádám érseket körülvevő tárgyi környezetről elsősorban 1784-es hagyatéki leltára alapján alkothatunk képet. További adatokra bukkanhatunk a hozzá köthető műtárgyakkal, könyvbeszerzésekkel kapcsolatban a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban, a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattárában és más intézményekben (pl.: berlini Staatsbibliothek, Egyetemi Könyvtár) őrzött iratanyagban, kéziratokban és levelezésében, ill. más kortársak levélváltásaiban (pl.: Maulbertsch fentebb említett levelei az egri püspökhöz és annak titkárához, valamint a szombathelyi püspökhöz), továbbá Katona István kalocsai érsekségről írt történeti munkájában. A fennmaradt dokumentumok és a Kalocsán megőrzött, Patachich Ádámnak tulajdonított tárgyi anyag tükrében elmondható, hogy míg nagy hangsúlyt helyezett a kalocsai rezidencia belső dekorációjának elkészítésére, könyvgyűjteményének gyarapítása is tervezett módon folyt, addig műtárgyai esetében nem beszélhetünk tudatos gyűjteményszervezésről. Tulajdonképpen ez érthető, hiszen a kalocsai érseki palota építése-díszítése, a könyvtár gyarapítása jelentősen igénybe vette az egyházmegye és az érsek saját erőforrásait is. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem vette körül magát művészi kvalitású festményekkel, bútorokkal és egyéb tárgyakkal. Az érseki lakosztály hálósobáját pl.: két nagy, aranyozott keretbe foglalt alabástrom kép (Alabasterne Grosse Bilder in goldener Rahm)²⁵⁶ díszítette. A témájukat sajnos nem jegyezték fel az 1784-es hagyatéki leltárban. A dolgozószobában egy aranyozott keretű Isten Anya ábrázolás (Mutter Gottes Bild mit goldener Rahm)²⁵⁷ és egy antik fejről készült, kisebb kép (Kleines Bild /Antique Kopf)²⁵⁸ került a falra. A boiserie-vel borított kabinetsobában dísztárgyként kínai virágokkal díszített porcelán váza (Chinesische Blumen Krüg),²⁵⁹ négy, gyökerekből készült antik darab (Antique Stuck von Wurtzel. Feltehetően valamilyen kisebb faragványok, szobrok lehetnek.) és egy aranyozott antik gipsz tárgy (Von Gipsß vergoldtes Antique Stuck. NB. Ad Bibliotheca[m] pertinet, et eoru[m] per Rev[er]endiss[imum] D. [ominum] Canonicum Mertz translatum. Valószínűleg ez a tétel is valamilyen faragvány, szobor lehetett.)²⁶⁰ kapott helyet. Ez utóbbiak leltári tételénél az olvasható, hogy ugyanolyan antik darabok voltak, mint az előbb említett váza. Az inventáriumban szereplő tárgyak közül, már amelyiket a szűkszavú meghatározások alapján be lehet azonosítani, kevés darab maradt fenn napjainkra. Így lehetetlen teljes képet rajzolni arról a főúri környezetről, amelyben Patachich Ádám élt.

256 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 53. o.

257 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 53. o.

258 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 53. o.

259 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 53. o.

260 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 53–54. o.

A kalocsai érseki palota legnagyobb műtárgy-együttesét a festmények jelentették. Összesen 96 képpel találkozhatunk a kalocsai érseki rezidencia estében az 1784-es inventáriumban. A hagyatéki leltárban az összeírók gondosan jelezték, ha valamelyik szobában képet láttak a falon. Ám figyelmük nem terjedt tovább annál, hogy az említett képek milyen keretben voltak, esetleg üveg alá helyezték-e őket. Sok esetben a témájukat sem adták meg, csak a darabszámot egy-egy helyiséggel kapcsolatban ill. ha valamilyen komolyabb sérülése volt a képnek, mely jelentősen csökkentette értékét és megkérdőjelezte későbbi „használatát”. Az összeírt festményeknél mindössze 31 esetben jegyezték fel témájukat. A „nevesített” képek között találkozhatunk a Mária-kultusz emlékeivel, a kor kedvelt szentjeivel (pl.: Szent Ignáccal, Szent Alajossal, Szent Rókusossal, Szent Rozáliával és Szent Istvánnal), különféle portrékkal, néhány tájképpel és egyéb, Patachich Ádám számára nagyobb jelentőséggel bíró esemény vagy helyszín megörökítésével. A portrék közül kettő Ferenc császárt és egy Mária Teréziát ábrázolta. A főpapi portrék között találkozhatunk Patachich Gábor, Barkóczy Ferenc egri püspök és Patachich Ádám portréjával. Ezenkívül olyan sajátos tematikájú képek vannak még nevesítve az inventáriumban, amelyek megjelölése nem volt lehetséges egyetlen szóval, hosszabb leírást igényelt. Ezek azok az ábrázolások, amelyek a Patachich életében fontosá váló eseményeket, helyszíneket jelenítették meg és a második emelet 19-es számú szobájában írták össze őket. A szoba rendeltetéséről nincs adat az inventáriumban. Az itt feljegyzett képek anyagáról, készítési technikájáról (olajfestmény vagy metszet) semmi közelebbit nem árul el az 1784-es hagyatéki letár. Itt kapott helyet a Patachich család családfája (Stammbaum der Patachichishen Familie NB. pertinent ad Familia[m] et per R[erendissimum] D.[ominum] Canonicum Mertz extradat[um].),²⁶¹ a kalocsai érseki rezidencia (Abbildung der Colotser Residenz) és a város (Do. [Abbildung] der Colotser Stadt)²⁶² ábrázolása, a budai egyetemi székfoglaló előtti bevonulás (Einzugss bey der Ofner Universitaets Installation)²⁶³ és a budai egyetemi székfoglaló (Vorstellung der Ofner Unveritats Installation)²⁶⁴ képe. A kalocsai érseki javak keményfa keretbe foglalt, üvegezett térképét (Mappa deren Colotser Ertzbishöflichen Gütere mit einer harten Rahm, untern Glass)²⁶⁵ szintén ebben a szobában helyezték el.

Napjainkra három Patachich Ádám portré maradt fenn. Az egyikük feltehetően azonos azzal az aranykeretes portréval az inventáriumban, melyet az érseki lakosztály nappali szobájában vettek számba.²⁶⁶ Josef Hickel 1777-ben örökölte meg az érseket. A díszes, armatúrás keretben Patachich Ádám szembenéző, háromnegyed alakban ábrázolt alakja látható főpapi ruhában. Hermelingallért, mellkeresztet, fehér karinget és lila reverendát visel. Jobbját az asztalon lévő imakönyvön nyugtatja, balját a karosszékre

261 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 63. o.

262 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 63. o.

263 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 63. o.

264 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 63. o.

265 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 63. o.

266 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 55. o. Jacob Matthias Schmutzer (1733–1811) osztrák rézmetsző készített metszeteket a budai egyetem ünnepélyes megnyitásáról. „Az egyetem megnyitásának ünnepsége a budai királyi palota dísztermében, 1780. június 25-én” című metszetének másolata a Budapesti Történeti Múzeum állandó kiállításán látható. Elképzelhető, hogy a kalocsai érseki palota második emeleti, 19-es számú szobájában is ehhez hasonló metszeteket őriztek a budai egyetem fontos eseményeivel kapcsolatban.

helyezi.²⁶⁷ Az 1784-es hagyatéki leltárban nem szerepel Patachich érsek kisméretű, jelzetlen arcképe, mely az idősödő főpapot ábrázolja. Jelenleg a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kiállításában látható Hanisch Mátvás 1800-ban festett Patachich Ádám-portréja, melyen sötétszürke háttér előtt az ősz hajú főpap háromnegyedes alakja látható. Karinget, fehér prémes, kékeslila cappa magnát és palliumot visel, nyakában mellkeresztet, a Szt. István rend nagykeresztjét és csillagát. Jobbjában könyvet tart maga előtt. Bal kezét asztalon nyugtatja, melynek jobb szélén három barna könyv áll.²⁶⁸ Ez a Patachich-portré annak a sorozatnak volt a része, melyet Katona István rendelt Hanisch Mátvástól a székesegyház szomszédságában álló lakóháza számára. A sorozat első darabjain Szent István és Szent László látható, majd érseki portrék következnek. A sort Katona István portréja zárja, melyen Hanisch Mátvás szignója és 1800-as dátum szerepel.²⁶⁹

Az 1784-es inventáriumban szobrokat, kisplasztikákat nem írtak össze a leltározók. A fentebb már említettük, hogy az érseki lakosztályhoz tartozó kabinet-szobában feljegyeztek ugyan négy gyökekből és egy gipszből készült tárgyat „Stuck”, azaz darab megjelöléssel, de ebből az elnevezésből nem lehet kideríteni, hogy mit is értettek pontosan a megnevezés alatt. A hagyatéki leltár Patachich Ádám pesti lakásának összeírásánál sorolt fel egyedül fémplasztikát: „Sr. Majes. des Kaysers Bildniß in Metall”- olvasható a pesti palota fogadószobájának leltári tételei között. Maria Pötzl-Malikova „Franz Xaver Messerschmidt. 1736–1883.” című monográfiájában felvetette, hogy az említett fémplasztikát Messerschmidt készítette volna. Patachich Ádám érsek két mellszobrot is rendelt a művészől, melyek elkészültéről azonban semmiféle adat nem bukkant eddig elő. A megrendelésről Heinrich Gottfried Bretschneidernek, a budai egyetemi könyvtár könyvtárosának és a Berlinben élő Friedrich Nicolai írónak, könyvkiadónak a levelezéséből van tudomásunk. Patachich Budán ismerkedett meg Bretschneiderrel, aki 1780 körül az érsek egyik latin beszédét fordította németre és készítette elő kiadásra. Ekkoriban többször mesélt neki Patachich a művészeti terveiről is. Bretschneider pedig kihasználva az alkalmat beajánlotta jó ismerősét, Messerschmidtet. Ezekről tudósította Bretschneider Friedrich Nicolait 1781. november 20-án hozzáírt levelében: „*Messerschmidt wird ehstens hierher kommen, ich habe ihm dem Erzbischoff von Calocza Baron Patachich anempfohlen, der zwey Busten von seiner Hand machen lässt. Er wid bey mir logiren und da werde ich Gelegenheit haben, ihn über sein System zu examiniren.*” A megrendelésről és a szobrok elkészítéséről, Messerschmidt tervezett budai látogatásáról azonban a későbbiekben már nem esett szó Bretschneider és Nicolai levelezésében és Kalocsán sincs semmi nyoma az ügynek. Felmerül a gyanú, hogy az érseki lakosztály hálószobájában számba vett, két nagy, aranyozott keretbe foglalt alabástrom képe nem lehet-e a Bretschneider és Nicolai közti levelezésben szereplő, megrendelt alkotás. Messerschmidt

267 A kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében található, jelzete: 1952.91.F. Jelezve balra lent: „Joseph Hickel p:1777. Rajta 1935-ös, pirossal festett felirat: „Adamus L. Baro Patacsich de Zajezda Aepus Colocensis et Bacsinensis 1776–1784.” Méret: 150 × 115 cm.

268 A kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében található, jelzete: 2002.104.1.F. 1800. J. n. Felirat a kép alján szürke mezőben: „Adamus e L. B. Patachich... eduxit.” Méret: 108,5×75 cm.

269 KFL.I.1.a. Residentia. Gyetvai Péter oeconomus generalis „Pro memoria” feljegyzése. 1959. december 2. A feljegyzés az államosításkor a kalocsai egyházi épületekbe került műtárgyak további sorsának eldöntésével kapcsolatban készült. A feljegyzés a 2352/61-es iktatószámú aktacsomóban található. A portrészorozatot publikálta KORHECZ PAPP Zsuzsanna: *Mathias Hanisch késő barokk vándorfestő* című könyvében. Szabadka, 2013. 114–117. o. 119. o. A sorozat Szent László királyt ábrázoló darabját publikálta LAKATOS Adél: *Szent László kultusza Magyarországon* című cikkében. In: *Bácsország. Vajdasági Honismereti Szemle*. 2017/2–3. (80. szám) 51–59. o.

életének utolsó, pozsonyi korszakában több alabástrom faragványt is készített. Lehetséges, hogy a forrásban szereplő mellszobor alatt inkább domborművet, plasztikus faragványt értettek.²⁷⁰

A helyi hagyomány szerint Mária Terézia királynő ajándékozta Patachich Ádámnak egyházi ruhákkal megrakva a jelenleg is a kalocsai érseki palotában található virágos-leveles-madaras intarziával díszített komódot, melyet az 1770-es években Christoph Wolff francia műbútorasztalos készített. Szignója a komód egyik rejtett, belső fiókján látható.²⁷¹ Az említett tradíció azonban forrásokkal nem igazolható. A 18. század derekáról több bútor is fennmaradt, melyek esetében szintén nem bizonyítható, hogy Patachich Ádám tárgyi környezetéhez tartoztak volna. Az inventárium egyes tételeinek szükségzavú megnevezése alapján beazonosításuk nem lehetséges.

5.4.2. Liturgikus rendeltetésű tárgyai

Katona István Patachich Ádám érseki beiktatásának leírásánál több liturgikus tárgyat is felsorolt,²⁷² melyeket a főpásztor az ünnep alkalmából ajándékozott székes-egyházának: hat ezüst gyertyatartót, a főpapi szertartásokon használatos, több darabból álló ornátust és felszerelést, úgy mint négy dalmatikát, hat palástot, egy miseruhát, egy antipendiumot, három vélumot, egy bursát, egy pallát, két tunicellát, öt manipulust, öt stólát, egy gremialét (öldíztakaró), két párnát, egy pár fehér és egy pár vörös kesztyűt, egy pár fehér és egy pár vörös harisnyát, egy pár cipőt, három tűfestésű mitrát, egy ezüstös anyagú és egy fehér selyem infulát és az Oltárszentség hordozásához használatos, aranyozott és ezüstözött bojtokkal és rudakkal ellátott baldachint.²⁷³ Katona hivatkozott Giacomo Mariosa rövid ismertetésére az adományokkal kapcsolatban. Valóban Mariosa az *Analecta Poetica* gyűjteményes kötetében szereplő, Poema című versében utalt az érsek adományaira, a gyertyatartókra és a főpapi szertartásokhoz szükséges felszerelésre. Ez utóbbinál nem részletezte ugyan, hogy milyen darabokból állt, azt viszont megjegyezte, hogy Patachich 14.000 forintért szerezte be.²⁷⁴

A Patachich érsek ajándékozta ezüst, trébelt gyertyatartók a tabernákulum két oldalán, a főoltáron állnak jelenleg is és az említett baldachin is a kalocsai főszékesegyházban található. A kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében fennmaradt egy vele megegyező anyagból, ezüstoffonallal lanszírozott csontszínű selyemripszből készült ornátus, mely bizonyára része lehetett Katona István leírásában szereplő liturgikus textileknek. A készlet minden egyes darabja aranyozott ezüstoffonális, szalagos hímzéssel, fliterekkel és virág alakú lemezkekkel és Patachich Ádám érseki címerével díszített. Rajtuk

270 Maria PÖTZL-MALIKOVA: *Franz Xaver Messerschmidt. 1736–1883*. Wien, 2015. 96. o., 193. o. 218–220-as lábjegyzet, 402–403. o.

271 A kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében található, jelzete: 1973.109.1.B. A bútor corpusa tölgyfa alapon paliszander. Borítása rózsafa, melyen különböző egzotikus fákból készült intarziadíszítés látható. Veretei: aranybronz vereteléssel, 4 ívelt bronzpapucsba bújtatott láb, ívelt, hasas, homlokoldal-lon 2 fiók. Fiókokat átfogó leveles, virágos ágakon 2 madarat ábrázoló berakással, veretekkel, húzókkal. Kétoldalt veretkeretben virágos, leveles ág, tetején újabb fehér márványlap. Jelzett: ME Cv. WOLLFF. Francia. Méret: M:87 cm, sz:161 cm, mélys:68 cm.

272 KATONA, 233. o.

273 KATONA, 233. o.

274 Giacomo MARIOSA: *Poema*. TÓTH Sándor, 303. o. és 24-es lábjegyzet.

a törtvonalú, hullámmintás szegélyek és osztások leveles, egymást keresztező indákat fognak közre. Az indák kereszteződését láncok fogják át, közeikbe virágos ágak hajlanak be.²⁷⁵

Szintén Patachich Ádám tulajdonát képezte az a dalmatikából, stólaból, miseruhából és kehelykendőből álló liturgikus textil-együttes, melynek darabjain Patachich érsek Szent István rend nagykeresztjével díszített tühímezéses címere található. Anyaga rózsaszín, függőlegesen csíkozott selyem alapszövet, szélein hasonló szövésű paszománnyal körbeszegve.²⁷⁶

Az 1784-es hagyatéki leltár az érseki magánkápolna leírásánál több liturgikus textil ill. klerikusi öltözékhez tartozó darabot is említ. A szűkszavú meghatározások alapján ezeket nem lehet beazonosítani. Egyedül a „Rochet mit Niederländer Shpitz”-tételnél (Karing németalföldi csipkével) merül fel a gyanú, hogy feltehetően ennek maradványai azok a 18. századi, brüsszeli csipkeszegély-darabok, melyek a kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében maradtak fenn.²⁷⁷

6. PATACHICH ÁDÁM ÉRSEK TEVÉKENYSÉGE A PAPNEVELÉS ÉS A KÖZOKTATÁS TERÜLETÉN

6.1. A kalocsai szeminárium

Patachich érsek, ahogy a nagyváradi szeminárium esetében is láttuk, nagy hangsúlyt helyezett a papképzés színvonalának javítására. Ugyan a korához képest nagyon modernnek számító reformelképzeléseit ott nem tudta megvalósítani, de Kalocsára érkeve ismét lehetősége nyílt, hogy a papnevelés kérdéseivel foglalkozzon. Patachich Ádám érsekségének kezdetén szükségessé vált a nagybátyja, Patachich Gábor érsek által 1733-ban alapított kalocsai szeminárium intézményes kereteinek a megújítása, hiszen ekkora már a hívek száma jelentősen nőtt és ellátásukra még több lelkipásztorra lett volna szükség az egyházmegyében.²⁷⁸

Patachich Ádám módosította a szeminárium érvényben lévő statútumait a nagybátyja által kidolgozott „Leges” figyelembe vételével. Az 1776. március 8-án kelt kinevezési diplomájában elrendeltek alapján rendezte a szeminárium tanári karának fizetését, az intézmény fenntartásának anyagi hátterét. A papnövendékek száma, még ha szerény mértékben is, de növekedésnek indult.²⁷⁹

275 A kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében található, jelzete: 2002.7.1.1–6.T. Miseruhája szerepelt az 1896-os kiállításon. CZOBOR, 626. o. Később az 1900-as párizsi világiállításra kiválasztott kalocsai anyagban is helyet kapott. Kalocsai Néplap, 23. évf. 10. sz. 1900. március 10. 5.

276 A kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében található, jelzete: 2003.54.1.1–4.T.

277 A kalocsai érsekség egyházművészeti gyűjteményében található, jelzete: 73.15.1.T. Vert, vékony fehér lenfonalból készült. Tulipánok, rozetták, csiga motívumokban végződő nagyobb levelek folytatólagos rajzot alkotnak. Nagyobb darab csipkéből levágott sáv. Széle szakadt. Méret: 390×27 cm. Másik darab: 73.16.1.T. Vert, vékony fehér lenfonalból. Főmotívum baldachin, alatta korona, a korona alatt pelikán. A baldachin két oldalán koronát tartó nyitott szárnyú angyal. További részén nagylevélből kinövő apró rozetták, akantuszlevelek, félkarélyos cakkozott motívumokkal váltakoznak. Egyik széle cakkozott, a másik egyenes. Két egyforma darab, de az egyik két darabból van összerakva. Méret: 77×27 cm. Mindkét csipketörédket 1963-ban a Somogyi Árpád vezette bizottság védetté nyilvánította.

278 TÓTH Tamás 2014. 143. o.

279 TÓTH Tamás 2014. 143–152. o.

Patachich érseket érzékenyen érintette, amikor II. József 1781-ban a szemináriumok megreformálását tűzte ki célul. Az uralkodó először a képzésre fordított költségeket mérte fel. Patachich Ádám válaszában jelezte, hogy az intézményt a saját erőforrásaiból tartja fenn.²⁸⁰ A császár 1783-ban elrendelte, hogy az összes szemináriumot be kell zárni. Helyettük három általános szemináriumot állított fel, a budait, a kassait és a pécsit. A kalocsai intézmény abban az esetben, ha a pécsi nem felelt volna meg a célnak, annak helyébe léphetett volna. Patachich Ádám mindent megtett azért, hogy ne kelljen a kalocsait bezárni. II. József azonban 1784-ben megváltoztatta az elképzelését, és a három generális szeminárium helyeként Zágrábot, Egert és Pozsonyt jelölte meg. 1784-ben Pozsonyban tanácskozást hívtak össze a tervezett reformok ügyében, ahova Patachich érsek képviselőként Mertz Ferenc kanonok utazott.²⁸¹

Patachich Ádám 1784. július 19-én meghalt, így nem kellett megélnie a kalocsai intézmény bezárását. Az uralkodó 1786-ban a három generális szemináriumot Budán egyesítette. Az egyházmegyei szemináriumok javait lefoglalták, a kalocsai szeminárium kápolnájának felszerelését Budára szállították. A kalocsai épületbe azok a papnövédek költöztek be, akik a képzés hetedik, gyakorlati évét töltötték. II. József halálát követően, 1790-ben ismét megnyílhatott a kalocsai szeminárium is. Még ebben az évben visszaérkezett a kápolna korábban elvitt felszerelése.²⁸²

6.2. A budai egyetem élen

A nagyszombati egyetem Mária Terézia rendeletére 1777-ben a főleg országos költségen újjáépített budai királyi palotába költözött. Az akadémiai szenátus (egyetemi királyi tanács) élére a királynő Patachich Ádám érseket nevezte ki. „... a szabad tudományokban alaposan képzett főpásztort bevonta a magyar tanügy fellendítésének munkájába.”- írta Katona István.²⁸³ A megbízás Patachich számára aktív szerepvállalást jelentett részben az egyetem életében, részben a tanügyi reformok kidolgozásában. Katona megemlítette, hogy az érsek személyesen elnökölt a doktori védéseken és a fiatalabbak vizsgáin. A nevelőket arra ösztönözte, hogy a saját és hallgatóik használatára összegyűjtött tudományos anyagokat megjelentessék.²⁸⁴

A tanügyi reformok elindítása Szabó András (1738–1819), a Hittudományi Kar igazgatójához köthető. A teológiai tanulmányokat érintő változásokat Batthyány József primás és Patachich Ádám mutatták be 1777-ben a bécsi udvarnál. A tervezet az egyes szemeszterekre vonatkozóan részletesen kidolgozott javaslatokat tartalmazott. Ezután egy éven át folyt a diskurzus a bevezetéséről, tartalmáról. Patachich Ádám ezzel kapcsolatos elképzeléseit a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár egyházkormányzati iratai kö-

280 KFL.I.1.a. Nagyszeminárium. Patachich Ádám érsek válasza. 1781. augusztus 26. TÓTH Tamás, 2014. 152. o.

281 TÓTH Tamás 2014. 152–153. o.

282 TÓTH Tamás 2014. 153. o. Winkler Pál a papnevelés történetéről írt művében megjegyezte, hogy egy kelyhet nem kapott vissza a szeminárium, amely a pénzverdébe került. Helyette egy másikkal kárpóolták az intézményt. WINKLER Pál: *A papnevelés története a kalocsai egyházmegyében*. Árpád Könyvek 47. Kalocsa, 1934. 25. o.

283 KATONA II, 234. o.

284 TÓTH Tamás, 2014. 250–251. o.

zött, a Nagyszeminárium címszó alatt találhatójuk.²⁸⁵ Végül 1778. novemberében Mária Terézia megerősítette a „Planum Budense” néven ismertté vált, a teológiai tanulmányokra vonatkozó reformtervezetet. A királynő az érsek erőfeszítéseit 1778-ban a Szent István Rend nagykeresztjével jutalmazta. Ebben az évben készült el a budai királyi palota Szent Jobb kápolnája, ahol Patachich Ádám helyezte el augusztus 20-án ünnepélyesen a Szent Jobbot és egyben megáldotta a kápolnát. Az eseményt Giacomo Mariosa epigrammájában örökítette meg, melyben Asztrik érsek nagy jelentőségű tettet, a korona hozatalát állította párhuzamba azzal a Szent Istvánnak teljesített szolgálattal, amit Patachich Ádám végzett a Szent Jobb méltó helyre emelésével.²⁸⁶

Az egyetem ünnepélyes felavatására 1780 májusában került sor. Mária Terézia okleveleit Patachich érsek adta át az egyetemnek, majd ünnepi beszédben szólt a megjelenetekhez.²⁸⁷ Érdekes adalék ezzel kapcsolatban, hogy amikor Patachich a jeles alkalomra készült, időről-időre kikérte Katona István véleményét: *„Ez a beszéd a szónoklat minden szabályának megfelelt, olyannyira, hogy néhányan kételkedtek, hogy ez az előrehaladott korú férfi maga készítette ezt a remek művet. Én biztosítottam őket, hogy ez az egész hálaadó beszéd egy és ugyanazon ember műve. Ő ugyanis szokásos szerénységével közölte velem a beszéd egész fölépítését, majd az egyes részeket, ahogy a szerkesztésben előrehaladt. Ékes beszédének még nagyobb elismerést szerzett a tiszteletreméltó öreg tüzes előadása, olyannyira, hogy bár egy óránál tovább tartott, a hallgatók mégsem unták, hanem a végén általános tapssal jutalmazták.”*²⁸⁸ Patachich „tüzes előadása” és az a két festmény, melyeket kalocsai érseki rezidencián őrzött az ünnepélyes avatással kapcsolatban (Bevonulás a budai egyetem székfoglalására, Székfoglalás a budai egyetemen)²⁸⁹ jelzi, hogy az esemény nagy jelentőségű volt az érsek számára.

Egyetemi megbízatásának köszönhetően Patachich Ádám tudós-litterátor köre tovább bővülhetett a tanári kar tagjaival, pl. Vörös Antallal, a jogi fakultás igazgatójával, Makó Pállal, a költővel és a filozófiai fakultás tanárával, Molnár Jánossal, a budai igazgatójával, Mitterpacher Lajossal, a gazdaságtan tanárával, Szerdahely Györggyel, az esztétika professzorával, Wagner Károlyllyal, a budai egyetemi könyvtár őrével. Alkalmi költeményeikkel találkozhatunk a már említett *Analecta Poetica* versgyűjteményben is. Az egymással verselgető, árkádikus kör tagjainak életéhez, könnyed, humorral átszótt, de a korszak kérdéseit és újabb tudományos felfedezéseit is érintő társas összejöveteleikhez az itt megjelent versek érdekes adalékokkal szolgálnak.²⁹⁰

285 KFL.I.1.a. Nagyszeminárium. a. Tanulmányi rend 177–1778.

286 Tóth Sándor, 134. o.

287 Tóth Sándor, 179–188. o.

288 KATONA II, 236–237. o.

289 Patachich Ádám 1784-es hagyatéki leltára. 63.o.

290 Giacomo Mariosa az *Analecta Poetica* egyik epigrammájában Makó Pál Newton iránti érdeklődését méltatta. KFK. Ms. 64.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Kiadatlan források

Kiadatlan forrás

Budapest Főváros Levéltára

- BFL. IV.1215. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye. Telekkönyvek. 5. kötet. (Külvárosi telekkönyv 1734–1806). 203. fol. 59. o.
- BFL. IV. 1215. d. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye, Telekátírási jegyzőkönyvek, 4. kötet (1776–1779) 30. fol. 401. o.

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár – KFL

I.1.a. Egyházkormányzati iratok

- Bibliotheca
- Capitulum
- Nagyszeminárium
- Residentia

I.1.c. Perszonális iratok

Patachich Ádám

KFL.II. A Kalocsai Főszékeskáptalan magánlevéltára

KFL.II.1.b.3. Statuta Capituli Colocensis

VIII. Gyűjtemények

- VIII.I.b.1, Patachich Ádám kinevezési oklevele.
- KFL.VIII.3.a. Kalocsa-Kastély. Oszwald Gáspár tervrajza. 1774 (?).
- KFL.VIII.3.a. Kalocsa-Kastély. Kronovetter Lipót kalocsai érseki rezidenciáról készült homlokzati tervrajza. 1776 (?)

Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár – KFK

Kalocsa

- Batthány-album (Jelzet nélküli)
- Ms 759. Kékesi János: A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. 1784–1964. Kézirat. Kalocsa, 1964.
- Ms 64. Analecta Poetica.
- Ms. 110. Jacobus Mariosa: Syrasius rure Acrotophorio donatus.
- Ms. 165. Index librorum Bibliothecae ... Adami ... Patachich ... episcopi Varadiensis ... 1774. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára,
- Ms. 245. Zelus Pastorum Bethelmiticorum in cognoscendo et amando Verbo Divino in terris ospice recens nato. 1767 vagy 1768.
- Ms 256. Diarium... Domini Francisci Karoli Palma...
- Ms 328. Diarium residentiae Societatis Jesu Varadino-Olaszensis. 1723. január 1.–1769. szeptember 8.
- Ms. 355. Homilia quam... Adamus e liberis baronibus Patachich de Zajezda... metropolitanae Colocensis et Bacsensis ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopus,... die 17 novembris anno MDCCLXXVI. cum Ecclesiam eadem metro-

politanam primo accessit, et auctum Archi-Capitulum suum ac Seminarium traditis super dote perpetua literis stabilivit.

- Ms 447/1 Könyvbeszerzésekkel, könyvvásárlásokkal kapcsolatos levelezések, számlák, katalógusok.
- Ms. 613. Catalogus librorum Bibliothecae ... Capituli Metropolitanae Colocensis, qui libri ... ad Bibliothecam ... Adami Patachich ... mense octobri anno 1782. translati sunt. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvár Kézirattára.
- Ms 646. Catalogus librorum [Bibliothecae Adami Patachich] secundum classes ordinatus.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – MNL-OL
 Budapest
 39 Acta Generalia
 C Helytartótanácsi Levéltár
 38 Acta Cassae Parochorum, Archidioecesis Colocensis

Nacionalna I Sveučilišna Knjižnica – NSK
 Nemzeti és Egyetemi Könyvtár, Zágráb
 Staus familiae Patachich sive notitia illius universalis honorifica, aequae ac utilis ex archivis et documentis authenticis desumpta, ac Viennae in hunc librum anno. R. 4086.

Országos Széchényi Könyvtár – OSZK
 SCHÖNVISNER István: Vita Georgii Pray. OSZK. Fol. Lat. 3.8.1.

Magyar Iparművészeti Múzeum
 Adattár
 A kalocsai érseki kápolna házi oltárkája. Klösz György fotója. FLT. 3692.

Kiadott források és irodalom

- ADRIÁNYI Gábor: *Patachich Ádám korának egyháztörténete*. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk. LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 11–14. o.
- BAROCCI, Federico. *Inspiration and Innovation in Early Modern Italy. Visual culture in early modernity*. MANN, Judith W. (szerk.) New York, The Saint Louis Art Museum, 2018. 188 o.
- Barokk tervek és vázlatok 1650–1760*. Szerk. BUZÁSI Enikő. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest, 1980.
- Boldog Várad*. Szerk.: BÁLINT István János. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1992. 838 o.
- BÍRÓ József: *Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei*. Budapest, Centrum Kiadóvállalat, 1932. 161 o.
- BITSKEY István: *Hungariából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. *Italianistica Debrecensis. Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont Monográfiák* 2. 77–92. o.

- BOROS István: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1989. 211 o.
- BOROS István: *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár*. Budapest, Balassi Kiadó, 1994. 76 o.
- BUNYITAY Vince–MÁLNÁSI Ödön: *A váradai püspökség története alapításától a jelenkorig*. I–IV. Írta: BUNYITAY Vince. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és jegyzetekkel ellátta: MÁLNÁSI Ödön. Debrecen, Lindenberger János, 1935. Patachich Ádám püspökségére vonatkozóan: IV. A váradai püspökök a száműzetés s az újjraalapítás korában (1566–1780). 489 o.
- BUNYITAY Vince: *Drámai és operai előadások Nagyváradon. A biharmegyei és nagyváradai régészeti és történeti egylet évkönyve. 1888–1892*. II. 7–10. o.
- CZOBOR Béla: *Egyházi emlékek*. In: MATLEKOVITS Sándor (szerk.): *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*. 5. kötet Budapest, 1898. 511–647. o.
- DIZIONARIO Biografico degli Italiani. http://www.treccani.it/biografico/elenco_voci/a 2019. március 7-ki megtekintés.
- DÓKA Klára: *A kalocsai érsekség birtokai a 18–19. században. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2*. Budapest, METEM, 1995.1–2. 89–152. o.
- EMŐDI András: *A Nagyváradai Szemináriumi Nyomda 1745–1804*. Budapest–Nagyvárad, Országos Széchényi Könyvtár, 2004. 268 o.
- EMŐDI András: *A nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya I. (Ősnyomtatványok, XVI. századi nyomtatványok, RMK) – II. (XVII. századi nyomtatványok)*. Budapest – Nagyvárad, Országos Széchényi Könyvtár, 2005–2008.
- EMŐDI András: *A váradai és szatmári római katolikus püspökség régi könyvállományának összegyűjtése, rendezése és feldolgozása (1998–2008)*. In: *Könyvtári Figyelő* 2009/2. 188–199 o.
- EMŐDI András: *A nagyváradai egyházmegye alsópapságának könyvkultúrája a korai újkor végén. 18. századi plébániai könyvjegyzékek, személyi gyűjtemények fennmaradt kötetei*. Budapest–Szeged–Nagyvárad. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, 2014. 284 o.
- Felix Terra. Történelem és egyházművészet a Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyében*. Kiállítási katalógus. Szerk.: Raluca MÁLÁNCIOIU, BALLA Tünde, LAKATOS Attila. Bukarest, Románia Nemzeti Történeti Múzeuma, 2017.
- FISCHERNÉ GRÓCZ Zita: *Patachich Ádám könyvtára*. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 71–74. o.
- FODOR József: *Nemcsak a „bor vidámítja az ember szívét!” Papi anekdoták*. Nagyvárad, 2003. 167 o.
- FRIED Noémi Lujza: *A bazilika képtárának és kincstárának sorsáról. Reggeli Újság*, Nagyvárad, 2007. június 20. 6. o.
- GARAS Klára: *Franz Anton Maulbertsch, 1724–1796*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1960. 334 o.
- GÁNÓCZY Antal: *Episcopi Varadiensis fide diplomatum concinnati*. I–II. Viennae, 1776.
- GILÁNYI Gabriella: *Ötlet és eredetiség Joseph Haydn árnyékában*. In: *Muzsika*, 2004. június, 47. évf. 6. szám. 29. o.
- HENSZLMANN Imre–BUBICS Zsigmond: *A magyarországi árvízkarosultak javára Budapesten Gr. Károlyi Alajos palotájában 1876. évi májusban rendezett műipari és történelmi emlékkiállítás tárgyainak lajstroma*. Sajtó alá rendezte: SZALAY Imre. Budapest, 1876. 48 o.

- HARASZTY Samu: *Kalocsa, s vidéke. (Utazási vázolat)*. In: *Magyar Életképek*. 1843, II. kötet, 5. füzet. 385–421. o.
- Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*. XVI. Band. Wien, 1895. II. Theil. Quellen zur Geschichte der Kaiserlichen Haussammlungen und der Kunstbestrebungen des Allerdurchlauchtigsten Erzhauses. Közszétte: ZIMERMANN, Heinrich.
- JÁVOR, Anna: *Bücher und Fresken. Die künstlerische Ausstattung von Barockbibliotheken in Ungarn*. In: *Bibliotheken, Dekor (17-19. Jahrhundert)*. Szerk.: Frédéric Barbier, István Monok, Andrea De Pasquale. Budapest, Róma, Párizs, 2016. 121–143.
- JERNYEI Kiss János: *Patachich Ádám és a kalocsai érseki rezidencia*. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 67–74. o.
- JERNYEI Kiss János: „*Volt kor, midőn a’ művészek így szeszélyeskedtek*”: *Franz Anton Maulbertsch és a kalocsai érseki palota kifestése*. In: GAYLHOFFER-KOVÁCS Gábor–SZÉKELY Miklós (szerk.): *Als ich Can. Tanulmányok Urbach Zsuzsa 80. születésnapjára*. Budapest, 2013. 94–102. o.
- JERNYEI Kiss János: *Johann Nepomuk Schöpf (1733–1798) Magyarországon. Nagyváradi, Pécel, Buják*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 2017. 191–199. o.
- KORHECZ Papp Zsuzsanna *Mathias Hanisch késő barokk vándorfestő*. Szabadka, 2013.
- KELÉNYI György: *Franz Anton Hillebrandt*. In: *Művészettörténeti füzetek* 10. Budapest, 1976. 26–33. o.
- KÉMENES Mónika: *A nagyváradi római katolikus püspökök 18. századi régi rezidenciája*. In: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából*. Új sorozat VIII. (XVIII.) kötet, 2013. 121–143. o.
- KERESZTÚRY, Josephus Aloysius: *Compendiaria descriptio foundationis ac vicissitudinum episcopatus, et capituli M. Varadinensis*. I-II. Magno-Varadini, 1806.
- KILIAN István: *Iskolai színjátszás Patachich püspök idejében Nagyváradon és Kalocsán*. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 41–53. o.
- KRÄHLING János–NAGY Gergely Domonkos: *A nagyváradi székesegyház Hillebrandt-féle centrális tervei*. In: *Ars Hungarica*. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet folyóirata. 2013., XXXIX. évfolyam, Supplementum. Tanulmányok Kelényi György tiszteletére. 81–89. o.
- KATONA István: *A Kalocsai Érseki Egyház története*. I-II. Szerk.: ROMSICS Imre–THOROCZKAY Gábor. A fordítás alapja: Stephanus Katona: *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae* I-II. Colocae, 1800. Fordította: Takács József. A fordítást szakmailag ellenőrizte, sajtó alá rendezte és a kiegészítő jegyzeteket írta: Tóth Gergely. Kalocsa, 2003. Patachich Ádám érsekségére vonatkozóan: II. rész, amely a mohácsi vereség utáni kalocsai érsekeket öleli fel, az élő és elhunyt kánonokokról és plébánosokról szóló életrajzi függelékkal. 376 o.
- Kazinczy Ferenc utazásai. 1773–1831*. Válogatta, szerkesztette, jegyzetelte: BUSA Margit. Budapest–Miskolc, Széphalom Könyvműhely, 1995. 593 o.
- LAKATOS Adél (írta és szerk.): *Kalocsai kincsestár*. Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 10. Kalocsa, 2015. 149 o.
- LAKATOS Adél: *Szent László kultusza Magyarországon*. In: *Bácsország*. Vajdasági Honismereti Szemle. 2017/2–3. (80. szám) 51–59. o.
- LAKATOS Andor: *Patachich Ádám mint főpap – a nagyváradi püspöki és kalocsai érseki székhelyen (1759–1784)*. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 25–39. o.

- LAKATOS Andor: *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*. Kalocsa, 1998. 174 o.
- LISCHERONG Gáspár: *Pray György élete és munkái*. Budapest, Pray Rendtörténetíró Munaközösség, 1937. 149 o.
- LŐRINCZI Réka: *Egy XVIII. századi román nyelvtanhoz kapcsolódó nyelvleírás – történeti észrevételek*. In: *Magyar Nyelv*. 101. évf., 2005. 1. szám. 65–73. o.
- MAČEK, Paveo: *Rod Patačića od Zajezde. Rodoslovna rasprava*. Zagreb, 2004.
- NAGY Gergely Domonkos: *Centrális téralakítás a magyar barokk szakrális építészetben*. Doktori értekezés. BME Építéstörténeti és Műemléki Tanszék, 2014. 103 o.
- A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma*. Megnyitott 1884. év február hó 17-én. Budapest, Franklin Társulat, 1884.
- MOJZER Miklós: *Architectura civilis*. In: *Művészettörténeti Értesítő*. VI. évf. 1957. 103–118. o.
- Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. I–III. A főapátság gyűjteményei. Pannonhalm, Pannonhalmi Bencés Főapátság, 1996.
- NÉMETHY Gyula: *A nagyváradai római katolikus székesegyház*. Nagyvárad, 1942. 12 o.
- NÉMETHY Gyula: *A régi püspöki rezidencia történetéből*. *Tiszántúl*, 241. sz. 1901. okt. 22.
- Österreichisches Biographisches Lexikon*. 1–15. Wien, 1957–2018.
- Patachich Ádám érsek emléke. *Zajezdai Patachich Ádám, kalocsai érsek (1776–1784) halálának 220. évfordulója alkalmából rendezett konferencia és kiállítás emlékkönyve*. Kalocsa, 2004. november 17. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények Kiadványai 4. Kalocsa, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2005.
- Patachich Ádám érsek 1784-es hagyatéki leltára*. A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 7. Kalocsa, 2013. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: LAKATOS Adél.
- Patachich Ádám néhány költeménye latin eredetiben és Tóth Gergely magyar fordításában*. In: *Patachich Ádám érsek emléke*. Szerk.: LAKATOS Adél. Kalocsa, 2005. 95–99. o.
- PETTINELLI, Rossana A.: *L'Accademia dell'Arcadia et il bosco paradiso*. Róma, Artemide, 2016.
- PIGLER Andor: *A pápai plébániatemplom és mennyezetképei*. Jókai Reprint 9. Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, é.n. 107 o.
- PÖTZL-MALIKOVA, Maria: *Franz Xaver Messerschmidt. 1736–1883*. Wien, 2015.
- Rómer Flóris bemutatta Haynald Lajos érsek házi oltárkáját. Október 6-án tartott VIII. rendes ülés jegyzőkönyve*. 87. In: *Archeológiai Értesítő* 1868. november 15. I. évfolyam, 1. szám. 13. o.
- SÁRKÖZY Péter: *Et in arcadia ego. Magyarok és a XVIII. századi Itália*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1983. LXXXVII. évf. 1–3. szám. 238–251. o.
- SIPOS Zsolt: *Egy püspöki arckép utóélete*. *Keresztény Szó*. XXVIII. évfolyam, 7. szám, 2017. július. <https://keresztenszo.verbumkiado.ro/archivum/2017/julius/3.html> 2019. március 7-ki megtekintés.
- STAUD Géza: *Magyar kastélyszínházak*. II. Színháztörténeti Könyvtár 14. Budapest, Színháztudományi Intézet, 1963. 114 o.
- STEINHUBER, Andreas: *Geschichte des Kollegium Germanikum Hungarikum in Rom*. I–II. Freiburg im Breisgau, Herder, 1906. 506 o.
- SZABOLCSI Bence–TÓTH Aladár: *Zenei lexikon*. I–III. Budapest, Zeneműkiadó, 1965.

- SZÉLL Sándor: *Nagyvárad. Szent László városa*. Budapest, Officina, 1940. 54 o.
- SZILÁRDFY Zoltán: *Michelangelótól Mária Teréziáig. Angyali Üdvözlet Kalocsa érseki kápolnájában*. In: *Rokay Zoltán köszöntése hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 2008. 49–55. o.
- SZILÁRDFY Zoltán: *Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2006.
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1891–1914.
- SZMRECSÁNYI Miklós: *Eger művészetéről*. Budapest, Spephaneum, 1937. 332 o.
- TANI, Maurizio: *La rinascita culturale del '700 Ungherese. Le arti figurative nella grande committenza ecclesiastica*. Róma, 2005. 49. o.
- TERDIK Szilveszter: *Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. Művészet és reprezentáció*. Nyíregyháza, 2014. 315 o.
- TÓTH Sándor Attila: *Rómából a Pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa*. METEM Könyvek 46. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), 2004. 311 o.
- TÓTH Tamás: *Patachich Ádám papnevelési reformtervezete*. In: *Vigilia*. 1. évf. 2006/1. 4–6. o.
- TÓTH Tamás: *Il Collegio Germanico ed Ungarico e la riforma cattolica in Ungheria. Un'istituzione per il rinnovamento (secolo XVIII.)* In: *Folia Theologica* 19. 2008. 315–352. o.
- TÓTH Tamás: *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása*. Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 8. Budapest-Kalocsa, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2014. 493 o.
- VAJDA Viktor: *Patachich püspök zenekara. Kép a múlt századból*. In: *Fővárosi Lapok*. 13. évf. 55. szám. 1876. március 8. 256–257. o.
- Várad kincsei Debrecenben*. Szerk.: ANGI János, LAKNER Lajos Debrecen, Déri Múzeum, 2015.
- VÉRTESEY Miklós: *Patachich Ádám ősnymtatvány gyűjteménye*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1968. 54–61. o.
- WINKLER Pál: *A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története*. Árpád Könyvek 43. Kalocsa, Árpád RT. 1932. 43 o.
- WINKLER Pál: *A papnevelés története a kalocsai egyházmegyében*. Árpád Könyvek 47. Kalocsa, 1934.
- WINKLER Pál: *Kalocsa*. In: BOROVSZKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye II*. Budapest, Országos Monográfia Társaság, 1911. 522–541 o.
- WURZBACH, Constant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. I-LX. Wien, Zamarski, 1856–1891.
- ZIMMERMANN Károly: *A nagyváradai I. sz. egyházmegyei clerus érdemei*. Nagyvárad, 1864.

ADÉL LAKATOS

ÁDÁM PATACHICH'S (1716-1784) SCIENCE AND ART PROMOTING ACTIVITY
DURING HIS ARCHBISHOPRIC IN NAGYVÁRAD AND KALOCSA

Ádám Patachich's bishopric years in Nagyvárad, and archbishopric years in Kalocsa were featured by widespread art protection.

Arriving home from Rome he followed the practice of Italian art protection. Thanks to this, emblematic buildings and archdeaconry were able to be built which are significant till this day: Bishopric Residency in Nagyvárad, and Archbishopric Residency in Kalocsa. He organized an orchestra in Nagyvárad. Several concerts and theatrical performances were held at his bishopric court. After ending his orchestra, he began to expand his book collection.

Ádám Patachich was admitted as a member to Academy of Árkádia, (Academia dell' Arcadia) after finishing his Roman studies. Its intellectuality had a great effect on him. Arriving home he organized a „branch-Árkádia” both at the bishopric court in Nagyvárad, and at the archbishopric court in Kalocsa.

Reviewing Ádám Patachich's art protection the readers can familiarize themselves with the rich heritage of Nagyvárad and Kalocsa.

FÖLDVÁRI KATALIN

SORSFORDÍTÓ BAZILITA SZERZETESEK A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁBAN*

A második világháború utáni kommunista hatalomátvétel során az egyház elleni küzdelem egyik fő eleme a szerzetesrendek feloszlása volt, melynek megvalósításától a kommunista rendszer az egyház társadalmi befolyásának csökkentését várta. Mivel a szerzetesközösségek biztosították az egyház jelenlétét az oktatásban és a betegápolásban, az ellenük irányuló támadás ezeken a területeken volt a legerősebb. A katolikus egyház fokozatos háttérbeszorítása a következő mottó jegyében valósult meg: *A kommunista államban nincs szükség szerzetesekre.*¹

A kommunista hatalom támadásának a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi rendháza is áldozatul esett, a kegyhely szerzetesközösségei 1989 után azonban képesek voltak az újjáéledésre. Tanulmányomban két olyan szerzetes életútját ismertetem, akik sokat tettek a Rend értékeinek megőrzéséért illetve fontos szerepet játszottak abban, hogy Máriapócson a bazilita² rend újra indulhasson.

1. A BAZILITA ATYÁK MÁRIAPÓCSON³

A Nagy Szent Bazil Rend férfi szerzeteseinek Máriapócsra való letelepülése szorosan összefüggött a kegykép 1696. november 4-december 8-ig tartó könnyezésével. Az 1711-es szatmári béke után a zarándokok tömegei miatt kicsinek bizonyuló fatempom helyére új kötemplom emelését és a hívek jobb ellátására idetelepítendő baziliták kolostorának építését Hodermarszky János József munkácsi püspök – aki egyben a baziliták

* A kutatás az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Kutatócsoport projektjének keretén belül készült.

1 RÉVAY Edit: *Újrainduló szerzetesrendek egy megújuló társadalomban*. Budapest–Csíkszereda, 2003. 9.

2 A keleti egyházban nincsenek különféle szerzetesrendek úgy, mint a nyugatban. A keleti szerzetesség lényegét tekintve a Nagy Szent Bazil által megszervezett szerzetesség folytatása. A keleti szerzetesek számára éppen ezért nem szükségesek a megkülönböztető jelzők, hiszen nem váltak különálló csoportokká. A „bazilita” megjelölés nyugati eredetű és arra szolgál, hogy a nyugati szerzetesség rendjei között helyet biztosítson Nagy Szent Bazil követőinek. A mai értelemben vett „bazilita” jelző csak a görög szertartású katolikus szerzetesekre vonatkozik, akiknek közösségét az 1596-os unió után Rómában Ordo Sancti Basilii Magni névvel illetik. (DUDÁS Bertalan–LEGEZA László–SZACSVAY Péter: *Baziliták*. Mikes Kiadó, Budapest, 1993. 3.)

3 A Nagy Szent Bazil Rend férfi ága 1935-től kiegészült a bazilissza nővérek közösségével, akiknek máriapócsi rendháza 1940-re épült fel. Mivel jelen tanulmány két szerzetes atya tevékenységének bemutatásával foglalkozik, ezért a Rend női ágának történetére nem térek ki. Erről bővebben lásd: Katalin Földvári: *Die Basilianerinnen von Máriapócs während des Kommunismus*. Folia Athanasiana 20. 2018. 7–31.

archimandritája⁴ volt – kezdeményezte a királyi udvarnál 1714-ben. A császár 1714. augusztus 14-én elküldte a baziliták kérelmét Telekessy István egri püspöknek, ahol el is akadt az ügy.⁵

A bazilita monostor építtetése Olsavszky Mihály Mánuel püspöksége idején kezdődött meg, még a kőtemplom befejezése előtt.⁶ A kegyhelyre öt szerzetes érkezett a Munkács Csernekhegyi monostorból,⁷ akik kezdetben a parókián laktak, a rendházukat 1753-ban vehették birtokba.⁸ A munkálatok során folyamatosan érkeztek a rend működésének elősegítésére az adományok, melyek közül a legnagyobb gróf Károlyi Ferenc felajánlása volt.⁹

A szerzetesek rendkívül fontos szerepet tölthettek be a kegyhely gondozásában: el látták a Pócsra érkezőket, gyóntattak, prédikáltak, emellett az egyházmegye állandó helyettesei¹⁰ voltak, illetve nevelő tevékenységet is folytattak.¹¹ A Nagy Szent Bazil Rend tagjai a zarándokok lelki gondozását különböző kiadványok megjelentetésével is igyekeztek elősegíteni, így Máriapócson zarándoknaptár, hitbuzgalmi folyóirat, imakönyv és kegyhelyismertető füzetek jelentek meg.¹²

4 Archimandrita: A keleti egyházak nagyobb kolostorainak főnöke. (A szerző megjegyzése)

5 Telekessy válaszát nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy történtek kísérletek arra, hogy Pócson ne a bazilita rend, hanem a ferencesek telepedjenek le. vö. TERDIK Szilveszter: *Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században*. Művészet és reprezentáció. Nyíregyháza, 2014. 31.

6 A munka ekkor sem folyt zavartalanul, ugyanis 1751-ben Egerből panasszal fordultak az uralkodóhoz, kérve őt az építkezés megakadályozására, Olsavszky Mánuel püspöknek azonban sikerült keresztülvinnie, hogy a monostor felépülhessen és abban azért helyezte el a bazilita szerzeteseket, hogy éjjel-nappal dicsőítsék imádsággal Istent és megadják a legszentebb Istenszülőnek a tiszteletet. (DUDÁS Bertalan: *A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében*, in: Timkó Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912–1987*, Nyíregyháza, 1987. 104–106.)

7 Magyarországon már a 11–12. században működtek görög szertartású monostorok, melyek hanyatlása a 13. században, a latin szertartás térhódítása miatt következett be. Az utolsó bazilita monostorokat a tatárjárás pusztította el. A Munkács melletti Csernekhegy monostorában telepítette le a bazilitákat Koriatovics Tódor, Podolia fejedelme, tehát ezt a rendházat ő alapította 1360-ban (ez volt a munkácsi püspökség alapja). A csernekhegyi monostor főnökei 1733-ig egyben az itt élő, keleti szertartású hívek püspökei is voltak. 1732-ben Bizánczy püspök fontos megállapodást kötött a bazilita atyákkal: szétválasztották a püspökséget a rendtől és megegyeztek abban, hogy halála után az új püspök nem foglalkozik majd a monostor vezetésével vagyis a bazilitákat az előljáróik irányítják a püspök beleszólása nélkül. Vö. DUDÁS-LEGEZA-SZACSNAVY: *Baziliták...*, 19–21.

8 PUSKÁS Bernadett: *A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor*. Különlenyomat a Művészettörténeti Értesítő XLIV. 3–4. számából, 1995. 185.

9 A gróf a monostorra hagyta a Pócson lévő ezer holdas birtokát, a hozzá tartozó majorságot annak minden tartozékával együtt, ezzel köszönye meg azt, hogy Pócsi Szűzanya közbenjárásának köszönhetően kigyógyult súlyos betegségéből. Károlyi Ferenc gyógyulását követően a kegyhelyen hagyta fekete bambusz mankóit is, amelyek még ma is láthatóak a kegytemplom falán. vö. *Máriapócs*, Szent Bazil Rend Könyvnyomdája, Ungvár, 1941. 19.

10 Ha egy parókus valamilyen okból nem tudta elvégezni a munkáját, vagy elhunyt, akkor egy szerzetest küldtek a helyére. (A szerző megjegyzése)

11 A paróchiális iskolák mellé 1777-ben grammatikális és nemzeti iskolákat nyitottak. 1841-ben nyílt meg a tanítóképző, ahonnan később számos kántortanító került ki. (DUDÁS: *A baziliták szerepe...*, 106.)

12 A Nagy Szent Bazil Rendnek Ungváron volt nyomdája, majd Máriapócson is jelentettek meg kiadványokat. A rend nyomdájából került ki többek között a Máriapócsi Zarándoknaptár (1941–1944), a Máriapócsi Virágoskert (1925–1932), a Máriapócs című kegyhelyismertető füzet (1921, 1928), a Velünk az Isten! c. imakönyv (1938), a Kivonat a Nagy Szentbazil rend szabályzatából (1939), a Máriapócsi Zarándokajátosság, napjainkban pedig a Baziliták c. sorozat kötetei (2005–2008).

A szerzetesek száma az idők során folyamatosan változott, 1756-ban volt a legkevesebb, 6 szerzetespap. Az 1770-es évektől 1800-ig évente 10–14 pap és 10–13 papnövendék, a 19. században 7–11 között változott a szerzetespapok száma és ugyanennyi növendék volt.¹³

A 20. század elején a bazilita rend mind szellemi, mind gazdasági téren reformokra szorult, amelyek az 1910-es években kezdődtek meg. Máriapócs 1923-ban fogadta el a változtatásokat, melyek során a monostorban visszaállították a fegyelmet és a szerzetesek apostoli tevékenységbe kezdtek. Ennek eredményeként a bazilita atyák 1924–48. között 302 lelkigyakorlatot, 1925–1950 között pedig 362 népmissziót vezettek nem csak hazánkban, hanem a Felvidéken és Amerikában is.¹⁴ A pócsi rendházban, vidéki központokban, iskolákban a nép széles rétegei mellett lelkigyakorlatokat tartottak görögkatolikus kántortanítóknak (1924), gimnáziumi tanulóknak (1925, Munkács), szerzeteseknek, papoknak.¹⁵

A baziliták 1933-ban Hajdúdorogon, majd 1946-ban Makón is letelepedtek.¹⁶ 1948-ban a szerzetesek Makóról Kispestre költöztek. Hajdúdorogon a rendtagok lelkipásztori, tanítói, hitoktatói feladatokat láttak el, Kispesten pedig lelkipásztori teendőkben segítettek.¹⁷ 1944–1950-ben Máriapócson és Hajdúdorogon is novíciátust nyitottak.

A bazilita rend két évszázados működése során nagy hatással volt az egész görögkatolikus magyarság vallásos életére. A szerzetesek jelenlétének is köszönhető, hogy Máriapócs rövid idő alatt több száz kilométeres vonzáskörzetű nemzetközi kegyhellyé vált.¹⁸

2. ÚT A RENDHÁZAK FELSZÁMOLÁSÁIG

Az 1945–1948 között az egyház fokozatos és durva háttérbe szorítása különböző szakaszokban ment végbe, amelyhez hozzátartoztak a sajtókampányok, az egyházi személyek lejáratása, a hívők megfélemlítése, a rendőri intézkedések bevezetése. Eközben megtörtént az egyház szerepének drasztikus lecsökkentése az oktatásban, betegápolásban, szegénygondozásban: 1945-ben kárpótlás nélkül elvették és kiosztották az egyházi birtokokat, majd 1946-ban feloszlatták az egyházi alapítványokat és egyesületeket,

13 DUDÁS Bertalan: *Baziliták, hová tovább az új ezredévben Magyarországon?* Bazilita Harmadrendi Értesítő, 1996. Augusztus, II. évf. 4. szám 2.

14 A népmisszókra általában két atya ment el. A megnyitó után napi három alkalommal tartottak szentbeszédet, a lányokat, legényeket, asszonyokat, férfiakat és gyermekeket külön oktatták. A missziót mindig egy gyertyás körmenet zárta szombat este. A szerzetesek vasárnap a szentmisében búcsúztak el a hívektől. Egy ilyen misszió sikerének köszönheti létrejöttét a hajdúdorogi bazilita rendház. vö. TÖRÖK István Izsák OSBM: Máriapócs és a baziliták a 20. században. In: IVANCSÓ István (szerk.): „Téged jöttünk köszönteni” Máriapócs, 2005. november 21–22.: a máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 197–199.

15 DUDÁS Bertalan: *Baziliták, hová tovább...*

16 A történelmi Magyarország területén a magyar tartomány Ungvár, Munkács Csernekhegy, Kisberezna, Misztice, Husztbaranya, Bikszád, Majszin, Fűzesmikola, és Máriapócs monostorát foglalta magába, melyek közül a Trianon után csak Máriapócs maradt Magyarország területén. A többi rendház Csehszlovákiához, kisebb részben Romániához került. DUDÁS–LEGEZA–SZACSVAY: *Baziliták...*, 20.

17 DUDÁS: *A baziliták szerepe...*, 110.

18 BARTHA Elek: *Görög katolikus ünnepeink szokásvilága*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, 1999, 155.

1948-ban pedig az egyházi iskolákat államosították. Az egyház ekkor már a kommunista hatalom „ideológiai ellenségeként” volt megjelölve, fontos vezetőit megfélemlítéssel és erőszakkal távolították el és a helyükre a hatalomhoz hű embereket ültettek. Mindszenty József hercegprímást, aki a katolikus egyház élén állt, 1949-ben börtönbüntetésre ítélték, mert nem volt hajlandó kompromisszumot kötni. Újabb erőszakos lépésként 1950. június 7-én és 9-én éjszaka 320 férfi szerzetes és 600–700 szerzetesnő rendőri segítséggel történő kitelepítésére került sor, majd június 18-án éjjel további 2000 szerzetest és apácát internáltak.¹⁹ A kényszer hatására Grösz József 1950. augusztus 30-án aláírta azt az egyezményt, amely biztosította az állami ellenőrzést és szűk korlátok közé szorította a katolikus egyház mozgásterét. Az egyház elleni akció következő állomásaként, 1950. szeptember 7-én jelent meg az a törvényerejű rendelet, amely megvonta a szerzetesrendek működési jogát.²⁰ Nem sokkal ezután egy külön megállapodás révén lehetővé vált négy tanító rend – a bencések, a piaristák, a ferencesek és a szegény iskolanővérek – működése szigorú korlátozások és ellenőrzés mellett. 1950-ben Magyarországon a feloszlítás előtt 23 férfi szerzetesrend működött 2.582 taggal, míg a nő rendekből 40 volt 8.956 nővérrel. Ezek a rendtagok 636 rendházat birtokoltak.

A kommunista hatalomnak ez a lépése azzal magyarázható, hogy felismerte a szerzetesi közösségek működésében rejlő erőt: amíg az egyházmegyes papságot csak egyenként „rikíthatják”, addig a szerzetesrendek, mint önálló közösségek, egyetlen rendelettel teljes egészében megsemmisíthetők, ezzel az egyházat egy óriási támasztól fosztotta meg. A feloszlított rendházak tagjai ezt követően a kolostori élet és közösség által nyújtott keretek nélkül próbáltak meg boldogulni. A kolostoraikból elhurcolt szerzetesek számára megtiltották, hogy viseljék a szerzetesi öltözéküket és azt is, hogy akárcsak kettesével is ugyanabban a lakásban lakjanak. Nem volt szabad egymással levelezniük, s nem volt ajánlatos találkozniuk sem. Azok a rendtagok, akiket az egyházmegyek nem vehettek át lelkipásztori szolgálatra, világi pályákon igyekeztek elhelyezkedni, de legtöbbjük csak fizikai munkát tudott vállalni. Ha sikerült állást kapniuk, akkor is szinte minden lépésüket figyelték.²¹

A feloszlítás körülményeinek a kialakítása és a félelemkeltés azt a célt szolgálta, hogy ne lehessen a rendeket újjászervezni. A szerzetesközösségek többféleképpen reagáltak az így kialakult helyzetre:

1. A szerzetesközösségek működési engedélyének megvonását követően három férfi szerzetesrend (bencések, ferencesek és a piaristák) és a női rendek közül a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek működhettek hivatalosan tovább. Ők szigorú állami ellenőrzés mellett maradhattak fenn.

19 A tárgyalások során nyomásgyakorlásként újabb kitelepítésekre került sor: július 11–12-re virradó éjszaka a nyugati határ mentén lévő rendházakból telepítettek ki 299 szerzetest. Az utolsó a tárgyalások utolsó szakaszának megkezdésekor került sor: július 31–augusztus 1. virradóra az északi és keleti határsávokból való kitelepítés ment végbe. Borsodi Csaba szerint ez és számos más lépés (pl. férfi és női szerzetesek összeköltöztetése, zsúfoltság, rossz körülmények, ide-oda költöztetés, kilépésre buzdító agitátorok megjelenése) azt támasztja alá, hogy a kormány a szerzetesek pszichikai kifárasztására, ezáltal pedig a kilépésük elérésére törekedett. vö. BORSODI Csaba: *A szerzetesek kitelepítései 1950 nyarán*. Jel 12. 6. 2000. 15–16.

20 A rendelet dokumentumai nyomtatásban is megjelentek: GERGELY Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon*, Vigilia Kiadó, Budapest, 1990.

21 HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában I. Üldözött baziliták, bencések, ciszterciek, domonkosok, ferencesek és irlgalmas rendiek szenvedéstörténete*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 2000. 10–11.

2. A másik csoportot azok a közösségek alkotják, amelyek a fennálló rendszer intézkedéseivel dacolva kénytelenek voltak illegálisba vonulni (pl. A Jézus Társaság). Ennek egyik módja volt, hogy a szerzetesek kisebb, 2–3 fős csoportokba szerveződve éltek és igyekeztek kapcsolatot tartani az előjárójukkal. Ezek a rendek a veszély ellenére is tudtak újoncokat toborozni, akiket, amint lehetett vagy külföldre juttattak, vagy itthon éltek tovább illegálisban.

3. A szerzetesi közösségek egy része viszont nem tudott szembe szállni a hatalommal, így sem a disszidálást, sem az illegális működést nem vállalták. Ezen csoportok tagjai végül nem maradtak kapcsolatban egymással, mert a kezdeti próbálkozásoknak hamar véget vetettek az őket ért megfélemlítések.²²

Amikor 1950-ben megvonták a bazilita rend működési engedélyét, három házukban – Máriapócson, Hajdúdorogon és Kispesten – ötvenheten éltek, Máriapócson ebben az időben 14 felszentelt pap, 19 szeminarista és 6 szerzetes testvér szolgált. Ebből 2 atya nyugdíjba mehetett, 10 fő maradt az egyházmegye keretein belül, 2 pedig azon kívül.²³ Az idős atyákat Bodrogkeresztúrra vitték, ők ott is haltak meg.²⁴ A szerzetesek egy része lelkipásztori munkát kapott, másik része pedig létszámfeletti státuszba került, civil pályán próbált elhelyezkedni.²⁵

3. ÉLETUTAK

3.1. Dudás László Bertalan (1909–2004)

A szétszórás és illegális élet évtizedeiben, már 1942-től kezdve, a máriapócsi születésű Dudás László Bertalan állt a rend élén. A Dudás család kilenc gyermeke közül csak négy fiú nőtt fel, akik közül ketten a szerzetesi hivatás választották: az 1902-ben született Dudás Mihály (szerzetesi nevén Miklós) 1921. januárjában lépett be a Nagy Szent Bazil Rendbe, nagy fogadalmát 1925. október 18-án tette le, majd 1927-ben Miklósy István püspök pappá szentelte.²⁶ Miután az Apostoli Szentszék 1932. április 2-án felállította a Trianon előtti Magyarország bazilita kolostorai számára a Szent Miklós Provinciát, a

22 RÉVAY: *Újrainduló szerzetesrendek...*, 44–45.

23 VÉGHSEŐ Dániel: *Szubjektív emlékezés*. Ivancsó István (szerk.): „Egy szájjal és egy szívvel” A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Jubileumi Emlékkönyve (1950–2000), Nyíregyháza, 2000. 71.

24 Hegedűs Joákim atya (vö. VÉGHSEŐ Tamás: *Görögkatolikus papok történeti névtára*, 1. kötet. A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai, Nyíregyháza, 2015. 156.) a szétszórás után Bodrogkeresztúri lelkész lett. Az idős és beteg rendtársai az ő védőszárnyai alatt készültek a halálra. Itt halt meg Sándor Jozafát atya (1953), Szabó Izidor atya (1957), Liki János atya (1961), Zsatkovics Dénes atya (1972) és Szabó Tibor, akit 1969-ben szenteltek pappá. vö. VÉGHSEŐ: *Szubjektív emlékezés...*, 74–75.

25 Bővebben: Katalin FÖLDVÁRI: *Fraternität und Macht. Die Geschichte des Ordens des hl. Basilius in Máriapócs 1950–1989*. In: Jürgen Bärsch-Hermann-Josef Scheidgen (Hrsg.): *Historia magistra vitae: Gesammte wissenschaftliche Beiträge und „Trümmer” Festgabe zum 70. Geburtstag von Reimund Haas, Gustav-Siewerth-Akademie, Köln, 2019. 170–193.*; uő.: *Baziliták a diktatúrában: Túlélési stratégiák 1950–1989 között*. In: KÜHRNER Éva (szerk.): *Bessenyei Almanach: A Bessenyei Irodalmi Társaság Évkönyve*, Nyíregyháza, 2018. 23–40.

26 VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 138–139.

magyar ág vezetője Dudás Miklós lett.²⁷ A magyarországi bazilita rend ekkor kivált a galíciai provincia kötelékéből és függetlenségét elnyerve P. Dudás vezetésével fejlődésnek indult.²⁸ Felelősségteljes rendfőnöki munkássága mellett nevét az általa tartott népmiszsiók és lelkigyakorlatok tették híressé hazánkban és külföldön egyaránt.²⁹

A Hajdúdorogi Egyházmegye első püspökének, Miklósy Istvánnak halála (1937. október 29.) után XII. Pius pápa Dudás Miklóst nevezte ki utódául, felszentelésére 1939. május 14-én került sor.³⁰ Európa akkori legfiatalabb püspöke római tanulmányaival, lelkigyakorlataival, népmiszióival, a bazilita rendben betöltött szerepével rendkívül nagy tekintélyre tett szert, melyet növeltek püspökként végrehajtott intézkedései. Pirigy István így fogalmazza meg ezeket: „*A Gondviselés különös kegyelmének és Dudás püspök személyes buzgóságának köszönhetően a görög katolikus magyarság olyan eredményeket ért el, amiről hosszú-hosszú évtizedek, sőt évszázadok óta csak álmodozhatott. Az első csoda a magyar görög katolikus egyház fennmaradása. [...] A második csoda a papnevelő intézet felállítása volt. [...] A harmadik csoda a magyar liturgikus nyelv megvalósulása volt. [...] A negyedik csoda a püspök joghatóságnak a kiterjesztése az egész országra.*”³¹

Dudás Miklós öccse, László 1909-ben született a család hetedik gyermekeként. A saját és bátyja hivatásának érlelődésére nagy hatással volt édesanyjuk testvére, Weinberger György: „*Szerzetespap nagybátyám nagy tekintélynek örvendett, és az ő példája mélyen bevésődött a lelkembe. Papi hivatásom csirája innen sarjadt.*”³² György nemcsak tanított a helyi iskolában, hanem később a rend vikáriusa lett és ő vezette a gazdaságot is. A Dudás fiúk hivatástudatát erősítette, hogy a máriapócsi iskolában bazilita atyák oktatták őket: „*Én egy pillanatig sem gondolkodtam azon, hogy ne maradnék bent a rendben már az első osztálytól. Édesanyámnak minden álma mindig csak ez volt, és én abban a*

27 Ez a Provincia a második világháború után felbomlott. Az Apostoli Szentszék 1947. március 7-én felállította a Nagy Szent Bazil Rend magyarországi tagjai számára a Szent István Provinciát, amely 1950-ben szűnt meg. vö. PIRIGYI István: *A magyarországi bazilita kolostorok egyházi helyzete alakulása a XX. században*. Posztbizánci Közlemények 2. 1995. 7–8.

28 Vezetősége idejére tehető a már említett hajdúdorogi, makói és kispesti rendházak alapítása. Dudás Miklós kérésére 1935-ben négy bazilissza apáca érkezett az ungvári kolostorból Máriapócsra, hogy részt vegyenek az ifjúság nevelésében. Ők átvették a kegytemplom gondozását és a zarándokházat, később árvaházat létesítettek. A nővérek 1945-ben Hajdúdorogon kollégiumot nyitottak tanítóképzős lányok számára, Sátoraljaiújrhelyen pedig árvaházat hoztak létre. vö. MAGDOLNA nővér: *Szent Bazil Rendi Nővérek*. Görögkatolikus Tudósító 1. évf. 4. szám 1990. 4.

29 1928–1936 között Magyarországon és Csehszlovákiában 26 népmisziót és 33 zártkörű lelkigyakorlatot vezetett. 1937–1938-ban pedig az USA-ban 24 népmisziót és 6 lelkigyakorlatot tartott magyar és ruszin nyelven. vö. PIRIGYI István: *Görög katolikus papi sorsok. A százéves debreceni görög katolikus egyházközség alapítói és jövői, elhunyt és élő papjai és hívei emlékére és tiszteletére*, Debrecen, 1999. 105–106.; uő: *A magyarországi görög katolikusok története II. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza*, 1990. 135.; TÖRÖK István Izsák OSBM (szerk.): „*Egyházamért kész vagyok meghalni*” P. Dr. Dudás Miklós szerzetes-püspök emlékére, Baziliták sorozat 1. kötet, Nagy Szent Bazil Rend, Máriapócs, 2005.; DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*, METEM, Budapest, 2020. 89.

30 VÉGHSEŐ Tamás: *Miklósy István hajdúdorogi püspök utódlása: Új adatok a budapesti nunciatúra levéltárából*. TUSOR Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék. Források és távlatok*. Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére, Budapest–Roma, 2012, 325–341.

31 PIRIGYI: *Papi sorsok*, 110–112.

32 KULICS Ágnes–Tölgyesi Ágnes (szerk.): *...Kövek fognak kiáltani... Szerzetesvallomások (1988–1989)*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1991. 124.

szellemben tanultam, végeztem iskoláimat, hogy én csak szerzetes leszek.” – emlékezett vissza az ifjabbik fivér.³³

László (szerzetesi nevén Bertalan) 1925-ben kezdte meg a novíciátust a bazilita rend munkács-csernekhegyi monostorában ukrán nyelven, majd a rend főiskoláin (Dobromil, Krisztinopol, Zólkiew) folytatta tanulmányait. 1927. augusztus 6-án letette az egyszerű, 1933-ban pedig az ünnepélyes fogadalmat. 1935. április 28-án szentelte pappá Miklós István Máriapócsra, ahol segédlelkési feladatokat látott el.³⁴ A Pócsra töltött szolgálat során Bertalan atya nemcsak az ifjúság szervezésével, fiú- és leányegyletek, kongregációk vezetésével foglalkozott, hanem új „vállalkozásba” kezdett: „*Máriapócs búcsúin észrevettem, hogy nagy hiány van imakönyvekben, s mivel a többi atyák el voltak foglalva, én vettem a kezembe az imakönyvek szerkesztését és a kiadásukkal kapcsolatos ügyeket. A Vácott működő ferences nyomdával kapcsolatban léptem, s ott több tízezres példányban nyomtattuk ki az imakönyveket. [...] Újra és újra kellett nyomtatni őket. Később csináltattam egy hosszú asztalt, azon árulták. Azután tökéletesítettük: a búcsúkra a templomudvaron egy sátrat állítottunk fel.*”³⁵ 1939-ben Dudás atyát Ungvárra helyezték, ahol át kellett vennie az ukrán baziliták helyett a rendi könyvnyomda és könyvkiadó üzem vezetését. Miután a Felvidék visszacsatolásával megemelkedett a bazilita monostorok száma, az Apostoli Szentszék 1940-ben megalapította a Magyarországi Baziliták Provinciáját.³⁶ A magyar, az ukrán, később pedig a román nemzetiségű csoport élére külön regionális vezető került, a magyar tartományfőnök Dolhy Leontin³⁷ máriapócsi házfőnök lett. A provinciális azonban 1942. szeptember 9-én váratlanul elhunyt, a tartományi tanács ezt követően Dudás Bertalanra bízta a tartomány irányítását. Az atya 1943-ig Ungvárról látta el ezt a feladatot, kinevezését követően tért vissza Máriapócsra:³⁸ „*Tíz monostor tartozott akkor még az én provinciámhoz. Három magyar: Máriapócs, Hajdúdorog és Ungvár, négy rutén és három román. A háború után szétszakadt a tartomány, három monostor Romániában maradt, és Ungvárral együtt öt renház pedig a Szovjetunióban.*”³⁹ Dudás Bertalan 1950-ig tartó kormányzásának kezdetére tehető a kegytemplom megújítása, melynek során Boksay József újrafestette a templombelsőt, a pécsi ferencesek pedig 1944–1945-ben a templom kereszthajójának északi szárában lévő oltárt kegyoltárrá alakították.⁴⁰ 1946-ban ünnepelték az ungvári unió 300. és az ikon első könnyezésének 250. évfordulóját, ekkor helyezték át a kegyképet az ikonosztázionról a kegyoltárra. A központi ünnepségek Máriapócsra zajlottak, szeptember 7-én és 8-án. A Kisasszony napi búcsún az ünnepélyes nagymiséét Dudás Miklós püspök végezte, a nagybeszédet Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek tartotta. 1948-ban a Mária-év kapcsán XII.

33 P. DUDÁS Bertalan (OSBM): „*Közös örökségünk*” Németh Péter interjúja. Szabolcs-Szatmári Szemle 90/4. XXV. évf. 4. sz. Nyíregyháza, 1990. 414.

34 VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 159.

35 DUDÁS: *Közös örökségünk*... 416.

36 Ehhez tartozott akkor Máriapócs, Hajdúdorog, Ungvár, Munkács, Berezna, Bisztrice, Husztboronya, Bikszád, Füzesmikola, Mojszin. DUDÁS: *Közös örökségünk*... 418.

37 vö. VÉGHSEŐ, *Papi névtár*, 77.

38 KULICS-TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások*..., 127.

39 KULICS-TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások*..., 128.

40 vö. PUSKÁS Bernadett: *A máriapócsi kegytemplom és bazilita kolostor*: Különlényomat a Művészettörténeti Értesítő XLIV. 3–4. számából, 1995. 185.; TERDIK Szilveszter: Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. Művészet és reprezentáció. Nyíregyháza, 2014. 47–55.; DUDÁS: *Közös örökségünk*... 420–423.

Pius pápa, a Nagy Szent Bazil Rend kérvényezésére basilica minor rangot adományozott a kegytemplomnak.⁴¹

Bertalan atya tartományfőnöksége idején a rendházak száma is gyarapodásnak indult: „1948-ban megvettem Kispesten egy kúriai bírónak a házát, és ott egy új rezidenciát alapítottunk. A hajdúdorogi rendházunkban is megindult a nevelői munka, ahová még a háború alatt az Apostoli Szentszék engedélyével munkács-csernekhegyi monostorunkból áthelyeztük a magyar nyelvű noviciátust.”⁴²

1945-től azonban már sok egyházi személyt tartóztatott le a kommunista irányítás alatt álló politika rendőrség (ÁVO, ÁVH). 1946-ban így került sor Regős Dénes Miklós⁴³ bazilita atya meghurcolására, aki a Nagylétán tartott népmisszió során fogtak el.⁴⁴ Az egyházi iskolák 1948-ban történő bezárása idején az atyák száma már annyira kevés volt, hogy csak a hitoktatást tudták elvállalni. A máriapócsi iskolában bazilissza apácák és tanítók oktattak.

1950. nyarán a pócsi kolostor egy olyan hely volt, ahová más szerzetesrendek tagjait gyűjtötték össze. Dudás Bertalan atya visszaemlékezéseiből részletesen ismerjük a történetét annak a két hónapnak, amit a különböző kolostorokból származó atyák és nővérek Máriapócsra töltöttek.⁴⁵ A pócsi rendházak lakóit szinte meglepetésként érte 1950. június 10-én a civil hatóságoknak az a bejelentése, hogy kolostoraikba be kell fogadniuk a délután érkező deportált szerzeteseket. Részletesebb tájékoztatást ezzel kapcsolatban nem kaptak. Máriapócsra még aznap érkezett harminc-negyven szerzetes: jezsuiták Pécsről és Kalocsáról, szaléziak Szombathelyről és Nyergesújfaluból. A bazilissza nővérek kis rendházában is szállásoltak el nővéreket, körülbelül nyolcvan orsolyitát és Iskolanővért hoztak Dombóvárról és Kalocsáról.⁴⁶ A máriapócsi rendházak ettől kezdve folyamatos rendőri felügyelet alatt álltak, többször – még éjszaka is – jöttek ki rendőrök ellenőrzésükre a szomszédos Nyírbátorból. Bertalan atya próbálta a Pócsra került rendtagokat segíteni: „Budapesten csaknem hetenként volt a tartományfőnökök összejövetele,

41 DUDÁS: *Közös örökségünk...* 424.

42 KULICS-TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások...*, 129.

43 vö. VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 186.

44 Erről bővebben lásd Erdei József atya visszaemlékezését a 3.2. pont alatt. Regős atyán kívül még Nagy Sándor Sebestyén teológus hallgató ellen indult büntetőeljárás. Őt egy jezsuita kispappal együtt Kondorfa községben tartóztatták le 1949 márciusában, miután megpróbálták elszökni az országból. A közeli faluban kellett volna megtalálniuk egy Láng Imre nevű jezsuita testvért, aki átsegítette volna őket a határon, a településen azonban egy másik ugyanilyen nevű férfi is élt, aki segítség helyett feljelentette őket. Az öthónapos börtönbüntetés letöltését követően Nagy Sándort Kistarcsára internálták, ahonnan csak 1953 szeptember 17-én szabadult. 1949 és 1952 között talán ez az internáló tábort volt az egyetlen, ahol a kommunista hatóságok hallgatóságos belegevezésével teológiai főiskola működött, melynek tanárai és diákjai az ott raboskodó papok közül kerültek ki. Bár Nagy Sándor Sebestyén is hallgatója volt ennek a börtönteleológiának, a Kistarcsán töltött évek alatt elszenvetett bántalmazások annyira megviselték, hogy lelkileg és szellemileg megrokkanva tért haza, a rendből is kérte elbocsátását. vö. Hetényi Varga: *Szerzetesek...*, 35–38.

45 DUDÁS Bertalan: *Emlékeim a kommunista diktatúra 1950. június 10-én Máriapócsra deportált szerzeteséről*. Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma, 2007. 104–106.

46 „Éjfél utáni órákban felverték őket, a folyosóra kivezényelték, arccal a fal felé, a hátuk mögött álltak az ávosok géppisztollyal, akkor felhányták a szobájukat, az egész rendházat, utána egy kézi batyút készíthettek fehéreneműből, betuszkolták őket a kint várakozó teherautókba, amelyek ponyvával voltak letakarva és a nyári időben, a hajnali órákban elindultak velük. [...] A férfiakat, nőket vegyesen szállították, a fegyveres ávos katonákat melléjük ültették. Voltak, akik 500 km-es távolságról egyfolytában utaztak Máriapócsra.” DUDÁS: *Közös örökségünk...*, 426.

ahol ezeket a problémákat tárgyaltuk. Közel százan voltunk, a férfi és női rendek képviselői. Ezért én minden héten Pesten voltam, és hoztam a deportáltaknak a híreket.”⁴⁷ A kegyhely monostora nem volt felkészülve ennyi személy befogadására, tömegesen kellett lakniuk és az ellátás hiányosságait is el kellett viselniük. Az internált szerzetesek ezért sokat tartózkodtak a templomban, nagybúcsúi szezonban pedig papi szolgálataikkal segítettek a bazilita rend tagjainak.⁴⁸ A más rendekből érkezett atyák és nővérek a kolostor feloszlásáig maradtak Pócson, sokan barátságot kötöttek a bazilita szerzetesekkel és bazilissza nővérekkel, így távozásuk után is tartották a kapcsolatot.⁴⁹

A kolostor feloszlása során Bertalan atyának nagy szerepe volt a rend értékeinek, a könyvtár és a levéltár anyagának a mentésében. A könyvtár nagy értékű, 16–18. századi könyveit egy deszkából készített csúszdán a templomudvarra csúsztatták,⁵⁰ majd a templom 8 méter magas párkányzatára rakták fel. Ezek később elkallódtak, mivel 1951-ben Bodnár Sándor atya nagytakarítást végeztetett a templomban, s ekkor megtalálták ezeket a könyveket is, majd egy olyan helyiségbe pakolták őket, ahonnan bárki vihetett belőlük. Egészen addig, amíg Dudás Bertalan kérésére a püspök felhatalmazta Rojkovics kanonokot, hogy a könyveket teherautóval Nyíregyházára szállítsa. Ezek jelentették a mostani szeminárium könyvtár alapját. A kolostori könyvtár többi részét, ami az eredeti helyén maradt, zsidók által odamenekített könyvekkel, a kommunista párt brosúráival és szépirodalmi művekkel töltötték ki. Egy év múlva két teherautó érkezett a Debreceni Egyetemi Könyvtár megbízásából és a munkások „mint a répát” felhántták rájuk a könyveket és elszállították.⁵¹

A levéltár anyagát először Dudás Bertalan atya helyezte biztonságba, bőröndökbe rakta és elrejtette egy nagyobb lakás „stukatúrjában”⁵². Mivel ezt később veszélyesnek érezte az egerek miatt, a levéltári dokumentumokat Nyíregyházára szállította. Bertalan atya bátyjának, Dudás Miklós püspök atyának az előszobájában állt elődjének, Miklósy Istvánnak egy hatalmas ládája, amelybe útjai alkalmával az egyházi felszerelését rakták, az iratok nagy része ebbe került, a többi pedig a püspöki levéltárba. Egyszer azonban emberek érkeztek a megyétől, akik lepecsételték a ládát, ekkor Dudás püspök atya kérésére kivették onnan az iratokat és Bacsóka Pállal együtt egy éjszaka elégették azokat az anyagokat, amelyeket az ÁVO egyházellenes propagandára használhatott volna fel.⁵³ A máriapócsi bazilita kolostor épületét 1950-ben államosították, a Fővárosi Tanács szociális otthont működtetett benne. A rendháznak csupán a templom felé eső szárny földszintje maradt meg parókusi lakás céljából.⁵⁴

47 KULICS–TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások*, 129.

48 A kegyhely vendégkönyvében a következő bejegyzést hagyták: „A kényszertartózkodási helyre hoztak bennünket, a Szűzanyához önként siettünk.” VÉGHSEŐ Tamás–TERDIK Szilveszter: „...minden utamat már előre láttad”: *görögkatolikusok Magyarországon*. Éditions du Signe, Strasbourg, 2012. 78.

49 Példaként említhetjük Holovics Flórián atyát, aki csaknem a haláláig levelezésben állt a bazilita renddel és küldte a pócsi monostor levéltárba a bazilitákra vonatkozó 17–19. századi adatokat, amelyeket kutatása során talált. vö. Dudás: *Emlékeim*, 105.

50 Koczak Antal máriapócsi házfőnök nagyon sok értékes könyvet vásárolt meg az 1770-es években Bécsben feloszlott jezsuita könyvtárakból, s ez az anyag volt a bazilita kolostor könyvtárának legnagyobb értéke. DUDÁS: *Közös örökségünk...*, 427.

51 uo. 427.

52 stukatúr: gipszvakolatos nádmennyezet (a szerző megjegyzése)

53 DUDÁS: *Közös örökségünk...*, 427.

54 VÉGHSEŐ–TERDIK: *Minden utamat*, 78.

A kolostor feloszlata után Bertalan atya Anarcsra került, ahol előbb szervezőlelkesként, majd parókusként tevékenykedett: *„December 2-án, egy szombati esős napon útnak indultam Máriapócsról Nyíregyházán, Kisvárdán át Anarcsra. Estére érkeztem meg a kisközség akkor még létező vasútállomására. Az egyházi gondnok várt rám, és kétbőrdnyei útipoggyászzommal elkísért lakhelyemre. Ahhoz a családhoz, amelynek az összes katolikus család közül egyedül volt kétszoba-konyhás lakása. Ők három hónapra felajánlottak részemre egy szobát. [...] Hat év lett belőle. Ennyi idő után sikerült csak a templomnak indult építkezésből kiszakítani egy harminckét négyzetméteres részecskét, és kialakítani egy félkomfortos szükségglakást.”*⁵⁵ Anarcsra a reformáció óta Dudás atya volt az első katolikus pap, tehát neki kellett megszerveznie az egyházközséget, hiszen ott nem volt akkor sem templom, sem parókia, az anarcsi görögkatolikusok lelkipásztori ellátása 1950-ig Ajakról történt. Bertalan atya munkájának köszönhetően 1954-ben megalakult az egyházközség, 1955-ben pedig számos akadály leküzdése után felépült a templom, melyet a Máriapócsi Könnyező Isten szülő tiszteletére szenteltek fel. Az atya egy ideig a sekrestyében lakott, mivel a parókia épülete is az ő idejében készült el, de ekkor emelték a haranglábat is. Bár Dudás atyának Anarcsra évekig nélkülöznie kellett a rend által nyújtott szerzetesi közösséget, ugyanolyan szigorú életet élt, mint a kolostorban és a többi bazilita atyával is tartotta a kapcsolatot, hiszen Hegedűs atyával rendszeresen látogatták az idős szerzeteseket Bodrogheresztúrtban.

Dudás Miklós püspök egy kis filiába helyezte az öccsét, de így sem tudta megvédeni a hatalom zaklatásától: *„Húsvét utolsó napjának estéjén a tanácssházára hívtak. Ott találtam a kisvárdai rendőrkapitányt, a párt és a járási hivatal három tagját. Hamis vádak, feljelentések tömegét olvasták a fejemre.”*⁵⁶ Amikor Bertalan atya később Nyíregyházára utazott megtudta, hogy a bátyját néhány nappal korábban felkereste egy hivatalnoknő, aki próbálta a püspököt meggyőzni arról, hogy testvérét vegye rá a szökésre, különben letartóztatják kémkedésért. *„Ő azt felelte: Én ismerem az öcsémet, ha igaz volna a vád, akkor sem szökne meg, tehát nem értesítem. Valószínű, hogy a nő provokátor volt.”*⁵⁷ Mivel Miklós püspök később sem engedett a hatóságoknak, nyolc másik görögkatolikus pappal együtt, Dudás atya működési engedélyét is megvonták: *„Másnap már mentem a tanácshoz, kértem a munkakönyvet, és egy hét múlva a Tokaj-hegyaljai Állami Gazdaságban fizikai dolgozó lettem. Trágyát hánytam, lovat vezettem a cukorrépában, ekét is tartottam, amikor kellett. Keresztúron laktam a parókián, hajnalban miséztem.”*⁵⁸ Később, amikor betegsége miatt kórházba került és hívei meglátogatták, így emlékezett vissza erre: *„Tudja-e miért lett felfüggesztve? – kérdezte. – Nem én. A püspök se tudta, az Állami Egyháziügyi Hivatal megbízottja nem indokolta meg a határozatát. – De azért sejtji? – Igen, sőt tudom is. Bosszúból. Mivel bátyám, a püspök nem engedett, így akartak rá nyomást gyakorolni.”*⁵⁹ Dudás atya 1989-ben nyugdíjba ment, a rend újjászerveződésétől pedig 1992-ig a baziliták magyarországi tartományának lére került.

Bertalan atya nemcsak a kolostor feloszlatakor igyekezett menteni a rend értékeit, hanem élete hátralevő részében is kiemelt feladatának tekintett ezt, számos adatot a kolostor és a baziliták életéből az ő munkájának köszönhetően ismerünk. Emellett segítette

55 KULICS–TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások...*, 129–130.

56 uo. 130.

57 uo. 130.

58 KULICS–TÖLGYESI: *Szerzetesvallomások...* 134.

59 uo. 136.

a kutatókat, melyet számos, tanulmányok lábjegyzeteiben tett köszönetnyilvánítás is bizonyít,⁶⁰ de ő maga is publikált cikkeket, tanulmányokat, könyvet bazilita rend történetével kapcsolatban.⁶¹ Az idős szerzetes folyamatosan gyűjtötte a kutatási anyagokat, emlékeit először leírta, majd magnószalagra mondta. Miután a rend visszakapta a kolostort, összerendezte a levéltár anyagát, több latin nyelvű szöveget magyarra fordított illetve kivonatot készített belőlük, segítve ezzel a kutatók munkáját. Dudás atya 1982-ben létrehozott Máriapócson egy Hely- és Egyháztörténeti Gyűjteményt, amely az 1902-ben épült Dudás-házban kapott helyet. Itt először a Dudás család hagyatéka került bemutatásra, melyhez később csatlakozott egy másik helyiségben az az anyag, amely a bazilita szerzeteseknek a rend feloszlását követően összegyűjtött könyveit, tárgyait, fotóit tartalmazta. Az épület 1987-es bővítése lehetővé tette a gyűjtemény gyarapítását is, így kerültek kiállításra a Máriapócs és a kegykép történetével kapcsolatos írott dokumentumok és tárgyi anyag. A múzeum ünnepélyes megnyitójára 1993. augusztus 17-én került sor.⁶²

Bertalan atya 2004-ben hunyt el Máriapócson.⁶³

3.2. Erdei János József (1932–)⁶⁴

Erdei János (szerzetesi nevén József), a nagylétai népmisszió alkalmával találkozott először a Nagy Szent Bazil Rend tagjaival: „*Volt nagy misszió a szülőfalumban, három bazilita atya volt kint: Dudás Bertalan, Legeza atya, Tivadar bácsi és Regős atya, Regős Dénes, aki megváltoztatta az életemet. 16 éves voltam és én már akkor akartam volna velük menni a rendházba. Hát olyan ember, pap volt, hogy szeretnünk volna olyanok lenni, mint ő. Nagyon kellemes, bájos, nagyon szimpatikus ember volt és a fiatalság az egész faluban pár napon belül tűzbe ment volna érte.*” Regős atya elhurcolásának így János is tanúja volt: „*Regős atyának az volt a terve, hogy gyülekezünk gyertyával és gyertyás körmenetben megyünk át a másik templomba befejezni a missziót. Százával voltunk. A templom dugig volt és volt egy szertartás és vége a misszionának. Másnap reggel mennek a rendőrségre kijelentkezni az atyák, azt mondja erre a rendőrkapitány, hogy nem jelentkeznek ki, Önök le vannak tartóztatva. És hát ugye bent vannak a rendőrségen és a faluban volt kis vásár reggelenként és a nép észrevette, hogy a papok nem jöttek ki. A helybeli három pap és a két bazilita. A nép betört a rendőrségre, a harangot félreverték: 'Tűz van?' 'Nem, a papokat letartóztatták.' A rendőrpapra kért segítséget Berettyóújfaluból,*

60 Például Hetényi Varga Károly is megemlíti őt az üldözött bazilita szerzetesek történeteinek leírásakor. HETÉNYI VARGA: *Szerzetesek...*, 17–51.

61 DUDÁS Bertalan: *A Szent Bazil rend máriapócsi monostorának levéltára*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1992. 263–267. DUDÁS–LEGEZA–SZACSVAY: *Baziliták*. DUDÁS Bertalan: *A baziliták szerepe a Hajdúdorogi Egyházmegye történetében*. TIMKÓ Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912–1987*. Nyíregyháza, 1987. 103–115. uő.: *I. Lipót császár 1701. január 9-én kelt megbízó levele: Egy eredeti okmány a Nagy Szent Bazil Rend levéltárában*. IVANCSÓ István (szerk.): *MÁRIAPÓCS 1696–NYÍREGYHÁZA 1996*. Történelmi konferencia a Máriapócsi Istenszülő-ikon első könyvnyezésének 300. évfordulójára, Nyíregyháza, 1996. 79–85. uő.: *A Szt. Bazil Rend máriapócsi gyűjteménye*. Görög Katolikus Szemle Kalendárium 1. 1995. 40.

62 vö. FÖLDVÁRI Katalin: *A Nagy Szent Bazil Rend Máriapócsi Gyűjteménye*. Örökségünk Könyvkiadó Kft, Nyíregyháza, 2009. 7–8.

63 VÉGHSEŐ: *Papi névtár*, 159–160.; DUDÁS: *Észak-Amerika...*, 99.

64 Az életút leírása a József atyával 2018 decemberében felvett interjúk alapján készült. (A szerző megjegyzése)

állítólag egy vagy két teherautónyi orosz katonát küldtek, de defektet kaptak és nem érkeztek meg, mert másképp vérontás lett volna. Este megyünk haza a munkából, látjuk, hogy a templomban nagy a világosság, vége van a misszióknak vasárnap este. 'Mi van?' 'Nagy baj van, mert a papokat el akarják vinni!' Azonnal mindenki, édesapám is: 'Gyerünk oda!' A fiatalság a templom körül, ki mivel, ha támadnak bennünket." Éjfélkor szovjet géppisztolyos katonák érkeztek, akik körülzárták az épületet, majd Regös és Legeza atyát körülbelül negyven emberrel teherautóra rakták és Debrecenbe szállították. Regös Dénest hat hónapnyi kényszermunkára ítélték Berettyóújfaluban a kihallgatásokat követően.⁶⁵

A 16 éves fiút, az atyák szellemisége, személyisége mellett már elsőre megragadta a baziliták ruhája, hiszen a földműves családban felnövő gyermek ekkor látott először szerzetest: „Engem nagyon meghatott a bazilitáknak a mantilja és a kaptul, sose láttam olyat még. Ez csoda! Na mondom, ez valami. Édesapám este azt mondja, hogy Jani, jó lenne köztük. 'Én rólad beszélek' 'Énrőlám? Nem is gondoltam rá.' Este már azt mondtam, megyek! 'Nem olyan könnyű fiam, én csak vicceltem.'” Édesapja nehezen engedte el elsőszülött fiát, de Regös Dénes atya hamar meggyőzte őt: „Rendben van, ha Isten akarja, el tudja venni szépen is, de másként is. Azt akarja, hogy az a gyerek boldogtalan legyen?” János azonban csak 1949-ben tudott belépni a rendházba, hiszen először a gimnáziumot kellett elvégeznie: „'46-ba akartam bemenni, de '49-ig otthon voltam. Októberben kezdtük a noviciátust, megkaptam a reverendát és névcsere nagycsüörtökön, június 16-án a rendet feloszlatták.”

Dudás Miklós püspök 1950-ben Nyíregyházán, a püspöki székház egy részét átengedve, papnevelő intézetet és hittudományi főiskolát létesített, az alapítást a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pedig tudomásul vette. Az egyházi vezető váratlan döntését az is motiválta, hogy így lehetőség nyílt a bazilita rend tagjainak és növendékeinek befogadására.⁶⁶ A hét növendéket fel is vették ide, 1952-ben azonban az állam kényszerítette a püspököt, hogy tegye ki őket: „Hazamegyünk vakációra és jön egy kis levélke Dudás püspök aláírásával, hogy szeptemberben nem jöhetsz be a szemináriumba, próbálg másol elhelyezkedni.” József testvér ezt követően katonai szolgálatot teljesített Tokajban, majd Pesten tanult civilként teológiát. A sorsfordító változás 1956-ban jött el, amikor a forradalom idején lehetőségük adódott arra, hogy Rakaczky Mátéval (Bazil testvérrrel)⁶⁷ külföldre szökjenek: „Neki volt egy határ mellett lakó katona barátja, aki kapcsolatban állt a csempészekkel. Mivel tudta, hogy Bazil pap szeretne lenni, felajánlotta neki a szökés lehetőségét.” December 16-án indultak el, József atya erről csak egy rövid levélben értesítette a családját.

A két novícius előbb Ausztriába jutott át, József atya halálával emlékszik vissza az ott eltöltött napokra: „Ausztriában, ami velünk történt, azelőtt le a kalappal. Az osztrák nép

65 vö. HETÉNYI VARGA: *Szerzetesek...*, 43–44.

66 A magyar görögkatolikus egyháznak addig nem volt önálló papképzése. Amíg Ungvár Magyarországhoz tartozott, a növendékek ott tanultak, később Esztergomban, majd Budapesten, a központi papnevelő intézetben. vö. IVANCSÓ István: *A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet*. In: TIMKÓ Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912–1987*. Nyíregyháza, 1987. 116–135.; Magyar nyelvű liturgia Szent Péter templomában. Dudás Miklós püspökről beszél Pregun István püspöki helynök. *Görög katolikus Szemle Kalendáriuma*, 2006. Nyíregyháza, 2005. 117–123.; TERDIK–VÉGHSEŐ: *Minden utamat*, 80–81.

67 vö. Földvári Katalin: „aki az Úr lábánál áll, és hallgatja a szavait” In memoriam Rakaczky Bazil (1931–2019). In: KIRÁLY András (szerk.): *Görögkatolikus Szemlélet*, 2. szám, 2019. 38–39.; DUDÁS: *Észak-Amerika*, 321.

kiállt. [...] *Adtak 10 schillinget 20 schillinget, pénzelték bennünket. Rendeztek egy karácsonyi partit magyar menekülteknek. Jött egy vonat Bécsből, egy teljes vonatszerelvénytisztai magyar menekültekkel, küldték le Klagenfurtba és oda mentünk, ott voltunk egy pár napot.*” A Klagenfurtban eltöltött néhány nap után a növendékek Rómába szerettek volna továbbmenni, de az olasz konzulátuson azt mondták nekik, hogy Olaszország nem fogad be több menekültet, s csak akkor tudnak oda utazni, ha Rómából segítséget kapnak: „*Na mondom, írni kell levelet, a címük megvolt. [...] Írtam latinul, hogy itt vagyunk hárman Klagenfurtban, mit csináljunk? Három nap múlva, megyek haza, jön valaki kolláréval: 'Erdei, Rakaczky van látogatótok' akivel találkoztam azt mondja 'akartok Rómába menni?' 'Lehet.' Kérdem, hogy 'Atya bazilita?' 'Az vagyok.' 'Ki küldte atyát?' 'A generális atya.'”* A pénzt, amit Klagenfurtban gyűjtöttek nem vihették magukkal, ezért gyümölcsöket vettek és hazaküldték őket a családjuknak Magyarországra.

József atya, miután Rómában 1958-ban pappá szentelték, Kanadába került, Courtlandbe. Tíz évet töltött itt. Ezen a vidéken az emberek dohánytermesztéssel foglalkoztak, ő pedig minden dohányszüret alkalmával köztük dolgozott. Az így keresett pénzt hazaküldte a családjának. 1969-ben egy hazautazása alkalmával Dudás püspök atya közölte vele: „*Készülj, fiam, mikor visszamégy, mégy Amerikába!*” Az előljáró döntését így indokolta: „*Két atya már ott volt, Skinta atya kicsi ember volt, nagyon sokat tett a rendért, Bazil atya magas ember, intellektuell, a két véglet, közéjük kell valaki, aki összehozza őket.*”

Skinta István,⁶⁸ Rakaczky Bazil és Erdei József a szerzetesi fogadalmukat már az Egyesült Államokban tették le. Skinta atya 1963-ban vette meg Flakker család tulajdonát képező 125 éves farmot, melynek épületében először két nagyobb szobát, majd 1965-re az egykori csúrt is átalakították. Míg a közösségi és monostori atmoszféra megteremtése Bazil atyára hárult, Skinta és Erdei atyák feladata a parokiális, liturgikus és adminisztratív feladatok ellátása volt. Ők hozták létre később a „matawani Máriapócsot”.⁶⁹

A szerzetesek eleinte nagyon rossz körülmények között éltek: „*István atya vette azt a telket, sok-sok minden kellett, sikerült fölépíteni, lakható lett. Az esperes azt mondta, ülj le, elég volt abból hogy minden átmeneti, építetek már valamit! 'Esperes úr, nincsen pénzünk. 'Egy másik monsignor mondta, hogy Ti úgy élték ott, hogy vagy bolondok vagytok, vagy szentek vagytok.*”

A rendházat nem csak a bazilita atyák miatt kellett minél hamarabb kialakítani, hanem az utánpótlás szempontjából is: „*Mentem a püspökhöz, engedjen kápolnát építeni, a*

68 Vö. SZILÁGYINÉ INÁNTSY PAP Ágnes (ford.): *Skinta István (OSBM)*. Athanasiana 29. 2009. 177–179.; DUDÁS: *Észak-Amerika*, 347.

69 A legelső máriapócsi búcsújáráhelyet Amerikában Bobák Sándor atya alapította hívei segítségével, 1957-ben Burton-ben (Ohio), melynek templomában a „bécsi” és a „máriapócsi” kegykép másolata is megtalálható volt. Ő a Szent János templom parókusa volt Cleveland-ben és innen látta el a kegyhelyet. Az atya „Máriapócsra” telepítette a Szociális Nővérek néhány tagját is, akiket „Máriapócsi” Nővéreknek nevezett el. Elko püspök (1909–1991) át akarta adni a helyet a bazilitáknak, Sándor atya azonban nem mondott le róla, így került a szerzetesközösség Lorain-be (Ohio). A rendtagok – Skinta és Rakaczky atyák is – így a kezdeti időkből Bobák atya mellé voltak beosztva, Skinta atya azonban érezte, hogy itt nem tudnak közösséget kialakítani. Ő azon fáradozott, hogy a baziliták a búcsújáráhelytől messze települjenek le, elkerülve így a parókus atyával a konfliktust. vö. ERDEI József OSBM: *Máriapócs és Amerika. A Máriapócsi Szűzanya tisztelete a tengeren túl*. In: IVANCSÓ István (szerk.): „Téged jöttünk köszönteni” Máriapócs, 2005. november 21–22.: A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2005. 66–68.

kápolna istállóból lett átalakítva. Azt mondja a püspök, Joe, nem építel kápolnát, építel rendházat. Három atya van kint parókián. Ha vissza kell jönni, akkor azok elmennek, gondolod, hogy fiatal gyerek akar bazilita lenni úgy, ahogy Ti élték? Ha akarod, hogy a rend fõnn maradjon, haladj.”

A Máriapócsról érkező szerzetesek, mivel saját parókiájuk nem volt, olyan közösségekbe jártak ki, ahol a hívek igényelték a magyar nyelvű liturgiát.⁷⁰ A beilleszkedés azonban nem ment könnyen: „*Még eleinte félték is tőlünk: kijött a kommunista Magyarországról három ember, aki magát papnak mondja, de aztán kibékültünk a püspökökkel.*” A szomszédos paróchiák sem nézték jó szemmel a baziliták tevékenységét: mivel a papok szívesebben miséztek angolul, félték tőle, hogy a szerzetesek megosztják majd a közösségeiket. A rendtagok ugyanis magyar nyelven végezték a szertartásokat, amin az idősebb hívek szívesebben vettek részt, sőt a római katolikusok is az ő kápolnájukat látogatták, megtanulva a bizánci dallamokat is.⁷¹

A kolostor alapkövét Bazil atya házfõnöksége (1964–1966) idején tették le, a közösség virágzása Skinta atya (1966–1971) vezetése alatt kezdődött el. 1966 nyarán vette kezdetét a Bazilita Fiútábor és még ez év őszen felállításra került a tábori oltár. Ezen a helyen indulhatott meg a minden év júliusában megtartott zarándoklat, melyen egyre többen vettek részt. Ez újabb épületek vásárlását, vendégházak építését követelte meg.⁷² 1968-ban szentelte fel Michael Joseph Dudick passai püspök (1916–2007)⁷³ a kültéri feszületet, és ebben az évben csatlakozott a közösséghez Lawrence Wolf testvér.⁷⁴ Az addigi kitartó munka 1969 augusztusában hozta meg gyümölcsét: a közösséget teljes jogú kolostorként ismerték el. 1971-től Erdei József atya vette át „Máriapoch” vezetését, tervei között szerepelt egy új közösségi ház építése is. A költségeket a hívek és más görögkatolikus egyházközségek hozzájárulásából adományjaiból fedezték: „*Kaptunk segítséget néhány szép összeget, 20.000 dollárt, 30.000 dollárt, nem sokat. [...] Mondom, püspök úr, nincs pénz. 'Ne törődj velem, pénz lesz.' A parókiáktól parancsolt, akinek van pénze, hat százalékos kamatra, a bankba volt 10–12. Csak hat százalékot lehet a bazilitáktól kérni. Püspök úr, ha nem segít senki, akkor pakolhatunk, itt bukott minden. Püspök úr tudja, hol van pénz, vegye fel a telefont. Hála istennek, hogy túlélünk, nem volt mindig könnyű. de a Szűzanya mellettünk volt.*”

A bazilita közösség az adományok gyűjtése mellett a püspök tanácsára bingó⁷⁵ estek rendezésébe kezdett: „*Hogy fölépült a bingo hall, a püspök mondta: 'Kezdj bingózni!' mondom, püspök úr, az egy szerencsejáték. 'Joe, nem az.' Nem akarunk, csak lelki dol-*

70 Az Egyesült államokban négy görögkatolikus egyházmegye van, melyet a Pittsburghi Metropólia fog össze, Matawan a Passai Püspökség alá tartozik. Magyar görögkatolikus közösségek találhatóak még Clevelandben, valamint Lorain, Youngstown, New Brunswick (Ohio), Perth Amboy (New Jersey), New York, Moonhall (Penssylvania), Chicago (Illinois) városokban. Mára a hívek kihalása, és lelkipásztor híján ezek a közösségek megszűntek. (A szerző megjegyzése)

71 ERDEI: *Máriapócs és Amerika*, 68.

72 Stephen J. SKINTA: *The Shrine of our weeping Mother of Mariapocs and the Mission of the Basilian Fathers of Mariapocs*, Millo Printing Co. New York, 1973. 99–120.; Hungarian Heritage in New Jersey, The Bicentennial Hungarian Heritage Committee of New Jersey, 1975. 28–29.

73 <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bdudick.html> (Letöltve: 2020. 04. 24.)

74 Ő később különböző problémák miatt kórházi kezelés alá került, így végül nem tért haza Erdei József atyával Magyarországra. (A szerző megjegyzése)

75 A bingó egyszerű szerencsejáték, amiben egy lapon véletlenszerűen kapnak számokat a játékosok, a gép vagy személy sorsol a számok közül és mindenki áthúzza az adott számot a saját lapján. Akinek elsőként van áthúzva egy teljes sora vagy oszlopa (esetleg átlósan egy sor), az nyert. (A szerző megjegyzése)

gokkal foglalkozni. *De püspök úr, ez egy szerencsejáték. 'Joe, nem, az öregeket el kell vonni az utcáról, nincs hova menniük, nincs társadalmi életük.' És rájöttem, hogy mint a család úgy vannak.*" A nyereséget mindig négy részre osztották, amiből egy negyed a baziliták kaptak: *„Azt amit építettünk, azt nem tudtuk volna a magunk erejéből. A bingo egy aranybánya, mikor beindult, mert maga a püspök szinte követelte, mert tudta, hogy ami munkát végzünk, ő nem tud fizetni érte. 'Kezdj egy bingót és akkor magatokat tudjátok fenntartani.' Szép összeget tudtunk felmutatni, egy kápolna épült, kaptunk nagyobb adományt hívektől, egyháztól. Az amerikai nép nagyon jó nép.”* Aki viszont nem nyert, a következő mondattal távozott: *„Ez a crazy bingo, ezek a crazy baziliták!”*

1973. márciusában a kolostorhoz vezető bekötőutat hivatalosan is „Monastery Lane”-re keresztelték át. Az új közösségi épület 1973. júliusára készült el, 1981-re pedig befejeződött a komplex kolostor és templomegyüttes kiépítése. A kolostor a következő helyiségekből állt: *„Van egy bingo terem, száz ember fél bele, kápolna, kétszáz ember, nyolc hálószoba, nagy ebédlő, ahol harminc ember elfér. A püspök kijön a papjaival és van szép ebéd és beszéd, voltak gyűlések, a magyar papi egységből odajöttek, mert nem volt jobb hely. Jó személyzetünk volt, egy házaspár és egy asszony, akik együtt dolgoztak.”*

Az atyák próbáltak Amerikában utánpótlást kinevelni: *„Volt több, de ahogy mi élünk, volt több, de elment. 'Ahogy ti éltek, úgy szentnek kell lenni, vagy bolondnak!' Amerika egész más gondolkozású, ha nekem ez nem pászol, őt nem érdekli. Voltak olyanok, akik nem állták meg a helyüket sehol. Sok esetben az amerikai gyereket másképpen nevelik: volt egy, elküldtük Rómába, két év múlva visszaküldik, hogy ne menjen tovább, ez azt hitte, hogy ministráns volt és egy lépcső, és pap lesz. Nem tudtunk velük foglalkozni, nem voltak felkészülve a nehézségekre, amin mi mentünk keresztül. Egyszer volt három-négy és egyedül voltam ott, de Bazil atya nagyon szeretett velük foglalkozni.”*

A „matawani Mariapoch” kolostorát 2016-ban teljesen fel kellett számolni, hiszen Skinta atya és Bazil atya már korábban hazajöttek, Lőrinc testvér kórházba kerül, így már csak József atya maradt ott egyedül. „Father Joe” nehéz szívvel jött vissza Magyarországra, hiszen megígérte a híveknek, hogy élete végéig Matawanon marad: *„Hét éve húztuk, húztuk. Ábel atya⁷⁶ szorgalmazta, hogy kijönne pakolni. Készültem, hogy kint fog maradni, ott lesz a helyemben, én pedig nyugdíjba megyek. 'Én azért jöttem, hogy segísek, nem maradok itt, amíg maga meghal.' Köszönet neki, igazuk volt, már leöregedtem, már nem tudtam pakolni. Kijött két hétre és szinte egésznap pakolt. Egyházi dolgokat, amiket látott, hogy értékes. Amire itthon szükség volt. Egy nagy konténer hajóval küldtünk, nem is ment bele minden, ikonosztáz, oltárok, egy máriapócsi ikon, a Segítő Szűz Mária, kövekből kirakva.”* A sok-sok év alatt gyötrelmes munkával felépített kolostor és kápolna sorsáról a 2016-ban hazatért szerzetes atya így nyilatkozott: *„Nehéz volt, fölépítettük a kis kápolnát, lehet hogy leverik, nem tudtuk eladni egyházi célra, kértük, hogy szétdaraboljuk lakásoknak, nem engedték, jött egy magyar csoport, hogy megveszik és gyűléseket rendeznek, és hogy lesz egy olyan, akik betegek, ott tartják, de az állam nem engedte. Ők tudtak valamit, de nem közölték velünk. Amikor látták, hogy gyengültünk. Nem is bántam eleinte, de aztán csalódtam bennük.”*

Erdei József atya életútja végül, némi kitéréssel, oda vezetett, ahova mindig is vágyott: *„Én a rendben akartam szolgálni és Máriapócon s 70 évre rá megkaptam.”*

76 Szocsa A. Ábel jelenlegi nyíregyházi megyéspüspök (A szerző megjegyzése)

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Dudás Bertalan és Erdei József: két szerzetes, akik két külön országban próbálták megmenteni, fenntartani a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi közösségét. Bertalan atya, a rend akkori tartományfőnökeként, a kolostor feloszlatása utáni években az anarcsi fiúba helyezve tovább segítette, látogatta rendtársait. József atya növendékként szökött el az országból, s rögös utat bejárva Amerikába került, ahol Skinta és Rakaczky testvérekkel sok küzdelem árán létrehozták az amerikai Máriapócsot. A kommunista hatalom egyházellenes intézkedései miatt mindkettőjüknek különböző akadályokkal kellett szembenéznie: míg Dudás atyát bátyja, Miklós püspök ellenállása miatt is zaklatták, megvonták működési engedélyét, majd az országot sem hagyhatta már el, addig a disszidálni kényszerült József atyának Amerikában először a püspök és papok ellenállásával kellett megküzdenie, majd nyomorúságos körülmények között élve kellett megteremtenie az anyagi erőforrásokat az új kolostor felépítéséhez.

A rend újraszervezésének Bertalan atya, mint újból kinevezett tartományfőnök, sok tervvel és nagy elszántsággal látott neki. Haláláig őrizte, gyűjtötte, gondozta a Rend értékeit, hogy azok megmaradhassanak az utókorak.

József atya 2016-ig maradt a matawani kolostorban, társai már korábban visszajöttek Magyarországra, így ő egyedül látta el az amerikai rendház körül adódó feladatokat. Nehéz szívvel hagyta ott a fáradságos munkával felépített templomot és a kolostort (amelyet az állam megvett és lebontásra ítélt), valamint a híveit, akiknek egykor megígérte, hogy élete végéig ott marad.

Bertalan atya és József atya munkája mindezek ellenére nem volt eredménytelen: a Rend visszakapta máriapócsi bazilita kolostort, a közösségnek is sikerült fenntartania magát. Bár ma már csak két szerzetes él a kolostorban, közülük az egyik József atya, aki 92 évesen is egészségi állapotától függően igyekszik részt venni a kegytemplom és a zarándokok ellátásában.

KATALIN FÖLDVÁRI

DESTINY-TURNING BASILIAN FATHERS IN THE COMMUNIST DICTATORSHIP¹

The monastic orders were the auxiliary teams of the Catholic Church as they were present in education and nursing. After the Second World War, during the political takeover, the Communist leadership started to seize power over them. They wanted to reduce the social influence of the Church that is why they started to nationalize the catholic schools, where many of the teachers were monks. Afterwards hospitals, medical attendance, and poor-relief all became state-run too. But the main method against the Church was the dissolution of the orders. The motto was: There is no need for monks in the Communist country.

The communist regime's attack on the Order of the St. Basil the Great in Máriapócs also fell victim, but the basilian fathers were able to restart the life in the monastery after 1989. In my study I introduce the path of life of two basilians, Bertalan László Dudás (1909-2003) and József János Erdei (1932-), who made a lot for the safekeeping of the values and for the restart of the order.

¹ The study was made in the framework of the project of the MTA-SzAGKHF Lendület Greek-catholic Heritage Research Group.

VÁRSZEGI ASZTRIK OSB

PANNONHALMI SZAMIZDAT 1963-BAN

Legányi Norbert pannonhalmi főapátként (1958–1968) szolgálata kezdetén arra törekedett, hogy az 1956-os forradalom leverését követő években, a hatalmi biztonságot kereső kommunista államhatalom egyházpolitikai útkeresését és gyakorlatát – fenntartással ugyan – tudomásul vegye, követelményeihez alkalmazkodni törekedjék. Ezzel a szükségeset megtevő, de meg nem hajló magatarással egyre inkább magára marad a magyar egyházi mezőnyben. Személye mind erkölcsileg, mint politikai tekintetben feddhetetlen volt, „tisztá lappal” indult munkájának. A hatalom kétszínűséggel, majd reakciós magatartással vádolta. A rendtársakkal, az állami hatóságokkal történő következetessége, a tárgyalások során megkívánt elvárásai, küzdelmei népszerűtlenné tették, sokan szembefordultak vele. Nem adott annyi okot a támadásokra, mint amennyire a hangulatot mesterségen szították ellene. Sem a papi békemozgalomban, ill. a Hazafias Népfrontban, sem az állambiztonság embereinek nem köteleződött el, sőt nagyon ügyelt arra, hogy azokat a rendtársakat is távol tartsa ezektől, és akikről tudta, hogy szimpatizálnak a hatalommal, lehetőleg ne jussanak felelős beosztáshoz a bencés renden belül. Ahol hivatalból részt kellett vennie, részt vett, de egyházát és rendjét meg nem alkuvó módon képviselte. Nem volt diplomata alkat. Nyílt szókimondása az egyház gondjainak megnevezésében és ennek időnként nem szerencsés kinyilvánítási módja kifejezett ellenszenvet váltott ki irányában. A hatalom arra törekedett, hogy elszigetelje, akadályokat gördítsen munkájában. Fájdalmas tény, de ezekben a támadásokban nemcsak az állambiztonság és az Állami Egyházügyi Hivatal emberei vettek részt, hanem a főapát belső rendi ellenzéke is. Számos váddal illették: nem tartotta meg az állam és egyház közötti megállapodást, így nem tartotta tiszteletben a numerus clausust, létszám fölött vett fel növendéket. Megvédte rendtársait: a diákok 1961. október 23-ki „ellenforradalmi tüntetése”, Pászthory Valter az u.n. Baradla-, és Balaton túra és következményei, Bánhegyi Miksa bencés iskolai fegyelmi ügye, az „illegális” sokszorosítások ténye, felhasználták ellene és ezeket személyes felelősségévé tették. Felrótták neki, hogy rendjét, ill. rendtársait védte. 1967 februárjában felmentését kérte a főapáti szolgálat alól. 1968. december 23-án a Szent- szék elfogadta lemondását, 1969. január 23-ától 1976 március 28-ig a székesfehérvári Papi Otthonban élt, utolsó éveit ismét Pannonhalmán tölthette.¹

¹ VÁRSZEGI Asztrik: *Legányi Norbert pannonhalmi főapát (1906–1987)*, in: Örökség és küldetés, Bencések Magyarországon, szerk: ILLÉS Pál Attila és JUHÁSZ-LACZIK Albin, METEM, Budapest, 2012. 553.

VISSZALÉPÉS AZ MAGYAR EGYHÁZPOLITIKAI GYAKORLATBAN:
BAI LÁSZLÓ KORMÁNYBIZTOSI KINEVEZÉSE.

A „pannonhalmi eset”, azaz 1961. október 23., a forradalom 5. évfordulója, amikor a pannonhalmi bencés gimnáziumban néhány diák megemlékezett a forradalomról és ezért a bencéseket és a diákokat is megbüntették, fordulópont a főapát ellen, célzott eltávolításáért folytatott küzdelemben. Az esetet követően a főapátot az államiak nyíltan megbízhatatlannak, „reakciónak”, államellenesnek tartották. A főapát büntetéséhez az is hozzátartozott a „pannonhalmi eset” lezárásakor, hogy az ÁEH elnöke, Prantner József² az 1962. május 11-iki találkozásuk során Bai Lászlót³ kinevezte miniszteri biztosnak Pannonhalmára. Ez visszalépés egy korábbi állam és egyház kapcsolatba, másrészt sajátos helyzetet teremtett: Bai Lászlónak, mint kormánybiztosnak volt ugyan helyben szobája, de nem költözött Pannonhalmára. Időnként idelátogatott és élt kormánybiztosi jogával. Bejelentés nélkül jött és ment a főmonostorban, meg-megszólította a bencéseket, főként a perjelt, mert a főapátot kerülte. Ellenőrizte, felbontotta a beérkező leveleket, amelyek csak láttamozás után voltak intézhetők. Így értendő a következő konfliktus története és lefolyása is.

Az 1963. év első hónapjaiban Bai László kormánybiztos gyakran látogat Pannonhalmára, a főapáttal is több kérdésben tárgyal, de a főapát egy függőben maradt rendi ügyet sem tudott elintézni vele. Ha úgy tűnt, hogy egy kérdésben megegyeztek és azt az ÁEH elfogadta, a következő megbeszéléskor visszavonta. „Ma megint feltűnt a Bai nevű kormánybiztos. Négy válaszolatlan levél van náluk, így sürgősen elővettem a válaszokra vonatkozóan. A szobát (a számára fenntartott szobát Pannonhalmán) nem adja vissza. Domnanovics Ábel⁴ és Szabó Zerind⁵ nem jöhetnek vissza a gimnáziumba, maradnak tovább falun. A győri igazgatói⁶ állásra még két-három rendtagot kell felterjesznie. A kert (arborétum) védetté nyilvánítása késik a kerítés miatt. Tehát megint nem tudtam semmit sem elintézni.”⁷ Annyi „nyeresége” volt a főapátnak, hogy „legalább nem kellett bemenni az ÁEH-ba.”⁸

ÚJABB TÁMADÁS PANNONHALMA ÉS FŐAPÁTJA ELLEN

Bai László kormánybiztos gyakori látogatásai mögött minden bizonnyal már az újabb Pannonhalma, jelesen a főapát elleni támadás terve is ott munkált.

A Belügyminisztérium Budapest, 1963 május 5-én tájékoztató jelentést küld az ÁEH-nak a pannonhalmi bencés szerzetesek által készített és terjesztett propaganda

2 Prantner József (1911–1975), munkáskáder, 1933-tól vett részt a munkásmozgalomban. 1951–55, ekkor az ÁEH alosztályvezetője, később Állami Egyházügyi Hivatal (1961–1968) elnöke, 1971 államtitkár.

3 Bai László ebben az időben: Állami Egyházügyi Hivatal Katolikus Főosztály, főelőadó 1961. április 1.–1974. június 30. A pannonhalmi külön megbízás nem szerepel curriculumában.

4 Névtár (1987) 1775 sz. Domnanovics Ábel Tamás (1931–) 1955–62. gimnáziumi tanár és nevelő Pannonhalma, 1962–65. lelkész, sekrestyés Tatabánya, 1965. márc. 15. elhagyta a Rendet.

5 Névtár (1987) 1776 sz. Szabó Zerind Endre OSB (1931–2009) tanár és nevelő 1959–62. Pannonhalma, 1962–66. képlán Tényő, 1966 rendi köteléken kívül élt Budapesten. Meghalni hazahozták Pannonhalmára.

6 Holenda Barnabás eddig győri házfőnök és igazgató korára és egészségére hivatkozva felmentését kérte. Az utódot keresi a főapát, ezért a kérés, hogy három személyt terjesszen elő.

7 Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Főapátsági Levéltár, a továbbiakban PBF FL, Főapáti Napló 1963. május 16.

8 FN 1963. június. 16

anyagokról. A tájékoztatásból egyértelmű, hogy a jelentés több éves megfigyelés eredménye, amely az 1961-es általános egyház-, és szerzetesek ellen irányuló támadás óta még tudatosabban irányult a pannonhami bencések „propaganda anyagaira”. A korábban keletkezett anyagot a főpát utasítására még kellő időben megsemmisítettek ugyan, de aztán folytatódott a fordítási munka, ill. a sokszorosítás. A jelentés pontosan tájékoztat azokról a személyekről, akik Jámbor Mike⁹ szellemi irányításával ebben a munkában részt vettek: Domnanovics Ábel, Forrai Botond¹⁰ és Sólymos Szilveszter,¹¹ továbbá Polán Hildebrand,¹² Iróffy Huba¹³ és Tarnay Brunó¹⁴. A brossúrák készítésében részt vettek a „volt bencés egyházmegye” papjai is. Hogy a jegyzetek minőségét és számát növelhessék, a győri nyomdától „brossúra-drót gépet” is kaptak. Megbízható értesüléseik alapján egy-egy jegyzet többszáz példányban készült, sőt pénzért is árulták. Egy 1963. április 22-i jelentés szerint Jámbor Mike „Ha figyelni tudnánk Isten szavára” c. brossúrárt nagy mennyiségben adta el 22.50 forintért. A propagandaanyag külföldről származik, a disszidált Polgár Vilmos¹⁵ küldi Bécsből. Ezek az iratok alkalmasak arra, hogy diák értelmiségi, vagy egyéb illegációkban rendszerellenességgel párosulva felhasználásra kerüljenek nevelési célzattal.” A jelentés a propagandaanyagokból nyolc olyan idézetet emel ki, amely alátámasztja az iratok ideológiaellenes tartalmát és alkalmas a leírt cél felhasználásra.¹⁶

A belügyi tájékoztatás alapján Bai László 1963 június 8-án kelt feljegyzésben összefoglalta annak tartalmát és javaslatot tett Prantner József ÁEH elnöknek. A bencések tevékenysége a Magyar Népköztársaság törvényébe ütköző cselekmény.¹⁷ Erre 1962-

-
- 9 Névttár (1987) 1479 sz. Jámbor Mike Miklós dr. OSB, (1909–1992) tanár, Esztergom, Pápa, Győr, Pannonhalmán, 1944–85. főiskolai tanár, közben 1944–46. febr. alperjel, 1947–54. és 1956–63. főiskolai igazgató, 1959–73. alperjel, 1973–76. irodaigazgató, főiskolai tanár alperjel, főiskolai igazgató.
 - 10 Névttár (1987) 1788 sz. Forrai Botond János OSB (1929–2018) gazdasági munkás, tanár Győrött és Pannonhalmán.
 - 11 Névttár (1987) 1623 sz. Sólymos Szilveszter László dr. OSB (1920–1997) hittanár, Kőszeg, 1950–1956 börtönben, Pannonhalma főiskolai tanár, növendékek prefektusa, 1984-től Tanulmányi Ház előljárója, gyűjtemények gondnoka Pannonhalmán.
 - 12 Névttár (1987) 1761 sz. Polán Hildebrand Géza OSB (1929–2014) tanár és nevelő Pannonhalmán, főiskolai tanár, Idegenforgalom vezetője.
 - 13 Névttár (1987) 1665 Iróffy Huba Ottó OSB (1922–1985) tanár, lelkész, kántor Mezőtúr, Pápa, Sopron, Győr, 1959–1966 noviciusmester, spirituális, 1969–1969 gimnáziumi tanár, 1969–1973. noviciusmester, 1970–73 növendékprefektus, gimn. irodavezető.
 - 14 Névttár (1987) 1688 sz. Tarnay Brunó Pál dr. OSB (1924–2007) teológiai doktor, lelkész, kántor, egyet. előadó tanár Salzburg és párhuzamosan egyet. lk. München, 1976–81. területi magyar lk. Dél-Württemberg, 1981 óta főiskolai tanár Pannonhalma, majd a Pázmány Péter Hittud. Akadémián professzor.
 - 15 Névttár (1987) 1536 sz. Polgár Vilmos József OSB dr. (1914–1974) Párizsban tanult, tanár Budapest, 1940–41. Olaszország, 1945–57. gazdaságvezető Pannonhalma, 1957–74. Bécsben él, itt hal meg 1974-ben. „Hyacinthus”, „Jácint” fedőnéven együttműködésre kényszerül, 1957 után Pery Ralp fedőnéven írnak róla néven említik a állambiztonsági iratok. Lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Polgár Vilmos OSB működése Nyugaton, 1957. május 18.–1974. június 10.* „Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején”, in: *Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején III. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában* 2018. április 13-án rendezett konferencia előadásainak szerkesztett változata. Szerk. DÉNESI Tamás és BOROS Zoltán (Studia ex Archivo Sancti Martini edita III.), Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma 2018. 145–183.
 - 16 MOL XIX.-A-21-d-0037 -12/a-1963 (25.d.) Tájékoztató jelentés, 1963. május. 5. A jelentés három munka címét adja meg, de szerzők nélkül: „Rend szabadság nélkül.”, „Keresztény életalakítás” és „Gabriel Marcel útja Istenhez.”
 - 17 17/1959. év tvr és a 26/1959/: V 1. kormányrendelet megszegése.

ban a főapátot és a házgonndnokot már figyelmeztette, amikor azok a főapátságról készült képeslapot árusították.

Bai László az ÁEH elnökének négy pontban foglalta össze javaslatait:

- kéttagú bizottság vizsgálja meg az ügyet.
- személyeket is javasolt a bizottságba: Bai László és Szaló Sándor¹⁸ elvtársakat, azaz saját magát és a győri ÁEH-megbízottat. A bizottság beszéljen minden érintettel.
- készüljön jelentés és javaslat, majd az eredményről kapjon a Püspöki Kar elnöke tájékoztatást, vonja felelősségre a főapátot.
- rövidlejárátú ügynek tekintették a sokszorosítás elintézését, amikor az áll a javaslatba

1963. június 13-án már el is készült a jelentés, amelyet „a Pannonhalmi Főapátságon folytatott vizsgálatról” Bai László írt, továbbá a végrehajtási javaslatot is hozzáfűzte. Ezt követte a végrehajtás, amelynek megvalósítása azonban az ügy bonyolultabb természete és főapát ellenállása miatt hosszabbra nyúlt.

A GIMNÁZIUM KÖNYVKÖTŐMŰHELYE

A pannonhalmi „olasz gimnázium” építési tervében (1939) már ott volt egy többcélú műhely gondolata, amelyben a diákok kreativitásukat, kez ügyességüket fejleszthették. Könyvkötő szakkör, házi meghívók, feliratok, készítése, jegyzetek kötésére, azaz papírmunkákra alkalmas terem a kor szintjén modern gépekkel (papírprés, fűzőgép, papírvágó) felszerelve. Az iskola, a rendi teológiai főiskola, a főkönyvtár, általában a monostor igényt tartott a műhely szolgálataira. 1950 után az országos szegénységben még inkább nőtt a műhely kihasználtsága, belső forgalma. A diákok¹⁹ részére órarendszerű könyvkötő szakkör működött benne, a rendi növendékek, fiatal atyák könyvet kötöttek, jegyzetborítót készítettek, az alkalom adta különféle megbízásokat.

A könyvkötő „termékei” időnként nehezen szétválaszthatók, mert át is fedik egymást, már csupán azért is, mivel a könyvkötői munkát egy törzscsapat végezte, akik mellett alkalmi „bedolgozók” is segítettek. Szigorúan különböztetnünk kell az alábbi (munka) csoportok és azok munkái között:

A pannonhalmi könyvkötőműhely ellátta a főmonostor, főkönyvtár, gimnázium igényeit.

A főkönyvtár igénye volt pl. az 1960. júniusától negyedévenként összeállított és borítóval, felirattal ellátott Pannonhalmi könyvszemle²⁰ 1-39. terjedő füzetei. Szerkesztését a főkönyvtár végezte, a két (pannonhalmi és győri, időnként külsős olvasó is) közösség atyái idegen nyelven olvasott munkák anyagából. Idegennyelvű tanulmányok, cikkek magyarra fordított tartalmi ismeretesei ezek, egyfajta mai Digest. Ezt sokszorosították

18 Szaló Sándor Az ÁEH Győr-Sopron Megye vezetője (1962–1966) között.

19 MOL XIX.-A-21-d-0037 -12/a-1963 (25.d.) Tájékoztató jelentés, 1963. május. 5. Bai László aláírásával „A vizsgálat során beszéltünk a sokszorosított anyagot, brosurá formába kötő diákokkal: Kiszél Mihály IV/a., Palotás Tibor III/b., Palotás Árpád II/a., Bakos László II/a., Molnár István III./b. osztályos tanulókkal...bekötözték mindent, amit Jámber Mike alperjel kiadott számukra. Ezek tartalmát nem ismerik...”

20 PBF B 2107 Pannonhalmi könyvszemle 1-39.

belső használatra. Legányi főapát az első füzet bevezetőjében sajátosan érvel a füzet létrehozását megokolva. A bencések életében fontos helye van az olvasásnak, a Regula időt jelöl ki a lelki olvasmányoknak. Ezért van könyvtár minden monostorban. Pannonhalmán a Szent László féle összeírásból tudjuk, hogy monostorunkban egyházi és világi jellegű könyvek is voltak. A közösség tagjai azzal, hogy olvasnak és az olvasottakat másoknak is hozzáférhetővé teszik, hasznossá teszik a könyvtárat A Pannonhalmi könyvszemlének az a célkitűzése, hogy általa nem csak a ma könyvtárunkba érkező új könyveket ismertessük meg a közösséggel, hanem ezt a tájékoztatást kiterjesszük arra az időszakra is, amióta a megszűnt Pannonhalmi Szemle, így könyvtárunk jelen és korábbi értékei is ismertek lesznek az érdeklődők előtt.²¹

E munkamegbízásokon belül, vagy mellett hangsúlyos a Pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola igénye, azaz a főiskolai hallgatók teológiai jegyzeteit államilag engedélyezett 5-5 példányban szintén írógéppel sokszorosították és ezek itt kaptak borítót, hogy használhatók legyenek. Az 1963 után készült gépelt főiskolai jegyzetek első lapján (már) ott állt a kötelező megjegyzés: „Készült 5 példányban”. Ehhez a főiskolai terméksaládnhoz, a jegyzetekhez csatlakozott a főiskolai tanárok és hallgatók fordítói tevékenysége, annak 1959-től egyre gyarapodó anyaga megjelenése és könyvkötői megmunkálása. Ebben néhány főiskolai tanár, Jámbor Mike főiskolai igazgató tevékenysége, hangsúllyal Sólmos Szilveszter és az akkori (1959–1964) rendi fiatalok szellemi nyitottsága és fordítói teljesítménye volt meghatározó, amely aztán egyrészt sokszorosítást, másrészt kötetést igényelt. Ez az a korszak és ennek szellemi „termékei” azok az anyagok, amelyekről Bencze Lóránt Anzelm²² ír. „A sokszorosított (teológiai anyagok, fordítások) egy része nekem még megvan, anyámnál voltak elrejtve... Töredékek, de megmutatják a szellemiséget, és hogy mihez is jutottunk hozzá, illetve mi éltette gondolkodásunkat. Hat-hét példányban gépeltük őket (alaposan csapkodni kellett az írógépet). Akkor hagytuk abba az írógéppel történő sokszorosítást (talán 1961-ben), amikor Budapesten letartóztatási hullám söpört végig (vallási köröket tartóztattak le), és fura módon nem nálunk (t. i. növendékeknél), hanem Gál Geláz²³ atyánál tartottak házkutatást,²⁴ akinek semmi köze sem volt az egészhez. Valaki félretájékoztatta az ÁÉH-t, illetve a rendőrséget. Elvittek Geláz atya írógépét, és amikor naiv módon visszakövetelt, azt a választ kapta, hogy ez »ezzel jár«.”²⁵

„Mike hozta a francia sajtót, illetve ismertette magyarul. Mike volt a fő könyvszerző is: teológiai szakirodalmat, meg mindent... Nem tudom, Mike konkrétan hogyan intézte az egészet. Akkoriban jobb volt ilyet nem tudni.”²⁶ A rendi növendékek szellemileg széles skálán mozogtak témáikban: teológiai írások, liturgia és bencés lelkiség az Ecclesia benedictina I.–IV. kötetében, a Breviárium Maurinum latin himnuszainak magyar fordításai, ökeumenizmus, keleti egyházak írásainak fordítása a Moszkvai Patriarkátus lapjából: J. Suhard bíboros írásai, Emmanuel M. Heufelder niederaltaichi

21 Uo. I. szám 2. lap.

22 Névtár (1987) 1821 sz. Bencze Lóránt Anzelm dr. OSB, (1959–1964) növendék Pannonhalmán, 1964–69. egyetemi h. Budapest, 1969–75. tanár és nevelő Pannonhalma. 1975. nov. 12-én elhagyta a Rendet. Egyetemi tanár, miniszteri biztos, em. professzor)

23 Névtár (1987) 1340 sz. Gál Geláz Nándor dr. OSB (1899–1993) főiskolai és gimnáziumi tanár Pannonhalmán, 1960-tól nyugalomban.

24 Gál Geláznál házkutatás: 1961. április 5/6. ÁBTL – 3.1.2.-M-36 924/1/ 223

25 Bencze Lóránt Anzelm levele Várszegi Asztriknak 2007 január 21.

26 Bencze Lóránt Anzelm uo.

apát Regula kommentárja, A niederaltaichi Una Sancta ökumenikus folyóirat tanulmányai, pl. Új feladatok az egyház szolgálatában c. írás, Odo Casel bencés II. Vatikáni zsinatot előkészítő munkái, írásai, a korszak nyugati egyházának korszerű tanulmányai, ezek fordításai: J. H. Newman, Dom Columba Marmion OSB, R. Guardini. A Keleti hagyományból Matthias Dieter-Iger: Kis filokália, továbbá a Jézus ima ismertetése.

„Pannonhalma a szellemi szabadság olyan egyedülálló szigete volt, amelyből még egy minden bizonnyal sehol sem létezett az akkori népi demokratikus köztársaságban.”²⁷ Ezek a lelkeségi iratok a rabságban élő magyar egyház és bencés közösség egy részének reményességét fejezték ki, a túlélés reményét erősítették kontrollált és mostoha dikatatórikus körülmények között.

A könyvkötői munkák között előkerült azoknak a fordításoknak a kötése is, amelyek más forrásból, a Pannonhalmán létező Állami Szociális Otthon szerzeteslakóinak hasonló indítákaiból, szorgalmából születtek. Az ötvenes évek végétől, 1959-től kezdve az állami szociális otthonban élő különféle vendégekhez²⁸ tartozó atyák is – fordítási munkába kezdtek azok számára, akik idegen nyelvet nem tudtak. Ezek a fordítások is megtalálták a maguk földalatti útjukat, kinek-kinek bizalmas kapcsolatai révén eljutottak a katolikus ifjúsági körökhöz.

Az ügynökjelentésekből és az akkori egyetemisták visszaemlékezéseiből ismerjük, hogy Budapesten és más egyetemi városokba is, pl. Szegedre eljutottak a fordítások, amelyek a fentebb már említett különféle témájúak: teológiai, filozófiai, világnézeti pszichológiai, szociológiai és spirituális voltak.

A Belügyminisztérium és annak munkatársai az Állami Egyházügyi Hivatalban azonban a pannonhalmi könyvkötő legkényesebb termékeire voltak igazában kíváncsiak, azokra, amelyeket Jámbor Mike bencés és munkatársai irányításával Pannonhalmáról és annak könyvkötőműhelyéből kerültek a budapesti fiatalok kezébe. Minden korábbi pannonhalmi házkutatás, mind a bencés, mind a szociális otthoni szerzeteseknél részben ugyanazt a célt szolgálták.

Jámbor Mike bencés az 1950-el kezdődő évtizedek kikerülhetetlen kulcsszereplője a bencés rendben. Ennek az 1963 tavaszára beérő „könyvkötő-ügynek” az ő tevékenysége és korábbi kapcsolatai a kulcsa. Alkalmos pillanat most, 1963-ra érett be a könyvkötő-ügy kirobbantására és ezt is felhasználták a főapát ellen. Jámbor Mike bencés értelmiségi családból származott, tanulmányai (magyar irodalom és francia nyelvszakos tanár) befejeztével pápai és győri tanár és cserkészvezető. Bencésrendi viszonylatban is nagyon fiatalon, 34 évesen lett esztergomi házfőnök és igazgató, majd a rendi Szent Gellért Hittudományi Főiskola tanára, szinte egész életében váltakozó ritmusban főiskolai igazgató, főiskolai tanár és több évig alperjel és ismét alperjel. Az pannonhalmi előjárói hagyomány láncszeme 1950-től 1973-ig. Kivételes intelligenciával franciás műveltségű európeér érzékenységgel, humanitással, szellemi nyitottsággal megáldott feddhetetlen szerzetespap. Ennyi talentum ellenére mégis valami kifejezésbeli bonyolultság jellemezte. Legányi főapát úgy jellemezte őt, hogy nagyon oda kellett figyelni Mikére, hogy megértsük, amit valójában mondani akar. Az államhatalom embereinek alkalmas „értelmiségi ellenségprojekció” személy volt. Átláthatatlan volt számukra. Sárközy

27 Bencze Lóránt Anzelm levele Várszegi Asztrikhoz, 2007. január 21.

28 A gondozottak közül névszerint Bors Jenő jezsuita, Gombás Miksa ciszter, Márk Ágoston domonkos, Hegyi Gábor ciszter, Csávossy Elemér jezsuita és Nagy Sándor szalézi szerzetesek voltak. Uo.

Pál²⁹ kormányzóapát kísérője volt az 1947–1950 közötti állam és egyházi tárgyalásoknál. Jó ítélőképességgel figyelte az eseményeket. Bencze Anzelmnak mondta el pl. egy alkalommal: „még Rákosi is meglepődött a magyar katolikus egyház gyengeségén.”³⁰ E kijelentés igazságtartalmát más forrás hiányában némi kétséggel kell fogadnunk.

Az államhatalom félelméből fakadt az, hogy Kapuy Vitál³¹ bencés, a három fedőnéven is jelentő bencés ügynök 1958–1973 között írott legtöbb jelentése Jámbor Mikéről³² szól. Kapuy tevékeny irányításával az államhatalom emberei Jámbor Mike szobájába³³ beszerelték a 3/E rendszabályt, a lehallgatókészüléket.

A belügyi emberek annak ellenére, hogy Jámbor Mikét már 1954-ben együttműködésre kényszerítették,³⁴ jelentései eddig nincsenek kezünkben, tudjuk, hogy folyamatosan kapcsolatban voltak vele, gyötörték, visszaéltek pszichikai törékenységével³⁵. Többek³⁶, de a közvetlen közelében élő Kapuy Vitál rendtársa volt „ráállítva”. Szinte minden mozdulatáról, mozgásáról jelentett. Félték Jámbor Mike sokirányú tevékenységétől, kapcsolataitól és mivel igazában politikai ügyet szimatoltak körülötte, mindent tudni akartak róla. Kapuy Vitál jelentéseiben első helyen álltak a börtönt viselt rendtársak, akiket figyelnie kellett: Pálffy Aurél, Sólymos Szilveszter és Söveges Dávid, és mindenki más: bencések, vendégek és diákok és szülei, de még ezek számát is felülmúlja a Jámbor Mikéről szóló jelentések sokasága és alapossága.

-
- 29 Névttár (1987) 1161. sz. Dr. Sárközy Pál Endre OSB főapát (1884–1957) tanár, házfőnök, főmonostori perjel, apát Bakonybélben, kormányzóapát, főapát.
- 30 Bencze Anzelm levele Várszegi Asztriknak: „Rákosi terve az volt, hogy ötven katolikus (közép?) iskolát engedélyez, és amikor látta, hogy nem ütközik ellenállásba, csak nyolc gimnáziumot hagyott meg. Viszont jó érzékkel meghagyta a püspöki palotákat, hadd botránkoztassa a hívőket az egyháznak (valójában csak látszólagos) gazdagsága, és a püspökök élvezhessék a kényelmet.”
- 31 Névttár (1987) 1528 sz. Kapuy Vitál Károly OSB tanár Pápa, Győr, ott házgonnok is, pannonhalmi gimnáziumi igazgató 1965–1973, KKF főigazgató 1985, nyugdíjban Pannonhalmán haláláig, 1995. Kapuy Vitál fedőneveinek kérdésével többen is foglalkoztak. CUTHNÉ GYÓNI Eszter: „*Rieger József*” fedőnevű ügynök jelentései, in: Bencések III. 224–243. Vörös Géza: *Források..., Petes Róbert, Elszigeteltség és a szabadság kérdőjelei. Polgár Vilmos küzdelme a politikai rendőrség szorításában a pártállami diktatúra idején*, in: *Collectanea I.* 182–215.
- 32 ÁBTL -3.1.2. – M – 36 924 Átfogó és alapos képet ad Jámbor Mike „működéséről”, kapcsolatairól, a könyvkötői munkájáról, könyvbeszerzéseiről, piarista jó kapcsolatairól. Még arra is kiterjed a beszámoló, hogy 1957. március 13-én a házkutatásnál Jámbor Mike gyorsírással lejegyzett iratcsomóját a könyvkötőműhelyben megtalálták és magukkal is vitték. Szolgálatát sokan igénybe veszi. Pannonhalmán nem látogatja senki.
- 33 ÁBTL-3.1.2.-M-369224/1 /297 /302/303/ 305/ 307/ 315/ 317/320/321/324/326/327/328/328/331/339/344/345/346/348/349/351/
- 34 Jámbor Mike ld. 192. jegyzet. Jámbor Mike „Tóth” fedőnéven 1954 júniusától együttműködő a hatalommal.
- 35 1961 őszén, 1963. év során több ügynökjelentés leírja, hogy Jámbor Mike milyen lelki állapotban létezett a mindennapokban. Amikor felettébb többször érdeklődött Legányi főpátnál, a főapát is úgy vélte, le is írta feljegyzéseiben, hogy Mikének jelentenie kell. Főapáti Napló 1963. október 18. „Szegény Mike nem jött rendbe idegileg, kár érte, mert nagyon értékes ember, de néha használhatatlan.”
- 36 Névttár (1987) 1644 Cszimadia Gerő Imre OSB (1920–1996) tanár Budapesten, Győrött, börtönben 1954–1956, lelkész, 1973–82. győri házfőnök és tanár, majd templomigazgató 1982 óta templomigazgató Győrött. „Gerlai” vagy Gerlai Gábor” fedőnéven együttműködik az államhatalommal (V-116809/1-6) – Kövér Alajos „Várhegyi József” fedőnéven működött együtt az állambiztonsággal.; ÁBTL 3.1.5. O-14963/6a. „Canale” 363., 364. Jelentés „Várhegyi József” fedőnevű ügynök hírszerző lehetőségének felméréséről, 1964. június 18. és Kiszely Márk István a renden belül és a rendből kilépve is „Feledy Zsolt” fedőnéven jelentett.

A könyvkötőműhelyben Jámbor Mike vezetésével dolgoztak: diákszakkör tagjai, fiatal rendtársak, átmenetileg a Pannonhalmán tartózkodó szombathelyi egyházmegyes pap, Sámbockréthy Péter³⁷. Mint már írtuk, a hatóság emberei mindenütt „államellenes”, rendszerellenes olvasmányt iratot kerestek. Az 1961. évi februári általános razzia során is ilyen iratokat kerestek a budapesti és vidéki házkutatások alkalmával.³⁸ Horváth Béla győrmezei rendőrszázados, tartótiszt azt az utasítást adja Kapuy Vitálnak, „Rieger” fedőnéven író ügynöknek, hogy keresse a személyesebb kapcsolatot Jámborral, kérjen tőle szellemi, szakmai horizontját bővítő szakirodalmat, olvasmányt. Az ügynök ezt az utasítást is teljesítette. Jámbor német nyelvű pedagógiai irodalmat ajánlott, amiben azonban nem volt antimarxista tartalmú gondolat, továbbá egy fiataloknak szóló könyvet. Pater Etsch SJ *Életalakítás* c. könyvét, amely ugyancsak nem tartalmazott ilyen témát.³⁹ Közben Kövér Alajos⁴⁰ bencés barátja közli Kapuyval, hogy „biztos adatai vannak, hogy Jámbor Mike az egyik beépített ember. Jámbor jelentéseit ugyanis Budapesten 1956-ban, az ÁEH kifosztásakor megtalálták.”⁴¹ Kövér szerint Domnanovics is gyanús. Ugyanebből a jelentésből tudjuk meg, hogy Jámbor Mike egyik idegen nyelvről fordítója Bartosics Ilona⁴² tanárnő, továbbá Kis György⁴³ bakonyszentlászlói plébános is fordít neki.

Kapuy Vitál 1962. február 15-én a felfedezés örömeivel jelenti, hogy Jámbor Mike 1962. január 1-jétől állandó munkaerőt alkalmazott, a Pannonhalmán tartózkodó Sámbockréthy Péter szombathelyi egyházmegyes világi pap személyében, sőt szobát is kért számára, amelyért a könyvkötészet bért is fizet.⁴⁴ Az is Kapuy tudomására jutott, hogy Könözi Béla Regináld⁴⁵ kajári bencés plébános is gépel Jámbornak, mert ilyen tartalmú csomagot hagyott nevére a győri rendház portáján. Ezt Kövér Alajostól tudja. Feltételezi, hogy a bencés plébánosok részére készül a legújabb teológiai irányzatokról egy tanulmány, mert Kövér Alajos maga is ilyen dologzat írásán dolgozik. Bencés (Uo.) Ugyancsak fontos lehet az az információ, hogy Jámbor most a Főiskolai Évkönyv összeállításán is dolgozik.⁴⁶

„Jámbor gépelő gárdája Pannonhalmán: Sólmos (Szilveszter) és a növendékpapok, Domnanovics Ábel, Pászthory Valter, sőt Faggyas (Edvin) szerint Polán Hildebrand

37 Sámbockréthy Péter szombathelyi egyházmegyes pap, 1958 óta Pannonhalmán él.

38 MOL XIX.-A-21-d-0037 -12/a-1963 (25.d.) Tájékoztató jelentés, 1963. május. 5. Bai László aláírásával: A bencés rend tagjai hosszú idő óta rendszeresen készítettek egyházi és ellenséges tartalmú brossúrákat. A főapát figyelmeztetésére 1961-ben ezeket elégették, de az 1961-es őrizetbe vételek után újra folytatták ezek gyártását, sokszorosítását majd újabb, modernebb anyagokat szereztek, fordítottak és sokszorosítottak.

39 MOL XIX.-A-21-d-0037-12/a-1963. Más ügynökök találtak az iratokban modern antimarxista, a dialektikus materializmus cáfolatát szolgáló kitételeket, írásokat. A Tájékoztató jelentés tételesen felsorolja azokat a sokszorosított munkákat, amelyekben – az 1961–1963 közötti tapasztalatra hivatkozik – ilyen szövegek vannak.

40 Névtár (1987) 1531 sz. Kövér Alajos Ferenc OSB dr. (1913–1986) főiskolai tanár, a Kormányzóperjeli Tanács tagja (1971–1973), 1954-1956 között a Pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola igazgatója.

41 ÁBTL 3.1.2. – M -36924/ 402

42 Bartosics Ilona tanárnő – Jámbor Mike ismeretségi köréhez tartozó hölgy.

43 Dr. Kis György plébános (1914– 2005) teológiai doktor, plébános, utóljára Bakonyszentlászlón.

44 ÁBTL 3.1.2.- M – 36924/ 2.

45 Névtár (1987) 1565 sz. Könözi Regináld Béla OSB (1915–1979) lelkész Celldömölk, 1941–73, Kajárpéc, 1973–74. lk., 1974–79. nyugalomban Pannonhalma.

46 Uo. Horváth Béla rendőrszázados, tartótisztje fontos információknak mondja a kapott jelentést. Ebből tudta meg, hogy Sámbockréthy Péter reakciós szombathelyi pap Pannonhalmán tartózkodik.

is. Régebbi gépelői Hay Gyuláné⁴⁷ (Hay-Pálmai Péter volt bencés anyja), Kis György bakonyszentlászlói esperes (Merton könyvek fordításai), Könözi Béla Regináld kajári bencés plébános, Szigeti Kilián nővérei is gépeltek Szombathelyen főiskolai jegyzeteket – Kővér Alajos adata.⁴⁸ Ezt a gépelő gárdát a dolgozatot írója még kiegészíti a már korábban szerzett információiból. A gépelési munkájában részt vett még Marton József bencés Sopronban élő nővére, Marton Ilona is.

Jámbor Mike célja az volt, hogy a pártállam szellemi levegőtlenységében és rabságában élő egyház fiataljainak e fordítások révén a szabadon élő egyház friss levegőjét juttassa a gondolkodás, teológia, filozófia területéről. Korszerű szellemi támaszt nyújtson korábbi diákjaink, az egyetemisták, csendben működő fiatal katolikus érelmiségi, hívő csoportjai számára, hogy azok megmaradhassanak keresztény hitükben, vallásos világnézetükben. A Budapesten élő, tanuló diákok köreiből ezeket fel is használták szellemi táplálékul. Pannonhalma folyamatos és mindig újszerű utánpótlást küldött. Ebben a munkában és az iratok terjesztésben a dolgozatunkban a már fentebb felsorolt bencések és világiak vettek részt.

A belügyi szervek élénken figyeltek mindent, erre külön is. Ügynökeik révén folyamatosan gyűjtötték az adatokat. Amit Budapestről megtudtak, azt részben Pannonhalmán Kapuy Vitál bencés két néven is jelentő ügynökkel is ellenőriztették. Kiszely Márk István fiatal bencés, „Feledy”, „Feledy Zsolt” néven ügynök viharos ön- és álláskeresése (1959–1963) közötti években bonyolódott.⁴⁹ Ügynöki tevékenysége sokakra, egykori budapesti bencés diáktársaira, paptársaira, egyetemi társaira, bencés diák egyetemistákra kiterjedt, sok információval rendelkezett és mindenről és sokat jelentett is. Ügynöki tevékenysége személyes megbántottság okán kiélezetten Legányi főapát ellen, de általában az alkalmatlan pannonhalmi előjárók és a rendje ellen irányult. Kiszely Márknak a könyvkötőműhelyben készült füzetekről is tudomása volt, sőt tartótisztjától utasítást is kapott, hogy pannonhalmi látogatását használja fel arra is, hogy az ismerős bencés szerzeteseket keresse fel, folytasson velük baráti beszélgetést, igyekezzen megismerni tevékenységük irányát, tartalmát, szerezen tőlük illegálisan készített brosrúkat, azokat bemutatásra hozza el a találkozóra. Az utasítást „Feledy” teljesítette.⁵⁰ A gépelmények mint már írtuk, különféle, témájuk voltak. Köztük volt egy jegyesoktatási füzet, amelyben Forrai Botond bencés fotója is szerepelt, de sokszorosították Vanyó Tihamér⁵¹ *Levelek a hegyről* c. könyvecskéjét is.

Az előzőekből láthattuk, hogy az pannonhalmi bencés gimnázium alapításától működő könyvkötő a diktatúra ezen éveiben „termékei” révén az államhatalom érdeklődését is felkeltette, éveken át figyelték, figyeltették míg 1963-ban alkalmas időpont kínálkozott, hogy az ott folyó munkát feltárják és a bencések, jelesen az elsősorú felelős, Legányi Norbert főapát ellenében felhasználják majd további kontrollt, szigorításokat, tiltásokat léptessenek életbe.

47 Hay Gyuláné, szül. Pálmai Margit, Hay Gyula Kossuth-díjas író, politikus első felesége. Fiúk korábban Hay Péter Godofréd, névváltoztatás után Pálmai Godofréd Péter OSB.

48 ÁBTL 3.1.2. – M – 36924/2

49 Feledy „kalandorsága” addig terjedt, hogy miután már menyasszonya is volt már ezekben az években és folytonosan támadta rendjét, két bencést megtevesztett, hogy vissza akar térni a rendbe. Az ilyen akciók a többlet információszerezést célozták. A főapát jogi úton elutasította már a szándékot is (FN 1963.)

50 „Feledy Zsolt” fedőnevű ügynök, Kiszely Márk: Jelentés: Budapest, 1962. február hó 13-án,

51 Névár (1987) 1433 sz. Vanyó Tihamér Aladár dr. OSB (1905–2005) lelkesz Celldömölk, főiskolai tanár Pannonhalma, Róma tanulmányút. 1950–65. gimnáziumi tanár Pannonhalmán. 1965 óta alkotó nyugalomban. Molnár Antal írt róla a Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban.

A KÖNYVKÖTŐMŰHELY „BOTRÁNYA” ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

1963. június 11-én a Legányi főapátnak zsúfolt házi programja volt. Részt vett a gimnáziumi hálaadási, a Te Deum miséjén, ezt követően a tíz növendék teológiai vizsgáján. Vizsga közben jelentette a főapátnak Faludi Marcellin⁵² irodaigazgató, hogy itt van Bai László kormánybiztos és Szaló János győri ÁEH megbízott. Lement hozzájuk, jelentették, hogy a könyvkötő szakkör miatt jöttek és gyerekekkel és tanárokkal akarnak beszélni. Az ÁEH megbízottait a könyvkötő szakkör okán a Pannonhalmán készült különféle „régí fordítások és saját művek sokszorosítása és gépelése izgatja. Többféle gépelményt mutattak be, olyanokat is, amelyeknek semmi köze sincs Pannonhalmához, és azt akarták vádként bizonyítani, hogy ezek a sajtótörvényt sértik.⁵³

Az ÁEH emberei szinte frontális támadást intéztek a főapát és több rendtárs, a gimnázium⁵⁴, a könyvkötő műhely és mindazok ellen, akiknek bármiféle köze lehetett, vagy már előzetesen tudtak arról, hogy köze van ezekhez a bemutatott iratokhoz, ill. a könyvkötő sokszorosított füzeteihez. Ezért tettek látogatást a szociális otthon vezetőjénél is, akitől megtudták, hogy a gondozottak közül 6 főnek van írógépe, akik külföldi anyagokat fordítanak és sokat gépelnek. Még az otthon adminisztrátora Horváth Anna Felicia nővér is részt vett a munkában, sőr Rácz István, Pelbárt ciszter atya is.⁵⁵

A főapátnál történt bejelentés után június 12-én Budapesten kihallgatták Jámbor Mike és Forrai Botond rendtársakat az ÁEH-ban A főapát úgy ítélte, hogy „újabb esetet akarnak csinálni.” Szaló János június 17-én sokszorosítás ügyében behivatta Győrbe Farkas Virgil⁵⁶, Borbély Ignác⁵⁷ és Thurzó Kálmán⁵⁸ bencés plébánosokat. A főapát ugyanezen a napon már az ÁEH-ban tárgyalta. A megbeszélésen Prantner József elnök és munkatársai, Csala János⁵⁹ és Bai László voltak jelen. Első panaszuk a sokszorosítások ügye volt. Hosszú vita kerekedett. A két példány már sok, kézzel is lehet sokszorosítani – mondták. A főapát ragaszkodott a törvény szavaihoz. Végül is azzal fejezték be a téma vitáját, hogy megkérdezik a győri ügyészséget is, hogy ők mit értenek sokszorosításon.

A második, a csatolt téma Békés Gellért⁶⁰ személye volt. „Be tudom-e fogni a száját? – kérdezték. Azt mondtam, engedjenek ki Rómába és majd meg próbálok beszélni vele.”⁶¹ A római utam, az úrnap körmenet, Domnanovics Ábel és Szabó Zerind visz-

52 Névtár (1987) 1306 Faludi Marcellin Mihály dr. OSB (1898–1964) tanár. Kőszeg, Tihany, Győr, főiskolai tanár, 1954–64. főapáti irodaigazgató Pannonhalma.

53 FN 1963. június 11.

54 55.MOL XIX.-A-21-d-0037-12/a-1963 (25.d.) Tájékoztató jelentés, 1963. május. 5. A kihallgatott diákok neveit a 20-as jegyzetben felsoroltuk

55 Uo. A gondozottak névsorát a 29. jegyzetben már felsoroltuk.

56 Névtár (1987) 1681 sz. Farkas Virgil Sándor OSB (1924–1994) lelkész Győrszentiván, 1958 óta lelkész, majd plébános Győrszentmárton, Pannonhalma.

57 Névtár (1987) 1500 sz. Borbély Ignác Imre OSB (1909–1999) lelkész Győrszentmárton, plébános és esperes is Ravasz, 1979 óta nyugalomban Pannonhalma.

58 Névtár (1987) 1648.sz. Thurzó Kálmán Árpád OSB (1920–1996) tanár, lelkész, börtönben (1966–1967).

59 Csala János (1900 – 1978) ebben az időszakban ÁEH Katolikus Főosztály, főosztályvezető (961 december 16.–1963. október 15.

60 Névtár (1987) 1539 sz. Békés Gellért József dr. OSB (1915 – 1999) teológiai doktor, főapáti titkár Pannonhalma, 1946 óta főiskolai tanár Róma, 1946–66. rendi prokurátor is. 1957 óta superior maior in exteris, a Magyar Kongregáció elnökének vikáriusa is, 1979–83. a Szent Anzelm Collegium perjele is. Hazatér Rómából, Pannonhalmi Területi apátság általános helynök, a Sapientia Főiskola tanára.

61 Uo. A lista mindeddig ismeretlen.

szaengedése, a győri igazgató ügyben panasztételelem és a bérmlások voltak a további gondok.

A főapát a könyvkötőről folytatott ÁEH-s megbeszéléséről első alkalommal konventgyűlésen nem tájékoztatta az a rendtársakat, de alkalmanként, kisebb körben, névnap, egyéb találkozások során elmondta a történeteket. Kapuy Vitál bencés ezeket az információkat gondosan összegyűjtötte és vissza „jelentette”.⁶² A főapát naplójából erről csak szavak, témák, nevek állnak rendelkezésünkre. Kapuy Vitál, „Marosi Zoltán” fn. ügynök gyűjtéséből további részletek is és az összefüggések is kirajzolódnak. „Bai (László) 9 gépelést tett (főapát) elé és egy hosszú listát olyan művekről, amelyeket, Pannonhalmán gyártottak és kötöttek (1963. június 11.) Két Bencés érintettségű füzet is terítékre kerül: az egyik fényképes füzet F(orrái) Botond családlátogatása, a másik Vanyó (Tihamér) háromkötetes könyve: *Fény a hegyről*, amelyet Mátéffytól⁶³ (Balázs) szereztek meg a házkutatás során. Ez utóbbit Bai (László) különösen nehezményezte, mert az ÁEH vizsaszautasította és mégis terjesztették. Ilyen cselekedetekért 1–5 év jár.

Sólymos (Szilveszter) mindent letagadott, pedig bizonyára tudott a dologról. Forrait (Botond) pedig a központi szemináriumban fogják meghallgatni. Jámbort (Mike) pedig június 12-én de. 10-kor fogják az ÁEH-ban kihallgatni.

„A főapát a rend létével játszik.” Kövér (Alajos) igen fel van háborodva Jámbor üzemei miatt. „Inkább hagyná tanulni a növendékeket, minthogy minden marhaságba belevezeti őket.” Véleménye szerint és azt később Pálos⁶⁴ (Ferenc) is osztotta, Jámbornak mennie kell, de ő /Kövért/ még egyszer nem vállalja a főiskolai igazgatóságot. Sólymos pedig valótlanul mondott Kövér szerint, mert saját szemével látta a gépeléseket.” Kapuy leírása nem csupán jelentés, tudatos manipulálás. Hangsúlyos mondatokat ír le az ügynök: a főapát a rend létével játszik, Kövér és Pálos egy és elítélő véleményen vannak. Sólymos mindent letagadott, pedig Kövér saját szemével látta a gépeléseket. Ha Jámbort felmentik a főiskolai igazgatóság alól, Kövér Alajos⁶⁵ még egyszer nem vállalja. Erre – feltételezeten – Kövér Alajoson kívül senki nem gondolt, legföljebb Kapuy sugalmazta volna tartótisztje révén az ÁEH embereinek, mint már eddig is megtette.

A bencés közösségből a Kapuy baráti köréhez tartozó személyek véleményét halljuk célzatosan a szövegből. Ezek egyúttal sugalmazó, befolyásoló értékelések is.

Azt is megtudjuk még, hogy a történetek kit, miként érintettek: Monsberger⁶⁶ (Ulrik) és Kövér (Alajos) úgy látják, hogy már évek óta gyűjtik az anyagot Jámbor ellen, különösen 1960–61-es házkutatások óta. Várni lehetett Jámbor kihallgatását, ami korábban elmaradt. „Most ráfizetett örökös „nyüzsgésére”. Vanyót (Tihamér) érzékenyen érintette, hogy ő is belekeveredett. Abban reménykedik, hogy nem jár súlyos büntetés érte. Kövér őt is hibáztatja, hogy hiúságból akarta művét nyomtatásban látni és ezért gépelték és adták tovább.

62 ÁBTL 3.1.2., M-36924/3 139-141.

63 Névár (1987) 1698 sz. Mátéffy Balázs Attila OSB (1926–2009) számos helyen lelkész, plébános, utolsó éveit Pannonhalmán töltötte.

64 Névár (1987) 1513 Pálos Ferenc Lajos dr OSB (1911–1981) tanár Kőszeg, Komárom, Sopron, Győr, 1958–78. könyvtáros.

65 Névár (1987) 1531 sz. Kövér Alajos Ferenc OSB dr. (1913–1986) főiskolai tanár, a Kormányzóperjeli Tanács tagja (1971–1973), 1954–1956 között a Pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola igazgatója.

66 Névár (1987) 1428 sz. Monsberger Ulrik Rezső dr. OSB (1905–1976) tanár, igazgató kormányzóperjel két alkalommal, perjel, c. bakonybéli apát.

Monsberger (Ulrik) szerint a főapát az egészet „piszkálódásnak”, személye elleni támadásnak veszi. Nem olyan súlyos az ügy, kellemetlenkedni akarnak és visszavágni, mert néhány ügyben: pannonhalmi egyházmegye, bérmálások, Danczi Villebald igazgatói kinevezése a püspöki karhoz folyamodott – mondta a főapát: A főapát véleményét a perjel sem osztja, de mások sem. A főapát ellen irányul vallja (Monsberger, Csóka⁶⁷, Vanyó, Nagy Vencel⁶⁸, Kövér, Pálos, Mayer⁶⁹, Schmidt⁷⁰) és ezért aligha jut el ősszel a zsinatra. Az sem világos a rendtagok előtt, hogy miért lett a főapát kegyvesztett, amikor „baloldalinak” indult.

Kapuy Vitál Jámbor Mikét június 13-án este nyolc óra után látta a folyosón, pontos „láttelelet” közöl megbízójának.

„Nagyon meg volt viselve, vánszorgott, mint aki halálosan fáradt.” „Másnap reggel is Jámbor a reggeli imádságon igen lestrapált formát mutatott. Alig tudott térdet hajtani, állás közben is támaszkodott.” Kapuy a közösségen belüli szoros baráti körétől szerzi további információit. „...csak Kövértől vannak adataim, aki Vanyótól tudja a részleteket.” A Jámbor-Vanyó-Kövér vonalon alig szivárgott ki újabb mozzanat, mint ez: a négyoldalas listán⁷¹ Jámbor megjelölte a pannonhalmi eredetű iratok címét. Jámbor szerint általánosságban folyt a tárgyalás és általános fenyegetéseket tartalmazott.

Jámbor Mike vette át 1963. június 14-én az ÁEH táviratát, amely szerint hétfőn, június 17-én a főapátot az ÁEH-ba várják.

A főapát június 17-én, az ÁEH-ban történt megbeszélést követően délután érkezett Győrbe, ahol Jáki Zénó⁷² várta az állomáson. Legányi sápadt volt és megviselt, s amint mondta, azt a három órát senkinek sem kívánja. A főapát meg volt döbbenve, hogy mennyit tudnak Pannonhalmáról az ÁEH-ban. Felelősségre vonták azért is, hogy Békés Gellért Rómában demokráciánk ellen beszélt és írt több esetben. Jámbor gépeléseiről és a könyvkötészet működéséről pontos adataik vannak és utána néz az ÁEH a főügyész-ségen, hogy ez a tevékenység mennyiben érinti a sajtótörvényt.

1963. június 19-én 10-12-ig Legányi főapát Sulyok Efrémnél⁷³ végzett paterna visitatiót. Aznap Kapuy ebéd után megszólította Sulyok Efrém rendtársát, Kövér Alajos csatlakozott még hozzájuk. Kettőjüknek mondta Sulyok Efrém: „valósággal megsajnálta

67 Névtár (1987) 1409. sz. Csóka Lajos János Dr. OSB (1904–1980) tanár, főiskolai tanár Vallás és Közoktatási Minisztériumban (1948–1950).

68 Névtár (1987) 1339 sz., Nagy Vencel Antal OSB (1897–1995) gazdasz, főszámvevő, a rendi gazdaság és birtokok jószágkormányzója.

69 Névtár (1987) 1762 sz. Mayer Farkas József OSB (1929–2010) tanár, nevelő Győrött, Pannonhalmán.

70 Névtár (1987) 1737 Schmidt Jusztinián Ottó dr. OSB (1927–1989) lelkész, Budapest, Csorna, Györszentmárton, főiskolai tanár Pannonhalmán. 1967. június 27. elhagyja a rendet. 1967. október 5-től, már a rendből való távozása után „Gergely István fedőnéven” beszerzik, ügynökként a rendről, kortársairól, egykori növendékeiről jelent.

71 A „listák” tekintetében véleménykülönbségek vannak: mást jegyzett le magának a főapát. „Többféle gépelményt mutattak be, olyanokat is, amelyeknek semmi köze sincs Pannonhalmához.” (1963. június 11.) mást jelentett Marosi fedőnevű ügynök „Bai (László) 9 gépelést tett (főapát) elé és egy hosszú listát olyan művekről, amelyeket, Pannonhalmán gyártottak és kötöttek” (1963. június 11.) 1963. június 19-én Legányi főapát Sulyok Efrémnek ezt mondja: „többoldalas jegyzéket terjesztettek eléje a Pannonhalmán készült iratokról, sejtelve sem volt ezekről.” Aztán Marosi ismét „a négyoldalas listán Jámbor megjelölte a pannonhalmi eredetű iratok címét.”

72 Névtár (1987) 1621.sz. Jáki Zénó Imre OSB (1919–2013) tanár, igazgató Pannonhalmán és Győrött.

73 Névtár (1987) 1344 sz. Sulyok Efrém Frigyes dr. OSB (1900–1976) tanár, Pápa, Kőszeg, Sopron, Komárom, Kőszeg, lelkész Esztergom, Pannonhalmán.

a főapátot, annyira panaszkodott nála. Elmondta Legányi, hogy többoldalas jegyzéket terjesztettek eléje a Pannonhalmán készült iratokról, sejtelve sem volt ezekről. Tudják róla, hogy mikor utazott, melyik kocsiban a vonaton, miket mondott a bérmláskor. Sőt valaki olyanak kell a környezetében élnie, akik a diákgyűlésekről is jelent, oly apró és pontos részleteket tudnak Pannonhalmára belső életéről. Listájuk van a könyvkötészetben dolgozókról is. A főapát kijelentette, hogy úgy lehetetlen dolgozni, hogy körül van véve kémekkel, nem tudja, mit csináljon már. Sulyok kijelentette: Meglátjátok, le fog mondani!”⁷⁴ Sulyok Efrém ezt követően ismételt is véleményt mondott a főapátról, ill. annak helyzetéről: „...hangoztatta, hogy bár ő ellenzéki, de most megsajnálta a főapátot. Ugyanígy nyilatkozott Pálos is, amikor (1963. június) 20-án reggel röviden elmondtam neki négy szemközt szobájában a fenti értesítéseket.”

A magam – írja jelentésében „Marosi Zoltán” – részéről csak annyit kívánok megjegyezni, hogy az ÁEH lépése egészen váratlanul érte a rendet és az érintett személyeket. A meglepetés és a riadalom nem lehetett volna akkora, amilyen volt, ha csak valamit is sejtene a készülő akcióról.

A „könyvkötő” ügye nem zárult le a Bai László javaslatában szereplő időpontig, azaz „június 11-én kell kezdeni és a hét végéig befejezni”.

1963. augusztus 9-én délután Bai László és Szaló János Pannonhalmára jöttek rövid látogatásra és a következő hétre az ÁEH-ba hívták a főapátot, hogy a gépelés, szerintük a sokszorosítás ügyében tovább tárgyaljanak. Több eldöntendő téma is függőben volt még. A megjelölt napon délelőtt Bai László és Madai András⁷⁵ főosztályvezető várták a főapátot. Azt mondták, hogy az elnök és a Csala László szabadságon vannak. Mint jelezték, újra a gépelések ügye került elő. Ennek kapcsán a főapátnak el kellett magyaráznia, hogy milyen intézmény a Pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola és a gépelések ügyét is. A főapátnak az volt a benyomása, hogy úgy tettek, mintha nem tudták volna, hogy Pannonhalmán teológiai főiskola is van. A gépeléseket illetően ők is elmondták a saját véleményüket, azaz, hogy a gépelések sokszorosítás számba mentek, magam is elmondtam, hogy nem tartom annak a gépelést. A téma lezárása Madai András közölte a főapáttal: Jámbor Mike ne legyen a továbbiakban főiskolai igazgató.

Ez a hármásban folytatott megbeszélés azt sejteti, hogy a főapát benyomása, mintha nem is tudnák az ÁEH-beli, hogy van teológiai főiskolai, valamiképpen valóság lehetett, vagy erről is többet akartak tudni. A belügyi jelentés a sokszorosított katolikus propagandaanyagra, a vélt rendszer- és ideológiaellenes brossúrák felderítésére irányult és annak a bencés és munkosoportnak a leleplezésére, megbüntetésére törekedett, amelyet Jámbor Mike és bencés köre vezetett. Továbbá annak bizonyítására, hogy a főapát erről is tudott és ő a felelős mindazért, ami történt. Frontális támadásuk nyomán azonban árnyaltabb lett a kép, igazában véve többet találtak, mint arra egysíkúan számítottak. Így tudatosodhatott bennük az is, hogy a könyvkötő munkája a főiskola Jámbor Mikre és főként Sólmos Szilveszter és a rendi növendékek gazdag és korszerű szellemi termékeit is gondozza, sőt feltűnés nélkül még a szociális otthoni szerzetesek irományait is.

74 ÁBTL 3.1.2., M-36924/3 139–141.

75 Madai András (1921–) ÁEH Katolikus Főosztály, politikai munkatárs, főelőadó (1958–1961), ekkor Katolikus Főosztály, főosztályvezető-helyettes (1961–1966), Protestáns Főosztály, főosztályvezető-helyettes (1966–1967), Protestáns Főosztály, csoportvezető (1967–1972), Protestáns Főosztály, megbízott főosztályvezető (1972–1973), Protestáns és más felekezetek Főosztálya, főosztályvezető-helyettes (1973–1980)

Bai László a hármásban történő beszélgetést követően külön is akart még a főapáttal beszélni. Azt javasolta ebben a négyesem közötti beszélgetésben, hogy változtassanak egymáshoz való viszonyukon. A főapát bizony jobban Bai Lászlóban és beszéljen meg vele mindent. Példaként említette, hogy a főapát a legutóbbi rendi diszpozíciót sem mutatta be előzetesen, továbbá a felvett noviciusok névsorát sem. A főapát mindkét kérdésre mind jogi, mint erkölcsi vonatkozásban jó és határozott választ adott: a diszpozícióban nem volt olyan beosztás, ami az 1957. évi 22-ik törvényerejű rendelet alá esett volna, a noviciusokat nem akartam kitenni olyan agitálásnak, mint ahogy Prazsák Mihály⁷⁶ egyházügyi titkár járt el Szombathelyen, ahol a kispap jelölteket egyenként akarta a belépés ellen agitálni. Bai László biztosította a főapátot, hogy ő ilyent nem tenne, másrészt ahol kormánybiztos van, ott annak minden diszpozícióról tudnia kell. Bai László azt is mondta, hogy Forrai Botondot és Dommanovics Ábelt a gépelések miatt a főapátnak meg kell büntetnie. „Ez megint olyan Bai-os dolog, amit Madai nem mondott, de ő hozzátett.” – jegyzi le magának a főapát. Szigeti Rajnald⁷⁷ és Mátéffy Balázs diszpozícióját, illetve a Rendbe való visszavételét sürgősen közöltem vele, hogy lássa a készségemet, de mindjárt az ő taktikáját is érzékelttem, amikor Mátéffy Balázs ellen kifogást emelt, hogy visszavegyük a rendbe. Szigeti Rajnald visszavételében végül is beletörődött. A főapát írja „egy órán át küzködtem vele. Nem ígértem semmit. Bízom benne, hogy majd csak elcsendesedik ez is.”⁷⁸

A könyvkötő ügyében az ÁEH embereinek ennek ellenére még mindig nem sikerült dűlőre jutniok a főapáttal. Az ÁEH munkatársak mindig mást akartak, a főapát meg húzta az időt. Így az ÁEH két embere szeptember 19-én ismét Pannonhalmára jött. Bai László jött a győri megbízottal, Szalóval. Ismét előhozták Sámbockréthy Péter szombathelyi pap ügyét. A főapát válasza egyértelmű volt: „Mondtam, hogy itt marad, mert a püspöke nem tudja elhelyezni. Majd a (Jámbor) Mike jött elő, megneveztem utódát, Dezsényi Lórántot.”⁷⁹

Most már azt kívánta, hogy Mike a könyvkötőbe se járjon. Közöltem vele, hogy ez nem volt még az augusztusi tervben. Ragaszkodott hozzá. A továbbiakban szó volt még a kispapok katonakötelezettségéről és a vele kapcsolatos átíratomról. Előjött Mátéffy Balázs, megint abban a formában, hogy ne jöjjön ide. Szigeti Rajnald ha szóba jött, egészen zavarosan beszéltek mindketten róla, mert összekeverték őket...⁸⁰ ti. Szigeti Rajnaldot Szigeti Kerénnyel⁸¹.”

Október 31-én délelőtt a főapát ismét az ÁEH-ba hivatalos. A téma: könyvkötői sokszorosítás Pannonhalmán. Végleg abban egyeztek meg, hogy a könyvkötőműhely új vezetőt kap, de addig Mike vezeti és Sámbockréthy még ott dolgozik, ha a diákok nin-

76 Prazsák Mihály (1928-) Veszprém Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, egyházügyi titkár 1961. szeptember–1974. augusztus 31.

77 Névtár (1987) 1663 sz. Szigeti Rajnald Béla OSB (1922–) tanár Csepel, lelkész Győrszentmárton, Kisbér, Árpás, Vének, Pannonhalma. 1972- június 21-én elhagyta a rendet.

78 FN 1963 augusztus 13.

79 Névtár (1987) 1464 sz. Dezsényi Lóránt Ádám dr. OSB (1909–1978) teológiai doktor, főiskolai tanár. majd igazgató, káptalani helynök, vikárius.

80 FN 1963 augusztus 19.

81 Névtár (1987) 1582 Szigeti Kerény István OSB (1916–2002) tanár, hadifogoly, lelkész számos helyen, Csep, Veszprémvarsány, Tápszentmiklós, Lázi, 1982 óta nyugalomban Pannonhalmán, ahol a képeslapgyűjtemény őre is.

csenek. Mátéffy Balázs nem maradhat Pannonhalmán. Dezsényi Lóránt eddigi főiskolai tanár főiskolai igazgató lesz. Szigeti Rajnald gimnáziumi tanár lehet.

Bai László és Madai András a tárgyalás végén még azt is felrötták a főapátnak, hogy sokat foglalkozik a szétszóratásban élő rendtársaival. Szóba hozták a plébánosokkal való kapcsolatát, azt hogy az egykori bencés egyházmegye életébe beavatkozik, továbbá a vidéki lelkipásztori látogatásait. „Magyaráztam nekik, hogy ez természetes. Nehezen értették meg. Másfél óráig tartott a nóta.”⁸²

A pannonhalmi könyvkötőműhely termékei, amelykről eddig szó volt, csak töredékesen ismertek. A rendi főiskola egykor írógéppel sokszorosított teológiai jegyzetei (1950–1989) közötti évtizedekből részben főkönyvtárunkban, részben a bencés atyák sajátjaként, személyi könyvtárunkban megvannak. A Pannonhalmi könyvszemle 1-39.-ig terjedő füzetei főkönyvtárunkban megtalálhatók.

A növendékek fordításai ugyanebből a korszakból többnyire megvannak, főkönyvtárunk őrzi is és gyűjti ezeket. Egyelőre ismeretlenek azok az anyagok, amelyeket a szociális otthon szerzetesi fordítottak és nagyrészt ismeretlenek a Jámbor Mike atya és munkatársai által fordított, összeállított és a könyvkötőben készült „brossúrának” nevezett kiadványai. Az ügynöki jelentések őrizték meg emléküket és néhánynak címét és tartalmát.

A tanulmány végén az eddig ismert témájú „szamizdat”-listát mellékeljük.

ÖSSZEGZÉS

Az elhúzódo „könyvkötői csata” eredménye: az állambiztonság és az ÁEH emberei ismét nagy zavart és kárt okoztak a bencés közösségnek. Folytatják a belső bomlasztás taktikáját és nem is kevés eredménnyel. A korábban is mesterségesen szított bizalmi válságot és megosztottságot tovább mélyítették, a bencéseket a folytonos zaklatásokkal, kihallgatásokkal összezavarták és egymással is szembe fordították. A könyvkötői ügy kapcsán is jobban látható a főpát ellen csoportosuló rendtársak magatartása, érvelése és annak markáns „szóvivője” az állambiztonsági irányában, Kapuy Vítál, a három fedőnéven is folytonosan és pontosan jelentő ügynök. A jelentések mintegy hírül adták az állambiztonság embereinek, hogy a bencés közösségen belül mi az arány a főpát pártiak és főpát ellenzéke között. A felmerülő sérelmek, ügyek esetén a főpátot tették meg, őt deklarálták bűnbaknak, aki „mindenről tudott”⁸³. A könyvkötő ügy, a diákok, a szociális otthoniak szerepe háttérbe került a megbeszélések során, minden egyre hegyeződött ki: miként lehet a könyvkötő ügyét is a főpát terhére írni és őt vádolni. Látható eredményként, büntetésként követelték Jámbor Mike két munkaköre (Szent Gellért Hittudományi Főiskola igazgatói munkaköre és a könyvkötő vezetése)⁸⁴ alóli felmentését, Sámbockréthy

82 FN 1963. október 31.

83 „Bebizonyosodott, az is, hogy ezen tevékenység (sokszorosítás, brossúrák gyártása) a Főpát tudomásával történt.” MOL XIX.-A-21-d-0037-12/a-1963 (25.d.) Tájékoztató jelentés, 1963. május. 5.

84 PFL FI 124/1963 „Elnök úr! Tisztelettel közlöm, hogy Dr. Jámbor Mikét a pannonhalmi teológiai főiskola igazgatóját büntetésképpen felmentettem állásától. A helyére Dr. Dezsényi Lóránt főiskolai tanár óhajtom kinevezni... Szíveskedjék... a hozzájárulást megadni.” Legányi főpát levele Prantner József elnökhöz. PFL PI Perjelnapló 1963. november 16. „A könyvkötőműhelyt Jámbor Mike nem vezetheti (ÁEH nem engedi), ezért Szigeti Rajnald, a Vénekéről idehelyezett rendtárs vette át a műhely vezetését.

Péter egyházmegyei pap⁸⁵ könyvkötőből, sőt Pannonhalmáról történő eltávolítását, továbbá már minden rendi, diszpozíciós ügybe beleszóltak. A „szóbeszéd” többször említi a főapát lemondását, sőt az is megfogalmazódik, hogy a főapát a „rend létével” játszik kemény vonalvezetésével és merev megatartásával. A bizonytalanság, kétségek növelése és „szinten tartása” sikeres lélektani hadviselésnek bizonyult mind a belső rendi ellenzék, mind a szövetségesek, az állambiztonság és ÁEH emberei számára, hogy a „pannonhalmi szamizdat 1963” révén is közelebb jutottak a főapát 1967- es írásban történő lemondatásához, majd 1968-ban történő végleges eltávolításához.

A PANNONHALMI SZAMIZDAT EDDIG ISMERT BROSSURÁI ÉS
EGYÉB PANNONHALMI FORDÍTÁSOK:

Rend szabadság nélkül. (ismeretlen szerző)
Keresztény életalakítás. (ismeretlen szerző)
Gabriel Marcel útja Istenhez. (ismeretlen szerző)
Jámbor Mike: Ha figyelni tudnánk Isten szavára c. munka.
Vanyó Tihamér: Levelek a hegyről c. könyvecskéje.
Forrai Botond: Keresztény házasság.

A növenédékek fordításai kézirat formájában:

Korzenszky Richárd: Gogol, Az isteni liturgiáról.
Egy jámbor orosz zarándok... (Az ekkor keletkezett fordításokat később a Bencés Kiadó nyomtatásban is megjelentette.)
Roger Schutz „Dynamique du provisoire” című írását „Az egység sodrában” címmel. (Később Münchenben nyomtatásban megjelent.)
Ecclesia Benedictina I.–IV. kötet.
Breviárium Maurinum latin himnuszainak magyar fordításai.
Moszkvai Patriarkátus lapjából: ökeumenizmus, keleti egyházak írásainak fordításai.
J. Suhard bíboros írásai.
Emmanuel M. Heufelder niederaltaichi apát Regula kommentárja,
Una Sancta ökumenikus niederaltaichi folyóirat tanulmányai, pl. Új feladatok az egyház szolgálatában c. írás,

Odo Casel bencés munkái.

II. Vatikáni zsinatot előkészítő teológiai írások, a korszak nyugati egyházának tanulmányai, ezek fordításai: J. H. Newman, Dom Columba Marmion OSB, R. Guardini.
A Keleti hagyományból Matthias Dieter-Iger: Kis filokália, továbbá a Jézus ima ismertetése.

⁸⁵ Sábokréthy Péter a könyvkötészet után még számos munkahelyet tölt be Pannonhalmán.

Egyéb fordítások:

Th. Merton: Siloe tavánál...

Senki sem sziget

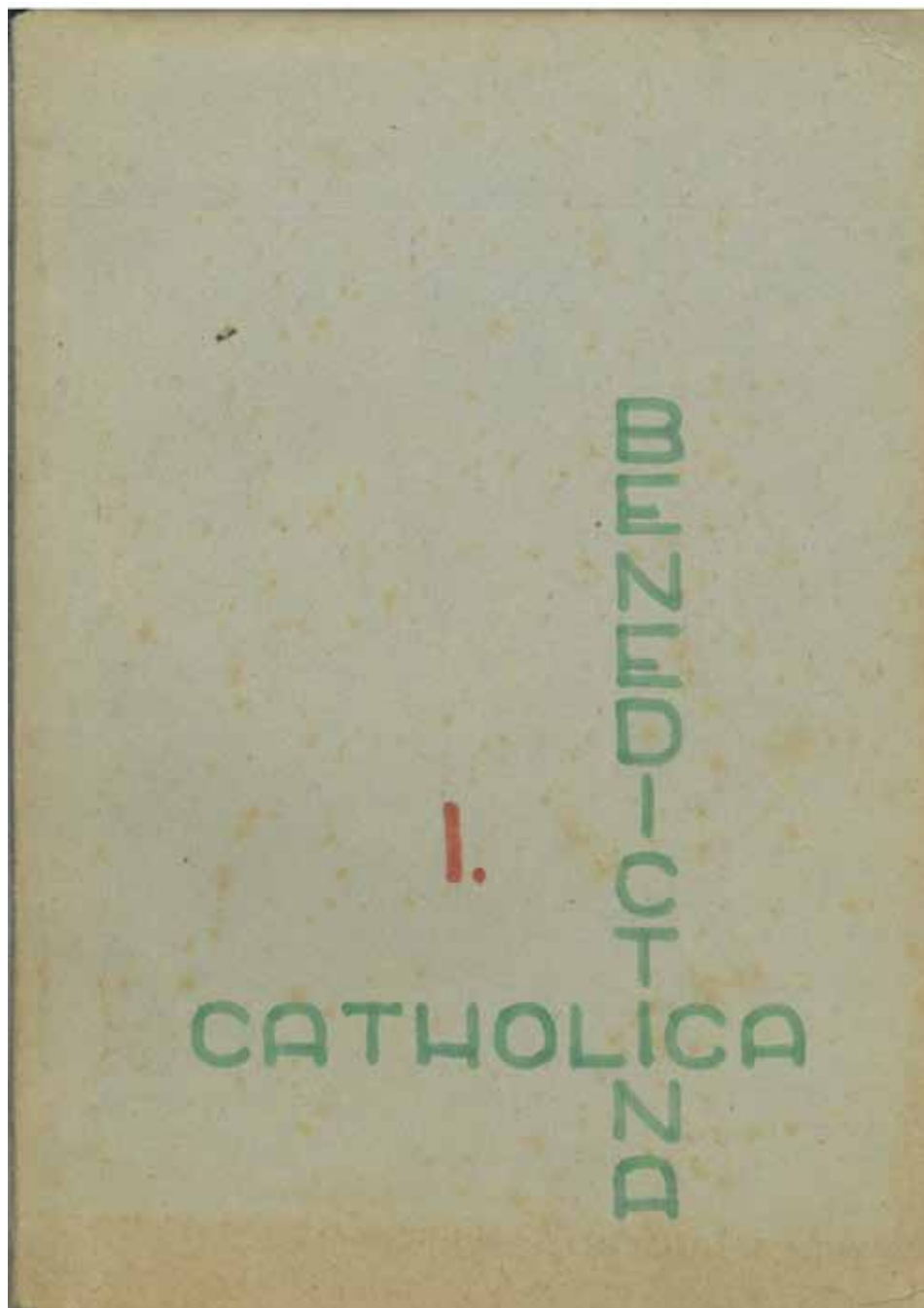
(Kis György plébános fordítása)

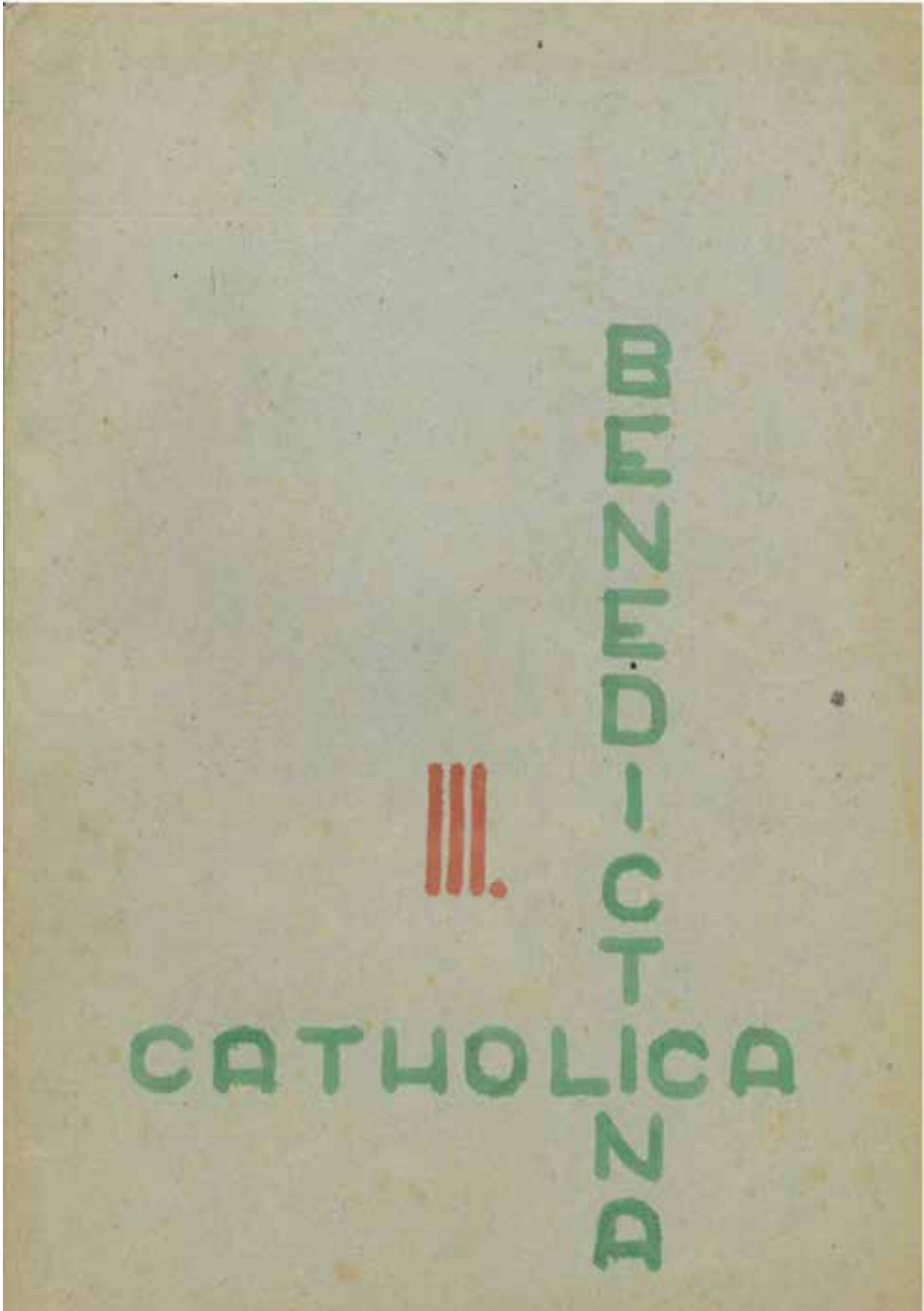
ASZTRIK VÁRSZEGI OSB

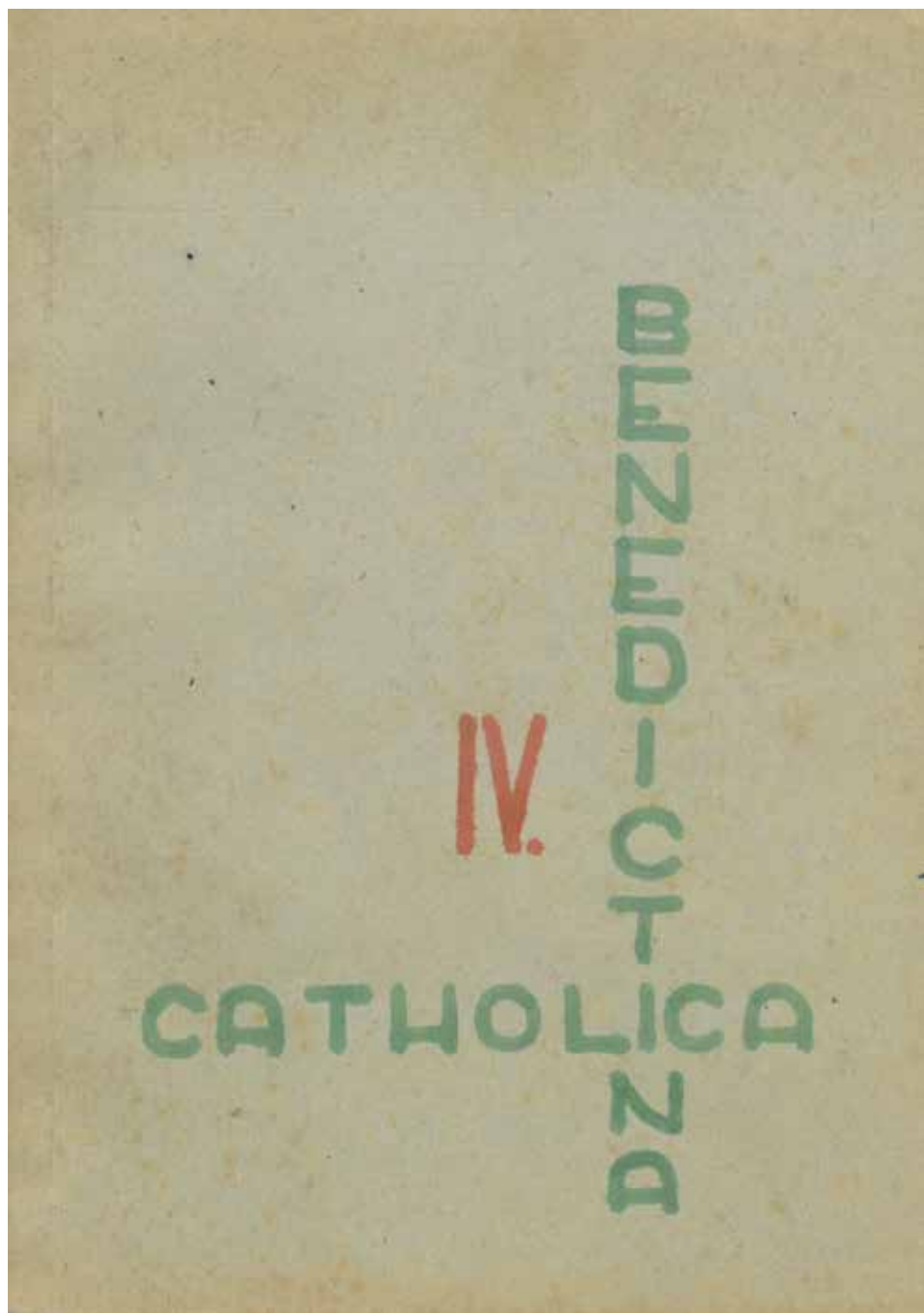
THE PANNONHALMA SAMIZDAT

Norbert Legányi (1906-1987), Archabbot of Pannonhalma (1958-1968), sought to adapt to the demands of the Communist State's ecclesiastical policy in Hungary. As Archabbot, he was going to act smoothly from scratch of his office, however, he was seriously accused of anti-state attitude and behaviour by the State Authorities. He was beyond reproach: he avoided being involved in either the so-called 'Peace Priest Movement' or in the Patriotic People's Front; neither did he collaborate with the Government's State Security'. He maintained distance from the State administration, although he was not a diplomat by his character at all. His aim was always to protect his Community to which the Communist Administration was antagonistic. In 1967, after years of oppression by the state, he asked if he could resign completely from service as archabbot and this was accepted by Rome in 1968. He moved to an elderly care home in Székesfehérvár; later he would return to Pannonhalma again and spent his final years there.

The boarding school's bookbinder workroom in Pannonhalma provided a great opportunity for Fr. Mike Jámor OSB and other monks: they established a small group to translate texts into Hungarian and then prepared booklets about theology, philosophy, sociology and psychology. The booklets were distributed in Budapest among different religious circles. Their intention was to foster modern religious values in young people. State Security became aware of their efforts, especially from 1961, and later they were seriously attacked. This underground work was led by Archabbot Legányi. In this work, we present the nature of the Soviet State Administration and raise of the Benedictine monastery which intended to serve the Catholic Church's future in Hungary.

A Z E G Y S É G R Ő L ...

Tartalomjegyzék:

Evangélikus imádság az egységért...14,
/ Lehre uns beten c.imakönyvből/

Taise.....2

✓ Meenent: A keresztények egysége.....23

Dr. Peter Longefeld : Az Egyház egy-
sége és az elszakadt keresztények
ujraegyesülése katolikus megvilá-
gításban.....29

/Una Sancta 18,1/

S
A
U
C
T
A

J.H. Newman	1
Sik Sándor	7
Prohászka Ottokár	10
Lökkös Albán	20
Romano Guardini	30
Columba Marmion	48
Godin abbé	66

" Passionibus
Christi

participare "

/S. Reg. Prol.

Közösen mondott

SZENTMISE

Abbé H. Godin: La Vie du Christ
en nous c. könyvből
/Paris, 1947./

A szöveg M. Allaire "Manuel du Soldat"
c. imakönyvének alapján
készült.

NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

ZÁGON JÓZSEF ÉS SZABÓ JÁNOS LEVELEZÉSE 1956-1965

Zágon József halálának 45. évfordulója emlékére

1. ZÁGON LEVELEZÉSE SZABÓ JÁNOSSEL

Zágon József 1949-ben emigrált Magyarországról, az Egyesült Államokba szeretett volna kivándorolni.¹ Vizitórii kinevezése azonban 1950-ben megakadályozta ebben, amellyel joghatósága alá került az emigrációban élő összes magyar pap és szerzetes, így az Egyesült Államokban működő magyar lelképásztorok is.² Kinevezését követően igyekezett kapcsolatokat kiépíteni a magyar emigráns szervezetekkel. Az Egyesült Államokban az egyik legfontosabb kapcsolata az Amerikai Magyar Katolikus Liga (a továbbiakban: Liga) lett.³ A szervezettel való kapcsolattartásban fontos levelezőpartnere Tarnóczy Ádám ügyvezető titkár volt.⁴ A Ligával azután is fenntartotta a kapcsolatot, hogy 1952. december 31-ével megszűnt vizitóriai beosztása. 1956-ban, amikor Mons. Szabó János lett a Liga elnöke, gratulált neki.⁵ Ezzel kezdődött levelezésük, amelyet e tanulmányban mutatunk be Zágonnak a római Szent István Alapítvány levéltárában őrzött irathagyatéka alapján.⁶ Erre többek között az adott indíttatást, hogy a közelmúltban Somorjai Ádám bencés szerzetes szerkesztésében megjelent a *Mons. John Sabo és Mindszenty bíboros* című könyv.⁷ Tanulmányunk adalékokkal szolgál ehhez a kötethez is.

-
- 1 Zágon életrajzához lásd. NÉMETH László Imre: *Száztiz éve született Zágon József vizitátor*, in: Magyar Sion Új Folyam XIII. / LV. (2019) 1/45–73.
 - 2 A tengerentúli magyar papság névtára DUDÁS Rudolf György: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában. Az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában szolgálatot ellátott római és görögkatolikus magyar; magyar származású, valamint magyarul beszélő lelképásztorok történeti névtára 1825–2019 között*, Budapest, METEM, 2020.
 - 3 A Liga története TÖRÖK István: *Katolikus magyarok Észak-Amerikában*, Youngstown, Ohio, Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1978, 461–464.
 - 4 Zágon 1952 és 1963 között rendszeres levélváltásban volt Tarnóczy Ádámmal. Levelezésük terjedelme 172 oldal: SZIA-Zágon 35.9. A Szabó Jánossal folytatott levelezésben érintett témák nagyrészeről vele is levelezett. E levelezés teljes feldolgozása azonban külön tanulmány témája lehetne. E tanulmányban csak néhány téma háttérének megvilágítása érdekében utalunk rájuk.
 - 5 Elnökké választásáról TÖRÖK 462. Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1956. jún. 30.
 - 6 Az irathagyatékot a Szent István Alapítvány levéltára őrzi (00151 Róma, Via del Casaletto 481.). Jelzete: SZIA-Zágon. A mutató, az előszó tanúsága szerint, 2007. december 2-án készült.
 - 7 SOMORJAI Ádám (szerk.): *Mons. John Sabo és Mindszenty bíboros 1957–1971* (METEM könyvek 93.), Budapest, METEM, 2020.

Ki volt Szabó János, aki nevét angolosan Saboként is írta?⁸ Az Egyesült Államokban, a New Jersey állambeli Carteret városában született 1905. január 21-én. 1930. június 14-én szentelték pappá. A South Bend-i (Indiana Állam) Magyarok Nagyasszonya plébániára került, ahol 1935. január 26-tól plébános lett, majd 1941-től esperes is. 1943-ban pápai prelátusi címet kapott, 1945-től lett pápai kamarás, illetve a Fort Wayne-i egyházmegyében a szerzetesek vikáriusa. A Liga elnökeként az amerikai magyar emigráns papság egyik vezéregyénisége volt. Életrajzának további adatairól e tanulmányban lesz még szó. 1980-ban nyugdíjba vonult. Miami-ban (Florida) telepedett le, ahol a magyarok lelki gondozója lett. 1991. április 8-án halt meg, South Bendben temették el. Az itt közölt levelezésben használt nevek alapján e tanulmányban nevét Szabó János formában használjuk.⁹

Zágon leveleit elsősorban nevek szerint, ábécé sorrendben archiválta, de vannak témák szerinti levélgyűjteményei is. Szabó Jánossal folytatott levelezése két helyen található. Az első az 1956 és 1963 közötti évekből való. Ezek levéltári jelzete: SZIA-Zágon 30.3. A levelek időrendben visszafelé vannak lefűzve. Zágon sokszor összetűzte válaszát azzal, vagy azokkal a levelekkel, amelyre vagy amelyekre éppen válaszolt. Előfordul ezért, hogy a levelek időrendi sorrendje nem pontos. A levelek olykor elkerülték egymást, és ezért van olyan, hogy egy korábbi dátummal kelt levél később került besorolásra. Ebben a levélgyűjteményben összesen 61 levél van, 63 lap. Zágon azt követően, hogy a Pápai Magyar Intézetet (a továbbiakban: PMI) 1964-ben el kellett hagynia, levelezésének archiválásában új sorozatot kezdett.¹⁰ Ezekben az irattartókban Szabó Jánossal az 1964-1965-ös évekből vannak levelek.¹¹ Levéltári jelzetük: SZIA-Zágon 47.13. Itt 11 levél van, 12 lap. Ezeket a leveleket is ugyanúgy archiválta, mint az előzőket. Ezeken kívül is van néhány levélváltás közöttük, amelyeket azonban Zágon nem ide fűzött le, hanem egy adott témához.¹²

Az *első gyűjteményben*, az 1963-ig archivált 61 levél közül hat íródott más személynek. Az egymásnak írt levelek közül húsznegy levelet írt Zágon József, harmincat pedig Szabó János. Zágonnak 1956-ban írt első levelét követően a levélváltás 1958-tól állandósult és évről évre gyakoribbá vált.¹³ Zágon 1959-ben a kapcsolatukat nagyon eredményesnek találta.¹⁴ 1961-ben és 1963-ban havonta váltottak levelet. A gyűjtemény biztosan nem teljes, hiszen van utalás olyan levelekre, amelyek ezek között a levelek között nem találhatóak.¹⁵ Zágon leveleiben általában jelzi, ha a leveléhez mellékletet csatolt, ezek azonban többnyire hiányoznak. Zágon levelei írógéppel írt másolatok, aláírás nincs

8 Életrajzi adatai közli SOMORJAI 7. Nem említi azonban, hogy mikor halt meg. Az amerikai magyar papok névtára szerint 1958-tól volt a Liga elnöke. DUDÁS 333. Halálozási dátumát ő közli.

9 Az eltérő névhasználatra utal Somorjai Ádám is, aki a Sabo nevet részesítette előnyben minden bizonnyal azért, mert az angol nyelvű levelezésben inkább ezt használta. SOMORJAI 7.

10 A PMI története TÓTH Tamás: *A Pápai Magyar Intézet Róma, Róma-Budapest*, Pápai Magyar Egyházi Intézet – METEM – Historica Ecclesiastica Alapítvány, 2017.

11 A SZIA-Zágon mutatóban tévesen szerepel a levelezésük időkerete. Helyesen 1964. március 5. – 1965. augusztus 6. A mutató készítésekor a levelek nem voltak időrendben sorolva ez okozta a tévedést.

12 lásd. Az USA magyar papjainak a névsora Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 53.532. – South Bend, 1965.

13 Évek szerint: 1956 – 1, 1958 – 3, 1959 – 7, 1960 – 8, 1961 – 14, 1962 – 9, 1963 – 12.

14 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1959. jan. 05.

15 Szabó János említi, hogy Zágon 1960. február 6-i levelét megkapta, majd 1962. január 25-i levelét, de ezek nincsenek a gyűjteményben. Szabó János Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1960. febr. 08. és 1962. febr. 08. Zágon pedig utal Szabó 1961. szeptember 11-i levelére, ami hiányzik. SZIA-Zágon 30.3. hely és dátum nélkül.

rajtuk. Néhány levelére rágépelte nevét és címét, ebből arra lehet következtetni, hogy ezeket a leveleket nem fejléces levélpapíron írta. Azt nem tudni, hogy egyébként milyen fejléces levélpapírt használt. Szabó János leveleit, egy kivételével, a South Bend-i Magyarok Nagyszasszonya plébánia angol nyelvű fejléces levélpapírján írta írógéppel, nyolcat saját kezűleg. Zágon leveleit Rómából és Muttersből küldte, Szabó János első levelét New Yorkból, az összes többi South Bendből. A levelek megszólítása és aláírása sokat elárul kapcsolatuk alakulásáról. Zágon első levelét mint a PMI kormányzója írta alá.¹⁶ Ez az egyetlen Szabó Jánosnak írt levél, amelyen Zágon titulusa szerepel. Szabó gépelt neve fölött az aláírás „Mons.”, „John”, legtöbbször „János”. A kézzel írt leveleken „Mons.” vagy „János”, de előfordul „Mons. János” is. Zágon a címzésben használja a „Mons. Szabó János” és a „John Sabo” nevet is. Szabó János gépelt levelein „Mons. Giuseppe Zágon” címzést használ, egy alkalommal szerepel „Joseph Zágon”. A kézzel írt leveleken a megszólítás „Monsignore”, „Prelátus Úr”. A hivatalos kapcsolat lassan baráttá alakult. Erre utal, hogy Zágon 1961 végétől a használja az „Igen Tisztelt” majd a „Kedves Barátom” megszólítást a hivatalos után. A levelezésben a kialakuló barátság nyoma, hogy Zágon személyes találkozásuk alkalmával azt javasolta Szabónak, vásároljon magának egy fekete, magyaros „szűrt”, aminek a megvételére és eljuttatására valószínűleg sor is került.¹⁷ Küldött neki egy zergeszakállt is. A nagy ünnepekre kifejezték egymásnak jókívánságaikat és gratuláltak egymásnak az ebben az időszakban kapott elismeréseikért. Szabó János máltai kitüntetést kapott,¹⁸ és protonotáriusi beiktatása volt, amire Zágon nem tudott elmenni,¹⁹ ő pedig tb. kanonok lett a Santa Maria Maggiore-bazilikában.²⁰

A második gyűjteményben található 12 levél közül hatot írt Zágon és ötöt Szabó János, egyet ezek közül kézzel.²¹ Ezek között másoknak címzett levél nem található. A levelek formailag megegyeznek az első gyűjteményben írtakkal, azzal a kivétellel, hogy Szabó János egy alkalommal „Giuseppe” helyet „József” megszólítást használt.²²

Zágon 1967-től a Mindszenty József bíborosra vonatkozó levelezését külön archiválta, amelyek levéltári mutatója: SZIA-Zágon 54. Ebben is van hat levél, amelyet Szabó Jánossal váltott e témában az 1971-1973 közötti évekből. Hármat írt Zágon és hármat Szabó, amelyek nyomtatásban már megjelentek.²³

16 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1956. jún. 30.

17 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 47.13. – South Bend, 1960. okt. 15.

18 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1962. febr. 08.

19 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. dec. 21. Szabó János 1961. szeptember 21-én kapta apostoli protonotáriusi kinevezését. *Annuario Pontificio 1963*, Città del Vaticano, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1963, 1100. Protonotáriusi kinevezésének dátumát nem közli DUDÁS 333.

20 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1963. dátum nélkül. Zágon válaszában pontosította, hogy tb. kanonok lett SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1963. júl. 18. Lásd. JAGOSZ Michael (a cura di), *Clero liberiano a servizio della salus populi romani 1800–2010* (Studia Liberiana II.), Roma, Lisanti, 2011, 213.

21 Szabó János egyik levelét elküldte Rómába és az USA-ba is, hogy az oda készülő Zágon, ha már elutazott Rómából, megkapja.

22 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 47.13. – South Bend, 1964. márc. 05.

23 A SZIA-Zágon 54 tartalomjegyzéke NÉMETH László, Imre, *Zágon-leveleskönyv, Iratgyűjtemény-töredék Mindszenty József bíborosról 1967–1975*, Budapest, Szent István Társulat, 2011, 99–106. Zágon egy alkalommal a címzésben Sabo-t írt, egyébként a John Szabó nevet használta. Általában fejléc nélküli leveleket váltottak egymással, Szabó egyszer a Liga fejléces levélén írt. A megszólítás minden esetben baráti.

2. ZÁGON ÉS SZABÓ TALÁLKOZÁSAI

A két Monsignore 1956 és 1963 között többször személyesen is találkozott Olaszországban, Németországban és Ausztriában. Minden alkalommal Mons. Szabó jött át a tengeren túlról. 1954-ben járt a PMI-ben, de akkor nem találkoztak, mert Zágon Muttersben volt.²⁴ Ekkor biztosan megismerkedett Mester Istvánnal, és több más Rómában élő emigráns magyar pappal, köztük Csertő Sándorral, Kada Lajossal, Magyary Gyulával és azokkal, akik akkor éppen a PMI növendékei voltak.²⁵ Prokop Péter 1958-ban készítette el a PMI kápolnájának freskóit.²⁶ Szabó János tetszését megnyerték, és amikor egy újabb római látogatása alkalmával ismét járt a PMI-ben, felkérte őt, hogy South Bendben készítsen freskókat az általa felépített és 1949. december 18-án Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelt plébánia templomában.²⁷ Erre a látogatásra 1958 végén kerülhetett sor, amikor találkozott Zágonnal is, mert 1959 elején így írt Zágon: „*Visszaemlékezve az elmúlt esztendőre, örömmel gondolok az együtt töltött kedves napokra, a sok jóakaratra, melyet tapasztaltam, a sok segítségre, melyet szívessége által kaptunk.*”²⁸

Szabó és Zágon biztosan találkoztak Münchenben, a 37. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson. Zágon 1960. március 23-án írt levelében örömét fejezi ki, hogy lesz alkalmuk személyesen is megbeszélni közös témáikat. A levél hangvételéből következtetni lehet arra, hogy nem ez volt első személyes találkozásuk.

A következő találkozóra 1961 nyarán került sor Rómában. Szabó János a következő évben, 1962-ben is szerette volna megismételni a jól sikerült nyári programot.²⁹ Zágon a felvetésre májusban válaszolt.³⁰ Sűrű programjai: Németországban újmise július 8-án, majd egy ezüstmise, és az év kiemelkedő eseménye, az Exsul Familia konstitúció (a továbbiakban: EF) tizedik évfordulója alkalmából Rómában rendezett nemzetközi zarándoklat miatt a közös nyaralásra nem került sor,³¹ viszont találkoztak Innsbruckban, onnan Zágon autójával együtt utaztak Rómába, s az út alatt volt lehetőség a közös témák megbeszélésére.³² 1964-ben az Egyesült Államokban is találkoztak, de erről még részletesen lesz szó.

Közös témáikat, amelyekről leveleztek, csoportosítva mutatjuk be.

24 Mester István levele Zágonnak: SZIA-Zágon 18.1. – Róma, 1954. aug. 26.

25 Szabó János leveleiben kérte köszöntésének átadását az ismerősöknek. Kétszer tett említést Csertővel való kapcsolatáról, Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1963 dátum nélkül, illetve arról, hogy találkozott vele New Yorkban. South Bend, 1963. júl. 30.

26 NÉMETH László (Imre): *Adalékok a római magyar lekipásztorkodás történetéhez, Első rész 1945–1963*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (a továbbiakban: MEV), 14(2002) 1–4/223.

27 TÖRÖK 276., PROKOP Mária: *Prokop Péter festőművész (1919–2003)*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem, BTK, Olasz Tanszék, 2003, 35–39. A meghívás időpontjául 1961. év van megadva.

28 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1959. jan. 05.

29 Szabó János levele Zágonnak. A gépelt levélre saját kézzel van ráírva a kérdés: „Találkozunk a nyáron?” SZIA-Zágon 30.3. – South Bend 1962. febr. 08.

30 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1962. máj. 28.

31 NÉMETH László Imre: *Zágon József és az Exsul Familia*, in: Magyar Sion Új Folyam XIV/ LVI. (2021/1) megjelenés előtt.

32 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1962. jún. 18.

3. TÁMOGATÁSOK AZ AMERIKAI MAGYAROKTÓL

A Liga hivatalosan 1945-ben alakult azzal a céllal, hogy az amerikai magyarság segítségét nyújtson Magyarországnak és az Európába emigrált magyaroknak.³³ Zágon sok segítséget kapott a szervezettől a PMI működésének biztosításához.³⁴ Az új elnöknek, Szabó Jánosnak írt gratuláló levele, amelyről már említést tettünk, e kapcsolat fenntartását célozta.

3.1. Szentmise szándékok

Levelezésük egyik fontos témája a Liga által nyújtott anyagi segítségnyújtás, elsősorban miseszándék (intenció) formájában.³⁵ Az ilyen tartalmú leveleket Szabó János többnyire saját kezűleg írta. Zágon mindig nagyon pontosan visszajelezte az érkezett intenciókat és a levélre többnyire kézzel ráírta, hogy azokat intenciós füzetbe bejegyezte, vagy elvégezte. Egy olyan levele van Szabónak, amelyben felsorolja azt a harminc nevet, akiért a küldött harminc miszándékot végezni kell, akik közül sok pap volt. A harminc szentmiseért 50,- USD-ről szóló csekket küldött.³⁶ Van egy olyan levél is, amelyben címeteket küldött, akiktől intenciót lehet kérni.³⁷ Az intenciókat Zágon így köszönte meg: *„A szentmiséket már mondom, komoly segítséget jelentenek számomra.”* Zágonnak a szentmisék szabályos végzésében a Sacra Congregatio Consistorialis volt segítségére.³⁸ Szabó nemcsak Zágonnak küldött intenciókat, hanem a PMI-nek³⁹ és a Pazmaneumban tanuló magyar papoknak és papnövendékeknek is, amit egyeztetett Giannone Egon vicerektorral.⁴⁰ A PMI-ről Zágon az 1960-1961-es akadémia év elején így írt: *„Ha a Liga a Pápai Magyar Intézet részére tudna intenciókat küldeni hálásan vennők [sic]. Ezekből élünk s csak intenciókból tudjuk az Intézetet fenntartani. E miatt nagy jótétemény volna, ha az elmúlt évekhez hasonlóan, az idén is kaphatnánk ilyen intenciókat.”* Szabó a mi-

33 Török 461.

34 Köszönet a PMI javára küldött intenciókért, adományokért pl. Zágon levele Tarnóczy Ádámnak: SZIA-Zágon 35.9. – Róma, 1956. febr. 03.

35 Szabó János rendszeresen küldött miseszándékokat Mindszenty bíborosnak is. Lásd SOMORJAI 9.: *„Mons, Szabó leveleinek nagy része miseszándékokból küldéséből áll, ő volt az, aki Mindszenty bíborost, követségi tartózkodásának szinte teljes időtartama alatt ellátta szentmiszándékokkal.”*

36 Szabó János levele Zágon Józsefnek: SZIA-Zágon 47.13. – South Bend, 1965. május. A levél dátum és aláírás nélkül. A dátumra Zágon válaszából lehet következtetni, Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 47.13. – Róma, 1965. máj. 31. Egy korábbi levelén kézzel van a levél aljára írva annak a neve, akiért a szentmisét fel kell ajánlani. Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1959. ápr. 06.

37 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend dátum nélkül. A levelet kézzel írta és archiválása szerint 1961 év végén.

38 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1959. márc. 26. A Kongregáció engedélyével lehetett módosítani a szentmisék végzésének módját (énekes szentmise, gregorián sorozat stb.).

39 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1959. 02. 15 és 1960. okt. 05.

40 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1959 dátum nélkül. Kézzel van írva és Bécsbe van címezve, mert Zágon ott tartózkodott a felújítás miatt. Zágon József a növendékek anyagi helyzetéről Szabó János tájékoztatására Lepold Antal rektortól kért információt. Zágon levele Lepold Antalnak: SZIA-Zágon 16.11. – Mutters, 1959. 05. 11. Lepold Antal 1946-tól haláláig volt a Pázmáneum rektora ZOMBORI István (szerk.): *A bécsi Pázmáneum története* (METEM könyvek 37), Budapest, METEM, 2002, 313.

szeszándékokon túl alkalmanként nagyobb összegű adományokat is küldött, amelyek a Liga által szervezett jótékonyági estekből, vacsorákból, kerti partikból gyűltek össze.⁴¹ Szabó János egyéni adakozókat is keresett, akik nagyobb összegeket adományoztak.⁴²

3.2. Ruhaküldemények

A Liga támogatásának másik fontos kezdeményezése volt az Európában rekedt magyar menekültek támogatása ruhacsomagokkal.⁴³ Az 1956-os nagy menekültáradat által kiváltott akció évekig tartott. Szabó János 1958. november 3-án kelt levelében azzal a javaslattal állt elő az amerikai menekültügyeket irányító püspökkel, a NCWC vezetőjével, Mons. Edward Erns Swanstrommal folytatott egyeztetést követően, hogy a Liga működésének hatékonyabbá tétele érdekében szeretnének irodát nyitni Rómában.⁴⁴ Úgy gondolta, hogy ez elősegítené kapcsolatukat a Vatikánnal, onnan lehetne szétosztani a ruhacsomagokat, s hogy ennek az irodának a PMI adhatna helyet, és Zágon lehetne a vezetője. Zágon azt válaszolta, hogy a PMI az iroda megnyitására nem alkalmas. Javasolta helyette a Via Conciliazione 44. szám alatt lévő magyar irodát, ahol korábban ő maga is lakott.⁴⁵ Az iroda működtetésének éves költségét 2.400 dollárra becsülte, a ruhaakció céljára pedig felajánlotta nem túl nagy raktárakat, ahonnan a ruhaküldeményeket hetente lehetne továbbítani. Az akcióról Zágon levelezett Tarnóczy Ádám ügyvezető titkárral is. Levelezésükből kiderül, hogy a Liga egy teljes évi szállítmányt szeretett volna Rómába küldeni szétosztásra, nehogy azt a Közel-Keletre vagy máshová küldjék.⁴⁶ Feltehetően a római terv nem valósult meg, mert Tarnóczy Ádám az év végén arról számolt be Zágonnak, hogy a ruhaküldemények szétosztását az önkéntesek jól végzik Bécsből és Münchenből.⁴⁷

3.3. A Pazmaneum felújítása

Zágon 1959 elején megbízást kapott a Pazmaneum felújításának lebonyolítására, aminek költségét 40.000 dollárra becsülte.⁴⁸ A felújítás ötletét Lepold Antallal, a Pazmaneum rektorával együtt fogalmazták meg egy közös palermói kirándulásuk alkal-

41 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1959. ápr. 06. és 1960. szept. 08.

42 Zágon pl. köszönő levelet írt Curt Suelzernek, amit másolatban megküldött Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1959. febr. 15.

43 Török 462.

44 Swanstrom kapcsolata a Ligával Török 462. 1960-ban New-York-i segédpüspök lett. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bswan.html>. (letöltés: 2020.06.23) Az NCWC az Egyesült Államok Katolikus Egyházának egyházmegyéik fölötti szervezete a keresztény élet terjesztésére és aktivizálására. 1919-ben alapították, 1923-óta működött ezen a néven. Központja Washingtonban volt. Tevékenységi körébe 1943-tól szerepel a háborús segítségnyújtás (élelem, orvosság stb.), a háború következményeként pedig a segítségnyújtás a menekülteknek. BORGMANN Karl: *National Catholic Welfare Conference* in: Lexikon für Theologie und Kirche 7., Freiburg, Herder, 1962, 798–799.

45 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1958. nov. 15.

46 Tarnóczy Ádám levele Zágonnak: SZIA-Zágon 33.9. – New York, 1958. nov. 20.

47 Tarnóczy Ádám levele Zágonnak: SZIA-Zágon 33.9. – New York, 1958. dec. 26.

48 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1959. febr. 15. A levelezésben van egy levél, amelyben egy adakozónak mond köszönetet. E levél aláírásában szerepel e megbízatása. Zágon levele

mával.⁴⁹ Zágón a nyári szünet idejére, a júniustól októberig tervezett felújítási munkák megvalósításához kereste a fedezetet.⁵⁰ Kéréssel fordult Szabó Jánoshoz is, kérve a Liga támogatását. Két levelet is írt neki ez ügyben egymás után, ami mutatja, hogy mennyire a szívéen viselte az ügyet. Fontosnak tartotta, hogy a szükségessé vált munkákat ne a bécsi érsekség végeztesse el, hanem a magyarok. Minden bizonnyal az intézethez fűződő személyes élményei is mozgatták, hiszen tíz évig papnövendékként, majd pedig újmiséis papként ő maga is pazmanita volt.⁵¹ Szabó János gyorsan válaszolt és jelezte, hogy a Pazmanium felújítására a Liga vacsorát rendez. Kérte a növendékek névsorát, és a felújítás költségeinek kimutatását.⁵² Zágón kétoldalas válaszában részletezte a finanszírozást, leírta az elvégzendő munkákat, valamint a felújítás célját (szeminárium és illetve papi otthon) is:⁵³ „*König Ferenc [sic] bécsi érsek, bíboros úr Jáchym érseket bízta meg a Pázmáneum [sic] ügyének az intézésével. ... A tárgyaláson jelen volt Lepold prelátus úr, Gianone Egon vice-rektor, Dr. Ádám müncheni főlelkész és magam. Miután az összes költségvetéseket, terveket én készítettem, én voltam az előadó. ... a ház mai értéke 250.000,- US Dollár. Ennek alapján az érsek úr a ház restaurálására 2.000.000,- /kétmillió/ Schillinget kb. 80.000,- Dollárt bocsátott rendelkezésünkre. ... nem adomány, hanem hypotek. ... más megoldás nincsen, a pénzt örömmel elfogadjuk, s a házat vele restauráljuk. ... az Ostpriesterhilfe 100.000,- Schillinget /kb. 4.000,- Dollárt/ ad, a Szentatyától várunk kb. 10-12.000 Dollárt,⁵⁴ a Pázmáneum volt növendékei szintén 100.000,- Schillinggel fognak hozzájárulni, ha lesz megfelelő számú intentio a következő évek folyamán.*” A felújítási munkák elhúzódtak, és csak 1960 tavaszán számolt be Zágón arról, hogy a munka elkészült.⁵⁵ A költségvetést, az időközben felmerült nem várt munkák miatt, túllépték. Ennek finanszírozására Zágón ismét a Liga segítségét kérte, illetve miseszándékokat, amelyeket a Pazmanium volt növendékei mondanának el. A számadást elküldte Tarnóczy Ádámnak is. A Liga ez alkalommal is segített. Egy kerti partiból befolyt összeggel, 2.000 dollárral, amit csak sokára küldtek meg.⁵⁶ Zágón angol nyelvű köszönő levelet írt John Hachich úrnak, a Liga South Bend-i tagozata elnö-

Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1961. aug. 17. A levél megszólítása „Nagyságos Asszony!”, a címzés azonban Szabónak szól. A címzett 500,- USD küldött a Pázmáneumra.

49 Zágón levele Lepold Antalnak: SZIA-Zágón 16.11. – Mutters, 1960. okt. 04. Zágón Dunay Antalnak megírta, hogy 1958 Húsvétja után Lepold Antalal, Ádám Györggyel és Dér Ivánnal együtt megy kirándulni Szicíliaába. Feltehetően ekkor tervezték el a Pázmáneum felújítását. Zágón levele Dunay Antalnak: SZIA-Zágón 5.24. – Róma, 1958. márc. 27.

50 Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1959. máj. 18.

51 NÉMETH László Imre: *Zágón József (1909–1975)*, in: MEV 24(2012) 3–4/41.

52 Szabó János levele Zágónnak: SZIA-Zágón 30.3. – South Bend, 1959. ápr. 06.

53 Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1959. máj. 18. Ezen kívül csak még egy kétoldalas levél van a gyűjteményekben, de annak hiányzik a második oldala. Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1958. nov. 15.

54 A Szentatyának írt kérvényt Zágón József elküldte Lepold Antalnak, aki azt latinra fordította. Zágón levele Lepold Antalnak: SZIA-Zágón 16.11. – Mutters, 1959. máj. 11.

55 Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1960. ápr. 23. A levélhez csatolta a költségvetést, ez azonban ebben a levezetésben nem található. Zágón a Pázmáneummal kapcsolatos megbízatásáról római elfoglaltságai miatt mondott le 1960. október 1-i hatállyal. Zágón levele Lepold Antalnak: SZIA-Zágón 16.11 – Mutters, 1960. okt. 04.

56 Szabó János levele Zágónnak: SZIA-Zágón 30.3. – South Bend, 1960. október. Az értesítés kézzel van írva, nincs rajta dátum, a levelek közötti besorolásból lehet a dátumra következtetni és Zágón köszönő leveléből. Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1960. nov. 05.

kének,⁵⁷ és egy hírt a Katolikus Magyarok Vasárnapja részére,⁵⁸ amelyeket másolatban Szabó Jánosnak is elküldött.⁵⁹ Levelezésükben az utolsó anyagi természetű téma Szőke János, svédországi magyar lelkész támogatási ügye.⁶⁰ Zágon arról tájékoztatta Szabó Jánost, hogy az NCWC a támogatását megvonta, és annak tisztázását kérte Szabó Jánostól, hogy azt ténylegesen a Liga küldte-e neki. Szőke János visszaemlékezéseiben úgy ír erről, hogy a Ligától kapott rendszeresen 500 svéd koronát.

3.4. A Mihalik-hagyaték ügye

Levelezésük legfontosabb témája Mihalik István nagyváradai pap hagyatékának ügye volt. Ennek történetét már egy korábbi írásunkban részletesen bemutattuk így itt ahhoz csak egy-két kiegészítést teszünk.⁶¹ Zágon arról számolt be Szabó Jánosnak, hogy kapott egy levelet Matty János bácsitól.⁶² A levél 4. pontját idézte neki: „*A Liga de kívált Sabó (ti. Szabó János) érdekében megalakítottunk egy Nevelési Bizottságot, mely a magyar püspöki kar helyettesíti míg az működőképes lesz. E bizottság primása Sabó protonotárius, Köller prelátus a pénztárosa és én (t.i. Matty) volnék a titkárja. E bizottságot azonban nektek kell ott Rómában kérvényezni, hogy a Szentsek ismerjen el bennünket s hatalmazzom fel a magyar püspöki kar helyettesítésével.*” Zágon ez ügyben nem lépett semmit, Szabó véleményét kérte róla. Amikor Mattyval személyesen találkoztak Rómában, ez az ötlet nem merült fel.⁶³

4. MAGYAR EMIGRÁCIÓS ÜGYEK

Levelezésük másik fő témája az emigráció lelkipásztori ellátása volt.

4.1. Közös emigrációs programok

Levélváltásukban szó van a magyar emigrációt egészét érintő eseményekről. Ezek közül időrendben az első, a már említett Eucharisztikus Kongresszus 1961-ben, Münchenben. Az 1956-os forradalmat követő menekülthullám után az emigrációba menekült

57 Zágon levele John Hachichnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1960. nov. 03. Megvan a levél magyar fogalmazvány is.

58 Zágon levele a Katolikus Magyarok Vasárnapjának: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1960. nov. 05.

59 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1960. nov. 04.

60 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1964. júl. 08. Szőke János 1958-tól volt Svédországi lelkész. *Elhunyt Szőke János szalézi atya*, in: Magyar Kurír 2012. január 07. és SZŐKE János: *Göröngyös úton*, Kolozsvár–Budapest, Glória–Keresztény Szó–Don Bosco, 1993, 64.

61 A hagyatékról részletesen NÉMETH László Imre: *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház*, Budapest, Szent István Társulat, 2009, 79–82, 95., és legújabban említést tesz róla TÓTH 48. Mihalik életrajzi adatai legújabban DUDÁS 266.

62 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1962. máj. 28. Matty János 1884-ben született, 1909-ben szentelték pappá, abban az évben, amikor Zágon született, 1927-től élt az USA-ban. 1951-től 1966-ban bekövetkezett haláláig az Ohio Állambeli Solonban működött. DUDÁS 254. Zágon levelezése Matty Jánossal: SZIA-Zágon 17.34. Az idézett levél e levélgyűjteményben nem található.

63 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1962. jún. 18.

magyar papság első nagy világtalálkozóját a Kongresszus alkalmával rendezte meg a Magyar Papi Egység (a továbbiakban: MPE). Ezen mindketten előadást tartottak.⁶⁴ Zágón *A magyar egyház és papság a nagyvilágon* címmel számolt be az emigráns magyarok lelkipásztori ellátásának helyzetéről, Szabó János pedig az amerikai helyzetről mondta el tapasztalatait. Az 1956-os menekültekkel együtt sok apostoli lelkű pap is érkezett hozzájuk, tíz év alatt több mint 200, így a magyar tragédia náluk áldást jelentett. Javasolta, hogy hasznos lenne, ha magyar származású papnövendékeket lehetne küldeni a Collegium Germanicum et Hungaricumba.⁶⁵

A következő nagy rendezvény a már szintén említett 1962-es, Rómában megrendezett nemzetközi zárandoklat volt, az Exsul Familia pápai konstitúció (a továbbiakban: EF) megjelenésének 10. évfordulója alkalmából. Erre meghívást kaptak az Egyesült Államokban élő magyar lelkipásztorok és hívek is. Zágón 1962. január 29-én kelt levelében tájékoztatta erről a programról levelezőpartnerét. Szabó János a zárandoklatot szervező Máriaöldi Lukács ferences atyát a Liga támogatásáról biztosította.⁶⁶ Mons. Szabó János Bécsen keresztül érkezett a zárandoklatra 1962. július 17-én.⁶⁷ A Pazmaneumban szállt meg, miután Zágón foglalt neki szobát Giannone Egon vicerektornál.⁶⁸ Bécsi programjait követően Innsbruckból Zágóval együtt autóval utazott Rómába, ahol Mons. Magyary Gyulánál szállt meg, aki ekkor A Via Stazione San Pietro 60-as szám alatti vatikáni lakásban lakott.⁶⁹ A Rómáig tartó kétnapos utazás nagyon szép emlékeket hagyott Szabóban, amit hazatérése után írt levele tanúsít.⁷⁰ Zágón a zárandoklat második napján, augusztus 4-én rendezte meg a magyar találkozózt a Santo Stefano Rotondo-bazilika kertjében, majd augusztus 5-én, vasárnap délután a Collegium Germanicum et Hungaricumban tartották meg a MPE-vel közösen szervezett magyar papi találkozót.⁷¹ Zágón felkérésére ezen Szabó János az amerikai magyarok között végzett lelkipáztorkodásról számolt be.⁷² Ízes magyar nyelven mondta el, hogy véleménye szerint a magyar egyházközségek életévei meg vannak számlálva, mert a fiatal nemzedék beolvad az angol nyelv-

64 *Magyar papi találkozó a Müncheni Eucharisztikus Világkongresszuson*, in: MPE 14. sz. 1960. Karácsonyán, 51–58.

65 Története BITSKEY István: *Il Collegio Germanico-ungarico di Roma, Contributo alla storia della cultura ungherese in età barocca*, Roma, 1996.

66 Szabó János levele Zágónnak: SZIA-Zágón 30.3. – South Bend, 1962. febr. 08. A levelezésből nem derül ki, hogy a csoport részt vett-e a zárandoklaton. Máriaöldi Lukács ferences Zágón nyilvántartása szerint Tripoliban (Libia) misszióban dolgozott. Zágón levelezett vele: SZIA-Zágón 17.46. 1955-ben még Esztergomból írt neki. 1957. 02. 04-én New Brunswickból azt írta, hogy részt vett a forradalomban és ezért kényszerült elhagyni Esztergomot és az USA-ban talált új hazát. Életrajzi adatai DUDÁS 255. Miklósházy csak kanadai működéséről tesz említést MIKLÓSHÁZY Attila SJ: *A tengeren túli emigráns magyar katolikus egyházi közösségek rövid története Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában*, Budapest, Szent István Társulat, 2008, 160.

67 Szabó János levele Zágónnak: SZIA-Zágón 30.3. – South Bend, 1962. jún. 12.

68 Zágón levele Gianone Egonnak SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1962. jún. 18. Gianone Egon 1961–1969 között volt vice-rektor. ZOMBORI 308.

69 Magyary Gyula életrajza FEJÉRDY András (szerk.): *„I was Francis Moly”*. *Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra* (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források), Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2019.

70 Szabó János levele Zágónnak: SZIA-Zágón 30.3. – South Bend, 1962. szept. 18.

71 Zágón a nyár folyamán még azt írta, hogy a találkozó a PMI-ben lesz Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1962. máj. 28.

72 Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1962. máj. 28. NÉMETH Béla SJ: *Magyar Papok a menekültek római zárandoklatán*, in: MPE 22. sz. 1962. Karácsonyán, 83–86.

vü környezetbe. Szabónak a zarándoklatot felidézõ levelébõl kiderül, hogy ez alkalommal is megfordult a PMI-ben. Jó érzéssel emlékezett vissza az ott elfogyasztott finom, magyaros ebédekre. A tizedik évfordulójához érkezett pápai dokumentumról egyébként az volt a véleménye, hogy az Egyesült Államokban nem volt nagy hatása.⁷³

4.2. Személyi ügyek

A közös programokon túl a levelezésben rendszeresen szó van az emigrációban dolgozó magyar papokról, elsõsorban az Egyesült Államokban élõkrõl, illetve olyanokról, akiknek szándékuk volt kivándorolni és ehhez Szabó János segítségét kérték.

A PMI növendékei közül 1961 nyarára szeretett volna kimenni Kléner László, az Esztergomi Fõegyházmegye ösztöndíjas papja.⁷⁴ Szabó János végül nemleges választ adott neki a Zágonról kapott információ birtokában. Zágon nem támogatta kérését, mert elõzõ évi kint tartózkodása rossz visszhangot váltott ki a papság körében. Egyébként buzgó, jó papnak találta, de túlságosan anyagiasnak.⁷⁵

Csizmás Mihály ötödéves váci egyházmegyés papnövendék a Pazmaneumból azzal a kéréssel fordult Szabóhoz, hogy keressen számára is egy püspököt (benevolus), aki befogadja az Egyesült Államokban.⁷⁶ Zágon válaszában részletezte Csizmás Mihály helyzetét. Nehezményezte, hogy vele szemben nem volt egyenes és azt javasolta Szabónak, csak akkor szerezzen befogadó püspököt, ha az USA-ban akar szolgálni, egyébként nincs rá szüksége. Lepold Antal rektorhoz írt levelébõl tudható, hogy a papnövendék szándékától visszalépett.⁷⁷

Szabó maga is keresett papokat a magyar közösség részére. Szóba került Kurkó Lajos neve, aki a Pazmaneumban tanult.⁷⁸ Zágonról kérdezte, hogy alkalmas lenne-e a munkára.⁷⁹ Szabó elõvigyázatos volt, mert korábban sok csalódás érte. Zágon az ügyben írt László püspöknek, ha alkalmas papnak, vegye fel egyházmegyéjébe. A levelezésbõl nem derül ki, mi történt, személyi karterja alapján úgy tûnik, erre nem került sor, és az Egyesült Államokba sem utazott ki.

Egy másik alkalommal a vancouveri magyar plébánia ellátásáról formáltak véleményt. Szabó úgy gondolta, hogy a ferencesek, a helyi püspök szándéka ellenére, nem

73 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1962. febr. 08.

74 Kléner Imre László 1959–1962 között volt a PMI növendéke. TÓTH 88., és BEKE Margit: *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Fõegyházmegye papsága 1892–2006*, Budapest, Szent István, 2008, 366. Szándékát Zágon írta meg 1960. 02. 06-án kelt levelében, ami nincs meg a levélgyjteményben. Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1960. febr. 28.

75 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1960. febr. 28, Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. febr. 18. Szabó János levele Kléner Lászlónak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1961. márc. 16.

76 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1961. dec. 10. A levélhez mellékelte Csizmás Mihály és Kovács Vince, felszentelt püspök, váci apostoli kormányzó leveleirõl készített másolatokat.

77 Zágon levele Lepold Antalnak: SZIA-Zágon 16.11. – Róma, 1962. jún. 30.

78 Zágon nyilvántartása szerint Csikszentdomonkoson született 1914. január 16-án. 1964-ben szentelték pappá. A kartoték készítésekor a Bobbio egyházmegye papja volt. Zágon sokat levelezett vele. SZIA-Zágon 15.39. Korábban voltak vele problémák, de szenteléséhez kérte Zágon ajánlását. Kurkó Lajos levele Zágonnak: SZIA-Zágon 53.41. – Bobbio, 1963. ápr. 12.

79 Levelezés személyérõl Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1960. szept. 08. Válasz Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1960. okt. 05.

fogják elvállalni, mert könnyebb helyet keresnek.⁸⁰ Kilátásba helyezte, ha nem talál oda magyar papot, akkor kénytelen lesz Európából kérni. Ez a gondolat már 1961-ben is felmerült. Mons. Heim járt Zágonnál és kért két-három buzgó papot. Zágon azt írta, hogy esetleg szerzetesek jöhetnek szóba. Leveléhez mellékelte neki azt a körlevelet, amelyet az Európában működő magyar világi papokhoz írt.⁸¹ Szabó magyar lelkipásztor kollégáiról is informálta időnként Zágont. Jelezte neki, hogy Szabó István Venezuelában kapott plébániát.⁸² Kiss Gyuláról, aki a Liga egyik alapítója volt, azt írta, hogy kórházba került.⁸³ Jelezte, hogy az esztergomi főegyházmegyes névrokon paptársa, Szabó János, aki betöltötte a 80. életévét, meglátogatta.⁸⁴

Néhány más személyi ügy is szóba került, amelyeknek azonban nem volt hatása a lelkipásztori életre.⁸⁵ Ezek közül kiemelünk egyarra érdemest. Szabó János egyik levelében említést tesz arról, hogy a Harza-ügyre szeretne fényt deríteni.⁸⁶ Zágon válaszból derül ki, miről is lehet szó.⁸⁷ Egy Harza nevű személynek pénzt juttattak, akiről Zágon az Esztergomi Főegyházmegye 1947. évi névtára alapján megírta, hogy Harza Lajos nevű pap valóban létezett, de az utóbbi években nem hallott felőle. Nem is hallhatott, mert 1949. december 20-án az Államvédelmi Hatóságok letartóztatták és 1951-ben a börtönben elhunyt.⁸⁸ A pénzügylet másik szereplőjét, Kreutzer urat is személyesen is ismerte Zágon, akiről azt írta, hogy nagyon rendes, levelének folytatása azonban hiányzik. Levelezésükben nincs többet szó erről, így az eddigiek alapján azt lehet feltételezni,

80 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1963. júl. 25. A plébánia lelkipásztori ellátásának története MIKLÓSHÁZY 142–149. Buzgó papok kéréséről egy másik levélben is szó van, amely minden valószínűség szerint tévedésből került a Szabó Jánossal folytatott levelek közé. A levél megszólítása „Kedves János”, és nagy valószínűséggel Szöke János svédországi magyar lelkésznek szól, akinek a neve olvasható a lap tetején lévő szövegben, amely nehezen kivethető, mert rá van gépelve egy másik levél. Zágon arról ír, hogy felkereste Mons. Heim. Valószínűleg Heim Bruno Bernardról volt, aki 1961–1969 között Skandináviában volt apostoli delegátus. FILIPAZZI Antonio G.: *Rappresentanze e Rappresentanti pontifici dalla seconda metà del XX secolo*. Città del Vaticano, LEV, 2006, 308.

81 Zágonnak a papságnak küldött körlevele SZIA-Zágon 38.30. A témához lásd a megjelenés előtt álló tanulmányt NÉMETH 2020.

82 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1963. júl. 25.

83 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1962. máj. 14. Kiss Gyula 1931-től élt az USA-ban. 1937 és 1964 között Trentonban volt plébános, a Liga egyik vezetője volt. DUDÁS 201.

84 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1965 május és augusztus között. dátum nélkül. Szabó Jánost 1908-ban szentelték az Esztergomi Főegyházmegye papjává. 1913 és 1934 között, majd 1947-től 1972-ben bekövetkezett haláláig szolgált az USA-ban. DUDÁS 357. Számos forrás, beleértve Dudást is, NAGY Csaba (szerk): *Az emigráns irodalom lexikona*, Budapest, Argumentum, 2000, 906, és VICZIÁN János: *Szabó János* in: Magyar Katolikus Lexikon XII., Budapest, Szent István Társulat, 2007, 484., összekeveri a Liga elnökével. Mindszenty bíboros maga is azt hitte, hogy Mons. Szabó (Sabó), aki kapcsolatot tartott vele, azonos főegyházmegyes papjával. SOMORJAI 9.

85 Papszentelése után az USA-ba szeretett volna menni Konz Kázmér Pázmáneumban tanuló papnövendék. Szabó véleményt kért róla. Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1961. jún. 13. A válasz szerint jezsuitának készült. Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. 07. 11. Zágon kartotéka szerint Jászfényszaru született 1933. okt. 13-án, 1962. ápr. 07-én szentelték. Váci egyházmegyes volt. Zágon említést tesz Fegyverneki Gyuláról, akit Gyuszinak nevez és azt írja róla, hogy elkallódott. Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. 01. 18. South Bendben volt kiségitő lelkész 1956–1957 között. MIKLÓSHÁZY 78. A legújabb névtár szerint csak 1957-ben érkezett az USA-ba és 1961-ben laicizálását kérte, amit nem kapott meg. DUDÁS 104.

86 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1958. nov. 03. A levél arra enged következtetni, hogy erről már korábban is leveleztek, a levélgyűjteményben azonban ennek nincs nyoma.

87 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1958. nov. 15.

88 BEKE 260.

hogy Harza Lajos nevével valaki esetleg visszaélt, vagy egy azonos nevű másik személy az, aki a pénzt átvette. Zágon az ügyről levelezett Tarnóczy Ádámmal, aki részletesebben írt róla.⁸⁹ Levelében feltett kérdése megerősíti azt a feltételezést, amire Szabó Jánossal folytatott levelezésből következtettünk: „*Fontos volna megállapítani, hogy létezett Ft. [Főtisztelendő] Harza, vagy csak azért találták ki, mivel már nagyon öreg volt és időközben meghalt.*”

Zágon és Szabó levelezésében még egy másik magyarországi pap neve merült fel, aki után Szabó érdeklődést mutatott, Radó Polikárpé, aki ekkor megfordult Rómában is.⁹⁰ Levele alapján úgy tűnik, hogy ismerte és érdekében szeretett is volna tenni valamit.⁹¹ Zágon a hatvanas évek elején felmérést készített a magyar papság helyzetéről. Az erre vonatkozó köriratát tájékoztatásul elküldte Szabónak.⁹² Később az Államtikkárság részére az Egyesült Államokbeli magyar papságról kellett összeállítást készítenie, amihez szintén Szabó segítségét kérte.⁹³ A listát Szabó János az év során saját kézzel, dátum nélkül írt leveléhez csatolva küldte meg.⁹⁴ Az öt oldal terjedelmű névsorban ábécé sorrendben szerepelnek a papok címmel, születési és szentelési idővel, összesen százhatvanhatan.

A személyekre vonatkozó információcserét azzal zárjuk, hogy megemlítjük, amit egymásnak írtak Prokop Péter meghívásáról. Amerikai útja először 1960-ban kerül szóba.⁹⁵ Végül 1961-ben utazott ki, hogy elkészítse South Bendben a templom festményeit. Zágon az utazással kapcsolatban arról értesítette Szabó Jánost, hogy Prokop Nápolyból indul hajóval 1961. április 17-én.⁹⁶ Útiköltsége 304 dollár volt. Szabó az összeget rövidesen át is utalta. Egy másik levélben pedig azt kérte, hogy a megvásárolt szűrt, amelyről már említést tettünk, Prokop vigye el neki.⁹⁷ Zágon a pap-festőről és amerikai tartózkodásáról így írt:⁹⁸ „*Örömmel hallok, hogy Péter nagyon jól érzi magát s szorgalmasan dolgozik. Eddig nem adott sok életjelet magáról, de megértéssel vagyunk iránta, mert ő inkább fest egy képet, mint megírna egy levelet.*” Prokop Péter 1964-ben ismét kiutazott. Szabó jelezte, hogy várja, Zágon pedig válaszában arról értesítette, hogy már New Yorkban van.⁹⁹ Prokop Péter az Egyesült Államokban tudta meg, hogy távollétében ki kellett költöznie a PMI-ből.¹⁰⁰ Hazatérésekor a Viale Quattro Ventin lévő apácák öregotthonában kapott ideiglenes szállást.

89 Tarnóczy Ádám levele Zágonnak: SZIA-Zágon 33.9. – New York, 1958. okt. 30.

90 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1962. szept. 18. Radó Polikárp bencés, liturgia történész 1962 nyarán európai körutat tett. FEJÉRDY András: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat 1959–1965* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 43.), Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 2011, 30. 69-es jegyzet.

91 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30.3. – South Bend, 1962. szept. 18.

92 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. dátum nélkül.

93 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1964. máj. 31.

94 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 53.532. – South Bend, 1965. A melléklet 5 oldal, amelyből az első négy kétszer van meg, eredetiben (5 oldal) és négy eredeti példány.

95 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1960. okt. 15.

96 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. ápr. 08.

97 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1960. okt. 15.

98 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. júl. 11.

99 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1964. máj. 14. Zágon válasza SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1964. júl. 08.

100 PROKOPP 39.

4.3. Egyházi hírek

Az emigráció két nagy alakja rendszeresen váltott információt egyházi hírekről is. Zágon örömmel újságolta, hogy az 1960-1961-es tanévre öt új papnövendék jelentkezett, egy a Collegium Germanicum et Hungaricumba, egy az innsbrucki Canisianumba, kettő a Pazmaneumba és egy a ciszterciákhoz, nyilván azért, mert Szabót a felújítás kapcsán az érdekelte elsősorban, honnan lesznek papnövendékek a felújított szemináriumba.¹⁰¹ Néhány esemény csak említés szintjén került elő:

- Zágon 1960. november 11-én részt vett Ausztriában az Eisenstadti Egyházmegye létrehozásakor tartott ünnepségen.¹⁰²
- South Bendben Mária szobrot akart vásárolni a Legio Mariae. Szabó ötlete az volt, hogy egy fafaragótól kellene árajánlatot kérni. Zágontól kért árajánlatot, aki azt ígérte, hogy rövidesen küld egyet.¹⁰³ Egy tiroli fafaragó küldött árajánlatot, ami azonban későn érkezett, addigra beszereztek egy Mária szobrot.¹⁰⁴
- Szabó János a sajtóból értesült arról, hogy Innsbruckban lázadás volt. Zágon röviden arról számolt be, hogy kétszáz suhanc tüntetett, hozzá téve véleményét: a sajtó híradásai nem megbízhatóak.¹⁰⁵

A legjelentősebb egyházi esemény a II. Vatikáni Zsinat volt, az ezzel kapcsolatban írtakat érdemes megemlíteni. Szabó János 1963-ban érdeklődött azután, hogy ki lesz az új pápa, de erre nem kapott választ.¹⁰⁶ Nem sokkal ezután arról küldött tájékoztatást, hogy a zsinatról álnév alatt *Letters from Vatican City* című könyv szerint a kuriális bíborosok borzalmasak.¹⁰⁷ Zágon 1963 őszén arról értesítette Szabót, hogy Muttersből szeptember 20-án utazik vissza Rómába, hogy ott legyen szeptember 26-án, amikor a magyar püspökök delegációja: Hamvas Endre, Kovács Sándor, Papp Kálmán, Kovács Vince, Szabó Imre, Brezanóczy Pál megérkezik a zsinat második ülészakára.¹⁰⁸ A delegációt a Termini pályaudvaron Tomek Vincével és Mester Istvánnal együtt fogadta. Győri püspökének, Papp Kálmánnak sokat segített, mert az ülészak alatt beteg volt, nem is vett részt azokon. Erről így számolt be:¹⁰⁹ „hála Istennek vége a zsinatnak. Ez minden időmet lefoglalta, mert itt volt Papp Kálmán győri püspök, atyai jóakaróm, aki annyira beteges

101 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1960. nov. 04. Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1959. máj. 29.

102 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1960. nov. 04. Az egyházmegye alapításának története RINNERHALER Alfred: „Bundespräsident u. Bundeskanzler sind an einem Konkordat sehr interessiert.“ *Ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Konkordatskirchenrechts*, in: MIKRUT Jan (ed.), *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart*, Wien 2006, 186–188. Az eseményen Zágon Leopold Antallal együtt vett részt. Dr. László István az új eisenstadti egyházmegye első püspöke in: MPE 1960. Karácsony 14. sz. 45–46.

103 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30.3. – South Bend, 1963. szept. 03. Zágon válasza SZIA-Zágon 30.3. – Mutters, 1963. szept. 10.

104 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30,3. – South Bend, 1963. dec. 02.

105 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30,3. – South Bend, 1963. szept. 03. Zágon válasza SZIA-Zágon 30.3. –Mutters, 1963. szept. 10.

106 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30.3. – South Bend, 1963. jún. 12.

107 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30.3. – South Bend, 1963. júl. 30.

108 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3 – Róma, 1963. szept. 10. A magyar püspökök részvételéhez lásd FEJÉRDY 169177.

109 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3 – Róma, 1963. dec. 22. FEJÉRDY 181: „Az időskorral járó tehetetlenség leginkább a második ülészakon részt vevő Papp Kálmán esetében volt nyilvánvaló. ...

volt, hogy nem is tudott részt venni a zsinat munkájában. Szívesen töltöttem vele az időt, hálából is. Valószínűleg ez volt az utolsó találkozásunk az életben.” Az első ülés után Zágon az alábbi összegző véleményt fogalmazta Matty Jánosnak azután, hogy a magyar püspökök hazautaztak:¹¹⁰ „Püspökeink fájó szívvel hagyták itt Rómát. Szabadon érintkezhetünk velük, eljöttek kirándulásokra, ebédre. Ők is, mi is sok új tapasztalatra tettünk szert. Ők bíznak abban, hogy az Egyház helyzete javulóban van otthon. Én e tekintetben inkább pesszimista vagyok, adja a jó Isten, hogy nekik legyen igazuk.” Szabó János a zsinattal kapcsolatban írta, hogy a zsinati ülésen részt vevő delegátusának javasolta, római tartózkodása alatt nézze meg a Santo Stefano Rotondo-bazilikát, mert ekkor dolgozott Zágon azon, hogy a templomot magyar tulajdonba vegyék.¹¹¹ A templomról később azt írta:¹¹² „A Szentszék odaadhatná nektek a templomot, hogy ti viseljétek gondját.” A következő év, 1964 jelentős eseményeket hozott a magyar egyház életében, amelyről később lesz szó. Az egyházi hírek kapcsán befejezésül még néhány megjegyzés maradt hátra. Zágon folyamatosan tájékozódott a magyar egyházi helyzetről. 1961 elején ezt írta:¹¹³ „Egy jobb békésebb magyar újesztendő nagyon elkelne már, nem is annyira nekünk, mint az otthon szenvedőknek, akik elsősorban egyháziak, egyre súlyosabb helyzetbe kerülnek.” Szabó János még az 1964-es megállapodás megkötése előtt utalt arra, hogy a magyar rezsimtől, ahogy ő fogalmazott, mit lehetne követelni.¹¹⁴ A megállapodást követően változott a helyzet. Az egyik hatása az volt, hogy több magyar pap érkezett Rómába.¹¹⁵ Az egyházpolitikai helyzetről Zágon így számolt be: „Otthonról jó hírtörténeteket hallottam. Magyar apácák jártak Budapesten az USA-ból. Felkeresték a Központi Szemináriumban a nővéreket. Ezek panaszkodtak, mennyi bajuk van Hamvas érsek úrral, aki olyan szenilis, hogy sokszor már nem tudja, mit csinál. A múltkor hálóingben sétált a szeminárium folyosóján s mikor az apácák megkérdezték, mit csinál ilyen kosztümben, azt mondta: Megyek aláírni a békét! Annyira benne van már az aláírás kötelessége, hogy szellemi homályban is ezt akarja tenni. Hogyan lehetett ezt 10 hónappal ezelőtt érsekké és a püspöki konferencia elnökévé kinevezetni? Meg is van szeppenve Mons. Casaroli a magyar fejleményeken.”¹¹⁶

Idejének java részét mindazonáltal nem az ülések látogatásával, hanem az emigráns papok – mindenképp Zágon József – társaságában töltötte.”

110 Zágon levele Matty Jánosnak: SZIA-Zágon 17.34. – Róma, 1962. dec. 18.

111 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1962. szept. 18.

112 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1962. nov. 06.

113 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. jan. 18.

114 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1962. szept. 18.

115 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1965. aug. 06.

116 Agostino Casaroli c. érsekről van szó, aki ekkor a Szentszék és a Magyar Népköztársaság közötti tárgyalásokon képviselte a Szentszékét. A tárgyalásokhoz lásd SZABÓ Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, Budapest, Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, 2005., és CASAROLI Agostino: *A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*, Budapest, Szent István Társulat, 2001, 123–171.

5. ZÁGON LÁTOGATÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBA

Zágot Szabó János már 1959-ben, a Pazmaneum felújítása kapcsán hívta egy látogatásra az Egyesült Államokba.¹¹⁷ Jelezte neki, hogy a Liga vállalja az útiköltséget. Pár év múlva, 1961-ben Szabó értesült arról, hogy Zágon 1962-ben készül Kanadába, a Mária-kongresszusra.¹¹⁸ Zágon megerősítette a hírt és a magyar részvételhez a Liga közreműködését kérte. Tervezte azt is, hogy átmegy az Egyesült Államokba is és meglátogatja Szabó Jánost, amihez ezt fűzte hozzá: „*szeretném meglátogatni az elérhető összes magyar papokat is.*” Végül a zsinat miatt nem utazott el.¹¹⁹ A következő évben Zágon az EF záradoklaton sok tengeren túli magyar papot ismert meg személyesen, akik hívták az Egyesült Államokba, látogassa meg közösségeiket. Elhatározta, hogy eleget tesz a meghívásoknak. Az 1963-as, két hónapra tervezett utazásához, az EF előírásainak megfelelően kért engedélyt a Consistoriális Congregációtól.¹²⁰ Úgy tervezte, hogy május 13-án Nápolyból a Cristoforo Colombo hajóval indul és 16-án érkezik New Yorkba.¹²¹ A tengeren túli útra, azonban ez alkalommal sem került sor, mert szívinfarktust kapott, amiről ezt írta:¹²² „*Hogy szívinfarktust kaptam, elsősorban annak a sok méregnek, bosszúságnak köszönhetem, melyet a Mindszenty bíboros személye körüli rövidlátó, meg nem fontolt és sokszor felelőtlen akciók kiváltottak.*” A bíboros körüli eseményekre még visszatérünk. Az út meghiúsulásáról 1963. május 16-án írt levelében értesítette barátját. Ezt a felépülés ideje követte. Szabó később is kitartóan érdeklődött, hogy mikor tud jönni.¹²³ Az év második részében a zsinat miatt nem tudott elutazni.¹²⁴ Az utazásra végül 1964-ben került sor, amire Zágon szorgalmas angol tanulással készült.¹²⁵ Március 25-én azt írta Szabó Jánosnak, hogy május első felében szeretne érkezni.¹²⁶ A programját többen is szervezték. Szabó szerint Matty János, Zágon régi, idős barátja össze akarta hívni az amerikai magyar papokat, valójában csak arról volt szó, hogy egy-egy környék papságát gyűjtötte össze, hogy Zágónak ne kelljen mindenhová elmennie.¹²⁷ Zágon első útja jóbarátjához, a pazmanita Dunay Antalhoz vezetett, aki időközben megtanult autót vezetni.¹²⁸ Onnan utazott South Bendbe. A két Monsignore levelezésében az útra vonatkozóan nincsenek részletes információk. Zágon 1964. július 8-án jelezte Szabó Jánosnak, hogy szerencsésen hazatért.¹²⁹

117 Szabó János levele Zágónak: SZIA-Zágon 30.30. – South Bend, 1959. máj. 29.

118 Szabó János levele Zágónak: SZIA-Zágon 30.3.- South Bend, dátum nélkül 1961-ből. Válasz Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1961. máj. 19. és Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma 1961. júl. 11.

119 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1962. máj. 28.

120 Zágon levele Card. Confalioni titkárnak: SZIA-Zágon 53.266. – Róma, 1963. ápt. 04.

121 Zágon levele Dunay Antalnak: SZIA-Zágon 5.24. – Róma, 1963. márc. 13.

122 Szabó János levele-Zágónak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1963. máj. 16. Zágon levele Pogány Györgynek: SZIA-Zágon 36.26. – Mutters, 1963. júl. 29.

123 Szabó János levele Zágónak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend, 1963. okt. 02.

124 Zágon levele Pogány Györgynek: SZIA-Zágon 36.26. – Mutters, 1963. júl. 29.

125 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1963. júl. 18.

126 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1964. márc. 25.

127 Matty János tervéről Szabó János levele Zágónak: SZIA-Zágon 30.3. – South Bend 1964. febr. 11 Zágon válasza Róma, 1964. febr. 17.

128 Szabó levele Zágónak: SZIA-Zágon 30.3 – South Bend, 1962. máj. 14. Pázmáneumban tanult, 1963-tól volt plébános Passaicban. DUDÁS 90.

129 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 47.13. – Róma, 1964. júl. 08.

6. MINDSZENTY BÍBOROS ÜGYE ÉS AZ 1964-ES MEGÁLLAPODÁS

A levelezés legjelentősebb témája Mindszenty József bíboros helyzetére vonatkozik. Szabó János 1947-ben, a kanadai Mária Kongresszuson találkozott Mindszenty bíborossal és lett a leghűségesebb kísérője.¹³⁰ Zágonnal folytatott levelezésében először 1963-ban tesz róla említést. Felmerült, hogy a pápaválasztás alkalmából Mindszenty kijön Magyarországról. Szabó ezzel kapcsolatban ezt írta:¹³¹ „Az én legutóbbi időben és bizalmas helyről nyert tájékozódásom alapján megnyugtathatlak: sem a Vatikán sem az Egyesült Államok nem fogják a Bíborost akarata ellenére arra kényszeríteni, hogy jelenlegi tartózkodási helyét elhagyja és exiliumba menjen. Ezt a tájékoztatást a legutóbbi napokban sajtó és rádióban megjelent hírekre hivatkozással kértem és kaptam”. Zágon is megerősítette ezt a hírt: Mindszenty nem jött ki.¹³² Levele elkerülte Szabóét, aki pár nap múlva még mindig feltételezte, hogy a bíboros esetleg kijön és ebben az esetben szándéka volt átjönni Európába, hogy találkozzon vele.¹³³ Az Egyesült Államokban sokan biztosra vették, hogy Mindszenty elhagyja Magyarországot, köztük Viglás Gyula atya is, aki gyűjtést kezdeményezett javára a magyar papok körében.¹³⁴ A dátum nélküli körlevél két javaslatot vet fel: minden pap 1.000 és 500 dollár közötti összeget ajánljon fel Mindszenty javára, illetve az Esztergomi Főegyházmegye papjai egy évi fizetésüket. Zágon a gyűjtést fölszegesnek ítélte: ha a bíboros kijönne, akkor sem lenne rá szüksége.¹³⁵ Kifejtette, hogy Viglás tudta nélkül írta azt, hogy az adományokat neki kell küldeni. Ténylegesen két befizetés érkezett hozzá.¹³⁶ Az akcióért Viglás később bocsánatot kért tőle.¹³⁷ A Liga már korábban szervezett egy pikniket, amelyen adományokat gyűjtöttek Mindszenty javára.¹³⁸ Szabó János arról tájékoztatta Zágonat, hogyha a hercegprímás még se jönne ki, az összegyűlt 1000 dollárt a PMI-nek vagy a Pazmaneumnak adományozzák. Zágon Viglás Gyulának ekkortájt azt írta, hogy Mindszenty kijövétele ellenkezik a bíboros akaratával, és a magyar egyház érdekeivel, „mert a még meglévő ellenállást is kettétöri, és a kommunistáknak behódoló békepapoknak adna igazat s teljes szabadságot a további belső bomlasztáshoz.”¹³⁹ A következő év elején Zágon arról értesítette Szabó Jánost, hogy információi szerint a cseh kormány egységre jutott a Szentszékkal, mely alapján Berán prágai érsek Rómába jönne.¹⁴⁰ Zágon a tényből azt a következtetést vonta le, hogy „ha a dolog igaznak bizonyul, precedensül fog szolgálni a magyar ügy megoldásához.

130 SOMORJAI 8 és Mindszenty bíborossal való kapcsolatáról DEÁK András Miklós: *A kivételezett magánszemély – John S. Sabo* in: SOMORJAI 13–51.

131 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30.3. – South Bend, 1963. máj. 16.

132 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma, 1963. júl. 18.

133 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30.3. – South Bend, 1963. júl. 25.

134 Viglás Gyula 1929-től az Elyria, Ohio Jézus Szíve templom plébánosa volt. Régi ismerőse volt Zágonnak, levelezett vele. Juliusnak szólította. Levelezésük. SZIA-Zágon 36.26. Életrajza DUDÁS 411. Korábban egy Mindszenty festményt szeretett volna PMI-nek ajándékozni, de Zágon nem találta olyan minőségűnek, amit ott ki lehetne tenni. Viglás Gyula levele Zágonnak: SZIA-Zágon 36.26. – Elyria, 1962. 02. 21. Zágon válasza Chianciano Terme, 1962. ápr. 27.

135 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma 1963. júl. 25.

136 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma 1963. szept. 10.

137 uo. és Viglás Gyula levele Zágonnak: SZIA-Zágon 36.26. – Elyria, 1963. 08. 26.

138 Szabó János levele Zágonnak: SZIA- Zágon 30.3. – South Bend, 1963. szept. 18.

139 Zágon levele Viglás Gyulának: SZIA-Zágon 36.26. – Mutters, 1963. szept. 04.

140 Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma 1964. febr. 17. MIKRUT Jan: *La Chiesa cattolica nella Repubblica Ceca*, in: MIKRUT Jan (ed.) *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa Centro-Orientale e in Unione Sovietica*, San Pietro in Cariano, Gabrielli, 2016, 79–156, Beran 96–98.

Ebben az esetben valóban várhatjuk a Mindszenty-probléma megoldását is. Hogy ő meghajlik-e ilyen terv előtt, s eljön Rómába, nem abszolút biztos.” Szabó János ezt követően írt levelében, március 5-én válaszolt Zágón korábbi kérdésére: Mindszentynek címzett levelét továbbította.¹⁴¹ Arról is tájékoztatta, hogy nagy a sajtó érdeklődése Mindszenty személye iránt. Két lapot is idéz, illetve a szóbeszédet, hogy már utódjának a nevét is vélik tudni, aki Tomek Vince lenne. Zágón válaszában a témára vonatkozó legfontosabb és leghosszabb információkkal szolgált:¹⁴² „*Úgy tűnik, hogy a magyar kormány április 4-re, az u.n. felszabadulás ünnepére szeretne volna a Mindszenty-kérdést megoldani. Ez azonban sokkal komplikáltabb, mint a világ hiszi. Igen sok engedmény kell ahhoz, hogy a kardinális erre rászánja magát, hogy kijöjjön az országból, vagy hogy a Vatikán adjon parancsot ilyen lépésre.*” Az utóddal kapcsolatos találgatásra pedig ezt írta: „*Tomek Vince körül már több, mint egy éve keringenek a hírek. Egyelőre e téren semmi konkrét lépés nem történt. ... ő bosszankodik legjobban, hogy neve állandóan forgalomban van. Ettől eltekintve alkalmasnak tartanám arra, hogy átmenetileg ő vegye át a magyar Egyház irányítását. Nem, mint esztergomi érsek, mert Mindszentyt nem fogják lemondatni, még akkor sem, ha kijönne, hanem mint kalocsai érsek. Ebben a minőségében ő volna a püspöki konferencia elnöke. Ez is csak kombináció egyelőre minden komoly alap nélkül.*”

Szabó János és Mindszenty József bíboros kapcsolatát bemutató dokumentumokhoz írt tanulmány külön fejezetben tárgyalja Szabó János személyes találkozásait a budapesti amerikai nagykövetség alkalmazottaival. Az elsőről, amelyre 1962-ben került sor ez olvasható:¹⁴³ „*június 23-án Sabo jelzi, hogy július 18-án szeretne Torbert ügyvivővel találkozni, továbbá bejelenti igényét a Papendorp utódjával való kapcsolattartásra. ... Sabo és Papendorp (tehát nem Torbert) hosszasan tervezett bécsi személyes találkozásjára végül 1962. július 18-án kerül sor.*” Kiegészítésként a Zágonnal való levelezésből ehhez hozzá lehet tenni: a találkozót Szabó János összekötötte az EF-re történő utazásával Rómába, amiről már szó volt. Előző nap érkezett, Bécsből pedig Innsbruckon keresztül Zágonnal utazott Rómába és az út során minden bizonnyal volt elég alkalom beszélni Mindszenty bíboros ügyéről is.

Levelezésük alapján megalapozottan feltételezzük, hogy Mindszenty bíboros ügyében 1965 után is váltottak leveleket, de ezek minden bizonnyal azok között az iratok között lehetnek, amelyeket Zágón halála alkalmával lakásából elvittek.¹⁴⁴

Mindszenty-ügyével kapcsolatban a levelezésükben a Szentszék és Magyar Népköztársaság közötti tárgyalásokról is szó van.¹⁴⁵ Zágón folyamatosan informálva volt, illetve szerzett értesüléseket. A Vatikán szándékáról ezt írta: „*Nem kétséges, hogy a Vatikán komolyan akar eredményeket elérni, mert az Egyház helyzete siralmas. Keresi tehát a lehetőségeket, hogyan lehetne a romlást megakadályozni. ... Hogy ezt a Szentszék elérje, valószínűleg kész lesz arra is, hogy csak egyes részletkérdésekben állapodik meg a kom-*

141 Szabó János levele Zágonnak: SZIA-Zágón 30.3. – South Bend, 1963. márc. 05.

142 Zágón levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágón 30.3. – Róma, 1964. márc. 25.

143 DEÁK 40–41. A második találkozóra 1970. május 3-án került sor szintén a bécsi a repülőtéren Ross Titussal. Lásd hozzá SOMORJAI Ádám: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Iospeh Mindszenty, III/2. Documenta 1967–1971. Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, III/2. Tanulmányok és szövegközlések*, (Trilogia „Sancta Sedes et Mindszenty, 1956–1975”) Budapest, METEM, 2012, 288–290.

144 NÉMETH 2011, 9–15.

145 lásd SZABÓ Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, Budapest, Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, 2005.

munista rendszerrel.” Zágon József azzal is tisztában volt, hogy a megegyezés érinti a PMI-t is, amelyet a magyar kommunisták a megállapodás akadályozójának tartottak.¹⁴⁶

Zágon József és Szabó János levelezésének bemutatásával tanúi lehettünk egy hivatalos munkakapcsolat szoros barátsággá alakulásának. Rómában és South Bendben mindketten az emigráns magyarokért fáradoztak. Egymás segítségével maradandót is alkottak és lehetőségeik szerint, mindketten igyekeztek szolgálni Mindszenty bíboros ügyét, amelynek alakulását rajtuk kívüli és felettük álló erők alakították. A maguk részéről ugyanakkor megtették mindazt, amit tehettek érte és általa a magyar Egyházzért.

LÁSZLÓ IMRE NÉMETH

CORRESPONDENCE BETWEEN JÓZSEF ZÁGON AND JÁNOS SZABÓ 1956-1965

Based on the legacy of József Zágon (1909-1975) kept in the archives of the St. Stephen's Foundation in Rome (00150 Rome, Via del Casaletto 481), this study presents the correspondence of these two significant personalities of Western Hungarian emigration. Between 1950 and 1952 Zágon as an apostolic visitor established his relationship with the American Hungarian Catholic League, whose president was János Szabó - Mons. John Sabó (1905-1991) from 1956 onwards. Through the aid organization founded in 1945, János Szabó assisted József Zágon, who was then the regent of the Pontifical Hungarian Institute in Roma, with intentions, clothing items and the proceeds of charity evenings. The most significant of these grants was the renovation of the Pazmaneum in Vienna. Zágon as a former pupil of this institution directed the renovation work in the early sixties. He received a lot of help from his American priest in administering the Mihalik heritage. The 72 letters from 1956-1965 witnessed how the official relationship became a close friendship. They also met several times in person, including in Munich, at the 1960 International Eucharistic Congress, and in Rome, on an international pilgrimage in 1962 to mark the tenth anniversary of the papal constitution of the Exsul Familia. Zágon planned several trips to the United States, but only travelled overseas in 1964 because his previous itineraries were prevented by his heart attack and the Second session of the Vatican Council II. They also exchanged letters on personal issues, primarily to provide pastoral care to Hungarian communities in North America (László Kléner, Mihály Csizmás, Alajos Kurkó). In connection with the synod, they not only informed each other about the situation of the Hungarian Church, the participation of the Hungarian bishops, but above all about the case of Cardinal József Mindszenty, to whom they both had close ties, and whose cause they both tried to help to the best of their ability. The most important part of their correspondence about the Cardinal's case appeared in a volume in 2011, and the more significant part is likely to be among the documents taken from his apartment and moved to the Vatican after Zágon's death.

¹⁴⁶ Zágon levele Szabó Jánosnak: SZIA-Zágon 30.3. – Róma 1964. febr. 17. A megegyezéshez NÉMETH 2009, 85–96.

CSÍKY BALÁZS

A SZENT MARGIT KÖR
1906–1947

A 19. század utolsó évtizedeinek fontos politikai eseménye volt a kultúrharc megindulása Magyarországon is. A magyar kultúrharc központi kérdései 1890-től kezdve a polgári házasság, az állami anyakönyvezés bevezetése és a szabad vallásgyakorlás voltak. Az egyházpolitikai harcokból vesztesen kikerülő katolikus egyház belső megújulási folyamatát felerősítették ezek a küzdelmek. A megújulás a templomépítés és igehirdetés mellett kiterjedt az egyház társadalomszervező, egyesületi és ifjúságnevelő tevékenységére is. Sorra alakultak meg a katolikus egyesületek, és ebbe a folyamatba illeszkedett a Szent Margit Kör megalakulása is.¹

A Szent Margit Kör 1906-ban alakították meg egyetemista nők számára. Tiszteletbeli elnöke Farkas Edit volt. Farkas Edit, attól kezdve, hogy az 1896-ban alakult Országos Katolikus Nővédő Egyesület munkájába bekapcsolódott, igen aktív szervezőmunkát fejtett ki. Miután számos leánykört és tagegyesületet hozott létre a nővédő egyesület keretén belül, másfajta egyesületeket is alapított. Számos művének egyike volt a Szent Margit Kör, amelyet Hanuy Ferencsel, a Kör egyházi elnökével együtt szervezett meg, vagy a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége, amelyet Korányi Sarolta közreműködésével alapított. Legismertebb alkotása az 1908-ban Prohászka Ottokár támogatásával létrehozott Szociális Misszió Társulat nevű női szerzeteskongregáció.²

Farkas Edit Vaszary Kolos hercegprímásnak írt levelében kifejtette, hogy mi indította a Szent Margit Kör létrehozására. Azért dolgozik a körben – írta –, hogy „a teljesen magukra hagyott kath[olikus] hallgatónőket lelki élet megismerésére segítsem azáltal, hogy legkitűnőbb papjainkat megfelelő előadások megtartására felkérjem; és hogy néhány anyagi segély közvetítésén kívül őket lehetőleg visszatartsam attól, hogy a »feministák« hálóiába kerüljenek. Folyton hitéletre, szolidaritásra és nőiességre intem őket.”³ A Kör céljainak rövid összefoglalása után az alapító utal arra, hogy egy másik szervezkedéstől szeretné távol tartani a budapesti egyetemen tanuló nőket. A feminista és a katolikus nőmozgalom közötti alapvető különbség abban állt, hogy a katolikus nőmozgalom elsődle-

1 SZÁNTÓ Konrád: *A katolikus egyház története*. 2. köt. Ecclesia, Bp., [1988], 492–506. p. (a továbbiakban: SZÁNTÓ 1988)

2 SZÁNTÓ 1988, 506. p.

3 Prímási Levéltár, Esztergom (a továbbiakban: EPL) Cat. 46. 3302/1907. Farkas Edit levele a hercegprímáshoz, 1907. június 7.

gesnek tartotta a nő hagyományos, családban betöltött anya és feleség szerepét, ugyanakkor kiállt férfi és nő egyenjogúsítása mellett is.

A megalakuláskor 35 tagja volt a körnek, így inkább a jövőre nézve volt jelentősége az egyesület létrehozásának. Kezdetben Farkas Edit nem is kívánt tagdíjat szedni, az alapszabály jóváhagyásának procedúrája során azonban elfogadta, hogy szintén a kör jövője szempontjából, szükséges, hogy a tagok tagdíjat fizessenek. Ennek összege 2 korona volt 1907-ben.⁴

A Szent Margit Kört a Szent Imre Kör mintájára alakították meg. Az 1888-ban alapított Szent Imre Kör azért jött létre, hogy a katolikus egyetemi és főiskolai ifjúság vallásgyakorlását, hitének elmélyítését segítse és emellett a tudományos önképzéshez is keretet biztosítson. Azt kívánták bebizonyítani, hogy a hit elvei és a tudomány nem ellenkeznek egymással.⁵ A XIX. század végére-a XX. század elejére a hagyományos diákszervezetek, az Egyetemi Kör és a segélyegyletek válságba kerültek, így a felekezeti diákegyesületek és a szabadgondolkodó diákok lettek a meghatározóak az egyetemi életben.⁶ A Szent Imre Kör is ekkoriban élte fénykorát. 1903-tól 1908-ig önálló lapot adott ki *Keresztény Magyar Ifjúság* címmel. Több szakosztály működött a Körön belül: a leginkább aktív természettudományi szakosztály mellett szociális, filológiai-szépirodalmi és jogi-történeti szakosztály is alakult a Kör alapszabályainak 1902-es módosítása után.⁷ A Szent Imre Körhöz kapcsolódott a Glattfelder Gyula által alapított Szent Imre Kollégium is. A kollégium első diákjai a Kör tagjai voltak. A kollégisták egyesületi életüket egészen az első világháború végéig a Körben élték.⁸ A Szent Margit Kört tehát egy jól működő katolikus egyesület mintájára hozták létre a budapesti egyetemen tanuló nők számára, mivel a Szent Imre Körnek csak férfi tagjai voltak. Ahogyan később a Kör tiszteletbeli elnöke, dr. Pétergálné Kardoss Izabella megfogalmazta: az egyetem megnyitotta kapuit a nők előtt, de vallásos nevelésükről nem gondoskodtak.⁹ Ebben a kijelentésben benne rejlik az is, hogy a katolikusok a XIX. század végétől kifogásolták, hogy elveszett a budapesti egyetem katolikus jellege, pedig azt egy katolikus főpap, Pázmány Péter alapította.

Farkas Edit szerepét olyan fontosnak tartotta a Szent Margit Kör, hogy alapszabályában is rögzítette: „21. §. Minthogy a Szent-Margit Kört *Farkas Edit* alapítványi hölgy létesítette, a Kör őt élethossziglan alapító elnökének tekinti. Az alapító elnök a Kört működésében támogatja, az igazgatóval (ti. lelki igazgatóról van szó, aki mindig római katolikus pap – Cs. B.) együtt szellemi irányítója a Körnek, miért is a Kör ügyvivő elnöke köteles őt a Kör életéről tüzetesen tájékoztatni s vele egyértelműen jární el. A Kör mindennemű tanácskozásaiban résztvehet és azokon szavazattal bír.”¹⁰ Farkas Edit az első években személyesen is részt vett a Kör gyűlésein. Később, amikor már más feladatai

4 Uo. és Farkas Edit levele, 1907. június 16.

5 MIHALOVICS Zsigmond: *A világi apostolkodás kézikönyve*. Szent István Társulat, Bp., 1942, 251–252. p.

6 LADÁNYI Andor: *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében*. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Bp., 1969, 233. p. (Felsőoktatás-történeti kiadványok 1)

7 *A Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztályának almanachja az 1902/03–1904/05. évekre*. Szerk.: P. KOMARIK István S. J. elnök felügyeletével PINKERT Ede és KERÉKGYÁRTÓ Árpád. Veszprém, 1905, 11–22. p. (A Szent Imre Kör Természettudományi Szakosztályának munkái. I. kötet. Almanach.)

8 GLATTFELDER Gyula: *A Szent Imre Collegium. Az 1900–1911. terjedő idő*. In: Szent Imre Collegium 1900–1925, h. n., é. n., 3–15. p.

9 *Keresztény Nő*, 1927. febr., 48. p.

10 *A Budapesti Kath. Egyetemi Hallgatónők Szent-Margit Körének alapszabályai*. Budapest, 1913, 7. p. (a továbbiakban: *Alapszabály* 1913)

foglalták le, a lányok hiányolták jelenlétét és kérték, sűrűbben járjon középük.¹¹ 1913-ig volt az egyesület elnöke, akkór egyéb elfoglaltságai miatt Zichy Sarolta grófnőnek adta át az elnöki tisztelet.¹² Ekkoriban már egyéb alapításai mellett a Szociális Missziótársulat vezetése foglalta le a legtöbb idejét.

1907-ben Prohászka Ottokár Hanuy Ferencet ajánlotta az alapítónőnek, hogy őt kérje meg a Kör vezetésére. Hanuy eleinte csak azt vállalta, hogy havonta tart egy-egy tudományos, főleg apológiai előadást az egyesületben, de később ő lett a Kör egyházi elnöke.¹³ Hanuy Ferenc katolikus pap volt, a budapesti egyetem hittudományi karán 1906-tól az egyháztörténet, 1908-tól pedig az egyházjog nyilvános rendes tanára. 1910–11-ben és 1915–16-ban a hittudományi kar dékánja volt, 1920–21-ben pedig a budapesti egyetem rektora.¹⁴ 1923-ban pécsi apát-kanonokká nevezték ki és a pécsi egyetem tanára lett. Így elkerült Budapestről, ezért a Körben betöltött tisztségéről is lemondott. Utódja Pataky Arnold lett.¹⁵ Pataky 1915 óta volt a budapesti egyetemen a szentírastan tanára és a Szent István Akadémia is tagjává választotta.¹⁶ A két világháború között ő volt az egyesület egyházi elnöke. Egészségi állapotára hivatkozva 1945-ben mondott le és az egyesület közgyűlése az ő javaslatára tanítványát, a Pesti Szent Imre Kollégium prefektusát, dr. Mojzes Pétert választotta egyházi elnökké.¹⁷ A Kör egyházi vezetésében tehát elég nagy állandóság mutatkozott.

A KÖR MŰKÖDÉSE

A Szent Margit Kör tehát 1906 őszén alakult meg. Céljaként tagjai szellemi, társadalmi és anyagi érdekeinek katolikus szellemben való előmozdítását jelölte meg. Az alapszabály igen részletesen fejt ki ezt a célt: „a kath. vallásos szellemű élet ápolása; a kath. valláserkölcsei igazságok tanulmányozása; és ezek szellemében a tudományos és szépirodalom művelése s a Kör által nyújtandó irodalmi termékek szorgalmas használása; e célt szolgáló könyvtár és olvasókör létesítése; tudományos vitaközlések, vitaestélyek; az önképzést elméletileg és gyakorlatilag előmozdító egyéb eszközök, mint műgyűjtemények és más kulturális intézmények szakszerű vezetés mellett történő meglátogatása, stb.; a társadalmi tudományok kath. szellemben való művelése elméletileg, a gyakorlatban pedig ily irányú kath. intézményeink megismerése és az azokban való közreműködésre való ösztönzés; társas összejövetelek, mulatságok, kirándulások rendezése; szegénysorsú tagjainak segítése; megfelelő állások díjtalan közvetítése tagjai számára; más kath. intézményekkel való esetről esetre szóló, vagy állandó kapcsolatba lépés.”¹⁸ A Kör céljai tehát igen sokszínűek és változatosak voltak. Nagy részüket a gyakorlatban is igyekeztek megvalósítani. Az egyetemista lányoknak ösztöndíjat szereztek a minisztériumtól. A szociális munkába való bekapcsolódást az segítette, hogy kezdetben szoros kapcsolatban

11 Bencés Főapátság Levéltára, Pannonhalma (a továbbiakban: PFL) Szociális Missziótársulat iratai (Argai Honória nővér gyűjtése), Levelek IX., Hanuy Ferenc levele Farkas Edithhez, 1914. március 21.

12 *Magyar Nő*, 1921/8–9., 3. p.

13 *Keresztény Nő*, 1927. febr., 54. p.

14 *Magyar Katolikus Lexikon*. 4. köt. Főszerk.: Diós István. Szent István Társulat, Bp., 1998, 580–581. p.

15 EPL Cat. 46. 4171/1923.

16 *Katolikus Lexikon*. 3. köt. Szerk.: BANGHA Béla. Budapest, 1932, 511. p.

17 EPL 3422/1945. Pataky Arnold levele a hercegprímásnak, 1945. október 23.

18 *Alapszabály* 1913, 3–4. p.

áltak a Farkas Edit által alapított Szociális Missziótársulattal. Közös vacsorán vettek részt a nővérek és a Kör tagjai, és a társulat munkájába is bekapcsolódtak. A missziótársulat tevékenységéről tartott például előadást a Körben Benedikta nővér. Az előadás a fogházmisszióval ismertette meg a hallgatónőket.¹⁹ Farkas Edit is több előadást tartott az egyesületben. Beszélt többek között a gyermekbíróaságról, a „probation officer” (hivatalos pártfogó) intézményéről. Az egyetemi hallgatók szociális feladatairól szóló felolvasásában ismertette azt a különösen Angliában kifejlődött mozgalmat, amelynek az a célja, hogy az egyetemi hallgatók tanulmányozzák a szociális kérdések megoldásának módjait. Így a magasabb képzettségű rétegek is közvetlenül szerezhetnek tudomást az alsóbb társadalmi osztályok életkörülményeiről. Az egyetemi ifjúságnak különösen a gyermekbíróaságok és a fogházmisszió tanulmányozását ajánlotta.²⁰

A tudományos önképzést szolgálták a meghívott egyetemi tanárok előadásai. Andor György esztergomi preláthus-kanonok példáulul „A lélek kérdése a modern filozófiában” címmel tartott előadást²¹ vagy Hanuy Ferenc a modernizmusról, mint teológiai iskoláról beszélt.²²

Az egyesület által először 1914-ben rendezett bál sokat segített a Kör népszerűsítésében és a tagtoborzásban. Az egyetem rektori hivatala ígéretet tett, hogy a későbbiekben a Kör minden ünnepélyét, bálját 50 koronával fogja segíteni. A bál után sok új tag jelentkezett.²³

A két világháború közötti időszakban a Kör tevékenysége szegényesebb lett, amint azt a későbbiekben még részletesen olvashatjuk. Az időszakban ugyanis a hallgatónők vallásos meggyőződésének elmélyítésére esett a hangsúly és a családias, baráti légkör megeremtésére.

Az egyesület rendes tagja lehetett minden tudományegyetemi vagy műegyetemi hallgató. Az egyetem elvégzése után még öt évig maradhettek a Kör tagjai.²⁴ Az első világháborúig a szervezet taglétszáma megháromszorozódott, az 1914/15-ös tanévben 104 fő volt.²⁵

Az egyesület egy internátus felállításával is segített enyhíteni tagjai lakásgondjait. 1920 végén Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt levelükben Hanuy Ferenc egyházi elnök és Telkes Mária ügyvezető elnök „az egyetemi hallgatónőket erkölcsileg és anyagilag fenyegető lakásnyomorúság enyhítésére” és a miniszter diákszociális programjára hivatkozva bűtort és pénzbeli segítyt kértek a felállítandó internátushoz. A minisztérium azonban nem tudott mit kezdeni a kérelemmel, mivel hiányoztak belőle az adatok. Ezért felhívták a budapesti hittudományi kar dékánját, hogy adja meg a szükséges adatokat, azaz hogy hol lenne az internátus, hányan laknának benne, mennyi pénzt kérnek a felállítására, van-e a körnek pénze vagy bútora. Két hét múlva azonban a kérvényt a kör elnöksége visszavonta.²⁶ Ezután egy héttel újabb levél érkezett a minisztéri-

19 PFL, Szociális Missziótársulat, Levelek IX., Hanuy Ferenc levelei Farkas Edithez, Bp., 1912. szept. 10., 1913. jan. 17., 1914. márc. 21.

20 PFL, Újságcikkek II., Levelek XV.B, 73. p. és Levelek XVIII., II.a Előadások

21 Alkotmány, 1906. nov. 9., 10. p.

22 Alkotmány, 1911. febr. 28., 10. p.

23 PFL, Szociális Missziótársulat, Levelek IX., Hanuy Ferenc levele Farkas Edithez, 1914. márc. 21.

24 *Alapszabály* 1913, 5. p.

25 NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin – LADÁNYI Andor: *Nők az egyetemeken* I. Bp., 1976, 77, 79, 86. p. (Felsőoktatástörténeti Kiadványok 4)

26 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K 636. 1920, 4. tétel, 148784.

umba, melyben megismételték a kérést, most már csak az érintett hallgatók, az egyházi elnök nélkül. Kochy Aranka és Telkes Mária 39 társuk nevében írták a levelet, akik „vagy nem bírjuk a penziók és bútorozott szobák rettenetes árait fizetni, mert jobbára megszállott területről való és nagyrészt tisztviselő családok gyermekei vagyunk, vagy egyáltalán lakás nélkül, ismerősöknél vagyunk kénytelenek meghúzni magunkat, hol nyolcan is lakunk egy szobában, a zsúfolt lakásban nem csak egészségünk van veszélyeztetve, hanem egymást a tanulásban is hátráltatjuk.”²⁷ Örömmel hallottak a miniszternek a diáknyomor enyhítésére meghirdetett gyűjtőakciójáról, és felajánlják segítségüket a gyűjtésben. Saját lakásproblémáik megoldását úgy képzeli el, hogy a miniszter internátust állít fel számukra, amelyet Nergert Vilma tanítónő vezetne. A miniszter a segélyeket a tanítónőnek utalja át és a gyűjtés ügyében is vele lépjen érintkezésbe. A hallgatók kérelmét figyelemreméltónak találták a minisztériumban, de az országos gyűjtés befejeződéséig nem láttak lehetőséget a teljesítésére. Azt az összeget ugyanis, amelynek felhasználására a pénzügyminiszter engedélyt adott, már kifizették a menzák december havi segélyezésére. A diákjóléti bizottság azután 1921 januárjában ad acta tette az ügyet.²⁸ A diáknyomor enyhítésére indított gyűjtésbe azonban a Szent Margit Kör is bekapcsolódott.²⁹

A kör segélykérelmeit a Horthy-korszakban nem válaszolták meg olyan pozitívan, mint a Szent Imre Kör hasonló kérelmeit. Egy alkalommal például csak a kért összeg felét utalták ki, de az is előfordult, hogy a kérést elutasították. A segélykérelmeket azzal indokolta az egyesület, hogy az egyetlen olyan szervezet, amely kifejezetten a katolikus hallgatók számára létesült, tagjai többnyire szegénysorsú lányok, akik nagyobb összegű tagdíjat nem tudnak fizetni, sőt maguk is segélyre szorulnak, ráadásul a kör magas házbért kénytelen fizetni helyiségei után. A szervezetnek az a célja, hogy „heti összejöveleinkkel a kath[olikus] egyetemi hallgatóknak alkalmat adjunk, hogy egymást jobban megismerjék, a baráti együttérzés jobban kifejlődjék [közöttük], a Körben tartott előadásokkal pedig lelki életüket mélyítsék.”³⁰ Egy másik kérelemben a vallásos élet elmélyítése mellett az anyagi segítségnyújtást és a tagok tudományos munkájának előadásokkal való segítségét emelték ki.³¹ Az egyesület legfontosabb céljai a két világháború közötti működése során a vallásos élet elmélyítése és a vidékről Budapestre került lányok számára a baráti, családi légkör megeremtése maradt. Ezt szolgálta például a hagyományos Mikulás-est, amelyet „batyutea” keretében tartottak meg. „Mikulás és Krampusz mindenkét elláttak dicsérettel vagy tréfás megfédéssel. Lengyel Magda kedélyes előadása tette változatossá a műsort.”³² A valláserkölcsei nevelés eszközei az előadások voltak. 1927. december 10-én például Szabó Vendel egyetemi tanár a katakombákról tartott előadást. Azt emelte ki, hogy a katakombák festményei híven tükrözik a korabeli vallásos életet, és így bizonyítékul szolgálnak arra, hogy az első keresztények is ugyanazokat a dogmákat vallották, mint a 20. századiak.³³

27 MOL K 636. 26. tétel, 159316/1920.

28 Uo.

29 MOL K 636. 1921, 26. tétel, 98608.

30 MOL K 636. 1929 450–2–151, Bencze Júlia ügyvezető elnök és Pataky Arnold egyházi elnök levele, 1929. október 9.

31 MOL K 636. 1930 450–2–137. Ez a kérelem eredménytelen volt, a minisztérium nem adott pénzt, bár kezdetben ki akarták utalni a kért 400 pengőt. A kör 1933-ban 200 pengőt kapott a minisztériumtól. (EPL Cat. 46. 260/1933.)

32 *Vox Academica*, 2 (1927–1928), 118–119. p.

33 Uo.

A KÖR POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE

A Kör egyesületi jellegéből következően nem politizálhatott, mégis, a többi korabeli diákszervezethez hasonlóan, politikai kérdésekben is véleményt nyilvánított és politikai akciókban is részt vett.

Az 1918-as polgári demokratikus forradalom idején a baloldali diákok összefogásával szemben a jobboldali diákszervezetek megalakították a piros-fehér-zöld blokkot. Ennek tagja volt többek között a Szent Imre Kör, a Szent Margit Kör és a protestáns Bethlen Gábor Kör is. Röpcéduláit főként Antal István szövegezte és a Szent Imre kollégisták terjesztették: „Válasszatok! (...) a vörös-fehér-zöld blokk programját valljátok-e magatokénak, vagy az úgynevezett diáktanács és a hozzá csatlakozott egyesületek, a vörösök blokkjáté?! *Magyarok* vagytok-e, vagy nemzettagadó ellenei szeretett hazánknak?”³⁴ Programjuk a nacionalista felhangok mellett tartalmazta az ország demokratizálódásának biztosítását és diákszociális intézkedéseket is. A piros-fehér-zöld blokk 1918. december 1-jén gyűlést tartott a budapesti egyetemen a Gólyavárban. A megjelent baloldali diákokat a ludovikások és a Szent Imre kollégisták kikergették a teremből. Nem tudunk róla, hogy a Szent Margit Kör tagjai aktívan részt vettek volna az akcióban, jelenlétük inkább demonstratív jellegű volt.

1920-ban, a numerus clausus vitája során már a Haller-féle javaslat bizottsági tárgyalása idején megindult a kérvények áradata a nemzetgyűléséhez és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz annak érdekében, hogy a numerus clausust a középiskolákra is terjesszék ki. 1920. július 29-én ennek érdekében nyújtott be kérvényt Haller István kultuszminiszterhez az egyetemi bajtársi szövetségekkel, a Turul Szövetséggel, a Werbőczy, Árpád és Körösfői Bajtársi Egyesülettel együtt a Szent Margit Kör is.³⁵ A Kör 1927-ben is a numerus clausus mellett lépett fel, amikor felmerült a törvény módosítása. Friedrich Sári senior-elnök a katolikus diákszövetség lapjában kifejtette, hogy a numerus clausus eltörlése esetén a zsidó lányok elárstannak az egyetemeket és ennek következtében a keresztény lányok kiszorulnának, mert a leánygimnáziumokban többségben vannak a zsidó származású tanulók, és számukra nem okoz nehézséget a továbbtanulás.³⁶ Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy az 1930-as években már zsidó származású ügyvezető elnöke volt a Körnek.³⁷

A NŐK A KATOLIKUS DIÁKMOZGALOMBAN

A Szent Margit Kör, mint már említettem, azért alakult, hogy a nők számára is megnyíljen a vallásos önképzés lehetősége. A Szent Imre Kör alapszabályaiban nem volt benne, hogy csak férfiak lehetnek a tagjai, a gyakorlatban azonban ez az elv érvényesült.

A Szent Imre Körrel kezdettől fogva jó kapcsolatot tartott fenn az egyesület. A Szent Imre Kör által 1918-ban az egyetemi hallgatók segélyezésére létrehozott Pro Juventute Cat-

34 Idézi: LADÁNYI Andor: *Az egyetemi ifjúság az 1918–1919. évi forradalmak időszakában*. In: A haladó egyetemi ifjúság mozgalmi Magyarországon 1918–1945. Főszerk.: VASS Henrik. MSZMP KB Párttörténeti Intézete Felsőoktatási Pedagógiai Központ. Kossuth, Bp., 1978, 51. p.

35 GERGELY Jenő: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Akadémiai, Bp., 1977, 263. p. (a továbbiakban: GERGELY 1977)

36 *Vox Academica*, 1927. nov., 72–73. p.

37 PFL, Szociális Missziótársulat, Levelek XVIII. Hirschberg Mártáról van szó

holica Actio már az 1918–19-es tanév első félévében 3000 koronával támogatta a nőhallgatókat a Szent Margit Körön keresztül.³⁸ A Szent Imre Kör általában két évente rendezett vándorgyűlést egy történelmileg nevezetes vidéki nagyvárosban. A vándorgyűlések célja az volt, hogy megismertessék a Kör céljait és népszerűsítsék őket. Az 1921-ben tartott vándorgyűlésen a Szent Imre Kör 80 tagja mellett a Szent Margit Kör 15 tagja is részt vett.³⁹

A Szent Imre Körnek a két világháború között sem voltak nőtagjai. 1928 végén megalakították ugyan a Kör hölgybizottságát is, amelynek tagjai főként a Kör tagjainak lánytestvérei voltak. A lányokat azonban nem tudományos munkára, hanem csak azért szervezték be, hogy az ismerkedési teadélutánokon legyen kivel táncolni.⁴⁰

Más katolikus szervezetekben eltérő volt a helyzet. A két világháború közötti időszak legjelentősebb katolikus diákszervezetében, az Emericánában külön szervezete volt a női tagoknak és külön a férfiaknak. Debrecenben az egyetlen katolikus diákegyesület a Szent László Kör volt. Ennek például egyik alelnöke Kuber Edit tanárjelölt volt 1927-ben.⁴¹ A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy a szegedi Egyetemi Szent Imre Körnek voltak női tagjai.⁴² A szegedi szervezet annyiban különbözött a budapestitől, hogy „színeket viselő” volt, azaz a bajtársi szövetségek mintájára működött.

A Szent Margit Kör alapító tagja volt az 1920-ban létrehozott Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének.⁴³ Hamarosan azonban kilépett a szervezetből, ahogyan a Szent Imre Kör is, mert nem látták bizosítottnak a katolikus érdekek érvényesülését a szövetség keretében. Ezután a Kör csak az 1921-ben alakult Magyar Katolikus Főiskolai Diákszövetség tagja volt. A katolikus diákszövetségen belül a nőszervezeteket a Hölgybizottság fogta össze, amely rendszeresen rendezett felolvasásokat és teadélutánokat a hallgatók számára. A bizottságnak a Körön kívül tagja volt az Egyetemi Mária Kongregáció és a kollégiumi egyesületek. Vezetését a '20-as években a már említett dr. Friedrich Sári, a Kör senior-elnöke intézte.

A Hölgybizottság egyik teadélutánján hangzott el 1928-ban az az előadás, amely rávilágít arra, milyen felfogás uralkodott a nőkről a katolikus diákszövetségben. Pataky Ilus „A nő az egyetemen” címmel tartott előadást, amelyet vita követett. Az előadó kifejtette, hogy a nőnek nemcsak joga felsőfokú tanulmányokat végezni, de sajnálatos módon rá is van kényszerülve anyagi okokból. Az egyetemi végzettség nem rontja el a nő legszebb, azaz családayai hivatását, sőt még megértőbb feleség, takarékosabb háziasszony és gyermekeit helyesen nevelni tudó anya válik belőle. Ezt az élet számos példával igazolja a kivételek mellett, azonban a köztudatban sajnálatos módon csak a kirívó esetek, a kivételek maradnak meg. Az előadást követő vitában többféle álláspont ütközött egymással. Az egyik szélsőséges álláspont szerint a nők nem is tudnak tudományosan gondolkodni, ezért ne menjenek egyetemre, és ezzel ne vegyék el a férfiak elől a kenyérkereseti lehetőséget. Ezzel a nézetrel szemben azonban fellépett az az álláspont, hogy a nők csak néhány évtizede járhatnak egyetemre, mégis milyen sok tudós akad közöttük. A nőket főként a gazdasági viszonyok kényszerítették az egyetemre, azaz kenyérkereseti célból tanulnak, és ugyanúgy joguk van megélhetésükről gondoskodni, ahogy a férfiaknak. A férfiak nagy része is hasonló célból

38 EPL Cat. 55. 3473/1923. Pro Iuventute Catholica (nyomtatvány), benne: Összefoglaló jelentés a Szent Imre Kör „Segítő Bizottságának” eddigi működéséről, 1923.

39 Esztergom, 1921. máj. 21., 1. p.

40 *Vox Academica*, 3 (1928–29), 120, 146, 185, 286. p.

41 *Vox Academica*, 2 (1927–28), 23. p.

42 EPL Cat. 46. 2546/1922.

43 GERGELY 1977, 268. p.

tanul. A nők számára csak kevés pálya áll nyitva és azok is összefüggnek női hivatásukkal. Így a leánygyermekeket női tanár jobban tudja nevelni, és a kórházakban is helye van a női orvosoknak. Az ellentábor ezekre az érvekre azt válaszolta, hogy a férfiak azért idegenkednek a tanult nőktől, mert azok fölényeskedésükkel elriasztják őket, kulturális igényeik kielégíthetetlenek, az otthon szűk köre nem érdekli őket, és ahhoz, hogy jó családanya legyen, a nőnek nem szükséges tudományos képzésben részesülnie. A vitában végül egy olyan álláspontra jutottak, amely ambivalenciájában tükrözte azt a katolikus álláspontot, amely a nő elsőrendű hivatásának a családanyai szerepet tartotta. Megállapították, hogy fontos és hasznos, ha a nők tudományos képzésben részesülnek és ez családanyai hivatásukra is jótékony hatással van. „Az egyetemet végzett nő intelligenciájánál fogva sem lehet fölényes, de mivel érzi saját értékét, sokat követel a férfitől, – azt, hogy fölötte álljon. – (...) Egyetemi végzettségével jól összeegyeztethető az, hogy páratlan gazdaasszony legyen, s minden gondolata családja körén belül mozogjon; ha pedig mégsem tudja lekötni a család, úgy ebben a férfi is hibás, mert a családi élet mindkettőjükön alapszik”⁴⁴ – foglalták össze a közös álláspontot. Nem biztos azonban, hogy ezzel mindenki egyetértett, hiszen a vitában utalás történt az önálló női egzisztencia jogának megteremtésére is. A kompromisszumos álláspont tehát megengedte a nőknek, hogy felsőfokú tanulmányokat végezzenek, de azt már nem, hogy tudásukat családjuk körén kívül is szabadon felhasználhassák.

A Szent Margit Körnek csak Budapesten volt szervezete, más egyetemi városokban nem működött. A kör alapító tagja volt a Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségének, amely 1918-ban alakult Zichy Rafaelné grófnő kezdeményezésére. A sokféle katolikus nőegyesületet koordinálni szándékozó szövetség inkább csak egy Budapesten működő központ maradt, tényleges összekötő szerepet nem tudott betölteni. Működéséhez elsősorban holland és norvég nőszervezetektől kapott jelentős összegeket.⁴⁵ Ugyancsak összefogó szerepet szándékozott betölteni az Országos Katolikus Nőszövetség, amelynek az összes nőegyesület tagja volt, csupán a Szociális Missziótársulat és az általa alapított szervezetek maradtak ki belőle, személyi okokból. A teljes egységet csak a második világháború után, 1946-ban sikerült létrehozni. Az Actio Catholica Női Bizottsága nemcsak a nőegyesületeket, de a Szociális Missziótársulatot és a női szervezetek képviselőit is magába foglalta. A bizottság elnöke Zichy Rafaelné grófnő volt, de miután ő hosszabb ideig külföldön tartózkodott, a vezetést az irányító szervként működő Ötös Bizottság tagjai felváltva látták el. Minden hónap utolsó szerdáján tartottak intézőbizottsági ülést, a női iroda pedig az Actio Catholica központjában kapott helyiséget. Egyházmegyei szinten női titkárok koordinálták a munkát. A női iroda különböző kiadványokat adott ki, és egy időszaki folyóirata is megjelent „Mécses” címmel.⁴⁶

A második világháború után a Szent Margit Kör működése még szűkebb térre szorított, mint korábban. 1947-ben a hercegprímás minden katolikus egyesülethez felhívást intézett, hogy szolgáltatson adatokat, adjon életjelt magáról. A kör a felhívásra nem válaszolt, Mihálovics Zsigmond, az Actio Catholica országos elnöke szerint megszűnt.⁴⁷

44 *Vox Academica*, 1928. jan., 152. p.

45 GERGELY Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. 2. jav. kiad. Pannonica Kiadó, [Bp., 1999], 139. p.

46 EPL 1104/1948. Mihálovics Zsigmond beszámolója Mindszenty hercegprímásnak, 1948. febr. 4.

47 EPL 1984/1947.

Szent Margit Kör**Egyházi elnök**

1906–1923	Hanuy Ferenc
1923–1945	Pataky Arnold
1945-től	Mojzes Péter

Ügyvezető elnök⁴⁸

1906	Schmidt Erzsébet
1911	Arányi Erzsébet
1911–1912	Vendl Mária
1917–1918	Barabás Elly
1920	Telkes Mária
1929–1930	Bencze Júlia
1934–1935	Hirschberg Márta
1942	Székely Judith

BALÁZS CSÍKY

THE CIRCLE SAINT MARGARET

The Author, who died 2016, in his early paper unpublished until now, deals with the Circle founded 1906 by Edith Farkas for Catholic female students in Budapest, which existed until the end of the World War II. There were organized monthly sessions with lectures on ecclesiastical topics held by university professors and has given an existential aid for the members to maintain their lives in the Capital. This was fundamental for them, because student poverty was prevailing in that time. In the annex we found the archontology of the Circle. The Circle Saint Margaret has contributed to the Catholic renewal in Hungary. It is a pity, that the activities of this Circle weren't resumed after World War II.

48 A lista a források hiányossága miatt nem teljes.

DUDÁS RÓBERT GYULA

MINDSZENTY BÍBOROS SZEMÉLYÉNEK, HELYZETÉNEK MEGJELENÉSE
A MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA JEGYZŐKÖNYVEIBEN
ÉS ANNAK INTERPRETÁLÁSA A MAGYAR, VALAMINT AZ EMIGRÁNS
SAJTÓBAN 1945–1975 KÖZÖTT

Mindszenty József¹ bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek – számos egyéb funkciója mellett – 1945-től kezdve a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (továbbiakban: Konferencia, illetve MKPK) elnöki feladatait is ellátta. Vizsgálatom fő iránya, hogy a fellelhető püspöki kari jegyzőkönyvek, illetve egyéb dokumentumok alapján áttekintsem, miszerint a konferencia résztvevői miként gondolkodtak Mindszentyről, személye, helyzete felmerült-e a tárgyalások alatt, s ha igen, milyen módon. Emellett áttekintem az ebben az időszakban megjelent, s fellelhető sajtótermékeket, hogy azokról a gyűlésekről, ahol Mindszenty személye esetlegesen szóba került, milyen módon számolt be a katolikus, illetve a nem katolikus sajtó.

Írásom első részében magát a konferenciát vizsgálom meg, vezetésének kérdését, üléseinek gyakoriságát, majd bővebben kifejtem, hogy ezeken a gyűléseken milyen kontextusban jelent meg a bíboros személye, valamint a megjelent sajtóbeszámolókat tekintem át.

A KUTATÁS FORRÁSAIRÓL

Jelen vizsgálatom alapvető forrásai Beke Margit² és Balogh Margit³ történészek munkái voltak, amelyekben összegyűjtötték a fellelhető püspökkari dokumentumokat 1945–1948 és 1949–1965 között. Az előbbiben hivatalos jegyzőkönyvek, az utóbbiban háromféle forrás alapján rekonstruálódnak a püspöki kar tanácskozásai:

– az ülésekről készített hivatalos jegyzőkönyvek – melyek sorában hosszas szünetek vannak, sok konferenciáról egyáltalán nem vettek fel jegyzőkönyvet vagy csak vázlatos, de attól még hivatalos és hiteles jegyzőkönyv-szerű iratban rögzítették az elhangzottakat;

1 Mindszenty József, eredeti nevén Pehm József (Csehimindszent, 1892. március 29. – Bécs, 1975. május 6.) esztergomi érsek 1945–1971 között, Magyarország utolsó hercegprímása, bíboros.

2 BEKE Margit (vál., bev., s.a.r.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között*. Köln–Budapest, 1996. Javított kiadás: MTA BTK, Budapest, 2015. (továbbiakban: BEKE 2015).

3 BALOGH Margit (összeáll.): *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között I–II.*, Budapest, 2008. (továbbiakban: BALOGH 2008).

- a résztvevő ordináriusok privát jegyzetei;
- az állambiztonsági szolgálatok jelentései.

Természetesen figyelembe kell venni, hogy – mint minden ilyen jegyzőkönyv vagy jelentés – nem tartalmazza az adott ülésen elhangzottak mögött található tartalmakat és személyes gondolatokat. Azt sem tudhatjuk, hogy a résztvevő püspökök mennyire voltak tisztában azzal, hogy esetlegesen minden szavukat olyan is hallhatja, akit nem igazán akartak volna beavatni, tehát az állambiztonság lehallgatja őket, s könnyedén elképzelhető, hogy közöttük is van olyan személy, püspök, vagy a körülöttük lévő személyzet tagja között, aki besúgó.⁴ Az állambiztonsági szervek jelentései sem tekinthetők ebből a szempontból primer forrásnak, hiszen, – noha sokkal több bennünk a személyes elem, az esetleges vitákról szóló beszámoló – azok az írások tendenciózus céllal, a püspöki kar ellehetetlenítése céljából születtek.

Külön érdekes kérdés, hogy a széles nyilvánosság mennyit tudott, mennyit tudhatott arról, hogy az adott ülésen mi hangzott el. Bár az Új Ember hetilap, s erre hivatkozva számos orgánum általában tudósított az ülésekről, s így ez a beszámoló – melyet később jelentős kritikai hangvétellel, az MKPK „gyengességét” bemutató használtak fel – eljutott a diaszpóra legfontosabb újságaihoz is, de ezek a vitákról, konfliktusokról nem írhattak, hiszen erről információ nem jutott ki az MKPK-tól.

Írásomban tehát azt a kérdést is vizsgálom, hogy a különféle orgánumok milyen módon számoltak be az ülésekről a nyilvánosság felé, s ezekben említik-e Mindszenty személyét?

A MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA

Az első dokumentálható főpapi tanácskozást Forgách Ferenc⁵ primás hívta össze 1608. augusztus 28-ára Pozsonyba a katolikus vallás jogainak védelme érdekében. A testületi szerep Lósy Imre⁶ primás elnöksége alatt kezdett előtérbe kerülni. A „magyarhoni püspöki kar” nevében először 1848-ban fogalmaztak meg magyarul közös pásztorlevelet.⁷ Lényegileg már ekkor az adott egyházmegyén túlmutató, a püspökök gyakorlati szempontú gyűléséről beszélünk, amely viszont nem minősül zsinati találkozóknak.⁸ A

4 Az ülések lehallgatására nincsen bizonyíték, valószínű, hogy az Állambiztonság elsősorban az ekkor már nagyszámú ún. besúgóhálózatra építve gyűjtött információkat.

5 Forgách Ferenc, Ghymes és gácsi gróf (Esztergom, 1560 – Szentkereszt, 1615. október 16.), magyar katolikus pap, veszprémi választott, de fel nem szentelt püspök (1587–1596), nyitrai püspök (1596–1607), esztergomi érsek (1607–1615).

6 Lósy Imre, Loosy Imre (Nagylózs, 1580 körül – Nagyszombat, 1642. november 7.) római katolikus pap, 1623-tól csanádi, 1625-től nagyváradai választott püspök, majd 1631-ben szentelték fel váradi püspökké. 1633–1637 között egri püspök, 1637–1642 között esztergomi érsek.

7 Vö.: BEKE, 14.

8 Zsinati találkozó, vagy nemzeti zsinat: Valamely ország vagy nemzet főpapjainak tanácskozása. Elnökét a püspöki konferencia választja meg, majd ezt a Szentszék megerősíti. Határozatai csak a pápa megerősítése után válnak kötelezővé. AZ MKPK elnökét a püspökök önmaguk közül választják meg, pápai hozzájárulás nem szükséges hozzá. Határozataik konszenzus alapján érvényesek valamennyi magyarországi egyházmegye területén, ahhoz minden (megyés)püspök hozzájárulása szükséges. A témában lásd bővebben: II. János Pál motu proprio kiadott apostoli levele: *A püspöki konferenciák teológiai és jogi természetéről*, in: Kánonjog 2. (2000) 97–109.

20. században vált általánossá a testület és annak teljes egységére utaló megnevezés: „magyar katolikus püspöki kar”. Mai feladatát a II. Vatikáni Zsinat, illetve az Egyházi Törvénykönyv 447. kánonja határozza meg: „A püspöki konferencia állandó intézmény: valamely ország vagy egy bizonyos terület püspökeinek egyesülése. Benne ezek a püspökök egyes lelkipásztori feladataikat közösen gyakorolják területük krisztushívői érdekében, annak a nagyobb jónak az előmozdítására, amit az embereknek az egyház ad. Ez az előmozdítás főként az apostoli tevékenységnek a kor és a hely adottságaihoz kellőképpen alkalmazott formái és módszerei révén történik a jog előírása szerint.”⁹

A konferencia résztvevőinek összetétele történetileg változott: voltak olyan tanácskozások, amelyeken kizárólag megyéspüspökök jelentek meg, voltak szűk körű, csak a püspökök egy részével tartott „bizalmas” tanácskozások, és voltak olyanok is, amelyeken apátok, prépostok, kanonokok, vagyis az országgyűlésre meghívott személyek is jelen lehettek, sőt olykor világi főurakat is meghívtak.¹⁰ A résztvevők köre a 20. században többször is változott: a megyéspüspökök mellett megjelentek az egyházmegyék egyéb püspökei, a trianoni, illetve a II. világháborút lezáró területrendezés miatt az eredeti egyházmegyéjétől elszakadt egyházmegyék Magyarországon maradt területeit vezető apostoli kormányzók, valamint a pannonhalmi főapát vehetett részt szavazati joggal. Rajtuk kívül az ülésen részt vehetett az esetlegesen akadályozott megyéspüspököt helyettesítő általános vagy püspöki helynök, illetve széküresedés esetén, az egyházmegyéjét vezető tanácsosok testülete (korábban káptalan) által választott egyházmegyei (káptalani) kormányzó.¹¹ Viszont 1945 után nem volt jelen tábori püspök az értekezleteken.¹² Egészen a CIC 1983-as hatályba lépéséig nem voltak résztvevői a konferenciának a segédpüspökök sem.¹³ Ellenben, a magyar szokások alapján, az ülésnek teljes jogkörű¹⁴ résztvevője a Magyarországon szolgáló más rítusú (gyakorlatban a görög katolikus) püspök is.¹⁵ A

9 ERDŐ Péter (szerk.): *Az Egyházi Törvénykönyv – A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal*. Budapest, Szent István Társulat (1985, 2001, 2015)., <https://katolikus.hu/dokumentumtar/4026> (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 20.) (továbbiakban CIC).

10 Lásd BEKE, 11–41.

11 Vö.: CIC 421. kán. 1. §.

12 A tábori püspök 1945 előtt tagja volt a konferenciáknak, 1945 után – előbb Hász István emigrálása, utóbb a tábori püspökség intézményének megszüntetése/elsorvasztása miatt – nem volt tábori püspök. Ettől függetlenül Folba János preláthus, vezérezredes, mint a Tábori Püspökség vezetésével megbízott ordinárius 1948-ig – a Hász Istvánra vonatkozó gyakorlat alapján – részt vehetett az MKPK ülésein. Vö.: BEKE, 32–34.

13 A tanulmány írásakor püspöki konferenciának továbbra sem tagja a funkció nélküli (gyakorlatban a nyugalmazott), illetve az adott területen élő menekült püspök, valamint az apostoli nuncius. Az ő meghívásukat a jog:

előírja a nuncius esetében: *Sollicitudo omnium Ecclesiarum motu proprio* (a VI. Pál pápa által 1969-ben saját kezdeményezésére kiadott közigazgatási végzése, mely nem tévesztendő össze a VII. Piusz pápa által, ugyanezen néven kiadott bullával), 1969. VI. 24, nr. VIII, 2: AAS 61, 1969, 482.;

kiérdemesült püspök esetében ajánlja: *Apostolos suos* kezdetű II. János Pál pápa által kiadott *motu proprio*. Szövegét lásd magyar nyelven: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/motu_proprio/documents/hf_jp-ii_motu-proprio_22071998_apostolos-suos.html (2020. szeptember 22.).

Viszont, ezen résztvevők szavazati jog nélkül, kizárólag a meghívásukban foglalt kérdésekben tárgyalási joggal vesznek részt.

14 A koadjutorok, illetve segédpüspökök, valamint az egyéb az ordináriussal egyenlő elbírálás alá eső személyek szavazati jogát némiképp bizonyos ügyekben csökkenti a CIC 454. kánon, de ez a mindennapi munkálkodásban nem lényegi kérdés.

15 Vö.: CIC 450. kán. 1. §.

püspöki konferencia elnöke (1990-ig) a mindenkori esztergomi érsek, a magyar katolikus egyház primása volt.

A kutatásomban vizsgált időszakban (1945–1975) az üléseket Mindszenty József le tartóztatásáig (1948. december 26.) többnyire a budai várban található hercegprímási palotában vagy Pesten az Angolkisasszonyoknál, néhányszor a Központi Szemináriumban, illetve az Actio Catholica ebédlőjében és a Regnum Marianum helyiségében, olykor vidéki helyszínen (Esztergom, Szombathely, Vác) tartották.¹⁶ 1949-től mindig a Központi Szemináriumban értekeztek. Az 1950-es évek elején 8-10 alkalommal, majd évenként 4-6 alkalommal ültek össze.

Az MKPK ülései 1948–1965 között¹⁷

Év	Tanácskozások száma
1948	9
1949	11
1950	12
1951	13
1952	13
1953	9
1954	9
1955	5
1956	7
1957	7
1958	6
1959	5
1960	5
1961	3
1962	6
1963	4
1964	4
1965	5

Az ülések számának változásából és a fenn maradt iratokból arra lehet következtetni, hogy az évek teltevel a püspöki kar, ha mindenben nem is egyezett ki a magyar állammal (értsd: nem feltétel nélkül hódolt be a hatalomnak), bizonyos szinten a „békés egymás mellett élés”, vagy legalábbis az „élni és élni hagyni” elvének gyakorlását próbálta elérni. Mondhatjuk úgy is, elfogadta a kor adott játékszabályait, még ha ezek sok kompromisszummal, illetve sokak szemében (s ide sorolható Mindszenty is) megalkuvással

¹⁶ 1946-ban Mindszenty óvatosság miatt a konferencia helyszínét folyamatosan változtatta, hogy az esetleges lehallgatást, megfigyelést megelőzze. Ez a próbálkozása sikertelen volt, mivel valószínűleg ekkorra már az MKPK-ban is volt olyan személy, aki informálta az állambiztonsági szerveket. Vö.: BALOGH Margit: Mindszenty József, I–II., Budapest, 2015, (továbbiakban: BALOGH 2015) 557.

¹⁷ Vö.: BALOGH 2008, 31–31.

is jártak együtt. Fenti állításumat két tényezővel lehet alátámasztani. Az egyik, hogy az ülések témái a politikai jellegű kérdésektől egyre inkább eltolódtak a „mindennapi élet” témái felé, sokkal ritkábban merült fel valamiféle konfliktus az állammal, másik részről pedig a témák számának, és fontosságának csökkenésével együtt az ülések száma is csökkent.

MINDSZENTY SZEREPE AZ MKPK ÜLÉSEIN

Mindszenty József, mint veszprémi püspök, első alkalommal 1945. május 24-én, utoljára 1948. december 16-án vett részt püspökkari konferencián. Ez alatt az időszak alatt, az MKPK 28 ülést tartott, ezek közül csak az elsőt és a negyediket vezette más személy, konkrétan Grósz József kalocsai érsek.¹⁸

Az MKPK elnökének feladata – többek között – az üléseken való elnöklés volt, de az ő funkciója volt az is, hogy az ülés előzetes napirendjét, valamint a megtárgyalandó (és nem megtárgyalandó) témákat összeállítsa, illetve a gyakorlatban előkészítse a döntéseket. Ez rendkívül széles jogkört biztosít a mindenkori elnök részére. A jelentősebb irományok szövegét, illetve a döntéseket általában a elnök-prímás készítette elő, majd ezt több – általa kiválasztott – személynek is megküldte véleményezésre. Viszont megfigyelhető már ekkor is egy töréspont a konferencián belül, mivel Czapik Gyula egri érsek javaslatára (a korábbi gyakorlattól eltérően), nem minden püspök írta alá a külvilágnak szánt dokumentumokat,¹⁹ hanem egy személyben Mindszenty, a püspöki konferencia nevében.²⁰ Ezzel akarták megoldani azt a dilemmát, hogy ha egy püspök (részben) el-lenez egy dokumentumot, azt mégis meg lehessen jelentetni. Feltételezhető az is, hogy ezzel próbálta egyik-másik püspök menteni magát, hiszen az állammal való konfliktus nem sok jót ígért számukra. Czapik Gyula²¹ az erős hangvétel, illetve az állammal, valamint a pártokkal való konfliktusok veszélye miatt több alkalommal is óvatosságra intette Mindszentyt, például az 1945. május 24-i ülésen, amikor az akkor még veszprémi püspök egy sokkal keményebb megfogalmazású memorandumot akart elfogadtatni, a szovjet csapatok túlkapásai miatt. *„Czapik óvatosságra intett, és azt hangoztatta, hogy »a memorandum bizonyos politikai megfontolásokat is igényel, mert túlkeményisége miatt esetleg a politikai pártok is ellenünk fognak fordulni«*”.²² Az aláírás kérdését a bíboros

18 Az első alkalommal (1945. május 24.) az esztergomi érseki szék üresedésben volt, a második alkalommal (1946. március 14.) Mindszenty Rómában tartózkodott.

19 1945-ig a magyar püspöki konferenciák kétféle dokumentumot keletkeztettek: az egyik belső használatra készült, amely a megbeszélés teljes anyagát tartalmazta, s a résztvevők kapták kézhez. A másik egyfajta emlékeztető volt, amelyből kapott a pápa, a király, a kultuszminiszter. Ezek mellett keletkeztek körlevelek, melyek egy része a papságnak, a másik része pedig a híveknek szólt. 1945 után ez a forma kiegészült azzal, hogy jelentős számban találhatunk benne leveleket, nyilatkozatokat, illetve javaslatokat is. (Vö.: BEKE 2015, 41–48.)

20 Erről Czapik Gyula egri érsek javaslatára az MKPK 1945. október 17.-i ülésén a 2–3. napirendi pontban döntöttek. Lásd: Beke: 85.- Ez alól kivétel az iskolák államosításáról szóló „Amitől mi, a magyar Püspöki Kar” kezdetű körlevél az iskolák államosításával kapcsolatban, melyet 1948. június 19-én adtak ki. Szövegét közli: KOVÁCH Aladár: *A Mindszenty per árnyékában*, http://www.ppek.hu/konyvek/Kovach_Aladar_A_Mindszenty_per_arnyekaban_1.pdf (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 21.), 97–98.

21 Czapik Gyula István Kálmán (Szeged, 1887. december 3. – Budapest, 1956. április 25.) katolikus pap, veszprémi püspök (1939–1943) majd egri érsek (1943–1956).

22 BEKE 2015, 49.

elleni támadássorozatban később számtalan esetben fel is használták, erről a későbbiekben még írni fogok.

A téma különösen hangsúlyosan került elő, amikor a primás a Barankovics István²³ vezette Demokrata Néppárt elfogadásához olyan feltételeket szabott,²⁴ amelyeket több püspök is elutasított.²⁵

Hasonlóan a körlevelekhez, szintén elsődlegesen Mindszenty nevéhez kötődik 22, az MKPK nevében kiadott ún. memorandum, amelyben a püspöki kar valamely témában követeléssel, kéréssel állt elő. Ezek címzettje általában valamely állami vezető, de három alkalommal XII. Piusz pápához fordultak.

Noha alapelv volt, hogy az esetleges problémák, konfliktusok lehetőleg maradjanak kvázi házon belül, mivel – bár ezt még ők biztosan nem tudhatták, de azért feltételezték – az állambiztonság tudott az ülésekről, az ott elhangzó vitákról, így jól ismerte a törésvonalakat a püspökök között.

A jegyzőkönyvek, valamint az ülésekről írt állambiztonsági feljegyzések alapján jól látható, hogy noha Mindszenty személye a püspöki karon belül nem örvendett egységes pozitív megítélésnek de – funkciójából adódó – előljáróságát tudomásul vették és elfogadták, igaz cselekedeteit túlzónak és felelőtlennek tartották.²⁶ Letartóztatásával viszont sikerült a magyar államnak megrendítő csapást mérnie a püspöki karra, s rövid időn belül – a püspökkari elnöki székben Mindszentyt követő Grösz József²⁷ 1951-es letartóztatását követően – az MKPK feladta az ellenállást az állam befolyásolásra irányuló kísérleteivel szemben, amit az alkotmányra 1951. július 21-én letett püspökkari eskütétel jól szimbolizál.²⁸

23 Barankovics István (Polgár, 1906. december 13. – New York, NY, USA, 1974. március 13.) hírlapíró, a Demokrata Néppárt elnöke 1945. május 8-tól annak 1949. február 2-i önfeloszlatásáig.

24 A feltételeket, az arra adott választ, illetve Mindszenty reakcióját közli: SZAKOLCZAI György – SZABÓ Róbert: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására. Barankovics és a DNP 1945 – 1949.* Bibó és a DNP 1956. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 9. és 13. számú dokumentumcsoport.

25 Vö.: JAVORNICZKY István: Életinterjú Dr. Keresztes Sándorral, szerk.: KERESZTES András, Budapest, 2020, 152–154., in: <http://mek.oszk.hu/20200/20260/20260.pdf> (2020. július 13.).

26 Czapik Gyula bizalmas feljegyzésben az alábbi írta Mindszentyről: „Igen érezteti, hogy magasan áll, lekezelő, szarkasztikus a sértésig. A kormány és tényezői alacsony sorsú és nem nagyon művelt emberek, mint ilyenek fokozottan érzik ezt a lekezelést és egyénükben sértve, a félművelt ember természetes ellenszenvével fordultak vele szembe. Így tette ellenségévé Tildyt, Nagy Ferencet és majdnem minden kormánytényezőt. Ezek személyének nem tudtak ártani, tehát az Egyházon ütöttek.” Közli: BALOGH 2015, 569.

27 Grösz József (Féltorony, 1887. december 9. – Kalocsa, 1961. október 3.) római katolikus pap, győri segédpüspök (1928–1939) szombathelyi püspök (1939–1943), kalocsai érsek (1943–1961).

28 Az eskü szövege – még ha látszólag nem is –, de számos csapdát rejtett, hiszen ettől kezdve az MKPK-nak törvényi kötelezettsége lett a „nép érdekeit” szolgálni, még ha az esetleg az egyház tanításával, céljaival ellentétbe került is. Az eskü szövege: „Esküszöm, hogy a Magyar Népköztársasághoz, annak népéhez és alkotmányához hű leszek. Az alkotmányt és az alkotmányos jogszabályokat megtartom. Az állami hivatalos titkot megőrzöm. Hívatásom körében a nép érdekeinek szolgálatával járok el. És minden igyekezetemmel azon leszek, hogy működésemmel a Magyar Népköztársaság megerősödését és fejlődését előmozdítsam.” Az eskü szövegét közli és az eskütételről filmfelvételt közöl: Filmhíradók Online – A Római Katolikus Püspöki Kar eskütétele 1951. július 21-én, <https://filmhivadokonline.hu/watch.php?id=10879> (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 27.)

A KONFERENCIA VEZETÉSE

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia vezetője egészen a Szentzsék 1990-ben kelt kifejezett intézkedéséig a mindenkori esztergomi érsek volt.²⁹ Természetesen a szokásjog és a hagyományok alapján abban az esetben, ha az esztergomi érsek széke nem volt betöltve,³⁰ vagy ha az érsek akadályozva volt,³¹ a rangban következő érsek (püspök) töltötte be az elnöki feladatokat. 1945 és 1976 között az MKPK elnöki feladatait az alábbi főpapok látták el:

Az MKPK üléseinek elnökei 1945–1976 között

Időszak	Betöltő, feladatköre	feladat átadásának oka
1945. március 29. – 1945. október 7.	Grósz József kalocsai érsek	az esztergomi érseki szék betöltésre került
1945. október 7. – 1948. december 26.	Mindszenty József esztergomi érsek	letartóztatás
1948. december 26. – 1951. május 18.	Grósz József kalocsai érsek	letartóztatás
1951. május 18. – 1956. április 25.	Czapik Gyula egri érsek	elhalálozás
1956. április 25. – 1956. október 31.	Grósz József kalocsai érsek	az esztergomi érsek kiszabadul
1956. október 31. – 1956. november 4.	Mindszenty József esztergomi érsek	belső száműzésbe vonul, ez által elérhetetlenné válik
1956. november 4. – 1961. október 3.	Grósz József kalocsai érsek	elhalálozás
1961. október 3. – 1969. február 18.	Hamvas Endre csanádi püspök, majd 1964-től kalocsai érsek	nyugalomba vonul
1969. február 18. – 1976. február 5.	Ijjas József kalocsai érsek	az esztergomi érseki szék betöltésre kerül

MINDSZENTYRŐL SZÓLÓ NAPIRENDI PONTOK AZ MKPK KONFERENCIÁIN

Mindszenty József személye, mint napirendi pont, számos módon jelenik meg az MKPK üléseinek jegyzőkönyveiben, az azokról szóló püspöki feljegyzésekben, valamint az állambiztonság jelentéseiben. Jól megfigyelhető, hogy az idő előrehaladtával Mindszenty személye egyre inkább háttérbe szorult, minél több olyan ordinárius került be a

29 A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1990. augusztus 6-án jóváhagyott szabályzata (Congregatio Episcoporum, decretum, 1990.VIII. 6, Prot. N. 1422/64, 23. cikkely). Vö.: MOLNÁR Zsolt: *Egyházjog kivonat, 1156. pont*, in: <http://vaciegyhazmegye.hu/letoltes/23.html> (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 22.)

30 Serédi Jusztinián (Deáki, 1884. április 24. – Esztergom, 1945. március 29.) 1945. március 29-i halálától Mindszenty József 1945. október 7-i beiktatásáig.

31 1948. december 26. és 1956. október 31. között, valamint 1956. november 4. és 1974. február 5. között.

püspöki karba, aki esetleg nem is ismerte őt közelebről és/vagy az államhoz inkább lojálisnak volt mondható. Összehasonlítva az MKPK összetételét, ha az 1947-es (amikor Mindszenty még teljes jogkörben vezette az üléseket), illetve az 1971-es évet³² (amikor véglegesen lehetetlenné vált a primás visszatérése hivatalába) vetjük össze, akkor látható, hogy Dudás Miklós³³ görög katolikus püspökön és Kovács Sándor³⁴ szombathelyi püspökön kívül a teljes MKPK „lecserélődött”, tehát rajtuk kívül nem volt olyan püspök, aki az MKPK-ban együtt dolgozott volna a bíborossal.

Mindszenty jelenlétét, majd említését az MKPK jegyzőkönyveiben három szakaszra oszthatjuk.

1. Az 1945–1948 közötti időszak

Mindszenty – rövid veszprémi püspökség után, amely alatt mindössze egyetlen ülés volt – a többi püspök számára szinte ismeretlenül (még ha nem is a személyes ismeretséget értem ez alatt) kerül a legfontosabb magyar katolikus döntéshozó szerv élére,³⁵ hiszen, a püspökkari konferencia jogalkotó műhelynek is tekinthető, tehát az ott hozott határozatok a magyar katolikus egyház számára követendő utasításokká, normákká alakulnak át. A konferencia döntése alapján 1947-ben egyfajta munkamegosztás alakult ki a püspökök között, a jelentős országos ügyeket Mindszenty magához vonta.³⁶ Ezek közé tartozott az állammal,³⁷ valamint a nemzetközi szervezetekkel zajló egyeztetések lebonyolítása is.³⁸

A jegyzőkönyveket, illetve feljegyzéseket olvasva megállapítható, hogy a bíboros hagyományos módon, mondhatni feudális gyakorlat szerint vezette a püspöki kart (beterjesztette a témát, vezette a vitát, s végül kimondta a határozatot), a döntéseket a kar tagjai kifelé akkor is fegyelmezetten képviselték, ha valamelyik határozattal, vagy a bíboros érsek döntéseivel, javaslataival nem, vagy nem mindenki értett egyet.

32 Mindszenty bíboros 1971. szeptember 28-án hagyta el az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségét, s külföldre távozott. Mivel az egyházjog nem ismeri a területenkívüliség fogalmát, ezért egyházjogi szempontból Mindszenty ekkor hagyta el hivatalosan és gyakorlatilag egyházmegyéje területét. Mindszenty azt, hogy elhagyta volna egyházmegyéje területét, élete végéig vitatta, véleménye szerint sem a vatikáni tartózkodása nem jelentette ezt, hiszen az kvázi hivatalos külföldi utazásnak is tekinthető, valamint azért telepedett le a Pázmáneumban, mert – noha annak egyházjogi helyzete vitatott volt – saját felfogása szerint az esztergomi főegyházmegye szemináriuma volt, tehát ott saját területén tartózkodott. A püspök rezideálási kötelezettsége már a tridenti zsinat óta törtetlen gyakorlat az egyházban. Ennek egyik fő célja, hogy így biztosítható az a feladata a püspöknek, hogy időről-időre felkeresi egyházmegyéje templomait, tehát kapcsolatba kerül a papsággal és a hívekkel. Vö.: KUMINETZ Géza: *Megfontolások a püspök lekipásztori látogatásáról*, in: Kánonjog 10. (2008) 25–41.

33 Dudás Miklós OSBM (Máriapócs, 1902. október 27. – Nyíregyháza, 1972. július 15.) hajdúdorogi görög katolikus püspök (1939–1972) és miskolci apostoli adminisztrátor (1946–1972).

34 Kovács Sándor (Kecskemét, 1893. június 11. – Budapest, 1972. december 24.) szombathelyi püspök (1944–1972).

35 Mindszenty ebben az időszakban mindössze egy ülésen nem vett részt, ekkor Rómában tartózkodott.

36 Vö.: BEKE 2015, 18.

37 Mindszenty véleményéről saját politikai szerepkörével kapcsolatban lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty bíboros felfogása a primás alkotmányos szerepköréről, közjogi, politikai szerepvállalásáról vallott felfogása*, in: MEV 22 (2011/1–2) 103–122.

38 A brit diplomatakkal történt egyeztetésekről, illetve azok Mindszentyről szóló véleményéről lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty József és a brit diplomácia jelentései, II. rész. Újabb iratok 1945 október–decemberéből*, in: MEV 26 (2014/1–4) 297–317., valamint SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty József és a brit diplomácia. 1945. szeptember 13. és 18.*, in: VERITAS Évkönyv 2015. 209–226.

Ennek az időszaknak különös érdekességet ad az a tény, hogy az ülések rendkívül gyakoriak voltak, szinte minden hónapban (1948 júniusában minden héten) üléseztek, még ha nem is minden esetben a teljes létszámban, hanem többször volt szűkített összejövetel is. A konferencia témái között egyre inkább hangsúlyossá vált a politikai döntések egyházellenes tendenciája, majd kifejezetten a Mindszenty József személye elleni támadás, s ez egyre fontosabb lett, kis túlzással minden más kérdést a háttérbe szorított.

2. 1949 januárjától 1949. április 6-ig

A konferencia elnökét, Mindszenty Józsefet 1948. december 26-án tartóztatták le, s ez az esemény, noha valószínűleg nem érte őket készületlenül, de mégis gyakorlatilag „letaglózó” hatással volt az MKPK tagjaira. Bár jegyzőkönyvek ebben az időszakban nem készültek,³⁹ de elsősorban Virág Ferenc pécsi püspök feljegyzéseiből, valamint az állambiztonsági szervek jelentéseiből megfigyelhető az a félelemmel vegyes tehetetlenség és menekülési vágy, amely ekkoriban a püspököket jellemezte. Ennek egyik oka minden bizonnyal az, – ami emberileg teljesen érthető – hogy szerették volna elkerülni a börtönt, másfelől viszont több püspök hajlott a megegyezésre, amire Mindszenty egyáltalán nem volt hajlandó. Emiatt döntöttek úgy – Czapik érsek javaslatára –, hogy a 1949. január 2-án kelt pápai levelet, amely elítélte a letartóztatást, nem hozzák nyilvánosságra.⁴⁰ Igaz, ez a levél címzése alapján Magyarország érsekeinek és püspökeinek szövegére,⁴¹ de megfogalmazásában nem tartalmazott olyat, amely miatt a köznyilvánosság elől elzárando lett volna, illetve számíthattak arra, hogy Vatikán esetleg azt közzéteszi.⁴²

A pápa levelében felszólítja az MKPK-t az összefogásra, valamint a sorok között kiolvasható a célzás az ellenállásra: „Egyesített irányelvekkel és egyesült erővel, a kegyelemtől táplált és égből jövő bátorsággal felfegyverkezve haladjatok előre, Tisztelendő Testvérek. Ne engedjétek, hogy csalással és ámitással, amelyekkel az áligazság szokta magához vonzani a lelkeket, eltereljének titeket a helyes útról.”⁴³

Összességében kijelenthető, hogy – a hívek egy részének megdöbbenésére – a püspöki konferencia nyilvánosan nem emelt szót vezetőjének letartóztatásával szemben,

39 Az ülések időpontjai: 1949. január 4–5., 10., 17., február 1., 18–19., április 6.

40 Vö.: BALOGH 2008, 57.

41 Az állambiztonsági szervek 1949. január 12-én kelt jelentése szerint „a levél külső borítékján a címzés a magyar püspöki karnak, a papságnak és a híveknek szól, ugyanakkor a levél csak »Tisztelendő testvérek« megszólítással kezdődik. Ebből a tényből tájékozott egyházi tényezők azt a következtetést vonják le, hogy ez nem véletlen és bizonyos lehetőséget ad a főpapi karnak a publikálás szempontjából és általában a továbbiakra.” Közli: SOMORJAI Ádám OSB – ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve*, Magyar Közlöny Kiadó, Budapest, 2008., 578.

42 A pápai levelet P. Mócsy Imre SJ (1907–1980) hozta haza, aki Czapik Gyula érsek megbízásából, hivatalos útvéttel tartózkodott Rómában. Hazatérése után 1949. január 17-én letartóztatták, majd internálták. A római küldetéséről, illetve az MKPK-ban a levél fogadtatásáról, annak kiadása körüli vitákról lásd: Mócsy Imre SJ: *Hagyomány magam szeretni*, JTMR – Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2007., 55–58.

43 Öszentsége XII. Pius pápa levele Magyarország érsekeihez és püspökeihez, az eredeti latin nyelvű szöveget közölte: *Acta Apostolicae Sedis 1949.*, 29–30., in: <http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS-41-1949-ocr.pdf>, magyarul: SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház tízenhét esztendeje*. München, 1988, 38–39.

tiltakozó körlevelet sem bocsátottak ki, de még egy nyilvános imát sem végeztettek, a bíborosért, vagy a magyar egyházért.⁴⁴ Erről az ekkor már az első fokú bíróság által elítélt Mindszenty is tudomást szerzett, amikor Witz Béla⁴⁵ vikárius látogatást tehetett a bíborosnál. A beszélgetést (és a gyónást) az állambiztonság lehallgatta, s bár a leírt szöveg természetesen nem tartalmaz hangsúlyokat, de a beszédkörnyezetből következtetni lehet arra, hogy ez a primást nagyon megdöbbentette:

„Witz (W): Van amivel szolgálhatnánk?

Mindszenty (M): Köszönöm szépen, nincs semmi. Hát, Isten áldja meg. Imádkozik?

W: Sokat imádkozom.

M: És a hívek imádkoznak együttesen?

W: Nem...

M: Ilyen közös imádság nincsen?

W: Nincsen.

M: Nincsen. Hát, kérném áldásomat. Mert én aktív vagyok most is. Köszönöm szépen a látogatását.”⁴⁶

Az MKPK ülésekről készült feljegyzésekből kiolvasható egyfajta mentegetőzés, kiütéskeresés. Tény, hogy rendkívül nehéz helyzetbe kerültek. Hivatalosan nem tárgyalhattak, hiszen ezt a Vatikán lényegében megtiltotta (a Szent Konzisztoriális Kongregáció nyilatkozatban közösi tette ki mindazokat, akik a bíboros eltávolításában részt vettek, ergo a teljes magyar államhatalmi szerveket⁴⁷), de a kormányt sem merték úgy mond „fakép-nél” hagyni, ezért döntöttek úgy, hogy bizonyos részletkérdésekről megbeszéléseket kezdeményeznek, Mindszenty sorsával viszont (nyilvánosan) nem foglalkoznak. Olvasva ezeket az írásokat, valamint a tárgyalásokról szóló beszámolókat, kiéreződik belőlük, hogy a hercegprimás letartóztatását, illetve elítélését kényszerből ugyan, de tudomásul vették,⁴⁸ s ez által elkezdődött az a lassú „enyhülési” és változási folyamat, amely az

44 Vö: BALOGH 2015, 816.

45 Witz Béla (Zsablya, 1889. február 28. – Esztergom, 1962. június 13.): katolikus pap, kanonok, érseki helytartó, cserkészvezető.

46 Közli: SOMORJAI–ZINNER: *Majd' halálra ítélve*, 708.

47 Sacra Congregatio Consistorialis Declaratio, Róma, 1949. február 12.) Szövege magyarul: Minthogy Mindszenty József Öminenciája, a Római Szent Egyház bíborosa, esztergomi érsek ellen egyesek nemcsak hogy erőszakosan és szentségtörő módon kezelték, de őt világi bíró elé hurcolni és gonosz ítélettel érseki joghatóságának gyakorlásában megakadályozni merészték, ez a Consistorialis Szent Kongregáció ismételt kijelenti és figyelmeztet, hogy mindazok, akik ezeket a büntényeket elkövették vagy a jövőben el fogják követni, akár mint bármily fokú és fajtájú értelmi szerzők, akár a mondott büntényben olyan módon részesek, amit maga a büntény természeténél fogva kívánt vagy a jövőben kívánna, akár azok, akik a büntény végrehajtásához hozzájárultak vagy hozzá fognak járulni, és abban bármily módon résztvettek vagy részt fognak venni, ha tudniillik részvételük nélkül a büntény nem lett volna elkövethető vagy nem lesz elkövethető, a 2343. kánon 2. § 1. pontja, a 2341. kánon, a 2334. kánon 2. pontja és a 2209. kánon 1., 2., 3. §§ értelmében az Apostoli Szentszéknek különleges módon fenntartott kiközösítésbe estek vagy fognak esni és a 2343. kánon 2. § 2. pontja szerint ipso iure becstelenné váltak vagy azok lesznek, s a bűnözők minősége szerint az Egyházi Törvénykönyv szent kánonjaiban kiszabott egyéb büntetéseket vonták magukra illetve fogják magukra vonni.

Kelt Rómában, a Consistorialis Szent Kongregáció lakából, 1949. év február havának 12. napján. Fr. Adeodatus J. Card Piazza titkár, B. Renzoni, Adressor. Közli: *Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek, Magyarország hercegprimásának pere*, Tipografia Poliglotta Vaticana, Róma 1949. 40 p. <https://regi.katolikus.hu/nyomtat-konyvtar.php?h=179> (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 30.)

48 A helyzetről, illetve Mindszenty letartóztatásának, perének megítéléséről a B.M. ÁVH külön jelentésben foglalkozott. Közli: SOMORJAI–ZINNER: *Majd' halálra ítélve*, 670–673.

MKPK – mondhatni – behódolásához és tagságának – politikai és/vagy emberi okokból történő – kicserélődéséhez vezetett. Mindszenty József mellett leginkább kiálló két püspököt Pétery József⁴⁹ váci püspököt 1953-ban, valamint Badalik Sándor Bertalan OP⁵⁰ veszprémi püspököt 1957-ben internálták, így a bíboros mellett egyre kevesebb ordinárius állt ki az MKPK-n belül.

3. 1949 júniusától Mindszenty esztergomi érsekségből való felmentéséig, illetve haláláig.

Ebben az időszakban – nem számítva a rövid 1956. októberi–novemberi intermezzót – Mindszenty (néhány kivételes esetet leszámítva) csak említés szintjén jelenik meg a püspöki kari jegyzőkönyvekben.

1949. június 14.: Az esztergomi kormányzó beszámol Mindszenty édesanyjának a börtönben történt látogatásáról. A bíboros igen levert hangulatban van.⁵¹

1950. május 31.: Grósz József érsek ismerteti Mindszenty édesanyjának⁵² levelét, melyben segítséget kér, hogy meglátogathassa fiát. Az MKPK felkéri Grószt, járjon közben az Elnöki Tanácsnál.⁵³

1950. június 20.: Grósz ismerteti az Igazságügy-minisztérium engedélyét, Mindszenty édesanyjának látogatásával kapcsolatban. Dudás Miklós görög katolikus püspök beszámol arról, hogy engedélyt kapott az Igazságügy-minisztériumtól, hogy felkeresse Mindszentyt a börtönben. A látogatás Mindszenty édesanyjával együtt történt. Mindszenty meggyónt, majd támogatta az elhunyt Drahos János⁵⁴ káptalani helynök utódjának Beresztóczy kanonokot.⁵⁵

1950. július 4.: Grósz beszámolója: Mindszenty javaslata ellenére Meszlényi Zoltán⁵⁶ választották meg káptalani kormányzónak.⁵⁷ Ez a tény az MKPK tagjai előtt ismert kellett legyen, mivel Meszlényi az 1950. június 20-i ülésen részt vett, viszont ekkorra már letartóztatták. Az állambiztonsági jelentés beszámol arról, hogy Badalik Bertalan veszprémi püspök követelte: addig ne tárgyaljanak az állammal, „amíg Mindszentyt ki nem engedik”. A püspöki karból több püspök is felvetette, hogy a tárgyalásokra készíten-

49 Pétery József (szül. Petró József) (Miskolc, 1890. június 21. – Hejce, 1967. november 25.) római katolikus pap, váci püspök (1942–1967). 1953-ban Hejccén jelöltek ki számára kényszerlakóhelyet, az 1956-os forradalom alatt rövid időre visszatérhetett Vácra, de a forradalom bukása után élete végéig Hejccén kellett tartózkodnia.

50 Badalik Sándor Bertalan (Hódmezővásárhely, 1890. december 10. – Budapest, 1965. október 10.) domonkos szerzetes, katolikus pap, veszprémi püspök (1949–1965). 1957-től Hejccén jelöltek ki neki kényszerlakóhelyet, egyházmegyéjébe soha nem térhetett vissza.

51 BALOGH 2008., 114.

52 Pehm Józsefné, született Kovács Borbála (Csehimindszent, 1875. január 2.– Csehimindszent, 1960. február 5.).

53 BALOGH 2008, 194.

54 Drahos János (Brezova, 1884. július 23.–Budapest, 1950. június 15.) esztergomi érseki helynök, esztergomi kanonok, kinevezett esztergomi segédpüspök. Felszentelésére halála miatt nem került sor.

55 BALOGH 2008, 199.

56 Boldog Meszlényi Zoltán Lajos (Hatvan, 1892. január 2. – Kistarcsa, 1951. március 4.) római katolikus magyar vértanú püspök, esztergomi segédpüspök (1937–1951), esztergomi apostoli kormányzó 1940. június 17 és 29. között, amikor letartóztatták, s ítélet nélkül tartották fogva.

57 BALOGH 2008, 209.

dő deklarációból Mindszenty személye nem hagyható ki, de olyan formát kellene találni, hogy a neve ne szerepeljen.⁵⁸

1950. augusztus 17.: A kormánnyal történt tárgyalások során, 1950. augusztus 10-én Rákosi Mátyás előhozta fotókópiában Pehm zalaegerszegi apátplébános⁵⁹ esetét és dokumentumait, aki 1938-ban Budapestre országos értekezletet hívott össze, a keresztény politizálás jövőjét megtárgyalni. Az erről az ülésről készült „jegyzőkönyvre” Mindszenty letartóztatása után Esztergomban „bukkantak” rá. A bíboros 1949. január 11-i kihallgatásán bevallotta, hogy ez a tárgyalás a nyilasokkal való együttműködés és a zsidókérdés „megoldásáról” szólt. Rákosi célja feltételezhetően ezzel az volt, hogy kisebbitse Mindszenty náci ellenes mivoltát. Az erről szóló jegyzőkönyv nem jegyzi meg, hogy Pehm apátplébános megegyezik a primással, de ez ismert tény volt.⁶⁰

1950. november 7.: Mindszenty édesanyja kéressel fordul, hogy fiát meglátogathassa. A püspöki kar a kérést elhárítja, miszerint nincs szükség intézkedésre, a szabályok szerint a hozzátartozó látogathatja az elítéltet, egyébként a kéressel forduljon közvetlenül az igazságügyminiszterhez.⁶¹

1950. december 5.: Beszámoló Mindszenty édesanyjának börtönlátogatásáról. A primásnak látszólag nincsen baja, de sokat fogyott, szellemileg viszont teljesen ép.⁶²

1951. október 2.: Mindszenty édesanyja közbenjárást kér, hogy meglátogathassa fiát. Az elnök (Czapik Gyula egri érsek) a kérést támogatja.⁶³

1952. március 4.: A veszprémi szemináriumban⁶⁴ a faliújságra valaki Mindszentyről szóló cikket és fényképet tett ki, amelyet Badalik püspök nehezményezett. Az Állami Egyházügyi Hivatal megbízottja levette a fényképet és a kiírást, amiket a diákok megpróbáltak visszaszerezni, de nem jártak sikerrel. A történetekről előzetesen tudó Major Kálmán spirituálist és öt kispapot⁶⁵ letartóztattak, a szemináriumot megszüntették.⁶⁶ Czapik érsek nehezményezte, hogy a spirituális és a kispapok machináltak a püspöki kar ellen.

1953. július 8.: Az állambiztonsági jelentés szerint a Czapikkal szemben álló püspökök úgy gondolják, hogy minden tárgyalás előfeltétele kell, hogy legyen Mindszenty és a többi börtönben lévő püspök ügyének felülvizsgálata. A hivatalos jegyzőkönyvből ez hiányzik.⁶⁷

1953. augusztus 11., illetve 1953. szeptember 15.:⁶⁸ Az állambiztonsági jelentés szerint Badalik Bertalan követelte, hogy az MKPK járjon közben Mindszenty és a többi

58 BALOGH 2008, 216.

59 Pehm József 1942-ben magyarosította nevét Mindszenty Józsefre.

60 BALOGH 2008, 226.

61 BALOGH 2008, 294., 302.

62 BALOGH 2008, 308. A jegyzőkönyvben nem szerepel, csak az állambiztonsági jelentés hozza.

63 BALOGH 2008, 372.

64 A főiskola története, <https://www.vhf.hu/fomenu/torteneti-ismertetes/foiskola-tortenete> (2020. július 12.).

65 A letartóztatott kispapok: Ágotha Tivadar, Balogh Sándor, Dervenkár György, Domschitz József és Szabó István. Közülük kizárólag Dervenkár György jutott el a papszentelésig. Major Kálmán spirituális 1956-ban szabadult, majd Köveskálón lett kisegítő plébánoshelyettes, ezután egy évig Kisgörbön volt káplán.

66 BALOGH 2008, 410–412. Megjegyzendő, hogy ugyanebben az évben szüntették meg állami nyomásra a szombathelyi, pécsi, a váci szemináriumot is. Az állam célja a „racionalizálás” (valamint az épületek államosítása) mellett a papnevelés visszaszorítása volt.

67 BALOGH 2008, 495.

68 BALOGH 2008, 519.

letartóztatott püspök szabadlábra helyezése érdekében. A hivatalos jegyzőkönyvből ez hiányzik.⁶⁹

1954. május 11.: Az elnöklő Czapik Gyula egri érsek nem részletezett bejelentést tesz a rabságban lévő négy püspökről.⁷⁰ (Rogács Ferenc⁷¹ pécsi koadjutor püspök beszámolója alapján a bíboros lesoványodott. Édesanyja április 14-én meglátogathatta.)⁷²

1954. november 9.: Beszámoló Mindszenty édesanyjának látogatásáról. Elkísérte Witz Béla⁷³ kanonok. A primás jó egészségben van, naponta misézhet.⁷⁴

1955. július 14.: Az elnöklő Czapik érsek bejelenti, hogy sikerült áttörést elérnie Mindszenty helyzetének enyhítése érdekében, miután ezt maga a primás is kérte. Ennek támogatására három püspök ezen a napon felkeresi az igazságügyminisztert.⁷⁵

1956. január 27.: Az állambiztonság jelentése szerint az MKPK tagjai szeretnék megtudni hol van Mindszenty (és Grósz érsek). Tájékoztatták őket, hogy Felsőpetényben, valószínűleg elkülönítve, mivel a meglévő mellé egy második oltár beállítása is megtörtént.⁷⁶ A második oltár beállításának célja, hogy még a szertartások alatt se tudjanak találkozni egymással.

1956. június 13.: Shvoy Lajos székesfehérvári püspök kijelenti, kérni fogja az MKPK, hogy járjon közben a kormánynál Mindszenty helyzetének megváltoztatásáért.⁷⁷

1956. október 17.: A székesfehérvári, csanádi és veszprémi püspököt megbízza az MKPK, hogy küldöttségbe menjenek a miniszterelnökhöz, többek között kérve Mindszenty József rehabilitálását. Végül ezt írásos formában tették meg.⁷⁸

1956. november 3.: Az ülést Mindszenty József vezette, részt vett Grósz József, Shvoy Lajos, Pétery József. Fő téma: Mindszenty aznap esti rádiónyilatkozata. Az ülés hivatalos konferencia-ülésnek nem tekinthető.⁷⁹

1957. január 23.: Az állammal való tárgyalással nem várhatnak addig, amíg Mindszenty elhagyja az amerikai követséget. Bár a megegyezést a Szentszék magához vonta, de fontos, hogy az esetleges sérelmeket megtárgyalják.⁸⁰ Beszámoló Mindszenty 1956-os kiszabadulásáról, valamint rehabilitálásának esélytelenségéről.⁸¹

1957. április 10.: Az állambiztonsági jelentésben szerepel, hogy a tanácskozás után „több püspök” magánbeszélgetésben kijelentette, hogy „csak minél tovább maradjon Mindszenty a követségen, annál jobb, mert így lehet egy kis eredményt elérni.”⁸²

1958. október 1.: Rogács Ferenc pécsi püspök feljegyzésében, említés szintjén.⁸³

69 BALOGH 2008, 509.

70 Ekkorra rabságban van Mindszenty József, Grósz József, Meszlényi Zoltán, valamint Pétery József internálva van Hejcére.

71 Rogács Ferenc (Csendlak, 1880. július 29. – Pécs, 1961. február 20.) pécsi koadjutor püspök (1948–1958), pécsi megyéspüspök 1958–1961).

72 BALOGH 2008, 581., 585.

73 Witz Béla (Zsablya, 1889. február 28.–Esztergom, 1962. június 13.): kanonok, érseki helytartó, cserkészvezető.

74 BALOGH 2008, 613.

75 BALOGH 2008, 667–669., 684–685., 690.

76 BALOGH 2008, 729.

77 BALOGH 2008., 750.

78 BALOGH 2008, 796–797.

79 BALOGH 2008, 803.

80 BALOGH 2008, 814–815.

81 BALOGH 2008, 824–825.

82 BALOGH 2008, 869.

83 BALOGH 2008, 949.

1971. december 9.: Beszámoló Mindszenty Rómába érkezéséről.⁸⁴

1975. május 8.: Beszámoló Mindszenty haláláról.⁸⁵

1976. szeptember 28–29.: Beszámoló a Philadelphia-i Eucharisztikus kongresszust követő, a Pennsylvania állambeli Devonban tartott papi ülésről, valamint az ott elhangzó javaslatról Mindszenty szentté avatási ügyének elindítására.⁸⁶

A fenti felsorolást áttekintve megállapítható, hogy, noha egyházjogilag még mindig Mindszenty az esztergomi érsek, valamint az MKPK elnöke, de lényegi ügyekkel kapcsolatosan – legalábbis jegyzőkönyvezve – alig említik. A leggyakoribb eset, amikor személye felmerül történévei alatt, általában technikai jellegű, amikor a bíboros édesanyja fordul az MKPK-hoz, hogy a püspöki kar segítsen abban, hogy meglátogathassa fiát. Ezt a püspöki kar – szinte – minden esetben támogatja, s kijelöli az aktuális elnököt, hogy járjon közben a megfelelő hatóságoknál. Különösen megdöbbentő a veszprémi szeminárium ügye, ahol egy Mindszentyről szóló cikk és fényképének kirakását már egyenesen a püspöki kar elleni lázadásnak tekintik.

1956 után Mindszenty jogi helyzetét, az amerikai (nagy)követségen való tartózkodását, illetve ennek következményeit a püspöki kar nem tárgyalja, arról hivatalosan nem is vesz tudomást, illetve csak annyiban, hogy ez nem állhat a tárgyalások útjába. 1957 januárjában Grösz érsek még remélte, hogy Mindszenty – amennyiben elhagyja a nagykövetséget – szabadon távozhat, igaz nem tartotta valószínűnek azt, hogy érseki tisztségét újra betöltheti, illetve rehabilitálását sem.⁸⁷

A jegyzőkönyvekben Mindszenty ezen kívül hangsúlyosan két alkalommal jelenik meg. Az egyik az 1971. december 9-i ülés jegyzőkönyve, amelyben Ijjas József⁸⁸ kalocsai érsek, aki az elnöki feladatokat látta el, az alábbi bejelentést tette: „*Mindszenthly (sic!) József bíboros, esztergomi érsek szeptember 28-án Rómába érkezett. Az esztergomi egyházmegye kormányzásában beállott az a változás, hogy az egyházmegye kormányzásának gondjait a Szentszék Kisberk Imre⁸⁹ püspök, apostoli kormányzóra bízta eddigi székesfehérvári megbízatásának fenntartásával.*”⁹⁰ A püspöki kar a bejelentést tudomásul vette, valamint Kisberk püspök új feladatát üdvözölte és feladata elvégzéséhez sok kegyelmet kívánt. A kar a kiutazás körülményeiről, a beálló helyzetről a továbbiakban nem tárgyalt, nem foglalkozott vele. Ekkorra már – mint ahogy azt korábban kifejtettem – az MKPK összetétele teljesen megváltozott, gyakorlatilag senki nem maradt olyan, aki Mindszentyvel, mint püspökkel együtt dolgozott volna. Megvizsgálva a forrásokat, a kutatónak olyan érzése támad, miszerint ekkor már a bíboros személye olyan szinten el-

84 A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1971. december 9-én Budapesten megtartott évi negyedik konferenciájának jegyzőkönyve, Váci Püspöki Levéltár 395/72. (Balogh Margit gyűjtése.)

85 A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1975. május 8-án Budapesten tartott rendkívüli konferenciájának jegyzőkönyve, KFL I. 1. a. Püspökkari iratok, jegyzőkönyvek. (Balogh Margit gyűjtése.)

86 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) XIX-A-21-a-K-13a-4/a/1976. (Balogh Margit gyűjtése.)

87 Vö.: BALOGH 2015, 1101.

88 Ijjas József (Baja, 1901. november 5. – Kalocsa, 1989. április 29.) magyar római katolikus pap, csanádi apostoli adminisztrátor (1964–1969), kalocsai érsek (1969. február 18. – 1987. június 5.).

89 Kisberk Imre (Pereszteg, 1906. szeptember 8. – Székesfehérvár, 1982. április 24.) magyar katolikus pap, székesfehérvári segédpüspök (1951–1969), székesfehérvári apostoli kormányzó (1969–1974), megyéspüspök (1974–1982), ezzel együtt esztergomi apostoli kormányzó (1971–1974).

90 A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1971. december 9-én Budapesten megtartott évi negyedik konferenciájának jegyzőkönyve, Váci Püspöki Levéltár 395/72. (Balogh Margit gyűjtése.)

távolodott az MKPK akkori tagjaitól, hogy a távozása nem jelentett számukra semmiféle problémát, sőt inkább a helyzet rendeződésének lehetőségét vetítette elő.

A másik érdemi említés az 1975. május 8-án megtartott rendkívüli ülésen hangzott el, melynek második napirendi pontja foglalkozott Mindszenty József halálával. A konferencia jegyzőkönyvének szövegezése – mai szemlélő számára – akár szinte megdöbbentő is lehet: „*A rendkívüli konferencia másik pontja Mindszenty József bíboros, volt esztergomi érsek halála. Dr. Lékai László esztergomi apostoli kormányzó felolvassa a Szentatya hozzáintézetett táviratát és utána közös ima az elhunytért.*

Az elnöklő Dr. Ijjas József kalocsai érsek bejelenti, hogy személy szerint nem kapott semmiféle értesítést és így nem érzi magát hivatva az intézkedésekre. A Szentatya három helyre küldött táviratot: bíboros Dékán, König bécsi bíboros, mert az ő területén hunyt el és Dr. Lékai László esztergomi apostoli kormányzó. Más tennivalónk nincs, mint várjuk, hogy az esztergomi ordinárius megtegye az intézkedéseket, amit meg lehet tenni.”⁹¹

E feljegyzésből az következik, hogy az MKPK elnöke úgy vélte: neki semmi dolga sincsen a magyar egyház korábbi fejének halálával kapcsolatban, oldják ezt meg mások. Magyarországon nem rendeltek el gyászt, sem kötelező szentmisét, valamint a lélekharangok sem szólaltak meg. Az MKPK képviselői a gyászszertartáson nem vettek részt.⁹²

Az ülés további részében tájékoztatást kaptak a püspökök arról, hogy még aznap Ijjas József kalocsai érsek és Lékai László⁹³ esztergomi apostoli kormányzó hivatalos az Állami Egyházügyi Hivatal elnökéhez, „*aki közli a kormánnyal való megbeszélés után kialakult lehetőségeket.*”⁹⁴

Természetesen rendkívül leegyszerűsítő vélekedés lenne, ha azt írnám, hogy a „rossz és az államnak behódoló MKPK” még holtában is büntetni akarta Mindszenty Józsefet. A kérdés ennél sokkal összetettebb. A „kis lépések politikáját”, amely az egyház és az állam viszonyát az 1970-es években kifejezetten meghatározta, egyszerűen nem illett bele egy „mártír” személye, piedesztálra emelése. Mindszenty József halálából az MKPK-nak egyszerűen „nem érte meg” ügyet kreálni, s ezzel esetlegesen az állam rosszallását kiváltani. Másik oldalról nézve viszont felmerül, hogy vajon hogyan fogadták volna a bíboros máriacelli temetésén a hivatalos magyar egyház képviselőit, az erősen a korábbi esztergomi érseket pártoló emigráns magyar papság mit tett volna?

A rendszerváltásig – a fellelhető iratok tanúsága szerint – Mindszenty személye még egy alkalommal került elő, amikor is az 1976-os Philadelphiában megtartott Eucharisztikus Világkongresszuson résztvevők számoltak be az ottani eseményekről.⁹⁵ Lékai bíboros beszámolója szerint: „*A papság körében is érezhető volt ez a fenntartás [a kilá-*

91 A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1975. május 8-án Budapesten tartott rendkívüli konferenciájának jegyzőkönyve, Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyei Levéltár (KFL) I. 1. a. Püspökkari iratok, jegyzőkönyvek. (Balogh Margit gyűjtése.)

92 Vö.: A Kalocsai Főegyházmegye kronológiája (1945–1999) 1975., <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/1975-%E2%80%93mindszenty-halala-becsben-9-uj-puespoeki-kinevezes-magyarorszagon> (2020.07.09).

93 Lékai László (1940-ig Lung László) (Zalalövő, 1910. március 12. – Esztergom, 1986. június 30.) veszprémi apostoli adminisztrátor (1972–1974), esztergomi apostoli adminisztrátor (1974–1976) esztergomi érsek, prímás, bíboros (1976–1986).

94 A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1975. május 8-án Budapesten tartott rendkívüli konferenciájának jegyzőkönyve, KFL I. 1. a. Püspökkari iratok, jegyzőkönyvek.

95 Vö.: DUDÁS Róbert Gyula: *Mindszenty József felmentésére adott reakciók az amerikai magyar diaszpórából*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 28. évf. (2018) 1–2. szám, 74–83.

totható magyar püspökökkel szemben – a szerző]; *Így pl. Füzér Julián*⁹⁶ *ferences, New Brunswick-i buzgó plébános, augusztus 4-én a Devon-ban tartott magyar papi ülésen váratlanul előterjesztést olvasott fel Mindszenty bíboros szentté avatásának szorgalmazására, és felkérte a Püspöki Kart az elhunyt bíboros állami rehabilitációjának sürgetésére.*⁹⁷ A jegyzőkönyv szerint Lékai bíboros a kérdésre diplomatikus választ adott, miszerint: „[A]z Eucharisztikus Kongresszus a szeretet jegyében gyűjti össze az embereket, a magyar delegáció is azért jött, hogy szeretetben találkozzék az Amerikában élő magyarokkal.”⁹⁸ Az általam megkérdezett, a Devon-i papi ülésen résztvevő személyek (Keresztes Szilárd⁹⁹ püspök, Erdei József¹⁰⁰ bazilita szerzetes) a fenti bejelentésre nem emlékeztek vissza, az ülés jegyzőkönyve pedig elveszett, vagy pedig lappang. Az utazásról szóló, az Új Ember hetilapban megjelent beszámolókból ez a téma pedig teljes egészében hiányzik,¹⁰¹ míg az Egyesült Államokban megjelent Katolikus Magyarok Vasárnapja című hetilap címlapon hozta.¹⁰²

A MAGYAR SAJTÓ BESZÁMOLÓI

Az MKPK üléseiről elsődlegesen a Magyar Kurír elnevezésű – a Magyar Katolikus Püspöki Kar félhivatalos, naponta esetlegesen többször is megjelenő, belső használatra szánt – lapja számolt be, s ezt a beszámolót vette át az Új Ember – névleg független – katolikus hetilap. A nyilvánosságra hozott információk elég szűkre szabottak, általában csak annyit közölnek, hogy az ülés meg lett tartva, azon kik vettek részt, valamint hogy ki vezette a jegyzőkönyvet. Ez alapjába véve a korábbi gyakorlatnak teljesen megfelel, hiszen az MKPK ülései soha nem voltak nyilvánosak, az arról kiadott tájékoztatók mindig is szűkszavúak voltak. Ez alól kivétel az 1948. december 26-i Új Ember szám, amely a december 16-i ülésen kiadott hivatalos nyilatkozattal foglalkozik, s egymásnak két jelentősen elérő részt tartalmaz. Az első rész közli az MKPK hivatalos nyilatkozatát, amely kifejti, hogy a püspöki kar már korábban jelezte az állam felé, hogy kész a fennálló konfliktus rendezésére. Pontosabban fogalmazva a készség megvan, s bizonyos kérdésekben már most is folynak tárgyalások. Ellenben kérik, hogy fogadja el az állam: bizonyos kérdésekben az Apostoli Szentszék nélkül nem dönthetnek.¹⁰³

Néhány sorral lentebb „az illetékes hely” válaszát közlik, amelyben jelzi a meg nem nevezett illetékes hely, hogy ilyen készséget nem tapasztalt, sőt a fenti nyilatkozat ér-

96 Füzér István Julián OFM Dr. (Héhalom, 1915. – Budapest, 2005) az amerikai magyar katolikus papság egyik vezetője, az Amerikai Magyar Liga alapítója. Élete utolsó évtizedeiben Mindszenty József szentté avatásáért küzdött.

97 A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1976. szeptember 28–29-én tartott III. őszi konferenciájának jegyzőkönyve, MNL OL XIX-A-21-a-K-13a-4/a/1976.

98 Uo.

99 Keresztes Szilárd (Nyíracsd, 1932. július 19. –) görögkatolikus pap, hajdúdorogi segédpüspök (1975–1988) hajdúdorogi megyés püspök (1988–2007), miskolci apostoli adminisztrátor (1988–2007).

100 Erdei József OSBM (Nagyléta, 1928. február 4. –) bazilita szerzetes, évtizedekig Kanadában, majd az Egyesült Államokban lelkipásztor. 2016-ban települt haza, azóta Máriapócson él.

101 Az Eucharisztikus Kongresszus után Lékai László bíboros amerikai magyar egyházközségeket látogatott, Új Ember, 1976. augusztus 29. 3.

102 *Magyar papi gyűlés az Eucharisztikus Kongresszuson*, in: Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1976. augusztus 22., 1.

103 Vö.: *A püspöki konferencia hivatalos nyilatkozata*, in: Új Ember 1948. december 26. 2.

tékét jelentősen csökkenti, hogy „nem egyhangú határozatról van szó, tehát a püspöki kar egy része – Mindszenty primással az élén – nem fogadja el”.¹⁰⁴ Az ilyen szintű, a katolikus sajtóra nagyon nem jellemző kiszólás, miszerint közzétették azt, hogy milyen (elképzelt, vagy valós) törésvonalak vannak a püspöki karon belül, tűnhet akár úgy is, hogy a maradék minimális katolikus sajtó sem egyértelműen az egyház érdekeit szolgálta már ekkor, s ez a tendencia a későbbiekben erősödött. E téma további értelmezésre és vizsgálatra szorul, amely túllép a megjelent sajtóanyagon és egyéb dokumentumok feldolgozását is igényli.

Letartóztatása és elítélése után Mindszenty és az MKPK kapcsolata először 1955-ben mutatható ki a sajtóbeszámolóik alapján, amikor az Új Ember az MTI-re hivatkozva közli, hogy Mindszenty büntetését – a püspöki kar kérelmére, a bíboros egészségügyi állapotára, valamint korára tekintettel – félbeszakítják, s egy, az MKPK által rendelkezésre bocsátott egyházi épületben helyezték el.¹⁰⁵

Mindszenty rövid visszatérését 1956-ban még üdvözölte az Új Ember, de 1958 szeptemberében a rendkívüli államsegélyhez – melyet a magyar állam 1959-re a katolikus egyháznak adott – fűzött véleménycikkében Mindszentyt azzal vádolta, hogy 1956. november 3-án elhangzott beszédében a bíboros a nagybirtokrendszer visszaállítását követelte.¹⁰⁶

Mindszenty felmentéséről, valamint haláláról az MKPK hivatalos nyilatkozatot nem adott ki, arról az Új Ember csak pár sorban számolt be. Haláláról az 1975. május 18-i Új Ember harmadik oldalán rövid hírt adtak közre, melyben diszkrétan elhallgatták az 1948 és 1971 közötti tevékenységét, börtönéveit, valamint belső száműzetését, viszont közzétették VI. Pál gyásztáviratát, illetve Lékai László apostoli kormányzó erre írt közönetét.¹⁰⁷

A kommunista sajtó nem bánt kesztyűs kézzel sem a püspöki karral, sem pedig Mindszentyvel. A Szabad Nép (s ezeket az írásokat szinte szó szerint leközlő más újságok) már 1945-ben vissza-visszatérő támadásokat intézett az egyház, s ezen belül Mindszenty személye ellen, aki véleményük szerint, a magyar katolikus egyház legfőbb tekintélyével járó tisztséget meg gondolatlanul tölti be.¹⁰⁸ 1946-ban a tankönyvek államosításával kapcsolatosan, a később mártírhálált halt Losonczy Géza¹⁰⁹ arról értekezett, hogy Mindszenty, s ez által az MKPK „tökéletesen hozzásimult a Vatikán általános politikájához, amelynek lényege: tömöríteni az országok reakciós elemeit, klerikális vezetés alatt és gáncsot vetni a demokratikus erők erőfeszítéseinek.”¹¹⁰

Megfigyelhető, hogy 1946-tól Mindszenty személyét egyre inkább megpróbálták a sajtóban (valamint a politikai „közbeszédben”¹¹¹) leválasztani a püspöki karról, mint tes-

104 *Illetékes hely válasza a nyilatkozatra*, in: Új Ember 1948. december 26. 2.

105 *Az igazságügyminiszter engedélyezte Mindszenty József bíboros börtönbüntetésének megszakítását*, in: Új Ember, 1955. július 24., 2.

106 *Rendkívüli államsegély 1959-re a magyar katolikus egyháznak*, in: Új Ember, 1958. szeptember 28., 1.

107 *Mindszenty József bíboros halála*, in: Új Ember, 1975. május 18. 3.

108 *Mindszenty és Budinszky*, in: Szabad Nép, 1945. december 13. 3.

109 Losonczy Géza (Érsekcsanád, 1917. május 5. – Budapest, 1957. december 21.) újságíró, Nagy Imre kormányának államminisztere, az 1956-os forradalom mártírja.

110 LOSONCZY Géza: *A tankönyvek államosítása*, in: Szabad Nép, 1946. november 10. 1.

111 Már a 1945. november 2-án lezajlott ún. pártközi értekezleten Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök az MKPK választási körleveléről, melyet 1945. október 18-án fogadtak el, s Mindenszentek ünnepén olvastak fel a diplomákban úgy tárgyaltak, mint Mindszenty József hercegprímás körleveléről, melyet vissza kell utasítani. Közli: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) 1945–74.

tületről. Erre jó példa egy 1948-ban megjelent cikk két baranyai plébánosról (Dr. Kéthelyi József¹¹² dunaszekcsői esperes-plébános, valamint Badacsonyi Ádám¹¹³ szalatnaki plébános), akik nem, illetve csak részben voltak hajlandók felolvasni az iskolák államosításáról szóló „uszító” hangvételű „prímási körlevelet”.¹¹⁴ Ez a körlevél azért is érdekes, mivel ez volt az egyetlen, amit nem csak Mindszenty, hanem a teljes MKPK is aláírt.¹¹⁵ Mindszenty érseki kinevezésétől kezdve láthatóan törekedett a kommunista sajtó arra, hogy a „jó” püspöki kart leválassza a „rossz” hercegprímás személyéről. Tehát a kiadott körleveleket, illetve egyéb dokumentumokat a „rossz” Mindszenty adta ki, aki nem Krisztus igéjét hirdeti, hanem vést hirdet, s ezért feltétlenül fontos lenne, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar forduljon szembe vele, természetesen a béke és a haladás nevében.¹¹⁶

Ez alapján megfigyelhető, hogy a baloldali (tehát a gyakorlatban a teljes magyar) sajtó egyáltalában nem úgy foglalkozott a Mindszenty személyével, mint az MKPK elnökével, hanem azt az érzetet keltve, mint aki ezen kívül áll. Tehát az MKPK-ban vannak azok a személyek, akikkel lehet, vagy lehetne tárgyalni, míg ezt a lehetőséget a „reakciós” és „fasiszta” hercegprímás akadályozza, tehát mielőbb meg kell tőle szabadulni, vagy leváltani, vagy máshogy eltávolítani.

Letartóztatása, majd elítélése bőséges híryanagot jelentett a sajtó képviselőinek, de ezekben az MKPK-t már egyáltalán nem említették meg. Az 1956-os események után egy fél oldalas cikkben ítélték el Mindszentyt az „ellenforradalomban” való részvétele miatt, de ebben az írásban a püspöki kar lett a pozitív csoport, hiszen az ő jó szándékuknak köszönhető, hogy a bíboros kikerült a börtönből, aki a házi őrizet lehetőségével hálátlanul visszaélt.¹¹⁷

Azzal kapcsolatban, hogy a püspöki karnak hol a helye, s mit kell tennie, 1957-ben jelent meg egy, mondhatni figyelmeztető szöveg a Népszabadságban: „*Nem árt talán figyelmeztetni őket arra a nyilatkozatra, amelyet 1956. május 11-én a püspöki kar egésze tett: »A püspöki kar továbbra is abban a szellemben kíván működni, mint amelyet az elhunyt dr. Czapik Gyula egri érsek képviselt az egyház és az állam békés viszonya érdekében és előmozdítani kívánja a Magyar Népköztársaság építő munkáját, hazánk békés fejlődését. Minden olyan törekvést, amely népünk jólétének emelésére irányul, megértéssel veszünk és a jövőben is támogatunk.« Nem is kívánunk mást tőlük.*”¹¹⁸

– Gépelt tisztaát, hitelesítés nélkül. *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23.–1945. november 15. B. kötet*, Budapest, 1997. Magyar Országos Levéltár kiadás, szerkesztette, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta Szűcs László., 549–550., valamint: *Pártközi értekezletek, Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció, 1944–1948*. Budapest, 2003. Napvilág Kiadó. A dokumentumokat válogatta, szerkesztette, és jegyzetekkel ellátta: HORVÁTH Julianna, SZABÓ Éva, SZÜCS László és ZALAI Katalin., 143–144.

112 Kéthelyi József (Almamellék, 1881. augusztus 27. – Budapest, 1949. június 19.), pécsi egyházmegyei római katolikus pap, 1915–1927 között pécsváradi, 1927–1949 között dunaszekcsői plébános, esperes.

113 Badacsonyi Ádám (Gödre, 1891. december 10. – Gödrekeresztúr, 1959. január 10.), pécsi egyházmegyei római katolikus pap, 1928-tól 1956-ig szalatnaki plébános.

114 *Két baranyai plébános, aki nem olvasta fel Mindszenty pásztorlevelét*, in: Szabad Nép, 1948. május 26. 5. 115 Vö.: BEKE 2015, 47.

116 Vö.: *A zalaegerszegi, szegedi és kőbányai katolikus fiatalok szembefordulnak Mindszentyvel*, in: Szabad Nép, 1948. november 20.

117 *Mindszenty bíboros jelentkezése az ellenforradalmi kísérletben*, in: Népszabadság, 1956. november 11. 3.

118 *Az amerikai követség különös vendége*, in: Népszabadság, 1957. február 6. 9.

Megvizsgálva a sajtóbeszámolókat és a dokumentumokat, megfigyelhető, hogy ezekben Mindszenty személye és az MKPK mint testület gyorsan és visszavonhatatlanul eltávolodott egymástól, s így a magyar államnak még egyszerűbben lehetősége nyílt arra (kikapcsolva az állam iránt nyíltan kritikusan hangokat), hogy a szervezetet és a benne lévő tagokat úgy irányítsa, hogy az ne elsősorban az egyház, hanem az állam érdekeit és céljait segítse elő.

EGYES KÜLFÖLDI MAGYAR SAJTÓ BESZÁMOLÓI
AZ MKPK MINDSZENTYVEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEIRŐL

A külföldi (elsődlegesen észak-amerikai) magyar sajtó világnézetétől függően foglalkozott Mindszentyvel, igaz, megjegyzendő, hogy ezekben a híradásokban, az a funkciója, hogy ő az MKPK elnöke, másodlagos volt. Az észak-amerikai sajtó – az emigráció összetételéből adódóan – elsődlegesen a keresztény-konzervatív világnézet híve volt, bár akadt egy jelentősnek nevezhető baloldali újság is, amelyben 1946-ban a Magyarországon élő Zsolt Béla¹¹⁹ Mindszentyt sváb terroristának nevezte (igaz következetesen a cikkben eredeti nevét rosszul írja, Prehm-nek).¹²⁰ 1948-ban (Mindszenty nevét ismételtelen rosszul szedve) azzal vádolta ez az újság Mindszentyt, hogy szemben áll a békével, s alapjában a püspöki karon belül sem támogatják. Ezt abból a tényből vezették le, hogy Bánáss László,¹²¹ Czapik Gyula és Hamvas Endre¹²² az új esztendő beköszönte alkalmából jókívánságáról biztosította Tildy Zoltán¹²³ köztársasági elnököt, valamint hogy az MKPK szűkített ülésén (ez ma gyakorlatilag az állandó tanáccsal egyenértékű) nem támogatták Mindszenty azon javaslatát, hogy a március 15-i ünnepeket az állami ünnepegektől elkülönítve kellene megtartani.¹²⁴ 1948 júniusában még ennél is tovább ment az újság, amikor kijelentette, hogy Mindszenty vért akar ontani, s személy szerint a püspöki kar, illetve a bíboros felelős azért a „közhangulatért”, amely miatt Pócspetriben egy rendőr meghalt, s többek között a helyi papot is letartóztatták,¹²⁵ majd elítélték.¹²⁶

Mindszenty letartóztatását a baloldali Kanadai Magyar Munkás örömhírként fogadta, s gyors pozitív változásokat vizionált, hiszen a katolikuság – véleményük szerint – változást akar, s ez Mindszenty nélkül immár megvalósulhat.¹²⁷ A Kanadai Magyar Mun-

119 Zsolt Béla (Komárom, 1895. január 8. – Budapest, 1949. február 6.) a Nyugat második nemzedékéhez sorolt író, polgári radikális (szocialista) újságíró, politikus.

120 *Ki is Mindszenty? A sváb Prehm Józsefből lett pápai bíboros mint „ébredő” terrorista kezdte kariérját* (sic!), in.: Kanadai Magyar Munkás, 1946. március 7., csütörtök, 6.

121 Bánáss László (Pozsony, 1888. október 14. – Budapest, 1949. április 20.) katolikus pap, veszprémi püspök (1946–1949).

122 Hamvas Endre (Piszke, 1890. február 27. – Kalocsa, 1970. április 3.) katolikus pap, csanádi püspök (1944–1964), kalocsai érsek (1964–1969).

123 Tildy Zoltán (Losonc, 1889. november 18. – Budapest, 1961. augusztus 3.) református lelkész, politikus, miniszterelnök, majd köztársasági elnök.

124 *Vö.: Mindszentyvel (sic!) szemben a püspöki kar többsége békét akar a demokráciával*, in.: Kanadai Magyar Munkás, 1948. március 5., csütörtök, 3.

125 *Pócspetri ügy*, in.: Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/P/p%C3%B3cspetri%20%C3%BCgy.html> (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 24.)

126 *Mindszenty vért akar ontani*, in.: Kanadai Magyar Munkás, 1948. június 10., csütörtök, 1., 15.

127 *A kormány és a püspöki kar Mindszenty nélkül keresi a megegyezést*, in.: Kanadai Magyar Munkás, 1949. január 6., csütörtök, 1.

kás, illetve az ezzel az újsággal szorosan összetartozó Új Szó, ettől kezdve lényegében hallgat Mindszentyről, az elítéléséről még beszámol, de a következő lényegi említése már csak az 1973-as kanadai úttal kapcsolatos.

Teljesen más hangvételben foglalkozott Mindszenty személyével és tevékenységével az ún. keresztény-konzervatív oldalhoz közel álló sajtó. A Délamerikai Magyarország véleménycikke szerint Mindszenty volt az egyetlen olyan személy, aki a magyar katolikus püspöki kart „meg tudta volna menteni”. Véleményük szerint: „*Már a pör idején néhány püspök sietve tett »bűnvalló« nyilatkozatot. Felállították az Egyházi Ügyek Hivatalát és fejévé a Bachus-barát és ingtolvaj Kossát¹²⁸ tették, az egykori villamoskalauzt. A pör után a püspöki kar ünnepi külsőségek között letette a lojalitási esküt. A püspökök kénytelenek voltak az új vikáriusokat és irodaigazgatókat kinevezni és pedig a békepapok sorából. Az Egyházi Ügyek Hivatala megbízottat küldött minden püspöki hivatalba. Tudtuk nélkül semmi sem történhetik a megyében. A püspökök valóságos foglyok a saját rezidenciájukban. Ami történik nevük alatt, nem biztos, hogy a püspök rendelkezése.*”¹²⁹

A Dél Keresztje című, az ausztráliai Sydney-ben 1951 és 1968 között kiadott újság, 1954-ben – hivatkozva az MKPK és a magyar állam tárgyalásaira – arról értekezett, hogy van remény arra, hogy Mindszenty bíboros fogságának körülményei enyhülhetnek, és ebben nem is tévedett.¹³⁰ Ugyanezen újság 1954. augusztusi száma hosszabb cikkben foglalkozott a magyar katolikus egyház helyzetével, különös tekintettel a püspöki kar összetételére és működésére. A cikk – az emigráns magyar sajtó hangvételét ismerve meglepően – reális, mondhatni pontos, nemcsak a negatív, hanem az esetleges pozitív (vagy annak tűnő) tényeket is megemlítette. A püspöki kar vezetésével kapcsolatban, mondhatni „diszkrétén” csak annyit ír, hogy az esztergomi (és a kalocsai) érsek akadályoztatása miatt az egri érsek „évszázados szokások jogán” az elnök.¹³¹ A távolság miatt természetesen nem egyszer álhírek vagy reménykedő találgatások is megjelentek ezekben az újságokban, például Péter Gábor¹³² letartóztatásakor egyenesen azt gondolták, hogy 1954-ben Mindszenty a karácsonyt már Esztergomban töltheti, mivel felelős személyek szerint a hercegprímás perének felülvizsgálata elengedhetetlenül fontos, „*ha a magyar nemzet többségét kitévő katolikusok és a rendszer között húzott árkot be akarják temetni.*”¹³³

Az 1956-os események után a Mindszentyvel és a magyar egyházzal kapcsolatos kérdések az emigráns magyar sajtóban egyre inkább elcsendesültek, majd Mindszenty Nyugatra távozása, lelkipásztori útjai, illetve felmentése adott a kérdésnek újabb és újabb lendületet. Összegezve elmondható, hogy a baloldalinak tekinthető emigráns sajtó – összhangban a magyarországi rezsim sajtójával – a ki- vagy megegyezést akarta elérni

128 Kossa István (eredeti neve: Kósa István, Balatonlelle, 1904. március 31. – Budapest, 1965. április 9.) a két világháború között szociáldemokrata szakszervezeti vezető, a Villamos Szövetség főtitkára, később magas pozíciókat betöltő kommunista politikus, országgyűlési képviselő és miniszter volt. 1951–1952 között az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője volt.

129 *Fényesség Mindszenty börtönéből*, in: Délamerikai Magyarország, 1952. február 8., 3.

130 in: Dél Keresztje, 1954. január 15., 7.

131 in: Dél Keresztje, 1954. július 15., 5–6.

132 Péter Gábor (szül. Eisenberger Benjámin, Újfehértó, 1906. május 14. – Budapest, 1993. január 23.) magyar kommunista politikus, a politikai rendőrség vezetője 1945 és 1953 között.

133 in: Dél Keresztje, 1954. december 1., 1.

a püspöki karral, de a „terrorista” Mindszenty nélkül, míg a jobboldalinak tekinthető sajtóorgánumok a harc folytatását és Mindszenty kiszabadításáért küzdöttek.

ÖSSZEFOGLALÁS

Mindszenty József bíboros, prímás, esztergomi érsek elméletben 1945 és 1974 között volt a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke. Gyakorlatban ezt a feladatot 1945 és 1948 között, valamint néhány napig 1956-ban (október 31. és november 4.) tudta ellátni. Vizsgálva a jegyzőkönyveket és az egyéb feljegyzéseket a kutatónak olyan érzése támad, hogy Mindszenty mindvégig kívülálló maradt. Püspöktársainak egy része – ki mondva, kimondatlanul – vidékinek, tapasztalatlanak, sőt tanulatlanak tartotta. Diplomáciai érzékéről szintén igen negatív véleményt fejtettek ki. Mégis felmerül a kérdés, hogy testületileg miért nem mondtak ellent neki, s miért nem akadályozták meg, hogy esetlegesen (s mint később kiderült ténylegesen) a veszébe fusson? Sőt, némiképpen úgy tűnhet, ehhez még asszisztáltak is. Az, hogy a bíboros veszélyes vizeken jár, nem volt újdonság, azt a primáshoz közelebb, illetve tőle távolabb lévő személyek is jól látták. Kinevezésekor Drahos János érseki helytartó így jellemezte Mindszentyt: „Amikor még a jog és rend uralkodott Magyarországon, a Gondviselés egy kiváló jogtudóst [Serédi Jusztiniánt – a szerző] ültetett az esztergomi érseki székre. [...] Most véget ért a higgadt okfejtések, érvelések kora. A harc ideje jött el. Az utcán lobogóhajjú, birgerlis ifjak szaladgálnak, géppisztollyal a nyakukban. A Gondviselés ezért egy »géppisztolyos« prímást küldött nekünk. Mindszenty József hercegprímás igazi eleme a harc.”¹³⁴ 1945. november 5-én Gascoigne brit követ¹³⁵ az alábbi jelentést adta a primásról: „[B]ár nehéz nem szimpatizálni Mindszenty érsekkel, hogy nyilvánosan is kifejezte jogos méltatlankodását a nem kielégítő politikai és gazdasági helyzet miatt, félek, hogy ez nem bizonyul a Magyarországi Katolikus Egyház fejeként megkezdett új munkája javára. [...] Mindszenty érsek bár kétségkívül energikus, határozott és bátor ember, félek, hogy nem rendelkezik egy nagyon szükséges tulajdonsággal – taktikai érzékkel. Véleményem szerint az ő nézeteit más szubtilisabb módszerekkel is terjeszthette volna és félek, hogy össze fog veszni a hatóságokkal. Ez pedig nem lesz annak a jó ügynek a javára, amelyért harcol, azaz, a igazi demokrácia javára Magyarországon.”¹³⁶

Talán a püspöki kar hagyományos beállítottságának köszönhető ez, hogy a primásnak nem mondunk ellen? Az a kérdés is felmerül, hogy vajon mennyire tudtak és akartak együttműködni a bíborossal, vagy éppen mennyire dolgoztak ellene, még ha ezt nem is rossz szándékkal, hanem inkább a kiütkeresés céljából tették. Az mindenesetre jól látható és kijelenthető, hogy az az időszak, amikor a hercegprímás be tudta tölteni az elnöki feladatokat, a magyar katolikus egyház – és a magyar nemzet – 20. századi történetének egyik legfontosabb időszaka volt, s ehhez az időszakhoz – a régi mondás szerint – inkább

134 Közli: BALOGH Margit: *A harc embere. Mindszenty József bíboros-érsek humanitárius küzdelmei*, in: Rubikon, 2017/4, http://real.mtak.hu/50324/1/Mindszenty_humanitarius_kuzdelmei_u.pdf (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 30.)

135 Sir Alvary Gascoigne (1893. augusztus 6. – 1970. április 18.), brit diplomata, 1936 és 1938 között budapesti követségi ügyvivő volt. A II. világháború után ismételt Magyarországon szolgált 1945–1946 között, majd 1951-ig tokiói, később 1958-ig moszkvai nagykövet volt.

136 Idézi: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty József és a brit diplomácia jelentései, II. rész. Újabb iratok 1945 október–decemberéből*, in: MEV 26 (2014/1–4) 307.

glaszékenesztü kellett volna, s nem lovaglóostor. Mindszenty József viszont – láthatóan – előszeretettel alkalmazta az utóbbit. Szintén – rendkívül diplomatikusan – Gascoigne írta róla: „*a primás igen bátor és energikus ember; aki azonban nem mindig van figyelemmel mások érzékenységére.*”¹³⁷ Ez a fajta hozzáállás pedig nyomot hagyhatott az MKPK többi tagjával való együttműködésben is.

Az is kijelenthető, hogy – a jegyzőkönyvek és egyéb feljegyzések tanúsága alapján – olyan eltérő személyiségű, habitusú és felfogású főpapok alkották a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciát, amely megnehezítette, sőt szinte ellehetetlenítette az egymással való együttműködést. Mivel politikai és/vagy emberi okokból széthúztak, ez elősegíthette a magyar államot abban, hogy a magyar katolikus egyház megtörését, mondhatni lényegtelené tételét elérhesse. Fontos megjegyezni, nem az a probléma, hogy egy testületben, melynek tagjai nem választják egymást, hanem „normál” esetben a pápa akaratából töltik be hivatalukat, különböző meggyőződésű, hozzáállású emberek vannak. Ez akár még segítheti is a vitás kérdések megoldását. A probléma akkor kezdődik, illetve kezdődött, amikor ezek az emberek – lényegében, még ha ez némileg túlzóan is hangzik – látszólag semmiben nem tudtak együtt dolgozni, különösen egy ilyen feszült időszakban, amely Mindszenty regnálása alatt megfigyelhető. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy az MKPK többi tagja nem igazán értette meg a primást, s Mindszenty sem törekedett arra, hogy megértse a többi tag véleményét, s azok mozgatórugóit, világlátását és politikai felfogását.

Másik oldalról megvizsgálva, látható, hogy míg a vizsgált időszak elején még voltak viták, különböző vélemények a püspöki karon belül, addigra ez a tényező 1960-as évek második felére szinte eltűnik. A döntéseket – szinte minden esetben – egyhangúan hozzák meg, lényegi ellenszegülés, esetleg az állammal szembeni határozott követelés (pl. a hitoktatás, a lelkipásztorkodás szabadsága, a börtönben lévő papok kérdése) szinte szóba sem jöhetett. Ezt, valamint az MKPK lavírozását Mindszenty láthatóan nehezményezte, hiszen a zsinat előtti püspökszentelés egyik fontos aspektusának elárulását látta benne, amikor is a szentelendő püspök ígéretet tett arra, hogy a jót mondják jónak, a rosszat pedig rossznak. Mindenféle mellébeszélés, vagy politikai helyezkedés nélkül. A híveknek tudniuk kell, mi a jó és mi a rossz és egy püspökkari megnyilatkozás ehhez kell, hogy rásegítse őket. Az ilyen megnyilatkozás, amely rendet teremt a fejekben a hitbeli, az erkölcsi kérdések konkretizálásában, hosszú távon meghozza gyümölcseit. Ez pedig, különösen néhány kínos kérdésben, ismervé az adott kor helyzetét, gyakorlatilag lehetetlen követelésnek bizonyult.

137 Uo. 300.

ROBERT GYULA DUDAS

THE APPEARANCE OF CARDINAL MINDSZENTY'S PERSONALITY AND POSITION IN
THE MINUTES OF THE HUNGARIAN CATHOLIC BISHOP'S CONFERENCE, AND ITS
INTERPRETATION IN THE HUNGARIAN AND INTERNATIONAL EMIGRANT PRESS BETWEEN
1945 AND 1975

József Mindszenty, who was the archbishop of Esztergom between 1945 and 1974, among his several functions, was the president of the Hungarian Catholic Bishop's Conference as well. He could only perform this duty only for a few years. In this paper I study the conference members' opinion on Mindszenty, whether his personality was mentioned during the HCBC meetings, if yes, in which ways.

I also examine those press releases about the HCBC meetings which were published in the national and emigrant press.

JÁNOSI GYULA OSB

GIESSWEIN SÁNDOR, A NYELVÉSZ, A FILOZÓFUS ÉS A TEOLÓGUS

Szerkesztőségi bevezető: Amikor Jánosi Gyula OSB 1978-ban készült és kéziratban maradt monográfiájából kiemelünk egy fejezetet,¹ annak tudatában tesszük, hogy ezzel egyrészt eleget teszünk a METEM egyik küldetésstudatának: a pártállami viszonyok között kényszerű módon fiókban maradt és arra érdemes kéziratok publikálásának, másrészt pedig felhívjuk arra a figyelmet, hogy Giesswein Sándor (1856–1923) győri kanonok, pápai prelátus, a Szent István Társulat igazgatója, a MTA levelező tagja, a Szent István Akadémia alapító elnöke, aki a szakirodalom ingerküszöbét főleg keresztényszocialista politikusi mivoltában váltotta ki, jelentőset alkotott kora tudományossága és tudományszervezése terén is. Ez a tanulmány már maga is történelmi forrás, hangvételében, stílusában, az irodalom kezelésében, mégis, azt mondhatjuk, hiánypótló.

*

BEVEZETÉS

Giesswein Sándor az evangéliumi elveket akarta a társadalomban, a gyakorlati életben megvalósítani. E haladó magatartásával XXIII. János pápának és a II. Vatikáni Zsinatnak lett magyar földön előharcosa. A zsinat és az azt megnyitó pápa magatartásában új és a világ szemében fontos: *Nyugat mellett Kelet realitásának elfogadása és az Egyházban levő változó elemnek a modern élethez való alkalmazása.*

Ez a kitérülés a modern valóság felé lényegében a *világi fejlődés értékelése*. Az Egyház elismeri: a világ nagykorú lett. Ennek jele a teológia új szakterülete, a világi dolgok teológiája, mely az emberiség összes tevékenységét igyekszik az üdvtörténet keretébe beépíteni. A szellemi világban még a múlt században Newman tette fel először a kérdést önmagának: mit jelent az üdvtörténelem szempontjából a vallástól független művelődés kialakulása? A negatív jellegű támadások mellett a pozitív értékeket is észrevette. Századunkban Teilhard alkotta meg ennek a keresztény bölcséletnek és teológiának világhírű koncepcióját. Nagy a hasonlóság Newman magatartása és Teilhard koncepciója, meg Giesswein hiten alapuló történelemszemlélete között. Érthető, hogy Giesswein tudományos és irodalmi magatartásában is megmaradt papnak, a lélek emberének. Elis-

¹ Lásd méltatásunkat és a bibliográfiát: SOMORJAI Ádám OSB – VÁRSZEGI Asztrik OSB: *Jánosi Gyula OSB emlékezete (1910–1978)*, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 30 (2018) 3–4. szám, 121–128.

meri a tudomány önállóságát a maga területén, de ebből az önállóságból, helyesebben elzárkózottságából eredő fogyatékoságára is rámutat. Ha Teilhard azt mondja, hogy a hominizáció az emberi világból egy Omega pont felé mutat, amely nem más, mint Krisztus, akkor Giesswein ezt a gondolatot a tudás, a tudomány világában úgy fejezi ki, hogy minden rész tudomány, csak egy-egy részét tárhatja fel az igazságnak. A teljes igazságot az egységben-látás biztosítja. Ennek szemléltetésére szívesen használt kedves hasonlata a szivárvány színeiben való látás, mely nem adja vissza a tárgyakat a maguk valóságában, és az egyesített fehér színben való látás, melyben a valóságnak megfelelően láthatjuk a tárgyakat. Azonban a teljes valósághoz hozzátartozik a két szemmel való látás: a tudás és hit harmonikus összhangja. Ahogy a két szemmel való látás a tárgyknak távlatot ad, úgy a világnak a tudás és a hit szemével való szemlélete adja meg az emberi élet távlatát, értékét. Ezért veszi el Spengler pesszimista kultúrbölcseleti könyvének olvasása után Szent Ágoston örökbecsű könyvét az Isten államáról, mert abból megtanulja, hogy az egyeseknek és nemzeteknek igenis van céljuk: a Gondviselés tervei szerint Isten államának megvalósítása, és ebben látja minden kultúra gyökerét. Ezért az emberi szellem alkotásai az örök élet, a természetfölötti világ valóságának megérezését, vágyát ébresztik fel benne: „Voltál-e ámuló tekintettel a piramisok tövében, és láttad-e a karnaki templomnak romjaiban is csodálatos méreteit? A teremtő Istenben és a lélek halhatatlanságában való hit hazug alapjaira épülhettek-e föl ezek? Láttad-e a kölni, straszburgi, milánói, yorki, stb. csodás dómokat, a gótika bámulatos harmóniájával az égbe törekedni. S láttad-e a Szent Péter kupoláját az örök város fölött trónolni, s el tudod-e hinni, hogy azt a hazugság és a képzelet oszlopai támogatják?”² Ugyanígy vallja, hogy hit és tudás nem ellentétek, hanem az élet harmonikus kialakításának tényezői: az emberi megismerés, melynek koronája a tudomány és az emberi szív ösztönszerű vonzódása a természetfelettihez, aminek a vallás a koronája, nem lehetnek ellentétesen ható erők, hanem az élet harmonikus kialakításának eszközei, amint ezt éppen a tudomány legkiemelkedőbb művelői példájukkal mutatják.³ Ez a szemlélet tette Giesswein minden irodalmi és társadalmi tevékenységét is lelkipásztori tevékenységgé.

Az önállóvá lett tudomány a XIX. században szinte addig nem tapasztalt rohamos fejlődésnek indult. Mindenekelőtt a természettudományok fejlődtek. Ugyanakkor a régi írások megfejtése a messze múltba tolta ki a történelmi idő határát. Az új társadalmi osztályok gyors kialakulása, a Marx és Engels által kidolgozott tudományos szocializmus a társadalmi és gazdasági kérdések iránt keltett nagy érdeklődést. Ezek következtében a humán tudományok is gyors fejlődésnek indultak. A tudományok minden ágában a Darwin által felfedezett evolúció elve érvényesült. Giesswein már első tudományos munkáiban tisztán látta korának szellemi életében a gyors fejlődést. Első apologetikus munkájában, melyben éppen a régi írásokra támaszkodott, azt mondja, hogy ezeknek az írásoknak a megfejtése olyan forradalmi változást hozott a szellemi világban, mint a gőzgép feltalálása a gazdasági életben.

A gyors fejlődés azonban egyúttal a tudományok nagyfokú differenciálódásához vezetett. Másrészt a kor pozitivistá irányzata lemondott az összefüggések megállapításáról, megelégedett a pusztá tények felsorolásával. A tudás így a XIX. században elmélyült, de

2 GIESSWEIN Sándor: *Tudomány és vallás a huszadik században*. Giesswein Sándor legutolsó, magyar nyelven megjelent cikke (1923. november 13-án), in: Giesswein Emlékkönyv. Kiadja az országos Giesswein Emlékmű-bizottság. Stephaneum, Bp. 1925. 54.

3 I. m. 53.

ugyanakkor sok ágra tagolódtott. A részletek annyira felduzzadtak, hogy egyetlen emberi elme nem tudott fölérjük kerekedni, ezért következett be a tudományok elszigeteltsége. Giessweinről mégis elmondhatjuk, hogy benne, változott formában ugyan, de a reneszánsz humanistáinak uomo universale eszménye élt tovább. Ifj. Entz Géza írja Klimó György pécsi püspökről, a kiváló mecénásról és Janus Pannonius-kutatóról,⁴ hogy a barokk mecénások legbensőbb lényege még az egyetemesség volt. Egyben ez volt igazi mozgató erejük. „Bennük lángolt fel utoljára a reneszánsz egyik legnagyobb ember-típusa: az uomo universale. A XVIII. század nagy magyar mecénásaiban még élt a műveltség nagyvonalú egysége. Ez az a hatalmas kor, mely még a török idők végzete ellenére is szervesen köti össze a magyar reneszánszt a magyar barokkal, Janus Pannoniust Klimó Györggyel.”⁵ Giessweinben is a XIX. század végén s a XX. elején továbbélt még a középkori műveltség nagyvonalú eszménye, mely a humanizmus, Erasmus és a barokk, Suarez, Victorio, Hugo Grotius révén jutott el hozzá. A tudás szélesre tárult világát az ő roppant éles elméje is csak úgy tudta harmonikus egységbe összefogni, hogy a bölcsélet magaslatáról nézte a tudás egész területét. Alapos keresztény bölcséleti ismeretei, mélyen meggyőződéses hite és teológiai tudása adták neki a nagy átfogó szempon-
tokat. A keresztény kultúráról 1920-ban a Szent István Akadémián tartott előadásában ezeket mondotta: „A keresztény kultúra az igazán egyetemes kultúra. Egyetemes azért, mert minden faj, nemzet, államforma, stíl fölött áll. Egyiket sem rontja le, de mindegyiket megnesemíti, nem olvasztja össze a fajokat és nemzeteket – mert mindegyiknek természetadta tehetségei és hivatásai vannak, mint a zenekarban a különféle hangszereknek – s a keresztény kultúra az, mely őket összehangolja.”⁶ Ez a kultúra elsősorban az emberi szellem terméke; ami az emberi tevékenységben a biológiai szükségleteken felül áll, ez az, amit kultúrának, művelődésnek nevezünk, ez a népek életének mintegy a virága.⁷ Ebben a kultúrában jelentős helyet foglal el a tudomány, de helyet kap benne a civilizáció, a társadalmi, technikai fejlődés, tehát az anyagi művelődés is. Ezáltal korának eszményét a gyakorlatias életfelfogást egyesíti a reneszánsz humanistáinak egyoldalú, nem kifejezetten praktikus szellemi kultúrájával.

A tudás területét két nagy csoportra osztja: természettudományokra és humanista tudományokra. Az előbbieket a természetben felismerhető igazságok megállapítására törekcsenek, az utóbbiak emberi tevékenységgel kapcsolatosak, ezért céljuk a korok változásai szerint érvényesülő igazság, helyesebben igazságosság megállapítása, tehát etikai fogalom. Giesswein korában megvolt a kísértés, hogy a tudomány két ágát materialista alapon egyesítsék, és a természettudományi módszereket a humanista tudományok területén is alkalmazzák. Giesswein azt vallja, hogy a tudomány mindkét ágára szükség van: a tudomány nem nélkülözheti a bifurkációt, melynek alapja nem megszokottságban, hanem a tudomány természetében rejlik, s amely éppúgy nincs ellenére a valóságos egységnek, mint az, hogy az ember két szemével lát. Valamint ez az alapja a perspektívának, úgy a tudományoknak dualisztikus szétosztása alapelve a tudományos perspektívának. A látás egysége, a két különböző képnak egyesítése az agy munkája, de a tudomány egysége is az egyéniség szellemi felfogásában és összefoglaló erejében keresendő. Iga-

4 ENTZ Géza: *Klimó György, mint Janus Pannoniuskutató*, in: *Regnum*, 1940–41. 303–312.

5 I. m. 309.

6 A keresztény kultúra lényege. A Szent István Akadémia 1920. április 25-én tartott IV. ünnepi ülésén fölolvasta Giesswein Sándor, in: *Giesswein Emlékkönyv*, 49.

7 Vö. i. m. 43.

zában véve minden tudomány szellemi tudomány, mert minden ismeret, azaz a tények és jelenségek kauzális kapcsolatának felismerése a szellemi appercepció terméke.⁸ Amíg csak az anyagot gyűjtjük össze, vagyis tényeket, adatokat, az csak a tudomány anyaga. A tudomány a rendszerbefoglalással és az integráció műveletével és végül az anyag felépítésével kezdődik. Az a materialista törekvés, mely „az anyagi és szellemi világnak sokszor egybekapcsolódó tarka jelenségeit, miként ő véli, egységbe foglalja össze” helytelen úton jár, mivel a hasonlóságból csinál egyenlőséget. „Ez az absztrahált egység – kérdés – nem a kaosz egysége-e, – mely ellentéte a különféleségen alapuló harmóniának? Vajon ez az abszolútig terjedő integráció nem emészti-e meg az életet adó és fejlesztő differenciációt?”⁹ Újra itt találjuk a szülői házból hozott belső harmóniát, amely az élet és világ minden területén mutatkozó tarka sokféleségben egyedül képes a lélek egyensúlyát biztosítani. Ez keresztény dualista világnézetben (Isten-világ, lélek-anyag) gyökerezik, melyhez még ellenfelei szerint is mindig hű maradt. A tudomány bifurkációjáról, két csoportra osztásáról és egységéről vallott felfogása nagyon hasonlít korunk kiváló atomtudósának, Heisenbergnek felfogásához.

A kor, amelyben Giesswein élt, mind az irodalom, mind a művészetek terén erősen a l’art pour l’art öncélú eszményének hatása alatt állt. Ez a művészeti eszmény, az öncélúság érvényesült lényegében a tudományok területén is abban az elszigeteltségben, melyben a tudósok megelégedtek azzal, hogy a maguk szűk vizsgálódási területén tényeket állapítsanak meg. Nem törődtek sem az összefüggésekkel, sem a feltárt ismeretek gyakorlati jelentőségével. Giessweinnél azonban, akiben erős értelmi beállítottság mellett megvolt az élnék aktivitásra való hajlam is, természetesen tudományos téren sem vallotta az öncélúság elvét. Elmélet és gyakorlat nála szoros, kölcsönös kapcsolatban állt egymással. Pályája elején nyelvészettel foglalkozott, látszólag papi hivatásától távol álló szaktudományos nyelvészeti kérdések kötötték le figyelmét, de ez a foglalatossága a hit és tudás szintézisének létrehozására is alkalmat adott neki.

Az idegen nyelvek tanulása és ismerete tette számára lehetővé az új korban a nemzeti kultúra keretében továbbélő *egységes középkori keresztény művelődés* értékeinek közvetlen forrásból való megismerését. Másrészt ez adott neki lehetőséget arra, hogy a kialakuló nemzetközi szervezetekben, amelyek szintén a középkori egységes európai szellem örökségét őrizték, aktívan közreműködjék. Szívéhez nőtt és egész életében hobbija maradt a nyelvészet. Bizonyítja ezt az a tény, hogy a *Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft*¹⁰ c. munkájába minden lap után egy üres lapot kötöttett, és arra feljegyezte az újabb tudományos eredményeket, saját újabb meglátásait.

A századfordulótól kiéleződtek a kapitalizmus által létrehozott társadalmi ellentétek, a szociáldemokrácia osztályharcos, marxista szellemben szervezte és öntudatosította a proletariátust. Megindult a keresztényszocialista szervezkedés is, mely erősen apologetikus jellegű volt, és azt akarta bizonyítani, hogy kenyér és hit között nincs ellentét. Giesswein tudományos, irodalmi érdeklődése a XX. század elején a társadalmi kérdések felé fordult. Történelemfilozófiai, társadalombölcseleti kérdésekkel foglalkozott és a keresztényszocializmus problémái érdekelték. Ekkor jelentek meg e tárgyú főbb

8 *Szent István Akadémia Értesítője* 1916. I. évf. 1. sz. 2–3.

9 I. m. 2.

10 GIESSWEIN Sándor: *Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft in ihren Beziehungen zur Theologie, Philosophie und Anthropologie*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1892.

munkái: *Történelembölcselet és szociológia*,¹¹ *Deterministische und metaphysische Geschichtsauffassung*,¹² *Társadalmi problémák és a keresztény világnézet*,¹³ *Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben*,¹⁴ *Egyén és társadalom*.¹⁵ Bp. 1915. Ez utóbbi a Magyar Tudományos Akadémia levelezőtagjává való választása alkalmából tartott székfoglaló értekezése volt.

Amikor aztán az imperializmus következtében a nemzetközi feszültség inkább kiéleződött, és az első világháború kirobbant, Giesswein irodalmi és társadalmi érdeklődése egyaránt a békemozgalomhoz kapcsolódott. Először agitációs harcot folytatott a béke érdekében, a háború alatt az igazságos békéért szállt síkra, a Párizs környéki imperialista békék után a nemzetközi élet új alapokra helyezésétől és a népek nem hatalmi alapon, hanem szabad konföderáción alapuló szövetségétől várta egy újabb háború elkerülését és a hazánkon esett sérelmek orvosolását. Ekkor írta következő munkáit: *Kereszténység és békemozgalom*,¹⁶ *A háború és a társadalomtudomány*,¹⁷ *Igazságosság és béke*,¹⁸ *Háború és béke között*¹⁹ és ide tartozik a halála után megjelent műve: *A nemzetközi jog theologiai alapelvei* c. munkája.²⁰

Külön színt képviselnek irodalmi munkásságában a Szent István Társulat alelnöki székében tartott beszámolóit és főleg a Szent István Akadémia megalakulása után mondott elnöki megnyitó beszédei. Ezek kultúrtörténeti tanulmányok, melyekben a kultúra, a keresztény kultúra lényegét a nemzeti és nemzetközi élet viszonyát világítja meg a maga bámulatos tudásával és széles látókörével. Ezek a Szent István Akadémia értesítőjében meg is jelentek. Egyik-másik összegyűjtött munkáinak kiadásában is megtalálható.

Irodalmi tevékenységében jelentős szerepet játszott publicisztikai tevékenysége. Györött munkatársa volt, majd főszerkesztője a *Dunántúli Hírlap*nak. A keresztényszocialisták lapjában, az *Igaz Szóban* is számos cikke jelent meg. A lapot anyagilag is támogatta. A háború alatt szerkesztette a *Nemzetközi Élet* c. folyóiratot, háború után az *Aurora* főszerkesztője volt, de ezeken kívül is számos lapban, folyóiratban jelentek meg cikkei, tanulmányai. Ki kell emelnünk a nőkérdéssel foglalkozó cikkeit, melyek a feministák lapjában, a *Nő*-ben, azután a Szociális Missziós Társulat által kiadott *Keresztény nő*-ben, és a *Magyar Kultúrá*-ban, a jezsuiták folyóiratában jelentek meg. Sokat foglalkozott nevelési problémákkal is a különböző tanügyi, pedagógiai lapokban.

11 GIESSWEIN Sándor: *Történelembölcselet és szociológia*, Stephaneum, Bp. 1904. (Felolvasások a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának üléseiből, 47. sz.)

12 GIESSWEIN Sándor: *Deterministische und metaphysische Geschichtsauffassung*. Wien, I–II. 1906–1907.

13 GIESSWEIN Sándor: *Társadalmi problémák és a keresztény világnézet*, Szt. István Társulat, Bp. 1907. Második kiadás: Budapest 1929.

14 GIESSWEIN Sándor: *Keresztény szociális törekvések a társadalmi és gazdasági életben*, Stephaneum, Bp. 1913.

15 GIESSWEIN Sándor: *Egyén és társadalom* (Székfoglaló), Felolvasatott a M. Tud. Akadémia 1914. december 7-iki ülésén. Bp. 1915. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből, XIV. kötet, 10. sz.)

16 GIESSWEIN Sándor: *Kereszténység és békemozgalom*, Stephaneum, Bp. 1913.

17 GIESSWEIN Sándor: *A háború és a társadalomtudomány*, Magyar Szent Korona Országai Békeegyesülete, Bp. 1915.

18 GIESSWEIN Sándor: *Igazságosság és Béke*, Szent István Társulat, Bp. 1917. (Keresztény kiskönyvtár I. sorozat 10. füzet)

19 GIESSWEIN Sándor: *Háború és béke között* (Aurora Könyvtár, I.), Stephaneum, Bp. 1921.

20 GIESSWEIN Sándor: *A nemzetközi jog theologiai alapelvei*. Giesswein Sándor posthumus műve, in: Giesswein Emlékkönyv, 187–219.

A teológiai irodalom területén Giesswein a szűkebb értelemben vett teológiai problémákkal nem foglalkozott. Az apológia, a hitvédelem területén dolgozott korszerű módszerekkel. Itt említjük meg egyházi beszédeit. Ezekben a korszellemnek megfelelően erkölcsi, hitvédelmi kérdésekkel foglalkozik, inkább az észre, mint a szívre akar hatni. Valójában konferenciabeszédek ezek. Néhány közülük önállóan is megjelent, mint a Szent Istvánról mondott két beszéde. Az elsőt Bécsben mondta 1898-ban, a másikat Győrött a székesegyházban 1920-ban. Több szentbeszédét a *Borromeus* c. folyóirat közölte. Mint teológus, ahogy azt Baranyai Jusztin, a budapesti egyetem kánonjogi professzora az Egyházi Közlönyben írt megemlékezésében kiemelte, Giesswein az egyházjog területén fejtett ki értékes munkásságot.

Giesswein egész tudományos munkásságában megnyilatkozó alapvető magatartása nem más, mint Aquinói szent Tamás életének korszerűbb folytatása. Csak két vonását emeljük ki: az egyik a Szent Anzelm által elindított alapvető skolasztikus magatartás, a *fides quaerens intellectum*, az értelemmel tudományos megalapozást kereső hit, a másik Aquinói Szent Tamás Summája, kora tudományának egységbe foglalása és harmóniába hozása a hit világával. Kora tudományos eredményeivel nem a hitet keresi, mint sokan a kortársak közül, csak megalapozza. Viszont a korhoz alkalmazkodik, amikor nem a természetfölötti világból indul ki, mint a hívő középkor skolasztikusai, hanem a kor szellemének megfelelően a konkrét tudományos eredményekből, és gondos analízis és szintézis után logikai úton jut el a természetfölötti világ kapujáig, és ott átadja a vezetést az út további részét megvilágító hitnek. Az egyetemességre való törekvés és a mindenben a valóság ellentétes tartományaiban is harmóniát keresés Giesswein világgképének és történelembölcseletének két jellemzője.

A NYELVÉSZET NEMES SZENVEDÉLYE

Giesswein öröklött nyelvkészsége miatt fiatal korától élete végéig szívesen foglalkozott nyelvi kérdésekkel. Első nagy tudományos munkája, *Mizraim és Assur tanúsága* szintén a keleti nyelvekkel való beható foglalkozást kívánta meg tőle. Mindez meghatározta nyelvtudományi munkásságának irányát. Nem részletproblémákkal foglalkozott, és haladt lassan a legfőbb problémák felé, hanem mindjárt első nagy munkájában a nyelvtudomány legfőbb és legáltalánosabb kérdéseit boncolgatta, a nyelvek egységének és eredetének kényes ügyét közelítette meg. Nyelvtudományi munkássága győri tartózkodása idejére esett. Ott fel is soroltuk főbb műveit. Mind a hazai, mind a külföldi kritika és a tudományos közvélemény elismeréssel fogadta. Ez tette nevét ismertté mind az ország határain belül, mind azon kívül, és ezzel megalapozta tudományos és társadalmi működését.

Összehasonlító nyelvészeti magyar, és bővebb terjedelmű német kiadásában az első kérdés, *a nyelvészet és az emberi nem egységes származása*. Ez ma is érdeklődésre számot tartó probléma. Giesswein mindjárt az elején helyesen rámutat, hogy volt egy ősnyelv, vagy több ősnyelv is lehetett, az emberi nem egységének kérdése szempontjából csak másodlagos jelentőségű. Lényeges az emberiség szellemi egysége. A problémát így állítja fel: 1. „Visszavezethetők-e a nyelvcsaládok egy közös ősforrásra vagy nem? 2. S megengedi-e a nyelvek között létező alaki és anyagi különbség a föltevést, hogy a nyelvek rendes fejlődési törvényei szerint, természetes úton egy ősnyelvből származ-

hattak?”²¹ Megmaradva a nyelvtudomány tudományosan megállapítható eredményeinél ezt kérdezi: „Miután az eddig ismert nyelvcsaládok közül több, a nyelv anyagát tekintve semmiféle megállapítható rokonságban nincs a többivel, lehetséges mégis, hogy a különböző nyelvcsaládok természetes úton egy ősnnyelvből fejlődtek, vagy kell-e okvetlenül több ősnnyelvet feltételeznünk, melyek egymástól függetlenül keletkeztek, s egymással semmiféle rokonságban nem voltak?” A kérdésre a következő szerény választ adja: „A jelenleg rendelkezésemre álló anyag nem elegendő annak bizonyítására, hogy valamennyi nyelv egy ősnnyelvből származik; s miután a legtöbb nyelv fejlődése ismeretlen, s ilyen is marad, nincs remény arra, hogy a nyelvészet valamikor minden kétséget kizáró tudományos bizonyítékát adhassa annak, hogy valamennyi nyelv egy ősnnyelvből származik. Mindazonáltal, minthogy az összehasonlító nyelvészet, különösen ott, ahol a nyelv fejlődését kísérhette, első tekintetre teljesen eltérő szokat közös gyökérre vezethetett vissza, s ennek alapján nyelveket, melyek látszatra különböznek egymástól, egy családba foglal: nagyon is valószínű föltevés, hogy valamennyi nyelv egy ősnnyelvből veszi eredetét.”

Mérsékelt, de tudományosan megalapozott megállapítására jellemző, amit Balassa József három és fél évtized múlva az emlékkönyvben megállapított: Giesswein óta sok adatot hordtak össze a tudósok, de lényegében nem jutottak tovább: nagyon is valószínű föltevés, hogy valamennyi nyelv egy ősnnyelvtől veszi eredetét.²² Az azóta eltelt négy évtized alatt a nyelvtudomány sok primitív nép nyelvét is megismerte, de a közös eredet kérdése ma is tudományos hipotézis csupán.

A másik kérdés, amellyel részletesen foglalkozott, a nyelvtudománynak mai napig szintén vitatott problémája, a nyelv eredete. Itt is vizsgálja kora evolúciós elméleteit, elismeri azoknak értékeit, de végső fokon megállapítja: „Az evolucionisztikus és naturalisztikus elméletek alapján a nyelv keletkezése teljesen megmagyarázhatatlan. Ez elméletek folytonos *circulus vitiosus*-ban (örökös körforgásban) mozognak, midőn azt mondják, hogy az ember a beszéd által lón gondolkodó lény, s a gondolkodás által beszélő lény.”²³ A nyelv eredetét az emberi ész nyelvalkotó készségében, tehetségében látja, mely viszont az emberben levő szellemi világ megnyilatkozása. Ez utóbbi viszont az Isten adománya, mely az embert az élők világából kiemeli. Valójában a mai tudományos felfogás is ezen az alapon mozog. Marxisták is azt vallják, hogy a nyelv az emberi szellem megnyilvánulása, és lényeges különbség van az önmagára reflektáló emberi szellem és az állati *psychikum* vizionális és ösztönös kapcsolatokra épülő jelzései között. A mai tudományos felfogás szerint is a nyelv az ember és a legfejlettebb élővilág között levő minőségi különbség jele, az emberi szellem terméke. Különbség csak a szellemi világnak az élők világában való megjelenési módjában van. A hívő Isten teremtő akaratának megnyilvánulását látja benne. Az Isten teremtő és fenntartó akarata, mely erejével ma is benne van a világban, fenntartja és irányítja a világ folyását, felhasználhatta célja elérésére a másodlagos, a természetben meglévő erőket is. A marxisták szerint is a szellem megjelenése olyan kozmikus erő és kozmológiai szituáció következtében jött létre, melyet mi emberi erővel előállítani és így tudományosan bizonyítani nem tudunk, csak valószínű feltevésekre támaszkodhatunk. A hívő elme még azzal támasztja alá a maga álláspontját, hogy a szellem, mely a marxisták szerint is egy magasabb létrendet kép-

21 BALASSA József: *Giesswein Sándor nyelvészeti munkássága*, in: *Giesswein Emlékkönyv*, 74.

22 I. h., 75.

23 I. h. 76.

visel, mint az élők és az élettelen kozmosz világa, ezért elégséges alapját nem bírhatja a materiában. Giesswein lényegében szintén ezen az állásponton volt a saját korának tudományos eredményei alapján.

Mindezekből kitűnik, hogy) Giesswein tisztán szaktudományos munkássága során is korának egyik főkérdését, a tudás és hit összhangját igyekezett megoldani, saját hitének értelmi alapját megadni. Másrészt apostoli buzgóságának és agitatori tevékenységének megfelelően törekedett ezt a harmóniát minél több ember lelkében is létrehozni. Számos folyóiratban népszerűsítette eszméit.²⁴

A nagy általános kérdések után részletkérdésekkel foglalkozott. Budenz alapján a finnugor nyelvtudomány összehasonlító módszerével vizsgálta az urali nyelvek mutató jellegű meghatározóragjait (t, nal, pl. Györött, itt, ezen, nála).²⁵ Összehasonlította az urali, indogermán és semita nyelvek demonstratív elemeit, és az egyezések alapján arra a következtetésre jutott, hogy a három nyelvcsalád egy közös ősforrásra megy vissza, és egy közös nyelv elágazásai. Ugyanerről a témáról francia nyelven előadást tartott a katolikusok harmadik nemzetközi kongresszusán Brüsszelben. A következő évben francia nyelven megjelent ez az előadása. 1896-ban a Louvain-ben megjelenő *Museum* c. folyóiratban is közölte tanulmányát ugyancsak francia nyelven és kibővítve. Ezután érdeklődése mindinkább más irányú lett. Közben mégis visszatért kedvelt témájához. 1898-ban a Párizsban tartott nemzetközi bibliográfiai kongresszuson jelentést tett a nyelvtudomány haladásáról. A *Lexikon der Pedagogik*-ban ő dolgozta fel a *Sprache* és a *Weltsprache* címszavakat. Willmann Ottónak, a prágai egyetem pedagógiai professzorának tiszteletére kiadott *Katholische Schulblätter* ünnepi számában, 1914-ben cikket írt a nyelvtanítás és filológia szerepéről a modern életben. (*Sprachunterricht und Philologie im modernen Kultursleben*) Willmann az újkolasztikus filozófia egyik kiváló képviselője volt, és filozófiatörténetében a véges és végtelen, gondolkodás és lét, természet és erkölcs harmóniáját kutatta, és legtökéletesebb megvalósítását Aquinói Szent Tamás bölcséletében fedezte fel. Kritizálta az újkori subjektívizmust. A történelemben nagy jelentőséget tulajdonított az eszméknek, a nevelésben a szociális tényezőknek. Eszméi sokban hasonlítottak Giessweinéhez, vagy egyeztek is vele.

Giesswein a továbbiakban szoros értelemben vett nyelvtudományi problémákkal nem foglalkozott. Az eszperantó, a világnyelv kérdése azonban élete utolsó napján is érdekelt, de ez a nyelv már inkább nemzetközi érintkezéseivel volt kapcsolatban. A világnyelv kérdéséről tartott előadása, mely a Filozófia Társaság Közlönyében jelent meg (XLII és XLIII.), egyrészt részletesebben megvilágítja álláspontját a nyelv eredetéről és főleg fejlődéséről, másrészt nagyszerűen szemlélteti Giesswein evolúcióra vonatkozó felfogását: „Nagy gondolatok és eszmék évszázadokon át szoktak érlelődni. Először egy nagy és messze tekintő szellem sejti meg őket, utána hosszú időn át pihennek, vagy szűk körben mintegy félve beszélnek róluk, aztán egyszerre mintegy bűvös hatalom szavára felbukkannak itt is, ott is, néha a világ legkülönbébb és egymástól távol eső helyén – de ekkor még nagy küzdelem vár rájuk; meg kell küzdeniük a közvélemény megrögzött konzervatívizmussával, ami azonban az igazi nagy eszmének csak javára szolgál, mert ebben a küzdelemben állja meg az életrealitás próbáját”, így lesz reálissá és megfogalmazá-

24 GIESSWEIN Sándor: *Különféle elméletek a nyelv eredetéről*, in: *Religio* 1890. 34–36. sz.; uő: *Ellenkezik-e a nyelvek sokfélesége az emberi nem egységes származásával?* in: *Magyar Sion* 1891. 816. és még 1900-ban is visszatért kedvelt témájához: uő: *Hogyan beszéltek eleink?* in: *Katolikus Szemle* 1900. 803–812.
25 *Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztályának felolvasásaiból* 2. sz. 1894.

sában még tökéletesebbé. Ilyen több századon át érlelődő eszme volt a világnyelv gondolata is. Akkor tűnt fel először, amikor az addigi világnyelv – a latin – már nem felelt meg egészen hivatásának.²⁶ A nemzetközi érintkezésre való törekvés mindig megvolt az emberek között. A régi világban a politikai hatalom túlsúlya volt a döntő tényező abban, hogy melyik nyelv legyen a nemzetközi érintkezés nyelve. Így lett az asszír-babiloni, perzsa, majd a görög és latin a nemzetközi érintkezés nyelvévé. Nyugat-Európa számára a római birodalom megteremtette a latin nyelv egyeduralmát. A középkorban ez lett az egyház nyelvévé, és egyben a keresztény kultúra hordozójává.

Az új korban lényeges változások történtek. Kialakultak a nemzeti nyelvek, a nemzeti kultúrák, végül a latin a tudományos életből is kiszorult. Így történt azután, hogy a XVII. századtól felmerült a világnyelv problémája. Ezt felfedezések is elősegítették, mivel azáltal új népeket, kultúrákat ismertek meg Európa művelt népei. A kapitalizmus gyors kibontakozása, a nemzetközi érintkezés rohamos növekedése tette szükségessé egy mindenki által könnyen elsajátítható világnyelv kialakítását. Ismerteti a számtalan kísérletet, és megállapítja, hogy legéletrevalóbbnak az eszperantó bizonyult. Célja ennek nem az, hogy az anyanyelvet pótolja, hanem hogy a nemzetközi érintkezést megkönnyítse.

Nyelvészeti munkásságával kapcsolatban még meg kell emlékeznünk Giessweinről, az orientalistáról. Az emlékkönyvben a nemrég elhunyt kiváló orientalistánk, Germanus Gyula méltatta ezirányú munkásságát. Giessweinnek orientalista működése szoros kapcsolatban állott a fiatal tudósnak azzal a törekvésével, hogy a Szentírás hitelességét az egyiptológia és assziológia feltárt újabb adataira támaszkodó tudományos nézetekkel szemben megvédelmezze. Az első ilyen munkája a már többször említett *Mizraim és Assur tanúsága*,²⁷ majd az újabb adatokat dolgozta fel az *Egyiptom és a Biblia c.* munkájában.²⁸ Ugyancsak értékes e tekintetben *Az ó-egyiptomi halottak könyve c.* műve, melyet mint vendég már 1885-ben a Magyar Tudományos Akadémián felolvasott, majd könyv alakban is megjelentetett.²⁹

Ezekben a munkákban kitűnően tudta érvényesíteni nagyszerű nyelvkészségét, széleskörű tudását, olvasottságát és főleg éles analízáló elméletét, kiváló kombinatív készségét és szintézisre való törekvését. Germanus így írt a művekről: „Nem volt az a rejtett könyv vagy folyóirat, amely elkerülte volna figyelmét, és stílusa oly könnyed és szemléltető maradt tárgyilagossága mellett, hogy bárki, még ha nem szakember is, élvezettel olvashatja. Ma, mikor társadalmi és anyagi gondjaink talán már rég elfelejtették e műveket, újból ajánlhatom elolvasásukat.”³⁰ A komoly tudományos felkészültség mellett e munkákban is felcsillan Giesswein alapvető magatartása, hogy hit és tudás nem lehetnek ellentétben egymással.

Germanus Gyula értékelését a következő szavakkal fejezte be: „A magyar orientális tudomány, melynek már bölcsőjénél is a magyar nemzeti érzés nyilatkozott meg abbéli törekvésében, hogy a magyarság őshazáját kereste (Kőrösi Csoma Sándor), büszkén vallja magáénak Giesswein Sándor műveit, amelyekben a sumir-magyar nyelvhasználatással oly problémát vetett fel, amely immár négy évtized óta égető nyelvészeti és kulturális vágyakat jelent az elnyomott, lebecsült és félreismert magyarság számára. Giesswein

26 *A világnyelv kérdése.* Dr. Giesswein Sándor előadása. in: Giesswein Emlékkönyv, 94.

27 GIESSWEIN Sándor: *Mizraim és Assur tanúsága. Az ó-szövetségi szent-iratok hitelessége és isteni sugalmaztatása az aegyptologia és assyriologia világitásában*, I-II. Surányi Nyomda, Győr, 1887., 1888.

28 GIESSWEIN Sándor: *Egyiptom és a biblia*, Szent István Társulat, Bp. 1909.

29 GIESSWEIN Sándor: *Az ó-egyiptomi Halottak könyve*, Pallas Nyomda, Budapest, 1890.

30 GERMANUS Gyula: *Giesswein Sándor az orientalista.* In: Giesswein Emlékkönyv, 56.

munkaköre azonban nem maradt meg szűk korlátok között. Igazságkutatása a nyelvészet és az eredet kérdésétől a humanitáshoz, az emberi nemet isteni hivatásához méltóvá tevő keresztény szeretet univerzalizmusához vezérelte, amelynek csak kezdete volt kiváló és maradantó orientalista működése.”³¹ Érdeme marad mindvégig, hogy: „Ő volt az első, aki orientális nyelvészeti kutatásban a sumir-akkad és uralaltáji nyelvrokonságra hívta fel a figyelmet. Ő volt az első, aki hazánkban az eszperantó nyelv közhasznúságát hangoztatta.”³² Úttörő elme volt nálunk abban az időben, amikor a kiegyezés utáni korlátok között megindult a gazdasági fejlődés, és kezdtük kivenni részünket a tudományok európai versenyéből. Az 1880-as években a nálunk még ismeretlen egyiptológia és assziriológia eredményeit ő ismertette meg a magyar közönséggel, és egyben összhangba hozta hitével. Ugyanakkor ez a nyelvészeti működés készítette elő számára az utat továbbbi, nagyobb körű és elmélyültebb irodalmi és gyakorlati tevékenységéhez.

A NEM KERESZTÉNY FILOZÓFIÁK ÖRVÉNYEI FÖLÖTT

Giesswein életrajza lépést tartott mind a gazdasági, mind a szellemi élet gyors változásaival. Egész lelkével a haladás mellett állt, mint Kiss Albin megjegyezte róla: „Szinte egy rajongó mohóságával fogadta magába az új idők eszmeáramlatait, s végtelen áldozatába került volna, hogy csak egyről is lemondjon, amelyben finom érzéke szolidabb értéket sejtetett vele. Szerencsére az ő tudományos vizsgálódásainak egésze arról tesz tanúságot, hogy értékeléseiben a keresztény eszmerend örök elemeit mindenkor föléje helyezi az átmeneti művelődési vívmányoknak. Még azon esetben is, amikor lelke az utóbbiakon feledkezik, s a szóban forgó két kategória közül a keresztény gondolatok hátrányára történik bizonyos látszólagos eltolódás: voltaképpen akkor is az örök ideák csillámlanak fel lelke hátterében, s ha alanyi színezettel is, de azok folyamányait törekszik a gyakorlati életben megvalósítani.”³³

Történelemszemléletét, történelembölcseleti elveit e fejezete első pontjában kifejtettük. Most a saját korában divatos naturalista és materialista történelembölcseletekkel kapcsolatos kritikájára térünk rá. Magatartásában eszményképe az osztrák keresztényszocialista Vogelsang volt, aki a történelmet szociológiai összefüggésében szemlélte. A történelem feladata a fejlődés okozati összefüggéseit feltárni. A filozófia feladatának a legfőbb okok kutatását tartotta, a történelembölcselet viszont az események legtávolabbi, végső célját kutatja. Ez az elhatárolása ugyan elméletileg kifogásolható, mivel a szempontok egymásba fonódnak, és így gyakorlatilag a szétválasztás nem mindig sikerül. Giesswein azzal igyekszik a problémát megoldani, hogy azt vallja: a történelem a múltat, a társadalomtudomány meg a jövőt tartja szem előtt. Az elméleti nehézséget a gyakorlatban megszüntette az a körülmény, hogy egész életében minden törekvése az igazságra irányult, és ezért juthatott el helyes eredményhez.

Giesswein mind a társadalomban, mind a történelemben az egyén elsődleges szerepét hangsúlyozta, ugyanakkor a társadalmi kapcsolat fontosságát is kiemelte, nem fogadhatta el korának determinista történelemszemléletét. A determinizmus a történelmet a természeti erők szükségképpen eredményének tekinti. A ható erők szerint három irányt

31 I. m. 58.

32 I. m. 55.

33 Kiss Albin: *Giesswein és a társadalmi tudományok*, in: Giesswein Emlékkönyv, 101.

különböztet meg: a mezozologikus elméletet, mely a környezet elsődleges szerepét emeli ki, a biológikus elméletet, ez az emberben tisztán magasabbrendű állapot lát, és végül a történelmi materializmust.

A környezetnek az emberi társadalmat alakító hatását már az ókorban is ismerték. Herodotosznál és Tacitusznál is megtaláljuk. Kora két divatos társadalom- és történelembölcselelőjével, Buckle-val és De Freeffel szemben, akik a fizikai környezetet tekintették a társadalmi organizmus szükségszerűen ható és kizárólagos tényezőjének, rámutat elméletük hiányosságaira. Ennek az elméletnek alapján a görög és itáliai környezetnek az újkorban is kellene hatnia, ami nyilvánvalóan nem áll fenn. Elismeri a környezet hatását, de kiemeli, hogy az ember maga is alakítja szellemi képességeivel a környezetet.

Taine az etnikai erők elhatároló szerepére mutatott rá. Ezt fejlesztette tovább a francia Gobineau és az angol Chamberlain a faj kiemelkedő szerepét hangsúlyozva. Gobineau szerint a népek fejlődése vagy hanyatlása faji, kémiai erőkre vezethető vissza. Az emberiséget három csoportra osztotta: fehér, sárga, fekete. Mindegyiknek megvan a saját jellemző vonása.

Az elsőt, az árját jellemzi a szépség és szellemesség, a másodikat, a mongolt, a hasznosság eszméje, a harmadikat, a négert, az asszonyias vonás és élénk művészi készség. Chamberlain szerint még az eredetinek tűnő személyi ténykedésekben is a faji szellem vak hatalma az igazi mozgató erő. Kedvelt eszméje érdekében Krisztus zsidó eredetét is kétségbe vonta. Ez a fajelmélet, a fasiszta ideológiához vezetett, a második világháború kirobbanásával mérhetetlen szenvedést zúdított az emberiségre. Giesswein, mint minden igazságra törekvő ember, már azért is elvetette, mert a fajnál bizonytalanabb fogalom alig létezik. Ezenkívül e kalandos faji teória háttérben az a gondolat lappang, hogy a lelki vonások tisztán a fiziológiaiaknak gyümölcsei. Maga a történelem cáfolja meg ezt a teóriát azzal, hogy igazolja: ugyanazok a lelki vonások a legkülönbözőbb népeknél megtalálhatók. Csak annyit fogad el az egész fajelméletből, hogy az egyes népek jellege, sajátossága hatással van intézményeinek kialakítására, különben képzelgésnek tartotta az egészet. Mélyen meg volt győződve az emberi nem szellemi egységéről, azért vallotta, hogy a kultúra lényegében egységes, a nemzeti kultúrák csak sajátos szint képviselnek.

Ugyancsak kritikával fogadta Gumplovicz pszichológiai és szociális miliő-elmélet,³⁴ mely szerint, ami az emberben van, az nem ő valójában, hanem a szociális környezete. Giesswein elismeri a szociális környezet hatását, de helyesen azt állítja, hogy nemcsak a szociális környezet hat az egyénre, hanem az ember is alakítja társadalmi környezetét. Comte és Spencer biológiai eszményét azzal utasítja vissza, hogy ezek nem magyarázzák meg az emberi társadalomban jelentkező erkölcsi és szellemi eszméket, melyek tértől és időtől függetlenek, egyben ezek biztosítják az ember számára a természetes környezet hatása alól való felszabadulást.

Az eddigi rendszerek is lappangó materializmust tartalmaztak. Marx történelmi dialektikus materializmusa nyíltan és határozottan az ateizmus elvi alapján állt. Ezt Giesswein nem fogadta el. Elismeri ugyan az egyén és társadalom életében a gazdasági tényezők jelentőségét, mégis hogy a szellemi világ ezek felépítménye lenne, ezt nem tudja elfogadni. Nem tudja magáévá tenni Loria véleményét, mely szerint a gótikus dómokot a vallásos buzgalom emelte ugyan, de ezt meg a gazdasági erők tüzesítették meg, hogy alkalmassá lehetett ily fenséges alkotások létrehozására. A post hoc, ergo propter

34 Vö. Kiss Albin: *Giesswein és a társadalmi tudományok*, in: Giesswein Emlékkönyv, 106.

hoc,³⁵ helytelen következtetés klasszikus példáját látja ebben. Elfogadhatjuk Sándor Pál megállapítását,³⁶ hogy Giesswein ebben a kérdésben a vulgáris marxisták, a polgári írók marxista felfogását tartotta szem előtt. Azt is megjegyezzük azonban, hogy a marxizmus irodalom- és művészetelméletét Lukács György és mások csak később dolgozták ki. A marxisták nem tekintik a szellemi világot egyszerűen a gazdasági alap felépítményének, hanem az emberben megjelenő szellemi világ megnyilvánulásának is, mely minőségileg megkülönbözteti az embert az állatvilágtól. Elismerik a szellemi erők, az ideológia és gazdasági tényezők kölcsönös hatását.

Mindezek a társadalmi elméletek, melyek lényegében materialista alapon álltak, arra törekedtek, hogy a történelmet természettudományi ismeretággá alakítsák át. Ez a gondolat egyértelmű az oksági elvnek feltétlen törvényszerűséggel történő érvényesítésével az emberi élet egész vonalán. Az emberi életben és a történelemben mindig találunk olyan jelenségeket, melyek nem tűrik a törvényszerűség bilincseit. Ezeket némelyek a szabadakarral, mások a személyiség egyéni adottságaival vagy a véletlennel próbálják megmagyarázni. Giesswein egy találó hasonlattal világítja meg a kérdés lényegét. A régi világban a csillagászok az égitestek pályájának sok titkát feltárták, de mindaddig nem lehettek a megfigyelések eredményei pontosak, amíg a Földet tekintették az egész csillagrendszer központjának. Azt vallja, ilyenféle hibában szenved a determinista világnézet is; nem a helyes központhoz méri és irányítja a jelenségeket. A történelem sajátos területe az ideák világában kezdődik.³⁷ Itt is van bizonyosfajta törvényszerűség, de egyúttal szabadság is. A determinista irányzatok számos értékes igazságot tartalmaznak, de a történelemben való mélyebb behatolást a metafizikai szemlélet adja.

Giesswein tehát a történelemben az ideáknak, az eszméknek tulajdonít nagyobb szerepet, bár elismeri a társadalmi, gazdasági tényezők jelentőségét. Dilthey szellemtörténeti irányzatához áll közelebb. A főbb ideák között, melyek szerinte a történelmet irányítják, első a vallásos eszme. Miként az Úr napját s ünnepeit jelző vörös szín a kalendáriumban, úgy emelkedik ki a történelem áradatában a vallásos idea, mint az embernek a hétköznapi élet célkitűzéseinél nagyobb hivatottságra mutató lelki vonása.³⁸ A materialisták a rendszerüket zavaró jelenséget igyekeznek elkődösíteni. P. Tiele megjegyzése szerint a vallás az ember alaptermészetében gyökerezik. Renan tévesen lát benne tiszta ösztönösséget, az ösztönösségből hiányzik a szabadság, és így történetietlen: a vallások a történelem tanúsága szerint nem ilyen természetűek. A maguk gyakorlati valóságában és fejlődésében a fantázia színeibe öltözhetnek, ám az alapjukat képező Isten-idea ugyanaz.³⁹

A másik jelentős metafizikai tényező az erkölcsi idea. Az ember világának legjellemzőbb vonása, hogy vele megjelent az élők világában az etika világa. Matematikai formulával nehezen fejezhető ki, de mint zsinórmérték az igazságosságra való törekvés végigvonul az egész történelmen. Bizonyos szellemi zsinórmérték, amely az emberi tevékenység folyamatai fölött van kifeszítve, amelyhez akarva, nem akarva is hozzámérjük cselekedeteinket. Amint a művészetek birodalmában mindenütt fellelhető a harmóniának bizonyos normája, éppúgy észlelhető ez az emberi cselekedetek összes kategóriáiban. Vasbilincsekkel egyik sem kényszerít hódolatra, de büntetés nélkül egyik sem léphető

35 „Ezután tehát ezért” (latin).

36 *A magyar filozófia története 1900–1945.* Bp. 1973. 95. sk.

37 Kiss Albin: *Giesswein és a társadalmi tudományok*, in: *Giesswein Emlékkönyv*, 108.

38 I. m. 108.

39 I. m. 109.

keresztül. Ez a norma teljesen független az emberektől, így azoktól a tényezőktől is, amelyekkel a determinizmus értelmezni szokta.⁴⁰ Abszolút értékű, bár a megvalósulása relatív. A haladást éppen az jelzi, hogy az erkölcsi értékek, mennyire valósulnak meg a gyakorlati életben.

A harmadik fontos eszme, mely végigvonul a történelmen, a szociális idea. Helyesli azok véleményét, akik a történelmet olyan tudománynak tekintik, amely az embernek mint szociális lénynek a fejlődését tárgyalja. Az embert ezer szál fűzi múltjához, jelenéhez és jövőjéhez. Elszigetelt egyén csak a fantázia terméke: nincs olyan jelentéktelen egyed a világon, aki az ő szociális környezetének fejlődéséhez valamely formában hozzá ne járulna.⁴¹ Az állati és az emberi társadalom között a legfőbb különbség abban van, hogy az emberi társadalom éppen a kultúra fejlődésével mindinkább a szellemi világ befolyása alá kerül.

A negyedik uralkodó eszme a történelemben éppen a kultúridea, ez mintegy az eddig tárgyalt háromnak az eredője. A kultúra az emberi szellem öntudatos munkájának gyümölcse, virága; ez nem valami reánk akasztott függelék, nem a természet tagadása: „Ha az emberi cselekedeteket kizárólag mechanikus, biológiai vagy gazdasági okok determinálják, ez esetben az erkölcsi és szellemi kultúra természetellenesség ismérveit hordozná magán, s megvolna minden jogcím a kiirtására. Ez esetben az egész tényleges fejlődés a természetnek valami rettentő eltévelyedése, vagy betegsége volna, amit azonban egyetlen józan érzékű ember sem képes elfogadni. Ha azonban, amint a helyzet tényleg áll, a kultúra annak az emberi természetnek a világa, gyümölcse, amelynek a szellem is integrális alkotó elemét képezi, akkor az emberi természet nem pusztán fizikai, hanem metafizikai értékmérővel is felmérhető. Ebben az esetben a kultúra nem lesz pusztán állati természet produktuma, sem természetellenes jelenség, hanem eszköz az emberi természet megnyilatkozására.”⁴²

Végso következtetése, hogy a történelmet elsősorban eszmék irányítják. Ő is elfogadja az evolúció elméletét, de azt vallja, hogy a felkapott evolúció a történelemből lényegében semmit sem magyaráz meg. Akik ettől várják a történelem mélyebb értelmébe való behatolást, L. Stein szerint összetévesztik a történés formáját annak tartalmával. Amint Vico szerint nincs matematika elvont igazságok nélkül, nincs szellemi tudomány sem a metafizikának elvont igazságai nélkül. Ez a lélek a történelemben, amely annak holt anyagát megeleveníti.⁴³ Giesswein különböző társadalomtudományi és történelembölcseleti műveiben ezeket az alapelveket részletezi. Különös értékét és jelentőségét az adja ezeknek a munkáknak, hogy sok aktuális kérdésen tudja igazolni álláspontját, elméletének igazságait és használhatóságát. Egyes kérdések tárgyalásánál finom árnyalati eltérésekre is rámutat. E tekintetben két munkája érdemel különösen említést: *Társadalmi problémák és a keresztény világnézet* és az *Egyén és társadalom*. Mindektől kitévő, hogy a metafizikai eszmék, főleg a vallásos és erkölcsi eszmék mennyire reális értékek a gyakorlati életben: úgy látja, hogy az a jogi kódex, amely az élet sújtottjainak védelmére az igazságosság és szeretet parancsaiban van összesűrítve, voltaképpen a nemzetgazdaságtannak is a legkitűnőbb törvénykönyve. Giesswein evolúciós szemléletével a társadalmi szociális kérdést is mély történeti távlatban igyekezett megvizsgál-

40 I. m. 110.

41 I. h.

42 I. m. 111.

43 I. h.

ni. Igaz, ezt a munkát csak részben végezte el: *Szociális törekvések és szocializmus az ókorban*, azután *Amerika szociális viszonyai* c. két művében. Szerette volna feldolgozni eszményképének, a középkornak szociális értékeit, melyet szerinte alig ismerünk, de erre már nem volt ideje.

A történelembölcseletnek ez a metafizikai szemlélete, amely igen jelentős szerepet juttat a vallási és etikai ideáknak, eszméknek a kor pozitivistá történéseinek körében nem válhatott ki mélyebb visszhangot. Ők természettudományos módszerrel csak a tények megállapítására törekedtek, az összefüggésekkel nem törődtek. Az 1920-as évektől kibontakozó magfizika és vele kapcsolatosan a kvantummechanika, mely az atom belső törvényszerűségeivel foglalkozik, hozott ezen a téren lényeges változást. Bebizonyosodott, hogy az anyag legkisebb részében, az atomban lejátszódó folyamatokban nem a klasszikus mechanika, hanem a relativitás törvényei, szabályai érvényesülnek. Kiváló fizikusok Bohr, Heisenberg, Einstein a relativitás elvének ellenére érvényesülő „lényegi rend” értelmét kutatva, helyet adnak a metafizikai gondolkodásnak, a vallásos és erkölcsi eszméknek.⁴⁴

Napjainkban joggal állíthatjuk, hogy minden fizikai folyamatnak vannak szubjektív és objektív feltételei. „Ma már tudjuk, hogy a tizenkilencedik századi tudomány maradéktalanul objektív világképe csak bizonyos ideális korlátozott esetekre volt érvényes; nem ölelte fel az egész valóságot.” A valóság titkait fürkészeve továbbra is használjuk az objektív és szubjektív fogalmakat, „de hogy melyik ponton választjuk szét e mozzanatok, az már szemléletmódunktól függ; bizonyos mértékig szabad kezünk van ezen a téren.” Ez a szemléletmódban bekövetkezett változás a világ mélyebb értelmének keresésében helyet biztosít a szabadakaratnak és a finalitás, a célszerűség elvének, valamint a metafizikának és a vallásnak. „Hatástalan a vallással szemben az ellenvetés, mely szerint a különböző vallások más-más spirituális formában próbálják kifejezni tartalmukat. Könnyen lehet ugyanis, hogy e sok eltérő formát komplementer megközelítéseknek kellene tekintenünk, melyek – kizárják egymást – csakis együttesen adhatnak számot az ember és az átfogó rend ezerarcú kapcsolatáról.”⁴⁵

A filozófia, a vallás más nyelven beszél az ezerarcú kapcsolatáról, az átfogó lényegi rendről, mint a tudomány: „a vallások szóképekben és parabolákban beszélnek, és ezek bizony sohasem közvetítik maradéktalanul a kifejezni kívánt tartalmat. Mégis hiszem, hogy végső analízisben minden régi vallás ugyanazt a tartalmat, ugyanazon viszonylatokat próbálja kifejezteni, és mindnyájuk problematikája az értékek kérdése körül forog.”⁴⁶ Iránytűnket pragmatikus állásponton is végső soron a lényegi renddel kell kapcsolatba hoznunk, vagyis Istennel. Heisenberg szerint a nyugati ember iránytűje keresztény eredetű: „E ponton Max Weberrel értek egyet, aki szerint a pragmatizmus a kálvinizmusra, tehát a kereszténységre alapozza a maga etikáját. Ha megkérdézzük a nyugati embert: mi a jó, mi a rossz; miért érdemes küzdeni, és mi az, amit el kell kerülni, látni fogjuk: válszai a kereszténység etikai normáit tükrözik; akkor is, ha réges-rég elveszítette kapcsolatát a keresztény parabolákkal és szóképekkel. Ha egy nap kimerül a mágneserő, amely felé a nyugati ember iránytűje mutat – és mi más lenne ezen erő forrása, mint a lényegi rend? – akkor iszonyatos dolog történik az emberiséggel, rosszabb az atombombánál, a koncentrációs tábornál is. No de nem azért beszélgettünk, hogy ilyen feneketlen mély-

44 WERNER HEISENBERG: *A rész és az egész beszélgetések az atomfizikáról*. Gondolat Bp. 1975.

45 W. HEISENBERG: i. m. 120–121.

46 I. m. 275.

ségbe tekintünk; reméljük inkább, hogy a lényegi rend nem veszíti el a vonzását; talán olyan úton érvényesül majd ismét, amit most még nem is gyaníthatunk.”⁴⁷ Heisenberg hisz abban, hogy a lényegi rendnek mindig érvényesülnie kell. Ezzel arra a tényre utal, „hogy mindig elmúlik a tél, virágba borulnak a mezők; egyszer minden háború véget ér, és újjáépítik a városokat. A pusztulás időről időre visszatorkollik a rendbe.”⁴⁸ Az Isten fogalmát egyes természettudósok a lényegi renddel azonosítják, a személyes Isten fogalmáig kevesebben jutottak el. Mégis ez az istenfogalom sok rokonságot mutat azzal az istenfogalommal, amelyet Giesswein a kereszténységen kívüli emberiségnél talált. Más vonatkozásokban is több hasonlóságot, rokonságot találunk eszméik és magatartásuk között.

Amikor Kiss Albin, a Giesswein emlékkönyv egyik legértékesebb cikkének írója, keresi Giesswein szellemi rokonságát, az akkor még fiatal Arnold Toynbee londoni származású (1889) történészre akad, aki a húszas évek elején tűnt fel azóta befejezett életművével, a *Study of History*-val. A *hellén civilizáció* c. művét, a fent említett sorozat kiemelkedő tanulmányát akkoriban közölte, amikor Giesswein még élt, és akihez Giesswein vonzódott – legalábbis szellemi rokonság alapján. Giesswein éppen az antikvitás szerelmese, ősi kultúrák és saját kora között tudott hidakat építeni. A hellén kultúra e nagy méltatójára csak csillogó szemekkel tekinthetett. Az idők kiemelkedő egyéniségei közt „alig van talán még egy, akit oly meleg szeretettel rajongana körül, mint Arnold Toynbee alakját”, mondja Kiss Albin. Meg is magyarázza, miért. „Toynbee szerint az az erő, amely az embert altruisztikus munkálkodásra tudja ösztökélni, egyedül a vallás.”⁴⁹ A társadalmi küzdelmekben a nagy angol történész és szociológus szerint nem a magasabb bér elérése a cél, hanem az, hogy munkás emberhez méltóan élhessen. Ezért Toynbee a proletárnegyedbe megy lakni. Toynbee tetteivel párhuzamosan Giesswein a Munkanélkülség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesületében felolvasást tartott a munkásokkal kapcsolatos visszaélésekről. A munkabérminimum vagy minimális munkabér mozgalma a Brit Világbirodalomból indult el, hazánkban Giesswein feszegeti ezt a problémát. Az akkori magyarországi viszonyok alapján 1910-ben 10 munkatelepen 16 óránál több volt a munkaidő, 16 óra 24 telepen. Giesswein fárad a bajok orvoslásáért, munkáskamara és iparfelügyeleti ellenőrzés elengedhetetlenül szükséges szerinte a maximális munkaidő megtartásához és a minimális bérek megállapításához.

Giesswein nevelési elvei közt szerepel az az igény, hogy a művelt osztály oktassa a munkásságot, hogy a kettő összeforrjon. „Ez az igazi nemzeti nevelés.”⁵⁰ A cikkíró kiemeli: „Toynbee gyönyörű példájára hivatkozva” – sürgeti Giesswein a művelt osztály és a munkásosztály találkozását. 1922-ben január 3-án szólalt fel ezért a parlamentben halála előtt tíz hónappal. Mert a haladó elmék mindenütt a Földön ugyanezt akarták és akarják. Lev Tolsztoj már fél évszázaddal korábban gróf létére oktatta a muzsikok gyerekeit a maga iskolájában, arisztokrata, de nemes érzésű orosz lányok és asszonyok, meg fiatal emberek is falukra jártak, és tanították az elmaradt orosz népet, és közölték velük a forradalmi, köztársasági eszméket. Ennek egy regénybeli lecsapódása csupán, de a valóság tükrözése Gorkij *Az anya* c. műve 1906-ból.

47 I. m. 281–282.

48 I. m. 279.

49 Kiss Albin: *Giesswein és a társadalmi tudományok*, in: Giesswein Emlékkönyv, 120.

50 NAGY Miklós: *Giesswein Sándor mint politikus*, in: Giesswein Emlékkönyv, 226.

Köztudomású, hogy Toynbee történetbölcseletének lényege a *challenge* és a *response* hullámzása a történelemben, vagyis a kor igényei kihívást jelentenek, amire a korszerű, az ún. nagy ember választ ad. És ezzel jut érvényre, kap hatalmat, életteret, tevékenységi kört. Giesswein talán az egyetlen nemcsak a katolikus klérusban, hanem az összes vallások és felekezetek papjai közt abban a Magyarországon, aki a legkorszerűbb választ tudta adni arra a kihívásra, amit a proletárkérdés, az osztályharc a századelőn jelentett. A fiatal Toynbee-nek idős, de a leckét megtanuló tanítványa volt. Hogy a XX. században a „polgári történettudomány atyja” (Tamás István cikkében) ilyen kézzelfoghatóan hathasson egy akkor már pályáját befejező magyar társadalomtudósra és politikusra, az mutatja, mennyire haladó és fogékony lélek maradt Giesswein Sándor öregkorára is.

TEOLÓGIAI MUNKÁSSÁGA: HITVÉDŐ, EGYHÁZJOGÁSZ ÉS BÉKEAPOSTOL

Giessweinnek szinte egész irodalmi működése a keresztény teokrácia, vagy a mai új teológiai kifejezéssel élve, a világi dolgok teológiájának köréhez tartozott. Mivel ezen a téren az egyháznak nincs külön tanítása, amint azt a II. Vatikánum és az utána kibontakozó teológiai irodalom is kifejti, ezen a területen a természetes erkölcsi elvek érvényesülnek. Giesswein ezt a természetes etikát tömören és legtökéletesebben a tízparancsolatban látja megfogalmazva. Amikor a természetes etikáról beszél, rendszerint a tízparancsolatot említi. Ez a természetes etika mindenféle humanizmusban érvényes. Az újkori állami, társadalmi, gazdasági és szellemi fejlődés hibáinak gyökerét ettől az erkölcsi alaptól való eltávolodásban, a macchiavellizmusban látja. Ebben a felfogásban Széchenyi örököse, aki bajaink, hibáink gyökerét szintén erkölcsi téren ismerte fel. Ez a humanizmus egyben korszerű apologetikus magatartásának is alapja. Első nagy apologetikus munkájában: *Mizraim és Assur tanúsága* tisztán nyelvtudományi alapon valószínűsíti az emberi nem egységének és az ember szellemiségének keresztény tanítását.

A buddhizmussal szemben a kor angol és francia irodalmának ismeretében végzi el az összehasonlítást és kimutatja, hogy a kereszténység mennyivel magasztosabb, és az emberi természetnek is mennyivel inkább megfelelő. A természettudományok széleskörű ismeretének birtokában valószínűsíti meg Isten arcát, és felfoghatatlan nagyságát a *Világegyetem és a lélek világa* c. munkájában. Tágabb értelemben egész irodalmi, sőt gyakorlati működéséről teljes képet akarna rajzolni, ki kellene terjeszkednie szociális működésére, politikai és nemzetközi tevékenységére, irodalmi munkáit is sorban kellene ismertetni, mivel mind-ezekben is ő elsősorban pap volt, papi jellegét nem tagadta meg soha.⁵¹

Giesswein nemcsak hogy nem tagadta meg papi mivoltát, hanem a világi dolgok vizsgálatánál is tovább ment a természetes etika határán, és a kinyilatkoztatás fényének erejével mélyebbre hatolt. Azt vallotta ugyan, hogy a kereszténységnek nincsenek a társadalmi, gazdasági életre vonatkozó dogmatikus irányelvei, de vannak olyan tanításai, melyek a természetes etikát megnemesítik, tökéletesítik, hatékonyabbá teszik. Ezeket a hegyi beszéd szelleme elnevezéssel foglalta össze, különösen a békemozgalommal, a háború kérdésével kapcsolatban emlegeti, hogy nemcsak a hegyi beszéd szellemét, de a tízparancsolatot is jóval előbb felrúgták az egyes nemzetek, mint a háború megkezdődött. A hegyi beszéd szellemét akarja érvényesíteni a világban. Ez a vágy teszi

⁵¹ MIHÁLYFI ÁKOS: *Giesswein Sándor emlékezete*, Stephaneum, Bp. 1925. (Szent István Akadémia emlékkönyvében), 26.

humanizmusát kereszténnyé. Az evangéliumnak a földön való megvalósulása is szoros kapcsolatban van a joggal. Éppen ezért nem véletlen, hogy Giesswein sokat foglalkozott az igazság paragrafusával, főleg az egyházjoggal. Baranyai Jusztin az Egyházi Lapokban, mint egyházjogászt méltatta halála után. *Giesswein* egyházi jogi tevékenysége szoros kapcsolatban állott társadalmi tevékenységével. Ezekben a munkáiban a keresztény bölcselő és teológus szemével vizsgálta a különböző társadalmi jelenségek mélyebb okait. A jogban kora jogpozitivizmusával szemben nem egyszerűen a fennálló társadalmi rend akaratának kifejezését látta, hanem ennek is természetes etikai alapját a minél nagyobb igazságosságra való törekvésben ismerte fel, mely függ az adott társadalmi és kulturális viszonyoktól, de minden jogban, amely megvalósulásában ugyan relatív, kell lennie valaminek az örök igazságból, mely abszolút. Az igazságosságra való törekvés, a katasztrófák ellenére a történelem vezérfonala. Többször idézi átalakítva az ókori mondást: Legyen igazságosság, hogy el ne pusztuljon a világ.

A társadalmi, nemzetközi viszonyok, a gazdasági és kulturális élet fejlődése vetette föl a jogalkotás korszerűsítésének problémáját. A berlini *Recht und Wirtschaft* c. folyóiratban vita indult a jogalkotásról, amelyből kifejlődött a nemzetközi szociális jogi mozgalom. Ebből alakult meg főleg a központi hatalmak területén, így nálunk is, a Társadalmi Jogalkotás Országos Szövetsége. Ennek megalakulásában Giesswein hatékonyan részt vett. Az ő elnöklete alatt tartotta a társaság 1916-ban első ülését, a végleges megalakulás 1917-ben történt meg. Elnöke dr. Szirtes Artúr egyetemi tanár, országgyűlési képviselő lett. Giesswein is tagja lett a választmánynak. Az első ülésen elhangzott előadásokat *Társadalom és Jogalkotás* Bp. 1917. címen kiadták;⁵² Giesswein írt hozzá előszót. Az egyesület hivatásának tartotta, hogy megvitassa a kulturális, társadalmi és gazdasági élet követelményeinek és jogi rendezésének korszerű elveit. E polgári egyesület nagyon megfelelt Giesswein elveinek és célkitűzéseinek: „Vajha ez a termékeny mozgalom a társadalmi erők helyes differenciációja után az erők új, hatalmas integrációjához és ezzel az új magyar kultúra diadalmas szépségű egységéhez vezetne.”⁵³ Szirtes Artúr előadásának számos gondolatát megtaláljuk Giesswein műveiben is: a társadalmi jogalkotás lényegében nem új. „Minden politikai törekvés, mely a széles néprétegeket az állami életben és különösen a törvényhozás gépezetében minél több joghoz kívánta juttatni, voltaképp a társadalomnak az állami jogalkotásba leendő minél teljesebb bevonására, a népek és az államnak lehető azonosítására irányult.”⁵⁴ A gazdaságpolitikai erők az államokban a kultúra csődjéhez vezettek. A technika csodálatos virágzását „a gazdasági hatalmasságok könyörtelen hatalmi harcukban mindenre felhasználják, ami a technika békés céljával ellenkező”. A szociális pedagógia se tudta teljesíteni feladatát: „a művészetek pedig a széles néprétegek és minden egyes ember életének művészivé tétele helyett, úgyszólván kizárólag az éppen gazdasági uralmon levők életének és szervezeti berendezésének díszítésére voltak kénytelenek energiájukat fordítani.” Pedig valójában: „A kulturális tényezők eredeti hivatása az igazi jogeszme tartalmával teljesen azonos.” *Hiszen valójában a kultúrfogalom nem más, mint az emberi együttműködés tökéletesítése és ebben az együttműködésben az élet szépsége.*⁵⁵

Giesswein a jogról alkotott korszerű elve alapján tudott együttműködni korának e haladó szellemű jogászaival, és ebben a szellemben kereste azoknak a társadalmi moz-

52 *Társadalom és Jogalkotás. Goldzieher Miksa és mások előadásai.* Bevezetőt írta: GIESSWEIN Sándor, Eggenberger, Bp. 1917.

53 I. m. 4.

54 I. m. 5.

55 I. m. 6–7.

galmaknak jogi alapját, melyekben tevékenyen részt vett. Már említettük, hogy a magyar polgári békeegyesület 1908-ban Giessweint elnökévé választotta. XIII. Leó pápával együtt neki is alapelve volt: *Iustitia et Pax*, igazságosság által béke. Egyéni meggyőződésének és a kor individuális szellemének megfelelően az egyén belső békéjében látta azt az alapot, amelyre felépül az igazságosság és a méltányosság alapján a társadalom békéje; a társadalmi igazságosság és méltányosság az alapja a nemzeti élet békés fejlődésének; a nemzetek között érvényesülő igazságosság és méltányosság biztosítéka a nemzetközi élet békés fejlődésének. Ennek a békének legfőbb biztosítékát a keresztény erkölcs megvalósításában látta. Ezt fejtette ki az 1913-ban kiadott munkájában: *Kereszténység és békemozgalom*.⁵⁶ A balkáni háborúval kapcsolatban azt írja, hogy ez a háború meggyőzhetett minden gondolkozót, hogy a fejlődő technika nemcsak az emberi élet mindennapos mozzanatait tökéletesíti, hanem az öldöklés és pusztítás lehetőségeit is. A háború eddig a nemzetközi ítélkezés, a megsértett igazságosság megtorlásának és helyreállításának eszköze volt. Erre a szerepére többé nem alkalmas. Új eszközökre van szükség, ezek a nemzetközi jog és a nemzetközi bíraskodás.

A béke igazi biztosítékát a Messiás hozta meg: Krisztus, a béke fejedelme oly erkölcsi igazságokat tanított, melyek ha általánosan megismerik és a gyakorlatba átvisszik, a viszály, a háborúság csíráját elfojtják. A békeszeretők Isten fiai. A harc, amit Krisztus hirdet, erkölcsi harc. Az ő kardja az Isten ígéje, ereje: béketűrés, szelídség, szeretet. Ezzel a fejszét annak a fának a gyökerére teszi, mely a tömegmészárlás vérfagyasztó és pusztító gyümölcseit termi meg.⁵⁷ Ennek a krisztusi békegondolatnak az érvényesülését vizsgálja azután az egyházatyáknál, különösen kiemelve Szent Ágostont, aki azt vallja, hogy „*nagyobb dicsőség a háborút szóval megölni, mint az embereket karddal, a békét a béke s nem a hadakozás által megszerezni.*”⁵⁸ Sorra veszi a középkor teológusait és pápáit, az új korban Victoriót és Suarezt emeli ki, de Kant világbéke gondolatában is a keresztény békegondolat megvalósítását ismeri fel. Saját korának mozgalmaiból, főleg Suttner Berta Nobel-díjas osztrák írónót, a polgári békemozgalom harcos egyéniségét, Nobel Alfrédot, az orosz Bloch Ivánt, a nemzetközi döntőbíráskodás lelkes képviselőjét, és természetesen XIII. Leó békéről szóló körleveleit emeli ki.

Végso következtetésként megállapítja, hogy mindaz a munka, mellyel a nemzetközi megegyezést előmozdítani törekszünk, a keresztény kultúra védelmét foglalja magában. A XIX. század vívmánya volt a rabszolgaság eltörlése, a XX-é, hogy a nemzetek testvériségével, a nemzetközi jog által a békés érintkezés kapcsolatát biztosítsa.⁵⁹

Nobel Alfréd szerint a dinamitnak is a béke ügyét kell szolgálnia, mivel elég egy szikra, és egész hadosztályokat tehet tönkre. A dinamit se tartotta vissza az imperialista hatalmakat az első világháború kirobbantásától. Giesswein mindjárt a háború első évében az ország különböző városaiban: Sopronban, Győrött, Szabadkán, Szombathelyen előadásokat tartott. Ezekben azt igyekezett bizonyítani, hogy a háború kitörése nem jelenti a békemozgalom igazi célkitűzésének, a nemzetközi jognak a csődjét, amint a járvány sem jelenti az orvostudomány csődjét, hanem új kutatásokra ösztönöz. Az embereknek szükségük van katasztrófákra, hogy a letargiából felébredjenek. Ahogy Széchenyi az 1831-es kolerajárványtól azt remélte, hogy felébreszti a „javítási szomjat”, úgy remélte

56 GIESSWEIN Sándor: *Kereszténység és békemozgalom*, Stephaneum, Bp. 1913.

57 I. m. 7.

58 I. m. 11.

59 I. m. 25.

ő is, hogy a világháború mérhetetlen szenvedése ébresztőleg hat a nemzetek békés egymás mellett élésének eszméjére: „Lehetetlen, hogy sokakban ne ébredjen fel a javítási szomj. Akárhányan odaállunk szívesen az áldozatok közé, ha ennek árán a nemzeteknek és főként a kis nemzeteknek (s mi is azok vagyunk) életét biztosító nemzetközi jogrend megállapítható és kellő szankcióval biztosítható volna.”⁶⁰

Sokoldalúan megvilágítja, hogy a vérségi társadalom korából a vérbosszú örökségként megmaradt háború semmiképpen sem alkalmas eszköz a nemzetközi igazságosság helyreállítására. Igaz, nincs haladás áldozat nélkül, mégis: ok nélkül egy-egy szál se esék le ebből az erdőből (az emberiségből)⁶¹ Az ember legszebb küzdelme a természettel való harc. A háború nem szolgálja sem az egyének, sem a fajok kiválasztásának célját, mint a biológiában Darwin tanítja az állatokra nézve. „A mai kor ekrazitos háborúja a legfényesebb diadalokban győztes felet is annyira megbéníthatja, hogy a most vezető kultúrnépek helyébe majd a jövő barbárjai nyomulhatnak előre.”⁶² A gazdasági fejlődés, a világgazdaság kifejlődése szükségessé teszi az államok szövetségének kialakulását, a nemzetközi jog kifejlesztését. Másrészt: „A mai gazdasági és szociális viszonyok újfajta küzdőteret nyitottak meg az ipar, a kereskedelem, a szociális szervezkedés terén, melyekkel egyik nép a másikat leverheti, visszaszoríthatja. Ez nemes versengés, melyből mindenkinek haszna lőn.”⁶³ Ezeket az előadásait 1915-ben *A háború és a társadalomtudomány* címmel adta ki. A kis könyv teljes tiszta jövedelmét az elesett katonák árváinak javára a békeegyesületnek adta át. A könyv célját ebben jelölte meg: „Talán e könyvecske is hozzájárul valamivel ahhoz, hogy a békemozgalom lényegét és igazi célját jobban meg- és felismerjék, s ahogy a nemzetközi szervezkedésre való törekvést, ne dobják egyszerűen a világbéke és örökbéke etikettjével ellátva a szép, de elérhetetlen ideálok tengerébe.”⁶⁴

A háború további éveiben az igazságos béke gondolata került Giesswein békemozgalmi munkássának előterébe. 1917-ben jelent meg *Igazságosság és béke* c. munkája, és ezt németül: is kiadta.⁶⁵ A háború után a nemzetközi jog és a népek valódi, szabad társuláson alapuló szövetsége jöjjön létre a háborút befejező imperialista békék biztosítására létrejött Népszövetség helyére.⁶⁶ Akárcsak Deák az elnyomatás éveiben, ő is meg volt győződve az igazság győzelméről, ettől várta hazánk sorsának jobbrafordulását. Ekkor írta meg művét, ami halála után jelent meg: *A nemzetközi jog theologiai alapelvei* címmel.⁶⁷ Erre megbízatást a keresztény demokraták 1922-ben Bécsben tartott kongresszusától kapott. Megbízták, készítsen egy propagandairatot, amelyből a keresztény hívek és a papság megismerhessék a középkor nagy teológusainak a nemzetközi jogra és a népek szövetségére vonatkozó tanítását. Ez 1923-ban megjelent franciául a *La Democratie* c. folyóiratban, magyarul 1925-ben az emlékkönyvben, és németül 1926-ban. Lényegében azokat az eszméket tárgyalja, melyeket már a *Kereszténység és békemozgalom*, valamint *A népek szövetségének gondolata az új skolasztikában* c. előadásaiban, illetve írásaiban is tárgyalt. Az emberi nem szellemi egységében és a béke gondolatában látja

60 I. m. 12.

61 I. m. 16.

62 I. m. 33.

63 I. m. 33.

64 I. m. 6.

65 GIESSWEIN Sándor: *Igazságosság és béke*, Bp. 1917; Uő: *Gerechtigkeit und Friede*, Pozsony, 1918.

66 GIESSWEIN Sándor: *Háború és béke között*. Stephaneum, Bp. 1921.

67 GIESSWEIN Sándor: *A nemzetközi jog theologiai alapelvei*, i. m.

a nemzetközi jog alapját. A harmonikus egység lényege: az egyenlőség és egyenrangúság célszerű alá- és mellérendeltséggel, ahol az egyik rész támogatja és kiegészíti a másikat, és mindegyik megtalálja az őt megillető megbecsülést. Ez a harmonikus egységnek a lényege, amely nem tűr meg semmiféle faji és osztályharcot.⁶⁸ Az emberi ész e harmonikus egységre törekvésének legszebb költői kifejezését Dante adta: teljesen világos, hogy csak a béke nyugalmanak állapotában képes az emberi nem a legnagyobb szabadsággal és könnyűséggel elvégezni az ő sajátos feladatát, amely majdnem isteni. Ezért az általános béke mindama javak között a legnagyobb, amelyek a mi boldogságunkat elősegítik és megteremtik. Az emberek az istenséghez leghasonlóbbakká akkor válnak, amidőn egységesek.⁶⁹ A béke gondolatát végigkíséri a keresztény hagyományban. A nemzetközi jog keresztény bölcséleti alapját az új-skolasztikusok által kidolgozott szolidaritás eszméjében látja. Azután a népek szövetségének eszméjét világítja meg történeti távlatban, végül megállapítja: „A katolikus teológiának és általában a keresztény tudománynak nagy dicsősége, hogy ezek a nagy eszmék, amelyek a mostani századnak legaktuálisabb kérdései, ezen talajból fakadtak. Sajnos azonban mind a múltban, mind a jelenben számosan közülünk ezen nemes törekvéseket gúnyos mosollyal lenézik, vagy tudomást se vesznek róluk; valóban a keresztény eszméket álmodozásoknak és utópisztikus agyszüleményeknek tartják. Pedig igen sok utópiából lett idővel reális valóság.”⁷⁰

Az állam és a nemzetek önistenítése a múltban roppant nagy károkat okozott. A világháború a nemzeti önhitséget még fokozta: „még mindig sokan vannak, akik ezt továbbfejlesztve, a világot ezáltal újra lángokba akarják borítani, mert önző érdekük az, hogy itt a földön ne legyen tartós béke. Ők elfelejtették a komoly munkát, és szeretnének a zavarosban halászni. A jövő azonban azoké, akik a békét hozzák a világ számára. Mi keresztények bírjuk az igazi békeszerzésnek evangéliumi hagyományait és Krisztusnak békehozó kegyelmét és szeretetét; nekünk nem szabad tétlenül, ölbetett kezekkel várni azt, hogy a békét számunkra mások megteremtsék, nekünk szent kötelességünk, mint elsőeknek, közreműködni a népek kiengesztelésének és a béke megteremtésének nagy munkájában, hogy így valóban Isten fiaivá legyünk, és hogy az emberek megismerjék tetteinkből, hogy Krisztus követői és tanítványai vagyunk, aki érettünk feláldozta magát.”⁷¹

Cikkeiben, tanulmányaiban sok minden más kérdéssel is foglalkozott még Giesswein. Itt csak két tárgykört említünk még röviden: a nevelés problémáját és a női emancipációt, illetőleg a dolgozó nő problémáját. A nevelésben az egyoldalú értelmi nevelés helyett, amely a fölvilágosodás örökségéként sok esetben túlzottan érvényesült, Pestalozzival az akarat, a jellemnevelés fontosságát hangsúlyozta. A jellem nem kész valami, csak adottságaink vannak, nekünk magunknak kell kialakítanunk. A nevelésben a család, társadalom, állam és egyház harmonikus egységét emeli ki. Az erkölcsi nevelésben a valláserkölcsei alapot hangsúlyozza.

A nőkérdésben nem a merev egyenjogúság volt az eszménye, hanem az egyenrangúság és méltányosság volt az eszményképe, mely figyelembe veszi a női természet és hivatás adottságait. Hangsúlyozta, hogy egész társadalomnak nagy szüksége van a női nem jellemző tulajdonságaira, az anyaiságra, vagyis az önzetlen, áldozatos szeretetre. A dolgozó nők számára viszont egyenlő munkáért egyenlő bért követelt.

68 I. m. 190.

69 I. m. 191.

70 I. m. 213.

71 I. m. 219.

EX LIBRISE: LABOR OMNIA VINCIT

Amikor e fejezet elején Giesswein tudományos működését jellemeztük, egyúttal a tudósnak legjellemzőbb vonásait is megrajzoltuk. Néhány kiegészítés még. Ex librise jól kifejezi sokoldalú érdeklődését. Előtérben az ősz szerzetes könyvektől és a földgolyótól körülvéve, Giesswein szellemi világ iránt való érdeklődésének kifejező szimbóluma. A jobboldalon ott áll a földgömb mellett az édesanya gyermekével, a baloldalon a dolgozó férfi, háttérben egy középkori gótikus dóm homlokzata. A középről, a tudós kitárt jobb karjától emelkedik ki a kereszt, és a kereszt fölött ott a tudós jelmondata: *Labor omnia vincit*, a munka mindent legyőz. Mindezek Giessweinnek, a tudósnak kifejező jelképei. Sokoldalú tudományos érdeklődéséé, mely elsősorban a humán tárgyak felé fordult, bár Giesswein otthonos volt a természettudományok területén is. A gótikus dóm jelzi a középkori eszménynek, a harmonikus egységben látásnak a megvalósítására való törekvését. Az anya jelképe lehet annak az áldozatos szeretetnek, mely nélkül az élet nehezen viselhető el. Itt azonban szimbolizálhatja Giesswein tudományos érdeklődésének azt a törekvését, mellyel az élet legmélyebb kérdéseinek titkát kutatta a tudós segítségével, melynek megoldását azonban csak a kereszt titkában találta meg. A jelmondat hangyszorgalmát jelképezi, mellyel idősebb korában is kora tudományos színvonalán tartotta magát.

Mind budapesti, mind győri lakásán nagy könyvtára volt. Érdeklődésének tárgyköréből a nyugati nyelveken megjelent legújabb és legjobb szakkönyvek és folyóiratok álltak rendelkezésére. Ezeket alaposan tanulmányozta, amit nemcsak tudományos működése igazol, hanem a bennük található sok bejegyzés is. A tudósnak egyik legjellemzőbb vonása éppen ez a kor színvonalán álló óriási tárgyi ismeret. Mint maga, a tudományos munkásságról írva megállapította, hogy az anyag összegyűjtése csak az első lépés, az igazi tudós munka ezután következik, az összegyűjtött anyag alapos, részletes analízise, amely nélkül könnyen tévedésbe eshetünk. Az igazságok analitikus megállapítása után jön a valóban tudományos munka, az értelem kombinatív tehetségével a szintézis. Giessweint értelmi képessége mind az analízis, mind a szintézis területén magasan kiemelkedő, európai gondolkodónak mutatja.

Giesswein elsősorban a humán tudományok terén működött, vagyis a tudásnak azon a területén, ahol az egyén szubjektív magatartása teljesen ki nem kerülhető, ki nem küszöbölhető, mindig marad az igazságosságnak némi egyéni színezete. Ez csak úgy csökkenthető a minimumra, ha a tudósban él az igazságra való törekvés megvesztegethetetlen akarata. Giesswein azt mondja, hogy a természettudományokkal szemben a humán tudományoknál a tudós bírói székbe ül, ez azonban nem teszi őt rászrehajlóvá, mint ahogy a bírót sem, hanem éppen ez teszi kötelességévé az igazságosságra való törekvést. Benne valóban élt a rászrehajlás nélküli igazságosságra való törekvés. A megismert igazság mellett bátran, rendíthetetlenül kiállt, akkor is, ha ezért szenvednie kellett. Az igazságot elfogadta, bármely forrásból származott.

A tudósnak ezek az adottságai emelték őt szellemileg, főleg a keresztény kultúra területén messze kortársai fölé, ezért látott saját korában is tisztábban náluknál, és merészelt oly területekre is lépni, melyeket sokan tévesnek ítélték. Ezért látott messze előre, mivel nem sajnálta a fáradságot, már csírájában felismerte a fejlődés irányát, és így meglátta a XIX. század és a XX. század legnagyobb megoldandó problémáját, amikor azt kortársainak nagy része csak múlt jelenségként kezelte.

Szerkesztőségi megjegyzés: Újabb irodalom Giesswein Sándorról. Válogatás

Cziráki László OSB: Új idők küszöbén. Kézirat, 226 gépelt lap. Pannonhalmi Főapátság Könyvtára, Bencés Kézirattár, BK 873.

Giesswein Sándor a modern kereszténydemokrácia előfutára. *Demokrácia-Kereszténység-Humanizmus*. Barankovics István Alapítvány, Bp. 1994.

Németh József: Giesswein Sándor pedagógiai nézetei. In: *Giesswein Sándor a modern kereszténydemokrácia előfutára*. *Demokrácia-Kereszténység-Humanizmus*. Barankovics István Alapítvány, Bp. 1994. 48–54.

Szolnoki Erzsébet: Szociális igazságosság és keresztény szeretet. Giesswein Sándor a magyar keresztényszociális és kereszténydemokrata gondolkodás megalapozója, Éghajlat Könyvkiadó, Bp. 2003.

M. Szebeni Géza: Giesswein Sándor keresztényszocializmusa (Magyar Szemle Könyvek) Bp. 2016. 300 lap.

GYULA JÁNOSI

ALEXANDER GIESSWEIN, THE LINGUIST, THE PHILOSOPH AND THE THEOLOGUE

Alexander Giesswein (1856–1923) was a Catholic Priest of the Diocese Győr („Jaurinum”, „Raab”, Hungary), Papal Monsignore, Egyptologist, Bibliist, Linguist and a Politician and propagator of the Esperanto language the same. He learned Theology in Vienna and Budapest, one of the leaders of the Society “Saint Stephan” in Budapest and one of the founders of the “Saint Stephan Academy” in Budapest, a Deputy in the Parliament for about 20 years, one of the representants of the Christian Democracy and he was near to the Socialist (Social Democrat) Party. About his political activity one could get information in the last years, but about linguistical works, his philosophy and theology no. Therefore we publish the essay, part of a book of Father Gyula Jánosi (1910-1978, see his bibliography in the precedent volume of this periodical), an essay of a book which remained in manuscript in the year 1978. His works were published in his time in Vienna, Freiburg im Breisgau and in Bern in German; in Paris, Brussels and in Louvain in French so his name was known in the German and French speaking area, but forgotten, as the Pioneers’ names who preceed their time. We reproduce here the bibliography of some of his publications in non Hungarian languages:

Causae et evolutio schismatis Graecorum. Dissertatio inauguralis, Reichard-Litfass, Sopron, 1880.

Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft in ihren Beziehungen zur Theologie, Philosophie und Anthropologie, Herder, Freiburg im Breisgau, 1892.

Les éléments déterminatifs t-n-l dans les langues indogermaniques et ouralo-altaïques. Bruxelles, 1894.

Le progrès de la linguistique, Paris 1899. (Extrait du compte rendu des travaux)

Deterministische und metaphysische Geschichtsauffassung. Wien, I–II. 1906–1907.

Charakterbildung und sittliche Erziehung. Kempten-München, 1913.

Der Friede Christi: Christentum und Friedensbewegung, Kirsch, Wien, 1913.

Soziologische und geschichtsphilosophische Bemerkungen zur Organisation der zwischenstaatlichen Beziehungen. Bern, 1916.

Gerechtigkeit und Friede. Pressburg [Bratislava], 1918.

Les traditions du catholicisme et les devoirs des catholiques d’aujourd’hui, in: La Démocratie [Paris], 1923.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

A „MODUS VIVENDI” FOGALMÁNAK ÚJDONSÁGA MAGYARORSZÁGON 1945–1948-BAN

Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján

XII. Piusz pápa álláspontjával kapcsolatban elterjedt vélemény, hogy ellenzett volna bármely tárgyalást a szovjetekkel vagy a kommunistákkal. Ezzel szemben viszont tartja magát az az álláspont is, miszerint a pápa tárgyalt volna, hiszen rákényszerült, mert a Katolikus Egyház helyzetében új helyzet állott elő: a Vörös Hadsereg által megszállt kelet-közép-európai területeken mintegy 40 millió katolikus élt, és biztosítani kellett a „modus vivendi”-t, a békés egymás mellett élés feltételeit. Hansjakob Stehle, aki nagy hatású könyvében a németországi új keleti politika, az „Ostpolitik” szót a Vatikán keleti politikájára alkalmazta, már megemlítette, hogy az asszumpcionista szerzetesek levelezésében talált adatot arra, hogy egy bizonyos Oszokin népbiztos és Puskin nagykövet előzetes tárgyalásokat folytatott, és írt arról is, hogy két magyar páter volt a közvetítő.¹ Újabban „A hallgatás egyháza és a pápai diplomácia 1945–1965” címmel rendezett nemzetközi konferencián, Velencében hangzott el² a Vatikáni Államtitkárság levéltárosának a kérdéssel kapcsolatos előadása, amelyben elsősorban P. Nagy Töhötöm SJ emlékirataira támaszkodott,³ s amelyeket az újabb irodalom tükrében beillesztett a nemzetközi összefüggésekbe.

A hazai kutatás nem innen közeledett a témához. Elsődlegesen P. Nagy Töhötöm SJ⁴ emlékiratai nyomvonalán haladt, a hatvanas években Argentínában spanyolul és magya-

- 1 STEHLE, Hansjakob: *Die Ostpolitik des Vatikans, 1975*. 189sk. Hivatkozással Jean de Matha francia asszumpcionista szerzetesnek, a moszkvai Szent Lajos katolikus templom lelkészének az asszumpcionista generálishoz 1948. januárjában és 1948. március 4-én kelt két levelére, amelyeket a római asszumpcionista generalicia levéltára őriz.
- 2 HAMERLI Petra – SOMORJAI Ádám: *A hallgatás egyháza és a pápai diplomácia 1945–1965 – Nemzetközi konferencia Velencében*, in: <http://ujkor.hu/content/a-hallgat-as-egy-haza-es-a-papai-diplomacia-1945-1965-nemzetkozi-konferencia-velenceben>
- 3 ICKX, Johan: *L’Ostpolitik di Pio XII. Il “modus vivendi” proposto a Mosca 1946–1947. Il caso di padre Alessandro Töhötöm Nagy S.J.*, in Emilia HRABOVEC – Giuliano BRUGNOTTO – Peter Jurčaga (szerk.): *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945–1965 / Umlčaná Církev a pápežská diplomacia 1945–1965*, Vatikánváros 2018. 155–179.
- 4 Nagy Töhötöm Sándor, az olasz és spanyol forrásokban Alessandro Nagy (1908–1979), 1926-tól jezsuita, majd 1948-ban Argentínában kilépett a rendből, megnősült. 1952-ben Alessandro Varga néven szabadkőműves lett, itt elérte a mester fokozatot. 1968-ban hazatelepedett családjával, Budapesten élt és az Akadémia Kiadó szerkesztőségében dolgozott, emellett több dél-amerikai ország budapesti képviselőjének is vállalt munkát. Ismételten járt Rómába, ahol fogadták a jezsuita kúrián és a Vatikánban. Életművével,

mul megjelentett,⁵ melynek német változata 1969-ben Bécsben,⁶ új magyar kiadása pedig 1990-ben Szegeden jelent meg.⁷ Nagy 1945 nyara és 1946 novembere között öt alkalommal volt Rómában, ő volt az egyik, saját maga által megnevezett személy, aki javasolta XII. Piusz pápának a veszprémi püspököt, Mindszenty Józsefet⁸ esztergomi érseki kinevezésre, majd hozta haza, ezer veszélyen át, a kinevezéssel kapcsolatos első levelet az érintettnek. Későbbi útjain közvetítő szerephez jutott nemcsak a magyar egyház és a Vatikán, hanem a szovjetek és a Szentszék között is, így maga számára is váratlanul belesodródott abba küzdelembe, melynek fő célja az volt, biztosítsa a túlélés lehetőségét a katolikus egyház számára a szovjet megszállás és kommunista hatalmi berendezkedés alá került országokban. – Ez a küzdelem tehát eddig elsősorban a KALOT-tal kapcsolatban volt a kutatás tárgya, majd pedig a kereszténydemokrácia, nevezetesen a Demokrata Párt, vagy Barankovics Párt sorsának alakulásával kapcsolatban. Abban az ütemben, ahogy egyre több forrás került elő, világhosszá vált a szerzők számára, hogy érdemes önállóan is kutatni ezt a kérdést.

A jezsuita páterek és Mindszenty hercegprímás közti ellentét jelentőségére 2009-ben Szokolczai György hívta fel figyelmemet, aki több részletben adta közre kutatásainak eredményeit, majd egy kötetben kiadta azokat.⁹ Ekkor azonban mind a vatikáni levéltárak, mind a jezsuita generalícia levéltára zártak voltak e periódusra és a megnyitásra várni kellett.¹⁰

A kérdéssel kapcsolatban számos részlet már napvilágra került, hiszen alaposan dokumentált irodalma van a KALOT-nak¹¹ és Nagy Töhötöm munkásságának egyaránt,¹²

a KALOT-tal, amelynek Kerkai Jenő rendtársa oldalán fő szervezője volt, BALOGH Margit foglalkozott, lásd: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1998. 235 lap (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 23.) Egyes munkáit Keresztes András feldolgozta és elhelyezte a Magyar Elektronikus Könyvtárban: mek.oszk.hu.

5 Spanyolul: NAGY, Alessandro: *Jesuitas y masones, con una carta abierta a Su Santidad Paulo VI*. Edición del autor. Buenos Aires 1963, utánnomás 1965-ben és 1966-ban. Magyarul: NAGY Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Szerzői kiadás, Buenos Aires 1965.

6 NAGY, Töhötöm (Dr.): *Jesuiten und Freimaurer (Mit einem offenen Brief an Seine Heiligkeit Paul VI.)*, Wilhelm Frick Verlag, Wien, 1969.

7 NAGY Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Szeged 1990. – Az 1960-as évek második felében a Kosuth Kiadó néhány száz „kalózpéldányt” is kinyomatott, belső, zárt terjesztésre, a szerző engedélye nélkül. – Köszönöm Keresztes András közlését.

8 Mindszenty József (1892–1975), rkat pap 1915-től, veszprémi püspök 1944-től, esztergomi érsek 1945-től, bíboros 1946-tól. Életrajzához és működéséhez legalaposabb: BALOGH Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*, I–II. Budapest 2015.

9 SZABÓ Róbert – SZAKOLCZAI György: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására*. Gondolat, Bp 2010. (első kiadás). – Ezt megelőzően a kisebb közlések a Magyar Szemle c. folyóirat 2007. és 2008. és a Múltunk 2008. évfolyamában, ill. 2008–2010 között az Egyházfórum c. folyóiratban jelentek meg (itt nyolc részletben).

10 „P. Nagy naplójából, de a körülményekből is az következik hogy Mindszenty írt, sőt talán többször is írt a pápának a KALOT és személy szerint P. Nagy ügyében. E könyv fiatalabbik szerzője [Szabó Róbert] megkísérelte, hogy megtalálja ezt a levelet a magyarországi levéltárakban, de eddig sikertelenül. Az a valószínű, hogy ez a levél csak a Vatikán levéltárában lelhető fel, de ott ennek az évnek az iratai még nem kutathatók.” In: SZABÓ Róbert – SZAKOLCZAI György: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására*. I. m. 42.

11 Első helyen BALOGH Margit munkáját kell említeni: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*. i. h.

12 Főleg a Jezsuiták és szabadkőművesek német nyelvű kiadására támaszkodik: ICKX, Johan: *L'Ostpolitik di Pio XII. Il "modus vivendi" proposto a Mosca 1946–1947. Il caso di padre Alessandro Töhötöm Nagy S.J.*, i. m.

de ezek a monográfiák nem adtak dokumentumtárat, tehát a hivatkozott iratokat nem közzétek teljes terjedelemben, továbbá nem ismerhették a vatikáni levéltárakban őrzött dokumentumokat, amelyek között újabb fontos iratok kerültek elő. A vatikáni levéltárak XII. Piusz pápaságára vonatkozó dokumentumainak tanulmányozása nemrég vált lehetővé meg a kutatók számára.¹³ Eljött tehát az ideje annak, hogy vállalkozzunk annak a véleménynek a megerősítésére, hogy a pápa kész volt a tárgyalásokra.¹⁴

A Vatikáni Államtitkárság mindkét szekciójának levéltáraitól 1945-ből, 1946-ból és 1948-ból számos dokumentum található az esztergomi érsek hercegprímástól, majd bíborostól, továbbá a magyar jezsuitáktól, első helyen Nagy Töhötömtől, továbbá P. Jánosi Józseftől,¹⁵ és a közvetíteni próbálkozó Borbély István¹⁶ tartományfőnöktől.

Kutatásaink alapján elmondható, hogy hazánkban a katolikus táborban kétfajta vélemény létezett az egyház által követendő magatartás kérdésében. Az egyiket Mindszenty József, képviselte, aki 1945. október 2-án vette át főegyházmegyéje igazgatását,¹⁷ hercegprímási feladatkörét úgy értelmezte, hogy király és nádor (kormányzó) nem lévén, ő a harmadik közjogi személyiség, akinek nemzetvédő feladatai vannak a szovjet és a kommunista hatalomátvétellel szemben, ezért nem volt híve a tárgyalásos politikának, főleg, hogy vélelmezte és hirdette is, hogy az amerikaiak rövid időn belül felszabadítják Kelet-Közép-Európát. Vele szemben álltak a bíboros által megnevezett személyek, így Szeffü Gyula¹⁸

13 Ferenc pápa 2019 márciusában jelentette be, hogy 2020. március 2-án megnyitja levéltárait a történészek előtt XII. Piusz pápa pontifikátusára. Ez meg is történt. A sajtójelentéseken túl lásd: *A Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok olasz nyelvű inventáriumának hungarika anyagai, 1939. február 10.–1948. december 31.* Szerk. SOMORJAI Ádám OSB. METEM, Budapest 2020. 108 lap. – A pápa által megnyitott periódus 1958. október 9-ig, XII. Piusz haláláig tart.

14 Más álláspont szerint a pápa ingadozott. Ez érthető, hiszen 1945–1946-ban még minden képlékeny volt, és az is igaz, hogy bár írásban adott megbízást Nagy Töhötömmel, hogy közzölje szovjet kapcsolataival: az Apostoli Szentsek kész tárgyalni, azonban erre választ – forrásaink szerint, ezen a csatornán – nem kapott. A kérdéshez lásd még bővebben: Johan ICKX–KERESZTES András–SOMORJAI Ádám OSB (szerk): *Scontrarsi o negoziare? Alternative dei Cattolici nel dopoguerra in Ungheria alla luce di alcuni documenti Vaticani. – Ütközni vagy időt nyerni? Katolikus alternatívák 1945 után néhány vatikáni dokumentum fényében.* METEM Budapest 2020. 462 lap.

15 Életrajzát lásd alább.

16 Borbély István 1903-ban Vácott született, 1943–1949 között volt tartományfőnök, 1948 végén a rendőri zaklatások elől nyugatra menekült, Kanadában telepedett le. Lásd: BIKFALVI Géza: *Magyar jezsuiták történeti névtára, 1853–2003.* METEM, Budapest 2007. 36. Lásd még: <http://jezsuita.hu/nevtar/borbely-istvan/> – Lásd még: DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában. Az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában szolgálatot ellátott római és görög katolikus magyar, magyar származású, valamint magyarul beszélő lelképásztörök történeti névtára 1825–2019 között.* METEM, Budapest 2020. 444.

17 A kinevezés történetének egész irodalma van. Nagy Töhötöm római útján „intézte el” Mindszenty kinevezését, ő maga hozta haza kalandos úton, Mindszenty őt kétszer is fölkereste a kinevezés kihirdetése előtt. Ezzel kapcsolatban lásd Nagy Töhötöm emlékiratait, továbbá: BALOGH Margit: *Mindszenty József (1892–1975)*, i. m. I. kötet 420–430. Még a kinevezés hivatalos magyarországi kihirdetése előtt, nemzeti elkötelezettségének tudatában, új minőségét fölfelelve járt a budapesti brit követnél, lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *Mindszenty József és a brit diplomácia. 1945. szeptember 13. és 18.*, in: VERITAS Évkönyv 2015. 209–226. Interneten: <http://epa.oszk.hu/02300/02308/00002/pdf/> (a letöltés dátuma: 2020. január 29.)

18 Szeffü Gyula (1883–1955) történész, publicista, egyetemi tanár, az MTA tagja, a kora újkori magyar történelem kutatója. 1945. október 15-től moszkvai követ, 1948 májusától szeptemberéig nagykövet. Országgyűlési képviselői, az Elnöki Tanács tagja.

történész, moszkvai nagykövet, Barankovics István¹⁹ és pártja,²⁰ valamint a magyar jezsuiták, akik Jánosi József SJ professzor személyében kidolgozták, Kerkai és Nagy személyében alkalmazták, Borbély István SJ tartományfőnök személyében pedig védelmezték a „modus vivendi”-t. Ez nem volt új a Szentszék politikájában, amely a XX. század folyamán, főleg az első világháborút lezáró békét követően, tárgyalásos úton, számos országgal konkordátumot kötött,²¹ de 1945–1946-ban újdonság erejével hatott Magyarországon.

A következőkben közöljük

I. Mindszenty bíboros hercegprímás, esztergomi érseknek Giovanni Battista Montinihoz intézett három levelét, elemezzük azt és megpróbáljuk értékelését nyújtani.

II. Majd pedig Prof. P. Jánosi József SJ két, idáig ismeretlen írását 1945 decemberéből, végezetül pedig ugyanazon Jánosi József SJ összefoglaló írását a „modus vivendi” értelmezéséről.

I. MINDSZENTY JÓZSEF BÍBOROS HERCEGPRÍMÁS, ESZTERGOMI ÉRSEK ÉS A „MODUS VIVENDI”

Arról, hogy Mindszenty elérte, hogy a KALOT egyik vezetőjét, P. Nagy Töhötöm jezsuitát hivatali egyházi előjárója, P. Borbély István tartományfőnök Dél-Amerikába disponáltassa, korábban is tudunk, főleg emlékirataiból, és naplójából. Nagyt ez ugyanis személyében érintette és emiatt kapott rendi kiküldetést Dél-Amerikába. Ezért ötödik római útjáról már nem térhetett haza Magyarországra, személyes holmijait, jegyzeteit, hivatalos iratait és könyveit mind utólag kellett kijuttatnia. Arról azonban, hogy a bíboros hercegprímás a katolikus egységet felelőtlenül megbontó, a hierarchia tekintélyével szembehelyezkedő, saját álláspontjuk védelmében a pápára hivatkozó jezsuita páttereket, név szerint Jánosi Józsefet, az említett Nagy Töhötömöt és Kerkai Jenőt kifejezetten kárpálta a Vatikánban, csak az érintettől tudhattunk. 2020. március 2-a után azonban kutathatóvá váltak a vatikáni levéltárak vonatkozó dokumentumai, nevezetesen XII. Piusz pápaságának korszaka, s innen került elő a vonatkozó Mindszenty-level, pontosabban ugyanaz a levél háromszor, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja (olaszul: Affari Ecclesiastici Straordinarii, rövidítve AA.EE.SS.) iratanyagában.

19 Barankovics István (1906–1974), katolikus publicista, újságíró, a 1945 elejétől a KDNP főtitkára, majd a Demokrata Néppárt alapító elnöke. 1949 februárjában feloszlatta a pártot, majd Jánosi József SJ-vel és Blaskó Máriával elhagyta az országot. Előbb Ausztriában élt, a salzburgi menekültügyi iroda vezetőjeként. Ezt követően New Yorkban telepedett le. 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány végrehajtó bizottsági tagja, majd 1951-től vallás- és közoktatásügyi bizottságának vezetője. 1958-tól a Közép-európai Kereszténydemokrata Unió elnöke.

20 A Demokrata Néppárt 1945–1949 februárja között működött, a pápai szociális enciklikák szerinti keresztényszocializmus és a parlamentáris demokrácia értékeinek jegyében. Szakított az elődpárt, a KDNP konzervatív-legitimista vonalával és nevet is változtatott. Elnöke Barankovics István volt. 1956-ban és 1989-ben erre épített utódszervezete, a KDNP.

21 Bár Csehszlovákiával is, Romániával is létrejött egyfajta konkordátum, az előbbi esetében ennek neve „modus vivendi”, a hitleri Németországgal is kötött konkordátumot, Magyarország esetében az egyszerű megegyezés, „intesa semplice” a helyes kifejezés, amely nem kétoldalú szerződés, hanem egyoldalú, vatikáni szabályozás a püspökök kinevezését illetően, lásd: ICKX, Johan: *A pápai Államtitkárság második szekciójának történeti levéltárában őrzött dokumentumok jelentősége a Magyar egyháztörténetírás számára*, in: FEJÉRDY András (szerk.): *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015*, Budapest – Róma, METEM, 2015, 45–59.

1. Az első levél

Mindszenty 1946. június 27-én kelt, Mons. Giovanni Battista Montinihoz, a Vatikáni Államtitkárság szubsztitútusához intézett levelében jelezte először nehézségeit a magyar jezsuitákkal. Ebben a magyarországi helyzetet a németországi Kulturkampfhoz hasonlította, és a harc közepette, mint írta, szükséges a katolikusok egysége és a káros eltávolításától való védelme, amihez meg kell őrizni az egyházi hierarchia tekintélyét. Ezt követően, külföldi újságokra hivatkozva, felróta, hogy: 1. Jánosi József 1945 decemberében, mint a magyar kormány és a politikai pártok küldöttje, Rómában tárgyalt, hogy helyesbítse a Prímástól kapott információkat; 2. Szekfü Gyula moszkvai követ, a Barankovics István vezette Demokrata Néppárt és a KALOT jezsuita vezetői, a püspökök által elfogadott rendszer ellenére, az Apostoli Szentszékre hivatkozva „egy másik rendszert” gondoltak ki, akik meg akarnak egyezni a marxistákkal és az oroszokkal, és a megegyezést követően ki akarnak vonulni „a katolikus frontvonalból”; 3. [Mindszenty] első római útját követően, mint a magyar kormány és a politikai pártok küldöttje, Jánosi József; második római útját követően pedig Nagy Töhötöm tartózkodott Rómában, így nincs kétség, hogy a pletykák a jezsuitáktól erednek és ezt megerősíti az a tény, hogy a KALOT kilépett a Katolikus Ifjak Egyesületéből és a nem-katolikus ifjúsági szervezetekhez csatlakozott. Ezt követően ismertetette ezeket az ifjúsági szervezeteket. Különösen felróta, hogy Pünkösöd napján a KALOT ünnepséget tartott, s ezen köszöntötték a MADISZ jelenlévő küldöttjeit és az orosz ifjúság küldötteit. Kerkai pedig felolvasta XII. Piusz pápának a KALOT-hoz küldött üzenetét és buzdítását, miszerint haladjon tovább ezen az úton.

„Magyarország Prímása” szerint „nem lett volna szabad visszaélni a pápa nevével és tekintélyével”. Amikor két alkalommal Rómában időzött, bár kért, mégsem kapott instrukciót a magyar–orosz kapcsolatok felől. Egyben kifejtette, hogy véleménye szerint nincs semmi alapja a két jezsuitával és a Szentszékkel kapcsolatos pletykáknak, még akkor sem, ha ők ezt hirdetik. Az egyházi ügyek vitele a püspökök, sőt, a fölöttük álló Prímás feladata. A herceprimás itt nem azt írta, hogy a politikai ügyek vitele is, mégis, herceprimás értelmezése szerint az egyházi ügyek és a politikai ügyek egyaránt az ő hatáskörébe tartoznának. Majd így folytatta: „Aligha feltételezhető, hogy két, az oroszokkal politikai játékokba kezdő pap olyan instrukciókat kapott a Szentszéktől, melyeket Magyarország ugyanakkor Rómában levő Prímásától megtagadtak.”

A kérdésben tájékozódott a két érintett jezsuitánál, sőt tartományfőnököknél is, de mint írja: „semmi biztosan nem sikerült megtudnom bármi kifejezett és különleges, Őszentségétől vagy a Szentszéktől származó instrukcióról vagy jóváhagyásról, melyet akár a KALOT, akár az élén álló két nevezett atya kapott volna.” A bíboros herceprimás hátsó szándékot tulajdonított Kerkainak a pápai üzenet felolvasása miatt és feltételezte, hogy a jezsuita páter egy korábbi buzdítást használt fel és terjesztett ki a jelenre.

Mindezek után Mindszenty azt kérte, hogy az Apostoli Szentszék küldjön neki egy levelet, „melyben kifejezetten az áll, hogy e dologban Magyarországon sem a katolikusok egésze, sem bármely része nem kapott instrukciót a Szentszéktől, senki útján, sem élőszóban, sem levélben.” Majd saját ellehetetlenülését tárta az Apostoli Szentszék elé: „Ha a kért levél hatása nem erősíti meg a lelkeket, a püspökök és alulírt aligha vállalhatják a felelősséget a Katolikus Egyház magyarországi ügyeinek helyes intézéséért.” Arra hivatkozott, hogy az említett jezsuiták „felelőtlenül meggyengítik” az oly szükséges egységet. „Ami pedig engem illet – írta –, eljárásmodomat a közvélemény könnyen

úgy értelmezheti, mintha a Szentszék bizalmát már elvesztettem volna, miközben egyik-másik jezsuita teljességgel bírja azt. A tomboló csatákban, melyeket a hit megőrzéséért meg kell vívunk, siralmasnak és a nagyon kártékonynak látjuk azt az okosan kifundált konstrukciót, hogy a püspökök akarata és a hívek jóérzése ellenére, az Apostoli Szentszék állítólagos támogatásával nyújtanának segítő kezet a moszkovitáknak.”

Az első dokumentum: 1946

Nehézségek a magyar jezsuitákkal, nevezetesen Jánosi Józseffel és Nagy Töhötömmel

Mindszenty József levele Giovanni Battista Montini szubsztitúthoz

Esztergom, 1946. június 27.

Latin nyelvű eredeti, aláírt

Ikt. sz. 3436/1946 – AA.EE.SS. ikt. sz. 6488/46

Jelzete: ASRS²² AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 91rv–92rv

Címer

PANNONIA SACRA

Nr. 3436/1946.

Középen kék tintával:]

Látta a Szentatyá

1946. augusztus 2-án

[Jobbra fent fekete tintával, más kézzel:] *1946. augusztus 12. A Szentatyától.*

Szeptemberben jön ide a magyar jezsuiták tartományfőnöke. Őt meg kell hallgatni...

[Jobbra fent ceruzával:] *Szeptember 27-én beszéltünk.*

Azt mondta, hogy készít egy beszámolót

a Szentatyá számára. Barb[etta]

Darvas Mátyás fordításában:

Excellenciás és Főtisztelendő Helyettes Államtitkár Úr!

Napról napra tisztábban látható: a dolgok Magyarországon arrafelé haladnak, hogy az Egyházzal szemben olyan háború alakul ki, amely hasonló, mint egykor Németországban, az úgynevezett *Kulturkampf* idején. S noha a dolgok így állnak, fájdalommal látunk maguk a katolikusok között is olyan próbálkozásokat, melyek a szándékok egységének megtörésére és a katolikus hierarchia tekintélyének gyengítésére irányulnak; pedig ennek feladata, hogy bölcsen egységet teremtsen a hívek fellépésében, és mindig megőrizze őket a káros eltévelyedésektől. Miközben ilyesféle próbálkozások fordulnak elő, ezek támogatói még a Szentszék tekintélyét is ki merészelik hívni maguk ellen. Hogy mennyire idegen tőlem pusztán kevésbé megalapozott gyanúkat Excellenciád elé hozni, az alább elmondandókból megítélheti.

1.) A külföldi újságok, melyek közül néhány kezembe jut, Magyarország Prímásának első római útja után hírül adták, hogy múlt év decemberének elején már megtörtént, hogy P. Jánosi József jezsuita mint a magyar kormány és a politikai pártok küldöttje el-

²² Az ASRS rövidítés feloldása: Archivio (Storico della Segreteria di Stato) – Sezione per i Rapporti con gli Stati, magyarul: az Államtitkárság Történeti Levéltára – Államok közti Kapcsolatok Szekciója.

ment a Szentszékhez azzal a tervvel, hogy a Magyarország Primásától megküldött információkat helyesbítse, és világossá tegye a Szentszék számára Magyarország helyzetét.²³

2.) Most pedig azok, akik Szekfű Gyulával (magyar követ az orosz kormányánál), vagy a világi Barankovics vezette Demokrata Néppárttal, vagy a KALOT néven ismert Katolikus Agrárfjúsági Legényegylettel (melyet a jezsuiták irányítanak) jó viszonyban vannak, olyan pletykákat terjesztenek, hogy az Apostoli Szentszék számára nem tetsző híreket terjesztenek, hogy *egyetlen kártyával játszunk*, és a püspökök által elfogadott rendszer²⁴ ellenére vagy azon kívül, amely igyekszik megőrizni az Egyház jogait, a Szentszék jóváhagy egy, bizonyos katolikusok által kigondolt másik rendszert, akik, attól kezdve, hogy megegyeztek az oroszokkal és Marx Károly követőivel, a katolikus frontvonalból készek visszavonulni.

3.) Senki sem tagadja, hogy P. Jánosi József a fent jelzett időben Rómában tartózkodott, s hogy oda a magyar kormány és a politikai pártok küldték. Szintén senki nem tagadja, hogy P. Nagy Töhötöm SJ is megjelent Vatikánvárosban és Rómában tartózkodott, amikor én második római utamról (február 18. és március 19. között) már hazatértem.²⁵ Nincs kétség, hogy a fenti híresztelések forrása után való nyomozás a jezsuitákhoz vezet. Az ilyen nyomozásokat a legutóbbi események eléggé megerősítik. A Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Titkársága [KALOT] valóban kilépett a Katolikus Ifjak Országos Egyesületéből, és nem-katolikus ifjak más társulásaihoz csatlakozott.

Excellenciád eléggé tájékozott afelől, hogy jelenlegi kormányzatunk idején új ifjúsági szervezetek alakultak. Ilyen a MADISZ és a SZIM. Vannak még más hasonlók is, melyek a katolikus alapelvektől mind teljesen idegenek. Közülük kiemelkedik a MADISZ, amely azon igyekszik, hogy az ifjúság ép lelkülete teljesen meggyengüljön, a kommunista elvek szerint, mely vezeti őket. A KALOT a nem-katolikus társaságok szervezetéhez csatlakozott, és nemrég, Pünkösöd napján ünnepséget tartott, melyen a MADISZ jelenlevő küldöttjeit és az orosz ifjúság küldöttjeit is köszöntötte. P. Kerkai SJ beszédében ünnepélyesen felolvasta XII. Piusz pápának a KALOT-hoz intézett üzenetét: haladjon tovább az eddig követett úton. Alázatos véleményem az, hogy ilyen cselekedettel nem lett volna szabad visszaélni a pápa nevével és tekintélyével.

Mikor két alkalommal Rómában időztem, az Apostoli Szentszék semmilyen instrukciót nem adott a magyar–orosz kapcsolatról, noha ilyet alázattal kértem. Szerencsés voltam, hogy élszóbeli megerősítést kaptam a választások előtt kiadott körleveleimről, ám ezen túl e dologban semmilyen instrukciót nem kaptam.

Úgy gondolom, hogy semmi alapja a két jezsuitáról és Szentszékre való provokatív hivatkozásukról terjesztett pletykáknak, még ha ők maguk a pletykáknak megfelelően viselkednek is. Ha egy területen vannak püspökök, sőt, Primás is van felettük, ő felelős

23 Jánosi József SJ két iratban is tájékoztatta a Vatikáni Államtitkárságot. Az egyik: „Die politische Lage in Ungarn”, a másik: „Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn”. Egyik sem volt ismert korábban a kutatás számára, mert példányai csak a Vatikáni Államtitkárság, Államközi Kapcsolatok Szekciójának Levéltárában maradtak fenn. – Ezeket a levélíró természetesen nem ismerhette. – Szövegüket lásd alább.

24 A levélíró itt a püspökökre hivatkozik, de valójában ő az, aki rendre – a püspökök megkérdése nélkül, mint a püspöki kar elnöke – püspökkari körleveleket tett közzé.

25 Nagy Töhötöm harmadik római útjának dátumai: érkezett 1946. március 3-án, távozott május 16-án. Itt nem történik említés arról, hogy Nagy első útján a primás üzenetét vitte magával és ennek az első utazásnak az eredményeiről részletes beszámoló készült az ő személyes használatára, azaz, a kapcsolat közöttük fél év alatt rohamosan megromlott.

Isten és az emberek előtt az egyházi ügyek viteléért. Aligha feltételezhető, hogy két, az oroszokkal politikai játékokba kezdő pap olyan instrukciókat kapott a Szentszéktől, melyeket Magyarország ugyanakkor Rómában levő Primásától megtagadtak.

Éz ügyben igyekeztem tájékozódni maguktól Kerkai és Nagy páterektől, sőt tárgyaltam a főtisztelendő P. Borbély István provinciálissal is, ám semmi biztosat nem sikerült megtudnom bármi kifejezett és különleges, Őszentségétől vagy a Szentszéktől származó instrukcióról vagy jóváhagyásról, melyet akár a KALOT, akár az élén álló két nevezett atya kapott volna. Hogy közvetlenül ilyet kaptak volna, nem erősítették meg, de nem is tagadták. Úgy tűnik, hogy az említett ünnepi gyűlésen Szentséged üzenetét felolvasó Kerkai atya nem mentes minden hátsó szándéktól; máskülönbben nem olvasta volna föl, s nem ilyen alkalmat talált volna rá. Úgy látszik, hogy csak Őszentsége egy korábbi, kegyesen kiadott dicséretét és buzdítását használta fel és terjesztette ki a jelenre, éspedig nagyon is kritikus időben és körülmények között. Ám ezek a dolgok sok és nagy egyenetlenséget és nehézséget támasztanak.²⁶

Hogy napnál is világosabban lehessen látni és megítélni a mesterségesen elhintett pletykák és provokációk teljesen alaptalan voltát, kívánatos lenne, amiért könyörgök és amit várok is, hogy küldjön nekem egy levelet az Apostoli Szentszék, melyben kifejezetten az áll, hogy e dologban Magyarországon sem a katolikusok egésze, sem bármely része nem kapott instrukciót a Szentszéktől, senki útján, sem élőszóban, sem levélben. Annál kevésbé volt szükség ilyen lépésre, hogy Magyarország Primása ismét Rómába utazott; és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a Primás dolga.

Ha a kért levél hatása nem erősíti meg a lelkeket, a püspökök és alulírt aligha vállalhatják a felelősséget a Katolikus Egyház magyarországi ügyeinek helyes intézéséért. Az említett férfiak erőinknek a küzdelemben oly szükséges egységét felelőtlenül meggyengítik. Ami pedig engem illet, eljárásmodomat a közvélemény könnyen úgy értelmezheti, mintha a Szentszék bizalmát már elvesztettem volna, miközben egyik-másik jezsuita teljességgel bírja azt. A tomboló csatákban, melyeket a hit megőrzéséért meg kell vívunk, siralmasnak és a nagyon kártékonynak látjuk azt az okosan kifundált konstrukciót, hogy a püspökök akarata és a hívek jóérzése ellenére, az Apostoli Szentszék állítólagos támogatásával nyújtanának segítő kezét a moszkovitáknak.

A többit illetően örömmel tanúsítom mélységes tiszteletemet.

Esztergomban, 1946 június 27-én.

+ *Mindszenty József bíboros* [sk.]

Magyarország hercegprimása,
esztergomi érsek.

Mindszenty első levelének kommentárja

– *A levélben rögzített dátumok nem egészen pontosak*

Az első levélben azt írja, hogy „múlt év decemberének elején [...] P. Jánosi József jezsuita [...] elment a Szentszékhez”. A pontosabb dátum, ha hihetünk Borbély István

²⁶ Lap szélén: 1946. augusztus 12, 1939 szeptemberében vagy októberében a Szentatya küldött egy levelet a KALOT-nak. Megtalálni – D. T[ardini]. – A feljegyzés belső célra készült, bizonyára a levéltárosnak szól, hogy meg kell találni a levél előzményét.

provinciális emlékezetének, aki 1946 novemberében így fogalmazott: „az 1945. múlt év december 20-án, 21-én vagy 22-én elutazott”, illetve Schoenfeld budapesti amerikai követ friss információi szerint: december 21. előtt néhány nappal. Ebbe még belefér a december eleje, de valószínűsíthető, hogy inkább december közepe. A lényegen nem változtat, de a pontosság kedvéért ennyit meg kell jegyezzünk.

Ugyanígy, azt írja: „amikor én második római utamról (február 18. és március 19. között) már hazatértem”. A március 19-i dátumot úgy kell érteni, hogy akkor érkezett meg Esztergomba. Magyarországtól azonban március 18-ig volt távol. Idézzük az Új Ember korabeli híradását: „március 18-án délben ismét repülőgépre szállt és délután ¾4 órakor a Budapest-mátyásföldi repülőterre érkezett, majd rövid fővárosi tartózkodás után visszatért érseki székhelyére, Esztergomba.”²⁷ Március 18-át ír emlékirataiban is, idézzük: „Amerikai katonai repülőgép hozott haza 1946. március 18-án.”²⁸ Föltehető, hogy március 18-a éjszakáját Budán, primási palotájában töltötte. Mindkét helyszín saját területe, így egyaránt jó a március 18. és a március 19. is. Ráadásul az utóbbi dátum Szent József ünnepe, amely egyben az ő névnepje. Így ez a dátum pontos, de kommentárt igényel.

Arra gondolhatunk e két példa alapján, hogy az események közepette, friss emlékezetből diktálhatta a két levelet.

– *A levél hangvétele nem mentes egyfajta fennsőbbbségi attitűdtől*

Van egy stílus-törés az 1. sz. pont elején: „A külföldi újságok, melyek közül néhány kezembe jut, Magyarország Primásának első római útja után [...]” Egyes szám első személy után hirtelen egyes szám harmadik személybe csap át. A Magyarország Primása kifejezést alább még ötször is megismételte: „elment a Szentszékhez azzal a tervvel, hogy a Magyarország Primásától megküldött információkat helyesbítse”; „Ha egy területen vannak püspökök, sőt, Primás is van felettük”; „melyeket Magyarország ugyanakkor Rómában levő Primásától megtagadtak; „Annál kevésbé volt szükség ilyen lépésre, hogy Magyarország Primása ismét Rómába utazott, és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a Primás dolga”. A „Magyarország Primása” kifejezés ilyesféle többször indoklás nélküli használata fennsőbbbségét van hivatva hangsúlyoztatni.

A levél spontán szerkesztése

Bár az első pontban már kifejtette Jánosi [első] római útjával kapcsolatos fenntartását, a harmadik pontban szükségesnek tartotta megismételni, hogy kiderüljön a személyével kapcsolatos párhuzam: saját első és második római útja, ill. mindkét római útját közvetlenül követően az első, majd a második megnevezett jezsuita római útja. Így mindkét jezsuita „Magyarország Primásának” két útja után utazott ki, ezzel a szerkesztéssel a személyes megbántottság is szól belőle, mintha a két jezsuita egy-egy útját az ő két római útja eredményeinek korrigálási szándéka váltotta volna ki. Ez a harmadik pont egyik, sorok közötti mondanivalója.

27 A Hercegprimás római utazása, in: Új Ember 2. évf. 1946. március 31. 3. oldal. Interneten: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/UjEmber_1946/?pg=98&layout=s

28 MINDSZENTY József: *Emlékirataim*, 5. kiadás, Budapest 1989. 113. Az utazás részleteire lásd: NÉMETH László Imre: *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház*. Budapest 2009. 37–44.

A másik az egyház és a politikai vezetők szembeállítására, miszerint a püspökök, nevezetesen a Primás az egyház, a két jezsuita pedig a magyarországi politikai vezetők véleményét vallaná. Azt, hogy a két jezsuita nem az egyház álláspontját képviseli, azzal is indokolja, hogy itt, a harmadik pontban azzal érvel, hogy a KALOT azzal a szándékkal lépett ki a katolikus ifjak szervezetéből, hogy a nem katolikus ifjúsági szervezethez csatlakozzék.

Mindezen kifejtését követően olvashatjuk a fontos megállapítást: „Ő felelős Isten és az emberek előtt az egyházi ügyek viteléért.” Nem pontosítja, hogy a politikai ügyek kezeléséért is. Ugyanakkor egész működéséből azt tapasztaljuk, hogy felfogása szerint az egyházi (hitbeli és erkölcsi) ügyek és az egyház által vállalható politikai ügyek egyaránt az ő hercegprimási hatáskörébe tartoznának. Amikor a püspökökre hivatkozik, nem írja, hogy valójában ő az, aki rendre – a püspökök megkérdezése nélkül, mint a püspöki kar elnöke – püspökkari körleveleket tett közzé.

Magának vindikálja az instrukciók kérésének és továbbításának az illetékességét is: „és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a Primás dolga.”

– „*Magyarország Primásának*” kizárólagos vezetői szerepe egyházi és politikai téren

Mindszenty nyomatékossítja kérését, amikor mintegy megzsarolja az Apostoli Szentszék tényezőit: „Ha a kért levél hatása nem erősíti meg a lelkeket, a püspökök és alulírt aligha vállalhatják a felelősséget a Katolikus Egyház magyarországi ügyeinek helyes intézéséért.” Értsd: a kibontakozó új hazai Kulturkampfban „a küzdelemben oly szükséges egység” akkor jön létre, ha a katolikus tábor tényezői felsorakoznak a bíboros hercegprimás konfrontatív politikai vonalvezetése mögött. Amely politikai vonalvezetés – utólag már tisztán láthatjuk és a saját korában a kritizált három jezsuita páter tisztán látta – helytelen premisszákra épült: a várva-várt amerikaiak nem érkeztek meg tavasszal, hogy megvívják háborújukat Magyarország (Kelet-Közép-Európa) szabadságáért.

„A tomboló csatákban, melyeket a hit megőrzéséért meg kell vívunk” – A hit megőrzése ebben az értelemben a hit közéleti érvényesülése az egyházi hierarchia vezetésével. Ez a nézet a keresztény királyság korszakában életszerűbb volt, de már akkor sem érvényesült az óhajtott mértékben.

A jezsuitákról feltételezi, hogy az Apostoli Szentszék állítólagos támogatásával segíteni akarnának a moszkovitáknak és ebben szembekerülnének 1. a püspökök akaratával, 2. a hívek jóérzésével.

Feltűnő, hogy Mindszenty nem tájékoztatta a Szentszékét arról, hogy június 8-án egy igen elmarasztaló levelet küldött Kerkainak, amelyben tájékoztatta, hogy korábbi pártfőgását visszavonja, ill. a két példányban adott pártoló sorait visszakéri. Erről a püspököket is értesítette. Hogy miért hallgatott erről? Nyilván tisztában volt azzal, hogy részletesen meg kellene magyaráznia, miért fejezi le a Hercegprimás az ország legnagyobb hatású és legnépesebb, legsikeresebb katolikus egyesületét.

A két jezsuita (Kerkai és Nagy) június 24-én hosszú igazoló jelentést írt Mindszentynek. Ebben hivatkoztak a pápa különleges bizalmára is. Ez a jelentés – amit a Hercegprimás „förmédevénynek” nevezett – bősztítette fel Mindszentyt olyannyira, hogy június 27-én megírta levelét Montininak.

2. A második levél: az első ismétlése

Újra célba veszi a magyar jezsuitákat, nevezetesen Jánosi Józsefet és Nagy Töhötömöt**Mindszenty József levele Giovanni Battista Montini szubsztitútoshoz**

Esztergom, 1946. június 27. – hitelesítés: december 29.

Latin nyelvű eredeti, hitelesített másolat

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 128–130

Vö. fentebb, 1946. június 27., és alább, 1948. május 15.

Erre az első bíborosi levélre, bár azt az augusztus 2-a előtti napokban látta a Szent-
 atya, nem érkezett vatikáni válasz. Az augusztus 12-én készült följegyzés szerint szeptem-
 berre várják a jezsuita provinciális jövetelét és vele akarnak egyeztetni. A válasz hi-
 ányát maga Mindszenty bizonyította azzal, hogy hat hónappal később, 1946. december
 29-én, hitelesített másolatban újra megküldte levelét Montininak és ezt, biztonság kedvé-
 ért papjával, Péterffy Gedeonnal kézipostán küldte.

Itt nem találunk mást, mint az előző levél átgépett és 1946. december 29-én hitele-
 sített szövegét. A primási levéltáros hitelesítése: „In fidem exempli, Strigonii, die 29.
 Decemberis 1946. *Dr. Ladislaus Pordán* [s. k.] Archivarius Primatialis”.

Ugyanakkor alább azt is látni fogjuk, hogy a sürgetett válasz erre sem érkezett meg.

3. A harmadik levél: az első ismétlése, panasz P. Kerkaira

Ismét nem érkezett Mindszenty számára válasz, ezért másfél évvel később (!), 1948.
 május 15-én mellékletként újra megküldte Montini szubsztitútosnak első levelét. Idéz-
 zük: „Mindeddig semmi visszajelzést nem kaptam abban a súlyos és kényes ügyben,
 amelyet említett levelemben előterjesztettem. Szíveskedjék főtisztelendő Excellenciád
 kegyesen megengedni nekem, hogy ugyanezt a kérdést újból felvethessem. Kedvem elle-
 nére ugyan, de kénytelen vagyok visszatérni az ügyre.” Ebben a levelében, miután 1946
 végén Nagy Töhötömöt a jezsuita generális, Borbély István tartományfőnök javaslatára,
 Dél-Amerikába disponálta, már csak Kerkai Jenő maradt a hazai porondon, ezért megis-
 mételte ellenében a korábbi vádat. Mint írja, ismételten tárgyalta a tartományfőnökkel,
 de ez nem vezetett célra, ezért fordul ismét az Apostoli Szentszékhez.

A KALOT-ot 1946 júliusában feloszlatta a Belügyminisztérium, és bár Nagy Tö-
 hötöm el tudta érni a Szovjeteken keresztül, hogy – tekintettel a Vatikán és a szovjet
 szervek között az ő közvetítésével megindult tapogatózó tárgyalásokra – a KALOT újra
 indulhasson KAPSZ (Katolikus Parasztfjúsági Szövetség) néven, de az mégsem kezd-
 hette meg az érdemi munkát, mert alapszabályát belügyminisztérium nem hagyta jóvá.
 Kerkai 1947. július 1-jével megkezdte a Szociális Központ, majd a Falu Manréza meg-
 szervezését és még 1948-ban is lelkigyakorlatokat tartott itt. Ráadásul 1948 tavaszán két
 alkalommal is Rómában járt, ahol bizonyára referált.²⁹ Ezzel érdemelhetette ki a bíboros
 hercegprimás rosszallását.

29 Ezzel kapcsolatban P. Kerkainak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött kihallga-
 tási jegyzőkönyvei nyújtanak információkat.

**Mindszenty bíboros Giovanni Battista Montini szubsztitúshoz írt
levelében reklamálja előző levelére hiányzó választ, újra küldi első levelét
és panaszt tesz a jezsuita páterekre, különösen P. Kerkaira**

Esztergom, 1948. május 15.

Latin nyelvű, gépelt, aláírt

Ikt. sz. 3567/1948 – N. Prot. AA.EE.SS. 4732/48

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 93rv

Mindszenty harmadik levelével kapcsolatos az az Államtitkárságon 1948. június 6-án 4732/48. ikt. számmal fekete tollal készült, kézírásos, egész lapos belső följegyzés, amely 1. sürgeti a P. Jánosival és P. Kerkaival kapcsolatos előzmények előkeresését, 2. Mons. Rotta véleményének megkérését, 3. feltételezi, hogy az iratanyag az Első Szekcióhoz (Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja) került át, 4. szükségesnek tartja, hogy valamely válasz adassék Mindszenty bíborosnak. Hangsúlyozzuk, hogy ez a belső följegyzés a II. Szekcióban készült, amely Montini szubsztitúsa alá tartozik, és az I. Szekció, tehát a Tardini dikasztériuma alá tartozó levéltári anyaga között maradt fenn.³⁰ Itt is azt látjuk, hogy a két szekció, amelynek illetékessége: II. az általános és I. rendkívüli egyházi ügyeinek intézése, szorosan együttműködött egymással, bár hivatala és levéltára is két különböző szervezeti egység és így alkották együtt a Vatikáni Államtitkárságot.

Címer

Ikt. sz. 3567/1948

Darvas Mátyás fordításában:

Excellenciás és Főtisztelendő Uram!

Hálával vettem kézhez főtisztelendő Excellenciád 1946. [sic!] szeptember 19-én kelt 140841 számú levelét.³¹ 1947. január 2-ai,³² 3436/1946. sz. alázatos jelentésem és kéresem másodpéldányát főtisztelendő Péterffy Gedeon vitte magával Rómába, hogy főtisztelendő Excellenciád elé terjessze.

Mindeddig semmi visszajelzés nem kaptam abban a súlyos és kényes ügyben, amelyet említett levelemben előterjesztettem. Szíveskedjék főtisztelendő Excellenciád kegyesen megengedni nekem, hogy ugyanezt a kérdést újból felvetthessem. Kedvem ellenére ugyan, de kénytelen vagyok visszatérni az ügyre.

3436/1946. számú leveletem, noha bizonyára kéznél van, bátorkodom a ./ alatt mellékelni.³³

Jelen, igen kritikus körülményeink között ismét arról kellett értesülnöm, hogy a jezsuita páterek, elsősorban Kerkai Jenő atya titokban azoknak az elveknek ellenére cse-

30 Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 90. A szomszédos fólión fennmaradt Don Antonio Mauro 1948. június 8-án kelt egysoros kérdése Barbettához: „Az I. Szekció tájékoztatva van-e erről a kérdésről?” – Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 89.

31 Mindszenty irodája 1948. május 15-én hivatkozik Montini 1946. (!) szeptember 19-én kelt levelére! – Majd témát vált, hiszen szándéka szerint újra visszatér a jezsuiták tevékenységére.

32 Az esztergomi primási kancellária itt dátumot téveszt, vagy pedig az 1946. december 29-i sürgető, második levél iktatását nézték meg az iktatókönyvben.

33 Lásd (az utalást) mellékletünkben.

lepszik, amelyeket a püspöki kar a kormány irányában szükségesnek és követendőnek tart. Szavahihető beszámolók szerint különböző (köztük külső) fórumokon kritikát gyakorolnak személyem felől, illetve (legtöbbször a püspöki kar nevében tett) rendelkezéseim és döntéseim felől is, azt sugallva – az igazságnak semmiképp sem megfelelően –, hogy a papság és a nép nagyobb része nem engem és püspök testvéreimet követi. Úgy képzelem ezt tenni, mintha legalábbis Róma nem mondana ellent propagandájának. Hogy ez mekkora kárt okoz a jó és szent ügynek, fölöslegesnek tűnik tovább fejtegetni. Hogy e nagyon veszedelmes időkben és körülmények között Krisztusban testvér püspöktársaimmal biztonságban tovább gondoskodhassunk a szent ügyről, a legalázatosabban kérem, hogy ne vonakodjék az ügyben engem tájékoztatni, és ha úgy látszik jónak, a főtisztelendő jezsuita P. Provinciálisnak a szükséges utasításokat kiadni. Én magam többször tárgyaltam Borbély István tartományfőnök atyával, ám ezen az úton a dolognak véget vetni nem tudtam.

Egyébiránt örömmel tanúsítom mélységes tiszteletemet.

Esztergom, 1948. május 15.

+ *Mindszenty József bíboros* [sk.]

Magyarország hercegprímása,
esztergomi érsek

Excellenciás és Főtisztelendő

Giovanni Battista Montini

Őszentsége helyettes államtitkára részére

R ó m a

Melléklet

Nr. 3436/1946 Levél másolata, új gépelés, indigós másolat szövegét lásd fentebb, 1946. június 27-nél

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 94–97

Mindszenty bíboros és a magyar jezsuiták

Barbetta kézzel írt hivatali följegyzése

Vatikán, 1948. június 10.

N. Prot. 4732/48

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 87–88.

[fekete ceruzával:] *Látta a Szentatyá 1948 június 16.*

Mindszenty bíboros és a magyar jezsuiták

A 2. Szekció küldi az 1. [Szekciónak] a bíboros prímás 3567/1948 ikt. sz. levelét, amelyben, miután reklamálta, hogy a (a két évvel korábbi) 3436/[19]46 sz. levelére nem kapott választ, panaszkodik a jezsuitákra általában és különösen P. Kerkaira, aki titokban folytatja tevékenységét a prímás és a püspöki kar által szükségesnek tartott, a kommunista kormány ellenében folytatott irányvonallal szemben. Mindezt P. Kerkai úgy teszi, „mintha legalábbis Róma nem mondana ellent propagandájának”. Kéri, hogy informálják „az ügyben [...]”, és ha úgy látszik jónak, a főtisztelendő jezsuita P. Provinciálisnak a szük-

séges utasításokat kiadni”. A levelet, mint az előzőt is, Mons. Montini öccsellenciájának címezte. Megkérdeztem Don Maurót, látta-e a Szentatya. Azt válaszolta, hogy nem tudja.

Amikor Mons. Titkár Úr³⁴ elé tárom [főljegyzésem], jelzem, hogy a 3436 sz. első levelet – amelyre ez utal – 1946 augusztusában megküldtük a Szentatyának, amint az a főljegyzésekből kiviláglik (lásd a mellékletet),³⁵ emlékszem, hogy szeptemberben én magam beszéltem P. Borbély tartományfőnök úrral és megjegyzést fűztem a dokumentumhoz. Majd, miután ugyanazon P. Provinciális levele a Szentatyától kommentár nélkül visszaérkezett: arra gondoltam, hogy szóban instrukciókat adok ugyanazon P. Borbélynak és mindent a levéltárba küldtem. [Kézírással:] (*mily szép gondolat! D[omenico] T[ardini]*)

1948. június 10.

Barbetta

1948. június 15.

beszélni velem (monogram: DT)

A válasz, illetékességből, nem Montini, hanem Tardini aláírásával ment, kelte: 1948. július 23.

Mindszenty eme három levelét az Általános Ügyeket intéző, az Államtitkárság Második Szekciójának élén álló Mons. Montinihoz címezte. Az általános szövegezésű választ, amely a részletekre nem tért ki, a Szentatya nevében a Rendkívüli Ügyeket intéző Kongregáció, az Államtitkárság Első Szekciójának élén álló Mons. Tardini írta alá. Az indoklás: illetékességből. Iratanyagunk ezért ilyen bőséges az általunk kutatott vatikáni levéltárban. Ez a válasz kimerült az általánosságokban és nem tért ki érdemben a bíboros hercegprímás kérésére.

Tardini válasza Mindszentyhez

Vatikán, 1948. július 23.

N. Prot. 4732/48

Hivatali, latin nyelvű gépelt példány

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 85.

Minutante: *Mauro*

Eminentissime ac Reverendissime Domine,

Excellentissimus Secretariae Status Substitutus mihi suo tempore transmisit, uti rei natura postulabat, duas epistulas N. 3436/1946 et N. 3567/1948, quas ipse de difficultatibus scripsisti in certamine vobis occurrentibus pro tutandis Ecclesiae juribus inito.

³⁴ Értsd: hivatali főnöke, Tardini érsek.

³⁵ Barbetta bizonyára Mindszenty eredeti, 1946. június 27-én kelt 3436/1946 sz. levelét mellékelte és azokra a főljegyzésekre utal, amelyek annak első lapján találhatóak, lásd fent.

Doleo quod eis sollicitum datum non sit responsum. Verum certiozem te facio Officium hoc debitam habuisse rationem tuarum animadversionum et consiliorum.

Beatissimus Pater, grates de tuis diligentibus curis rependens, Apostolicam Benedictionem tibi, clero populoque tuo universo effuso animo impertit.

Occasionem nactus, Sacram Purpuram Tuam deosculor, meque profiteor Eminentie Tuae Addictissimums

Vatikán, 1948. július 16.

Olasz fogalmazvány, Kézírásos, Tardini javításai

Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, f. 86.

Minutante: *Barbetta*

Tardini: *Va bene*

S. E. Mons. Sostituto mi ha rimesso, *a suo tempo, per competenza*, le due lettere n.n. 3436/1946 e 3567/1948 circa alcune difficoltà nella lotta intrapresa per la difesa dei diritti della Chiesa.

Esprimo all'Eminenza Vostra il mio rincrescimento per la tardata risposta. ~~Ciò si deve ad un disguido di Ufficio che Ella vorrà, nella Sua bontà, perdonare.~~ Assicuro l'Eminenza Vostra che la Segreteria di Stato non ha mancato di tenere nel debito conto i Suoi rilievi *e i suoi suggerimenti ha avuto, in proposito le opportune conversazioni.*

Nel partecipare che il Santo Padre, rinnova con particolare effusione all'Eminenza Vostra al Suo Clero ed ai Suoi fedeli una speciale confortante Benedizione Apostolica,

Le porgo l'omaggio dello mio profondo ossequio e profitto [...]

A válaszlevél tartalma

A fogalmazványt Barbetta készítette, Tardini hagyta jóvá, javításait követően fordították latinra. A Tardini által utólag beillesztett szavakat kurziváljuk. Így kezdi: „Öexcellenciája, Mons. Sostituto”, *annak idején, illetékességéből* átküldte 3436/1946 és 3567/1948 ikt. sz. levelét, amelyben az Egyház jogainak védelmében fölmerült néhány nehézségről ír. Sajnálátát fejezi ki a késői válasz miatt. Egy kihúzott mondatban arra van utalás, hogy ennek oka a hivatal félreértése és Mindszenty jóságára apellál, hogy ezt bocsássa meg. Majd folytatja, hogy az Államtitkárság nem mulasztotta el, hogy illő módon foglalkozzék jelzésével *és javaslataival*, majd kihúzza: és ezzel kapcsolatban alkalmas megbeszéléseket folytatott. A záradékban, Öeminenciáját, papságát és híveit megerősítendő, megújítja a Szentatya különleges megerősítő apostoli áldását. Az alkalmat felhasználva csókolja szent bíborát és odaadásáról biztosítja.

II. PROF. DR. P. JÁNOSI JÓZSEF SJ JELENTÉSEIBŐL A VATIKÁNI ÁLLAMTITKÁRSÁG
LEVÉLTÁRÁBAN

Három dokumentum

Prof. Dr. Jánosi (1934-ig Janicsek) József (1898–1965), 1913-tól jezsuita, külföldi tanulmányutak, 1926-ban Rómában pappá szentelték, 1935-től Budapesten, a Pázmány Egyetemen, majd 1940–1943 között Kassán tanított filozófiát, 1942-től ismét Budapesten mint a dogmatika tanára. Jelentős szerepe volt a Magyar Szent Kereszt Egyesületben, amely védelmet és támogatást nyújtott a zsidótörvények által sújtott katolikus konvertitáknak, valamint a pápai nunciatúra zsidómentő munkájában 1944. március 19., a német megszállás után. 1945-től ezen túl a szegedi jezsuita rendi főiskolán a filozófia és vallásbölcselet tanára. A kormány egyik jelöltje volt az esztergomi érseki székre. 1949. február elején Barankovics Istvánnal és unokatestvérével, Blaskó Máriával³⁶ egy amerikai követségi autóban elhagyta az országot, s még abban az évben kilépett a Jézus Társaságából. Gimnáziumi tanár, majd Königsteinben filozófiatanár, 1951–1954 között a Szabad Európa Rádióban a katolikus egyházi műsor szerkesztője. Ezt követően német egyházi szolgálatba lépett.³⁷ Halálának körülményei tisztázatlanok: Freiburg im Breisgau felé utazva kiesett a robogó vonatból.³⁸

Az itt közölt három dokumentum időrendben két csoportba oszlik. Az első két dokumentum 1945. december 29-én kelt és XII. Piusz pápa 1946. január 13-án adta le az Államtitkárság I. Szekciójánál. Ezeknek őrzési helye az Államtitkárság I. Szekciójának levéltára. E két első korai dokumentumból van egy indigós gépelt példány XII. Piusz saját, ún. fehér dobozaiban is, ami azt jelenti, hogy – miután bizonyára két példányban érkeztek meg – annyira fontosnak tartotta ezeket, hogy csak az egyik példányt adta le irodájában. A második csoportba öt számozott dokumentum tartozik, ezekből flamand nyelvű változat és olasz nyelvű összefoglalás is készült, a német eredetiből és az olasz összefoglalásból az Államtitkárság I. Szekciója levéltárában találtunk példányt, a német és a flamand változatról pedig a jezsuita levéltárban. A magyar szöveg minden esetben Keresztes András fordítása, német nyelvből.

36 Blaskó Mária (1891–1956) pedagógus, író, 1918-tól *A Szív* című jezsuita folyóirat belső munkatársa, a lap gyermekrovatának megindítója, a Szívőárda egyesület központ titkára, Münchenben P. Jánosival egy háztartásban élt, s ez okot adott a pletykákra.

37 BIKFALVI Géza: *Magyar jezsuiták történelmi névtára, 1853–2003*. METEM, Budapest 2007. 104; <http://jezsuita.hu/nevtar/janosi-1934-ig-janicsek-jozsef/> és *Magyar Katolikus Lexikon* V (2000) 657sk., továbbá BORBÁNDI Gyula: *A Páter. Emlékek Jánosi Józsefről*, in: *Vigilia* 2005. 10. sz. 792–800. Lásd még Német Béla SJ nekrológiát a *Magyar Papi Egység* 1966. évi húsvéti számából (35. szám), 88–89.

38 Halálának oka bizonyára titkosszolgálati akció volt, lásd: PETRÁS Éva: *Álarok mögött. Nagy Töhötöm életei*. ÁBTL–KRONOSZ, Budapest–Pécs 2019. (ÁBTL Monográfiák) 201sk. Ezen információ szerint nem Németországban, hanem az ausztriai Grazban működött volna és rendszeresen egy határközeli olaszországi egyházközségben teljesített volna lelkipásztori szolgálatot. A halál azonban Friesenheim közelében, ahol lelkesíti teendőit végezte, Nyugat-Németországban következett be.

Jánosi első római utazása: 1945. december 21-től

P. Jánosi politikai körök megbízásából utazott Nyugatra. Borbély így írt erről egy évvel később: „És most szólnom kell még néhány szót P. Jánosi utazásával és azokkal a sajtóhírekkel kapcsolatban, amelyek ezzel az utazással foglalkoztak. P. Jánosi évek óta jó barátságban van azokkal a körökkel, amelyek most a Demokrata Néppártot alkotják. Ezeknek az embereknek viszonylag jó kapcsolataik vannak a magyar kormányhoz és a politikusokhoz. A fentiekre való tekintettel mondta nekem Jánosi, könnyen kaphatna engedélyt, hogy külföldre utazhasson és tájékozódhasson arról, miként viszonyulnak a különböző országok katolikusai a megváltozott idők által felvetett problémákhoz. Ezáltal jó szolgálatot tehetne a magyar katolikusoknak és általában az egész közéletnek. Nem elleneztem a tervet. Abban az elzárttságban, amiben élünk, egy ilyen utazás kívánatosnak tűnt számomra. Aztán, különböző bonyodalmak után, P. Jánosi valamikor múlt év december 20-án, 21-én vagy 22-én elutazott. A tervek szerint Franciaországba, Angliába, Írországba és végül Rómába utazott volna. Legalábbis én így értesültem. Valójában azonban csak Rómában volt. [...]”³⁹ – Schoenfeld amerikai követ december 21-én kelt jelentése szerint pedig⁴⁰ elutazása előtt „megbeszélést folytatott Vorosilovval,⁴¹ Rákosi-val⁴² és Szakasits-csal.⁴³ Jánosi küldetését arra szánták, hogy a Vatikánál ellensúlyozza Mindszentynek a magyarországi viszonyokról szóló szovjet- és kormányellenes beszámolóit. [...] esetleg Párizsba és Londonba is elmegy, hogy megkíséreljen elébe vágni a Vatikánból a magyar helyzetről a világ fővárosaiba megküldendő jelentésnek. Jánosi elutazása előtt a miniszterelnök azon kérésével keresett fel, hogy könnyítsem meg a kormánymisszióknak tekinthető utazását, ezért ajánlólevelet adtam neki Tittmannhoz.”⁴⁴

39 Az elutazás dátumát így adta meg P. Borbély István SJ, aki Jánosi egyházi előjárója volt. Egy évvel később így fogalmazott: „Abban az elzárttságban, amiben élünk, egy ilyen utazás kívánatosnak tűnt számomra”. Pontosan ő sem tudta már, hiszen Rómában, emlékezetből írta. Ezért óvatosan ezt írta: „P. Jánosi valamikor múlt év december 20–22. között elutazott.” Lásd: Borbély István német nyelvű igazoló jelentését a jezsuita rend római vezetése számára, 1946. november, példányok: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950 [fénymásolat]; ASRS, AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 109–127; olasz nyelvű összefoglalás: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 98–104. – Borbély igazoló jelentésének nagy része megjelent in: NAGY Töhötöm: *Napló 1945/1946*. Kapcsolódó dokumentumokkal. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta *Keresztes András*. Százhalombatta 2019. 179. Függelék, 296–307. A Jánosiról szóló rész itt azonban kimaradt. – Interneten lásd: <https://mek.oszk.hu/16700/16719/>

40 H. F. Arthur Schoenfeld amerikai követ 1945. december 21-i jelentésében azt írja, hogy Jánosi „néhány nappal ezelőtt” utazott el, lásd: az amerikai követ 1143. sz. jelentését Washingtonba, a külügyminiszterhez, Budapest 1945. december 21. Lásd in: SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*. Budapest 2008. 243sk.

41 Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1969) szovjet kommunista politikus, a Szovjetunió marsallja. Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, 1946-tól a Szovjet Minisztertanács elnökhelyettese. Kulcsszerepe volt Magyarországon a szovjet megszállás megszilárdításában és a kommunista hatalomátvétel előkészítésében.

42 Rákosi (1903-ig Rosenfeld) Mátyás (1892–1971) 1945–1956 között a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja fő-, majd első titkára, 1952–53-ban a Minisztertanács elnöke.

43 Szakasits Árpád (1888–1965) újságíró, szociáldemokrata politikus, 1945–1948 között államminiszter, a Magyar Köztársaság második köztársasági elnöke, ezt követően az Elnöki Tanács első elnöke.

44 Harold Hilgard Tittman Jr. (1893–1980) 1941–1944. július 8. között a Vatikánál különleges amerikai megbízott. Schoenfeld 1945. december 15-én írt neki, lásd: National Archives and Record Administration, College Park (MD, USA), Record Group 84, Foreign Service Posts of the Department of State, Hungary, Budapest Mission, General Records 1945. 840.1–840.7.

Akkor Jánosi elmondta, hogy egyfajta ’feszélyeztettséget’ érez, mivel itteni barátai komunistának nézik.⁴⁵

Jánosi első római utazásához két irat köthető, mindkettő német nyelven készült. Az *első dokumentum* címe: „Die politische Lage in Ungarn” (A politikai helyzet Magyarországon), terjedelme három és fél gépelt oldal. Ebben előbb áttekintést ad a politikai pártokról. Az iratgyűjtőn a ceruzával olasz nyelvű megjegyzés szerint „nagyon érdekes.”⁴⁶ A levéltár felé pedig ugyanott ceruzával írt olasz utasítás, hogy cédulát kell készíteni Mindszentyről is.⁴⁷ Majd a Kisgazdapárt legfelső vezetését elemzi. A *második dokumentum* címe: „Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn” (A katolikus egyház politikai helyzete Magyarországon), terjedelme nyolc és fél gépelt oldal. Előbb áttekintést ad a múlttól: hitlerizmus és Horthy-rezsim, majd a jelenlegi helyzetet elemzi. Megkülönböztet progresszív és konzervatív irányzatot. Két oldalon jellemzi a hercegprímást, idézzük: „tipikus voluntarista, erős akaratú ember, uralkodói természet, autokráciára hajlamos, merev és semmiképp nem kész kompromisszumokra. Azt, akinek különbözik a véleménye az övétől, azt személyes ellenségének tekinti. Általános vélemény szerint kevés politikai érzékkel bír. Erősen tekintélyelvű: ő a vezér. A primásokat megillető régi privilégiumokból nem enged: ő herceg és az ország zászlósura. Legitimizmusa közismert, ezt nem rejti véka alá, mint ahogy nem titkolja a Habsburgokhoz való ragaszkodását sem. Legbensőbb kapcsolatban áll az arisztokráciával. A Kisgazdapárttal szemben szinte nyílt ellenszenvvel viseltetik; őket szinte hazaárulóknak tekinti állítólagos engedékenységük és gyengeségük miatt.” Majd elemzésében kitér arra, hogy „A hatalom birtokosai most hajlanának arra, hogy a progresszív katolikusokat felhasználják a Prímás ellen, különösen azért, mert nagyon hűvösen viselkedik irányukban. A Prímás azt kívánta, hogy a progresszívek és a konzervatívok közös pártban és akcióban egyesüljenek, amit azonban azok [a progresszívek] elutasítanak a következő két okból: 1) A természetjog kiköveteli a legradikálisabb szociális reformokat az erősen elmaradott Magyarországon; 2) az egyház érdeke is, hogy a katolikusokat ne tarthassák reakciósoknak és maradiaknak. A konzervatívok sokszorosan tehetnek arról, hogy Magyarország ebbe a mostani katasztrofális helyzetbe jutott. Tehát egyenesen szükségszerű, hogy az egyház részt vegyen a szociális és demokratikus átalakulásban, sőt bizonyos pontokon annak élére álljon.” Majd kifejti, hogy „Minthogy a kormány tudja, hogy a Prímás rendíthetetlen és a tömegek hangulatát könnyen maga felé képes fordítani, ezért fél tőle, szeretné elszigetelni és háttérbe szorítani.” Ezt követően a Katolikus Akcióra tér át, amely esetben nagy gyengeségnek tartja, hogy korábbi vezetését nem cserélték le és ugyanazok vezetik, mint egy évtizeddel korábban. Röviden jellemzi a korábbi, konzervatív, illetve a progresszív vezetőség személyiségeit, azok nézeteit. Utolsó mondata így hangzik: „A progresszív katolikusok háttérben nagyon képzett katolikus papok állnak, különösen Jézus Társaságának három pátere.”

Jánosi első utazásával kapcsolatban 1946. október 18-án Nagy Töhötöm azt jegyezte fel naplójában, hogy „Az elmúlt másfél év alatt szinte kézzelfoghatóan mérhettem fel a Vatikán közeledését a modus vivendi gondolatához. [...] jól emlékszem arra is, hogy első útjaim alkalmával, másfél évvel ezelőtt, milyen idegenül fogadta Őszentsége a modus vivendi gondolatát. Amikor P. Jánosi először járt nála, valóságosan ideges volt a pápa,

45 H. F. Arthur Schoenfeld követ 1143. sz. jelentése, i. h.

46 ASRS AA.EE.SS. Ungheria 129, f. 203.

47 „Cédulát [készíteni] Mindszentyről is, mint P. [...] véleménye.” ASRS AA.EE.SS. Ungheria 129, f. 203.

és úgy kérdezte, hogy mit akarnak azzal a ‘modus vivendi’-vel, a napokban pedig azzal jött meg Ispánki⁴⁸ főtisztelendő úr Rómából, hogy a Vatikánban is már kettős az irány, és én tudom, hogy a mi oldalunkon nem az öreg monsignorék állanak, hanem a pápa, néhány kiváló munkatársával. A legutóbbi római tartózkodásom fináléja is azt mutatta, hogy a pápa már igenis nagyon sokat közeledett a megegyezés gondolatához, sőt már a módokat is gondolkozik.⁴⁹

Jánosi missziója azonban megterhelte a jövőt, hiszen „Jánosi páter volt az első egyházi személy, aki kormány megbízatásnak tett eleget, lényegében Mindszenty hercegprímás ellenében. Következményeiben rövid távon azzal járt, hogy Jánosi páter és Mindszenty hercegprímás menthetetlenül szakítottak egymással.”⁵⁰ Mindszenty az 1946. június 27-én kelt levelében szóvá is tette: „A külföldi újságok, melyek közül néhány kezembe jut, Magyarország Primásának első római útja után hírül adták, hogy múlt év decemberének elején már megtörtént, hogy Jánosi József jezsuita atya mint a magyar kormány és a politikai pártok küldöttje elment a Szentszékhez azzal a tervvel, hogy a Magyarország Primásától megküldött információkat helyesbítse, és világossá tegye a Szentszék számára Magyarország helyzetét. [...] Senki sem tagadja, hogy Jánosi József atya a fent jelzett időben Rómában tartózkodott, s hogy oda a magyar kormány és a politikai pártok küldték.”⁵¹

Jánosi második római utazása: 1946 október 8.

Jánosi második római utazásának is politikai háttere van és ezúttal öt dokumentumot leltünk fel. Miután 1946. szeptember 15-én megválasztották P. Jean-Baptiste Janssens-t a jezsuita rend generálisává,⁵² politikai körökben fölmerült a gondolat, hogy az ő jószolgálatát kellene kérni abban az ügyben, hogy a Vatikán végre nunciust küldjön Magyarországra. Nagy Ferenc⁵³ miniszterelnök bízta meg őt azzal, hogy utazzon Rómába és tárgyaljon a kérdésben.⁵⁴ Október 8-án amerikai repülőgépen érkezett Rómába. Fogadták az olasz Külügyminisztériumban, ahol Mario Conti olasz külügyi tanácsosnak elmondta, hogy a legfőbb akadály Mindszenty bíboros hercegprímás esztergomi érsek

48 Ispánki Béla (1916–1985) rkat. pap, Rómában tanult és szerzett doktorátust teológiából majd filozófiából. 1947-től a budai Szent Imre Kollégium prefektusa és a Rómából érkező segélyszállományok intézője. 1949-ben a Mindszenty-perben életfogytiglani fegyházra ítélték. 1956-ban szabadult, 1957-től Londonban élt, az angliai magyarok főlelkésze volt.

49 NAGY Töhötöm: *Napló 1945/1946*. Kapcsolódó dokumentumokkal. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta Keresztes András, Százhalombatta 2019. 179.

50 Így értékel az első római utat BALOGH Margit: *Mindszenty József*, i. m. 508.

51 Ilyen értelemben írt maga Mindszenty is Montinihoz 1946. június 27-én: S.RR.SS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 91rv–92rv.

52 Janssens, Jean-Baptiste (1889–1964) 1907-ben lépett be a Jézus Társaságába, 1938-tól az észak-belga jezsuita rendtartomány provinciálisja.

53 Nagy Ferenc (1903–1979) kisgazdapárti politikus, országgyűlési képviselő, 1946. február 4. – 1947. június 1. között miniszterelnök. Családjával az Egyesült Államokban, a főváros környéki virginiai Herndonban élt.

54 Ezzel megegyezik Nagy Töhötöm belső, rendi információja is, idézzük: „1946. október 10. Mire feljöttem Budapestre, P. Jánosi már leutazott repülőgépen, magyar diplomáciai útlevelemmel, Rómába. Még P. Kerkai előtt is nagyon titkolt mindent, csak annyit tudtam meg, hogy a kormány küldi le a Mindszenty-ügy elintézésére, mert már tarthatatlan a helyzet. [...] Őt kissé bizalmatlanul fogadják, mert kis egyoldalúságot tételeznek fel benne.” Lásd: NAGY Töhötöm: *Napló*, i. m. 174.

hajlíthatatlan magatartása, amit a szovjetek úgy értelmeznek, mintha az a Vatikán akarata lenne. Nem rejtette véka alá azon véleményét, hogy ha ez az akadály nem létezne, akkor nem lenne nehéz egyetértésre jutni a megszálló hatóságokkal. Jánosi személyét azonban Conti – talán azért, mert jezsuita létére világi megbízatást teljesített – fenntartással fogadta.⁵⁵ Rendi vonalon bizonytalanság övezte útját, Borbély provinciális a generális nevében „azt a parancsot adta neki, hogy 48 órán belül hagyja el Rómát anélkül, hogy bárkivel tárgyalt volna [...]”⁵⁶ Azzal kapcsolatban nincs információnk, hogy a jezsuita generálisnál mit intézett, de írásai megtalálhatók a generalícia levéltárában, ahonnan másolatban átkerültek a budapesti jezsuita tartományfőnökség levéltárába. Janssens flamand volt, ez magyarázhatja, hogy az öt dokumentumból négy elkészült flamand nyelvű változatban is. Az 1946 novemberében az Államtitkárságra eljuttatott öt iratnak sincs kísérelő dokumentuma, így arra következtethetünk, hogy ezeket is a jezsuita generaliciából vitte be vagy maga a szerző, vagy más jezsuita.⁵⁷ Jánosi beadványa november 23-ra készült el, másnap a generálisnak szándékozta megmutatni.⁵⁸ Távozásával kapcsolatosan annyit tudunk, hogy december 21-én már nem volt Rómában, hazarepült.⁵⁹

Az *első dokumentum* címe: „Előzetes megjegyzések egy orosz úrral folytatott megbeszélésekről szóló beszámolóhoz”, terjedelme hat és fél gépelt oldal. Az iratgyűjtő utáni lapon Tardini fekete tollal írt megjegyzése: „1946. december 6-án a Szentatyától. Jól megvizsgálni”. Az anyagot Bafilének szignálta ki.⁶⁰ Jánosi beszámolója szerint 1946. szeptember 25-én a kórházban kereste fel egy orosz és felszólította, hogy találkozzék az orosz követség egy emberével. Ilyen kezdetek után három alkalommal találkozott Oszokinnal,⁶¹ az orosz követség első követségi tanácsosával, mindegyik alkalommal 19 órától éjfélig tárgyaltak. Jánosi információt kért Oszokinról Nagy Ferenc miniszterelnöktől, aki elmondta neki, hogy ez az úr Moszkva bizalmi embere, speciális feladatokkal és felhatalmazásokkal. A fő, sőt, egyetlen beszédtéma a magyarországi „katolikus kérdés”, Mindszenty és a Vatikán szerepe volt. Ezt követően Jánosi a három beszélgetésről egy összefoglaló beszámolót nyújt, miszerint az oroszok 1944-ben nem ismerték fel időben, hogy az egyház Magyarországon „ha nem is politikai, de szellemi/lelki és szociális hatalom”. Oszokin Mindszenty-

55 Lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József*, i. m. 510. Hivatkozással Conti 1946. október 12-én kelt jelentésére.

56 NAGY Töhötöm: *Napló*, i. m. 188sk.

57 A jezsuita generalícia Rómában a Vatikán közvetlen közelségében épült fel, a Szent Péter-teret övező kolonnádok délnyugati oldalán, a Gianicolo domb lábánál. 2000-re a „Terminal Gianicolo” parkoló itt épült meg, alagútja a generalícia alatt vezet át a domb gyomrába.

58 NAGY Töhötöm: *Napló*, i. m. 208.

59 Vö. NAGY Töhötöm: *Napló*, i. m. 220. Bejegyzés 1946. december 21-én.

60 Bafile, Corrado (1903–2005) 1926-ban a római Sapienza Egyetemen jogi doktorátust szerzett, ügyvédként működött. 1932-ben a papi hivatást választotta, L’Aquila-i egyházmegyében, 1936-ban szentelték pappá. Ezt követően a pápai diplomáciai szolgálatba lépett, elvégezte a Pápai Egyházi Akadémiát, majd 1939-től a Vatikáni Államtitkárságon működött. 1954-től pápai prelátus. XXIII. János pápa személyes asszisztense 1958-tól, 1960-tól (Piszídiai) Antióchia c. érsek, németországi apostoli nuncius, 1975–1980 között a Szentéavatasi Kongregáció Pro-Prefektusa, 1976-tól bíborosprefektus, 1980-ban visszavonult.

61 Helyesen: Borisz Pavlovics [Odicov-]Oszokin, aki a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadója volt Budapesten 1945–46-ban. Befolyásos posztznak minősül, ugyanis a politikai tanácsos hatáskörébe tartozott számos, a SZEB működésével kapcsolatos kérdés. 1943–44-ben Bulgáriában volt rezidens. 1946 utáni sorsáról keveset tudunk. Zamercsev tábornok, Budapest városparancsnoka (1945–48-ban) említi memoárja orosz nyelvű kiadásában (Замерцев: Через годы и расстояния) – évszám közlése nélkül –, hogy Oszokint egyszer csak váratlanul elhurcolták Moszkvába, és „Berija bandája” kivégezte. (Forrás: http://militera.lib.ru/memo/russian/zamertsev_it/05.html) – Köszönöm Keresztes Andrásnak az információt.

vel kapcsolatos véleménye teljesen elutasító. Jánosi szerint az oroszok hajlandók lennének kompromisszumra, ha viszonylagos konszolidáció következne be Magyarországon, de ennek legnagyobb akadályát a katolikus kérdésben látják, más szavakkal a bíboros személyében, pontosabban a bíborosnak a tömegekre gyakorolt hatásában. Ugyanakkor a bíboros nem adott pozitív programot, kimerült a kritizálásban, talán azért is, mert pozitív program esetén tábora több részre szakadna, így a bíboros pártalapítási kísérlete is sikertelen maradt. Az oroszoknak az lenne kedvező, ha Mindszenty visszavonulna a politikából vagy megszűnne „reakciós” lenni és ehhez szükségük van a Vatikán támogatására. A bíboros nem a „modus vivendi”, hanem a „modus pugnandi”, vagy „labili modo convivendi”⁶² álláspontjára helyezkedik. Az orosz vélemény szerint a bíboros mindent a Vatikán utasítására tesz. Jánosi fölvetette, hogy egy nuncius érkezése hasznos lehet és Oszokin nem vetette el a fölvetést. Jánosi beszámolóját azzal fejezi be, hogy sajnálatos módon nem jutott eszébe, hogy a magyarországi püspökök római „ad limina” látogatásának az engedélyezését kellene kérni, hogy a megegyzésre hajlamos püspökök is szóhoz juthassanak.

A *második dokumentum* mintegy jegyzőkönyv az Oszokinnal folytatott beszélgetésről, címe: „Beszélgetés egy Magyarországon felelős beosztásban lévő orosz férfival”, terjedelme kilenc és fél gépelt oldal. Az orosz tiszt záró mondatai: „A Mindszentyvel szembeni bizalmatlanságunk végleges. A Vatikán iránt sincsen sok bizalmunk. De ott talán akadnak értelmes emberek. Meg vagyok győződve, hogy ott meghallgatják majd önt, de majd marad minden a régiiben, amíg a dolgok folyása rá nem kényszeríti a Vatikánt egy 180 fokal fordulatra. De akkor már, természetesen, nem lesz közel a dolgokhoz, mivel akkor már túl késő lesz.”

A *harmadik dokumentum* témáját az államtitkársági olasz nyelvű följegyzés így adja meg: „Tildy Zoltán köztársasági elnök és Nagy Ferenc miniszterelnök nyilatkozatai”, terjedelme öt gépelt oldal. Mindkét közjogi méltóság, amikor tudomásukra jutott, hogy Jánosi Rómába készül, arra kérték, hogy nyilatkozataikat bizalmasan a Szentatya tudomására hozza. Tildy szerint a primás nem vesz tudomást a Köztársaság elnökéről. A primás nem hajlandó öt fölkeresni Budapesten, ő viszont hivatalából fakadóan nem teheti meg, hogy elmenjen Esztergomba. Majd Tildy így folytatja: „Az a szerep, amit a primás játszik, a legnagyobb mértékben szerencsétlen és rendkívül sokat árt – különösen az oroszokra tekintettel – mind a vallásnak, mind a hazának.” Ugyanakkor „Magyarország egyik legsúlyosabb és legveszélyesebb problémája a „katolikus” vagy jobban mondva a „Mindszenty-kérdés.” A negyedik pontban kifejti: „Rendkívül kínos, hogy még nincsen nunciatúránk. [...] Az, hogy az oroszok hallani sem akarnak nunciatúráról, az számottevő mértékben a primás szenvedélyes, sőt oktalan [„unklug”] viselkedésének tudható be.” Az ötödik pontban kifejti: „Rendkívül szükséges lenne, hogy az egyház részt vegyen a demokratikus intézmények kiépítésében. [...] A fő nehézséget számunkra azonban nem a *primás* Mindszenty okozza, hanem a *politikus* Mindszenty.” – Nagy Ferenc miniszterelnök üzenetében kéri, hogy „világos instrukciókkal vagy más módon, állítsa meg a primás szerencsétlen politikáját és bírja őt jobb belátásra”. A negyedik pont szerint „A primás fellépése demonstratív és ismételt utcai tüntetésekhez vezetett.” Végezetül, a hetedik pontban sűrgeti Bánáss László veszprémi püspöki kinevezését, akiben nagy a bizalma a kormánynak.

A *negyedik dokumentumnak* az olasz fordítás szerint adott címe: „A mai magyar helyzet és benne Mindszenty bíboros szerepe”, terjedelme 15 gépelt oldal. Jánosi ezúttal is kritikusan nyilatkozik a bíboros herceprimás tevékenységéről.

62 Harcolás módja, vagy a labilis módon történő együttélése (latin).

Az *ötödik dokumentum* pedig a „modus vivendi” tételes kifejtése, terjedelme öt és fél gépelt oldal. Kezdő szavai: „A modus vivendi középhelyet foglal el a kollaboráció (együttműködés) és az ellenállás között. Alkalmazása olyan helyzetben válik szükségessé, amikor a kollaboráció világnézeti okokból lehetetlen (legalábbis elméletileg), ugyanakkor az erőviszonyok vagy más megfontolások miatt az ellenállás se nem tanácsos, se nem lehetséges. Ezért, ilyenkor, ad evitandum maior malum⁶³ célszerű a modus vivendit, az együttélést választani.” Majd ezzel a gondolattal zárja: „A magyarországi egyház helyzete rendkívül feszült. Az oroszok mindent meg fognak tenni, hogy [a maguk szempontjából] tiszta helyzetet teremtsenek, mielőtt Magyarországról kivonják a katonákat. Ezért joggal állíthatjuk: a késlekedés veszélyes. Ha minden úgy marad, mint most, az egyház nehéz időknél néz elébe. És az egyház sorsa sok évre eldőlhethet.”

Jánosi 1946 novemberében tehát öt dokumentumot adott le, ezekből a magyar kutatás már bőven idézett, de teljes szövegüket közlésével még adós. Dolgozunk ezek megjelentetésén is. E helyen elégedjünk meg azzal, hogy az ötödik magyar fordítását közöljük, amely a „modus vivendi” részletes kifejtése.

1945. DECEMBER 29. KÉT BESZÁMOLÓ

P. Jánosi József SJ

A politikai helyzet Magyarországon

A német nyelvű gépelt eredeti szöveg címe: „Die politische Lage in Ungarn”

1946. januárjában jutott el a Vatikáni Államtitkárságra.

Jelzetek: ASRS Scatola Bianca, Pio XII, N. 15. III. ff. 164–167 (indigós másolat. A doboz felirata: „Germania: Scatole”. Fasc. 62. Diversi rapporti e notizie sulla situazione in Europa centrale 1944–1945”)

Másik példány: ASRS AA.EE.SS. Pio XII Ungheria 129, ff. 204–207⁶⁴

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1814/46

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

[fekete tollal olaszul:] *A Szentatyától 1946. január 13.*

A) A politikai pártok

I. A [Független] Kisgazdapárt

a) A Kisgazdapárt abszolút többséggel rendelkezik a Parlamentben (61% [ceruzával:] =245 képviselő), mégsem övé a politikai hatalom (orosz megszállás).

b) A párt összetétele:

1) *vallási tekintetben:*

a) erős katolikus szárny kialakulóban;

b) a párt vezetésében protestáns többség van, amely azonban megegyezésre hajló (konciliáns).

⁶³ A nagyobb rossz elkerülése érdekében (Latin).

⁶⁴ A 203. fólión (gyűjtő) ceruzával olasz nyelvű megjegyzés: *Nagyon érdekes. Cédulát készíteni Mind-szentyről is (a páter [...] véleménye).*

2) *politikai szempontból:*

- a) A *katolikus szárny* (mintegy 25 képviselő) erősen demokratikus és szociális beállítottságú. Különböző protestánsok is tagjai.
 - b) A *liberális szárny* (8–10 képviselő) kapcsolatban áll a kapitalistákkal és valószínűleg a legitimistákkal és a feudalistákkal.
 - c) A kettő között sok határozatlan és tájékozatlan képviselő, sok képzetlen paraszt és tapasztalatlan értelmiségi.
 - d) A *kommunistákkal szimpatizáló szárny* („Fórum”-szárny⁶⁵) 7–8 képviselő.
- c) Álláspontjuk az orosz kérdésben: Mindannyian keresnek egyfajta „modus vivendi”, óvatosak és tartózkodóak (kivéve a „Fórum”-szárnyat). Politikai fő céljuk: Megszabadulni az oroszoktól, még ha átmenetileg magas ára kell is fizetnünk ezért (Tildy miniszterelnök bizalmas közlése.). Ennek érdekében az angolszászok támogatását szeretnék megkapni, akik azonban eddig mind politikailag, mind gazdaságilag eléggé visszafogottak voltak.

II. *Szociáldemokrata Párt* (a képviselők 17%-a)

A konzervatív szárny (Peyer,⁶⁶ Valentiny⁶⁷) a gyengébb, keresik a kapcsolatot a kiscgazdákkal. A balos szárny (Szakasits) lavírozik a kommunisták és a Labour-Blum⁶⁸ között: nagyon opportunisták és politikailag tisztességtelenek.

III. [Magyar] *Kommunista Párt* (a képviselők 17%-a)

Törvényes úton sok mindent nem tudnak elérni a kiscgazdák abszolút többsége miatt; ténylegesen azonban túlerőben vannak: Mögöttük állnak az oroszok, a politikai rendőrség, a (kommunista) Belügyminisztérium: a legtöbb kulcspozíciót már jóval a választások előtt megszerezték maguknak, és nem lehet őket ezekből elmozdítani. Ezért vannak nehéz helyzetben a kiscgazdák és ezért óvatosak.

IV. *Nemzeti Parasztpárt* (25 képviselő, kb. 5%)

A baloldali szárny (Veres Péter) erősen kommunista, a jobboldali szárny (Kovács Imre) talán a kiscgazdák felé fog közeledni.

V. *Demokrata Néppárt*

Katolikus párt (a vallási érdekek védelme, az enciklikák mint alapok, demokratikus, erősen szociális, modus vivendi az oroszokkal). (2 képviselő: Eckhardt, Bálint, egyetemi professzorok). A Kiscgazdapárt több képviselője szeretne csatlakozni hozzájuk, de amíg az oroszok az országban vannak, addig nem szabad veszélyeztetni a kiscgazdák abszolút többségét.

65 A kiscgazdapárt balszárnyának magvát a városi értelmiségieket tömörítő ún. Fórum-kör alkotta, amely a párt egyik legbefolyásosabb csoportja lett. Lapja a „Politika”.

66 Peyer Károly (1881–1956) szociáldemokrata politikus, a Peidl-kormányban belügyminiszter (1919. augusztus 1–6.), a Friedrich- és a Huszár-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter (1919. november 24–1920. január 16.) a Peyer-Bethlen paktum egyik aláírója, országgyűlési képviselő, frakcióvezető. 1947-ben kizárták az SZDP-ből, az Egyesült Államokba emigrált, New Yorkban élt.

67 Valentiny Ágoston (1888–1958) ügyvéd, szociáldemokrata politikus, az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja és igazságügyminiszter. 1945-ben lemondásra kényszerült. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1955-ben szabadlábra helyezték.

68 Utalás az angol Labour Party-ra (Munkáspárt) és Léon Blum (1872–1950) francia szocialista politikusra.

VI. *Polgári Demokrata Párt* (2 képviselő: egy unitárius püspöki helynök,⁶⁹ és egy katolikus vallási társulat alapítónője⁷⁰). Liberális, gazdag zsidók, egykori szabadkőművesek. Kizárólag angolszász-irányzatúak, nem bízik bennük sem a bal- sem a jobboldal.

B) A Kisgazdapárt legfelső vezetése

Nagy Ferenc: Elnöke a Kisgazdapártnak, a Nemzetgyűlésnek és a Nemzeti Főtanácsnak (az utóbbinak 3 tagja van, akik a legfőbb állami hatalmat birtokolják). Református gazdálkodó, jó politikai ösztönrel, óvatos, gyanakvó, szemben áll Tildy miniszterelnökkel, Mons. Vargával tart.

Irányzata: Földreform, demokrácia keleti-nyugati értelemben, a jó nemzeti hagyomány megtartása és őrzése, jó kapcsolatok az egyházakhoz, *modus vivendi* az oroszokkal, angolszász részről védelem. Ő lesz a Köztársaság elnöke.

Tildy Zoltán: miniszterelnök, a Kisgazdapárt vezetője, református lelkipásztor, hívő ember. A baloldaliak felé túlságosan engedékenynek tűnik, talán gyengeségből, talán taktikai okokból, talán meggyőződésből, talán becsvágyból. Saját pártjának többsége szemben áll vele. De amíg az oroszok az országban vannak, nem fogják megbuktatni; inkább a környezetének tagjait igyekeznek eltávolítani tőle.

Mons. Varga Béla: veszprémi kanonok, a Nemzeti Főtanács tagja, a párt elnökhelyettese, egyúttal ügyvezető igazgatója és a budapesti részleg elnöke. Gyakorlatilag az ő kezében van a párt. A pártban és az országban nagyon nagy a tekintélye. Tiszta, egyszerű életet él, igazi hívő ember. Talán nem nagy államférfi, de jó politikai ösztönrel rendelkezik. Bátor ember, de gyanakvó, bizalmatlan és gyakran tanácstalan. Azt az irányt követi, mint Nagy Ference, de sokkal határozottabban védi a keresztény érdekeket. A Kisgazdapártból egy nyugati értelemben vett keresztény pártot szeretne kialakítani, és szorosabb kapcsolatot szeretne tartani az ilyen [nyugat-európai] pártokkal (Bidault, De Gasperi, Centrum, Oesterreicher és Labour⁷¹). Az a taktikája, hogy a világnézetileg fontos kérdésekben (egyház, államfoma, iskolák) a döntést húzni-halasztani kell, amíg az orosz el nem hagyja az országot.

69 Szent-Iványi Sándor (1902–1983).

70 Slachta Margit (1884–1984).

71 Utalás a Georges-Augustin Bidault francia kereszténydemokrata politikusra, aki 1946 június és november között az ideiglenes francia kormány elnöke; Alcide De Gasperire, az Olasz Kereszténydemokrata Néppárt főtitkárára, 1946-tól miniszterelnökre, továbbá német katolikus Zentrum-Partei-re, az osztrák Néppártra (Österreichische Volkspartei), végzetül az angol Labour Party-ra (Munkaspárt).

P. Jánosi József SJ

A katolikus egyház politikai helyzete Magyarországon

A német nyelvű gépelt eredeti szöveg címe:

„Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn”

1946. januárjában jutott el a Vatikáni Államtitkárságra.

Jelzetek: ASRS Scatola Bianca, Pio XII, N. 15. III. ff. 168–176

(indigós másolat. A doboz felirata: „Germania: Scatole”. Fasc. 62. Diversi rapporti e notizie sulla situazione in Europa centrale 1944–1945”)

Másik példány: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII Ungheria 129, ff. 208–216

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1814/46

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

I. A múlt

1. *Hitlerizmus [Nemzetiszocializmus]*. A hitlerizmus kérdésében a püspöki kar, a Katolikus Akció és (a katolikus) Zichy–Wolff párt,⁷² a sajtó (Nemzeti Újság) általában passzív magatartást tanúsított, de néha azért hagyta magát megfertőzni. Ennek a fertőződéssnek az okai: a) a revizionizmus, vagyis az a vágy, hogy a Trianonban elvesztett területeket visszacapjuk; b) a hitlerizmusban a kisebb rosszat látták a bolsevizmushoz képest; c) a hitlerizmusban jó vonásokat is látni véltek: erős központosítás, szociális reformok; d) az a meggyőződés, hogy a németek fognak győzni; e) a zsidókérdés három aspektusból: a zsidó értelmiség gyakran keresztényellenes beállítottsága; az a törekvés, hogy a népszerűséget megtisztítsák az alacsonyabb rendű zsidó behatásoktól (Magyarországon csaknem egymillió zsidó vagy zsidó származású ember élt); annak reménye, hogy zsidó vagyonokhoz vagy az általuk addig betöltött magas állásokhoz lehet jutni.

2. *A Horthy-rezsim*. Ezt a politikai rendszert a katolikus párt is támogatta, a következő okból: a) teljes leszámolás az 1919-es kommunizmussal; b) a nagybirtokosok, a kapitalisták és a dzsentri-magashivatalnoki réteg hatalmának biztosítása; c) az a biztonság, amit nyújtani látszott a nemzetiszocialista Németországgal és a fasiszta Olaszországgal között szövetség; d) erős konzervativizmus a társadalmi és szociális életben.

A háborúba való belépést a katolikusok általában nem ellenezték, bár talán szívesebben vették volna, ha nem kerül rá sor; a háborút sokszor mint keresztesháborút fogták fel és annak is hirdették. Az alsópapságot a katolikus sajtó nagyon gyakran rosszul tájékoztatta és félrevezette; ez a sajtó általában is gyengének mutatkozott, különösen a háború kitörésekor, 1939-ben.

A számos felsorolt ok következtében a jelenlegi államvezetés megítélése szerint a katolikus egyház erősen kompromittálódott. Ezt a katolikus vezetők maguk is érzik, és ezért nem képesek határozottabban és bátrabban fellépni, mert akkor fennállna annak a veszélye, hogy reakciósnak tűnnek. Többnyire azok is, vagy legalábbis erősen konzervatívok.

72 A Keresztény Községi Párt (vagy Wolff-párt) budapesti politikai párt 1920–1939 között. Az országgyűlési választásokon a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot (1926–1937) támogatta, amelynek elnöke Gróf zicsi és vázsonykői Zichy János (1868–1944) volt.

II. A jelenlegi helyzet

1. Az oroszok és marxisták úgy gondolták, hogy a földreform következtében az egyház (amelynek 800.000 holdnyi birtoka volt), annyira meggyengül, hogy elveszíti teljes politikai és társadalmi jelentőségét. Ezt gondolta több püspök és katolikus vezető is. Ez azonban nem következett be, éppen a katolikus lakosság magatartása miatt. Az egyház most is nagyon jelentős szerepet játszik. A nép a klérusban látja igazi szellemi és politikai vezetőjét, sőt a vallásban látja azt az instanciát, amely minden nemzeti értéket megvéd és megment. A klérus gyakran érzi is magában az erre való elhivatottságot, többnyire azonban tanácstalan, miként teygen eleget ennek a feladatnak, és szükséges is lenne, hogy a klérus mentalitása melyrehatóan megváltozzék annak érdekében, hogy fel tudjon nőni ehhez a feladathoz. A klérus nagy része még mindig azt szenved, hogy a múltban kompromittálódott, s emiatt vagy nagyon elbátortalanodott, vagy pedig merev és kellően át nem gondolt reziszenicával próbálja legyőzni a maga kisebbségi érzéseit.

2. (Az új helyzet) első hónapjaiban a felső- és az alsópapság egyaránt mintegy a bénltság állapotában volt, és nagyon gyakran csak a templomi lelkipásztorokodásra szorított. A bátrabban megkísérelték, hogy legalább az egyesületi élet eddigi kereteit fenn-tartsák. Most azonban mutatkoznak már az újjáéledés és a magára találás jelei; de ami a betöltendő feladatköröket illeti, még mindig nagy a bizonytalanság (a protestánsoknál még inkább).

A katolikus társadalomban, amint már látható: két politikai és egyházpolitikai irányzat van kialakulóban.

1. *A progresszív irányzat.* Fő alapelvei:

a) Magyarországon már régóta szükség lett volna arra, hogy bekövetkezzék egy demokratikus szellemű átalakulás politikai, társadalmi és gazdasági téren egyaránt, függetlenül a jelenlegi helyzettől is;

b) elengedhetetlen átalakulás [t jelent] a földreform, amelyet alapvető természetes [erkölsi] törvények [is] megkövetelnek;

c) ahhoz, hogy el lehessen takarítani a szellemi és anyagi romokat, és hogy le lehessen rakni az újjáépítés alapjait, ahhoz szükség van mindazok bevonására, akik hazafias és vallásos érzületűek (katolikusok és protestánsok), a különérdekeket messzemenően félre kell tenni;

d) az oroszokkal akkor is a modus vivendire kell törekedni, ha az érzékeny áldozatokkal jár; ezt kérik tőlünk az angolszászok, és ez felel meg az egyház és az ország közvetlen érdekeinek. Hiszen magáról a létezésről van szó. Ez a modus vivendi tulajdonképpen csak negatív értendő: a nemzeti jogból és jó hagyományokból csak annyit szabad feláldozni, amennyit a jelenlegi súlyos helyzet feltétlenül megkövetel;

e) lehetőleg szoros kapcsolat a lényegükben katolikus pártokhoz és demokráciákhoz; a cél nem a szolgálai másolás, hanem tanulás és támogatás;

f) ameddig az oroszok az országban vannak, a szociális és demokratikus reformok kivételével minden más döntést lehetőleg el kell halasztani, de ezt nem merev szembenállással kell elérni, hanem ügyes taktikával kell időt nyerni;

g) A legitizmust nem tekinti időszerűnek; másrésről tart a köztársasági államformától;

h) az egyház és más vallások esszenciális érdekeit erőteljesen védeni kell, de úgy, hogy kerülni kell a nyilvános konfliktusokat;

i) amíg az orosz megszállás tart, a föld alatt kell szervezkedni és minden progresszív erőnek össze kell fognia; távolságot kell tartani a reakciós vagy erősen konzervatív köröktől, már csak annak a veszélynek elkerülése érdekében is, nehogy kompromittálódjék az egész progresszív mozgalom;

k) ennek az irányzatnak politikai prognózisa: az oroszok és az angolszászok között nem fog háború kirobbanni, mert az utóbbiak még áldozatok árán is azon fáradoznak, hogy az oroszokat benntartsák a világkoalícióban. Ezért a magyaroktól ugyanezt a politikát várják el. Ezen kívül az orosz [később is] Magyarország szomszédja marad (Kárpátalja); meg fogja tartani erős befolyását a Balkánon, Lengyelországban és Cseh-szlovákiában, úgy hogy Magyarország politikai harapófogóban van. – Az sem kizárt, hogy Oroszország a középpel [köztes területtel?] szemben ingadozó álláspontot fog képviselni. Ezért egy mérsékelt orosz szellemi befolyás Magyarországra nem katasztrófális, különösen, ha azt nyugati befolyások kiegyenlítik. Ez egyébként úgyis elkerülhetetlen mind Magyarország földrajzi helyzete, mind a magyar nép szellemi/lelki kedélyállapota miatt; különben a tisztán nyugati életforma a magyarok számára csak egy külső burok volt; mindazonáltal Magyarország lényegében nyugati akar maradni, és hogy ez megtörténhessék, szüksége van az európai katolikusok szolidáris segítségére. E tekintetben Magyarországnak ma fontos stratégiai szerepe lehet szellemi és kulturális szempontból, és igényli a politikai és gazdasági támogatást. Magyarországnak most ismét olyan szerep jutott, mint amelyet már betöltött a történelemben: a kultúra keleti bástyája lett. Tragikus lenne, ha egy egyenlőtlen küzdelemben ismét kivérezne.

Ennek az irányzatnak a képviselői: a) a Kisgazdapárt képviselőinek többsége, különösen Mgr. Varga [Béla] és Nagy Ferenc; b) a Demokrata Néppárt mögött álló erők (az alsópapság nagyobb részre, a KALOT = katolikus agárfjúsági szervezet, a fiatalabb katolikus értelmiség és az egyetemi hallgatók túlnyomó többsége.

2. A konzervatív irányzat. Főbb alapelvei:

a) Mind politikai, mind társadalmi és gazdasági téren legalább passzív, de ha lehetséges, aktív ellenállás;

b) a rosszul végrehajtott földreformot jelentősen korrigálni kell (azaz a parasztoktól vissza kell venni a földet);

c) Legitimizmus (szinte kivétel nélkül), mégpedig politikai, társadalmi, sőt vallási megfontolásokból;

d) Változásoknak csak lassú fejlődés révén szabad megvalósulniuk, „a tiszta beleegyezés alapján”;

e) minden társadalmi pozíciót, a régi generációnak kell megtartania (Actio Catholika, egyesületek stb.), ameddig csak lehet;

f) a primás, a püspökök stb. állami jog által biztosított privilégiumait minden áron meg kell őrizni;

g) Magyarország a nyugati kultúra keleti bástyája, ezért teljes mértékben a Nyugatra kell támaszkodnia, és el kell zárkóznia minden keleti befolyástól. (De ki lehetne ma ez a nyugati támasz? Talán az amerikai kapitalisták és az angol konzervatívok?);

h) néhány vezető merev, sőt gyakran nyílt ellenállásra hajlamos; ha szükséges, visszahúzódnak a katakombákba;

i) a progresszív katolikusokat azzal gyanúsítják, hogy bolsevik hatás alatt állnak. A rugalmas taktikát veszélyesnek tartják, mert véleményük szerint az teljes vereséghez vezet;

k) az oroszok és az angolszászok között háborúra fog sor kerülni, és annak kimenetele majd a konzervatívokat fogja igazolni és győzelemre segíteni.

A konzervatív irányzat vezetői és hívei: a) általános vélemény szerint a Hercegprímás; b) a püspökök nagyobb része; a többi ugyan nem tartozik a progresszív irányzathoz, de taktikájukban kevésbé merevek; c) a Katolikus Akció vezetői; d) az egykori katolikus párt volt képviselői; e) a katolikus értelmiség idősebb nemzedéke; f) a korábbi nagybirtokosok és magasabb állami hivatalnokok; g) az arisztokrácia messze legnagyobb része; h) a tőkésék és a nagyiparosok.

A Hercegprímás

Őexcellenciája⁷³ tipikus voluntarista, erős akaratú ember, uralkodói természet, autokráciára hajlamos, merev és semmiképp nem kész kompromisszumokra. Azt, akinek különbözik a véleménye az övétől, azt személyes ellenségének tekinti. Általános vélemény szerint kevés politikai érzékkel bír. Erősen tekintélyelvű: ő a vezér. A primásokat megillető régi privilégiumokból nem enged: ő herceg és az ország zászlósura. Legitimizmusa közismert, ezt nem rejti véka alá, mint ahogy nem titkolja a Habsburgokhoz való ragaszkodását sem. Legbensőbb kapcsolatban áll az arisztokráciával. A Kisgazdapárttal szemben szinte nyílt ellenszenvvel viseltetik; őket szinte hazaárulóknak tekinti állítólagos engedékenységük és gyengeségük miatt. Még Mgr. Vargával sem jó a viszonya; arra ösztönzi, hogy hagyja el a pártját, lehetőség szerint minél több követőjével együtt. A kormánnyal és a Kisgazdapárt nyolc miniszterével hűvös, sőt rossz a viszonya. Azok pedig szemére hányják, hogy nem látja, nem akarja látni azokat a súlyos nehézségeket, melyek között dolgozniuk kell. Nem fogadja el a taktikájukat, amely lényegileg abból áll, hogy igyekeznek bizonyos fokban megnyerni az oroszok bizalmát és halogatni a legfontosabb döntéseket, engedményeket tenni a pártkoalíció feltétlen fenntartása érdekében, amíg az orosz az országot megszállása alatt tarja. [A Hercegprímás szerint:] Ha a Kisgazdapárt gerincesebb lenne, akkor az oroszok engednének és az angolszászok is a segítségünkre jönnének.

Tény, hogy mind az oroszok, mind a kommunisták és a szociáldemokraták kerülik a nyílt kultúrharcot; de nem kétséges, hogy habozás nélkül levernének egy nyílt ellenállást, különösen, ha az széles tömegekre terjedne ki. Most azonban nagy visszangot keltett a népi tömegekben a Prímás választási körlevele, amely erős kifejezésekkel kritizálta a visszasságokat és néhány új törvényt, s ezzel nagyfokú szimpátiát keltett maga iránt (pedig erre a pástorlevélre valójában nem is volt szükség, mert a választások kimenetele kezdettől fogva biztosra volt vehető). Nem lenne nehéz dolog széles néptömegeket bevonni egy nyílt ellenállásba, hiszen az oroszokkal szemben mérhetetlen a gyűlölet; de semmi esély nem lenne a sikerre, és az angolszászok is dezavualnák az ellenállást.

A hatalom birtokosai most hajlanának arra, hogy a progresszív katolikusokat felhasználják a Prímás ellen, különösen azért, mert nagyon hűvösen viselkedik irányukban. A Prímás azt kívánta, hogy a progresszívek és a konzervatívok közös pártban és akcióban egyesüljenek, amit azonban azok [a progresszívek] elutasítanak a következő két okból: 1) A természetjog kiköveteli a legradikálisabb szociális reformokat az erősen elmaradott Magyarországon; 2) az egyház érdeke is, hogy a katolikusokat ne tarthassák reakciósoknak és maradiaknak. A konzervatívok sokszorosan tehetnek arról, hogy Ma-

⁷³ Mindszenty ekkor még nem volt bíboros, esztergomi érsekként még nem járt ki neki az őeminenciája cím.

gyarország ebbe a mostani katasztrófális helyzetbe jutott. Tehát egyenesen szükségszerű, hogy az egyház részt vegyen a szociális és demokratikus átalakulásban, sőt bizonyos pontokon annak élére álljon.

Minthogy a kormány tudja, hogy a Prímás rendíthetetlen és a tömegek hangulatát könnyen maga felé képes fordítani, ezért fél tőle, szeretné elszigetelni és háttérbe szorítani. De leginkább azt szeretné, hogy az Apostoli Szentszék egy olyan nunciust küldjön Magyarországra, aki haladó gondolkodású, átlátja a magyarországi helyzetet, és hatni tud a Prímásra tekintélye és tettereje révén. A magyar püspököknek ugyanis nincs befolyásuk a Prímásra, nem érik őt fel tetterővel, és ők maguk is hajlanak a konzervativizmusra.

A Katolikus Akció

A magyar egyház nagy gyengesége, hogy az A. C.⁷⁴ korábbi vezetése nem lett lecserélve. Ugyanazok vezetnek, mint egy évtizeddel korábban. Kettő a régi vezetők közül (Nyisztor prelátus⁷⁵ és Wünsch⁷⁶) börtönben ülnek, nemzetszocialista beállítottság vádjával. Vezérigazgatója [országos igazgatója] Mihalovics prelátus⁷⁷, akit az erősen antiszemita Wolff-párt küldött a Felsőházba; egyházi elnöke Czapi⁷⁸ érsek, aki a közvélemény szerint konzervatív és nem szociális szellemű; világi elnöke Esterházy Pál herceg,⁷⁹ akinek 200.000 holdas birtoka volt. Egyik vezetőségi tagja Esty pápai kamarás,⁸⁰ akit az elhunyt Prímás rossz szellemének tartatak, és aki nyíltan antiszemita volt. Az új Prímás is gentiluomo-jává nevezte ki.

Érthető, hogy jelen helyzetben egy ilyen vezetés nem léphet fel nyíltan, mert akkor rögtön támadásnak lenne kitéve. Ugyanakkor nem akarják átadni a vezetést a progresszívnek.

Ennek következtében a Katolikus Akció le van bénulva, és meglehetősen rossz a híre. Az elhunyt bíborosnak az volt a szándéka, hogy orosz győzelem esetén megújítja a vezetését, de az utódja ezt mostanáig nem tette meg. – Hasonlóak a viszonyok a legtöbb katolikus egyesületben. Ez ad alkalmat olyan vádaskodásra, hogy a katolikus egyház

74 Actio Catholica, Katolikus Akció, a katolikus egyház kiemelkedően fontos mozgalma a húszas és harmincas években, célja az volt, hogy a világi híveket bevonják az egyház életébe és munkájába a hierarchia vezetése alatt. Magyarországon 1932-ban alakult meg, hivatalosan 1990-ig fennmaradt.

75 Nyisztor Zoltán (1893–1979) rkat pap, szerkesztő, közíró.

76 Wünsch Frigyes (1892–1946) üzletember, 1921–1933 között a Magyar Távirati Iroda ügyvezető igazgatója, 1934-től a Hangya Fogyasztási Szövetkezet vezérigazgatója, 1938-ban alelnöke, 1942-től az Actio Catholica elnöke. 1945-ben állásvesztésre ítélték és háborús bűnősként népbíróság elé utalták. A felelőségre vonása előtt a börtönben, szívinfarktusból meghalt. Irodalmi működés: a liberalizmus és a marxizmus között harmadik utat ajánlott.

77 Mihalovics Zsigmond (1889–1959) rkat. pap 1914, Budapesten különböző lelkeszi beosztásokban, 1933-tól az Actio Catholica országos igazgatója, 1938-tól pápai prelátus, 1944–1951 esztergomi kanonok. Letartóztatása előtt 1948. júniusában nyugatra menekült, az Egyesült Államokban telepedett le, tagja volt a Magyar Nemzeti Bizottmánynak.

78 Czapi Gyula (1887–1956) nyomdász, a Korda Nyomda és Könyvkiadó Vállalat igazgatója. Rkat. pap 1910, veszprémi püspök 1939, majd egri érsek 1943-tól.

79 Esterházy Pál herceg (1901–1989) jogi doktor, nagybirtokos, mezőgazdász, orvosi kutatás és a képzőművészet szponzora. A Mindszenty-perben negyedrangú vádlott, 15 év fegyházra ítélték. 1956-ban szabaddult, elhagyta az országot, Ausztriában, majd Svájcban élt.

80 Esty Miklós (1895–1973) banktisztviselő, Csernoch János esztergomi érsek állandó kísérelője, így 1922-ben és 1939-ben a pápaválasztó konklávéra, Serédi Jusztinián esztergomi érsek bizalmasa, 1942-től az Actio Catholica egyik alelnöke, 1951-től a Szent István Társulat adminisztrátora.

megtartja a reakciókat korábbi vezető állásaikban, és ő maga is reakciós. Ez [a helyzet] talán nincs is a radikális baloldal ellenére, mert így a katolikus életet tartósan lebéníthatják.

Ugyanakkor a progresszív katolikusok vezetősége olyan emberekből áll, akik katolikus szempontból feddhetetlenek és bizalmat érdemelnek mind lelki, mind szellemi téren. Közéjük tartoznak: Mgr. Varga Béla,⁸¹ a Kisgazdapárt vezetője; ugyanennek a pártnak 15–18 katolikus képviselője, többnyire fiatalabb értelmiségiek; Szekfü Gyula⁸² professor, jelenlegi moszkvai követ és egyúttal Magyarország híres történétírója; a Néppárt részéről Eckhardt Sándor⁸³ és Bálint;⁸⁴ Barankovics főszerkesztő stb. A progresszív katolikusok háttérében nagyon képzett katolikus papok állnak, különösen a Jézus Társaságának három pátere.

1946 NOVEMBER: ÖT DOKUMENTUM 1946 NOVEMBERÉBŐL,
KÖZÜLÜK E HELYEN CSAK AZ ÖTÖDIKET KÖZÖLJÜK

V. P. Jánosi József SJ: Modus vivendi

A német nyelvű eredeti szöveg címe: „Modus vivendi”

1946. novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra

Fénymásolt példány: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950.

Eredeti példány in: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 11–16. Ikt. sz. AA.EE.SS.
9372/46

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjában készült olasz nyelvű összefoglalás első szavai:
„Modus vivendi”, s. d. Jelzete: ASRS AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 17–19.

Keresztes András fordításában, amely a német nyelvű eredetiből készült:

[ceruzával:] 1946. november
P. Jánosi SJ-től, Budapest

A modus vivendi középhelyet foglal el a kollaboráció (együttműködés) és az ellenállás között. Alkalmazása olyan helyzetben válik szükségessé, amikor a kollaboráció világnézeti okokból lehetetlen (legalábbis elméletileg), ugyanakkor az erőviszonyok vagy más megfontolások miatt az ellenállás se nem tanácsos, se nem lehetséges. Ezért, ilyenkor, ad evitandum maior malum [a nagyobb rossz elkerülése érdekében] célszerű a modus vivendit, az együttélést választani.

81 Varga Béla (1903–1995) veszprémi egyházmegyei rkat pap, pápai prelátus, politikus, országgyűlési képviselő, a Nemzeti Főtanács tagja, az országgyűlés elnöke, 1947. júniusában a letartóztatás elől elmenekült, az amerikai emigráns magyarság vezetője. 1990-ben a szabadon választott magyar országgyűlés alakuló ülésén mondott beszédet, 1991-ben hazatelepült.

82 Szekfü Gyula (1883–1955) történész, publicista, egyetemi tanár, az MTA tagja, a kora újkori magyar történelem kutatója. 1945. október 15-től moszkvai követ, 1948 májusától szeptemberéig nagykövet. Országgyűlési képviselő, az Elnöki Tanács tagja.

83 Eckhardt Sándor (1890–1969) a Demokrata Néppárt képviselője, irodalomtörténész, az MTA tagja.

84 Bálint Sándor (1904–1980) néprajzkutató és művészettörténész, a 20. századi magyar néprajz és folklórisztika egyik legnagyobb alakja, rövid ideig nemzetgyűlési képviselő.

A jelenlegi magyarországi viszonyok mellett a modus vivendire való törekvés nemcsak tanácsos, nemcsak lehetséges, hanem egyenesen megkerülhetetlenül szükséges.

Alapvető ténynek kell tekintenünk, hogy a magyarországi viszonyokat nem lehet összehasonlítani a lengyelországi, romániai stb. helyzettel. Magyarországon a Kisgazdapárt abszolút többséggel rendelkezik a parlamentben. A lakosság gyűlöli az oroszokat és a kommunistákat, és már ezáltal is mintegy be van oltva a bolsevizmus ellen, és az immunissá vált Magyarország az orosz hatalmi befolyás alatt álló térség legnyugatibb részén helyezkedik el, ahol Kelet és Nyugat érintkezik, és ez az oroszokat kompromisszumokra kényszeríti. Ezek olyan tények, amelyek egy modus vivendit elméletileg lehetségesnek tüntetnek fel.

A Kisgazdapártot keresztény szempontból nem lehet kifogásolni. Bár a programja mind a demokrácia, mind a szociális reformok tekintetében radikális, ha a korábbi viszonyokhoz mérjük (a Horthy-rezsim meglehetősen diktatórikus volt, kevés érzékkel a demokrácia iránt, a szociális viszonyok sok szempontból nagyon elmaradottak voltak), de ez a program semmi olyat nem tartalmaz, ami szemben állna a keresztény erkölccsel. A Demokrata Néppárt pedig, amely jelenleg szándékosan kicsiny, amelynek azonban politikai körökben még nagy jövőt jósolnak, kifejezetten a katolikus tanítás talaján áll, szociális szempontból pedig a pápai enciklikákat veszi alapul.

Mindezek a tények akár a kollaboráció mellett is szólhatnának, még a katolikus egyház, jobban mondva a hierarchia jóváhagyását élvező katolikusok részéről is. Hogy ez mégsem lenne tanácsos, annak következő okai vannak:

Bár a Kisgazdapárt többsége van a parlamentben, mégsem rendelkezik az őt megillető hatalommal. Magyarország a választások előtt teljesen a kommunisták és az oroszok hatalma alatt állt. Ez a helyzet ugyan jelentős mértékben változott, a Kisgazdapárt egyre inkább tudja érvényesíteni az akaratát, de még mindig nem olyan mértékben, hogy helyre tudta volna hozni mindazt, ami az előző időszakban rossz irányban történt. Az agrárreformnak vannak különböző igazságtalan vonatkozásai, néhány új törvény erkölcsstelen, több intézmény kizárólag a kommunisták kezében van. Ezenkívül a gyakorlati hatalom (rendőrség, honvédelem, adminisztráció) is túlságosan a marxista baloldali irányítása alatt áll, akik ezt ugyan nem teljesen használják ki, mert az bel- és külpolitikai nehézségeket támasztana a részükre.

Mindez óvatosságra, fenntartásra int, és ezért nem tanácsos kiállni a kollaboráció mellett; ellenben tanácsos egy bizonyos kivárás, már csak külpolitikai megfontolásokból is. A világpolitikai helyzet még nagyon tisztázatlan. Bár egy világháborúra – minden valószínűség szerint – nem fog sor kerülni, de az tény, hogy történnek kísérletek az orosz hatalmi törekvések korlátozására.

Az, hogy Magyarország az orosz hatalmi és érdekszférához fog-e tartozni, és ha igen, milyen mértékben, az attól függ, miként fog megoldódni a német kérdés. Realista várakozások szerint azonban Magyarország beláthatatlan ideig erősen az orosz politikai befolyása alatt fog állni. Nincs kilátás arra, hogy meg fog szűnni a magyar–orosz (kárpát–orosz) közös határ. Magyarország még sokáig fogja érezni az oroszoktól való gazdasági függés hatását. Ezért a magyar Kommunista Párt mindig jelentős tényező lesz az ország politikai életében.

Ez ellene szól annak, hogy katolikus részről a nyílt ellenállás mellett döntsének. Ha azonban nem célszerű sem a kollaboráció, sem az ellenállás (politikai értelemben), akkor nem marad más lehetőség, mint megkísérelni egyfajta modus vivendi kialakítását.

Ilyen viszonyok között az egyház elméletileg a modus vivendit választja. Az egyház csak vallási és erkölcsi okokból folytat harcot, de nem tisztán politikai okokból. A kérdés

most tehát az, hogy a másik partner, különösen az oroszok részéről, megvannak-e a gyakorlati előfeltételei egy ilyen modus vivendinek.

Minden jel szerint adottak erre a feltételek. Először is úgy tűnik, hogy az oroszok, legalábbis jelenleg, bel- és külpolitikai okokból el akarják kerülni a nyílt kultúrharcot az egyház ellen. Jelenleg több mint 40 millió katolikus él azokon a területeken, amelyeket gyakorlatilag megszálltak. És felismerték, hogy a katolikus egyház mind szervezeti, mind a potenciális ellenállási képesség szempontjából különbözik az orosz egyháztól. Fontos tényezőt jelentenek Nyugat-Európa katolikusnak nevezett nagy pártjai is. Az oroszok felfedezték, hogy a kereszténység nem csak vallás, még kevésbé csupán jámborság, hanem életforma is. Lehetséges, hogy fanatizmusukban azt gondolják, hogy ezt az életformát lassanként meg tudják majd változtatni, de most még nem tartják elérkezettnek az időt erre; ehhez nagy terrorra lesz szükségük, amit viszont a jelen helyzetben nem tartanak célszerűnek, mivel az az ellenállást a végsőkig fokozná. Ha azt talán még nem is látták be, hogy sok szempontból világnézeti engedményeket kell tenniük, annyit azonban belátnak, hogy csak lassúbb penetrációra van lehetőségük.

A modus vivendi tehát elsősorban az időnyerést és az erőgyűjtést szolgálja – de nem csak számukra, hanem a katolikusok részére is. Igen, a katolikusoknak, akik az oroszok kezében vannak, akik számára nincs más lehetőség. Ha ugyanis nyílt harcra kerülne sor, akkor az oroszoknak megvan a szükséges erejük ahhoz, hogy akaratukat érvényesítsék, hogy az egyháznak mind az életében, mind az intézményeiben a legnagyobb károkat okozzák.

Ezek azok a megfontolások, amelyek néhány vezető katolikus (a klérus és laikusok köréből) arra indítottak, hogy a modus vivendi megkísérlése mellett döntsenek. Ezek a személyek: a jezsuita atyák közül P. Jánosi (egyetemi tanár), P. Kerkai és P. Nagy T. (a nagy agrárifjúsági mozgalom, a KALOT vezetői); a világiak közül: Szekfü Gyula egyetemi tanár (moszkvai nagykövet), Eckhardt Sándor és Bálint Sándor; Barankovics István főszerkesztő. Mindannyian (P. Kerkai és P. Nagy kivételével) rendelkeznek azzal a nagy előnnyel, hogy vezető szellemi szereplői voltak a hitlerizmussal szembeni ellenállásnak, s ezért az oroszok és a kommunisták sem tehetnek mást, mint hogy „igazi” demokratáknak ismerjék el őket.

Mind tudott, a Prímás és a klérus vezető személyiségei, akik az előző érában (nem egészen kifogástalan) szerepet töltöttek be, szenvedélyesen állást foglaltak a modus vivendi kialakítására irányuló minden kísérlet ellen. Ennek okai azonban inkább érzelmi-ek (ressentiment), mint tartalmiak. Fennállt annak a nagy veszélye, hogy Magyarország katolikusai két táborra szakadnak; ennek minden feltétele megvolt, a szenvedélyek is, az utóbbiak főként a konzervatívok (gyakran reakciósok) részéről. Elsősorban a modus vivendi híveinek felelősségtudata és egyházszeretete javára irandó, hogy ez a harc eddig nem robbant ki a katolikus táboron belül.

A modus vivendi megkerülhetetlen feltétele, hogy fenntartás nélkül a valódi demokrácia és a szociális reformok mellett foglaljunk állást, és eloszlassuk azt a gyanút, hogy ebből a szempontból közös dolgaink lennének a túlságosan konzervatívokkal (akik gyakran reakciósak). Sőt, kívánatos lenne, hogy a katolikusok pozitívan részt vegyenek a demokratikus intézmények kialakításában. Ők lehetnének sok esetben a garancia arra, hogy ezek az intézmények elkerüljék a nem kívánt szélsőségekbe hajlásokat. (Ez a meggyőződése Nagy [Ferenc] miniszterelnöknek és Tildy Z. köztársasági elnöknek.)

Ez nem jelenti azt, hogy lemondanánk a kritika jogáról. Ellenkezőleg, ez a kritika annál hatásosabb, minél inkább meg van győződve a nép arról, hogy a szóbanforgó kritika kizárólag a köz javát szolgálja.

Sajnos féltő, hogy a Primás személye – mindazután, ami történt – már nem alkalmas arra, hogy utat építsen a *modus vivendi* számára. Az a helyzet, hogy ebből a szempontból nem objektív okok jelentik az akadályt, hanem személyes jellegű okok. A Primás személyére már nemcsak a marxisták és a kommunisták tekintenek gyanúval, hanem a legtöbb kisgazda is. A Primás minden megnyilatkozását, talán még a legártatlanabbat is, félreértelmezik, kimondatlan hátsó szándékot keresnek bennük, és ezt teszik elsősorban a saját hívei is.

Ebben a kínos helyzetben az látszana egyetlen járható megoldásnak, ha a Primás teljesen visszavonulna a politikai tevékenységtől. Ha feltétlenül szükséges lenne, hogy helyette a hierarchia egy más tagja vegye át ezt a szerepet, akkor erre csak Bánáss apostoli vikárius lenne alkalmas. A legjobb lenne azonban a katolikusok politikai vezetését teljesen a világiakra bízni, a hierarchiának pedig csak a felügyeletre kellene szorítkoznia, de ennek is csak felügyeletnek és nem irányításnak kellene lennie, a szó szoros értelmében.

Nyugat más országaiban ezek a követelmények teljesen magától értetődőknek tűnnek, Magyarországon azonban nem. És különösen a mostani Primás számára tűnnek ezek teljesen elfogadhatatlannak. Az utóbbi két év története ezt eléggé bebizonyította.

A magyarországi egyház helyzete rendkívül feszült. Az oroszok mindent meg fognak tenni, hogy [a maguk szempontjából] tiszta helyzetet teremtsenek, mielőtt Magyarországról kivonják a katonáikat. Ezért joggal állíthatjuk: *est periculum in mora*.⁸⁵ Ha minden úgy marad, mint most, az egyház nehéz időknek néz elébe. És az egyház sorsa sok évre eldőlhet.

ÖSSZEGZÉS

Mindszenty nem beszélt át magyar jezsuitákkal a „*modus vivendi*” fogalmát, ami számára új volt és csak körülírni tudta. A „*modus vivendi*” ugyanis a Vatikán konkordatárius politikájának alapfogalma, és amely állammal nem sikerült konkordátumot kötni, így Csehszlovákiával, ott „*modus vivendi*” megkötésére került sor. Itt Mindszenty érintett volt mint esztergomi érsek, hiszen érseksége területének nagy része a Duna északi vonalára esett, csehszlovák oldalra. Jánosi nem új fogalmat vezetett be, hanem ő, aki Rómában tanult teológiát és filozófiából is ott doktorált, professzorként, ha nem is kánonjogászként, ismerhette azt. Az esztergomi érsek pedig, aki ismételten sürgette Rómában a (cseh)szlovákiai területek fölötti joghatóságának elismerését, nem volt ennek az alapfogalomnak tudatában. Lehet, hogy nem kérdezte meg munkatársait?

Tehetetlenségében az Apostoli Szentszékhez fordult, de nem közvetlenül XII. Piusz pápához, hanem általános ügyekben helyetteséhez, Montini szubsztitútushoz. Megerősítő választ akar tőle, bizonyára azért, hogy felhasználja azt, de hiába, ez a válasz nem érkezett meg. Bár a pápa is látta, de nem közölte álláspontját és a hivatal megalégedett azaz, hogy megkérdezze a Rómába érkező jezsuita tartományfőnököt, majd ezt követően, ügyintézői szinten, a levelet archiválta. Viszont ennek eredményeképpen megőrződött két fontos igazoló levél a tartományfőnök részéről. – A kért válasz nem érkezvén meg, Mindszenty kézi postán újra megküldte levelének hitelesített másolatát. Ennek sorsáról egyelőre nem értesülhettünk, feltételezhetően az Általános Ügyek Szekciójának levéltárában találhatunk rá. Majd szükségesnek látta, hogy újabb másfél év elteltével újra

85 A késlekedés veszélyes. (Latin)

csak jelentkezett és csatolta az első levél másolatát. Erre kapott egy általános, udvarias választ. Sem XII. Piusz, sem Montini, sem Tardini nem tértek ki érdemben kérésének teljesítésére. Talán azért is, mert 1948 júniusában már látható volt, hogy a konfrontatív kurzusnak nem lesz jó vége és nem akarták tovább mérgeíteni a helyzetet. De még inkább azért, mert amikor kinevezték az esztergomi érseket, akkor megadták neki azt a joghatóságot, hogy intézze a helyi ügyeket, továbbá azért, mert az Apostoli Szentszék elsősorban nem politikai fórum, hanem egyházkormányzati. Ha valaki hit vagy erkölcs kérdésében megrögzötten tévedéseket hirdet, azaz eretnek, akkor van joghatóságuk eljárni. Ha valaki politikai téren megegyezést keres, vagy azt hirdet, akkor azt személyes belátására bízhatja. A római hallgatás, majd a harmadik sürgetés utáni általános válasz, amelyet illetékességből nem a címzett, hanem a másik dikasztérium vezetője adott meg, beszédesen bizonyítja, hogy Mindszenty olyat kért, ami nem teljesíthető. A szovjetekkel való tárgyalási készség kinyilvánítása pedig olyan dolog volt, ami bizalmas úton ment.

Ezekből az újonnan előkerült forrásokból azt láthatjuk, hogy Mindszenty egyház- és politikavezetői felfogása monarchikus, a levélből kisüt, hogy amint a római pápa az egész egyház fölött, úgy ő, „Magyarország Prímása” a helyi egyház fölött gyakorol joghatóságot. Ettől már nincs messze az a gondolat, hogy ő, mint a római pápa magyarországi helytartója és beosztottja jelent és kér főnökének, akiről föltételezi, hogy politikai téren is illetékes instrukciókat adni az ő számára.

Azt is megállapíthatjuk, hogy a „modus vivendi” gondolata számára újszerű volt, hiszen a püspökök által elfogadott rendszerről ír, ami azt is jelenti, hogy ez a fogalom hazai egyházi illetékes körökben megvitatásra nem került, sőt, értetlenség övezte. Mentességükre szolgáljon, hogy Magyarországon a konkordátum nem volt bent a jogrendben, lévén Magyarország keresztény ország. Ausztria 1855-ben kötött ugyan konkordátumot az Apostoli Szentszékkel, de azt nem sokkal később – mindkét fél egyetértésével – hatályon kívül helyezték, a hazai püspökkinevezés pedig 1927 után az ún. „intesa semplice”, egyszerű megegyezés jegyében történt, amely Mindszenty idejében még vagy már nem volt a hazai egyházi köztudat része.

Az utókor már többet tud az elődök által megvívott csatákról. A „modus vivendi” új neve „vatikáni keleti politika”: az Apostoli Szentszék keleti politikáját, amely a hatvanas évek kezdetétől bontakozott ki, az érintett helyi egyházak, hazánkban mindmáig ható érvénnyel, bizalmatlanul szemlélték. Elmondható, hogy a negatív helyi egyházi tapasztalatokon túl ebben a negatív megítélésében része van Mindszenty bíboros emlékiratai recepciójának is. Valahogy azonban el kellett indulni a hidegháború periódusa után, megelőzve a nagyhatalmak és az ideológiák közti konfliktusos helyzet kibontakozását.

Végeredményben azt mondhatjuk, hogy a Szovjetunióval, ill. a kommunista hatalomátvétellel kötendő „modus vivendi” hazai, mind a római képviselői megelőzték korukat. Ezt a hétköznapiok bölcsességét azonban más megfogalmazásban is megtaláljuk a közelmúlt tapasztalatában. Egyrészt a konfrontatív helyett a megegyezéssé vonalvezetésben, amelyet nem csupán a méltán megvetett békepapi, vagy III/III-as ügynöki kiadásban ismerhetünk, hanem az egyes, híveikért, vagy egyházi iskolák esetében intézményeikért felelős egyházi előjárók, vagy más szektorvezetők hétköznapi helytállásában tapasztalhattunk meg.

Az itt közölt hat dokumentum fényében elmondható, hogy a „modus vivendi” gondolata a magyarországi egyházi és világi közgondolkodásban előkészítetlen volt, mégpedig a sajátos honi jogfejlődés következtében, amely nem ismerte a Vatikánnal kötött konkordátum problémakörét, amely a XIX-XX. század folyamán minden birodalommal,

majd az első világháború után az egyes nemzetállamokkal kapcsolatban jelentkezett. Magyarországon nem harcoltuk meg azokat a harcokat, amelyek az állam és az egyház különválásztásának módozatait illeti, mert sajátos jogfejlődés révén az állam is keresztény mezbzen tetszelgett. Ahogy az egyház(ak) 1945 tavaszán veszítették el nagybirtokaikat, úgy ezzel párhuzamosan közéleti előjogaik is veszendőbe mentek. Egy teljesen új helyzet állt elő, amelyet lehetett ugyan átmenetinek tekinteni, de utólag már tudjuk, hogy igen tartósan rendezkedett be. Az új helyzet kapcsán tehát megoszlottak a vélemények és az álláspontok. Azok az egyházas erők, amelyek a közéletben is artikulálták szempontjaikat, két tűz közé kerültek és az az oldal, amellyel dialogizálni akartak, nem tekintette őket partnernek. Hiába volt minden erőfeszítésük, a „modus vivendi” fogalmának részletes elemzése, a szovjetekkel való kapcsolattartás, a dolgoknak más volt a dinamikája. Végül egyházi oldalon mindkét fajta felfogás megszenvedte a magáét és megtizedelve, a közéletből kiszorítva élte meg a negyven éves sivatagi vándorlás periódusát. Ezek a harcok új értelmezést kapnak, ha vizsgálódásaink körébe bevonjuk a fentebb közölt vatikáni dokumentumokat, és azt láthatjuk, hogy a vatikáni keleti politika már előkészített terepen jelentkezett, amikor jelentkezhetett, mert a másik oldalon kénytelen-kelletlen békeesebb hírokat kezdtek pengetni. De ez már egy másik történet.

ÁDÁM SOMORJAI, OSB

THE NOVELTY OF THE CONCEPT “MODUS VIVENDI” IN HUNGARY IN THE YEARS 1945–1948

The concept of the “modus vivendi” is fundamental as to as the agreements between the Holy See and different States in contemporary history, known as “concordats”. The “modus vivendi” is fundamental in the history of Czechoslovakia, which didn’t stipulate a “concordat” with the Holy See, only a “modus vivendi” in 1927/1928. This is important in the context of the Hungarian ecclesiastical policy, as the Archbishop of Esztergom, Primate of Hungary, Cardinal Joseph Mindszenty, didn’t know this concept, even as he declared that the territories of his Archdiocese in Czechoslovakia, belong to his Archdiocese, as it was before 1920 and after 1938, as parts of Southern Czechoslovakia returned to Hungary.

Cardinal Mindszenty, in his letter written to Giovanni Battista Montini, Substitute of the Secretariat of State of His Holiness, June 27, 1946, used the expression: “the system approved by the Bishop’s Conference” and “the different system” used by the Jesuit Fathers in Hungary. The Fathers Prof. Dr. Joseph Jánosi, SJ and the leaders of the “KALOT” – the Movement of the Catholic Agrar Male Youth, Eugenio Kerkai, SJ and Alessandro Nagy, SJ, who represented “the different system”, but they have spoken about “modus vivendi” in the meaning: gain the time, recognizing facts as the Soviet victory in the Second World War and Soviet Army’s presence in Hungary, to continue the activity of this wide-spread Catholic movement. In this they had the opposition of the Prince Primate, who has written even three times to Montini, because the Holy See didn’t give early answer. These three letters and a unique answer from 1948 are now found in the Archives of the Section for Relations with State and published here. In the second part of this contribution we found three relations of Prof. Jánosi, SJ on “modus vivendi”, two of them were not known earlier.

BÁLINT LÁSZLÓ

ÓVÁRI LÁSZLÓ ÁEH MEGBÍZOTT „TÁJÉKOZTATÓ JELENTÉS”-E

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY 1955. AUGUSZTUS 10.

A Csongrád Megyei Tanács végrehajtó bizottsága mellett működő Állam és Egyházügyi Hivatal megbízott, Óvári László, 1955. augusztus 10.-én egy „Tájékoztató jelentés”-t készített az MDP Csongrád Megyei Bizottság részére, „az antiklerikális és az ateista propaganda jelenlegi helyzetéről”. Ebben az időben Csongrád megye székhelye Hódmezővásárhely volt és ott működött a megyei tanács is és a megyei MDP Bizottság is. Ennek a jelentésnek az utólagosan helyes értékeléséhez, egyes pontjainak a megértéséhez feltétlenül tisztában kell lenni Csongrád megye – és benne a legnagyobb város Szeged – 1945 és 1955 közötti helyzete alakulásával.

Minden utólagos propagandisztikus törekvés ellenére, sem Szegeden, de az egész Csongrád megyében, a két világháború közötti időben, a Tanácsköztársaságként emlegetett kommunista diktatúra 133 napját leszámítva, számottevő kommunista mozgalom nem tudott kialakulni, az illegális mozgalomról már nem is beszélve. Sőt, Szeged 1945 után kifejezetten bűnös városnak számított, mert innen indult útjára a később úton-útfélen emlegetett és elátkozott „szegedi gondolat”. Itt alakult meg Horthy Miklós fővezérével a nemzeti hadsereg, amely végül a letéteményese lett a veszett háború, a kommunista direktórium és a trianoni katasztrófa utáni káoszban a rend helyreállításának. Ezért a második világháború után a hatalomra törő, majd néhány év múlva a kizárólagos hatalmat gyakorló magyar kommunisták Szegedet – de lényegében az egész Csongrád megyét – a hazai reakció bázisának tekintették, Szegedet pedig klerikális „papi városnak” tartották. Utólagosan be kell ismerni, hogy ez a kommunista helyzetértékelés nem is volt messze az igazságtól.

Talán nem árt emlékeztetni arra az estre, amikor a kisgazdapárti vallás és közoktatásügyi miniszter – a valóságban 1945-től titkos MKP tag - Ortutay Gyula bejelentette a fakultatív hitoktatás iskolai bevezetését. A hír hallatán a szegedi egyetemi, főiskolai és középiskolai diákság hatalmas tiltakozó tüntetéseket szervezett a „fakultatív hitoktatás ellen”, amely napokig eltartott és felbolydult szinte az egész város. A rendőrségi és államvédelmi beavatkozás mellett az elégedetlenkedők megregulázásában elvülhetetlen szerepet vállaltak a szakszervezeti vezetés – elsősorban id. komócsin Mihály – által felheccelt tudatlan és félretájékoztatót külvárosi proletár aktivisták, köztük, az MKP Rendező Gárdájának tagjai.

1946-47-től egymást érték a különféle politikai indíttatású konstruált, sőt kifejezetten az ÁVO által provokált ügyek és büntetőpercek, amelyeknek célpontjai a politikai és ideológiai ellenfelek voltak. Ebben a tekintetben a kommunisták még a koalíciós partne-

reiket sem kímélték és voltak ügyek, amelyekben kiszegzardapárti, sőt később szociáldemokrata – ahogy akkoriban emlegették „*jobboldali szocdem.*” – politikusok is így vagy úgy, de áldozatul estek.

Különféle politikai trükkök, választói névjegyzékből történő tömeges törlések, csalások, zsarolások eredményeként 1948-ra bekövetkezett a hön áhított és a szovjet vezetés által is elvárt eredmény, melyben jelentős szerep volt a két úgynevezett munkáspárt, az MKP és az SZDP egyesülésének, és az MDP létrejöttének, melynek főtitkára a moszkovita kommunista, a szegedi Csillagbörtönhöz erősen kötődő Rákosi Mátyás lett. Hamarosan kezdetét vette az egypárti diktatúra és a Rákosi Mátyáshoz kapcsolódó személyi kultusz. Ekkor látták elérkezettnek az időt a kommunisták arra, hogy leszámoljanak a legnagyobb ideológiai ellenfelükkel, a Magyarországi Római Katolikus Egyházal.

Az MDP Politikai Bizottság 1948. november 25.-i ülésén megtárgyaltak egy előterjesztést, melynek tárgya „*a klerikális reakció elleni harc*” volt. Ebben az is olvasható, hogy „*politikai fejlődésünk mai fokán elodázhatatlanul szükséges, hogy döntő csapást mérjünk Mindszenty reakciós csoportjára és politikájára. ... Legközelebbi célunk: véget vetni Mindszenty tevékenységének politikailag és rendőrileg*”. (Forrás: MNL 276. f. 53. csop. 15. ő. e.)

Két nap múlva, 1948. november 27.-én ülésezett az MDP Központi Vezetőség, ahol Rákosi Mátyás főtitkár a következőket is mondta: „*Annak a türelmi politikának, mely elnézőbben kezelte a papi, vagy bíbornoki talárban garázdálkodó kémek, árulókat, valutacsempészeket, a Habsburgok visszaváróit, fasisztákat és a régi reakciós rend híveit, ennek a politikának vége. És vége van annak is, hogy a törvény csak a kis klerikális bűnösökre sújt le, a nagyokhoz nem nyúl. Ha ezt tovább folytatjuk, mérhetetlen kárt okozunk a demokráciának.*” Rákosi beszédének folytatása kitért az akkori kommunista politika lényegére is: „*Az elvtársak, ha megfigyelték, a mi politikánk az olyan volt, hogy először megtörjük az egységfrontot. ... Szóval a régi lenini taktika. Az ellenséget megosztani, ha nem tudjuk megnyerni, akkor legalább semlegesíteni, hogy a fő ellenség lehetőleg magára maradjon.*” (Forrás: MNL 276. f. 52. csop. 4. ő. e.)

A „*régi lenini taktika*” hamarosan elvezetett Magyarországon a kommunisták proletárdiktatúráként emlegetett terrorjához, amelynek vajmi kevés köze volt a proletáriátushoz, miként akkor is és később is a sokat emlegetett „*munkáshatalomnak*” a munkáosztályhoz. Tombolt a diktatúra, elképesztő méreteket öltött a belső terror, az elnyomás, melynek fő célpontjai között is kiemelt szerepet kapott a római katolikus egyház, beleértve a vallásukat gyakorló híveket is. 1953-ban – Sztálin halála után – azonban számottevő enyhülés következett be annak ellenére, hogy a minisztertanács elnöke a moszkovita kommunista Nagy Imre lett – aki mellesleg igen fontos állami és pártbéli tisztségekben híven kiszolgálta Rákosi Mátyás diktatúráját és személyi kultuszát. Egy időre Rákosi háttérbe szorult, de a párton belüli csatározások eredményeként elérte, hogy 1955 áprilisától Nagy Imre helyett a rákosista Hegedűs András lett a minisztertanács elnöke. Kezdetét vehette a visszarendeződés. Ezt követően, néhány hónap múlva készült Óvári László ÁEH megbízott „*Tájékoztató jelentés*”-e.

U Csongrádmegyei Tanács Végrehajtóbizottságától.

001311 / 1955 TUK.

(29)

ÁE megbízott
Tudós

Megyei Pártbizottságnak
HÓMEZŐVÁSÁRHELY.

Tájékoztató jelentés

az antiklerikális és az ateista propaganda jelenlegi helyzetéről

A fenti problémát, ha teljes egészében vizsgálni akarjuk, először is fel kell mérni az egyes egyházak, szekták jelenlegi helyzetét, különös figyelemmel a róm. kath. egyház jelenlegi helyzetére.

A róm. kath. egyház az utóbbi időben a hitélet kiszélesítése és az ifjúság vallásos nevelésében ért el eredményt, főleg az elmúlt években jobboldali elhajlás idején. A jobboldali elhajlás idején a Klerus számos olyan elvi engedelményt tudott elérni, amely után kedvezőbb körülmény alakult ki az egyes emberek, főleg az állami funkcionáriusok hitéleti gyakorlás körülményében, - főleg a nők körében, azonban meg kell mondani, hogy ez az eredmény viszonylagos volt, mert ezek az állami alkalmazottak és vállalati dolgozók előbb is vallásos egyének voltak, csak titokban gyakorolták a hitéletüket, a Nagy Imre féle jobboldali politika következtében felbátorodva, nyíltan kezdték templomba járni és a hitélet különböző ágait gyakorolni.

Csongrádmegyei viszonylatban két egyházmegyei hatóság működik, HÓMEZŐVÁSÁRHELY, SZENTES, CSONGRÁD és SZEGED járás egy részében a Váci egyházi hatóság, míg MAKÓ járás, SZEGED és SZEGED járás egy részében a szegedi, illetve csanádi egyházi hatóság. Azért kíváncsi kihangsúlyozni, mert módszerben különböznek egymástól. Míg a Váci egyházi hatóság körében inkább jellemző a nyílt, intenzív, célravezető hitéleti munka, addig a csanádi részén inkább HAVAS püspök síma, körmondfont illegális hitéleti munka jellemző.

Fld. hitoktatási beiratkozások SZEGED városban szinte elenyésző arányokat mutat, mégis a hitéleti megnyilvánulás azt mutatja, hogy a fiatalok vallásos nevelése biztosítva van.

Olyan formában legtöbbször, hogy egyes épület tömbök fia-

- 2 -

taljai játszás ürügye alatt összejönnek és vagy egy idősebb gyerek tartja meg vallásos felőrat, vagy az éppen "oda tévedő pap". Ilyenformában a csanádi részen a legális hitoktatásra nem is törekednek a szegedi lelkészek.

Váczi egyházmegye inkább hajlamos a legális hitoktatás és a demonstratív jellegű hitélet gyakorlásának szorgalmazására, főleg azokon a helyeken, ahol a "béke pap" van. Pld. HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN BALASSAI JÓZSEF "béke pap" vezetésével az elmúlt években az urnapi körmeneteken 100-150 fehérruhás gyerekek vonult a körmenet élén.

A papok megoszlása a munkeserő szempontja -ból SZEGED kivételével a VÁCZI egyházmegye részén képzettebbek. Pld. az országos hírvéradó SZOLNOKI JÁNOS ~~szegedi~~ apát, vagy dr. LANCZ JÁNOS Hódmezővásárhelyi esperes, aki ROMÁRA végezte a tanulmányait, vagy dr. SÜLYÖK BELA SZENTESI esperes, akik gerincét képezik a hitéletnek.

A VÁCZI egyházmegye területén sokkal nehezebben tudjuk meg-honosítani a papi béke mozgalmat, bár itt is van szép eredmény, mint a csanádi részen, ahol hajlamosabbak a vezető főpapok a béke mozgalomba tevékenykedni.

A volt szerzeteseket két szempontból kell megvizsgálni :

- 1/ akik legális szolgálatba vannak,
- 2/ akik az egyház kötelékéből el vannak bocsájtva és széteszóródtan élnek üzemekbe és különböző hivatalokban.

1/ A szerzetesrendek feloszlása után az egyház számos szerzetest vett át világi szolgálatba úgy, egyházi munkára, mint kisegítő munkára /herangozó, kántori, sekrestyés/

Csongrád megyei viszonylatba ezek a következő suly-ponti helyeken vannak:

- SZEGEDEN: legfőképpen piaristák, kb. 20-22.
 MAKÓ + Szerviták a belvárosi templomban, 3 sze-mély egy helyen.
 SZENTES: Kapucinusok felsőpárti templom, 69 sze-mély, plébános, világi pap.
 CSONGRAD: Kapucinus, Firoskavárosi templom, 2 sze-mély
 HÓDMEZŐVÁSÁRHELY: A Jezsuiták székhelye volt, azonban 1952. ben teljesen adminisztratív uton megtisztí-tottuk a Szt. István téri templomot, tőlük, Budapestre tá-voztak világi foglalkozásba.

2/ Azok a szerzetesek, amelyeket a róm. kat. egyház nem vett át CSONGRÁD MEGYEI viszonylatban, elenyé-sző kevés ezeknek a személyeknek a száma. Leginkább a nagyobb gyárvárosokba, a nagy létszámú üzemekbe húzódtak el, ahol jobban el tudnak bujni.

22
255

- 3 -

A tanító szerzetesrendekről a pedagógusoknál fogok foglalkozni.

Hittan beiratásoknál az elmúlt években jobban bevált az adminisztratív-mentes elvonó munka. Az elmúlt években /eltekintve a NAGY IMRE főle kedvezmények évétől, állandó csökkenő tendenciát mutat.

Hittan beiratásoknál mellőzni kell minden erőszakos, elvonó munkát, mert ez feltétlen megbosszulja magát és ahány beiratkosandó gyereket erőszakos uton tgvoltítottunk el, annyi fog illegális uton hittant tanulni, amelyet viszont sokkal nehezebb ellenőrizni.

Hittan lemorzsolódásnak legfőbb eszköze kell, hogy legyen az UPTÖRŐ-mozgalom, amely sajnos a megyénkbe nem elég eredményes.

UPTÖRŐ mozgalom nem eredményes, mert nincs szórakoztató munkája a leghatásosabb az elvonó módszer, mert még most is előfordul, hogy a gyerekeknek nincs megfelelő játszási és szórakozási lehetőség, mint pl. HÖDMEZŐVÁSÁRHELY belvárosi iskolánál. És innen adódik, hogy elég sokszor dr. LANCS esperes gondoskodik nyáron futbalról, télen pedig ping-pong-ról ezeknek a gyerekeknek.

Ugyanilyen gyenge UPTÖRŐ munka van CSONGRÁDON is, ahol a plébánia szobáiban és kertjében szórakoznak a gyerekek.

El kell érni, hogy főleg a VII.-VIII. oszt. gyerekek az UPTÖRŐ keretében találják meg a szórakozási lehetőséget és ezen belül az életkoruknak megfelelő Természettudományos nevelést, amely színes lekötnék kell lenni, hogy a VII., VIII. oszt. fiatal megértse és meg is kedvelje ezeket az előadásokat és foglalkozásokat.

Igen kevés megyénkbe a műszaki körök, ha vannak is, nem mindig megfelelő kezében vannak. Pl. makói viszonylatban VÉKONY kulák tanár kezében, vagy az ének körök vezetését HÉBER JÁNOS hírhedt "Kalot" "szervező" vezeti.

Hitélet korlátozásának egyik főeszköze a kath. papok békebizottsága, amely fegyver a kezünkbe, a papság oldalába pedig túska, amelyet úgy szabályzunk a papság oldalába, ahogy ezt az adott helyzet megkívánja.

Papi békebizottság munkájába egyik hiányosságunk /A.É.H./ az volt, hogy az elmúlt évben a püspöki karral többet foglalkoztunk, mint az alsó papsággal. Így nem szorgalmaztuk továbbra is a szakadást az alsó papság és főpapság körében.

A papi békebizottsággal való fokozottabb foglalkozás, főleg

- 4 -

a mezőgazdaság szociális átszervezésében kell felhasználni, főleg a súlyponti helyeken. Ilyen formában az antiklerikális mozgalmat közvetve a papi béke mozgalom is szolgálja fogja.

Pedagógusok magatartása a marxista-leninista nevelés terén igen ingadozó, főleg nem eredményes.

A Párttag pedagógusok sem állnak ki határozottan e kérdés mellett, hivatkozva, hogy a tankönyvek nem adnak kellő alapot erre. Ez a kifogás persze nem egészen reális, mivel az ÚTÉRŐ keretében idáig is foglalkozhattak volna, ez a kifogás inkább a felelősség alól való menekülés inkább.

Bár a pedagógusok vallási magatartása nem esik többségében kifogás alá, azonban főleg a hitéletüket titokban odahaza gyakorolják.

Még kell említeni, hogy igen számos szerzetes pedagógus van aktiv szolgálatba jelenleg.

2 a MAKÓI gimnázium kitüntetett igazgatója egyben Pártbizottsági tég, pirista szerzetes, bár nevelő munkájában igen vigyáz a vallási kérdésekre.

Szerzetes nevelőknél igen nagy a " szakimádat" ha valamelyik szerzetes tanítót mozgatni akarják, azonnal a pótolhatatlanságra hivatkoznak.

J a v a s l a t o m :

Azokat a szerzetes nevelőket, akik elérték a nyugdíjhatárt, küldjük nyugdíjba, vagy azok a szerzetesek, amelyek valamely szakmai, vagy politikai kifogás alá esnek, küldjük el, hiszen jelenleg már van elég megbízható nevelési "gyakorlattal rendelkező" pedagógusunk.

Pedagógusok vallási magatartásuk elbírálásánál meg kell említeni, hogy a Protestáns egyházak papjainak a feleségeikről, sem akik nyilvánvalóan mélyen vallásosak és ezek állandóan feltöltődnek, mivel szinte hagyományos, hogy a Protestáns ifju lelkész rendszerint pedagógus életpárz választ és ilyenformában anyagiilag is segítjük a Protestáns egyházakat.

JAVASLATOM : ezeket a lelkészne pedagógusokat sokkal szigorúbben ellenőrizni és ha rendellenességet találnak, a legszigorúbban eljárni velük szemben.

Ugyancsak meg kell szigorítani a továbbtanulási lehetőségeiket a külak prot. lelkészek fiainál.

Meg kell említeni a nevelő munkánál olyan kirívó esetet, mint a GYÁNI IMRE hőmezővásárhelyi gimnázium igazgatója, aki ugyanazzal dicsekszik, hogy iskolájában nincs hittan tanuló és mégis az elmúlt évben az érettségi bankettet a ref. paróchián tartották az életbe kilépő fiatalok. Ilyen esetek mellett

- 5 -

nem lehet intő szó nélkül elmenni.

Hitéleti súlyponti helyek CSONGRÁDMEGYÉBEN, felekezetek szerint:

SZEGED Csenádi egyházmegye székhelye, teljes püspöki székhely, személyzetével és Teológiai főiskola teljes tanári karral.
r. HAMVAS ENDRE püspök - ESZTERGOMI apostoli adminisztrátor.

dr. SZÉCSI ANTAL püspöki helynök,
dr. LANGMÁR LIPOT püspöki iroda igazgató,
dr. PATÁKI KORNÉL püspöki titkár,
KOVÁCS VILCZEZ püspöki gondnok,
dr. PASKAI LÁSZLÓ püspöki káplán, irodai s. személyzet.

a. SZEGEDI teológián 50-60 kispap tanul, 8 tanár vezetésével.
A teológiai ellenőrzést a szegedi A.E.H. megbízott végzi.

Makó 2 plébánia és egy filia és egy külterületi filia, 9 egyházmegyei szolgálatos, 1 főesperes BORBOS JÓZSEF, a megyei kath. papi békebizottság elnöke Hazafias Népfront tagja.

SZENTES: - 1 főesperes SULLYOK JÓZSEF, járási tanács tag, papi békebizottság tag.

2 plébánia, 12-14 egyházi beosztott.

CSONGRÁD: 2 plébánia, 1 apát SZOLNOKI JÁNOS, 6-8 egyházi beosztott.

HÓDMEZ VÁSÁRHELY: 2 plébánia, 1 esperes, dr. LANCZ JÁNOS 6-8 beosztott egyházi személy.

Protestáns részben a súlyponti gerincet úgy a ref. vonalon, mint evangélikus vonalon Hódmezővásárhely és Makó, Szentes képezi. SZENTES ref. esperesi székhely, - MAKÓ evangélikus esperesi székhely.

V a l l á s i m e g o s z l á s :

Kb. a rom. kat. lakosság nagyobb 45-50 %-a, protestáns 35 - 40 %.

Zsidó vallás: lényeges számban Makón vannak azonban elismert rabbijuk, csak SZEGEDEN van. Főprobléma a szombat megtartása. Főleg iskolai vonalon és a rituális életlehetőségük biztosítása. /fürdő, húslátás és ált. élelmiszerellátás./

Gyermekeiket már 4 éves korukban vallásos nevelésben, intéz - vényesen nevelik, - azon ürügy alatt, - hogy a héber nyelvet megtanulják.

S z e k t á k :

Súlyponti helyek ÁSOTTHALOM, KÓRHALOM és a SZEGED környéki

- 6 -

tányák és MAKÓ általában a déli határhoza.

F ő p r o b l é m a :

A szombat megünneplése és a mezőgazdaság szociális átszervezés-
hél igyekeznek külön-külön szaktektermelőszövetkezeteket alapí-
tani, hogy vallási életüket fennakadás nélkül élhessék pld.
Jelenleg KISZOMBORON akarnak a szombatisták TSZCs.-t alakítani,
hogy a szombatot zavartalanul megünneplhessék.

Hitélet gyakorlása és a vallásosság kérdése az állami alkalmazot-

teknál:

Igen számos esetben fordul elő, hogy egyes tanácsi, vagy álla-
mi alkalmazottak, vagy honvédségi személyek más városban küldik
gyermkeiket keresztelni. Ilyen kirívó eset volt DARABOS elv*
társ, a Megyei Tanács VB. tagja, aki Békászsabán keresztelte
meg a gyermekét, vagy KIRSCHNER MARTON megyei főkönyvtáros
aki nagy egyházi szertartással temettette feleségét Tótkomlóson.

Igen visszatetsző volt KÓOS SÁNDOR megyei KISZÖV elnök megatar-
tása Makón, ahol számos kisiparos figyelte, hogy vajjon KÓOS-e
az egyházi szertartáson is tanuskodni fog-e a sófőzjének, ugyan-
gy vett részt BÉKONYI LAJOS Makó városi tanács ipari osztály
vezetője a tanács pártszervezetének titkára egyházi esküvőn, az
oltár előtt térdelve.

SIKET SÁNDOR, a makói városi Pártbizottság tagja, a cipész KTSZ.
elnöke, idősebb gyerekeit áldoztatva újszülött gyermekét kereszt-
telve minden szegyen és gátlás nélkül.

Ezen tények rossz példát mutatnak és sajnos, követője is van.

E g y h á z i / X r e n d e l v é n y e k s z á m a :

Az utóbbi időben nem emelkedett, évenként sulyponti egyházi
rendezvény az Urnapi, nagypénteki és Karácsonyi rendezvények.

Az egyházi rendezvényekre leginkább falusi viszonylatban az
utca megbizottakon keresztül, városi viszonylatba pedig az
aktív, felnőtt katolikusokon keresztül mozgósítanak.

SZOVJETUNIÓBAN már egyház helyzete is és más a viszonya alap-
jábanvéve, mint az Európai népi demokratikus országokban,
annál is inkább, mert a SZOVJETUNIÓBAN túlnyomó részben Pravoszé
láv egyház van, amely RÓMÁTÓL régen elszakadva már hitéleti
szempe tok alapján áll.

Pravoszláv egyház nem szolgálja ki a nyugati imperialistákat
nem 5 hadoszlopa, hanem segítője a Kommunizmus építésének és
tevékeny harcosa a Békemozgalomnak, működése nem számottevő
a SZOVJETUNIÓBA.

- 3 -

Állam és az Egyház közötti kapcsolatot a SZOVJETUNIÓBA is az Állami Egyházügyi Hivatal látja el, ugyancsak a Népi demokrátiás országokban is.

Tudomásom szerint a magyar Államegyházügyi hivatal vezetői tapasztalat cserén voltak Csehszlovákiában és tudtommal ezt a Csehszlovák Államegyházügyi Hivatal viszonzta.

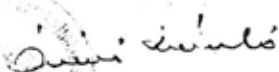
Különben a NYIKOLÁJ metropolita a Debreceni ref. teológia díszdoktora ugyancsak a protestáns magyar egyházak vezetői élénk kapcsolatot tartanak a népi demokratikus országok haladó protestáns egyházak vezetőivel, pld. HRMÁDKA ref. PÉTER JÁNOS tiszavidéki püspökkel.

Személyes tapasztalatom, hogy a Pártiskolán keveset és gyengén foglalkoznak az antiklerikális propagandával, az ateizmusról szó sem volt.

J a v a s l a t o m :

 hogy ezeket az előadásokat és osztály foglalkozásokat az Á.E.H. végezze, hogy konkrétabb és célra vezetőbb legyen.

Hódmezővásárhely, 1955. aug. 10.

 Óvári László
 Állami egyházügyi megbízott. -

Mint az előbbieken közölt eredeti dokumentumból is látható, Óvári László ÁEH megbízott is utalt a belpolitikai változásokra, mely szerint „*a római katolikus egyház az utóbbi időben a hitélet kiszélesítése és az ifjúság vallásos nevelésében ért el eredményeket, főleg az elmúlt években jobboldali elhajlás idején*”. A jelentés készítője az 1953 utáni rövid enyhülést nevezi „*jobboldali elhajlás*”-nak. Később egy bekezdésben ugyanazt a „*a Nagy Imre féle kedvezmények éve*”-ként említi, mind a két esetben, mint káros jelenséget, mely a klerikális reakció elleni harcot is hátráltatta.

Óvári László ÁEH megbízott a jelentése különböző részeiben példákat is felsorol állítása igazolására. Álljon itt ezek közül is néhány:

„*Egyes állami alkalmazottak és vállalati dolgozók előbb is vallásos egyének voltak, csak titokban gyakorolták hitéletüket, a Nagy Imre féle jobboldali politika következtében felbátorodva, nyíltan kezdtek templomba járni és a hitélet különböző ágait gyakorolni.*”

Felélénkült a hitoktatás, amely folyt legálisan, fedetten és teljesen illegálisan is.

A feloszlatott szerzetesrendek tagjai közül többeknek sikerült a pedagógus pályán elhelyezkedniük, melyet a jelentés készítője megengedhetetlennek tart.

Nevesített példákat említi a jelentés készítője azokkal kapcsolatban, akik állami vagy a pártban betöltött tisztségük ellenére részt vettek egyházi temetésen, esküvőn, a gyerekküket megkereszteltették, stb.

Óvári László ÁEH megbízott a „*papi békemozgalom*” megerősítésében látta a kommunisták számára elfogadhatatlan tendenciák megfékezésének a lehetőségét. Soraiból és sorai közül is kiolvasható, hogy a kommunisták által erőltetett „*papi békemozgalom*” egyik fontos célja a papság megosztása, amely által az egyház befolyásának csökkenését remélték. Emlékeztetődül: Rákosi is arról beszélt, hogy „*megtörjük az egységfrontot, ... az ellenséget megosztani*”. Óvári László szerint „*a hitélet korlátozásának egyik fő eszköze a katolikus papok békebizottsága, amely fegyver a kezünkben*”. Más dokumentumok és tapasztalatok szerint a kommunista diktatúra idején nagyon fontosnak tekintette a hatalom a római katolikus egyház egységének a megbontását. Igyekeztek a püspöki karon belül is ellentéteket szítani, szétválasztani-leválasztani az alsópapságot a püspöki karról és végül az alsópapság soraiban is ellentéteket szítani az által, hogy lettek „*békepapok*” és nem békepapok. Van is erre utalás a jelentésben: „*az elmúlt években a püspöki karral többet foglalkoztunk, mint az alsópapsággal. Így nem szorgalmaztuk továbbra is a szakadást az alsó papság és a főpapság körében*”.

A papi utánpótlás tekintetében van azonban ennek az 1955-ben, tehát a rákosista diktatúra idején készült jelentésnek egy igen figyelemre méltó számadata: „*a szegedi teológián 50-60 kispap tanul*”. Föl sem merem tenni a kérdést, hogy manapság, amikor állítólag kereszténydemokrata kormányzat idején éljük mindennapjainkat, hány növekedése van a „*szegedi teológiának*”. Azt meg hiába is kérdezném, hogy akik manapság keresztény színben tündökölnek, különböző rendezvényeken, televíziókban keresszettel a nyakukban demonstrálják a hovatartozásukat, közülök hányan részesültek a keresszetségszentségében s hányanak nincs keresszeteve, csak utóneve, melyet valamelyik névadóünnepségen kapott?

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

EGY MAGYAR NŐVÉRREND TÖRTÉNETÉHEZ
FDC – Isteni Szeretet Leányai

VARGA Gizella M. Flávia FDC: *Gyümölcstermelő élet tengeren innen, tengeren túl. A Kongregáció magyarországi letelepedésének 125. évfordulójára. Isteni Szeretet Leányai Kongregáció Tartományfőnöksége, Budapest 1996. 95 lap.*

BARTUS M. Raimunde, FDC: *Az Isteni Szeretet Leányai Kongregációja harmadik generális főnöknője: Bauer M. Kostka anya, 1926–1943 élete és tevékenysége. Isteni Szeretet Leányai Kongregáció Tartományfőnöksége, Budapest 2000. 195 lap.*

VARGA Gizella M. Flávia FDC: *Szétszóratásban. Isteni Szeretet Leányai szerzetesnők visszaemlékezései a szétszóratás idejéből (1950–1988). Isteni Szeretet Leányai Kongregáció Magyarok Nagyasszonyáról nevezett Tartománya, Budapest 2000. 215 lap.*

A hűség útján. Szabó M. Irén nővér, az Isteni Szeretet Leányai Társulata tartományfőnöknője bizalmas rendi körlevelei 1944 és 1950 között. Szerk. HARANGOZÓ Miklós. Celldömölk 2015. 156 lap.

Isteni Szeretet Leányai Kongregáció. Hogyan élte át a tartományház Budapest ostromának nehéz napjait. Napló 1944. december 25 – 1945. március 17. Krónikairó: ANTAL János S.S. tartományfőnök, Infotop Kft, Budapest 2017. 60 lap.

Minden szerzetesrend számára fontos saját kezdeteinek és történetének rögzítése, ha másért nem, azért, hogy saját új rendtagjai számára bevezetést nyújtson, hogy így őket is áthassa az alapító karizmája és megtudják, milyen eseményeken mentek át a közösség élő és megholt tagjai. A magyarországi Isteni Szeretet Leányai Kongregációja szorgalommal pótolja az elmúlt most már több mint két évtizedben az azt megelőző négy évtized kényszer hallgatását – bár, mint e kiadványokból kiderül, voltak bőven kézíratos anyagok –, mert 1996 és 2017 között öt kiadványban is tárgyalja a hazai kongregáció történetét. Az itt szemlézett öt kiadvány ismertetése révén jelezni szeretnénk, hogy szükség van az egyes szerzetesi közösségek történetének feldolgozására, mert annak számos egyház- és köztörténeti vonatkozása van, továbbá azt is, hogy vannak kiadványok, mint ezek is, amelyek könyvkereskedelmi forgalomban nem kaphatók.

Az Isteni Szeretet Leányainak Társaságát a bajor származású Lechner Franciska alapította, aki Bécsbe költözött, hogy művét megvalósíthassa.¹ „Az Alapítónő első munkatársnőivel a vidékről érkező eseléd lányok kiszolgáltatott helyzetét igyekezett javítani. Felkarolta őket, otthont biztosított számukra, tárgyalt a munkaadókkal, képviselte érdekeiket. Vasárnaponként összegyűjtötte őket, segített problémáik megoldásában és hasznos időtöltésre nevelte őket. Ezt a célt szolgálták az úgynevezett Mária-intézetek.” E bevezetőt olvassuk a közösség honlapján: <https://www.isteniszeretetlenyai.hu/alapitononk>

Az Isteni Szeretet Leányai, az *Annuario Pontificio* szerint „Figlie della Divina Carità”, latinul „Filiae Divinae Caritatis”, rövidítve: FDC, németül „Töchter der göttlichen Liebe”, az egyik újkori szerzetesrendcsoport egyik ága, amelynek neve olaszul mindig a „Carità”-val az isteni Szeretettel kapcsolatos és a közbeszéd „Figlie della Carità”-nak, a Szeretet(szolgálat), a karitás Leányainak nevezi őket. Az *Annuario Pontificio*, a pápai évkönyv² a kötet második felében részletezi az egyes pápai jogú férfi- és női rendeket (a férfi rendek felsorolását mintegy száz, a női rendekét több mint kétszáz oldalon), nos, ez az *Annuario Pontificio* az Isteni Szeretet Leányainak kongregációit öt teljes oldalon át sorolja. Ezek áttekintését nem tarthatjuk most feladatunknak, de szükségesnek tűnik megjegyezni, hogy az Isteni Szeretet Leányai olyan újkori alapítású rend, amelynek tagjai magyarul nővérek, latinul „soror”-ok, olaszul „suor”-ák, németül „Schwester”, angolul „sister”, nem pedig „moniales”, „monacá”-k, „Nonné”-k, „nun”-s, azaz nem ősi alapítású és máig pápai klauzúrában élő, elsősorban ágostonos, premontrei, bencés és ciszterci szabályzatot követő nővérek,³ akik általában apátságokban laknak és szervezetük nem centralizált, azaz nincs generális anyjuk Rómában. Nem, hanem olyan újkori nővérek, akik Páli Szent Vincének franciaországi alapítására vezetik vissza történetüket, akik központosított kongregációkban élnek, függő házakkal és az aktív szerzetesszolgálatnak szentelik földi életük munkás részét, az istentiszteletnek és imádságnak a szemlélődő részét, lelkiségüket is a szentmisélatogatás, a szentségimádás és a Jézus Szíve-tisztelet jellegezte. Órájuk az jellemző, amit Páli Szent Vince tanított nekik: klauzúrájuk az utca, karizmájuk, sajátos lelkiségük szerint pedig az árvákat, a szegényeket, a betegeket kutatják és karolják fel. A köznyelv a kedvesnővéreken legtöbbször az ilyen szerzetesszolgálatot végző nővéreket érti. Közösségeik azért is terjedtek, mert a francia forradalom miatt el kellett hagyniuk Franciaországot és a továbbélés lehetőségét kellett keresni Európa több városában. Az alapítás olyan történelmi korban történt, amelyben a népességszám robbanásszerű növekedésével párosult a vallásosság bensőségessé válá-

1 Maria Franziska Lechner (1833–1894) 1868-ban Bécsben nyitotta meg első házát, alapítását az Apostoli Szentszék 1884-ben hagyta jóvá, ezzel a döntéssel az Isteni Szeretet Leányai Társulata (Kongregációja) pápai jogú szerzetesközösség lett. Az uralkodó, Ferenc József József támogatásával az Osztrák–Magyar Monarchia területén 27 Mária-intézetet nyitott, amelyben halálakor 600 nővér dolgozott.

2 Ez a pápai évkönyv minden esztendőben újra megjelenik és tartalmazza az egyháztörténelem pápáinak listáját, az aktuális pápa életrajzát, a bíborosok és a világegyház püspökeinek a nevét, utóbbiakét egyházmegyék szerint, újabban már nemzeti nyelven feltüntetve az egyes püspöki székhelyeket, továbbá az egyes vatikáni hivatalok személyeinek és beosztásának nevét, elérhetőségét, stb.

3 A magyar nyelvfejlődés az „apáca” szóban őrzi az ősi alapítású klauzúras „moniales” emlékét. Az apácától a nővérekig vezető fejlődési ív egyben a női emancipáció története is az egyházban. Bencés vonalon irodalom: Schmitz, Philibert, OSB: *A bencés nővérek*. Pannonhalma 2007. 392 lap (Rendtörténeti Füzetek 11.); A „moniales-sorores” különbségtételt a bencés nővérek újabban szüntették meg, 1995-ben kiadott első közös katalógusukban még megtartották, de 2000-ben kiadott névtárukban már egyesítették a két kongregációs névsort. Irodalom: ROHTERT, Agatha, OSB: *A bencés szerzetesség férfi és női ágának egyensúlya felé*, Pannonhalma 2008. 272 lap. (Rendtörténeti Füzetek 12.)

sa. A szociális kihívások és az arra adott vallásos válasz összefüggésében válik érthetővé, hogy a kongregáció számos hivatást vonzott és sok helyen tudott letelepedni, hogy áldásos munkásságát kifejthesse. Ezzel párhuzamosan kellett kialakítani a feltételrendszert, azt az infrastuktúrát, amelyet ma is használnak egyes állami intézmények.

*

Az első itt ismertetett kiadvány 1996-ban jelent meg. Ebben tisztelegtek a nővérek a hazai megtelepedés 125. évfordulója előtt. Ami azt jelenti, hogy a bécsi kezdeteket követő harmadik évben, 1871-től már letelepedtek Budapesten. A Magyar Rendtartomány kezdetei elevenednek meg *Morvay Irma, M. Valéria FDC* (1860–1935), az első magyar tartományfőnök életkereteinek ismertetése révén. Ebben Szerző felhasználta két korábbi, kéziratban maradt munkáját is.⁴ A miskolci születésű kislány négyéves korában elvesztette építész apját és édesanyjával Budapestre költözött. Az 1871-ben, Ferencvárosban, a Soroksári u. 36. sz. alatti Mária-Intézetben⁵ megtelepedett hét-nyolc németül beszélő nővérhez a legelső között, 14 évesen, 1874-ben csatlakozott. Mint a többieket is, később, az angolkisasszonyok tanítóképzőjébe járatják. Itt ismerte meg hittanárát, aki pártfogója lett, majd megírta az ő élettörténetét.⁶ 1878-ben öltözött be Bécsben, 1879-ben itt tette le az ideiglenes fogadalmakat. Az Intézet frissen megnyílt elemi iskolájában kezdte meg működését, amely később a Knézich utcában épült fel. 1900-ban a budapesti ház főnöknőjévé nevezték ki. 1913-ban az Örökimádás c. folyóirat egyik cikkében olvasta az amerikai magyar papság felhívását az óhazai női szerzetesrendekhez, hogy jöjjenek Amerikába apostolkodni. Személyes kapcsolat alakult ki a toledói (Ohio) püspökkel, aki a bécsi kapcsolatfelvétel után meglátogatta a budapesti Mária-Intézetet is. Engedélyt kért és kapott előljárójától, hogy a budapesti noviciátus vezetőjével, Bauer M. Kosztká nővérrel együtt útnak induljanak. A Szent László Társulat támogatásával végül ez is sikerült. Vonattal Hamburgba, onnan hajóval New Yorkba utaztak. John Murphy Farley⁷ New York-i bíboros érseknél találtak pártfogóra és magyar származású lányok számára otthont létesítettek a városban. Még ugyanazon évben további hat nővér érkezett Budapestről. Felnőtt hitoktatást kezdtek magyar nyelven és 1914-ben már Perth Amboyban, Gross Ferenc⁸ plébános vendégeiként, egy kis rendházat alapítottak. Hamarosan Trentonban, majd 1914-ben New Brunswickben is zárdát alapítottak. Az amerikai alapítás jövője szépen alakult, Valéria anya pedig 1914-ben hazatérhetett Budapestre. 1919-ben a tanácsköztársaság idején, májusában feloszlatták intézetüket, elvitték értékeiket, elhordták bútoraikat, sőt, saját házukban foglyokká váltak. Számukra az augusztus felszabadulást hozott. Trianonnal a rend 26 házából hét került az utódállamok területére. Még ebben az esztendőben jött létre

4 VARGA M. Flávia FDC: *Az Isteni Szeretet Leányai Krónikája I. 1871–1950*, kézirat, 1978. ill. *uő*: *Az Isteni Szeretet Leányai Krónikája II. 1950-től*, kézirat, 1978.

5 Az intézet nevééről Máriatestvéreknek is hívták a nővéreket.

6 NOVÁK Lajos: *Morvay M. Valéria, az Isteni Szeretet Leányai társulata Magyarországi tartományi főnöknőjének emlékezete*, Stephaneum Nyomda, Budapest [1936]. 21 lap. Az első kiadás 1935-ben szerző feltüntetése nélkül jelent meg.

7 John Murphy Farley (1842–1918), 1870-től New York-i egyházmegyei pap, 1895-től New York segéd-püspöke, 1902-től érseke, 1911-től bíboros.

8 Gross Ferenc (1873–1941), székesfehérvári egyházmegyei pap, 1904-től szolgálat az Egyesült Államokban, 1908–1921 között Perth Amboyban (New Jersey állam), ahova halála előtt két évvel visszatért. Lásd: DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar Katolikus papok Észak-Amerikában*, METEM, Budapest 2020. 132.

a Magyar Rendtartomány, melynek első főnöknője lett M. Valéria. Ebben a minőségében, 1920-ben ismét Amerikába utazott, 1921-ben pedig kinevezhette Bauer M. Kosztka nővért az Amerikai Magyar Tartomány főnöknőjévé. Ez alkalommal, 1921. április 6. – június 7. között járt Brazíliában is, Serro Azulban (Rio Grande do Sul állam) létesített alapításban. A brazíliai viszonyok között nagyra nőtt ez az alapítás, 1996-ban két tartomány működik, egy missziós körzet pedig Paran államban. Az amerikai utazás programja sur lehetett, főleg a brazíliai kirándulással együt, mert 1921. július 30-n már ismét Budapesten találjuk, ahonnan további nővéreket tudott küldeni a gyarapodó Amerikai Magyar Tartomány számára, amely 1922-ben Bordentow-ban, majd East-Chicagóban, 1923-ban pedig South Bendben (Indiana) nyitott zárdát. 1923-ban hat nővérrel, Breman keresztül utazott ismét Amerikába, ahol 1924 tavaszáig tartózkodott. El tudta intézni, hogy budapesti eptkezesire amerikai bankkolcsont vett föl. Március 27-én hagyta el New Yorkot az amerikai tartományfonkno és még egy nővér kíséretében. Nápolyban kottek ki, a nagyhetet Rómában töltötték, majd Bécsbe siettek a rendi nagykaptalanra, ahol építkezési terveiket jóváhagyták. A tartományhaz epteset 1924 decemberében kezdték meg a Svábhegyen, 1925. május 20-n Csernoch János bíboros hercegprimas áldotta meg az alapkovet, aki ezt követően hamarosan Chicagóba utazott, a Nemzetkozi Eucharisztikus Kongresszusra. A bíboros hercegprimas közbenjárt a New York-i érseknél, aki egy másik banki kölcsönt szerzett a rendi központ eptesere, gy az építkezést hamarosan be tudták fejezni, a templom- és házszenteles 1927. június 12-én volt. 1930-ban nyitotta meg a Patrona Hungariae Róm. Kat. Leánygimnázium, amelynek vezetésére Szegedi Taszilo bencset⁹ nyerték meg. A megfeszített munkában ereje fogytán, Valéria nővér 75 éves korában halt meg Budapesten. Farkasréten, az oldalkapu közelében temették el. Az építész leánya, bár édesapjáról zsenge kisgyermekkorabol lehetek emlekei, számos rendházat eptettetett, de leginkább a lelkek templomát, az egyre gyarapodó noverkozoseget. – A kiadvány táblázatosan közli az egyes hazai zárdák nevét, alaptoit, alapítási évét. Ezt rovidtve felsoroljuk:

1. Mária Intézet	Ferencváros	1871
Margit Intézet	Knézich u. 5-7.	
Árvák Otthona	Budapest IX. Fiók Intézmény	
2. Mária Oltalma Zárda	Budapest, Bokréta utca	
	Toponár (Kaposvár)	1875
3. Isteni Gyermekbarát Zárda	Berzence	1876
4. Szt. Izabella Zárda	Foherceglak (Horvátország)	1885
5. Marianum	Gyorszentivan	1889
6. Fájdalmas Szűzanya Zárda	Cellomolk	1891
7. Stephanem Zárda	Légrád (Horvátország)	1892
8. Hubertinum Zárda	Nagylevard (Szlovákia, Malacka közelében, Vel'ké Levare ill. Zahorska Nizina)	1892
9. Jézus Szíve Zárda	Poroszka (Szlovákia: Pruske, Trencsén, ill. Illava közelében)	1894
10. Emericanum Zárda	Zirc	1902

⁹ Szegedi (Szolomájer) Antal Taszilo (1888–1960), 1904-tol bencses, tanár Sopronban (1911), Gyorott (1912), tenyoi plébános (1918), ismét tanár Gyorott (1922), házfőnök és gimnáziumi igazgato Sopronban (1925), 1929-tol a kongregacio budapesti intézetének igazgatoja. 1944-tol Pannonhalmán tanár, 1948-tol kisszeminariumi tanár Gyorott, 1950-tol nyugalomban. Tortenelemkonyveket írt gimnáziumok számára.

11. Szent Terézia Zárda	Ipolyszalka (Szlovákia: Salka) 1907	
12. Szűz Mária Szíve Zárda	Privigye (Szlovákia)	1908
13. Jézus Szíve Zárda	Szepesszombat (Szlovákia: Spisská Sobota)	1909
14. Immaculata Zárda	Marcali	1911
15. Szent Margit Zárda	Albertirsa	1924
16. Migazzi Papi Üdülő	(Nógrád) Verőce	1928
17. Római Katolikus Elemi Iskola	Rákospalota	1929 ¹⁰
18. Teréziánium	Debrecen	1933
19. Jézus Szíve Zárda	Nyergesújfalú	1933
20. Isteni Szeretet Leányai Zárda	Karád	1940
21. Római Katolikus Kisdédóvóda	Karád	1941
22. Szent József Zárda	Tápiószele	1943
23. Szent Család Zárda	Szőlősgyörök	1943
24. Mária Villa	Balatonfüred	1944

*

A harmadik generális főnöknő életrajzáról szóló kiadványt angol nyelven írta szerzője, szintén a közösség tagja, az amerikai nővérek számára, a magyar változat a német fordításból készült és 2000-ben jelent meg. Nemzetközi szerzetesközösségekben nem ritka megoldás. Bauer M. Kostka nővér édesapja Ausztriából érkezett Velencébe, ahol előkelő szállodát nyitott. Második gyermekként 1870-ben született, keresztnéve Olimpia Eufémia, édesanyja olasz volt. Az édesapja szintén túl korán, gyermekei zsenge gyermekkorában halt meg. 15 éves korában a karintiai Sankt Andräba küldték a kongregáció bentlakásos iskolájába, ahol a Kosztka Szent Szaniszlóról¹¹ hallott prédikáció érintette meg és indította el a hivatás útján. 1888-ban, 18 évesen kérte felvételét. Egy évvel később öltözött be, amikor megkapta a Stanisla Kostka nevet. Első fogadalmait 1890-ben tette le, örökfogadalmát 13 évvel később, 1903-ban, amikor a magyar nyelvű noviciátus magisztrájává nevezték ki. 1912-ben Bécsben volt a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus. Az amerikai püspökök egy csoportja a kongregáció bécsi zárdájában volt elszállásolva. Ők hívták meg a nővéreket Amerikába. A Kongregáció Krónikájában rögzítették az alap gondolatot, miért készültek más országokba: „... jó lenne, ha a kongregációnknak más országokban is lennének alapításai, mintegy menedékként arra az esetre, ha – amitől Isten óvjon – valami támadás érné Ausztriában a zárdákat”.¹² Figyelemreméltó előrelátás, bár folyamatosan zajlottak a balkáni népek felszabadító háborúi a Török Birodalom ellen, a közvélemény semmit sem érzékelt abból, hogy hamarosan kitör egy nagy háború,

¹⁰ 1928-ban Áronffy Ferenc CM pápai vizitátor látogatta meg az itt tipográfiailag kiemelt magyarországi, nevezetesen a budapesti, a svábhegyi, a zirci, toponári, berzencei, marcali és celledömölki, 1929-ben a győrszentiváni, 1930-ban a nógrádverőcei, albertirsai és rákospalotai zárdát. Latin nyelvű beszámolóit lásd in: SOMORJAI Ádám OSB: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja.* (Rendtörténeti Füzetek 13.), Pannonhalma 2008. 433skk. 436sk. <http://mek.oszk.hu/15400/15496> – A szlovákiai zárdák apostoli vizitációjáról írásunk előkészületben.

¹¹ A lengyel főnemesi származású Kosztka Szaniszló (Stanislaw Kostka, 1550–1568), 18 évesen, jezsuita novíciusként halt meg. 1605-ben avatták boldoggá, a jezsuiták közül elsőként. 1671-ben Lengyelország védőszentjévé nyilvánították. Gyakran hangoztatta: Nagyobbra születtem, az örök égi javakért élek.

¹² Idézet a 27. lapon.

amit az utókor első világháborúnak fog hívní. A nővérek már erre az eshetőségre is készültek. Mint fentebb említettük, 1913 szeptember végén ketten indultak útnak. Amikor kikötöttek New Jersey-ben, az első amerikai, aki őket köszöntötte, William Biskoroványi volt, a guttenbergi magyar templom plébánosa.¹³ Csernitzky István, a Bridgeport-i (Connecticut) Szent István egyházközség plébánosa¹⁴ meghívására egyik első útjuk hozzá vezetett. Sajnos püspöke megtagadta a kihallgatást és azt, hogy egyházmegyéje területén (Hartford) megtelepedjenek. Egy másik csalódás is érte őket, a toledói püspök levélben értesítette őket, hogy már nem tart igényt szolgálataikra, mert időközben három magyar leány belépett az ottani Notre-Dame-nővérekhez, így el tudják látni a vidék magyar gyermekeit. A kilátástalan helyzetben isteni vigasz és tanács segítette ki őket: Valéria nővér szentáldozás utáni hálaadásban azt az indítást kapta, hogy térjenek vissza a kongregáció eredeti célkitűzéséhez és nyissanak Mária-házat a rászorulóknak számára. Így is történt és így kezdődött meg az amerikai felívelés története, amelynek ismertetése most nem a mi feladatunk. Bauer M. Kostka anyja 1921 márciusától 1926 márciusáig teljesített tartományfőnöki szolgálatot az Egyesült Államokban, ekkor választották meg őt generális anyának. Szolgálata idején történt, hogy Ausztria csatlakozott a hitleri Németországhoz, ami azt is jelentette, hogy neki és közösségének 1939-ben el kellett hagynia Ausztriát. Útja ismét az Egyesült Államokba vezetett. A kiadvány külön fejezet szentel az ő ausztriai és amerikai, különösen is braziliai működésének, lelki tanításának és adminisztratív téren történő erőfeszítéseinek. 1943. június 22-én Detroitban halt meg. Az ünnepélyes rekviemen résztvettek mindazok a papok, akiknek plébániáján az Isteni Szeretet Leányai működtek. – A kiadványhoz konzultált levéltárak: A bécsi anyházban őrzött generális levéltár, az Egyesült Államokban lévő St. Joseph Tartomány Levéltára Arrocharban (Staten Island, New York állam), továbbá az egyes nővérek visszaemlékezései. A generális levéltár külön ékessége a kongregáció krónikái, nevezetesen azoknak III–VIII. kötete 1885–1948 között, a kongregáció körlevelei, a levelezés az Apostoli Szentszékkal, továbbá a tartományi levéltárban az egyes intézmények iratai, körlevelek és a tartomány sokszorosított története 1913–1975 között.

*

A kötet előszavának mottója Várszegi Asztrik OSB szavait idézi: „A hatalomért folytatott harcban mindig az ártatlanok pusztulnak el.” Témája az 1950–1988 közötti periódus története. 1948-ban húsz renházban 256 nővér élt, hat középiskolában, hat általános iskolában és négy óvodában működtek. 1950-ben feloszlatták őket is, így létszámuk 1999-re 54 tagra zsugorodott, a nővérek átlagéletkora 77,6 év. A nővérek visszaemlékezései alapján tájékozódhatunk a deportálásokról és a szétszórásról, a lakás és otthonteremtés, valamint a kisközösségek realitásairól, a megélhetés, munkahelyek, elhelyezkedés problémáiról: egyházi (Szolidaritás Szövetkezet) és állami munkahelyeken.

13 Biskoroványi Vilmos (1878–1952) premontrei szerzetes volt, 1902-ben szentelték pappá, előbb Rozsnyón gimnáziumi tanár, majd 1905-ben utazott ki az Egyesült Államokba. 1910-től haláláig a guttenbergi (New Jersey, gyakorlatilag New York) szlovák templom plébánosa. Kikötői lelkes és a Szent László Társulat képviselője. Lásd: DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar Katolikus papok Észak-Amerikában*, i. m. 48.

14 Csernitzky István (1873–1948) kassai egyházmegyes pap, aki Sárospatakon volt hitoktató és Tarczalón segédlelkész, az USA-ba 1905-ben érkezett. Több helyen működött, utolsó állomáshelyén, Bridgeportban 1914-től. A Katolikus Magyarok Vasárnapja szerkesztője is volt. Lásd: DUDÁS Róbert Gyula: *Magyar Katolikus papok Észak-Amerikában*, i. m. 68.

Két nővér életsorsa keretében ismerkedhetünk az üldöztetésekről. A szétszórátás ideje alatt három tartományfőnöknő szolgált, akiknek életrajzával és működésének leírását is megtaláljuk: 1941–1971 között Szabó M. Irén, aki 1986-ban halt meg, 1971–1977 között Bokor M. Melinda, aki 1987-ben hunyt el, 1977–1986 között László M. Angelika. Végezetül megtaláljuk az egyes statisztikai adatokat (174skk. oldalakon), az elhunytak névsorát és a halálozás időpontját (otthonok szerint: Gyón, Jászberény, Vác, Hejce, Pécs és Püspökszentlászló), a temetkezés helyét (177skk.), továbbá az egyes fontosabb dokumentumokat utánközlésben.

*

Szabó M. Irén tartományfőnöknő bizalmas rendi körleveleit Harangozó Miklós szerkesztette és adta közzé. Mint előszavában leírja, erre őt lelkiismeretben kötelezte családja nehéz sorsa, mert: „Nagyapám fivére, a szentpéterfai dr. Harangozó Ferenc (szombat-helyi vicerektor, későbbi pápai prelátus és Mindszenty hercegprímás személyi titkára a száműzetésben) hét esztendőt töltött egy szibériai munkatáborokban, s húga, Harangozó Erika a budapesti Irgalmas Nővérek rendjének apácájaként élt át a szétszórattatás megpróbáltatásait.” Ezért a kiadványt az ő emlékünek is dedikálja. A kéziratot „celldömölki házunk garázsában, takarítás közben, régi poros iratok között” találta meg, a „tápiószelei Szent József zárda eredeti, gépelt krónikája és széleskörű dokumentációja az ott lakó apácák által vezetett polgári iskola régi évkönyveivel, szerződéseivel és értekezleti jegyzőkönyveivel együtt. Az anyag legértékesebb részét az a 35 gyönyörű körlevél alkotja, melyeket a társulat budapesti központjából küldtek szét a vidéki zárdákba az aktuális információkkal és instrukciókkal. Mint kiderült, nagyapám falujából, a Vas megyei Káld községből került hozzánk mindez, Iszak M. Antonella nővéren, a zárda szakácsnő/házvezetőnőjén keresztül, aki haláláig családunk barátja volt. Az anyag már tizenévesen nagyon megindított, bár még évtizedeknek kellett eltelniük ahhoz, hogy úgy érezzem, végre nekiülhetek az írásnak.” A bevezetőben értékes áttekintést tallunk az Isteni Szeretet Leányainak működéséről, így a következőket: „A gyors fejlődés az alábbi adatokon is lemérhető:

1877-ben	1 házban	15
1910-ben	10 házban	200
1950-ben	12 házban	270 nővér élt.”

A kötet a 31–103. oldalon a 35 körlevél szövegét közli, amelyekből meglevenednek a közösség hétköznapijai 1944–1950 között, továbbá a függelékben megtaláljuk tápiószelei zárdájának és polgári iskolájának 1942–1951 közötti krónikáját, amelyet számos fénykép és az alapító anya, Lechner Franciska nevelési szabályzatának szövege követ.

*

Az ötödik vonatkozó kiadvány a budapesti ostrom naplója, Antal János S.S. tartományfőnök tollából, szerkesztette Salamin András. Ebből tudjuk meg többek között, hogy a Széchenyi-hegyi rendházban 1950 szeptemberében az Államvédelmi Hatóság fészkelte be magát, itt rendezték be a Dzserszinszkij Államvédelmi Iskolát. 1956-ig bitorolták a nővérek anyaházát. Ezt követően a Rendőrtiszti Akadémia költözött az épületbe, politikai és bűnügyi nyomozói, közrendvédelmi büntetésvégrehajtási, közlekedési, valamint anyagi-pénzügyi szakokon tartottak kétéves tisztképzést. 1971-től Rendőrtiszti

Főiskola, 2012-től Nemzetvédelmi és Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kara lett. A kiadvány legnagyobb része, a 9–58. oldalakon a címben jelzett Budapest ostromának naplója 1944. karácsonyától 1945. március 17-ig. A napló, amelyet Szerkesztő 2000-ben kapott kölcsön, csak 17 esztendő elteltével tudta közkinccsé tenni.

*

Az itt szemlézett öt kiadványban egyetlen női szerzetesrend hazai és nem csupán hazai történetében ismerkedhetünk. A hivatásbőség idején a nővérek bátran éltek a lehetőségekkel és tengeren innen, tengeren túl, eleget tettek az Isteni Mester meghívásának. A róluk szóló beszámolók egy része a szétszórás idején kéziratban maradt, vagy szétszóródott, de lassanként eljutottunk odáig, hogy a kéziratok előkerültek és vannak jótét lelkek, a kongregáción belül és kívül egyaránt, akik azokat közzé is tették. Ilymódon nem csupán az egyház, nem csupán a szerzetesi közösség, hanem a köztörténet egyes fejezetei is megelevenedhetnek.

Somorjai Ádám OSB

DOMONKOS RENDI JUBILEUMI KIADVÁNYOK 2017–2018

Magyar Domonkos Rendtörténet 1-4. kötet
Sorozatszerkesztő: ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs

1. IMPLÓM Lajos: *Adatok a szent domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig.* Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Vasvár 2017. 711 lap. (Magyar Domonkos Rendtörténet 1.)

2. *A 800 éves domonkos rend Magyarországon. A középkori provincia felbomlásától a közelmúltig.* Szerk. BARNA GÁBOR és ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. Szent István Tudományos Akadémia – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Budapest–Vasvár 2017. 227 lap. (Magyar Domonkos Rendtörténet 2.)

3. BŐLE Kornél: *Utaim. Egy domonkos szerzetes visszaemlékezései (1887–1944).* Kiadás alá rendezte: GILÁNYI Magdolna. Magyar Napló. Írott Szó Alapítvány – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Budapest–Vasvár 2018. 268 lap. (Magyar Domonkos Rendtörténet 3.)

4. *Az Árpád-házi Szent Margitról nevezett domonkos nővérek 150 éve (1868–2018).* Szerk. DEÁK Viktória Hedvig OP és ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs. Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Szent Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációja – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Budapest–Vasvár 2018. 256 lap. (Magyar Domonkos Rendtörténet 4.)

A domonkos rend mindkét, a férfi és a női ágáról egyaránt örvendetes módon egyre gyarapodik a történeti szakirodalom. Évezredünkben az első vonatkozó kiadvány a pilis-

csabai „Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák” sorozat harmadik köteteként jelent meg.¹ Ezt követte a domonkos rend fennállásának 800. évfordulójára készülő² több konferencia, melyek közül néhánynak anyagát nyomtatásban is olvashatjuk, így: a 2015. szeptember 18-án Kunszentmártonban,³ valamint 2016. május 20-án Debrecenben, szervezett konferencia anyagát.⁴ 2015. október 15-én Hódmezővásárhelyen, „Az igazság az én erősségem” címmel, a vásárhelyi születésű Badalik Bertalan halálának ötvenedik évfordulójáról, Vácott pedig 2016. szeptember 30-án rendeztek emlékülést, ahol a Rend magyarországi múltjáról, Vác történetében játszott szerepéről és a domonkos művészetéről hangzottak el előadások. 2016. október 6-7-én Kőszegen a domonkos nővérek programja nyitotta a rendi megemlékezések sorát, itt mutatkozott be a rendtörténeti vándorkiállítás, amely hónapokon át járta az országot és számos domonkos kötődésű helyszínre eljutott. 2016. október 21-én Vasváron került sor szakmai nap szervezésére a magyarországi szerzetesi gyűjtemények munkatársai számára, a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény fennállásának tizenötödik évfordulóján. A jubileumi esztendő kiemelkedő szakmai eseménye volt az két konferencia, amely a Rend hazai történetének két fénykorát dolgozta fel. A székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézet 2016. november 2-3-án rendezte meg „Az első 300 év Magyarországon és Európában” c. nemzetközi konferenciáját;⁵ 2016. november 4-én pedig Budapesten, a Szent Domonkos Rend Magyar Tartományfőnöksége, a Szent István Tudományos Akadémia és a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény „A 800 éves domonkos rend Magyarországon” című konferenciát.

Ilyen előzmények után került sor arra, hogy a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény rendtörténeti sorozatot indított útjára, amelynek idáig négy kötete jelent meg.

*

A sorozatban időrendben Implom Lajos (1903–1969) monumentális műve jelent meg. A szerző a feloszlatáskor, 1950-ben a magyar domonkos rendtartomány előljárója volt. Egész élete során gyűjtötte a vonatkozó adatokat, majd az Akadémiai Könyvtár segédmunkásként tisztázta le a középkori részt és hagyta maga után a kéziratot. Rendkívül alapos mű, irodalomjegyzéke 26 nyomtatott oldal, figyelembe veszi kora egyetemes rendtörténeti és hazai köztörténeti műveit egyaránt. A bencés olvasó számára elsősre szembeötlik az a körülmény, hogy a domonkosok kezdettől fogva ott voltak az országos történések sűrűjében. Míg a bencés rendtörténet kötetiben alapító okleveleket, pápai vagy királyi megerősítő okleveleket, birtokháborgatási okleveleket és ritkán vizitóri

1 *A domonkos rend Magyarországon*. Szerk. ILLÉS Pál Attila és ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest – METEM, Budapest – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Vasvár 2007. (Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák 3.) 573 lap.

2 III. Honoriusz pápa 1216. december 22-én hagyta jóvá az ágostonos regula által szabályozott életvitelt, 1217. január 21-én pedig a prédikációs tevékenységet. Ezzel született meg az Ordo Fratrum Praedicatorum (O.P.), a Prédikátor Testvérek Rendje, amelyet alapítójáról, Guzmán Szent Domonkosról (1170/75k.–1221, szentté avatva 1234-ben) domonkosok, vagy dominikánusok néven ismerünk.

3 *A Szent Domonkos Rend és a kunok*. Szerk. BARNA Gábor – DEME Ágnes. MTA – SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged 2016. 152 lap. (MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport. A vallási kultúrakutatás könyvei 22.)

4 *Domonkos szentek és szent helyek*. Szerk. KÁLNY Beatrix. Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszék, Debrecen 2017. 163 lap. (Hereditas Graeco-latinitatis V.)

5 *Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban*. Szerk. CSURGAI HORVÁTH József. Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár 2017. 335 lap.

beszámolókat találunk, így kevés az írásos anyag az egyes rendtagok életére és működésére, annál több a nyelvtörténeti forrás és a földrajzi leírás, hiszen a bencés rend magyarországi kezdeteikor kezdődött az írásbeliség és a bencések sokkal inkább helyhez kötöttek voltak, míg a domonkosok, hasonlóképpen a ferencesekhez, járták az országot, predikáltak országnagyoknak, városlakóknak és falvak népeinek egyaránt. Implom korszakolása is megegyezik a magyar köztörténet korszakolásával, néven nevezi hőseit, számos életrajzi elemet rögzít és méltatja életművüket. Az ő középkori domonkos rendtörténete így, egy kötetben, hasznos művelődéstörténeti olvasmány mindenkinek, akit érdekel a magyar középkor. Máig ez a legjobb összefoglalás a témában. Magyar köztörténeti szempontból bizonyíték ahhoz, hogy a XIII–XVI. században országunk benne volt az európai folyamatok vérkeringésében. Implom Lajos személyes példája, hite és kitartása is imponáló, ő a fióknak is tudott írni, még hozzá igényesen: életében nem számíthatott arra, hogy kézírata egyszer megjelenik.

*

Időrendben megegyezik, de sorrendben második számot kapta a fent említett budapesti jubileumi konferencia anyaga, amely kronologikusan haladva folytatja az első kötet témáját. Az első tanulmányban *Siptár Dániel*, a Jezsuita Levéltár és Rendtörténeti Könyvtár munkatársa tett alapos kísérletet a magyarországi domonkosok XVI. századi jelenlétének rekonstruálására. Táblázatban közli a XVI. századi tartományfőnökök nevét és a vonatkozó forrásokat, majd pedig a névtári adatgyűjtés jelenlegi stádiuma szerint az 1540 utáni évtizedek ismert magyarországi domonkos szerzeteseinek nevét és a vonatkozó információkat. Levéltári búvárkódásai között kiemelkedő a római központi domonkos levéltár vonatkozó anyaga, amelyről korábban már részletesen beszámolt.⁶ Következtetésében figyelemre méltó az a megállapítás, hogy a középkor végén egyre nagyobb szükség volt jogi végzettségű értelmiségre, ugyanakkor az egyházon belüli megújulási folyamatok következményeképpen erősödött a társadalmi elvárás a klerikusok feddhetetlenségére vonatkozóan, így az intellektuális pályát választó fiatalok számára túl nehezzé vált a felszentelés következményeként egyre inkább elvárt kötöttségek elviselése. „Úgy is fogalmazhatunk, hogy egyre többen és többen akartak értelmiségi pályára lépni, mint ahányan vállalni tudták a papi, szerzetesi hivatást.” Ez a megállapítás túlmutat a domonkos renden és általában a papi, szerzetesi hivatás új feltételei irányába mutat, amely egyben érthetővé teszi, hogy a középkor-végi bőséges hivatás-korszak után miért következett be a papi, szerzetesi létszámban való megfogyatkozás kora. Ezt a korszakot más szavakkal, s ez a recenziens véleménye, profiltisztítás korának is nevezhetjük: a korábban differenciálatlan módon szimbiozisan élő egyházi és világi értelmiség profilja egymástól elvált. Ez a folyamat nem lineáris, hiszen ismeretes, hogy későbbi korokban is sokan választották a papi hivatást, mert az azt jelentette, hogy tanulhattak és taníttatásukat az egyház finanszírozta, de itt vagyunk a határozott kezdeteknél. – *Kiss Gábor*, a szombathelyi Savaria Múzeum régész-muzeológusa írásában a szombathelyi Szent Márton domonkos templom szentélyének 1638 és 1668 közötti kialakítását ismerteti. A függelékben részletesen kitér az építés történetének kronológiájára. – *Veress Ferenc* „A soproni domonkos templom és kora” címmel ismerteti a domonkosok soproni letelepedésének és templomuk felépítésének történetét, amely 1674-ig

⁶ SIPTÁR Dániel: A domonkos rend római központi levéltárának magyar vonatkozású és eredetű anyaga, in: Levéltári Szemle 55 (2005) 2. sz. 14–38. Itt megadja a jelzetet is.

vette kezdetét, előbb a Szent György utcában laktak, majd 1700-ban a Széchenyi téren. Templomuk építését 1719-ben kezdték meg, Szent Judás Tádé apostol patrocíniuma alatt. Az építkezés és a belső kialakítás, amelyet Szerző részletesen ismertet, elhúzódott, a templom fölszentelését 1779-ben Szily János szombathelyi püspök végezte. – *Pál Ferenc*, az MNL Vas Megyei Levéltár munkatársa írásának címe: „A szombathelyi egyházmegye és a domonkosok kapcsolata a XIX. század második felében”. Szerző megállapítja, hogy „a Szombathelyi Egyházmegye számos pontján működő domonkos rendnek mind a női, mind pedig a férfi ága a püspökség területén a kor legmeghatározóbb, legprogresszívabb rendjévé nőtte ki magát. A női ág tanítóképezdéjével, elemi és polgári iskoláival, a férfiak szerteágazó pasztorációs tevékenységükkel megkerülhetetlen szereplőivé váltak a püspökségben az első világháború kitörése miatt megakadó, majd a két világháború közti időszakban kiteljesedő katolikus megújulásnak.” Az értékes írást két táblázat egészíti ki: Szerzetesrendek a Szombathelyi egyházmegyében 1868-ban és 1914-ben. Az első esetben 6 rend 11 rendházban, 91 szerzetessel, a második esetben 13 rend, 29 rendházban, 276 szerzetessel. – *Zágorhidi Czigány Balázs*, a kötet egyik szerkesztője és a sorozat szerkesztője írásának címe: „A magyar domonkosok történeti névtára (1857–1950). Mutatványok egy készülő adattárból”. Faksimilében közli a korábbi rendi sematizmusok borítólapját, elemzi a vonatkozó forrásokat, majd a függelékben hozza I. A Magyarországon szolgáló domonkos szerzetespapok névsorát 1858 és 1938 között (öt nyomtatott oldal), ill. II. A Magyar Rendtartomány szerzetespapjai névsorát 1939–1949 között (hat nyomtatott oldal), majd pedig III. három tervezett részletes névtári címszót, így: Michel Leó (1857–1919), Molnár Márton (János) (1873–1949) és Bőle Kornél (Viktor) (1887–1961) életrajzát. Írását a tervezett névtár rövidítésjegyzékével zárja. – *Gilányi Magdolna* tanulmányában részletesen elemzi Bőle Kornél visszaemlékezéseinek kéziratait, amelynek 80 doboznyi anyagát a Vasvári Rendtörténeti Gyűjtemény Levéltára őrzi. Táblázatos kimutatásban vizualizálja azok jegyzékét. Innen könnyebben tájékozódunk, milyen fordulatokban volt gazdag Bőle Kornél OP élete: „Utaim”, máriazelli zárandoklatok, Lourdes-Róma-Loreto zárandokutak, amerikai missziós utak beszámolóí, budapesti ostromélmények, önéletírás, majd pedig 1963–1960 között a Pannonhalmi Szociális Otthonban eltöltött évek. – *A. Molnár Ferenc* nyelvész, egyetemi tanár írásában Árpád-házi Szent Margit legendájának motívumát és szövegahagyományozódásának kérdéseit elemzi a XX. századi magyar regényekben, így Gárdonyi Géza: *Isten rabjai* és Kodolányi János: *Boldog Margit* c. műveiben. Mint zárómondatában megjegyzi: „az egyetemi oktatásban azt tapasztaltam, hogy kommentálva mind a Margit-legenda, mind a Gárdonyi- és Kodolányi-regény közel hozható a hallgató többségéhez ... s ezáltal némi ismeret és érzelem át is adatik a magyar múltból, a domonkos írásbeliség és egyháztörténet hagyományából is.” – *Barna Gábor* néprajzkutató, egyetemi tanár, szintén a kötet szerkesztője írásában Árpád-házi Margit 1944 januári szentté avatásának központi ünnepségéről ír. Csíky Balázs kutatásaira támaszkodva kiemeli, hogy az ünnepségek hatását a domonkos rend elsősorban lelkeségi kiadványok megjelenésében, püspöki körlevelek kiadásában, szentségimádások elindításában látta. A szentmisék látogatottak voltak, nagyon sokan járultak a szentségekhez. Az ünnepségeknek – csakúgy, mint korábban a Szent Imre és Szent István jubileumi éveknek – nagy hatása volt a lakosság lelki életére is. Barna kritikusan megállapítja, hogy a kor azt vetítette bele Margit történetébe, amire a múltból a maga korában emlékezni akart, így: a magyarság és az ország a Nyugat védőbástyája, testvértelen nép, ezért csak magára támaszkodhat, minderre példa Szent Margit áldozata. Véggövetkeztetése szerint pedig „a gyökeresen megváltozott körülmények között azonban ezt a kultuszt már sem az egyháziak, sem a társadalom szélesebb körei nem tudták életben

tartani. Így az mind külsőségeiben, mind pedig tartalmi vonatkozásban megszürcült és lényegében elenyészett.” – *Havas Lászlóné* nyelvtanár írásában a domonkosok debreceni megtelepedéséről ír (1942–1950), *Kerekes Ibolya* néprajzkutató pedig a szemlélődő domonkos apácák jelenlétéről Szegeden, 1948–1950 között. – *Soós Viktor Attila*, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának történésze ismerteti a magyar domonkos szerzetesekre vonatkozó levéltári forrásokat az illegalitás éveiből, *Farkas Éva Imelda OP* pedig a domonkos nővérekről számol be a szétszórásban, az egyházüldözés évtizedeiben. – A konferenciakötet lezáró képsorok megörökítik a konferenciát és a rendtörténeti vándorkiállítás tablóit.

*

Bőle Kornél visszaemlékezéseit, jegyzetei alapján, 1959. április 30-án kezdte rendszerezve leírni, amelyek lényegében Pannonhalmán kaptak formát, amikor 1963-ban beköltözött a szociális otthonba. Reggeltől estig püfölte írógépét, szobatársa egy idő után már nem bírta a zajt és el kellett hagynia a szobát. A mai computeres világban erre a részletre már a történésznek kell felhívni a figyelmet. A kéziratot *Gilányi Magdolna* rendezte sajtó alá, akinek bevezetője lényegében megegyezik az előző kötetben közölt előadásával. A visszaemlékezések 1910 magasságában kezdenek sűrűsödni, 1914-től évi bontásban, időrendben találjuk. Igen részletesen, szinte naplószerűen rögzíti utazásait, találkozásait, predikációit, véleményét. „A Szent Domonkos-rend múltjából és jelenéből” c. ünnepi kiadvány terjesztését, mintegy ügynök, maga vállalta, két kofferbe pakolta őket és rögzítette, hol, melyik városban hány darabot tudott elhelyezni és ezekért hány korona bevétele volt. Ilymódon egy Nagymagyarország földrajzi területén mozgó domonkos páter utazását látjuk egy lapba besűrítve (60. lap) Bár az 1920–1929 közti évek kézirata hiányzik, a szerkesztő más források alapján rekonstruálni tudta a fontosabb eseményeket. Az országszerte híres prédikáló páter rögzíti egy-egy esztendőben tartott lelkigyakorlatait, predikációs körútjait, azok témáit, sőt, azok számát is. Van több olyan esztendő, amelyekben évente kétszáznál több predikációt tartott. Az 1930-as év egyben a Szent Imre-évről is szól. 1932-ből rögzítette amerikai missziós útjainak állomásait (163sk. old.) 1938 az Eucharisztikus Kongresszus éve, melynek egyik szónoka volt. 1939 Szent István éve. Ezekben az esztendőekben intenzíven készíti elő Árpádházi Boldog Margit szentté avatását, emiatt háromszor járt Rómában, levéltári kutatóúton, főleg a domonkos generális levéltárban, de rögzíti „lobbizását” Andreas Frühwirth korábbi generális, domonkos bíborosnál és másoknál is. 1943 végül a szentté avatás esztendejeként kerül be emlékezéseinek könyvébe. A följegyzések sora itt 1944-ben ér véget, de a számos kiadásra váró kisebb-nagyobb feljegyzés folytatódik egészen a pannonhalmi évekig. A kötetet hasznosan egészíti ki a szerkesztői összeállítás az Utaim I. és III. részében említett domonkos szerzetesekről, így a rendi előjárókról és más domonkosokról, közzétéve rövid életrajzukat. Rövidítésjegyzék, név- és helységnévmutató, valamint képjegyzék és Bőle Kornél műveinek válogatott bibliográfiája könnyíti meg a tájékozódást. A kötet, amelyet korabeli fekete-fehér felvételek illusztrálnak, végig műnyomó papíron jelent meg, mint a sorozat további kötetei is, amely elegáns ugyan, de kétszeri átlapozás után esik szét, mert a ragasztókötészet úgy tűnik, nem elegendő. Bőle Kornél munkájának olvasása során megelevenedik és emberközelbe kerül a korszak számos egyházi és közéleti szereplője, de a kisember is, ráadásul szemhatára nem szorítkozik a magyar nyelvterületre, így fontos az ausztriai, svájci útjainak leírása is. Van még teendő, Bőle Kornél ugyanis ezernyi kézirat oldalon rögzítette amerikai utazásainak élményeit.

*

A sorozat negyedik kötetében a női ág újkori történetével ismerkedhetünk meg. Nyitó írásában *Deák Viktória Hedvig OP* általános főnöknő Geraldus de Fracheto OP szavaival indít: Szedjétek össze a maradékot, hogy el ne vesszen és a késői nemzedékek is megismerjék rendük méltóságát. Az alapítás jubileumai idáig mostoha évekre estek, 1918-ban, amikor ötven esztendő volt, a világháború vége, 1968-ban pedig a szétszórás akadályozta meg az elmélyült tudományos munkát és méltó ünneplést. 2018-ban, a 150. évfordulón azonban már olyan közösség élt, amelynek lehetősége van gyökereit kutatni. *Magyar Marietta Mirjam OP* bevezető írása a domonkos rendi reformmal és a kongregáció megalapításával foglalkozik, melyből megtudjuk, hogy a török időkre – más kontemplatív rendekével együtt – már kihaltak a középkori domonkos apácák: Veszprém, Nyulak-szigete, Beregszász, Szatmárnémeti, Lábatlan, Pécs és Brassó monostorai. A legnépesebb a Nyulak-szigeti volt, ahova Árpád-házi Szent Margit Veszprémből költözött át. A török elől előbb Nagyváradra, majd Nagyszombatba menekültek az apácák, ahová Margit ereklyéit is magukkal vitték, de amelyek később elvesztek, ezért Szent Margit tényleges sírja ismeretlen. Az utolsó két nyulak-szigeti apáca a pozsonyi klarisszánál élt (1635) és még találkozott az Rend újjászervezésének céljával Magyarországra küldött rendi megbízottal, Sigismondo Ferrarival, de ezt követően a szemlélődő másodrend kihalt Magyarországon és újjáélesztésükre nem történt kísérlet egészen a XX. század közepéig. – A reguláris harmadrend az, amelynek alapítása 1868-ban történt. Itt fontos körülmény, hogy már nem beszélünk ünnepélyes fogadalmas apácaokról, hanem egyszerű fogadalmas nővérekről. A fogalmi különbségtétel azért fontos, mert – az 1917. évi kánonjogi kódex szerint – az egyszerű fogadalom letétele házasságot tilt ugyan, de nem tesz érvénytelenné, az ünnepélyes fogadalom letétele viszont érvénytelenítene egy esetleges házasságot. Vagyonjogilag is különbséget tesz: az ünnepélyes fogadalmas szerzetes mind birtoklási, mind rendelkezési jogát elveszíti esetleges vagyona felett, míg az egyszerű fogadalmas szerzetesnek megmarad a birtoklási joga, vagyona fölött előljárója engedélyével rendelkezhet. Az alapítás körülményeire nem térünk ki, de kiemeljük azt, hogy a gondolat és a megvalósítás Bécs és Grác városából indult, ebben egyik főszereplő az olasz származású Tommaso Anselmi domonkos szerzetes és az ugyancsak olasz származású Johann D’Azula, aki Grácban élt, akinek azon túl, hogy három gyermeke alapító volt, évi hozzájárulása sokáig az egyetlen biztos bevételt jelentett az anyagiakban szűkölködő nővéreközösség számára. Megdőbbentő az a tény is, hogy az első évtizedekben 1869 és 1900 között 19 nővér halt meg, ebből 16 tudóvészben, így az első perjelnö is, Azula M. Margit, az alapítás második esztendejében, egészen fiatalon, 23 évesen. Utóda, aki egyben húga is volt, Azula M. Róza, 1876-ban szintén fiatalon meghalt. Szerencsére a közösség hamarosan növekedésnek indult, a beöltözötték számára 5 és 10 között volt évente, bár a fogadalomtételig általában csak 2-3-an jutottak el. Amint a záró megjegyzésekből megtudjuk, „a magyarországi domonkos nővérek kongregációja sajátos színfoltja a magyar szerzetességnek. Olyan közösség, melynek tagjai az alapítástól kezdve tanítással foglalkoztak, hogy a rend karizmájának értelmében a hit igazságainak és a kultúrának terjesztésével, diákjaikba történő belenevelésével evangelizálják az adott kor társadalmát. [...] 1868-ban tíz fiatal, középosztálybeli hölgy vallásos buzgóságából, hittel teli meggyőződéséből és kitartásából született meg a közösség, akik ugyanúgy nem értettek a gyerekek tanításához, mint a magyar nyelvtanhoz. Az első világháború idejére azonban mégis ugyanennek a közösségnek majdnem másfélszáz nővére öt kolostort és számos intézményt tartott fent az ország különböző pontjain, de különösen

is a legnyugatibb határszélen, Vas megyében. Ez a fejlődés a kudarcok ellenére – vagy talán éppen azok miatt –, olyan átalakulást jelent, amely [...] túlmutat a nővérek személyes képességein és szervezőképességén.” Így *Magyar Marietta Mirjam OP* – *Pál Ferenc* szombathelyi történész-levéltáros a kongregáció történetét írta meg 1920-ig. Köszegen a meglévő iskolák mellett tanítóképzőt is kialakítottak, terjeszkedtek Ausztriában (Gleisdorf), onnan Morvaországban (Ostrava mellett, amelyből az Egyesült Államokban két további kongregáció is kinőtt), valamint az Adria-tenger partján, Polában, amelyet a háború alatt a hadsereg foglalt le kórháznak, a háború után pedig az olasz kormány kobzott el. Magyarországon Vasváron, Hódmezővásárhelyen, Kassán és Szombathelyen alapítottak házakat és óvodákat, iskolákat. 1903-ban a kongregációból nyelvi okokból kivált a gleisdorfi konvent, amely önálló kongregációt hozott létre. Amint az összegzésben olvashatjuk: „a kongregáció hallatlanul gyors fejlődését a nővérek tudatos, bátor lépéseinek köszönhette. [...] a magyarországi női rendek közül az egyik legmeghatározóbb, legprogresszívabb szervezetté nőtte ki magát. A domonkos nővérek tanítóképzőjükkel, elemi- és polgári iskoláikkal megkerülhetetlen szereplőivé váltak a katolikus nőkérdés körüli vitáknak, [...] az első világháború kitörése miatt megakadó, majd a két világháború közti időszakban kiteljesedő katolikus megújulásnak.” – *Kerekes Ibolya* néprajzkutató az 1920–1950 közötti fejlődést összegezte, melynek visszatérő problémája volt a kassai ház hovatartozása, a csehszlovák hatóságok ellenzése miatt. Intézményrendszerüket a határokon belül fejlesztették, létszámuk alakulására fontos adat, hogy az 1948. évi rendi sematizmus szerint 195 tagja volt a kongregációnak, ebből 98 karnővér, 88 laikanővér, 9 novícia. – *Farkas Éva Imelda OP* a szétszórás éveiről ír, részletezve 1950. évi elhurcoltatásuk eseményeit, megszólaltatva az egyes nővéreket, így a munkát keresőt, a vasbetonszerelő szakmunkást, a rendőri felügyelet alatt levőt, a roma családok jötevőjét, a párttagot, a csornai tanárt, a „tojásleadás akadályozóját”, nyolc gyermek felnevelőjét, a boldog sekrestyést, a gondos kertészt, a megbízható takarítónőt, valamint a felozlataskori általános főnöknőt, végül illegális tevékenységüket és elkötelezett apostoli munkájukat. Fontos tapasztalat, hogy a felozlatás alatt sem adták fel, különböző kezdeményezések keletkeztek, különösen a nyolcvanas évek puhuló diktatúrájában, így rendszeres havi találkozások és lelkigyakorlatok, valamint rendszeres lengyelországi utak segítették a közösségben és az egyéni hivatásban való megmaradást. – *Deák Viktória Hedvig OP* és *Rauscher Alice Dóra OP* az újraindulásról és újraalapításról számolnak be. A rendszerváltozás utáni újjászerveződés folyamatát kevés rendnél dokumentálták ilyen részletesen. A mellékletekben a kőszegi perjelnök (1868–1896) és a kongregáció általános főnöknői (1896–2018) listáját találjuk, valamint számos fényképfelvételt a rendházakról és rendi intézményekről 1948/50 előtt, illetve napjainkban. A gazdag illusztrációk révén Szerkesztő módszeresen dokumentálja a nővérek egykori és jelenlegi működési helyeit: külső és belső felvételek, közösség, diákok, dokumentumok. Sajnos a kötetben nem találunk sem név-, sem helymutatót. Mindenesetre túlmutat az eredetileg kitűzött célon, azon túl, hogy a rendi ifjúságot megismerteti saját kezdeteik történetével, minket is gazdagít a hazai szerzetes- és iskolatörténet vonatkozó fejezeteivel.

*

A gazdag vasvári rendtörténeti gyűjtemény feldolgozása folyamatban van, örömmel várjuk a további meglepetéseket.

Somorjai Ádám OSB

VAS LÁSZLÓ, KERKAYNÉ MACZKY EMESE, DUDÁS RÓBERT GYULA

A PASSAICI SZENT ISTVÁN RÓMAI KATOLIKUS MAGYAR TEMPLOM TÖRTÉNETE

Magánkiadás. Passaic, NJ 2015, 30 lap

A szépen kiállított, gazdagon illusztrált kiadvány az Egyesült Államok-beli New Jersey államban (New York-i agglomerációban) fekvő Passaic városának Szent István magyar templomának történetét és lelkipásztorainak élettörténetét dokumentálja. – A kiadvány értékét az a körülmény is növeli, hogy az USA keleti partvidékén ez az egyetlen olyan jogilag is önálló római katolikus egyházközség, amely megőrizte magyar nyelvét.¹

A passaicai magyar templom alapítási éve 1902. Azt követően, hogy az 1883-ban a szlovák és magyar katolikusok által közösen épített Mária Mennybevitele templom használatát körül ellentétek merültek fel, a magyar hívek önállósultak, első papjuk Messerschmiedt Géza atya² volt. A templom rekordidő alatt épült fel, a newarki megyéspüspök 1904-ben szentelte föl. Az építést követően azonban jelentős adósság maradt fenn, egészsége ráment, folyamatos orvosi kezelésre volt szüksége, így halála előtt egy évvel, 1911-ben elhagyta a várost. Őt előbb Schimkó János,³ majd Kovács Lajos⁴ követte, mindketten csak rövid ideig maradtak, az anyagi problémákat nem tudták megoldani. Marczinkó József⁵ azonban, aki 1915-ben érkezett, 17 esztendőn át szolgált és sikerült a hitelcsapdába került egyházközséget egyenesbe hoznia. 1932/33-ban Raile Jakab jezsuita páter⁶ a plébános, aki egyházközségi összejövetelek céljára külön helyiség építésébe kezdett, de rendi előljárói hazarendelték, ezért a munka abbamaradt. 1933-tól Gáspár János atya⁷ vette át az egyházközség vezetését, az ő idejében készült el a külön egyházközségi terem, épült meg a magyar iskola, újították fel a templomot és épült fel a plébániaépület. 1956-ban az egyházközség 120 menekült családot fogadott be. Gáspár atya harminc esztendőn át volt lelkipásztor híveinek úgy, hogy mindenkinek a sorsát szíven hordozta.

Az egyházközség vezetését Dunay Antal atya⁸ vette át. Az ő idejére esett Mindszenty bíboros 1974. évi látogatása. Halála után, 1977 második felében John J. Cusack C. M., aki korábban hat éven át ugyanott káplánként működött, adminisztrálta a plébániát. A magyar nyelvű szentmiséket Szabó Szerén ferences mondta. A rákövetkező

1 New Brunswickban és New Yorkban is van magyar közösség, de ezek lelkészügyi státuszban vannak.

2 1870-ben született Bodrogon (Somogy megye), 1902-ben érkezett az USA-ba, 1912-ben hunyt el.

3 1883-ban született Bethlehemben, Pennsylvania államban, amerikai magyar katolikus pap. 1913-ban szülővárosába ment vissza, plébánosként szolgált. 1918-ban halt meg 35 évesen.

4 1879-ban született Nagykanizsán, 1905-ben érkezett az USA-ba, 1927-ben hunyt el Detroitban.

5 1878-ban született Sátoraljaújhelyen, 1903-ban érkezett az Államokba, 1935-ben halt meg Toledóban.

6 1894-ben Vaskúton született, 1912-ben lett jezsuita, 1927–1933 között az USA-ban működött, 1933-tól Szegeden, majd 1935-től 1942-ig a jezsuita tartomány főtitkára volt, 1948-ban távozott ismét az USA-ba, 1949-ben gépkocsi balesetben halt meg.

7 1898-ban született Nagysároslakon (Vas megye), 1921-ben szentelték, Zalaegerszegen Pehm (Mindszenty) József káplánja volt, 1929-ben érkezett az USA-ba, 1931-ben Arrocharban (Staten Island, New York állam), az Isteni Szeretet Leányainak lelkiatya, latin és hittan tanár. 1938-ban részt vett Budapesten a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson. Az Amerikai Magyar Szövetség egyik igazgatója. 1963-ban hunyt el.

8 Született a Vas megyei Nagykölkeden, 1915-ben. Bécsben szentelték pappá, mint esztergomi főegyház-megyéist és a Pazmanium lakóját, 1939-ben. Budapesten szolgált, 1948-ban kifejezetten Mindszenty bíboros utasítására hagyta el az országot. 1949-ben érkezett meg az USA-ba. 1949–1963 között northamptoni (Pennsylvania állam) Magyarok Nagyasszony Plébánián működött, ezt követően Passaicban.

évben Török Béla⁹ vette át a plébániai teendőket, aki 1990-ig végezte munkáját. 1981-ban megnyitotta az Amerikai Magyar Múzeumot az egykori zárdaépületben. 1989-ben fogadta Paskai László bíboros, primás, esztergomi érseket. Utódja Mustos István¹⁰ volt, aki 2007-ig végezte szolgálatát, akinek utódja a nagyváradí egyházmegye Vas László lett.¹¹ A templom fennállásának 110. évfordulója alkalmából, 2014-ben Böcskei László nagyváradí megyéspüspök volt a fővendég, őt Áder János elnök úr látogatása követte.

Az amerikai viszonyokra jellemző és itt is kialakult a plébániai iskola, amely korábbi, átmeneti jellegű működést követően, 1933-ban kezdte meg a rendszeres tanítást. Az Isteni Szeretet Leányai kongregációjának nővérei működtek benne, akik 1914-ben érkeztek az egyházközségbe és 1973-ig tartózkodtak Passaicban. Az iskola épülete 1937-re lett kész, 1967-ben ki kellett bővíteni. 1946-tól angol nyelvű oktatást is kaptak a tanulók. Dunay atya idejében, 1965-ben kezdődött a mindennapos magyar iskola működése, több mint száz gyermek számára, de a fő tanítási nyelv már angol volt. 1974-től a megyéspüspök összevonta az iskolákat, megszűnt az iskola magyar jellege, a tanulói létszám lecsökkent, így át kellett alakítani hétvégi iskolává, amelyet a város magyar református közösségével együtt működtettek. 1979–1990 között Kerkyné Macky Emese volt az iskolahelyettes, majd 2006-ig igazgató. Az ő utódja Kovács Hajnalka, aki 96 tanulóval vette át az iskolát. 2011-től Németh Zoltán vette át az iskola vezetését, de a létszám lecsökkenése miatt az iskola 2014-ben felfüggesztette tevékenységét.

A templom három hajós, neogót, tágas, magas, a kórossal együtt ötszáz fő fér el. A neogót oltár tiroli képfaragó munkája. A tabernákulum felett Szent István szobra, amint a Szent Koronát felajánlja a Magyarok Nagyasszonyának. Mellette az Árpádház-szentjei: Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet és Szent Margit. A főhajóban, az oszlopfőkön, a templomépítő Federici olasz mester fiának Gaetanónak nyolc szobra, a keleti és a nyugati egyházatyáké.

Az irodalomjegyzékben megtaláljuk a korábbi, a templommal kapcsolatos bibliográfiát csakúgy, mint az egyes plébánosokét is, az internetes hivatkozásokkal együtt. A plébánia internetes elérhetősége: <http://ststephenspassaic.com>

A kiadvány sajnálatos módon nem időzik el a hívek létszámának, összetételének rendszeres ismertetésén, a kedvesnővérek működésének részletezésén, de hasznos információkat közöl, áttekintést ad egy ma is működő magyar nyelvű egyházközség történetének alakulásáról, fontosabb fordulópontjairól, nehézségeiről, egyben papjai élettörténetéről. Valószínűleg nem tévedünk, ha ezt a kiadványt az Észak-Amerikában működő papok lexikona első változatának tekintjük.¹²

9 Szintén Vas megyében, Pinkamindszenten született, 1919-ben, 1943-ban szentelték pappá Szombathelyen. 1950-ben kellett elhagynia az országot, előbb Landshutban működött (Bajorország), magyar menekültek között, 1952-től az Egyesült Államokban. Rohonconban halt meg (Ausztria), családja körében, 1998-ban.

10 1931-ben született Veszprémben, 1949-től piarista, 1956 novemberében hagyta el az országot, Rómában a Pápai Gergely Egyetemen tanult. 1958-ban szentelték pappá Rómában, 1959-ben érkezett az USA-ba. Tanárként működött, majd iskolaigazgató volt. Passaic-i működése idejében a külföldi magyarok püspökének, Miklósházy Attilának amerikai delegátusa. 2007-ben nyugállományba helyezték, 2008-ban halt meg Székesfehérváron.

11 1965-ben született Nagyváradon, református családban, 1985-ben katolizált. Budapesten végezte teológiai tanulmányait. 1999-ben püspöke a római Pápai Magyar Intézetbe küldte, magasabb teológiai tanulmányok végzésére. 2000 júniusában érkezett az USA-ba, itt folytatta tanulmányait. [Rövid lefolyású, gyors betegség miatt haza kellett térnie Nagyváradra, ahol 2018-ban halt meg.] A templomot jelenleg a váci egyházmegye Balogh László atya vezeti.

12 DUBÁS Róbert Gyula: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában. Az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában szolgálatot ellátott római és görög katolikus magyar, magyar származású, valamint magyarul beszélő lelképásztorok történeti névtára 1825–2019 között.* METEM, Budapest 2020. 536 lap.

A kiadvány könyvesbolti forgalomba nem került. Internetes elérhetősége: <https://mek.oszk.hu/20700/20792/>

Somorjai Ádám OSB

A PANNONHALMI FŐAPÁTSÁGI KÖNYVTÁR ŐSNYOMTATVÁNYAI
PFK-INC

Összeállította: W. SALGÓ ÁGNES

Közreműködők: Keveházi Katalin, Rozsondai Marianne, Rozsondai Béla, Samodai Éva.

Angol fordítás: Pusztai Ferenc, Pusztai Katinka és W. Salgó Ágnes.

Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó 2017. 258 lap.

(Catalogi Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae II.)

Incunabula Bibliothecae Sancti Martini de Sacro Monte Pannoniae

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Magyarország legrégebbi könyvtára. Az alapító okiratban nincs szó kódexekről, az első fennmaradt forrás az a Szent László által 1090 táján kibocsátott oklevél, amely az apátság vagyoni leltárának tekinthető, itt találjuk meg az első hazai könyvtárjegyzéket. Itt még nincs pontos címleírás, mert a kódexeket csoportosítva és szám szerinti kimutatásban sorolja fel: ennek alapján közel 80 kódex alkothatta az állományt. Ez nem jelent 80 önálló művet, lévén, hogy több mű lehetett egybekötve, de a kor bencés monostori kódex-tárai között tekintélyes helyet jelöl ki magának, lévén, hogy az 1085-ben alapított blaubeureni bencés apátság könyvtára 1101-ben 91 kötettel rendelkezett, ugyanakkor az 1055-ben alapított Tihanyi Bencés Apátságban 1090 körül csak öt liturgikus kódex mutatható ki. Pannonhalmán könyvmásoló műhely is működhetett, erről tanúskodik az Uros apát (1207–1242) idején készült *Liber ruber* (vörös könyv), amely a fontos oklevélmásolatok, így 39 királyi oklevél és 21 pápai bulla másolata egy kötetbe kötve.

Tolnai Máté első pannonhalmi főapát idejében, 1535 körül készült egy újabb pannonhalmi összeírás, ebben a következő liturgikus könyveket találjuk: tíz nyomtatott Missale, három Biblia, tizenegy nagy Graduale. Az állomány bizonyára ennél nagyobb volt, lévén ezek liturgikus használatú könyvek. Maga Tolnai Máté volt, aki a legközelebbi nyomdában, az itáliai Velencében kinyomtatta 1506 és 1519 között a két breviáriumot és egy diurnálét is.

A török időkben a monostor értékeinek nagy része Nyitrára, ill. Bécsbe, majd Pozsonyba került. Nem felejtendő, hogy ezek egy része mindmáig Nyitrán található és az apátság történetének kutatói számára elérhetetlen.

Himmelreich György kommandátor: kormányzó apát (†1637) könyvtára mintegy hétszáz művet tartalmaz, ezek a mai napig a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban találhatóak, ugyanígy ezek jegyzéke is, amely kétszer is megjelent nyomtatásban.¹

¹ Liber manuscriptorum Georgii Himmelreich. Kézirat, 155-264. levél, benne: Catalogus Librorum Georgii Himmelreich (1627), Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, jelzete: BKA 2. Kiadva: Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1567. Sajtó alá rendezte: Varga András. (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13.) Budapest 1986. 105–124. Lásd még: Sólymos László Szilveszter OSB: Himmelreich György pannonhalmi kormányzóapát (1607–37) könyvtárkatalógusának feldolgozása. Adalékok a Szent Benedek-Rend pannonhalmi könyvtárának történetéhez. Pannonhalma 1998. (Pannonhalmi Füzetek 44.)

A könyvtár gyarodásáról különböző kimutatásaink vannak, így 1817-ben 36.017 könyvről van összeírás, 1845-ben, Czínár Mór OSB könyvtárossága idején, 39.694 műről tudunk, összesen 60.134 kötetben, 1870-től Kuncze Leó OSB könyvtárossága idején az állomány meghaladta a százézet. Récsey Viktor OSB könyvtárossága idején, 1904-ben történet állományfelmérés alapján 125 ezer kötetről tudunk, ebből 25 ezer füzet, ösnyomtatvány 232 kötet (1500-ig), ill. 560 kötet (1536-ig), régi magyar anyag 154 kötet.² 1961-ben készült el Tibold Attila OSB szakdolgozata, amely 1999-ben jelent meg nyomtatásban. A bibliográfiai adatfelvételnél itt hiba csúszott be, a kiadvány ugyan az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest könyvtárosképző tanfolyamának szakdolgozata, de nem Budapesten jelent meg, hanem Pannonhalmán, a bencés értekezések sorozatában.³

1970-ben már készült egy kimutatás a pannonhalmi könyvtár ösnyomtatványairól, ez azonban nem vizsgálja a provenienciát és a korábbi tulajdonosokat, az egyes példányok esetében is csak arra van tekintettel, hogy teljes vagy netán csonka példányról van szó.⁴ Ezért a nemzetközi gyakorlatnak és szabványos előírásnak megfelelő feltárás és rögzítés egyre sürgetőbbé tette egy új, modern feldolgozás elkészítését. A kötet összeállítója 2014 őszén kapott erre megbízást és az ösnyomtatványok leírásával 2017 elejére készült el. Az ösnyomtatvány-gyűjtemény számos ritkaságot tartalmaz, öt tétel 1495–1499 között jelent meg Strassburgban, Kölnben, Velencében, Milánóban és Buda-Velencében. Harminc fölött van azon ösnyomtatványok száma, amelyeknek egyetlen magyarországi példányát Pannonhalmán őrzik, egy pedig, egy négy levélnyi ösnyomtatvány, amely VI. Sándor pápa kancelláriai szabályzatát tartalmazza, kimutatható módon egyetlen az egész világon.⁵

Ez a kiadvány összesen 237 ösnyomtatvány adatait rögzíti ábécé-rendben. A mutatókban megtaláljuk a kommentátorok, kiadók, fordítók, egyéb közreműködők nevét és korszakát, a nyomdahelyek és nyomdászok listáját, a kiadás idejével együtt, így a legtöbb Augsburgban, Baselben, Nürnbergben, Strassburgban, Velencében készült, de vannak ösnyomtatványok a következő nyomdákból is: Bologna, Brescia, Brno (Brünn), Buda, Chivasso, Deventer, Esslingen, Firenze, Freiburg, Hagenau, Heidelberg, Köln, Krakkó, Lipcse, Leuven, Lyon, Mainz, Memmingen, Milano, Padova, Passau, Párizs, Pávia, Reggio d'Emilia, Reutlingen, Róma, Speyer, Tübingen, Ulm, Vicenza, Vienne és Bécs (Wien). Megtaláljuk a nyomdászok, kiadók, könyvtárosok, megrendelők és azok működési helyének, a könyvkötők, műhelyek, restaurátorok, valamint a tulajdonosok, antikváriusok és azok működési helyének listáját egyaránt. A kötetet konkordancia zárja le, amelynek alapján visszakereshetők a könyvtári jelzetek és a korábbi inventáriumok adatai is.

A rövidítések jegyzékei között megtaláljuk a Szerzetesrendek rövidítéseinek feloldását is, így pl. OSB: Ordo Sancti Benedicti, Szent Benedek-rend. Viszont az angol fordítás: „Monastic orders” nem tükrözi a mai egyházi terminológiát, ugyanis nem nevezhetők monasztikusnak a koldulórendek: ferencesek (OFM: Ordo Fratrum Minorum) és

2 Récsey Viktor: Ösnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban 1904-ben. *Incunabula et Hungarica antiqua in Bibliotheca S. Montis Pannoniae. I–II.* Budapest 1904.

3 Tibold Gábor Attila: A pannonhalmi könyvtár története (különös tekintettel annak fejlődésére 1802-től napjainkig). Szakdolgozat. [Nem Budapest, hanem helyesen:] Pannonhalma 1960/99. 117 lap. (Pannonhalmi Füzetek 45.)

4 *Catalogus Incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*, szerk. Sajó Géza és Soltész Erzsébet, Budapest 1970.

5 Alexander VI. (papa): *Regulae cancellariae*, 12 tétel.

domonkosok (OP: Ordo Praedicatorum), mint ahogy a jezsuiták sem (SJ: Societas Jesu), amelyek már nem is szerzetesrend, az „Ordo” értelmében, hanem egy újkori szerzetesi intézmény, „institutum regulare”: a szabályozott papok társasága. Az angol fordítás tehát a magyar tükörfordítása akart lenni, de nem vetett számot azzal, hogy a magyar nyelv nem őrizte meg az ősi, monasztikus rendekre használt önálló kifejezést: „monachus” (latin), „monaco” (olasz), „Mönch” (német), „moine” (francia), „Monk” (angol), „mnich” (lengyel), amelyeket követi a koldulók, a „mendicans” (latin) rendek mozgalma, majd a szabályozott papok intézménye, stb. Ezeknek kimutatása egyházi jogi (szerzetesjogi) tankönyvekben található meg. Ezért angolul nem lehet ezeket „Monastic orders” kifejezéssel fordítani, ajánlható a „Religious Institutions” kifejezés.

Az angol nyelvű szövegrészek hasznosak a külföldi olvasónak, de a tapasztalat az, hogyha ezt nem tüntetjük fel a borítón, mert ez nem történt meg a címadásban, akkor magyarul nem tudók nem veszik kézbe a kiadványt, ezért a dicséretes szándék célját tévesztheti.

A sorozatszám arra utal, hogy van első kötet is. Az első még nem jelent meg, de tizenhét pannonthalmi kódex közlése tervezés alatt van.

Somorjai Ádám OSB